

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Мр Бранислав Милосављевић

**БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА КАО ЧИНИЛАЦ
СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

докторска дисертација

Београд, 2019

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

Branislav Milosavljević

**SAFETY ASSESSMENT AS A FACTOR OF
NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE
REPUBLIC OF SERBIAN**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019

Ментор:

др Ненад Путник, ванредни професор,
Универзитет у Београду – Факултет безбедности

Чланови комисије:

др Љубомир Стајић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду – Правни факултет

др Зоран Јефтић, ванредни професор,
Универзитет у Београду – Факултет безбедности

Датум одбране: _____

БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА КАО ЧИНИЛАЦ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

У новијој историји неизвесност је постала норма понашања, а човечанство је под све већим притиском да пронађе ефикасније механизме заштите и успостављања безбеднијег света. Чини се да параметри глобалне структуре постају турбулентнији него икада, а нови облици међузависности све озбиљније мењају стереотипе у међународним односима. Праћење, разумевање и процењивање савремених трендова у међународним односима и геополитичких нужности, не само у релацијама одређеног простора, већ и у оквиру ширег окружења, важне су претпоставке безбедности државе.

У процесу процењивања потребно је обухватити сва кључна питања која се рефлектују на безбедност државе, али и на остваривање националних циљева и интереса. Одувек је било присутно настојање држава да процене даљи развој цивилизације, односно релевантних међународних субјеката и њихово рефлектовање на националну безбедност. Адекватним процењивањем стварани су услови за превентивно деловање, одабир спољнополитичких инструмената и националних политика у циљу онемогућавања и спречавања изненађења односно ублажавања последица будућих догађаја.

На нивоу државе врше се различите процене као што су економске, политичке, безбедносне, са циљем успешног развоја у свим областима друштвеног живота. При томе безбедносне процене имају примарни карактер јер се спроводе ради благовременог планирања, организовања и предузимања мера против разноврсних облика угрожавања безбедности државе. Међутим, погрешна је перцепција да се безбедносна процена бави искључиво безбедносним феноменом остављајући остале по страни. Управо безбедносна процена на нивоу државе повезује низ чињеница на економском, политичком, војном, међународном и другим подручјима људске делатности.

Процењивање на нивоу државе није само себи циљ већ је у функцији планирања, и то свеобухватног, у процесном, просторном и временском смислу. Планирање и процењивање су активности које иду заједно јер се планирањем, уз коришћење резултата процењивања, и обратно, сагледавају унутрашњи и спољни токови, чиниоци и промене, а потом осмишљава најбољи одговор како би се превентивно ишло у сусрет догађајима и усмеравала активност државних органа на испуњењу одређених циљева. Поред тога, процењивање на нивоу државе има за циљ између осталог и усклађивање доктрине и стратегије безбедности са објективним условима угрожавања безбедности што се одражава и на дефинисање потребних мера на заштити имовине, људи, друштва и државе у целини.

И поред неспорне чињенице да је свако предвиђање повезано са неизвесношћу и ризиком, то ни у ком случају не сме да буде препрека за развијање научног истраживања у овом домену. Евидентно је да се у домаћим научним и стручним радовима веома мало пажње посвећује безбедносном процењивању уопште. Међутим, предикција будућих догађаја је потребна многим субјектима националне безбедности који се у остваривању постављених циљава ослањају на предвиђање будућег развоја. То је уједно и потреба да се адекватно предвиди будући развој ситуације, а све у циљу планирања и преузимања одговорајућих мера.

Кључне речи: национална безбедност, безбедносна процена, стратегија националне безбедности, извори и облици угрожавања националне безбедности

Научна област: интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне студије

Ужа научна област: студије безбедности

..... УДК број: 351.86(497.11)(043.3)

SECURITY ASSESSMENT AS A FACTOR OF NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

In recent history, uncertainty has become a norm of behavior, and humanity is under increasing pressure to find more effective mechanisms of protection and the establishment of a safer world. It seems that the parameters of the global structure are more turbulent than ever, and new forms of interdependence are more and more seriously changing stereotypes in international relations. Monitoring, understanding and assessment of contemporary trends in international relations and geopolitical necessity is an important assumption of state security, not just in the relations of a certain space, but also within the broader environment. The assessment process is necessary to include all the key issues that reflect on the security of the state, but also the accomplishment of national goals and interests.

States' efforts to assess the further development of civilization, relevant international subjects and their reflection on national security, have always been present. Adequate estimating created conditions for preventive action, appropriate selection of foreign policy tools and national policies in order to disable surprises and prevent or mitigate the effects of future events.

At the state level are implemented various assessments such as economic, political and security with the aim of successful development in all spheres of social life. Security assessments have a primary character because they are untimely conducted for the planning, organization and implementation of measures against various forms of endangering state security. However, it is wrong perception that the security assessment deals only with security phenomenon, leaving the rest aside. Exactly security assessment on the state level connects a series of facts on the economic, political, military, international and other areas of human activities. It is precisely the security assessment at the state level that connects a number of facts in the economic, political, military, international and other areas of human activity. Assessing the level of the state is not a goal itself but in the function of comprehensive planning in the process, spatial and temporal terms, as well. Planning and assessment are activities which go together because the planning, using the assessment results and vice versa, perceives the internal and external flows, factors and changes, and then develops the best response to the preventively facing the events and directs activities of state organizations to fulfil certain goals. In addition, assessment at the state level aims inter alia the harmonization of doctrines and security strategy with the objective conditions of endangering the security which affects defining of the measures necessary to protect property, people, society and the state in total.

Despite the indisputable fact that any prediction is associated with uncertainty and risk, this should in no case be an obstacle to the development of scientific research in this domain. It is obvious that in domestic scientific and professional papers, very little attention is devoted to security assessment in general.

Yet, the prediction of future events is needed by many national security entities rely on anticipating future developments in achieving set goals. This is also the need to adequately anticipate the future development of the situation, all for the purpose of planning and taking the appropriate measures.

Keywords: national security, security assessment, strategy of national security, sources and forms of endangering of national security.

Scientific field: interdisciplinary, multidisciplinary and transdisciplinary studies

Specialized scientific field: Security Studies

UDC No.: 351.86(497.11)(043.3)

САДРЖАЈ

УВОД.....	VII
-----------	-----

1. ТЕОРИЈСКО МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА	IX
1.2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА.....	XIII
1.2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања.....	XV
1.2.2. Теоријско одређење предмета истраживања	XIX
1.2.2.1. Дефинисање основних појмова.....	XXI
1.2.3 Операционално одређење предмета истраживања	XXV
1.2.4. Просторно и временско одређење предмета истраживања.....	XXVI
1.2.5. Дисциплинарно одређење предмета истраживања	XXVII
1.3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА	XXVII
1.4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	XXVIII
1.5. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА.....	XXX
1.6. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА	XXXIV

2. БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА КАО ДЕТЕРМИНАНТА СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

2.1. БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА	3
2.1.1. Основна начела израде безбедносне процене	7
2.1.2. Подела безбедносних процена	12
2.1.3. Нормативно и институционално уређење безбедносних процена у систему безбедности Републике Србије	21
2.1.4. Безбедносна процена у функције одлучивање и планирање	29
2.2. СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ.....	30
2.2.1. Појам стратегије националне безбедности	30
2.2.2. Упоредна анализа стратегија националне безбедности Републике Аустрије, Републике Бугарске и Републике Србије.....	32
2.2.2.1. Анализа стратегије безбедности Републике Аустрије.....	33
2.2.2.2. Анализа стратегија националне безбедности Републике Бугарске.....	38
2.2.2.3. Анализа стратегија националне безбедности Републике Србије	41
2.2.3. Међузависност стратегије националне безбедности и осталих стратегијско доктринарних докумената на националном нивоу	43
2.2.4. Однос између безбедносне процене и стратегије националне безбедности	48

3. АНАЛИЗА И ПРОЦЕНА ЧИНИОЦА ГЛОБАЛНОГ НИВОА БЕЗБЕДНОСТИ

3.1. Појмовно одређење и специфичност глобалног нивоа безбедности	49
3.2. Чиниоци процене глобалног нивоа безбедности	55
3.2.1. Политички чиниоци	58
3.2.2. Економски чиниоци	79
3.2.3. Безбедносни чиниоци	98
3.2.4. Историјски чиниоци.....	105
3.2.5. Демографски чиниоци	109
3.2.6. Културолошки чиниоци.....	121
3.2.7. Енергетски чиниоци.....	133
3.2.8. Еколошки чиниоци.....	141
3.2.9. Безбедносна процена глобалног нивоа	149

4. АНАЛИЗА И ПРОЦЕНА РЕГИОНАЛНОГ НИВОА БЕЗБЕДНОСТИ

4.1. Појмовно одређење и специфичност регионалног нивоа	157
4.2. Постсовјетски безбедносни регион-западни подрегион	160
4.2.1. Централна Европа	168
4.2.2. Скандинавија	176
4.3. Чиниоци процене регионалног нивоа	180
4.3.1. Политички чиниоци	181
4.3.2. Економски чиниоци	195
4.3.3. Безбедносни чиниоци	202
4.3.4. Историјски чиниоци.....	208
4.3.5. Демографски чиниоци	216
4.3.6. Енергетски чиниоци.....	221
4.3.7. Културолошки чиниоци.....	226
4.3.8. Еколошки чиниоци.....	235
4.3.9. Безбедносна процена регионалног нивоа	245

5. АНАЛИЗА И ПРОЦЕНА УГРОЖЕНОСТИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

5.1. Појмовно одређење и специфичност националног нивоа.....	251
5.2. Утицај глобалних чинилаца на националну безбедност	252
5.3. Утицај регионалних чинилаца на националну безбедност	253
5.4. Чиниоци процене националног нивоа.....	254
5.4.1. Политички чиниоци	254
5.4.2. Економски чиниоци	259
5.4.3. Безбедносни чиниоци	267
5.4.4. Историјски чиниоци.....	272
5.4.5. Демографски чиниоци	278
5.4.6. Културолошки чиниоци.....	283
5.4.7. Енергетски чиниоци.....	289
5.4.8. Еколошки чиниоци.....	293
5.4.9. Безбедносна процена националног нивоа.....	297

6. ПРЕДЛОЗИ ЗА РЕДЕФИНИСАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

6.1. Анализа актуелне Стратегије националне безбедности и Нацрта стратегије националне безбедности.....	301
6.2. Предлог модела Стратегије националне безбедности Републике Србије	302
6.2.1. Националне вредности и интереси	305
6.2.2. Безбедносно окружење	308
6.2.3. Изазови, ризици и претње	309
6.2.4. Политика националне безбедности	310
6.2.5. Систем националне безбедности	313
6.2.6. Праћење примене стратегије националне безбедности.....	315
6.3. Усклађивање законодавства и измена уставних одредби	316
ЗАКЉУЧАК.....	318
ЛИТЕРАТУРА.....	330
ПРИЛОЗИ	364

УВОД

Постојање сваке државе, кроз историју везано је за њену сталну борбу против спољних и унутрашњих изазова и претњи који угрожавају или могу угрозити њене интересе. Без обзира у којој се сфери друштвене делатности манифестовали, изазови и претње су стварали одговарајуће одбрамбене механизме који су се институционализовали кроз безбедносну политику.

Последњу деценију прошлог века и прву деценију 21. века обележиле су значајне промене у међународним односима. Завршетак хладног рата пресудно је утицао на равнотежу моћи у међународним односима, рефлектујући се првенствено на област безбедности, која је одувек била предуслов опстанка других вредности. Поред националне и међународне посвећености питању безбедности и таласа демократских преображаја широм света, и даље, на почетку овог века, можемо уочити да ратови и људске патње нису прошлост.

Наведене промене су довеле до преобликовања замисли и концепта безбедности. Разлог томе је не само чињеница да су све области друштвеног живота, али и услови развоја држава од њиховог настанка до савременог доба, увек уско везани за сложена питања безбедности, већ и то што су многоструки изазови и претње безбедности постајали све сложенији и, по својим последицама, судбински угрожавали безбедност на свим нивоима (појединачном, друштвеним, националном, међународном и глобалном).

Поред тога што је иницирао радикалне промене у међународним односима које су допринеле промени геополитичке конфигурације савременог света, распад биполарног света утицао је и на промене у начину промишљања безбедности и успостављању нове безбедносне парадигме. Услед промене чинилаца који одређују геостратегијско окружење, традиционални изазови, ризици и претње безбедности уступили су место низу нових – комплексних, транснационалних и асиметричних. Улога недржавних актера у угрожавању безбедности постала је значајнија. Стална појава нових субјеката у међународним односима утицала је на умањење доминације државе. У том смислу, држава у савременим међународним односима више није једина референтна тачка са које се посматра безбедност, али је и даље незаобилазан фактор потпунијем разумевању и дефинисању безбедности. Савремено поимање безбедности и његово проширење на различите субјекте безбедности нису превазишли улогу и значај коју има држава.

Интереси држава чланица међународне заједнице на подручју националне безбедности у основи се не разликују много: заштита суверенитета, независности, територије, становништва, природних богатстава, основних принципа и вредности, који

сачињавају темељ за даљи развој, повећање благостања и допринос хармоничним односима с другим државама. Оно што их разликује јесте начин на који се сматра да се ти интереси потпуније могу остварити.

Зато се и безбедност сваке нације-државе сасвим природно налази у средишту њиховог интересовања и представља један од одређујућих чинилаца њиховог унутрашњег стања и међународне позиције. У новијој историји безбедност је оправдано, постала и приоритет и средишно питање међународних односа. Неизвесност је чак постала норма очекивања, а човечанство је под све већим притиском да пронађе ефикасније механизме заштите и успостављања безбеднијег света. Чини се да параметри глобалне структуре постају турбулентнији него икада, а нови облици међузависности све озбиљније мењају стереотипе у међународним односима. Праћење, разумевање и процењивање савремених трендова у међународним односима и геополитичких нужности, не само у релацијама одређеног простора, већ и у оквиру ширег окружења, важне су претпоставке безбедности државе.

У процесу процењивања потребно је обухватити сва кључна питања која се рефлектују на безбедност државе, али и на остваривање националних циљева и интереса. Одувек је било присутно настојање држава да процене даљи развој догађаја на међународном и унутрашњем плану и њихово рефлектовање на националну безбедност. Адекватним процењивањем стварани су услови за превентивно деловање и одабир спољнополитичких инструмената и националних политика у циљу онемогућавања и спречавања изненађења, односно ублажавања последица будућих догађаја.

На нивоу државе врше се различите процене као што су економске, политичке, безбедносне и друге са циљем успешног развоја у свим областима друштвеног живота. При томе безбедносне процене имају примарни карактер јер се спроводе ради благовременог планирања, организовања и предузимања мера против разноврсних облика угрожавања безбедности државе. Међутим, погрешна је перцепција да се безбедносна процена бави искључиво безбедносним феноменом остављајући остале по страни. Управо безбедносна процена на нивоу државе повезује низ чињеница на економском, политичком, војном, међународном и другим подручјима људске делатности.

Процењивање на нивоу државе није само себи циљ већ је у функцији планирања, и то свеобухватног, у процесном, просторном и временском смислу. Планирање и процењивање су активности које иду заједно јер се планирањем, уз коришћење резултата процењивања, и обратно, сагледавају унутрашњи и спољни токови, чиниоци и промене, а потом осмишљава најбољи одговор како би се превентивно ишло у сусрет догађајима и усмеравала активност државних органа на испуњењу одређених циљева. Поред тога,

процењивање на нивоу државе има за циљ између осталог и усклађивање доктрине и стратегије безбедности са објективним условима угрожавања безбедности што се одражава и на дефинисање потребних мера на заштити имовине, људи, друштва и државе у целини.

Појаве или стања која процењујемо нису подређене строгим логичким нужностима односно формалним импликацијама, што представља потешкоћу у процењивању. Адекватно процењивање зависи од одређења степена тачности садашњег стања или процеса, познавања тенденција развоја и тачности процене будућег стања на основу анализе тренутног стања. Зато је у процесу процењивања изузетно важно препознати односе и везе између чињеница, квалитетно интерпретирати њихов каузалитет, као и могуће правце даљег развоја.

1. ТЕОРИЈСКО МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Појам стратегије националне безбедности није једнозначно одређен и често се поистовећује са појмом *стратегија државе* или *доктрином одбране* иако се ради о појмовима различитог нивоа општости. Стратегија националне безбедности се најчешће посматра двојачко, као програмско становиште за реализовање функције безбедности али и као подручје практичног деловања система безбедности у различитим условима.¹ И поред тога, стратегија представља основ за израду стратегијских докумената у свим областима друштвеног живота али и функционисања државних органа и институција на очувању безбедности грађана, друштва и државе².

Хијерархијски највише државно руководство, начелно, креира стратегију националне безбедности, а требало би да је верификују и политичка и читава друштвена јавност. У пракси развијених демократских земаља, посао израде стратегије националне безбедности се неретко поверава групама научних института, академији наука, универзитета, који би требало да својом мултидисциплинарним приступом обезбеде свеобухватни и стручан приступ који је неопходан услов за израду квалитетног документа. Стратегија националне безбедности је уједно и документ пројекције развоја и

---

¹ Jablonsky David: Why is Strategy Difficult?, In: Bartholomees J. Bone, Jr. (ed.): *Theory of War and Strategy*, Vol. I, 4th Edition, Strategic Studies Institute, Carlisle PA 2010, pp. 67-69.

² Holcomb F. James: Managing Strategic Risk, In: Bartholomees J. Bone, Jr. (ed.): *Theory of War and Strategy*, Vol. I, 4th Edition, Strategic Studies Institute, Carlisle PA 2010, pp. 101-119.

функционисања система безбедности у будућности. То је отворен и динамичан програмски и делимично доктринаран садржај у који „улазе“ вредности друштва о најопштијем државном циљу на заштити сопствених вредности друштва, његовом опстанку, расту и развоју, а “излазе“ ставови о активностима и мерама на превентивном и репресивном плану усмереним ка остваривању безбедности као превасходне државне функције. Стратегија националне безбедности је уједно и порука другим међународним и унутрашњим чиниоцима шта држава сврстава у своје виталне вредности неопходне за опстанак, раст и развој, а које ће бранити својом укупном моћи, чији је систем безбедности најзначајнији део. Другачије речено, у стратегију националне безбедности је уткана црвена линија испод које држава неће и не може ићи у одбрани својих интереса³.

Стратегије се и усвајају са највишим могућим консензусом у једном друштву, управо због рационалности и ефикасности организације државног апарата, јер би оне требало да буду изнад сваког партијског или коалиционог интереса.

Носилац израде актуелне Стратегије националне безбедности Републике Србије било је Министарство одбране, конкретније Сектор политике одбране, а при њеној изради испољена је сарадња са другим државним институцијама у складу са њиховим надлежностима. Поред тога, предметни документ је у датом времену представљао искорак напред у стратегијско-доктринарном промишљању безбедности Републике Србије.

Стратегија националне безбедности представља свеукупност очекивања читавог друштва на плану безбедности, али и напора ка њиховом достизању. Она дефинише основе система безбедности државе, надлежности појединих субјеката безбедности, модалитете њихове координације и управљање читавим системом безбедности. Стратегија се, начелно, заснива на општеприхваћеном доктринарном приступу питањима безбедности, а разрађује се у оквиру међународног и националног права и разрађује у стратегијским документима у складу са тематским садржајима. Стратегија националне безбедности није утемељена искључиво на потребама и приоритетима националне безбедности, већ нужно мора да сагледа и уважи разне спољне чиниоце, властите компаративне недостатке, добровољно преузете међународне обавезе и притиске⁴.

Стратегија националне безбедности је хијерархијски највиши документ у области националне безбедности. То је „државни водич“ за остварење националне безбедности и у њему су наведени најзначајнији циљеви националне безбедности и инструменти

---

³ Стајић Љубомир: *Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет, Нови Сад, 2011, стр. 306.

⁴ Parliamentary Oversight of the Security Sector – Principles, mechanisms and practices, p. 27, преузето из Мијалковић Саша: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр. 261-262.

националне моћи који ће се примењивати за њихово остваривање. Поред функције „водича“ на унутрашњем плану, стратегије имају функцију и према међународним субјектима безбедности. Тако је за међународну сцену битно сагледавање у ком правцу се креће национална политика једне државе и стварају услови за одређење других међународних субјеката према наведеној држави, у контексту јачања сарадње или конфронтације⁵.

Стратегија националне безбедности представља систем комплементарних норми из домена државних стратегија, које се непосредно односе на систем безбедности и на реализовање специфичних одбрамбених функција државе у политичкој, економској, правној, технолошкој, едукативној, информационој, војној, верској и другим областима основних функција државе. Она је основа за интегрисано деловање снага безбедности у функцији остварења повољног стања безбедности државе, кроз испољавање моћи државе у функцији заштите виталних националних интереса.

Као што смо већ констатовали, израда стратегије националне безбедности је мултидисциплинарна по свом карактеру. Као један од аспеката мора се узети у обзир и геостратегијски положај који подразумева скуп одређених географских и стратегијских чинилаца који опредељују позицију неке земље у савременом свету. Елементи геостратегијског положаја јесу: географски положај, величина државе, орографско-хидрографска својства, климатске карактеристике, дужина и облик граница, степен комуникативности, положај у односу на суседе, положај у односу на блокове, њихове војно-политичке и стратегијске интересе и циљеве. Са становишта безбедности једне земље, нужно је сагледати међународни положај у времену најновијих кретања и догађаја у међународној заједници. У геополитичком смислу веома је значајно да ли су суседне државе мале или велике, затим њихово друштвено уређење, положај према војнополитичким организацијама и савезима и слично⁶.

Један од циљева геополитике је управо помоћ држави да доноси одлуке у суштинским питањима као што су: спровођење политичко-економских реформи, реформисање друштва, позиционирање у међународним односима, чланство у међународним организацијама и слично. Из наведеног се јасно може сагледати постојање узрочно-последичних веза између стратегије националне безбедности и геополитике. Она се најкраће може описати тезом - што је перцепција геополитичког поретка реалистичнија, то је вернија представа угрожавања националних интереса. Истовремено, изграђеност система националне безбедности, на основу стратегије, представља један од суштинских

⁵ Bilandžić Mirko: Prema strategiji nacionalne sigurnosti EU, *Policija i sigurnost*, broj 1, Zagreb, 2012, str. 54.

⁶ Стајић Љубомир: *Основи система безбедности: са основама истраживања безбедносних појава*, op. cit. стр. 142-143.

елемената геополитичког позиционирања дате државе. Познат је став бившег генерала и председника САД Двајта Ајзенхауера (Dwight D. Eisenhower) у вези са промишљањем стратегије, да су основни принципи стратегије толико једноставни да их и дете може разумети, међутим, њихова адекватна примена у датој ситуацији захтева најнапорнију врсту рада⁷.

Систем националне безбедности, заједно са другим чиниоцима, као што су географски положај, демографска структура, политички систем, стање економије, културе и националног идентитета геополитички карактеришу и позиционирају сваку државу у свету. Није могуће изградити адекватан одговор у заштити националних интереса, са становишта угрожавања националне безбедности, без квалитетне геополитичке анализе. С друге стране, немогуће је разматрати геополитичку позицију једне државе уколико се не узму у обзир и државни ставови о циљевима и стратегији земље у области јачања безбедности човека, друштва и државе у међународном поретку⁸. Следствено томе, што се реалније сагледају изазови, ризици и претње по безбедност, адекватније ће се поставити и развити инструменти државне моћи за заштиту и реализацију националних интереса.

Безбедносна процена на националном нивоу крије многе изазове који проистичу из чињенице да државни органи на основу њених закључака предузимају потребне мере за спречавање безбедносних ризика и претњи. Тако су, на пример, Сједињене Америчке Државе развиле свеобухватни методолошки приступ проблему процене безбедносних ризика на националном нивоу (Strategic National Risk Assessment - SNRA), који треба да обезбеди: идентификацију ризика, заједнички приступ свих државних органа у превенцији, заштити, одговору и отклањању последица по националну безбедност. Поред тога, даљом анализом облика угрожавања безбедности извршена је класификација на националном нивоу по следећим елементима:

- група ризика насталих деловањем природе: епидемије болести људи и животиња, земљотреси, поплаве, шумски пожари, оркани, цунами, вулканске ерупције, космичке непогоде (нпр. аномалије електромагнетног зрачења сунца које могу изазвати оштећења информатичке инфраструктуре);
- група ризика насталих технолошким акцидентима: биолошки, хемијски и радиолошки аксиденти, и
- група ризика насталих деловањем људи: употреба авиона као оружја, оружани напад, употреба биолошког/хемијског и нуклеарног оружја, сајбер напад против база

---

⁷ Stolberg G. Alan: *How nation-states craft national security strategy documents*, Strategic Studies Institute, Carlisle PA, October 2012, p. 429.

⁸ Перишић Срђан: Национална безбедност као један од основних чинилаца геополитичког позиционирања Руске Федерације на почетку 21. века, *Војно дело*, Београд, 2010, стр. 103-104.

података, сајбер напад против објеката инфраструктуре, терористички напад експлозивним средствима, нуклеарни и радиолошки терористички напад.⁹

С обзиром на чињеницу да стратегија националне безбедности представља пројекцију развоја и функционисања система безбедности у будућности,¹⁰ као проблем истраживања намеће се обезбеђење предвидљивости у стратегији националне безбедности.

1.2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања ове докторске дисертације је **безбедносна процена као кључан (важан) чинилац стратегије националне безбедности**. Наиме, стратегија националне безбедности на свеобухватан начин идентификује најбитније актуелне и највероватније будуће изазове, ризике и претње безбедности. Јасно је да је веома тешко поуздано предвидети будуће процесе, а посебно догађаје, тако да је израда сваке стратегије везана за ризик да буде превазиђена непредвиђеним околностима и да због тога не буде функционална и у потпуности применљива. Уколико стратегија није успела да довољно поуздано и реално предвиди промене у области безбедности, држава неће бити у прилици да формира ефикасан и рационалан систем безбедности, а тиме субјекти тог система неће бити у стању да адекватно одговоре безбедносним ризицима и претњама.

Имајући у виду све наведене аспекте и својства стратегије националне безбедности поступак израде и примене стратегије националне безбедности може се приказати кроз следеће фазе:

- проучавање, односно анализа чинилаца националне безбедности;
- дефинисање изазова, ризика и претњи безбедности;
- формулисање националних безбедносних интереса и циљева;
- дефинисање организационих структура система безбедности;
- дефинисање начина/метода функционисања система безбедности;
- израда (писање) документа стратегије националне безбедности;
- верификација стратегије националне безбедности;
- стварање нормативно-правних услова за примену стратегије националне безбедности;
- примена стратегије националне безбедности;
- контрола спровођења и делотворности стратегије националне безбедности и
- редефинисање стратегије националне безбедности¹¹.

⁹ Преузето са сајта Министарства за унутрашњу безбедност САД: <http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/rma-strategic-national-risk-assessment-ppd8.pdf>

¹⁰ Стајић Љубомир: Стратегија националне безбедности у функцији безбедности Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета*, бр.2, Нови Сад, 2009, стр. 224

Сви наведени чиниоци су се у пракси показали као веома значајни при дефинисању стратегије националне безбедности и теоријски су у мањој или већој мери разматрани. Зато се посебна пажња поклања анализи стратегијског окружења у функцији добијања што поузданијих предвиђања развоја различитих аспеката тог окружења. У зависности од националних и државних интереса, а посебно оних који су из домена безбедности државе, истражују се различити аспекти стратегијског окружења. Ти аспекти нису универзално дефинисани, јер постоји специфичност стратегијског окружења било којег субјекта у међународним односима.

Безбедносна процена представља кључни полазни елемент у изради стратегије националне безбедности, а истовремено, резултати безбедносне процене утичу на дефинисање осталих елемената стратегије. Стратегија националне безбедности подложна је сталном преиспитивању и променама јер се савремено безбедносно окружење непрестано мења, доносећи нове и различите облике угрожавања безбедности који су у највећој мери израз људског деловања и чији је исход, у основи, тешко предвидив.

Дакле, безбедносна процена је први корак у изради стратегије националне безбедности из које проистичу остали елементи. Она суштински представља реалне услове у којима се дефинишу и реализују национални интереси. Различити изазови, ризици и претње остварују утицај на одрживост мира и безбедности, и потенцијално проузрокују широк спектар конфликта¹². У свету суверених држава, неједнаког економског и културног развоја, тензије и конфликти све су присутнији. Регионални и локални сукоби, глобална трка за ресурсима и енергентима, религиозни фанатизам, територијалне претензије, идеологија, етничка напетост, различити облици незадовољства, хегемонизам, тероризам, организовани криминал, климатске промене, пролиферација оружја и трговина људима угрожавају стабилност појединих држава и региона и директно или индиректно утичу и на глобалну безбедност¹³. Управо зато је, један од најважнијих задатака у процесу израде стратегије националне безбедности да се што успешније предвиде најважније тенденције у будућности и да се на основу њих припреме одговарајуће снаге и средства за адекватно супротстављање будућим изазовима у развојном и безбедносном смислу¹⁴.

---

¹¹ Ковач Митар, Стојковић Дејан: *Стратегијско планирање одбране*, Војноиздавачки завод, Београд, 2009, стр. 262-267.

¹² Salvador Raza: A Conflict Analysis Methodology for Formulating Security Policy and Strategy, *Security and Defense Studies Review*, Spring-Summer Issue 2010, pp. 23-25.

¹³ Schreier Fred: *Fighting the Pre-eminent Threats with Intelligence-led Operations*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Occasional Paper No. 6, Geneva, 2009, pp. 5-6.

¹⁴ *Global Strategic Trends Up to 2040*, Fourth Edition, Ministry of Defense UK, London, 2010, pp. vii-viii.

На основу свега наведеног, можемо закључити да је предмет овог истраживања безбедносна процена, сви њени чиниоци, субјекти, начин израде као и функција коју остварује у Стратегији националне безбедности Републике Србије.

1.2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања

Када говоримо о безбедносним проценама за потребе стратегије националне безбедности потребно је нагласити да се она јавља у различитим облицима¹⁵. Упоредном анализом стратегија националних безбедности различитих држава, можемо уочити да се безбедност процењује на глобалном, регионалном, националном нивоу¹⁶.

Глобална безбедност се посматра као динамичан процес који се одвија на нивоу читавог света. Из ове перспективе се не могу увек у потпуности сагледати безбедносни изазови, ризици и претње на нивоу појединца, друштва или државе, али се зато могу доста добро уочити макропојаве и процеси значајни за цео свет. Каква ће пак безбедносна динамика бити уочена на глобалном нивоу анализе у великој мери зависи од тога како је подешен „аналитички објектив“¹⁷. Уколико је подешен тако да има државноцентрични поглед, истраживачки објектив ће „усликати“ безбедносну динамику која се одвија унутар међународног, тачније унутар међудржавног система. Са аспекта предмета овог рада значајна је и дистрибуција моћи између великих сила. Данас постоји све шири консензус о томе да је униполарни свет, који је заменио биполарни након пада гвоздене завесе, на заласку. Међутим, није у потпуности извесно колико ће дуго бити потребно да он буде у потпуности замењен новим мултиполарним светом, као ни то које ће се све државе уписати на ову историјску листу великих сила¹⁸.

Уколико је „истраживачки објектив“ подешен на друштвеноцентричну перспективу, објектив ће пре „снимити“ безбедносну динамику која је резултат процеса глобализације. Док концепт међународног система пружа добар оквир за статичну анализу

---

¹⁵ Као примере видети: Rademaker Michel: *National Security of the Netherlands: An innovative Approach, Information & Security - An International Journal*, Vol. 23, No. 1, 2009, pp. 51-61; Arteaga Félix: *Roadmap for a Spanish National Security Strategy*, Real Instituto Elcano, Madrid, 2009, pp. 1-9; *National Security Strategy for Jamaica - Towards a Secure and Prosperous Nation*, Ministry of National Security of Jamaica, Kingston JM 2006.

¹⁶ То показују студије случаја Аустралије, Јужноафричке Републике, Бразила, Уједињеног Краљевства и Сједињених Америчких Држава и њихова компаративна анализа у: Stolberg G. Alan: *How Nation-States Craft National Security Strategy Documents*, op. cit. pp. 18-113.

¹⁷ Kugler L. Richard.: *Policy Analysis in National Security Affairs New Methods for a New Era*, National Defense University Press, Washington DC, 2006, pp. 20-25.

¹⁸ Patman G. Robert: *Globalization and conflict - National Security in a 'New' Strategic Era*, Routledge, New York, 2006, pp. 29-32.

глобалне безбедности, концепт глобализације омогућава оквир за динамичку анализу глобалне безбедности¹⁹.

Интензивирање међународних односа и све већа међузависност глобалне заједнице, подстакли су и појаву великог броја деструктивних и дезинтеграционих појава које су у значајној мери појачавале нестабилност у многим деловима света. Зато не можемо говорити о процени националне безбедности а да претходно није анализирана и процењена глобална и регионална безбедност. Глобална процена представља резултат анализе стања глобалног окружења која указује на безбедносне трендове и могућ утицај на стање националног система безбедности. Она треба да обухвати сва кључна питања на глобалном нивоу која се рефлектују на националну безбедност, ради благовременог уочавања могуће претње и процењивања евентуалног испољавања на националном нивоу.²⁰

Чиниоци глобалног окружења могу се дефинисати као комплекс спољних услова који својим деловањем производе или учествују у изазивању појава које доводе до промена. Они се условно могу поделити на политичке, социјалне, демографске, економске²¹, научно и техничко-технолошке, еколошке, енергетске и безбедносне. Глобални трендови који условљавају промену окружења условљени су деловањем чиниоца при чему су они међусобно зависни. Најважнији циљ процене глобалног окружења јесте да се анализом чинилаца који могу да услове генерисање и појаву изазова, ризика и претњи безбедности, сагледају реалне и потенцијалне импликације на националном нивоу.

Међузависност свих нивоа безбедности неизбежна је одлика међународних односа. Ипак, историја међународних односа указује на чињеницу да је само мали број великих сила имао могућност и потребу да глобално пројектује своје интересе, док већина држава није дефинисала своје безбедносне потребе и захтеве имајући у виду целокупно међународно окружење. Они су се односили углавном на непосредно окружење држава, или нешто ширег простора, односно региона, зависно од односа снага ближих и даљих суседа, као и процене моћи оних држава које би могле угрозити националну безбедност других држава. Поред тога, логика „безбедносне рачунице“ терала је државе да своје окружење не посматрају као хармоничну целину, јер су директне претње долазиле

---

¹⁹ Ејдус Филип: *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 261.

²⁰ Видети моделе стратегијске културе појединих нација у: Lantis S. Jeffrey: *Strategic Culture and National Security Policy*, International Studies Review, Vol. IV, No. 3, The International Studies Association, Storrs CT, 2002, pp. 87-113.

²¹ Klein J. Peter, Iammartino R. Brian: *Getting Started in Security Analysis*, Second Edition, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken NJ, 2010, pp .5-12.

најчешће од држава непосредног окружења. У том смислу је, уз националну и међународну безбедност, исправно говорити о регионалној безбедности као битном нивоу безбедности, јер је без регионалне безбедности немогуће свеобухватно анализирати концепт безбедности. Уколико се не уоче све карактеристике овог нивоа безбедности, немогуће је схватити и међусобни положај држава на „локалном“ нивоу, нити карактер односа између великих сила и „локалних“ држава²². Истовремено, и велике силе своје спољнополитичке интересе реализују у складу са усвојеним регионалним политикама те се овакав методолошки приступ неспорно потврдио у пракси.

Утицај регионалне безбедности на националну безбедност је далеко интензивнији у односу на глобални ниво јер различите безбедносне претње лакше и брже савлађују мању раздаљину него између држава на различитим континентима. То између осталог нужно упућује на разне видове међусобне сарадње између држава, али је стварност често сасвим другачија јер су чести сукоби због опречности њихових интереса. Поред тога, безбедносни проблем једне државе неретко постаје претња суседним државама, односно региону²³. Сваки регион има своја обележја која га чине специфичним и разликују од других. Ради се, првенствено, о географским специфичностима у односу на које су и формиран. Тако су, на пример, унутрашња обележја клима, култура, језик, економске интеграције и међузависност. Поред наведених обележја, често се ради и о сличним или идентичним историјским наслеђима. Спољна обележја региона чине улога великих сила, интеракција са међународним системом, природне геополитичке међе и друго²⁴. Поред тога, регионална безбедност обухвата географски идентитет, који често укључује и мање државе које имају релативно малу моћ у односу на остале државе региона, односно мали утицај на регионалну безбедност.

Посебан аспект у анализи безбедности региона представљају културне, верске и расне везе унутар региона који могу бити подстицајан фактор зближавања држава региона али и фактор противуречности и нестабилности региона. У регионалној безбедности државе остварују значајан утицај, али не могу успешно контролисати утицаје спољних сила у региону, осим ако нису способне да реше локална ривалства која захтевају спољашњу подршку. С друге стране, спољне силе не могу лако утицати на смиривање

---

²² Buzan Barry: *People, State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (second edition), Pearson Longman, London, 1991, p. 187.

²³ Очигледан пример за то је Израел. О томе видети: Golov Avner at all: *A National Security Doctrine for Israel - Policy Paper*, Argov Program in Leadership and Diplomacy, Lauder School of Government, Herzliya IL, 2010, pp. 4-37.; Khouri J. Fred: *Te Arab Israeli Dilemma*, Syracuse University Press, Syracuse NY, 1985, pp. 319-326.; Kahl H. Colin, Dalton G. Melissa, Irvine Matthew: *Risk and Rivalry: Iran, Israel and the Bomb*, Center for a New American Security, Wahington DC, 2012, pp. 19-23.

²⁴ Нојман Б. Ивер: *Употребе другог: исток у формирању европског идентитета*, Службени гласник, Београд, 2011, стр.135-159

локалне безбедносне динамике или је контролисати, јер од те динамике зависи њихова политика у одређеном региону, а последица таквог деловања најчешће има за последицу појачавање постојећих ривалства држава региона која је тешко превазићи или потпуно избрисати. За потпуније разумевање регионалне безбедности, значајно је да се приликом анализе регионалне безбедности мора узети у обзир утицај великих сила, однос између држава на датом простору, али и унутардржавне прилике које могу постати фактор угрожавања регионалне безбедности.

Када говоримо о националној безбедности, главни референтни објекат је држава која предузима мере за очување безбедности. На унутрашњем плану јачањем институција, економским развојем или увећањем војних и безбедносних потенцијала, а на међународном плану спољнополитичким средствима. Мере које једна држава предузима да би сачувала своју националну безбедност могу довести до тога да се друга држава осећа небезбедно. Националну безбедност треба посматрати у контексту развоја сваког друштва и државе као њиховог организационог облика. То значи да је национална безбедност као и свака друга стварност, подложна променама и развоју у складу са безбедносним условима које детерминишу политички, економски, социјални и други релевантни фактори. Свака национална безбедност, сагласно томе, поставља систем конзистентних безбедносних циљева и приоритета, ради благовремене реакције на проблеме у развоју друштва и државе у циљу њихове заштите од разних облика и видова угрожавања које прате развој савремене цивилизације.

Аспекти безбедносног окружења анализирају се и процењују у целокупном поступку израде и примене стратегије националне безбедности, а следствено томе и других доктринарних докумената државе. Практично гледано, сваки субјекат система националне безбедности је дужан и позван да стално оцењује, предвиђа и пореди промене у безбедносном окружењу, узимајући у обзир: 1) стање међународних односа на глобалном и регионалном нивоу, 2) стању односа великих сила и утицајних држава на глобалном и регионалном нивоу, 3) стању појава угрожавања на међународном нивоу, 4) узроцима и факторима у сфери политике, економије, међународних односа и други а који погодују настајању облика и носилаца угрожавања и друго²⁵.

Усвајањем стратегије националне безбедности, дакле, процес анализе безбедносног окружења није завршен, напротив, он још више добија на значају јер је стратегијом добио назнаке развоја процеса и будућих догађаја и тиме постао својеврстан инструмент за процену. Поред тога, приликом израде безбедносне процене треба обезбедити јединствен

---

²⁵ Стајић Љубомир, Лазић Радојица: *Увод у националну безбедност*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2015, стр. 62-63; Ковач Митар, Стојковић Дејан: *Стратегијско планирање одбране*, op. cit. стр. 247.

методолошки приступ у оцени стања безбедности и изради безбедносне процене. Јасно је да јединствене методолошке поставке није могуће обезбедити на националном нивоу, пошто постоји велики број субјеката који доносе безбедносне процене и планове безбедности, али је веома важно да различити нивои у оквиру једне организације врше процене на јединствен начин. Државне организације које доносе процене безбедности углавном прописују методологију израде процене и обавезну структуру које се морају придржавати сви који раде на изради безбедносне процене. Јединствена и општеприхваћена методологија израде безбедносне процене не постоји, али имајући у виду методологију и структуру израде безбедносне процене у великом броју организација, можемо установити да структуру општих безбедносних процена, уз одређене разлике од организације до организације, чине следећи елементи²⁶:

- општи концепт безбедносне процене,
- анализа стања релевантних безбедносних појава,
- утврђивање стања безбедности,
- доношење закључка с оценом стања безбедности,
- прогноза кретања стања безбедности и
- безбедносни задаци.

Безбедносна процена у стратегији националне безбедности је по свом карактеру општа, па се често дефинише и као стратегијска безбедносна процена, која обухвата процену глобалног и регионалног окружења и конкретних безбедносних изазова ризика и претњи које угрожавају националну безбедност.

1.2.2. Теоријско одређење предмета истраживања

Савремени концепт националне безбедности подразумева превазилажење схватања по којем је војна агресија највећа претња националној безбедности, као и укључивање нових ширих потенцијалних претњи. Поред тога, препознавање претњи националном опстанку и добробити није више ограничено на војну област. Обим претњи уважава и људска права, животну средину, економију, криминал, социјалну правду и слично. У прошлости, многе државе јачале су своје способности ради заштите од спољних облика угрожавања, а урушиле су се изнутра услед акумулације кризе у различитим сферама друштвеног живота. Испостављало се да су највеће претње по националну безбедност заправо етнички и верски национализам, политичка превирања, повећање обима (организованог) криминала, друштвено нејединство, економске и социјалне

---

²⁶ Драгишић Зоран: *Безбедносни менаџмент*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 49-50

противуречности и кризе које су нажалост, често прерастале и у сурове оружане конфликте²⁷.

Приликом израде безбедносне процене треба имати на уму да су узроци настанка безбедносних проблема различити, тако да се појаве које угрожавају безбедност једне државе могу појавити у свим областима друштвеног живота и у свим сегментима државне организације. Узроци њиховог настанка и испољавања могу постојати у самој држави, у бројним противречностима које карактерише свако организовано друштво, а могу бити и подржавани деловањем спољних фактора. Веома често се унутрашњи и спољни фактори допуњавају и подржавају у изазивању и подстицању појава супротних друштвеним интересима.

За конституисање система националне безбедности, као инструмента државне политике усмерене на постизање и очување националне безбедности, Стратегија националне безбедности представља безбедносну процену и то општу јавну безбедносну процену. Стратегијом националне безбедности процењују се безбедносни изазови, ризици и претње, њихови носиоци и могући облици испољавања. На основу тако дефинисаних изазова, ризика и претњи могуће је одредити мере за супротстављање процењеним ризицима и њиховим носиоцима, као и дефинисати политику безбедности. Међутим, од основног безбедносног концепта, односно безбедносне парадигме која је владајућа у једној држави, зависиће које ће се друштвене и природне појаве наћи на листи безбедносних изазова, ризика и претњи, и следствено томе, у фокусу интересовања државних органа и других организација које чине институционални део система националне безбедности. Функција Стратегије националне безбедности као безбедносне процене, са аспекта функционисања система националне безбедности, представља њену најважнију функцију. Уколико је процена безбедносних изазова, ризика и претњи погрешна, целокупан систем националне безбедности биће погрешно постављен, а безбедносне мере и активности које тај систем предузима биће нефункционалне и усмерене на решавање безбедносних проблема који не постоје или су за већину становништва ирелевантни.²⁸

При дефинисању стратегије националне безбедности изузетна пажња поклања се анализи стратегијског окружења у функцији добијања што поузданијих предвиђања развоја различитих аспекта тог окружења. У зависности од националних и државних националних интереса, а посебно оних који су из домена безбедности државе, истражују се различити аспекти стратегијског окружења. Ти аспекти нису универзално дефинисани,

²⁷ Мијалковић Саша: *Национална безбедност*, оп. cit. стр. 65.

²⁸ Драгишић Зоран: *Систем националне безбедности Републике Србије*, Универзитет у Београду-Факултет безбедности, Београд, 2011, стр. 43-44

јер постоји специфичност стратегијског окружења било ког субјекта у међународним односима. На различитим скуповима о националној безбедности, одбрани и војној доктрини разматрају се различите димензије/аспекти безбедности и одбрамбеног окружења: физички, технолошки, економски, правни (морални, етички), друштвено-културни, политички и војни. Поменути аспекти стратегијског безбедносног окружења анализирају се у целокупном поступку израде и примене свих основних доктринарних докумената државе, а посебно стратегије националне безбедности²⁹.

Из тога проистиче да се политика безбедности и одбране, као практична област деловања субјеката безбедности одређене државе, заснива на процени и предвиђању тих аспекта, узимајући у обзир националне циљеве и обавезе, карактеристике војно-политичког и геостратегијског окружења, потенцијалне претње које могу угрозити безбедност државе, и политику, привреду, доктрину, могућност и намере садашњих и потенцијалних савезника³⁰.

Поред тога, постоје мишљења да је стратегију најбоље схватити као вештину и науку развоја и употребе политичке, економске, социо-психолошке и војне моћи државе у складу са политичким смерницама ради заштите и остваривања националних интереса у стратегијском окружењу. Дакле, у стратегијско окружење спадају услови у којима национални лидери остварују интеракцију и оно обухвата: чињенице, контекст, услове, међусобне односе, трендове, проблеме, претње, прилике и све друге чиниоце који могу утицати на остваривање националних интереса. Само из овакве стратегијске процене могу се извести кључни стратегијски фактори и детерминисати одговарајући циљеви, начини и средства.

Основна сврха сваке процене (и стратегијске) је да предвиди даљи развој безбедносног стања, појава и догађаја у циљу предикције могућег развоја и тенденције развоја безбедносних ситуација у будућности³¹.

1.2.2.1. Дефинисање основних појмова

У циљу прецизнијег теоријског одређења предмета истраживања, неопходно је дефинисати основне појмове са којима смо се сусретали током истраживања:

---

²⁹ Ковач Митар: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности: теоријске основе*, Свет књиге, Београд, 2003, стр.85-86

³⁰ *Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy*, HM Government, London, 2010, pp. 13-18.

³¹ Стајић Љубомир, Лазић Радојица: *Увод у националну безбедност*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2015, стр. 63

Безбедност представља „својство неког реалног друштвеног, природног или техничког субјекта (бића, творевине или ствари) испољено као успостављено, одржано и унапређено стање и(ли) вредност, а која се изражава кроз испуњеност минимума одређених (безбедносних) стандарда својствених том субјекту, а што му омогућава реалну основу за опстанак, рад, раст и развој без обзира на носиоце, облике, време и место угрожавања³².

Безбедносна процена представља предвиђање даљег развоја безбедносног стања, појава и догађаја, представља мисаону активност која има за циљ да се на основу анализе предвиде могући развој и тенденције развоја безбедносних ситуација у будућности.³³ Поред тога, она представља анализу одређених чинилаца који појединачно или скупно, утичу на степен безбедности у датој средини или друштву као и анализу организованости и спремности система (службе) безбедности да се супротставе угрожавајућим делатностима. Приликом разматрања безбедносне ситуације оцењују се разна латентна и тренутна конфликтна стања, њихови узроци и могућ развој. У закључном делу процене потребно је да се исказе прогноза будућих понашања и активности носилаца угрожавања безбедности³⁴. Безбедносна процена представља полазну основу за израду стратегије националне безбедности.

Глобална безбедност је безбедност човечанства од све деструктивнијих изазова, ризика и претњи планетарних димензија којима су непрекидно изложени, а који се могу превазићи само конструктивном сарадњом држава које ће националне интересе подредити човечанским-планетарним³⁵.

Регионална безбедност (безбедносни комплекс) представља групу држава чије су примарне безбедносне бриге довољно блиско повезане, тако да се национална безбедност једне од њих никако не може посматрати одвојено од других³⁶.

Национална безбедност подразумева „способност државе да самостално или у сарадњи са другим државама или организацијама заштити виталне вредности и интересе друштва од спољних и унутрашњих облика угрожавања, и да тиме обезбеди опште услове за несметани политички, економски, социјални и културни развој друштва и благостање својих грађана³⁷.

---

³² Стајић Љубомир: Неке недоумице око схватања безбедности у XXI веку. Цветковић Владимир (ур): *Ризик, моћ, Заштита Увођење у науку безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 344 .

³³ Зоран: *Безбедносни менаџмент*, оп. cit. стр. 47.

³⁴ Ђорђевић Обрен: *Лексикон безбедности*, Партизанска књига, Београд 1986, стр. 299.

³⁵ Мијалковић Саша: *Национална безбедност*, оп. cit. стр. 83.

³⁶ Buzan Barry: *People, State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, оп. cit. p. 190.

³⁷ Стајић Љубомир, Гађиновић Радослав: *Увод у студије безбедности*, ДП, Београд, 2007, стр. 44.

Систем безбедности, је облик организовања и функционисања друштва у спровођењу мера и активности на превентивном плану, које се предузимају ради очувања суверенитета и интегритета државе, њеног уставом утврђеног поретка, права и слобода грађана, као и свих осталих друштвених и међународних вредности од облика и носилаца угрожавања, без обзира на место и време извршавања³⁸. Систем националне безбедности представља нормативно, структурно и функционално уређену целину елемената чијом се делатношћу остварује заштита националних интереса. У ужем смислу, систем националне безбедности чине: систем одбране, снаге Министарства унутрашњих послова, безбедносно-обавештајни систем и привремено формиран и координациона тела за поједине кризе³⁹.

Стратегија националне безбедности, је отворен и динамичан програмски и делимично доктринарни садржај у који „улазе“ ставови друштва о најопштијем државном циљу на заштити сопствених вредности, његовом опстанку, расту и развоју, а „излазе“ ставови о активностима и мерама на превентивном и репресивном плану усмерених ка остваривању безбедности као превасходне државне функције⁴⁰.

Национални интереси утврђују се као најопштија програмска опредељења највиших државних органа ради достизања и заштите највиших националних вредности и потреба, као што су суверенитет, територијална целокупност, економски просперитет, слободе и права грађана и демократске тековине друштва⁴¹.

Национални циљеви представљају јасно дефинисане и артикулисане намере једне нације које тежи да реализује народ и држава преко политике, ангажујући при томе расположиве духовне и материјалне ресурсе⁴².

Угрожавање обухвата „оне појаве или понашања настала деловањем човека (појединачни или групно), природе или техничких система у дужем периоду које су значајнијег обима, при чему настају или могу настати штетне последице по вредности државе која она штити, као и вредности међународне заједнице.“⁴³

Појам *изазов* обухвата појаве чија је штетност и извесност најмање вероватна, чије је постојање деструктивно, али у границама толерантне прихватљивости јер не угрожава

---

³⁸ Стајић Љубомир: *Основе система безбедности: са основама истраживања безбедносних појава*, оп. cit. стр. 43

³⁹ *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Београд, 2009, стр. 34.

⁴⁰ Стајић Љубомир, Радивојевић Ненад, Мирковић Владан: Неки аспекти политике унутрашње безбедности као елемент Стратегије националне безбедности Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета, бр.4*, Нови Сад, 2017, стр. 1327.

⁴¹ Ковач Митар, Стојковић Дејан: *Стратегијско планирање одбране*, оп. cit. стр. 231.

⁴² Ковач Митар: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности-теоријске основе*, оп. cit. стр.37.

⁴³ Стајић Љубомир, Лазич Радојица: *Увод у националну безбедност*, Академија за националну безбедност, Београд, 2015, стр. 84

озбиљно виталне вредности. Изазов у будућности може да узрокује угрожавање безбедности са озбиљним последицама⁴⁴. У односу на ризик и претњу, потенцијалан је по интензитету (могућ и вероватан у будућности), а по ширини и густини утицаја свеобухватан. У садржајно-последичном смислу по безбедност објекта безбедности (штићене вредности) представља најмање штетан облик опасности, а у временском смислу то је најудаљенија опасност од објекта безбедности, односно штићене вредности. Реч је о изгледној фази опасности која се састоји у евентуалној намери њеног носиоца, фаза која може али не мора да буде реализована, дакле реч је о „безбедносном изазову“ за објекат безбедности⁴⁵.

Ризик се може одредити као могућност, одређен степен вероватноће наступања неког догађаја или дејства са неповољним последицама по одређени ентитет. У односу на изазов, ризик садржи већи степен опасности, вероватноћу nanoшења неке штете, при чему његово неблагоприятно учовање га веома брзо претвара у јасну претњу. Ризици се одређују и као скуп различитих чиниоца, процеса и односа који самостално или у интеракцији могу али и не морају да доведу до последица угрожавања безбедности⁴⁶.

Поред тога, ризик се дефинише и као опасност која има за последицу оштећење или уништење одређене ствари или вредности, односно онемогућавање извршења обавезе. Наступање ризика може бити изазвано дејством случаја или више силе, односно независно од воље субјеката, а може бити изазвано и поступањем самих субјеката, њиховом кривицом⁴⁷. С тим у вези, *безбедносни ризик* се може посматрати као: „специфичан облик опасности јер је својствен и субјекту опасности и субјекту безбедности. Двостраност безбедносног ризика је у томе што и субјект опасности и субјект безбедности егзистирају у неизвесном безбедносном окружењу и континуално доносе одлуке о сопственом ангажовању, а свака одлука је скопчана са извесним ризиком“⁴⁸.

Претња представља свесну намеру проузроковања штете особи, својини или праву да би принудила објекат претње да испуни наметнуто понашање⁴⁹. *Безбедносна претња* представља конкретну појаву чије је наступање најмање неизвесно при чему су штетни ефекти неспорни и највећи. С обзиром да представљају конкретну опасност, као и да их

---

⁴⁴ Мијалковић Саша: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр. 109

⁴⁵ Бајагић Младен: *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр. 130-131

⁴⁶ Мијалковић Саша: *Национална безбедност*, op. cit. стр. 109-110

⁴⁷ *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1979, стр. 1226.

⁴⁸ Мијалковски Милан, Ђорђевић Ивица: *Неухватљивост националне моћи*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 170.

⁴⁹ *The Encyclopedia Americana-International Edition*, Vol. 26, Americana Cooperation, New York, 1971, p. 704.

карактеришу обележја по којима се се идентификују, безбедносна претња представља синоним облика угрожавања безбедности⁵⁰.

Појам *чинилац* у општем значењу обухвата „оно што условљава постојање нечега, узрок или услов, покретачка снага“. У српском језику се користе синоними истог и сличног значења као што су фактор, елемент, детерминанта и слично⁵¹.

1.2.3 Операционално одређење предмета истраживања

Операционално одређење предмета истраживања је обухватило кључне појмове безбедносне процене за потребе израде стратегије националне безбедности и реализовало је се кроз четири велика сегмента:

- Безбедносна процена као чинилац стратегије националне безбедности,
- Анализа и процена чинилаца безбедности различитог нивоа,
- Анализа и процена безбедности Републике Србије, и
- Предлози за редефинисање Стратегије националне безбедности Републике Србије.

Први сегмент разматра безбедносну процену као елемент стратегије националне безбедности. У првом делу овог сегмента су дефинисани најважнији појмови који су коришћени у истраживању, а у делу који се односи на безбедносну процену су дата основна начела израде безбедносне процене. Процењивање безбедносних ризика и претњи у систему националне безбедности је уређена област у којој различити субјекти у складу са својим надлежностима процењују различите облике угрожавања националне безбедности. У овом делу рада је дат осврт на нормативно уређење предметне области на примеру Републике Србије указујући да различити субјекти система безбедности имају у надлежност израђују различите процене Поред тога, упоредо кроз сагледавање различитих врста процена су дати и примери појединих процена које су се у историји показале погрешним. У делу који се односи на стратегију националне безбедности најпре су одређени чиниоци који дефинишу (одређују) стратегију националне безбедности, а након тога и упоредна анализа Стратегија националне безбедности Републике Аустрије, Републике Бугарске и Републике Србије. Поред тога, приказан је и поступак израде стратегије националне безбедности, нарочито са аспекта безбедносне процене, а након

---

⁵⁰ Мијалковић Саша: Национална безбедност, *op. cit.* стр. 110; Бајагић Младен: *Основи безбедности*, *op. cit.* стр. 134

⁵¹ Вујаклија Милан: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980, стр. 209, 952; Domović Želimir, Anić Šime, Klaić Nikola: *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Evro, Beograd, 2001, str. 278, 423

тога и однос стратегије националне безбедности са осталим стратегијско-доктринарним документима.

Други и трећи сегмент се бави разматрањима одређених, конкретних, чинилаца безбедности на глобалном и регионалном нивоу. На сва два нивоа су разматрани политички, економски, безбедносни, историјски, демографски, научно и техничко-технолошки, културолошки и енергетски чиниоци. Упоредо са наведеним чиниоцима су разматрани и утицаји глобалног нивоа на регионални односно на национални ниво. На крају сваког нивоа су дате анализа и процена безбедности на основу утврђених чинилаца који детерминишу одређени ниво.

Четврти сегмент истраживања односи се на анализу и процену безбедности Републике Србије. У овом делу разматрани су анализа и процена чинилаца глобалног и регионалног окружења као и анализа безбедности на националном нивоу. Тежиште у овом делу истраживања било је на представљању нове, свеобухватније методологије израде процене безбедности Републике Србије

Коначно, *пети* завршни, део истраживања обухвата предлоге за редефинисање Стратегије националне безбедности Републике Србије, где је понуђен структурални модел безбедносне процене за израду стратегије националне безбедности. На крају, предложен је садржај будуће Стратегије националне безбедности Републике Србије.

1.2.4. Просторно и временско одређење предмета истраживања

Просторно одређење предмета истраживања

У просторном смислу, истраживање се првенствено односи на територију Републике Србије и чиниоце који дефинишу спецификум националних безбедносних изазова, ризика и претњи. Истраживањем су, међутим, у складу са парадигмама регионалне и глобалне безбедности обухваћене и државе региона, с обзиром на то да савремени безбедносни изазови не познају националне границе. У том смислу, размотрена су и искуства и решења других држава са циљем сагледавања детерминанти које су одредиле њихове стратегије националне безбедности и приступ решавању безбедносних проблема. Адекватном апликацијом у Републици Србији оптималних решења страних држава у области стратегије националне безбедности, уз нужно сагледавање специфичности наших интереса и потенцијала, створили би се услови за израду дугорочног стратегијског документа који би у највећој мери био рационалан и свеобухватан.

Временско одређење предмета истраживања

Истраживање се односи на период од 2006. до 2018. године. Реч је о периоду функционисања самосталне државе Републике Србије након раздруживања Државне заједнице Србија и Црна Гора. У новонасталим условима указала се потреба за дефинисањем Стратегије националне безбедности, која треба да одговори актуелним изазовима, ризицима и претњама, са којима се суочава Република Србија, као нова држава. Поред тога, наведени период је везан и за стварање новог, адекватног система безбедности, дефинисање националних интереса и циљева, али и нове политике националне безбедности Републике Србије.

1.2.5. Дисциплинарно одређење предмета истраживања

Дефинисани предмет истраживања захтева интердисциплинарни приступ предмету истраживања са јасним усмерењем на методологију из области друштвено-хуманистичких наука. Безбедносна процена као детерминанта националне безбедности, одређује приступ, пре свега са становишта наука безбедности и политичких наука, јер безбедносне проблеме на том нивоу није могуће сагледати изоловано од политичких околности на националном и наднационалном нивоу. Поред тога, ови проблеми се не могу сагледати изван правног оквира, због чега су потребна сазнања и методе правних наука, као и приликом упоређивања стратегијско доктринарних и нормативних докумената у систему националне безбедности. Генерално узев, процес анализе и процене различитих чинилаца који утичу на безбедност државе, упућује на област економских, политичких, историјских наука, наука међународних односа и других друштвено-хуманистичких наука. Адекватно изучавање било ког система, па тако и нормативног уређења система националне безбедности, није могуће без основних елемената системске анализе због чега је у том погледу потребно узети у обзир достигнућа и методе организационих наука.

1.3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Научни циљеви истраживања

Научни циљ истраживања је систематизација научних сазнања из области безбедносног менаџмента у функцији националне безбедности, што претпоставља појмовно одређење и класификацију облика угрожавања безбедности државе. Полазећи од сложености предмета истраживања, основни научни циљеви овог истраживања су научна

дескрипција, научна класификација и научно објашњење са елементима научног предвиђања.

Научна дескрипција се односила на питања везана за методологију израде стратегије националне безбедности, опис места и улоге безбедносне процене у њој, као и на дескрипцију чинилаца значајних за извођење будућих процена са аспекта глобалне, регионалне и националне безбедности.

Научна класификација подразумева разврставање савремених безбедносних појава у класификационе класе између којих постоје одређене релације са аспекта различитих нивоа безбедности.

Научно објашњење је остварено кроз експликацију узрочно-последичне везе између чинилаца угрожавања безбедности који делују са три различита нивоа (глобалног, регионалног и националног). Да би се достигао овај ниво научног сазнања, анализирале су и објашњене међусобне везе између безбедносне процене и Стратегије националне безбедности на примеру Републике Србије. *Научно предвиђање* се односило на предикцију будућих безбедносних изазова, ризика и претњи, те на њима заснованог аналитичког оквира неопходног за израду структуралног модела безбедносне процене и предлога свеобухватне стратегије националне безбедности Републике Србије која би требало да буде у стању да на адекватнији начин одговори будућим безбедносним изазовима, ризицима и претњама.

Друштвени циљеви истраживања

Са друштвеног аспекта истраживање има значај за све институције у оквиру система националне безбедности републике Србије. У том смислу, научна сазнања до којих се дошло током истраживања могу бити од значаја за доносиоце политичких одлука и државне институције које се баве проблемима безбедности. Осим тога, поменута сазнања могу указати и на потребу редефинисања, прецизирања и осавремењивања актуелне стратегије националне безбедности.

1.4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

На основу дефинисаног проблема и предмета истраживања може се поставити следећи хипотетички оквир:

Општа хипотеза

Објективна и поуздана безбедносна процена је нужан услов за квалитетно дефинисање елемената стратегије националне безбедности.

Прва посебна хипотеза

Безбедносна процена представља полазну основу за израду свеобухватне и сврсисходне стратегије националне безбедности.

Индикатори:

- Научна сазнања из области савремене безбедности и међународних односа
- Пракса уређених држава у процесу дефинисања стратегије националне безбедности
- Стратегије националне безбедности Аустрије, Бугарске и Србије

Друга посебна хипотеза

Различити чиниоци који се испољавају на глобалном и регионалном нивоу утичу на безбедносну процену и остваривање националних интереса и циљева.

Индикатори:

- Утицај светске економске кризе
- Утицај мигрантске кризе
- Јачање значаја енергетске безбедности
- Супротстављеност спољно-политичких интереса држава
- Домети и улога безбедносних интеграција
- Унутрашња политичка стабилност сваке државе
- Специфичности одређених региона (централне Европе, Постсовјетски регион-западни подрегион и Скандинавије)

Трећа посебна хипотеза

Актуелна безбедносна процена Републике Србије не уважава сва савремена теоретска начела и специфичности које детерминишу њен унутрашњи и геополитички положај.

Индикатори:

- Актуелна Стратегија националне безбедности Републике Србије
- Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Србије,

- Угрожавање безбедности у информационом простору
- Угрожавање безбедности енергетском зависношћу

Четврта посебна хипотеза

Новим методолошким приступом анализи и процени безбедности и променом елемената стратегије стварају се услови за свеобухватнију и функционалнију стратегију националне безбедности Републике Србије.

Индикатори:

- Актуелна Стратегија националне безбедности Републике Србије
- Стратегија националне безбедности држава региона
- Нерешен коначан статус дела територије Републике Србије
- Специфичност политичког, економског и културолошког наслеђа Републике Србије.

1.5. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Начин истраживања и избор метода одређени су дефинисаним проблемом истраживања, теоријским и операционализованим предметом истраживања, претпостављеном хипотетичком основом и комплексношћу предмета истраживања.

Истраживање овако сложеног феномена нужно намеће мултиметодски приступ и захтева комплементарну анализу доступних и новостворених извора података. Реч је о доминантно квалитативном истраживачком приступу, а недовољна теоријска изграђеност је условила претежно експлораторну природу успостављених истраживачких захтева.

Дефинисани предмет истраживања је захтевао употребу одговарајућих научних метода којима су обухваћени сви релевантни извори сазнања. За ваљану и обухватну анализу предмета истраживања било је неопходно користити различите методе и теоријска знања из више научних дисциплина.

Због комплексности проучаваног феномена, у раду су анализирани подаци из различитих извора. Базична искуствена евиденција је креирана из постојећих извора података:

- научних и стручних радова који се, посредно или непосредно, баве проблемом безбедносне процене и методологијом израде стратегије националне безбедности;
- научних и стручних истраживачких пројеката из ове области;
- позитивноправних прописа (националних, регионалних и међународних);

- институционалних извора (статистичких извештаја, докумената из архива државних институција, евиденције невладиних организација, извештаја осталих релевантних институција);
- евиденције државних и међународних тела задужених за праћење криминалитета;
- међународних докумената, конвенција, протокола, међународних уговора и других аката, који су директно или индиректно везани за проблеме националне, регионалне и глобалне безбедности.

Током истраживања је, пре свега путем метода анализе садржаја различитих облика комуникација, стварана и искуствена грађа релевантна за извођење закључака о испитиваној појави.

У циљу постизања што већег степена поузданости и обухватности, ово истраживање је обухватило како анализу различитих извора података, тако и комплементарно коришћење различитих истраживачких метода:

1. преглед научне и стручне литературе,
2. анализа правних докумената,
3. метод секундарне анализе,
4. метод анализе садржаја,
5. статистички метод,
6. методе моделовања и
7. компаративне методе;

Преглед научне и стручне литературе

Преглед литературе представља метод којим се на систематичан и објективан начин долази до постојећих сазнања, резултата и налаза о предмету истраживања остварених у одговарајућим научним дисциплинама. Применом овог метода се дошло до релевантних сазнања о различитим теоријским становиштима и приступима у проучаваној области и постојећим научним знањима о предмету нашег истраживања.

За потребе конципирања овог истраживања углавном су била коришћена и анализирана инострана литература и истраживачка искуства (већи број стручних књига, монографија, студија, приручника и чланака). У нашој литератури проблем безбедносне процене као елемента у изради стратегије националне безбедности врло је ретко обрађиван. У постојећој, штурој домаћој литератури проблеми везани за ову појаву нису свеобухватно нити на систематски начин тематизовани, те је домаћа литература, углавном, коришћена за разматрање основних појмова и националне законске регулативе.

Анализа правних докумената

Анализа правних докумената је у овом истраживању обухватила примену правно-догматског и нормативног метода. Правно-догматски метод је коришћен за научну обраду нормативних садржаја. Њиме је вршено тумачење садржине правних норми у циљу сазнавања правог значења језичко-логичких симбола којима су оне изражене. Применом овог метода правне науке анализирани су домаћи и, упоредно, међународни позитивноправни прописи којима се уређује ова област. Нормативна акта која су анализирана у овом истраживању односила су се како на домаће, тако и на инострано законодавство, пре свега на нормативу Републике Србије, Републике Аустрије и Републике Бугарске. Република Аустрија је узета као пример државе која је војно неутрална са активним учешћем у међународним безбедносним организацијама и чланица Европске уније, којој Република Србија тежи. С друге стране, Република Бугарска је са сличном социјалистичком прошлoшћу, географском блискошћу и која је успела да се у потпуности интегрише у евроатланске токове.

Нормативни метод је коришћен за научну анализу правних система и његовом применом су изграђени основни правни појмови и утврђују њихове међусобне везе. Овом методу се прибегло приликом обраде, анализе и синтезе правних појмова.

Метод секундарне анализе

Многи документи, створени у различите сврхе послужили су нам као извори сазнања о посматраној појави. Овим методом су анализирана постојећа искуствена евиденција из доступних архивисаних база података из до сада спроведених научних истраживања у области безбедносног менаџмента и безбедносне процене, као и званичне евиденције релевантних цивилних и војних институција, текстови из новина, извештаји и друга документарна грађа.

Анализа докумената је незаобилазан метод прикупљања података у реализацији овог рада, посебно имајући на ограничене временске, кадровске и материјалне ресурсе. Примењивана је првенствено квалитативна (нефреквенцијска) анализа, која подразумева откривање оних значења, које је аутор документа желео да саопшти, и то ослањајући се у првом реду на контекст исказаног садржаја. Документи могу да садрже различите поруке о творцу документа, збивањима која је творац документа забележио, времену и месту настанка, који морају бити узети у обзир приликом њиховог вредновања. У истраживању какво је ово, пажња је посвећена и контексту исказивања садржаја документа, односно објективном сагледавању свих околности у којима је документ настао. Такође, са посебном пажњом се приступало и оцени веродостојности садржаја документа, имајући у

виду време и место њиховог настанка, због могућности да су одређени документи креирани под различитим утицајем одређених интересних група, било формалних или неформалних. Анализа докумената је примењена код анализе различитих стратегија националне безбедности, али и других стратегијско-доктринарних докумената који су у директној или индиректној вези са стратегијом националне безбедности, а који су по својој природи јавног карактера. Такође, анализирана је и законска регулатива која регулише ову област.

Основни проблеми примене секундарне анализе података јесу веродостојност и поузданост података који се анализирају. Ова чињеница је наметала посебан опрез у избору извора података и детаљну проверу њихове адекватности и објективности. У том циљу је спровођена континуирана евалуација постојећих података намењених секундарној анализи, уз анализирање циљева због којих су настали, начине узорковања, операционалне дефиниције и методе прикупљања података.

Метод анализе садржаја

Материјал докумената масовне комуникације је обрађен методом анализе комуникационог садржаја. Материјал је прикупљан на систематски начин, из различитих медијских садржаја – новина, часописа, филмова, радија, телевизије и Интернет сајтова.

При коришћењу методе анализе комуникационог садржаја примењивана је техника „узорак популарности“, која се базира на опсегу публике. Извођење узорка у комуникационим анализама је извршено у три фазе:

1. Разврставање извора (које штампане медије, које електронске медије итд., треба анализирати);
2. Разврставање временских секвенци (који период треба покрити истраживањем);
3. Разврставање јединица (које аспекте комуникација треба анализирати).

Метода моделовања

Ова метода нам је омогућила да направимо један реалан модел који представља имитацију или пројекцију једног дела друштвене реалности. Један разрађени реалан, статички модел представља стање у само једном моменту, које се може разликовати од стања у свим другим моментима, што у одређеном смислу представља ограничење у доношењу неког општег закључа о предметној појави. (Ово је посебно карактеристично за истраживање догађаја из прошлости, на основу којих се касније праве пројекције за будућност). Но ипак, један тако развијен модел садржи све битне одредбе структуре, функције, односе и везе, садржаје и форме, својства и понашања, која омогућавају извесна и врло важна сазнања о суштини појаве која се истражује.

Ова метода је посебно примењена у последњем делу ове докторске дисертације, код израде структуралног модела безбедносне процене Републике Србије и израде предлога садржаја Стратегије националне безбедности Републике Србије.

Компаративна метода

Била је неопходна, јер без компарације (поређења) није могућ ниједан облик закључивања, доказивања или оповргавања. Предмет компаративне методе су били идентичност, сличност и разлике појаве и процеса. Применом компаративне методе у овој докторској дисертацији идентификоване су разлике и сличности међу релевантним субјектима безбедности који имају утицај на простор Југоисточне Европе, актерима, њиховим прокламованим циљевима и практичним деловањем. Компаративна метода веома је зависна од извора, веродостојности и употребљивости података који се касније анализирају и упоређују ради извођења одређених закључака. Уколико подаци на основу којих се касније примењује ова метода нису релевантни, резултати њене примене могу бити од мале користи. Ова метода је примењена приликом упоређивања истих чинилаца (политички, економски, безбедносни, историјски, демографски и других) на различитим нивоима (глобални, регионални, национални), као и код упоредне анализе Стратегија националне безбедности Републике Аустрије, Републике Бугарске и Републике Србије.

Основни истраживачки принцип којим се руководило ово истраживање је принцип комплементарности, односно триангулације. Овај истраживачки принцип је захтевао комплементарну примену различитих извора података, начина њиховог прикупљања и анализе, типа истраживачке стратегије, теоријских перспектива. Тиме је постигнута методолошка свестраност, уз креирање адекватног методолошког приступа, те повећавање поузданости и ваљаности истраживања.

У циљу свеобухватног сагледавања предмета истраживања су примењене различите методе истраживања, а подаци добијени коришћењем сваке од њих омогућавали су анализу различитих аспеката везаних за овај проблем. Поштовање овог принципа је требало да омогући проверу и употпуњавање података добијених различитим методским приступима, чиме су у извесној мери, умањени недостаци у примени појединачних метода.

1. 6. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА

Научна и друштвена оправданост истраживања произлази из постављених научних и практичних циљева који се истраживањем желе постићи. *Научна оправданост* овог истраживања огледа се у очекиваном доприносу разради и етаблирању методологије израде безбедносне процене и стратегије националне безбедности, као и у научном

утемељењу самог процеса формулисања стратегије националне безбедности. Ово истраживање својим сазнањима на нивоу дескрипције са елементима класификације и објашњења представља основу која омогућава даља истраживања у овој недовољно проученој области и то не само с аспекта безбедносних наука већ и: политиколошких, војних, правних, криминолошких и других наука. Сазнања добијена овим истраживањем могу се укључити у образовне планове и програме и уџбеничку грађу факултета матичних за студије безбедности. Резултати истраживања имају значај за едукацију стручњака из области безбедносног менаџмента, односно за подизање нивоа њихове обучености на знатно виши ниво.

Друштвена оправданост истраживања у тесној је вези са научном оправданошћу. Са друштвеног аспекта од посебног значаја је структурални модел безбедносне процене за Стратегију националне безбедности Републике Србије, који је кандидат формулисао у одељку рада посвећеном предлозима за редефинисање актуелне Стратегије националне безбедности. Осим тога, студенти образовних установа матичних за студије безбедности се кроз редовно образовање и касније стручно усавршавање могу упознати са овом специфичном и веома актуелном проблематиком. Актуелност проблема се најбоље очитује у чињеници да се стратегија националне безбедности мора ревидирати на основу безбедносних промена у окружењу и тенденција будућих дешавања на глобалном и регионалном нивоу. У том смислу, резултати истраживања, са аналитичком и експлоративном димензијом, несумњиво ће бити од користи и државним органима у процесу израде Стратегије националне безбедности Републике Србије.

2. БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА КАО ДЕТЕРМИНАНТА СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ⁵²

Основ за квалитетну Стратегију националне безбедности представља процена безбедносне ситуације у окружењу и земљи, потенцијал државе, сада и у перспективи, могуће нове варијанте безбедносних и политичких процеса у региону и на глобалном плану⁵³. Прогностички карактер Стратегије националне безбедности условљен је постојањем безбедносне процене као њеног саставног дела. При томе, безбедносна процена није посебна целина стратегије, већ се различитим интензитетом испољава кроз садржај стратегије. Њен утицај на садржај стратегије можемо условно означити као директан у делу који се односи на процену глобалног, регионалног и националног нивоа стања безбедности. Међутим, најважнији утицај безбедносна процена има у одређењу изазова, ризика и претњи националној безбедности, а рефлектује се и на део који се односи на систем националне безбедности, као једна од одредница која између осталих утиче на дефинисање структуре система националне безбедности.

Иако се ради о појмовима различитог обима и садржаја и стратегија и процена имају заједнички елемент. Наиме, стратегија означава и „дугорочно планирање и политичко предвиђање са циљем осигурања слободе деловања, социјалних слобода, животног квалитета и уређења државе на основу Устава ради остваривања заједничке политичке концепције“. При томе, посебан значај има стратегијско предвиђање које је „претпоставка за садржајнију политичку, војну и безбедносну анализу и рано упозорење и које је у могућности да у свако време пружи свеобухватну процену ситуације, у циљу независне политичке и војне анализе и способности одлучивања“⁵⁴. С друге стране, стратегија представља пројекцију развоја и функционисања система безбедности у

---

⁵² „Србија мора да има „један план за своју будућност“, као што га имају и остале европске државе. Тај план треба да садржи главна начела којих ће се Србија придржавати у дужем временском периоду. План политичког деловања утолико је потребнији уколико су живљи ослободилачки покрети међу Словенима на Балкану. Србија мора јасно да се одреди према тим покретима, да у њима заузме своје место, да означи своју улогу и своје задатке. У исто време она је дужна да процени у каквом стању се налази, које су њене силе којима располаже и какво је њено окружење. Када то учини, закључак је јасан: само у савезу с народима који је окружују она мора да гради своју будућност. Уз то, Србија се не може задовољити постојећим границама већ мора тежити прикључењу читавог српског народа који је окружује. Србија не би смела да дозволи да политику води без плана и јасног циља. Ако то буде чинила доживеће тешке поразе“. Гарашанин Илија: *Начертаније - Програм спољне и националне политике Србије на концу 1844. године*, Гамбит, Јагодина, 2003, стр. 10.

⁵³ Крга Бранко: Стратегија националне безбедности Републике Србије: кључни проблеми и дилеме, Зборник радова *Србија-безбедносни и институционални изазови*, књига бр.2, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 115.

⁵⁴ Meier Ernest-Christoph, Nelte Klaus-Michael, Schaefer Heiny-Uwe: *Woerterbuch zur Sicherheitspolitik-Deutschland in einem veraenderten internationalen Umfeld*, 6. vollstaending ueberarbeitete Auflage, Verlag E.S. Mittler&Sohn, Hamburg DE, 2006, S. 391

будућности, с обзиром да садржи ставове о активностима и мерама на превентивном и репресивном плану усмерених на остваривање безбедности⁵⁵.

Треба имати у виду чињеницу да безбедносна процена није посебан део стратегије националне безбедности. То у многоме отежава одређење односа између ова два феномена. Зато за безбедносну процену можемо рећи да је проткана кроз стратегију и да се са различитим интензитетом испољава у њеном садржају. С тим у вези, процена стратегији даје посебно обележје које се огледа у временском оквиру који омогућава употребну вредност стратегије у извесном временском периоду. Другим речима, у недостатку процене стратегија губи свој прогностички карактер (дугорочно предвиђање) као своју специфичност.

2.1. БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА

У домаћој стручној литератури често се појам процењивање поистовећује са појмом предвиђање. У безбедносним организацијама се традиционално користи синтагма „праћење и процењивање” која означава предвиђање, а појмови процена, праћење и анализа (*monitoring and evaluation*) су синоними⁵⁶. Предвиђање представља тврдњу којом се најављује одређени догађај у будућности. И у другим језицима етимолошка исходишта су сличне природе (у латинском *dictio(onis)* – изговарање, казивање, говор, држање беседе, а у француском језику *prédication, prevision* – прорицање)⁵⁷. У свакодневном говору често се употребљавају појмови као што су прорицање, пророштво, прогноза, видети унапред, уметност назирања као синоними термина „предвиђање“.

Процењивање се дефинише као посебна врста предвиђања будућности у условима неизвесности, а појам праћења као посебна техника која подразумева систематско уочавање, прикупљање, обраду (анализу) и коришћење безбедносних података у функцији предвиђања будућних промена у окружењу и безбедносној организацији⁵⁸. Процена у безбедносном смислу представља „скуп закључака изведених процесом утврђивања узрока, опсега и последица испољавања неке појаве, на основу анализе показатеља у одређеном временском периоду, применом одговарајућих метода и техника“⁵⁹.

---

⁵⁵ Стајић Љубомир: Стратегија националне безбедности у функцији безбедности Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета*, бр.2, Нови Сад, 2009, стр. 224

⁵⁶ *Joint Doctrine Note Assessment - 2/12 (JDN 2/12)*, Ministry of Defense, UK, London, 2012, art. 104.

⁵⁷ Јовановић Радомир: *Велики лексикон страних речи и израза*, Алнари, Београд, 2007., стр. 668.

⁵⁸ Стевановић Обрад: *Безбедносни менаџмент*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр. 81-82.

⁵⁹ *Смернице за израду процене изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије*, Сектор за политику одбране, Министарство одбране, Београд, 2011, стр. 2.

У ужем смислу процена се посматра као аналитички поступак који се одвија у неколико фаза и обухвата иницијалну фазу, прикупљање, селекцију и класификацију података, аналитичко-синтетичку обраду података, формулисање закључака процене и верификацију процене.

У најширем значењу појам „процена” представља одређење или утврђивање вредности о нечему, о некој области живота и деловања⁶⁰. У епистемолошком смислу се тај појам користи за означавање некаквог или нечијег мишљења или суда о својствима, вредностима и о нечему значајном за одређену област живота и деловања.

Предвиђање је значајан елемент и представља наговештавање које се темељи на одређеним подацима⁶¹. Самим тим већи степен вероватноће предвиђања омогућава ширу примену рационалног одлучивања у практичне сврхе. Разматрање будућих догађаја, без обзира на то да ли реч о предвиђањима или прогнозирањима, мора, пре свега, испитати полазну основу, односно ситуацију од које се полази. Самим тим одређује се основна фаза и поставља виши циљ истраживања. Закључивање о удаљеним појавама и процесима носи већу вероватноћу грешке. При томе је врло важно какви су основни подаци, колико они представљају суштинску тематику, има ли их довољно и слично.

Са аспекта предмета овог рада важно је направити јасну разлику између појмова процена и прогноза јер с обзиром да се ради о проблемима и питањима из стратегијског окружења државе упутно је користити термин процена. Наиме, немогућност поузданог процењивања са великим степеном вероватноће искључује могућност употребе појма предвиђање⁶².

Безбедносна процена у најопштијем смислу представља предвиђање даљег развоја безбедносног стања, појава и догађаја има за циљ да се на основу анализе предвиде могући развој и тенденције развоја безбедносне ситуације у будућности. Њен значај је неспоран јер представља основ за благовремено ангажовање државних органа и субјеката безбедности на одлучивању, планирању и предузимању мера на превентивном и репресивном плану ради предупређења појава угрожавања⁶³. Безбедносна процена има два основна циља - да се безбедносна ситуација држи под контролом и да се адекватно управља безбедносном ситуацијом⁶⁴.

---

⁶⁰ *Речник српскохрватског језика*, Матица Српска, Нови Сад, 1973, стр. 265.

⁶¹ *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 1058.

⁶² Ковач Митар, Стојковић Дејан: *Стратегијско планирање одбране*, оп. cit. Војноиздавачки завод, Београд, 2009, стр

⁶³ Стајић Љубомир: *Основи система безбедности: са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет, Нови Сад, 2011, стр. 31

⁶⁴ Стајић Љубомир, Лазић Радојица: *Увод у националну безбедност*, Академија за националну безбедност, ЈП Службени гласник, Београд, 2015, стр. 64

Процена представља посебан вид објашњења безбедносне појаве. Она представља њено посебно тумачење, јер се не зауставља на објашњењу узрочно-последичних веза у појави и појаве са светом. Она настоји да објасни и друге унутрашње и спољне везе одређене појаве, као и однос и снагу тих веза и односа, који појаву усмеравају у одређеном правцу и утичу на њен карактер, манифестационе облике и последице које производи. Према томе, процена треба да укаже на снагу и доминацију појединих елемената који утичу на структуру и карактер појаве⁶⁵. Безбедносна процена представља предвиђање даљег развоја безбедносног стања, појава и догађаја, односно мисаона активност која има за циљ да се на основу анализе предвиди могући развој и тенденција развоја безбедносних ситуација у будућности⁶⁶.

Такође, безбедносна процена се дефинише и као динамичка делатност различитих нивоа безбедности, али и као аналитичко-оперативни, односно стратегијски документ. Као претпоставка без које се не може, безбедносна процена представља систематско праћење негативних безбедносних појава. Међутим за коначну безбедносну процену подједнако су важне и позитивне безбедносне појаве, при чему су примарне позитивне безбедносне појаве активности система безбедности на превенцији и сузбијању, те репресији негативних безбедносних појава⁶⁷.

Безбедносна процена је и „скуп закључака настао применом изабраних метода и техника ради добијања података, показатеља и сазнања о свим видовима безбедносне угрожености људских, материјалних и природних ресурса“⁶⁸.

Према појединим доктринарним документима⁶⁹, безбедносна процена има за циљ да обезбеди систем командовања са поузданим подацима (информацијама) за доношење одлуке о планираним акцијама (операцијама). Предмет процене је анализа противникове ситуације и оцена његових способности, вероватних намера и тока акција у одређеном времену. Сам процес стварања процене укључује анализе појединих ситуација као и целокупне ситуације. Као таква она представља низ аналитичких и логичких мисаоних процеса. Методе и етапе у реализацији могу се мењати и варирати у зависности од разних утицаја који потичу од предмета процењивања. У Лексикону безбедности⁷⁰ процена безбедносне ситуације представља анализу одређених чинилаца који, појединачно и

---

⁶⁵ Марковић Видан: *Теорија безбедности са методологијом истраживања безбедносних појава*, Југоарт, Загреб, 1988, стр. 280-281

⁶⁶ Стајић Љубомир: *Основи безбедности са основама истраживања безбедносних појава*, ФЦО, Београд, 2005, стр. 30-31

⁶⁷ Пуšeljić Mato, Magušić Franjo, Nađ Ivan: *Organizacija i funkcioniranje policije*, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 2008, str. 180.

⁶⁸ *Смернице за израду процене изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије*, Сектор за политику одбране, Министарство одбране, Београд, 2011, стр. 2

⁶⁹ *Intelligence Procedures-AJP 2.1.*, NATO Standardization Agency, Brussels, March 2002.

⁷⁰ Борђевић Обрен: *Лексикон безбедности*, op. cit. стр. 299-300.

скупно утичу на степен безбедности у датој средини. У закључном делу процене исказује се прогноза будућих понашања-активности носилаца угрожавајућих делатности и задаци система безбедности у супротстављању таквој делатности.

Поред тога, безбедносна процена се одређује и као први и основни корак у планирању безбедносних мера и постављању организационе структуре која треба да спроведе прописане мере и поступке. Она треба да укаже на главне безбедносне проблеме, због чијег решења се прописују безбедносне мере и процедуре и доносе безбедносни планови. Од квалитета процене зависи и поузданост и ефикасност читавог система безбедности⁷¹.

Из угла безбедносног менаџмента процена је незаобилазна фаза процеса планирања, коју поред тога чине одлучивање и израда планова. Предвиђање претходи представља основ благовременог и квалитетног одлучивања и претходи му, а тиме представља и основ квалитетног планирања, организовања, координације и контроле организационих активности. Зато се и процена дефинише као мисаоно-аналитичка активност којом се детаљно и систематично истражују сви аспекти будућности ради сагледавања њиховог утицаја на доношење планских одлука у садашњости⁷².

Поред наведеног, безбедносна процена представља процес утврђивања постојећег стања на темељу поузданих информација у циљу предвиђања будућег тока деловања и припреме варијанте решења за доношење одлуке. До процене се долази анализом информација и података и међусобним повезивањем информација о појавама и догађајима⁷³.

Према доктринарним документима НАТО⁷⁴, процес стварања процене представља први корак у супротстављању претњама и уједно основ за предузимање осталих безбедносних мера. Стога свака држава и сваки елемент система националне безбедности мора опрезно реализовати процену под сталним разматрањем и допуњавањем у светлу нових сазнања и промена у оперативној ситуацији.

Безбедносна процена је и мисаони процес, који има за циљ да на основу анализе безбедносних података, процени (предвиди) могући развој безбедносне ситуације у будућности. Она представља основ правовременог планирања и организовања и омогућава и предузимање превентивних мера⁷⁵.

---

⁷¹ Драгишић Зоран: *Безбедносни менаџмент*, op. cit. стр. 38.

⁷² Стевановић Обрад: *Безбедносни менаџмент*, op. cit. стр. 76-77.

⁷³ Modly Duško, Šuperina Marijan, Korajlić Nedžad: *Rječnik kriminalistike*, Strukovna udruga kriminalista, Zagreb, 2008, str. 782.

⁷⁴ Видети: *AJP, Allied Joint Intelligence, Counter-intelligence and Security Doctrine*, NATO Standardization Agency, Brussels, July 2003

⁷⁵ Стевановић Обрад: *Руковођење и командовање*, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 83-84.

На основу набројаних дефиниција безбедносне процене можемо одредити основне одреднице овог појма, и то:

- представља мисаону активност,
- настаје на основу тачних и проверених података и анализе актуелног стања безбедности,
- делимично предвиђа развој безбедносне ситуације у будућности,
- представља основу за адекватно ангажовање субјеката безбедности ради спречавања појава угрожавања и
- представља основ за планирање, одлучивање и предузимање превентивних и репресивних мера.

Безбедносна процена намеће потребу израде писаног документа односно материјализовања чињеница до којих се долази применом посебних мера и средстава. Писана реч намеће обавезу и одговорност да целокупно сазнање до којих се дошло о одређеној појави у садашњости и будућности, материјализује кроз безбедносну процену. Квалитет процене детерминисан је садржајем података али и формом којом су ти подаци исказани, обрађени и имају практичну вредност.

Процес процењивања увек мора имати избалансирани приступ, који подразумева адекватну анализу података са терена и њихово сагледавању у функцији реализације постављених циљева. У том контексту је посебно важна функција процене да помаже руководству у доношењу адекватних одлука о ангажовању расположивих ресурса у циљу ефективне реализације постављених задатака.⁷⁶

2.1.1. Основна начела израде безбедносне процене

Процес стварања безбедносне процене намеће одређена правила понашања, одређене принципе, односно начела стварања и коришћења безбедносне процене која су подједнако важна како за оне који је стварају тако и за кориснике. Поред тога, начела представљају синтезу одредба Закона и других нормативних аката који одређују поступање субјеката националне безбедности али и искуства из досадашње праксе. У стручној литератури се могу наћи принципи односно начела као што су циљна усмереност, корисност (није сама себи циљ, већ основа за доношење адекватне одлуке), остварљивост (извесност њене реализације) и валидност (заснована на стварном стању–

---

⁷⁶ *Joint Doctrine Note Assessment - 2/12 (JDN 2/12)*, Ministry of Defense, UK, 2012, art. 214-218.

реалним подацима)⁷⁷ За потребе овог рада биће разматрана начела објективности, систематичности, потпуности, тајности, правовремености и прогностичности⁷⁸.

Начело објективности⁷⁹ уједно представља и најважнију карактеристику у истраживању безбедносних појава и испољава се као одређен однос према стварности и основне формалне особине поступка долажења до сазнања⁸⁰. Као однос према стварности, објективност подразумева непристрасност у решавању или изучавању одређеног проблема, у изношењу догађаја онаквих какви јесу, независно од наше воље или интереса. Објективност представља и тежњу да се нешто тумачи непристрасно и не тенденциозно⁸¹.

Безбедносна процена може одговорити својим потребама уколико има довољно одговарајућих квалитетних података за ваљано закључивање и предвиђање. Уколико су подаци необјективни, нетачни, процена губи своју основну функцију. Начело објективности у процесу израде безбедносне процене остварује се коришћењем објективних (поузданих) података и информација и применом научних метода.

Различит однос према расположивим подацима може умањити степен објективности процене. Неки подаци се могу преценити или потценити, али у таквим случајевима крајњи резултат није објективна процена⁸². Објективност процене могу умањити скептицизам, субјективизам и предрасуде оних који прикупљају, обрађују податке као и оних који израђују процену. Озбиљне грешке у раду могу да изазову предрасуде. Предрасуде воде у једностраност, при чему се само неки сегменти који су погрешно одређени узимају у обзир и на основу тога доноси закључак⁸³. Предрасуде се најчешће испољавају у процени доказа, перцепцији узрока и последица али и процени вероватноће одређених догађаја⁸⁴. Већи степен објективности постиже се проверавањем сваког податка и утврђивањем веродостојности и поузданости извора података.

---

⁷⁷ Ibidem, art. 303.

⁷⁸ О начелима процењивања упоредити: Милошевић Милан: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд 2001, стр. 90-91; Мијалковски Милан: *Тероризам и противтерористичка борба*, ГШ ВСЦГ, Београд 2003, стр. 90-91; Савић Андреја: *Увод у државну безбедност*, ВШУП, Београд, 2000, стр. 285-291.

⁷⁹ Милосављевић Бранислав: Теоријске основе безбедносне процене, *Војно дело*, лето, Београд, 2012, стр. 143-144.

⁸⁰ Милић Војин: *Социолошки метод*, Нолит, Београд, 1978, стр. 260.

⁸¹ *Популарна енциклопедија*, БИГЗ, Београд, 1976, стр. 787.

⁸² Познато је да је напад Јапана на америчку базу Перл Харборн представљао изненађење за САД, а у историји се овај догађај најчешће везује за погрешну процену. Иако су разлози многобројни један од основних је и потпуно потцењивање Јапанске војске у конкретном случају. Да се историја понавља, доказ је и губитак Малаје и пад Сингапура у Другом светском рату (1941/42), првенствено због потцењивања Јапанаца од стране Британаца. Нјуз-Вилсон Дџон: *Грешке и заташквање војнообавештајних служби*, Albion Books, Београд, 2013, стр. 54-84.

⁸³ Видети: *AJP, Allied Joint Intelligence, Counter-intelligence and Security Doctrine*, NATO Standardization Agency, Brussels, July 2003

⁸⁴ О предрасудама видети више у: Heuer J. Richard Jr: *Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence Central Intelligence Agency, доступно на: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/psychology-of-intelligence-analysis/PsychofIntelNew.pdf>

Начело систематичности има изузетан значај приликом стварања и презентовања безбедносне процене, у којој морају да постоје јединство и међусобна повезаност свих делова који чине целину о предмету процењивања. Поред тога, мора да постоји међусобна повезаност, логички ред који даје садржину документа, при чему се основни принцип систематичности може заснивати на различитим именитељима, и то на: хронологији догађаја, значају догађаја, логичком континуитету догађаја и унапред утврђеној форми⁸⁵.

Начело систематичности посебно долази до изражаја у процесу реализације процене где је неопходно створити једну целину која је заснована на широком спектру различитих података, али између којих постоје неки логички ред, међусобне везе и условљеност⁸⁶. Безбедносна процена се најчешће заснива на бројним, а појединачно узетим и веома различитим подацима. Међутим, одређеном систематиком сви ти подаци долазе у међусобне везе и односе, те чине логичку целину која даје неопходан садржај документу⁸⁷. То значи да је једна од основних функција овог начела да расположиве податке стави у међусобне односе, да их повеже у целину. Зато је неопходно да се унапред одреди форма процене. Утврђеном формом боље и лакше се исказује садржај и боље организује читав процес процењивања, а то је предуслов за примену овог начела у процесу стварања процене.

Начело потпуности⁸⁸ произилази из потребе да се о предмету процењивања да потпуна „слика”. Потпуније сазнање о одређеној појави и предмету процењивања олакшава доношење одлуке. Поред тога потребно је и одговарајуће искуство, које у великој мери може да надокнади податке који у одређеном тренутку недостају.

Одређени проблем, без обзира на његову ширину и значај, мора се увек пратити и сагледавати у својој целини и односима са другим проблемима. Према томе безбедносна процена треба да пружи целину појаве или проблема а истовремено да ту целину доведе у везу са одговарајућим појавама, стањима и односима. Пре самог стварања безбедносне процене неопходно је да се расположиви подаци повежу са другим подацима који су у вези датог проблема, са подацима којима се располаже и са ширим подацима до којих се

---

⁸⁵ Милосављевић Бранислав: Теоријске основе безбедносне процене, *Војно дело*, лето, Београд, 2012, стр.144

⁸⁶ Мијалковски Милан, Ђорђевић Ивица: *Неухватљивост националне моћи*, ЈП Службени гласник, Београд, 2010, стр. 118

⁸⁷ Ангажовање САД у Вијетнаму обележило је и прикупљање великог броја информација од стране Американаца који нису успели да се изборе са масом података у реалном времену. Нјуз-Вилсон Дџон: *Грешке и заташћивање војнообавештајних служби*, op. cit. str. 18.

⁸⁸ О начелу потпуности видети више у: Милосављевић Бранислав: Теоријске основе безбедносне процене, op. cit. str. 145.

може доћи, а који могу помоћи потпунијем сагледавању проблема и квалитетнијем процењивању⁸⁹.

Тежња ка потпунијем сагледавању одређеног проблема мора да буде стално присутна у свим фазама процењивања. Пре саме израде процене, у фази анализе података и информација, мора се тачно утврдити који подаци недостају за потпуније сагледавање стања или проблема и да се учини максимални напор да се до таквих података дође. У процесу процењивања начело потпуности се мора доследно спроводити, јер само тако може да се постигне квалитет потребан за ваљано процењивање. Начело потпуности је директно везано са одређивањем садржине безбедносне процене. То практично значи да начело потпуности проистиче из законских и подзаконских норми које одређују садржај безбедносне процене. Међутим, одређеност садржине процене не сме се круто схватити и спроводити, јер се ради потпунијег сагледавања одређене безбедносне проблематике могу користити, што је понекад и нужно, и шири подаци који проширују знање о посматраној појави или догађају и дају већи квалитет безбедносне процене. Остваривање овог начела подразумева и настојање да се сва сазнања, сви расположиви подаци о предмету процењивања међусобно повежу и на тај начин оствари потпуније сагледавање одређеног проблема.

Начело тајности⁹⁰ представља нужна ограничења у размени-пролеку података, односно да се садржај безбедносне процене може користити само под одређеним условима и у службене сврхе. Ово начело захтева потпуну дисциплину и стриктност у примени јер свако непоштовање истог може имати штетне последице. Због тога је за његову примену неопходно донети ограничења као што су: утврђене листе корисника, правило израде, дистрибуција, коришћење процене као и чување садржаја процене. На тај начин се обезбеђује и цивилна контрола над радом субјеката безбедности и извршавају обавезе у погледу информисања носилаца власти. Тајност рада намеће нужно ограничење у погледу јавности односно доступности информација и података који су створени за потребе процењивања на темељу прикупљених података. То су уједно функционална ограничења која проистичу из природе послова безбедности, јер свака информација и сваки податак нису сваком доступни па је у дистрибуцији и коришћењу процене нужно ограничење⁹¹.

Начело правремености у процесу стварања и коришћења безбедносне процене представља потребу и обавезу да се расположиви подаци у одговарајућој форми

---

⁸⁹ Савић Андреја: *Увод у државну безбедност*, ор. cit. стр. 288.

⁹⁰ Милосављевић Бранислав: *Теоријске основе безбедносне процене*, ор. cit. стр. 145.

⁹¹ Савић Андреја: *Увод у државну безбедност*, ор. cit. стр. 286.

достављају одмах унапред одређеним корисницима. При томе се мора водити рачуна да се на рачун правремености не запостављају друга битна начела процењивања као што су систематичност, економичност, јасноћа у излагању, тачност и поузданост података.

Ради бољег разумевања овог начела неопходно је истаћи да се садржајем процене обавештава и по хоризонталним и по вертикалним линијама руковођења. Хоризонталним се назива обавештавање у оквиру организационе јединице, а вертикалним обавештавање највиших политичких, државних органа и руководећих органа система безбедности⁹². Ово начело захтева одговоран однос свих учесника према садржају безбедносне процене и према захтевима у погледу правремености. Скоро је подједнако опасно неажурно се односити према неком хитном и значајном податку, као и податку који по садржају није хитан нити је безбедносно нарочито значајан, дати значај и приоритет у дистрибуцији какав не заслужује. Доследном применом овог начела обезбеђује се да значајни подаци буду брже обрађени, проверени и дистрибуирани унапред одређеном кориснику, у циљу правременог предузимања одговарајућих активности.

Начело прогностичности⁹³ или прогнозирања представља методолошки строго контролисан поступак заснован на чињеницама, на претходно стеченом знању као и на искуству онога који се бави предвиђањима и прогнозом⁹⁴. Прогнозирање у безбедносним наукама примењује се у научне и практичне сврхе. Прогнозирање у оперативне сврхе највише се примењује у процесу рада за доношење одлука за предузимање адекватних мера у супротстављању различитим облицима угрожавања безбедности. Сам процес процењивања не завршава се са доношењем одлуке већ тај процес непрекидно траје у поступку решавања конкретне проблема у циљу рационалног учешћа снага и средстава служби у предстојећим активностима. Прогностички део је круна безбедносне процене. Ствара се на тај начин што се на основу прошлих и садашњих чинилаца предвиђају будућа кретања, односи и стања⁹⁵.

Ради потпунијег схватања овог начела послужићемо се концептом аналитичке пирамиде, која има широку основу од чињеничних информација и странице сачињене од квалитетних претпоставки које воде ка највероватнијем будућем сценарију на врху. У

---

⁹² Ibidem, стр. 290.

⁹³ Појам прогнозирање потиче од грчке речи prognostikos, а означава претходно сазнање или претходно значење. За овај појам непосредно су везани и појмови: предвиђање, предсказивање, распознавање, сазнање, закључивање унапред и слично. Вујаклија Милан: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд 1966, стр. 722.

⁹⁴ Шешић Богдан: *Опита методологија*, Научна књига, Београд, 1974, стр. 358.

⁹⁵ Милосављевић Бранислав: *Теоријске основе безбедносне процене*, op. cit. стр. 146.

њеној основи су необориве чињенице и поуздане информације а сам врх је прогностичког карактера⁹⁶.

Прогностички карактер процене произилази из чињенице да је безбедносна процена замишљена слика будућег стања (догађаја) и као таква добија се анализирањем свих утицаја и релевантних чињеница, а стално допуњује и коригује новим сазнањима. Сам поступак предвиђања је сложен, али није немогућ, али од предвиђања се не може очекивати да буде прецизно по важним чиниоцима прецизно, односно да се евентуална одступања од стварног могу толерисати.

2.1.2. Подела безбедносних процена

Начелна типологизација (поделе) безбедносних процена није једноставна. То се посебно односи на сачињавање прецизних и доследних класификација, односно подела које би била универзална и до краја консеквентна. Основни разлог томе су у различито дефинисање појмова безбедност и безбедносна процена. Поред наведеног различитост се испољава и у приступу предмету процене и потребама процењивања као и различитим субјектима који је израђују. Све те поделе су условне и релативне и међусобно се преплићу и укрштају, што има за последицу да поједине процене можемо класификовати према различитим критеријумима.

У научној и стручној литератури која се бави предметном тематиком, постоје различите поделе безбедносних процена. Једна безбедносна процена може према различитим критеријумима поделе припадати различитим групама процена, тако на пример може припадати групи јавних процена а да у исто време буде и стратегијска по свом карактеру.

Уважавајући поделу безбедности према нивоима, неизбежна је класификација процене на људске (индивидуалне), националне, регионалне и глобалне безбедносне процене.

Безбедносна процена људске (индивидуалне) безбедности обухвата процену стања заштићености човека од опасности, угрожавања и повређивања његове личности, права и имовине. Када се говори о правима треба напоменути да су то легална права која свако лице поседује и која су универзална и припадају свима, без обзира на разлике у раси, полу, верској, етничкој припадности и уверењима. У односу на националну безбедност претње

---

⁹⁶ Видети шире: Kent Sherman: *Estimate and Influence*, доступно на: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol12i3/pdf/v12i3a02p.pdf> ; Heuer Jr. Richard J.: *Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence CIA, доступно на: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/psychology-of-intelligence-analysis/PsychofIntelNew.pdf>

људској безбедности су бројније и различите по облику и садржају. Без обзира на наведену разлику као и на обим садржаја, људска безбедност се процењује најчешће према одређеним садржајима друштвеног живота као што су економија, животна средина, здравље и исхрана, образовање, социјална сфера, политичка и институционална безбедност, лична и колективна безбедност⁹⁷.

Национална безбедносна процена за предмет процењивања има различите облике угрожавања националне безбедности. По својој природи може бити јавна или тајна, при чему не треба искључити могућност да поред тога што је она начелно тајна, део процене буде доступан јавности, што је случај у стратегијским доктринарним документима као што је стратегија националне безбедности. Многе државе своју безбедносну процену непосредног окружења заснивају на претпоставци да ће средишњи елемент система безбедности и даље остати држава, јер у међународним односима и према међународном праву једино држава има право на избор сопственог модела безбедности и свега осталог што је везано уз право на самоодбрану. Поред тога, у својим стратегијским документима процењују да ће НАТО и у будућности имати врло важну улогу у европској безбедности и стабилности, при чему процес ширења НАТО-а може донети безбедност и стабилност али и нове поделе и несигурност. У проценама војних претњи поједине државе разликују безбедносно и војно-безбедносно окружење. У безбедносно окружење укључују поједине регионе Европе и сва подручја у непосредној околини и посматрају их са политичког аспекта, док војно-безбедносно окружење посматрају са геостратегијског нивоа⁹⁸.

Регионалне безбедносне процене се односе на одређени регион, а пример такве процене је Заједнички документ о процени безбедносних изазова и могућностима сарадње у региону југоисточне Европе (SEECAP)⁹⁹. Овај документ представља уједно и обавезу држава потписница да примењују методологију процењивања које је предвиђена овим документом. У ову групу процена можемо сврстати и свеобухватни извештај о будућности Европске уније до 2030. године, насловљен као Пројекат „Европа 2030“, изазови и могућности (*Project Europe 2030, Challenges and Opportunities*)¹⁰⁰. У том документу је, између осталог, представљена процена да ће у периоду до 2030. године на светској сцени настати неколико полова моћи, али и доћи до „пресељења центра света у

---

⁹⁷ Индикатори људске безбедности у Србији: извештај за 2004, Факултет цивилне одбране, Универзитета у Београду, Београд, 2005, стр. 12-13. О људској безбедности видети више у: *Људска безбедност: зборник текстова II*, ур. Драгана Дулић, Фонд за отворено друштво, Београд, 2006.

⁹⁸ Tatalović Siniša, Grizold Anton, Cvrtila Vlatko: *Suvremene sigurnosne politike: Države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008, str. 58-62

⁹⁹ SEECAP- *South East Europe Common Assessment Paper*, потписан је у Букурешту 12. фебруара 2000. године уз напомену да се исти ажурира једном годишње или по потреби у складу са променама, а у циљу његове применљивости у супростављању савременим изазовима.

¹⁰⁰ Текст извештаја Групе за рефлексију *Project "Europe 2030"*: „доступан на сајту: http://www.emins.org/uploads/useruploads/dokumenti/Reflection_2030_en.pdf

Азију”. Поред тога, процењено је да ће у будућем новом, мултиполарном свету, Европа бележити спорији раст од њених главних супарника, што ће за последицу имати смањење учешћа Европске уније у глобалном богатству. Такође, дато је и предвиђање да се до 2030. године очекује избијање Азије на чело процеса научног и технолошког развоја у свету и њено позиционирање као произвођача добара високог квалитета, способног да трансформише своју производњу и целокупан квалитет живота¹⁰¹.

Глобална безбедносна процена по свом обиму обухвата претње које могу угрозити целу планету. У прошлости се најчешће говорило о развоју оружја за масовно уништење, а посебно нуклеарног наоружања, однос супротстављених снага у периоду Хладног рата. Данас се поред осталог процењује и ефекти глобалног загревања, природне катастрофе, међународни тероризма, организовани криминал и друго. Савремени свет је постао оптерећен многим неизвесностима, с тим што је његово главно обележје у области безбедности смањење опасности од традиционалних војних сукобљавања и директног конфротирања великих сила, с једне стране и појаве мноштва нових невојних ризика и претњи, с друге¹⁰².

Ако прихватимо чињеницу да је безбедносна процена стратегије националне безбедности стратегијског карактера онда се неминовно намеће потреба поделе процена на стратегијске, тактичке, оперативне и ад хос. Стратегијска безбедносна процена се означава и као дугорочна, јер су стратегијска предвиђања у начелу дугорочног карактера, мада је прикладнији термин стратегијска процена, јер се на њу ослањају процене нижих степена¹⁰³. Стратегијска процена има изузетну важност између осталог и приликом усклађивања доктрина и стратегија са објективним условима угрожавања безбедности. Посебна карактеристика ових безбедносних процена јесте да их усвајају највиши органи (државе, органи управљања организацијом или менаџери на врху организације), и представљају један од елемената осталих стратешких докумената планског и усмеравајућег карактера, ради спровођења дугорочних планова у циљу достизања потребног нивоа безбедности¹⁰⁴.

Тактичка безбедносна процена омогућава поуздано сагледавање најважнијих обележја основних безбедносних догађаја и појава ради доношења адекватне одлуке о планирању и спровођењу сложенијих активности. За ову врсту процене основна карактеристика је да претходи процесу одлучивања носилаца функције безбедности, јер

---

101 *Project "Europe 2030"*, p. 7.

102 Стајић Љубомир: *Основи система безбедности: са основа истраживања безбедносних појава*, op. cit. стр. 36

103 Динић Борислав: *Руковођење у полицији: јавна безбедност*, ВШУП, Београд, 2001, стр. 178.

104 Манојловић Драган: *Криминалистичка аналитика*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 160-161.

настаје на основу одлуке руководиоца за предузимање сложених безбедносних мера и поступака. Поред тога, ова врста безбедносних процена омогућава органима руковођења поуздано сагледавање битних обележја одређених безбедносних догађаја и појава у циљу адекватне употребе и ангажовања људства и средстава, планирања и реализовања сложенијих безбедносних акција¹⁰⁵.

Оперативна безбедносна процена, или рутинска, односи се на конкретан догађај када је потребно у најбржем временском року проценити ситуацију ради доношења адекватне одлуке за даље поступање. Ова процена се односи на редовне безбедносне појаве и догађаје вишег нивоа учесталости, нижег нивоа безбедносног ризика, сложености и уобичајеног временског и просторног обухвата. Иако се безбедносни проблеми наведеног типа решавају обављањем редовних активности у складу са овлашћењима субјеката безбедности, и ова процена претходи доношењу конкретне одлуке¹⁰⁶.

Ad hoc процене су оне које се односе на догађај односно задатак¹⁰⁷ који је по својој природи изненадан, па се у недостатку времена приступа њиховој изради, ради предузимања адекватних мера превентивног карактера. Поред тога, ова врста процене везана је за догађаје који су изненадни, слабије учесталости и временски краћи као што су различити облици угрожавања јавног реда и мира на спортским догађајима, јавним скуповима, културним манифестацијама и слично. Ова врста процене се може реализовати и по налогу политичке власти и то по питањима која најчешће нису у фокусу деловања специјализованих служби. Примера ради, промена безбедносне ситуације у географски удаљеним или руралним регионима, који углавном нису у фокусу националне безбедности може узроковати потребу за реализацију ad hoc процене. Други повод за њену реализацију може бити званична посета политичке делегације високог нивоа државе или међународне организације са којом не постоји успостављена пракса редовних сусрета и слично.

У односу на степен тајности садржаја, безбедносне процене се могу поделити на јавне и тајне. Јавне безбедносне процене доносе се од стране надлежних државних органа и оне су саставни део стратегијско-доктринарних докумената. Тако и у Стратегији националне безбедности Републике Србије и Стратегији одбране стоји да тероризам представља значајну претњу националној, регионалној и глобалној безбедности. Познате су безбедносне процене које се односе на стање јавног реда и мира, криминалитета или безбедности јавног саобраћаја. Поред тога у ову групу спадају и безбедносне процене које

---

¹⁰⁵ Вуковић Славиша: *Превенција криминала*, Криминалистичко- полицијска академија, Београд, 2010, стр. 71-72

¹⁰⁶ Динић Борислав: *Руковођење у полицији: јавна безбедност*, op. cit. стр. 178.

¹⁰⁷ Стевановић Обрад: *Руковођење и командовање*, op. cit. стр. 84.

се односе на процене тренутних безбедносних прилика у случају ванредних политичко-безбедносних догађаја, јавних скупова и јавних приредби као и других појединачних а са безбедносног аспекта значајних безбедносних догађаја.

Са друге стране различити субјекти безбедности израђују и безбедносне процене које због свог садржаја нису доступне јавности односно степеноване су посебним степеном тајности и по својој природи спадају у групу тајних безбедносних процена. То су процене које се могу користити само под одређеним условима који су унапред одређени и утврђеним ограничењима који произилазе из степена тајности, који захтева утврђивање и листе корисника и начин дистрибуције и коришћења одређене безбедносне процене.

Процене се могу класификовати и према временском интервалу њихове реализације, као и према тематској усмерености¹⁰⁸. Најчешће се наводе поделе на периодичне, тематске и ad hoc процене. Периодичне безбедносне процене представљају практичан одраз нужности праћења одређених појава и процеса. Реализују се на основу унапред утврђених методолошких или методичких параметара који су најчешће верификовани од стране политичке власти којим се одређује и периодика извештавања. У зависности од разматраног временског периода, процена може бити дугорочна, средњорочна и краткорочна. Дугорочна процена се израђује за период од пет до десет година, а ревидира се сваке четврте године. Средњорочна процена се израђује за период од једне до пет година, а краткорочна процена се израђује се за период до једне године¹⁰⁹.

У групу периодичних безбедносних процена свакако треба уврстити и процене безбедносних изазова, ризика и претњи који су дефинисани стратегијско-доктринарним документима на државном, али и регионалном нивоу у складу са преузетим међународним обавезама.

Тематске безбедносне процене представљају реакцију система националне безбедности на догађаје, процесе или појаве који су у одређеном временском периоду показали повећан утицај на стање безбедности. По природи ствари, ове врсте процена могу иницирати органи специјализованих служби или политичка власт. Као чест пример за наведену врсту процене може се навести област енергетске безбедности, која је подложна различитим врстама ризика и претњи које је тешко предвидети.

У односу на процес планирања, процена може бити редовна и ванредна. Редовном проценом сматра се процена која се израђује као планска активност у оквиру функционалне надлежности субјеката безбедности. Ова врста процене може бити општа, као и појединачна, где је предмет процењивања одређена безбедносна област. Када је реч

¹⁰⁸ Милошевић Милан: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд 2001, стр. 89.

¹⁰⁹ Видети шире: *Смернице за израду процене изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије*, Београд, Сектор за политику одбране МО, Београд, 2011.

о општој процени онда се разматрају сви облици угрожавања безбедности и уколико се овом проценом утврди одступање на основу којих су израђена планска документа у области безбедности онда она представља основ за иницирање покретања ревизије таквих докумената. Са друге стране, ванредна процена се израђује на основу захтева надлежних органа као и у ситуацијама када због непредвиђених околности може доћи до значајних промена стања безбедности што захтева доношење одговарајуће одлуке и предузимање адекватних мера.

Једна од подела безбедносних процена је и према субјектима националне безбедности који врше процењивање у оквиру својих надлежности и на тај начин испуњавају постављене задатке и циљеве. Заједнички циљ свих субјеката националне безбедности јесте остваривање одређеног степена безбедности државе и њених грађана, односно отклањање било какве претње или опасности. У циљу достизања потребног стања, субјекти безбедности континуирано спроводе праћење и процењивање ради предузимања мера за спречавање или отклањање различитих облика угрожавања у складу са датим надлежностима¹¹⁰. Поред тога, законским актима се одређује надлежност субјеката безбедности, што уједно представља основ за стварање безбедносних процена, док се подзаконским актима ова област процењивања потпуније уређује.

У том смислу, на пример, војне процене у центру пажње имају однос сукобљених (зараћених) страна, а настају на основу спознаје стања до којих се дошло у процесу анализе ради предвиђања тока оружаног сукоба¹¹¹. Потреба предвиђања лежи у чињеници да у ратним дејствима сукобљене стране настоје да различитим мерама и акцијама прикрију своје намере, постигну изненађење односно постигну крајњи циљ уништење противника¹¹². У суштини, рат представља процену доносиоца државних одлука да ће корист од оружане агресије надмашити трошкове¹¹³. Војне процене начелно обухватају мисију, временски оквир, окружење (терен), могуће акције непријатеља и ток сопствених

---

¹¹⁰ Стајић Љубомир: *Основи система безбедности: са основама истраживања безбедносних појава*, оп. cit. стр. 312- 321.

¹¹¹ Церска битка је била прва победа савезничких снага у Првом светском рату, али у Ратном плану Српске војске имала је сасвим други ток. Српски Главни Генералштаб је проценио да ће главни напад аустроугарских снага бити из правца Ковин-Панчево-Земун-Бољевци за дејство великоморавким правцем. Таква процена показала се нетачном јер је главни правац напада био из правца северозападне Србије из правца Ваљева. Видети шире: Раденковић Милан: *Церска операције*, ВИЗ, Београд, 1953, стр. 36-58; Денда Далибор: *Геополитичке прилике у Европи и Српски ратни план 1914. године у Зборник Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 111-133.

¹¹² Позната је Наполеонова изрека „Ономе који би хтео у рату све да предвиди, ја бих му саветовао да никада не ратује”.

¹¹³ Петровић Драган, Стојановић Богдан: *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012, стр. 48

акција. Закључци из процене представљају важне елементе које треба узети у обзир у развоју варијанти будућих борбених дејстава¹¹⁴.

Полицијске безбедносне процене су по својој намени посебне јер се односе на законски утврђену област рада полиције. Полиција као део државне управе организована је ради одржавања јавног реда и поретка у друштву, за шта поседује законом утврђена овлашћења. Из дефинисаних овлашћења утврђује се обавеза процењивања, тако да можемо говорити о оперативним, тактичким и стратегијским безбедносним проценама јавног реда и мира, безбедносни саобраћаја, стања криминалитета, безбедностиштићених личности, објеката безбедносне заштите и друго. Поред тога у свом раду полиција остварује и процене које су по својој природи конкретније јер се односе искључиво на конкретан догађај као што су процене везане за одржавање јавних скупова, спортских приредби, хапшења организоване криминалне групе и слично¹¹⁵. Ове врсте процена су уједно и делимичне безбедносне процене и представљају допуну целовите безбедносне процене, јер приказују сазнања о актуелној (текућој) безбедносној проблематици нарочито када се ради о ванредним безбедносним догађајима.

Безбедносне процене полицијских органа захтевају један системски приступ којим се обезбеђује јединствена евиденција безбедносних појава, анализирање безбедносних прилика, израда и употреба безбедносне процене у процесу планирања рада у организационим јединицама полиције. Систематски приступ омогућава остваривање кључне функције руковођења радом органа полиције јер није могуће доследно извршавати друге функције руковођења као што су планирање, организација рада и координација активности уколико претходно није израђена адекватна процена¹¹⁶.

Службе безбедности представљају специфичне државне институције које у садрже безбедносну и обавештајну компоненту, па је њихова основна подела на обавештајне и контраобавештајне службе¹¹⁷. У складу са својим надлежностима, те службе извршавају разноврсне задатке, а процене које израђују првенствено су намењене потребама државног врха или доносиоца политичких одлука за које се и саињавају. Такође, њихове процене могу бити и посебне посебна према областима интересовања служби, а за потребе усмеравања даљег рада и предузимања одређених мера и активности,¹¹⁸ будући да

---

¹¹⁴ Епли Пјер, Рибо Оливје, Самерфилд Еверет: *Процес доношења одлука у полицији: операције и управљање*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр. 60; *Унутрство за оперативно планирање и рад команди у Војсци Србије, део II*, ГШ ВС, Београд, 2008, стр. 38-58.

¹¹⁵ Стевановић Обрад: *Безбедносни менаџмент*, оп. cit. стр. 126.

¹¹⁶ Стевановић Обрад: *Руковођење у полицији*, оп. cit. стр. 153-154.

¹¹⁷ Савић Андреја: *Увод у државну безбедност*, оп. cit. стр. 45-46; Стајић Љубомир, Лазић Радојица: *Увод у националну безбедност*, оп. cit. стр. 187-188.

¹¹⁸ Стајић Љубомир: *Основи система безбедности: са основама истраживања безбедносних појава*, оп. cit. стр. 221-241; Милошевић Милан: *Систем државне безбедности*, оп. cit. стр. 85-91.

предмет интересовања служби одређује и предмет процењивања. Тако на пример обавештајне службе за предмет рада имају прикупљање безбедносних података о другим државама као и о потенцијалним непријатељима у циљу вођења државне политике. У вођењу државне политике основне функције обавештајне активности између осталог су и процењивање будућих догађаја и процењивање вероватних последица могућих праваца и акција државе која, преко обавештајних служби, покреће, усмерава и реализује обавештајна истраживања. Обавештајне процене, између осталог, имају намену и да помогну у размишљању о одређеним познатим и непознатим проблемима и да сугеришу на могућу будућност¹¹⁹. С друге стране службе безбедности имају за циљ правовремено откривање и спречавање угрожавања виталних функција државе и друштва у целини као и обавештавање носилаца политичке власти о заштићености виталних националних интереса.

За разлику од обавештајне процене, контраобавештајна процена обухвата вредности које се штите, заштићеност примарних и осталих вредности и потребу развијања нових облика заштите, врсте посредних и непосредних облика угрожавања безбедности, као и просторне и временске услове у којима се одвија процес заштите. Примарна вредност контраобавештајне процене је да се на основу онога што је утврђено анализом сагледају нужност и вероватноћа онога што ће се догодити. Поред тога, кроз ову процену упутно је извршити процену стања и функционисања безбедности (на одређеном простору и у одређеном периоду) ради успостављања евентуално већег степена заштите од различитих облика угрожавања безбедности¹²⁰.

Процена угрожености представља процену сваке стварне и потенцијалне претње према објекту заштите која може да изазове повреду, уништење или финансијске губитке без обзира на њихову величину¹²¹. Из наведеног одређења процене угрожености можемо уочити велику сличност са садржајем појма безбедносне процене, па зато можемо рећи да се ради о истим активностима која су обухваћена различитим општим појмом. Укратко, за приватни сектор безбедности безбедносна процена има примарни значај јер се на основу усвојене процене предузимају остале потребне мере и уколико је процена угрожености (безбедносна процена) погрешна, за последицу ће имати реализацију погрешних мера које неће допринети унапређењу стања безбедности штићене вредности.

---

¹¹⁹ Бајагић Младен: *Методика рада обавештајних служби*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010, стр. 58-65; Masleša Ramo: *Obaveštajne teorije: hrestomatija*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo 2010, str. 33-36.

¹²⁰ Abazović Mirsad: *Državna bezbjednost: uvod i temeljni pojmovi*, Fakultet za kriminalističke nauke, Sarajevo, 2002, str. 174; Мијалковски Милан, Ђорђевић Ивица: *Неухватљивост националне моћи*, op. cit. стр. 117-123.

¹²¹ Љубомир Стајић, Татјана Лукић: *Право приватне безбедности*, op. cit. стр. 5.

Посебан елемент структуре система националне безбедности је цивилна одбрана као делатност која у савремено доба има стратегијски значај односно заштиту и одбрану цивилног становништва и материјалних добара од ратних разарања и мирнодопских катастрофа. Савремени приступ у овој области заснива се на превенцији јер су катастрофе неизбежне и није могуће елиминисати све узроке, али се може умањити обим или ниво озбиљности претње¹²². За остваривање превенције први корак је процена угрожености којом се идентификују извори и облици угрожавања као и могуће последице ради сагледавања мера за одговор на опасност изазване елементарним непогодама и другим несрећама. Угроженост се може посматрати са различитог аспекта (политичког, економског, еколошког и др.), али незаобилазан је безбедносни аспект. У том смислу и на основу наведеног, овде се такође ради о безбедносној процени која има посебан предмет процењивања и којом се идентификују извори могућег угрожавања, сагледавају могуће последице, потребе и могућности спровођења мера заштите од елементарних непогода и других несрећа. Таква процена представља полазни документ за израду планова заштите и спасавања у ванредним ситуацијама.

Поред наведених субјеката, систему националне безбедности припада и приватни сектор безбедности, као производ увођења приватног сектора у домену безбедности државе. Приватни сектор безбедности у ширем значењу представља „скуп организованог облика деловања добровољног и комерцијално усмереног недржавног особља, чије примарне делатности укључују супротстављање криминалном понашању”¹²³. Потпуније одређење наведене делатности укључује „делатности и функције појединаца, организација, приватних или професионалних агенција, усмерених на сопствену заштиту или заштиту других као и заштиту одговарајућих лица, простора, објеката, пословања или делатности, а која нису покривена ексклузивном заштитом државних органа”¹²⁴. Поред тога, приватна безбедност као подсистем система националне безбедности обухвата оне субјекте које не финансира држава и који се не штите професионалним субјектима безбедности. Спектар приватних субјеката је веома широк и обухвата правна лица, организације, установе, компаније, корпорације и друго¹²⁵.

---

¹²² УН су усвојиле Међународну стратегију за смањење катастрофа са акцентом на превенцији смањења катастрофа Видети: *What is the International Strategy?*”, *The United Nations Office for Disaster Risk Reduction*, доступно на www.unisdr.org/who-we-are/international-strategy-for-disasterreduction, С обзиром да предметни облици угрожавања безбедности не познају државне границе, на нивоу Европске уније усвојена је Процена ризика и мапирање смерница за управљање катастрофама. Видети: *Risk Assessment and Mapping Guidelines for Disaster Management*”, European Commission, SEC (2010) 1626 final, Brussels, 21.12.2010,

¹²³ Кесић Зоран: *Приватни сектор у контроли криминалитета*, Досије студио, Београд, 2009, стр. 11

¹²⁴ Даничић Милан, Стајић Љубомир: *Приватна безбедност*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008, стр. 14

¹²⁵ *Ibidem*, стр. 5.

У многим државама приватни сектор безбедности нуди различите услуге и активности од заштите јавних места и објеката, укључујући критичну инфраструктуру држава које имају међународни значај (нуклеарне електране, војне инсталације и слично), заштите имовине, вредности и транспорта новца и драгоцености као и личне заштите појединаца и друго.¹²⁶ У свом раду, субјекти приватног сектора безбедности најчешће користе комбиноване мере физичко-техничког обезбеђења ради повећања ефикасности и смањења ризика од изненађења.

За потпунију и правилнију примену безбедносних мера потребно је да субјект приватног сектора безбедности изради процену угрожености јер се на основу процене израђује план обезбеђења и планирају остале потребне мере и активности¹²⁷.

У Републици Србији је област приватне безбедности уређена Законом о приватном обезбеђењу¹²⁸ и пратећим подзаконским актима. Приватна безбедност у Србији обухвата пружање услуга у вршењу послова заштите лица, имовине и пословања, послова транспорта новца, вредносних и других пошиљки, одржавање реда на јавним скуповима, спортским приредбама и другим местима окупљања грађана. Наведену делатност приватно обезбеђење остварује применом физичке и техничке заштите¹²⁹. Закон уводи и појам процене ризика као анализе и оцене стања у заштити лица, имовине и пословања. Предметни појам је синоним за безбедносну процену и представља основ за успостављање и израду документа за функционисање физичког-техничког обезбеђења. На основу безбедносне процене, произилазе и мере безбедности и заштите од могућих претњи и ризика до којих се дошло проценом. Мере безбедности се постављају сразмерно исказаном ризику, из чега произилази и организација службе обезбеђења и њихова делатност.

2.1.3. Нормативно и институционално уређење безбедносних процена у систему безбедности Републике Србије

Субјекти безбедности на основу прописаних правних норми обављају послове безбедности којима реализују конкретне задатке за остваривање безбедности. То је уједно и једна од основних карактеристика система националне безбедности којим је утврђен законски оквир за јединствено деловање државних органа и других институција друштва, као и функционално управљање тим системом. Систем националне безбедности

---

¹²⁶ Преглед законодавстава приватне безбедности у земљама Европске уније, у: Стојановић, Соња (Ур.), *Приватне безбедносне компаније у Србији – пријатељ или претња?*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2008, стр. 104.

¹²⁷ Кесић Зоран: *Приватни сектор у контроли криминалитета*, оп. cit. стр. 36-37.

¹²⁸ „Службени гласник РС“, број 104/2013.

¹²⁹ Закон о приватном обезбеђењу, члан 2.

представља подсистем система извршне власти, кога чине специјализовани државни органи и установе, задужени за очување и унапређење националне безбедности, водећи при томе рачуна и о безбедности целокупног међународног окружења.

У систему националне безбедности Републике Србије, Савет за националну безбедност разматрања питања из области одбране, унутрашњих послова и служби безбедности као и њихову међусобну сарадњу и сарадњу са другим државним органима, страним службама безбедности и међународним организацијама у циљу унапређења националне безбедности. У надлежност Савета за националну безбедност спадају између осталог и усмеравање и усклађивање рада служби безбедности на начин што „разматра обавештајно-безбедносне процене и доноси закључке којима одређује приоритете и начин заштите и усмерава остваривање националних интереса који се спроводи путем обавештајно-безбедносне делатности”¹³⁰. С друге стране, Биро за координацију служби безбедности је орган за практичну реализацију делатности које је утврдио Савет, а њега сачињавају директори служби безбедности и секретар Савета¹³¹. Биро врши усклађивање делатности између служби безбедности, служби безбедности са другим државним органима и координира њихову активност и утврђује начин оперативног усклађивања. Са аспекта предмета овог рада, важно је да се на основу безбедносне процене коју усваја Савет за националну безбедност, врши усклађивање рада служби безбедности и осталих државних субјеката ради очувања и достизања потребног нивоа националне безбедности. То значи да процена коју усвоји Савет за националну безбедност има „вертикални” карактер јер повезује све субјекте националне безбедности и уједно представља основ за њихово даље поступање.

Послове заштите националне безбедности у цивилном сектору обавештајно-безбедносног система Републике Србије врши Безбедносно-информативна агенција (БИА) која је надлежна за заштиту безбедности Републике Србије и откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставног поретка. У оквиру датих надлежности, БИА између осталог врши процену безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије и информише надлежне државне органе о актуелном стању безбедности као и друге послове од значаја за безбедност државе (сарадња са органима, организацијама и службама других земаља и слично)¹³². Предмет процена Безбедносно-информативне агенције су и „делатности организација и

---

¹³⁰ Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС” бр. 116/2007, 116/2007, 72/2012, члан 5.

¹³¹ Ibidem, члан 11.

¹³² Закон о безбедносно-информативној агенцији, „Службени гласник РС” бр. 42/2002., 111/2009, 65/2014 и 66/2014, члан 2.

лица усмерених на вршење организованог криминала и кривичних дела са елементом иностраности, унутрашњег и међународног тероризма и најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права и против Уставом утврђеног поретка и безбедности Републике”¹³³. Из одредаба овог закона се јасно уочава надлежност БИА да врши процене за наведене облике угрожавања, док су остала питања од значаја за израду процена регулисана интерним упутствима којима се ближе уређује предметна делатност а која нису доступна јавности¹³⁴.

Војнобезбедносна агенција (ВБА) представља стручни орган који је задужен за безбедносну и контраобавештајну заштиту система одбране. У погледу надлежности и задатака прописано је да ВБА обавља безбедносне, контраобавештајне и остале послове и задатке од значаја за одбрану Републике Србије, у складу са законом и прописима донетим на основу закона. Сходно одредбама закона агенција прикупља, анализира, обрађује и процењује контраобавештајне податке из своје надлежности.

У оквиру датих надлежности можемо уочити да су предмет процењивања ВБА обавештајно деловање, субверзивне и друге активности страних држава, страних организација, група или лица, међународни тероризам, екстремизам и други облици организованог насиља као и кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије. Поред тога, Војнобезбедносна агенција, између осталог, процењује делатности против човечности и других добара заштићених међународним правом, организованог криминала, прања новца, корупције (злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита и давање мита и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе, унутар Министарства одбране и Војске Србије) угрожавања тајних података и безбедности рачунарских података¹³⁵.

Војнообавештајна агенција (ВОА) је стручни и руководећи орган војнообавештајне службе Министарства одбране која је надлежна и одговорна за обавештајно обезбеђење, представљање и заштиту интереса у иностранству, а своју намену остварује преко обавештајно-оперативне и војно дипломатске делатности. У том смислу, ВОА прикупља, анализира, обрађује, процењује и доставља на коришћење податке и информације војног, војно-политичког, војно-економског и научно-техничког карактера о потенцијалним и реалним опасностима, активностима и намерама страних земаља и њихових оружаних снага, међународних и страних организација, група и појединаца¹³⁶.

---

¹³³ Ibidem, члан 12.

¹³⁴ Ibidem, члан 8.

¹³⁵ Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, „Службени гласник РС” бр. 88/2009, 55/2012 и 17/2013, члан 6.

¹³⁶ Ibidem, члан 24.

Поред наведеног, по питању процена треба анализирати и надлежност служби у организацији безбедносне заштите објеката Министарства одбране и Војске Србије у иностранству и лица која су од стране Министарства одбране и Војске Србије службено упућена у иностранство¹³⁷. Наиме, за адекватну заштиту објеката и лица и спровођење потребних мера безбедности потребно је израдити одговарајући план у чијој основи је безбедносна процена која треба да укаже на могуће облике угрожавања. Подзаконским актима регулисано је да је носилац израде процене изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије организациона јединица Министарства одбране надлежна за стратегијско планирање (Управа за стратегијско планирање)¹³⁸. У изради процене Управа сарађује са Војнобезбедносном агенцијом (ВБА) и Војнообавештајном агенцијом (ВОА) као и са надлежним организационим деловима Генералштаба Војске Србије (ГШ ВС), као и са Саветом за националну безбедност, Безбедносно-информативном агенцијом (БИА) и другим органима државне управе као и са научним и другим релевантним институцијама Републике Србије. Поред законске и подзаконске основе, основу за израду процене безбедности представља континуирано праћење стања и промене у области међународних односа и националне безбедносне и одбрамбене политике, које испољавају утицај на безбедност Републике Србије.

Поступак израде предметне процене одвија се у неколико фаза и обухвата: иницијалну фазу, прикупљање, селекцију и класификацију података, аналитичко-синтетичку обраду података, формулисање закључака процене и верификацију процене¹³⁹.

Поред наведене процене на нивоу Министарства одбране израђује се и процена за потребе припремања, израде, усвајања, усклађивања и ажурирања Плана одбране Републике Србије, а претходно се израђује процена војних и невојних изазова, ризика и претњи по безбедност земље. Наведена процена је уједно документ на основу кога се планирају задаци и мере, употреба снага и средстава, производња и пружање услуга у ратном и ванредном стању. Ова процена у свом садржају обухвата више процена и то: војну процену, обавештајно безбедносну процену, мобилизацијску процену, процену организовања и рада државних органа, процену могућности организације телекомуникационо-информатичког обезбеђења и заштите (криптозаштите) информација, процену функционисања система осматрања, обавештавања и узбуњивања, процену угрожености, потреба и могућности за заштиту и спасавање и процену услова и

---

¹³⁷ Ibidem, члан 25.

¹³⁸ Видети: http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4314

¹³⁹ *Смернице за израду процене изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије*, Сектор за политику одбране МО РС, Београд, 2011, тач. 27

могућности извршавања обавеза привредних друштава и других правних лица за производњу и вршење услуга од значаја за одбрану земље¹⁴⁰.

За све наведене процене израђују се закључци који између осталог садрже врсте, циљеве, снаге као и могуће последице и губитке у ратном и ванредном стању. На основу тако израђене процене, израђује се извод из процене и доставља свим субјектима планирања. То је уједно и један од полазни документ за израду планова одбране који начелно, између осталог, садржи циљеве дејства, ангажовање снага и могућности противника, тежишне објекте дејства, последице које се могу очекивати на одређеном подручју, расположиве сопствене снаге и средства, најпогоднији начин њиховог ангажовања и могућности супротстављања војним и невојним изазовима, ризицима и претњама, могућности и услови за заштиту и спасавање људи и материјалних добара и друго. С друге стране, дужност свих осталих субјеката од значаја за одбрану земље је да на основу извода из достављене процене израде сопствену процену.

У Републици Србији је за обављање полицијских, односно унутрашњих послова на читавој државној територији надлежан само један државни орган - Министарство унутрашњих послова (МУП. Сагласно одредби члана 11. Закона о министарствима,¹⁴¹ Министарство унутрашњих послова Републике Србије је самостални, централни и оружани орган државне управе, образован за обављање унутрашњих послова. Одредбом члана 11. Закона о полицији из 2016. године,¹⁴² на конкретнији начин су одређене надлежности Министарства у односу на Дирекцију полиције као централну организациону јединицу МУП-а.

Сагласно члану 30. Закона о полицији, полицијски послови су: превенција криминала и унапређење безбедности у заједници; безбедносна заштита живота, права и слобода грађана, заштита имовине, као и подршка владавини права; откривање и расветљавање кривичних дела, прекршаја и престапа; откривање и хапшење учинилаца кривичних дела и прекршаја и других лица за којима се трага и привођење надлежним органима, обезбеђивање доказа, њихова анализа, криминалистичко форензичко вештачење употребом савремених форензичких метода и евиденција; откривање имовине проистекле из кривичног дела; одржавање јавног реда, спречавање насиља на спортским приредбама, пружање помоћи у извршењима у складу са посебним законима; извршавање послова утврђених прописима о оружју, приватном обезбеђењу и детективској делатности; обезбеђивање одређених јавних скупова, личности, органа, објеката и простора; регулисање, контрола, пружање помоћи и надзор у саобраћају на путевима и

¹⁴⁰ *Упутство о методологији за израду планова одбране*, Војноиздавачки завод, Београд, 2009, стр. 13

¹⁴¹ „Службени гласник РС“ бр. 44/2014, 14/2015 и 54/2015.

¹⁴² „Службени гласник РС“ бр. 06/2016.

други послови из прописа о безбедности саобраћаја; контрола државне границе, послови у вези са кретањем и боравком странаца, послови азила, прекограничног криминала, ирегуларних миграција и реадмисије; безбедносна заштита Министарства; извршавање других полицијских послова и задатака утврђених законом и подзаконским актом донетим на основу овлашћења из закона.

По питању израде безбедносних процена у Министарству унутрашњих послова надлежност организацијских целина регулисана је Правилником о унутрашњем уређењу и организацији МУП-а Републике Србије који није доступан јавности. Међутим, анализом секундарних докумената из ове области као и на основу доступне научне и стручне литературе можемо уочити најважније процене као и њихове носиоце у изради.

С обзиром на велики број безбедносних процена које се израђују у Министарству унутрашњих послова, у овом делу рада укратко биће речи о најважнијим проценама и субјектима који их израђују.

Одељење за послове безбедности (у саставу Кабинета министра унутрашњих послова) обавља послове безбедносне заштите Министарства унутрашњих послова и учествује у изради процене стања угрожености објекта безбедносне заштите у сарадњи са другим службама безбедности и руководиоцем објекта заштите¹⁴³.

Управа за међународну оперативну полицијску сарадњу одговорна је за стање и организацију размене информација које се односе на сузбијање криминала са елементом иностраности у складу са домаћим прописима и међународно преузетим обавезама на основу чланства у међународним организацијама или на основу потписаних међународних уговора. Поред осталих обавеза, Управа учествује у изради националних стратегија које се односе на сузбијање криминала, сачињава оперативне извештаје и процене. Разлог да наведена Управа учествује у изради процене можемо наћи у чињеници да криминалитет савременог доба не познаје границе и да се приликом процењивања мора узети у обзир и стање у окружењу које може да утиче на испољавање појединих облика угрожавања безбедности државе.

Управа полиције прати, усмерава, усклађује и координира рад, процењује стање, предлаже и налаже мере за унапређење оперативно-превентивног рада, методологије и тактике поступања у вршењу послова и у примени овлашћења, законитости и примени овлашћења и дисциплине у раду, наоружавања и опремања организационих јединица полиције; учествује у изради планова и програма, реализацији стручног и другог оспособљавања и усавршавања. Процена јавног реда и мира на нижим нивоима је

---

¹⁴³ Информатор о раду министарства унутрашњих послова, доступан на Интернет сајту: http://www.mup.gov.rs/cms_cir/sadrzaj.nsf/informator.h

тактичке природе и израђује се на основу опште државне процене која је уједно основ за израду процене на нижим нивоима.

Управа полиције, у чијем су саставу и *Одељење за јавни ред и мир са Одсеком за јавне скупове*, координира у стручном смислу и непосредно руководи ванредним обезбеђењима (обустава рада, штрајкови, блокаде саобраћаја, протести, спортске, културне и друге манифестације) прати и процењује ситуацију поводом јавних скупова и предузима превентивне мере и усмерава репресивне мере према носиоцима угрожавања безбедности¹⁴⁴.

Управа за обезбеђење одређених личности и објеката одговорна је за заштиту безбедности одређених личности и објеката. Ова управа припрема и реализује обезбеђење одређених личности на месту њиховог становања и рада, односно док су у кретању, као и поједине објекте (Народна скупштина, Генерални секретаријат председника Републике, Влада, министарства) и објекте које користе одређена лица¹⁴⁵. Овом проценом се сагледава постојећи проблем и њоме се предвиђа кретање у области безбедности. У супротном, одсуство предвиђања прати и нужно одсуство правовремених акција надлежних органа. Да би се дошло до безбедносне процене која ће то постојеће стање целовито и верно да прикаже у безбедносном процењивању треба да учествује шири круг субјеката заштите¹⁴⁶.

Управа саобраћајне полиције, одговорна је у стручном смислу за стање и организовање послова безбедности саобраћаја на целој територији Републике Србије. У свом раду Управа прати, процењује и анализира стање безбедности саобраћаја на путевима и у том домену пружа стручну помоћ другим организацијским јединицама полиције. Процењивање безбедности саобраћаја, најчешће се обавља статистичком методом заснованом на принципу вероватноће, али и других статистичких правила. У складу са наведеним, прогнозирање се јавља у свом квантитативном облику који се на крају исказује кроз квалитативну анализу односно процену као логичан наставак и крајњи облик. На тај начин се ствара поуздана основа за предвиђање кретања, опадања, стагнације или повећања стања безбедности саобраћаја. Поред тога у процени је потребно приказати и активности надлежних органа у одређеном периоду, које су биле усмерене на спречавању и сузбијању ових деликата. Као и остале процене и ове процене могу бити

---

¹⁴⁴ Субошић Дане: *Организација и послови полиције*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр.259-263.

¹⁴⁵ *Уредба о одређивању послова безбедносне заштите одређених лица и објеката*, „Службени гласник РС”, бр. 72/2010

¹⁴⁶ О заштити личности и објеката као и проценама, видети више: Стајић Љубомир, Пајковић Драгић: *Систем заштите личности и објеката*, Факултет за пословни менаџмент, Бар, 2006; Крстић Славиша: *Безбедносна процена угрожености одређених личности*, Миленијум груп, Београд, 2012.

краткорочне, средњорочне и дугорочне, али су увек у функцији стратегијских планом постављених циљева¹⁴⁷.

Управа граничне полиције, је између осталог надлежна за послове контроле прелажења и обезбеђења државне границе и у граничном подручју¹⁴⁸. Као инструмент за оптимизацију управљања границом користе се различите безбедносне процене, а у циљу средњорочног и дугорочног оперативног управљања, врше се процене нивоа ризика који дефинишу надлежни органи у односа на нелегално прелажење граница и нивоа процењених неоткривених илегалних преласка¹⁴⁹.

У оквиру Министарства унутрашњих послова, посебна организацијска целина је *Сектор за ванредне ситуације* у чијој надлежности су обимни и врло различити послови ради заштите и спасавања људи, материјалних добара и животне средине, умањивање и отклањање последица елементарних непогода, техничких, технолошких и других несрећа и опасности. Након законских промена 2009. године, после којих је дошло до реорганизовања појединих служби у органима државне управе у Републици Србији, Сектор за ванредне ситуације МУП-а делује као јединствена и централизована служба за ову област на нивоу земље. Преузимање нових надлежности је значило и интеграцију до тада непотоуно раздвојених надлежности и функција појединих министарстава, односно преузимање у нови Сектор запослених и имовине Сектора за заштиту и спасавање МУП-а и Управе за ванредне ситуације при Министарству одбране, те појединих послова и извршилаца у тадашњем Министарству животне средине, рударства и просторног планирања, које је до тада било надлежно за подручје управљања ризиком и одговорима на хемијске акциденте.

Сходно Закону о ванредним ситуацијама,¹⁵⁰ Министарство унутрашњих послова представља најважнији државни орган за спровођење мера заштите и спасавања¹⁵¹. Одредбама овог Закона уређена је предметна област, а посебним упутством прописана је методологија израде процене угрожености од елементарних непогода и других несрећа¹⁵². На овај начин је законодавац нагласио значај процене угрожености која представља основ за израду Плана заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, као и поступак њене израде и то на нивоу државе, покрајина и локалних самоуправа. Процена угрожености на нивоу државе представља основ за остале процене односно има „вертикални” карактер јер

¹⁴⁷ Кретић Остоја: *Прогностика криминалитета*, Полицијска академија, Београд, 2003, стр.164

¹⁴⁸ Видети: Информатор о раду Министарства унутрашњих послова Републике Србије, доступан на сајту: www.mup.rs/cms-lat/sadržaj.nsf/informator

¹⁴⁹ Живковић Драган: *Граница - изазов за безбедност*, ВИЗ, Београд, 2008, стр. 224-225

¹⁵⁰ „Службени гласник РС”, бр.111/2009, 92/2011 и 93/2012

¹⁵¹ Закон о ванредним ситуацијама, члан 11.

¹⁵² Упутство о методологији за израду процене угрожености и планова заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, „Службени гласник РС” бр. 96/2012.

повезује остале процене. Према одредбама наведеног Упутства, процена угрожености представља поступак идентификовања опасности, извора и облика угрожавања могуће ефекте и последице изазваних елементарним непогодама и другим несрећама, у циљу заштите и спасавања живота и здравља људи, животиња, заштите материјалних, културних добара и животне средине. Из наведеног одређења процене угрожености могу се уочити сличности са безбедносном проценом, а разлика је у предмету процењивања.

2.1.4. Безбедносна процена у функције одлучивање и планирање

Одлучивање представља фазу процесне функције планирања при чему је одлучивање процес решавања проблема. Изналажење могућих начина решавања проблема је саставни део процеса планирања са циљем доношења одлуке која се операционализује у планским документима. Једноставније, одлука је резултат процеса одлучивања. При томе, одлука постоји само у оним случајевима када егзистира могућност избора између више праваца деловања у решавању одређеног проблема¹⁵³.

Одлучивање је једна од најважнијих функција у процесу руковођења у систему безбедности. Основни циљ одлучивања је доношење одлуке која представља основу за поступање организације у реализацији својих циљева. Одлука представља резултат сложеног процеса који се мора одвијати у квалитативним оквирима у коме се преплићу различити утицаји као битни чиниоци међу којима је и безбедносна процена. Одлука представља оптимални избор између више могућих алтернатива активности којом се остварује постављени циљ. До оптималне одлуке долази се кроз процес одлучивања применом метода и техника¹⁵⁴. Процес одлучивања нема универзално обележје, већ се формира на основу уважавања специфичности појединих процеса одлучивања. И поред тога, једна од заједничких фаза овог процеса јесте предвиђање (процењивање) будућих догађаја. Разлог томе је у чињеници да се одлука доноси у садашњем времену а остварује се у неком будућем окружењу. Планирање се односи на шта и како треба урадити „сутра” на основу тога шта је познато „данас”¹⁵⁵.

Планирање чине међусобно повезане фазе као што су предвиђање, одлучивање и израда планова. Процењивањем се поред бољег разумевања организационог окружења у будућности постиже и смањење изненађења у остваривању одлуке. На основу донете одлуке, уз уважавање процене будућег окружења израђују се конкретнији планови у циљу њеног остварења. Поред планова, програма, правила и процедура којима се планирају

¹⁵³ Миловановић Миодраг: *Одлучивање у борбеним дејствима*. Војна академија, Београд, 2004, стр. 28

¹⁵⁴ Мучибабић Спасоје: *Одлучивање у конфликтним ситуацијама*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 48.

¹⁵⁵ Стевановић Обрад: *Безбедносни менаџмент*, op. cit. стр. 75.

организационе делатности, стратегије имају посебан значај. Стратегија као посебна планска одлука се односи на дугорочне циљеве и основне правце деловања¹⁵⁶.

На основу наведеног а у вези са предметом овог рада можемо закључити да стратегија националне безбедности представља одлуку, а остале подстратегije и доктринарна документа државе представљају планове чијом се реализацијом остварују циљеви националне безбедности који су одређени предметном стратегијом. Једноставније, Стратегија националне безбедности представља полазну основу за стратегијско планирање националне безбедности и уједно својеврсну смерницу за израду дугорочних планова развоја државе у овој области. Стратегија националне безбедности у себе укључује анализу и процену безбедносног окружења, изазове, ризике и претње као и националне интересе ради одређивања циљева, састава и структуре система националне безбедности.

Квалитативна процена омогућава сагледавање различитих облика угрожавања безбедности, форме и методе њиховог наступа, циљеви и средства којима се испољавају. На основу тога лакше је донети одлуку и адекватно планирати задатке, мере и средства којима се спречава такво деловање. Управо због тога безбедносна процена ни у ком случају се не сме третирати као неко помоћно средство у процесу доношења одлуке.

2.2. СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Због различитог дефинисања појма стратегија, могу се уочити различити приступи у одређивању садржаја и обима појма стратегија националне безбедности. Тако се, на пример, она често поистовећује са стратегијом државе иако се ради о појмовима који су различитог нивоа општости, при чему се овај приступ заснива на чињеници да су све стратегије значајне за националну безбедност. То за последицу има изједначавање стратегије државе и стратегије националне безбедности. С друге стране, постоји и поистовећивање стратегије националне безбедности и стратегије одбране. Овакво изједначавање поменутих стратегија је неоправдано, јер се стратегија одбране заснива на стратегији националне безбедности и она представља само део садржаја те стратегије.

2.2.1. Појам стратегије националне безбедности

Иако постоје различите дефиниције појма национална безбедност, већина теоретичара се слаже у погледу вредности које спадају у категорију националне

---

¹⁵⁶ Ibidem, стр. 76.

безбедности, као и циља стратегије националне безбедности, схваћене као умеће ефикасне примене националних ресурса ради остварења националних интереса. Циљ стратегије националне безбедности је да осигура заштиту темељних и трајних потреба државе и друштва, опстанак и нормално деловање државе са свим елементима њене независности, слободу и територијалну целовитост, заштиту живота и безбедности грађана, осигурање напретка државе и друштва, као и заштиту уставног поретка, што укључује могућност његове демократске промене и развоја¹⁵⁷.

Стратегија националне безбедности представља систем комплементарних норми, из домена државних стратегија које се непосредно односе на систем безбедности и на реализовање специфичних одбрамбених функција државе у политичкој, економској, правној, технолошкој, едукативној, информационој, војној, верској и другим областима функционисања државе. То је целовит и релативно трајан програм, чијом реализацијом треба да се оствари спољна и унутрашња безбедност државе, у миру и рату, кроз ефикасно решавање безбедносних ризика, изазова и претњи, ради заштите слободе, имовинске сигурности, права грађана и демократских тековина¹⁵⁸.

Поред тога, стратегија националне безбедности представља основни документ на основу којег велика већина савремених држава конституише своје системе националне безбедности, при чему она није изолован документ без везе са хијерархијски вишим документима, у које би се могли сврстати „државне“, националне или тоталне стратегије, које стратегија националне безбедности конкретизује у делу посвећеном безбедности и у хијерархијски нижим стратегијским и доктринарним документима, као што су стратегије одбране, војне стратегије, војне доктрине, стратегије за борбу против криминала и сличне стратегије и доктрине које се односе на посебна питања достизања и очувања националне безбедности¹⁵⁹.

Поред наведених одређења, стратегија националне безбедности је најпотпуније дефинисана као „услов, основ, усмеравајући и корективни документ једне државе (друштва) настао као израз уважавања општеприхваћених стандарда безбедносног организовања савремених држава. У најопштијем значењу у стратегији националне безбедности налази се црвена линија испод које држава неће и не може ићи у одбрани својих интереса“¹⁶⁰.

---

¹⁵⁷ Tatalović Siniša: *Nacionalna i međunarodna sigurnost*, op. cit. str. 146.

¹⁵⁸ Ковач Митар: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности: теоријске основе*, op. cit. стр. 82

¹⁵⁹ Драгишић Зоран: *Систем националне безбедности Републике Србије*, Факултет безбедности, Београд, 2011, стр.42-43

¹⁶⁰ Стајић Љубомир: *Стратегија националне безбедности у функцији безбедности Републике Србије*, Зборник радова Правног факултета бр.2, Нови Сад, 2009, стр. 224

2.2.2. Упоредна анализа стратегија националне безбедности Републике Аустрије, Републике Бугарске и Републике Србије

Избор Републике Аустрије и Републике Бугарске за упоредно анализирање њихових стратегија националне безбедности је мотивисан чињеницом да предметне државе имају своје специфичности, али и одређене сличности са Републиком Србијом. Тако на пример Бугарска има сличну прошлост и географску блискост са Србијом, а с друге стране је у потпуности интегрисана у евроатланске структуре. Када је реч о Аустрији, та земља развоја сопствени модел војне неутралности са активним учешћем у међународним безбедносним организацијама. Аустрија је по површини и броју становника је слична Републици Србији, а уз то је и чланица Европске уније којој и наша држава тежи.

Анализирајући стратегије наведених држава, можемо уочити различитост безбедносних процена, што је очекивано и оправдано, јер се ради о државама које имају различито безбедносно окружење.

У својој Стратегији, Аустрија процењује да је конвенционални напад друге државе на Аустрију мање вероватан у блиској будућности, али да је та држава као и Европска унија у целини више угрожена новим изазовима, ризицима и претњама, те да ће угрожавање безбедности државе у будућности знатно више имати међународни карактер. С тим у вези, као најважнији облици угрожавања издвојени су међународни тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, унутрашњи и регионални сукоби или превирања које утичу на Европу или могу имати глобалне последице, „неуспеле државе“, природне или вештачке катастрофе, угрожавање безбедности ИТ система („сајбер напади“), претње стратешкој инфраструктури, транснационални организовани криминал, трговина дрогом, криминал, корупција, илегалне миграције, недостатак ресурса (енергија, храна, вода), климатске промене, угрожавање животне средине и пандемије, као и последице међународне финансијске и економске кризе по безбедност државе.¹⁶¹

Стратегија Бугарске процењује стратешко безбедносно окружење у наредних 10 до 15 година као динамично и непредвидиво, а промене ће пре свега зависити од повећања утицаја невојних (асиметричних) ризика и претњи. У Стратегији се као посебно забрињавајуће апострофирају асиметричне претње, посебно међународни тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, регионални конфликти, сајбер криминал и транснационални организовани криминал, који константно утичу на глобално и

---

¹⁶¹ Текст документа Стратегија националне безбедности Аустрије (Austrian Security Strategy: Security in a new decade – Shaping Security), р. 7. доступан је на: <https://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=52251>

регионално окружење.¹⁶² У спољашњем безбедносном контексту, стратегија националне безбедности Бугарске узима у обзир кључне изазове, ризике и претње, при чему се има у виду процес глобализације који одсудно мења карактер међународних односа. Према Стратегији, Бугарска је чланица НАТО и ЕУ и нема потенцијала за спољну агресију. У унутрашњем безбедносном контексту, као кључни позитивни безбедносни фактори наводе се јачање демократских институција, функционисање тржишне економије и финансијска и социо-економска стабилност и прогрес, развој цивилног друштва и институционална реформа кључних државних институција у склопу евроинтеграција.¹⁶³

2.2.2.1. Анализа стратегије безбедности Републике Аустрије

Аустрија је неутрална држава, а њена неутралност је производ одређених политичких околности везаних за период окончања Другог светског рата и затегнутих односа на релацији Исток-Запад. На основу Московског меморандума из 1955. године¹⁶⁴, Аустрија је предузела све потребне обавезе како би постала неутрална држава и донела Закон о неутралности у којем је позвала све велике силе и остале државе са којима има дипломатске односе да признају њен статус, што су оне појединачно и учиниле. Посебним меморандумом потписаним са СССР-ом, Аустрија се обавезала да прогласи статус сталне неутралности посебним законом, док би јој суверенитет и територијални интегритет гарантовале бивше окупационе силе преко касније потписаног Државног споразума из 1955. године.¹⁶⁵

За разлику од Швајцарске, Аустрија је одмах приступила пуном чланству УН и почела да бележи повећање учешћа у мировним операцијама. Грађански рат на простору бивше СФРЈ, а посебно рат у Босни, утицали су да је Аустрија почела све више да се оријентише у правцу НАТО кроз програм Партнерство за мир, те повећањем спремности и учествовањем у мировним, хуманитарним и акцијама спасавања, заједно са другим западним државама¹⁶⁶.

---

¹⁶² Стратегија националне безбедности Републике Бугарске, National Security Strategy of the Republic of Bulgaria, art. 27.

¹⁶³ Ibidem, art. 44.

¹⁶⁴ Текст Московског меморандума из 1955. године - *Memorandum on the Results of Negotiations between Government Delegations of Austria and the Soviet Union* (1955), 15th April 1955, доступан је на: http://www.ena.lu/memorandum_outcome_negotiations_between_government_delegations_from_austria_soviet_union_moscow_april_1955-2-21168

¹⁶⁵ Вучинић Зоран: *Међународно ратно и хуманитарно право*, ВИЗ, Београд, 2001, стр. 456-463.

¹⁶⁶ Новаковић С. Игор: Концепт неутралне државе, *Међународна политика*, бр. 1141, Институт за међународну привреду и политику, Београд, 2011, стр. 14.

Национални савет Аустрије је 2013. године, након расправе у Савезној скупштини, усвојио Резолуцију о новој стратегији безбедности¹⁶⁷. Резолуцијом су дефинисане опште препоруке, као и препоруке о унутрашњој безбедности и спољнополитичким аспектима безбедносне и одбрамбене политике Аустрије, на основу којих се Савезна влада Аустрије обавезује да креира безбедносну политику земље. Нова стратегија безбедности заснива се на принципима:

- „свеобухватне безбедности“, која подразумева тесну повезаност спољних и унутрашњих, као и цивилних и војних аспеката безбедности,
- „интегрисане безбедности“, засноване на подели одговорности између државних и недржавних актера,
- „проактивне политике безбедности“, која подразумева деловање на начин да се спречи појава претњи или максимално смање њихове последице и
- „солидарне безбедносне политике“, која одражава чињеницу да је безбедност неутралне Аустрије и ЕУ данас у великој мери међусобно повезана.

Новом стратегијом Аустрије дефинисане су вредности које представљају основу за политичко деловање, а самим тим и основни принципи аустријске безбедносне политике као што су поштовање људских права и слобода, принцип демократије и правне државе, права националних мањина, подела власти, политика мира, поштовање и извршавање обавеза које произлазе из њеног чланства у Европској унији и циљева УН.

Стратегијом су обухваћени основни безбедносни интереси и политички циљеви Аустрије као што су¹⁶⁸:

- свеобухватна заштита аустријског становништва,
- обезбеђење територијалног интегритета и суверенитета, као и слободе деловања Републике,
- заштита правног и демократског уставног поретка и основних људских права,
- унапређење благостања и заштита личности и људских вредности,
- очување социјалног мира Аустрије и унапређење благостања и безбедности заједничког живота,
- јачање демократског друштва и заштита од екстремистичких и фундаменталистичких тенденција и утицаја,
- обезбеђење доступности виталних ресурса,
- јачање отпорности јавног и приватног сектора на природне и вештачки изазване несреће и катастрофе,

---

¹⁶⁷ Текст документа Стратегија националне безбедности Аустрије (*Austrian Security Strategy: Security in a new decade – Shaping Security*), доступан је на: <https://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=52251>

¹⁶⁸ Ibidem, p. 9.

- очување ефикасне националне економије и превентивно деловање против кризних поремећаја привреде, обезбеђење снабдевања становништва виталним добрима и заштита најбитнијих делова инфраструктуре,
- очување животне средине свеобухватном заштитом и минимализовањем негативних ефеката природних и техничких катастрофа,
- јачање и изградња мера за пружање хуманитарне помоћи и помоћи у случају катастрофа на националном и међународном нивоу,
- изградња и проширење цивилних и војних капацитета и структура у складу са одговарајућим међународним стандардима ради испуњења политичко-безбедносних задатака,
- јачање европског простора у погледу слобода, безбедности и права, као и јачање партнерског односа са другим државама у области безбедносно релевантног окружења ЕУ,
- допринос безбедности слободе кретања у шенгенској зони,
- свеобухватно унапређење стабилности и безбедности у окружењу Аустрије, као и спречавање настанка и ескалације конфликта,
- борба против међународног тероризма, организованог криминала и корупције,
- сузбијање илегалних миграција и борба против трговине људима,
- подршка међународним напорима у раном уочавању криза, превенција конфликта, кризни менаџмент и пост кризно деловање,
- подршка мерама за заштиту цивилног становништва у оружаним конфликтима, посебно жена и деце,
- јачање способности деловања међународних организација,
- регионално и глобално разоружање и контрола наоружања, реформа безбедносног сектора, као и спречавање пролиферације оружја за масовно уништење,
- допринос развојној сарадњи,
- обезбеђење конзуларне помоћи аустријским грађанима у иностранству и
- унапређење широке безбедносне свести грађана Аустрије.

Поред наведеног, Стратегија безбедности Аустрије разматра политику безбедности земље на националном, међународном и нивоу Европске уније. На националном нивоу тежиште политике безбедности подразумева тесну сарадњу и заједничко деловање свих релевантних политичких структура земље, на основу заједничке стратегије и одговарајућих посебних стратегија, попут „Аустријске стратегије за сајбер безбедност“. Основа за доношење безбедносно-политичких одлука на националном и међународном нивоу представља свеобухватно разумевање безбедносне ситуације свих релевантних

актера. Основни циљ безбедносне политике на унутрашњем плану је да Аустрија постане једна од најбезбеднијих земаља са највишим квалитетом живота. За остварење тог циља неопходно је испунити следеће циљеве:

- ефикасна борба против свих облика криминала,
- превенција криминала и партнерски однос државног апарата и цивилног друштва, при чему је посебно важно јаче укључење грађана у превенцији и борби против криминала,
- обезбеђење азила као питање хуманости и традиционалних обавеза Аустрије,
- борба против илегалних миграција,
- контрола миграција у складу са интересима Аустрије,
- унапређење и подстицање интеграције становништва, и
- употреба и заштита података као веома значајно питање у времену наглог развоја технике и потпуне дигитализације друштва¹⁶⁹.

За ефикасно извршавање наведених задатака, безбедносне снаге, посебно Полиција, морају бити оспособљене за извршавање и националних и међународних задатака, што подразумева постојање довољног броја способних и обучених полицијски службеника, судија, правника и посебних експерата за учешће у међународним операцијама кризног менаџмента. Поред тога, један од приоритета унутрашњих снага безбедности представља помоћ у случају природних и техничких катастрофа, при чему се посебна пажња придаје заједничком деловању свих државних актера, а Оружане снаге Аустрије представљају основни инструмент деловања у тој области.

Тежиште аустријске политике безбедности у оквиру ЕУ представља њен допринос у примени и даљем развоју политике ЕУ у области права и унутрашњих питања, као и у области Заједничке спољне и безбедносне политике (ЗСБП). Посебан значај за Аустрију имају сарадња правних институција и Полиције у оквиру постојећих европских правних и полицијских институција, контрола граница, изградња свеобухватног модела размене информација, борба против илегалних миграција, као и заједничко деловање и помоћ у борби против тероризма и катастрофа. У оквиру ЗСБП, Аустрија настоји да активно делује у складу са сопственим капацитетима.

У том смислу, та земља активно учествује у обезбеђењу снага за борбене групе ЕУ (БГ ЕУ), као и у другим дефинисаним пројектима Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ (ЗБОП). На међународном плану Аустрија је дефинисала посебне циљеве своје безбедносне политике и то:

- подршка земљама Западног Балкана (ЗБ) и Југоисточне Европе (ЈИЕ) у процесу приближавања безбедносним стандардима ЕУ,

---

¹⁶⁹ Ibidem, pp. 10-11.

- сарадња са источним и јужним суседима земљама изван ЕУ и
- циљно оријентисана сарадња са САД и Руском Федерацијом, као стратегијским партнерима ЕУ у области безбедности¹⁷⁰.

У оквиру Уједињени нација, Аустрија је чврсто опредељена за наставак активне улоге и личног доприноса у области заштите људских права, заштите цивила у оружаним конфликтима, као и по питању војног учешћа у оквиру операција очувања и изградње мира.

Новом стратегијом безбедности, Аустрија је искључила могућност укључења у НАТО, и окренута је сарадњи са НАТО у оквиру програма Партнерство за мир (ПзМ) и кроз чланство у Европско-атлантском савету за сарадњу (ЕАРС). Поред тога, Аустрија је опредељена за учешће у операцијама НАТО, које искључују члан 5, а за које процени да су у складу са спољним и безбедносним политичким интересима земље¹⁷¹.

Значајан сегмент безбедносне политике Аустрије представља њена активна улога и сарадња у оквиру ОЕБС. Основни задатак реформе сектора безбедности, дефинисан новом стратегијом безбедности, представља смањење безбедносног и демократског дефицита, односно изградња ефикасних, транспарентних и одговорних оружаних снага Аустрије (Bundesher), као и јачање принципа демократског руковођења. Суштинско полазиште у дефинисању циљева реформе сектора безбедности представља чињеница да на политички осетљив и изражено комплексан процес реформи безбедносног сектора, поред националне одговорности у планирању и спровођењу, значајан утицај има и подршка споља.

У актуелној стратегији се не помиње систем војне обавезе, мање се наглашава војна одбрана земље, а уводе се нове опасности као што су ризици високотехнолошких напада, тероризам и истовремено се повећава значај различитих аспеката међународне сарадње. У предлогу се истиче „ангажована и солидарна политика неутралности“ земље. То подразумева наступ Аустрије као поузданог медијатора у конфликтима и наставак учешћа у међународним мисијама, нарочито у мисијама превенције конфликта, постконфликтне стабилизације и мировним мисијама. Европска унија остаје примарни међународни оквир за спровођење безбедносне политике Аустрије.

Поред тога, предвиђа се учешће у ЕУ борбеним групама, али без аутоматске обавезе војне помоћи, већ коначна одлука о ангажовању снага остаје у рукама демократских институција Аустрије.

---

¹⁷⁰ Ibidem, p. 14.

¹⁷¹ Ibidem, p. 6.

2.2.2.2. Анализа стратегија националне безбедности Републике Бугарске

После распада Варшавског уговора и совјетског савеза, Република Бугарска се определила за постепено али трајно приближавање европској породици народа у циљу потпуне интеграције у њене организације и друге аранжмане (ЕУ, НАТО). Бугарска је чланица НАТО од 2007. године и има све активнију спољнополитичку улогу у региону. Поред тога, Бугарска је у претходном периоду извршила доградњу и прилагођавање националних стратегијских докумената из области политике одбране и доктрине оружаних снага са документима и актима усвојеним на нивоу НАТО и ЕУ, што је током 2011. године резултирало усвајањем Стратегије националне безбедности, Националне одбрамбене стратегије и Доктрине оружаних снага.

Приликом дефинисања наведених стратегијско доктринарних докумената Републике Бугарске основне водиле биле су :

- национални интереси државе,
- степен развоја државе и расположиви ресурси,
- ефикасност унутрашње и спољне политике,
- учешће у колективном систему одбране и
- степен економског развоја државе.

Стратегија националне безбедности¹⁷² заснована је на мирољубивом карактеру и традицији добросуседских односа и узајамне сарадње у складу са спољном политиком државе. То је и део настојања НАТО и ЕУ за проширење зоне стабилности, сарадње и просперитета чиме би се неутрализовала опасност од екстремизма и тероризма, лакше решавали регионални сукоби и глобални проблеми. Од посебног значаја за Бугарску је допринос међународном миру и стабилности уз поштовање принципа немешања у унутрашње ствари држава Балканског полуострва и Црноморског региона. Стратегија националне безбедности одражава интересе грађана, друштва и државе у контексту разумевања природе националне безбедности у одређеном безбедносном окружењу и постојању одређених безбедносних фактора¹⁷³.

Стратегија процењује стратешко безбедносно окружење у наредних 10 до 15 година као динамично и непредвидиво, а промене ће пре свега зависити од повећања утицаја невојних (асиметричних) ризика и претњи.

Стратегија националне безбедности заснована је на следећим принципима:

---

¹⁷² *National Security Strategy of the Republic of Bulgaria*, 25.02.2011. Текст Стратегије доступан на: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/07/BGR_National_Security_Strategy_Republic_Bulgaria_2011.pdf

¹⁷³ *Стратегија националне безбедности Републике Бугарске*, *National Security Strategy of the Republic of Bulgaria*, art. 1-2.

- владавина закона и једнакост свих грађана пред законом,
- зависност безбедности и основних права и слобода грађана,
- дијалог и јачање партнерства између грађана и друштва и државе,
- заједничко поверење између државних институција и сарадње са приватним сектором, невладиним организацијама, грађанима, са савезницима НАТО, ЕУ и партнерима,
- консензус о питањима националне безбедности,
- неодојивост националне безбедности од НАТО И ЕУ безбедности,
- проактивна координација у деловању државних институција у складу са њиховим надлежностима,
- међуинституционални приступ у развоју система националне безбедности,
- отвореност, транспарентност и поузданост у развоју система националне безбедности,
- ефикасност и ефективност у процесу одлучивања и спровођења одлука и
- демократска контрола система националне безбедности.

Као и стратегије других држава и стратегија националне безбедности Републике Бугарске дефинише националне интересе. Као витални национални интереси одређени су:

- гарантовање права, слобода, безбедности и просперитета појединцима, друштва и државе,
- одбрана суверенитета и територијалног интегритета државе и јединства нације,
- заштита уставног поретка и јачање демократских вредности,
- одбрана становништва и критичне инфраструктуре у случајевима криза, елементарних непогода, катастрофа и других ризика и претњи,
- заштита и промоција националног идентитета на основу друштвеног јединства,
- обезбеђење интегритета бугарског цивилног друштва,
- спречавање негативних демографских трендова, обезбеђење равномерног регионалног развоја и промоција социо-економског амбијента који обезбеђује пријатељско окружење будућим генерацијама, уз безбедан политички, економски, финансијски и социјални развој¹⁷⁴.

Поред наведених, други мање значајни национални интереси су:

- пожељно и предвидљиво безбедносно окружење,
- ефикасно ангажовање бугарских институција заједно са НАТО и ЕУ ради обезбеђења колективне безбедности промоцијом интероперабилности,
- одржавање добросуседских односа и регионалне безбедности и стабилности,
- развој регионалне црноморске сарадње,

---

¹⁷⁴ Стратегија националне безбедности Републике Бугарске, чл. 18

- постизање енергетске безбедности путем диверзификације енергетских извора, снабдевања и путева транспорта и других стратешких богатстава,
- промоција образовања, обуке, науке и развоја и истраживања како у националним тако и у оквиру европских вредности,
- одржавање економске, финансијске и социјалне стабилности и просперитета,
- превентивно деловање и борба против корупције и организованог криминала,
- превентива у области заштите имовинске и личне безбедности и
- јачање заштите животне средине и националног богатства¹⁷⁵.

Главни услов реализације националних интереса је очување способности земље да сама решава унутрашње политичке, економске и социјалне проблеме, као и да сама уређује односе са другим државама и организацијама независно од намера, позиције и интереса трећих држава. При томе треба напоменути да је у прошлости за Републику Бугарску чланство у НАТО и улазак у ЕУ био главни национални интерес, у складу са проценом да пуноправно чланство у овим организацијама гарантује безбедност и територијални интегритет земље.

Као најзначајније унутрашње безбедносне ризике стратегија наводи:

- корупцију, посебно ону на високом нивоу, која представља велики проблем бугарског друштва,
- организовани криминал, посебно онај погранични и који укључује трговину наркотицима, као и привредни криминал,
- ниво обичног криминала, који утиче на безбедност свакодневног живота и безбедност имовине
- лошу владавину, злоупотребу положаја и државне и општинске имовине,
- здравствени систем који је сваке године све лошији,
- велику зависност од само једног енергетског снабдевача,
- дуг процес реорганизације безбедносних служби и правног система.¹⁷⁶

Безбедносна политика Бугарске је интегрални део безбедносне политике НАТО и Европске уније. Према Стратегији националне безбедности приоритети бугарске безбедносне политике су:

- константно унапређење законодавства у циљу минимизовања праксе корупције и лоше владавине,
- јачање ефикасности, транспарентности и поузданости институција и њиховог функционисања,

---

¹⁷⁵ Ibidem, art. 20.

¹⁷⁶ Ibidem, art. 48-60.

- амбициозније додељивање надлежности и компетенција политичким функционерима и њиховој ефикаснијој сарадњи са професионалним особљем,
- јачање компетенција и ефикасности цивилног друштва,
- обука функционера како да препознају и боре се против корупције,
- прихватање и развој нових форми рада невладиног сектора и
- промоција интеракције, партнерства и цивилног друштва и невладиних организација и имплементација антикорупцијских политика Владе,
- гарантовање фер суђења и у разумном року,
- гарантовање правно уређеног пословања и буџетских средстава неопходних за отклањање негативних последица по националну безбедност.¹⁷⁷

Стратегија националне безбедности Бугарске даје основне смернице устројства и изградње система националне безбедности. Као средства за јачање система безбедности посебно се наглашавају следећи чиниоци:

- анализе и процене безбедносног контекста и тенденција развоја догађаја и предузимање адекватних контрамера,
- правовременост у размени података,
- адекватност планирања, припрема и менаџмента,
- примена ширег и системског међународног приступа,
- координација компетентних институција и организација,
- методе и технике улазно-излазних процена безбедносног система и његових компоненти,
- процена механизма деловања и постигнутих резултата у циљу повећања ефикасности и ефектности и
- формирање унутрашње контроле и усклађивања система националне безбедности.¹⁷⁸

2.2.2.3. Анализа стратегија националне безбедности Републике Србије

Стратегија националне безбедности¹⁷⁹ усвојена је 2009. године након доношења Устава Републике Србије. У исто време када је донета Стратегија националне безбедности Републике Србије, усвојена је и Стратегија одбране Републике Србије а након тога и Доктрина Војске Србије. С обзиром да ће ова стратегија бити предмет анализе у посебном делу, овде ће бити укратко анализирани само најважнији детаљи.

---

¹⁷⁷ Ibidem, art. 69-71.

¹⁷⁸ Ibidem, art. 161.

¹⁷⁹ Интересантно је да Устав Републике Србије не препознаје ову стратегију, већ Стратегију одбране која је ниже општости, што се може сматрати грешком законодавца.

Полазне основе Стратегије националне безбедности представљају „суверенитет и територијални интегритет и територијални интегритет Републике Србије, економски просперитет, социјална стабилност, развој демократије и владавина права, поштовање људских и мањинских права, европска спољнополитичка оријентација и унапређење сарадње са најутицајнијим субјектима међународне заједнице и државама у региону“.¹⁸⁰

Као и друге стратегије и стратегија националне безбедности полази од безбедносног окружења при чему се анализира глобални, регионални и национални ниво. У проценама глобалних безбедносних изазова, ризика и претњи Стратегија националне безбедности је усклађена са сличним документима других држава, а опредељена је за концепт људске безбедности јер се у центру посматрања безбедносних претњи налази појединац и друштво, док се на плану решавања безбедносних проблема опредељује за концепт кооперативне и колективне безбедности¹⁸¹. У анализи регионалне безбедности полази се од геостратегијског положаја Југоисточне Европе, те наслеђених проблема и противуречности. Посебно су процењени могући разлози за избијање евентуалних регионалних сукоба. У посебном делу стратегије идентификовани су најважнији безбедносни изазови ризици и претње са доста опширним образложењем. Поред тога, истакнуто је да највећа претња националним интересима Републике Србије представља противправно једнострано проглашење независности Косова, након чега следе тероризам, сепаратистичке тежње појединих националних и верских екстремистичких група, национални и верски екстремизам, организовани криминал, елементарне непогоде и хемијско, биолошке, нуклеарне, техничке и технолошке несреће, као и претње као што су инфективне болести код људи и заразне болести код животиња, наркоманија, деловање појединих верских секти, климатске промене, сајбер претње и друго.¹⁸²

Стратегија националне безбедности је уједно и највиши стратегијски документ националне безбедности чијом се реализацијом штите национални интереси од изазова, ризика и претњи безбедности у различитим областима друштвеног живота. Стога је систем безбедности Републике Србије конципиран у складу са проценом најважнијих изазова, ризика и претњи националној безбедности.

У посебном делу стратегије одређени су национални интереси у области безбедности као општи циљеви, односно као смисао постојања и деловања система националне безбедности, при чему су посебно наглашени:

– очување суверености, независности и територијалне целовитости,

¹⁸⁰ „Службени гласник РС“, бр. 88/2009.

¹⁸¹ Драгишић Зоран: *Систем националне безбедности Републике Србије*, Факултет безбедности, Београд, 2011, стр. 46.

¹⁸² Стратегија националне безбедности Републике Србије, део II

- очување унутрашње стабилности, владавине права, развој демократије и демократских институција, интеграција у Европску унију и друге међународне структуре,
- заштита живота и имовине грађана,
- економски развој, уз очување животне средине и природних ресурса,
- допринос стварању мирног, стабилног и сигурног безбедносног окружења, и
- очување и развој међународног поретка¹⁸³.

Поред тога, треба нагласити да поменути стратегија садржи комплементарне ставове са стратегијом безбедности ЕУ, јер наглашава потребу превентивног деловања у спречавању последица савремених облика угрожавања безбедности. У том документу је наглашена потреба прилагођавања савременим променама, али и потреба координираног и интегрисаног ангажовања свих државних органа и субјеката који се непосредно баве питањима безбедности¹⁸⁴.

Поред осталог, стратегија дефинише и систем безбедности као „нормативно, структурно и функционално уређену целину елемената чијом се делатношћу обезбеђује заштита националних интереса Републике Србије“, што уједно представља шире и уже одређење овог појма¹⁸⁵.

2.2.3. Међузависност стратегије националне безбедности и осталих стратегијско доктринарних докумената на националном нивоу

Стратегија националне безбедности има различите релације са другим стратегијским, доктринарним и нормативним документима на националном нивоу. То значи да стратегија није сама себи циљ и без односа према осталим нормативно-правним актима на националном нивоу. Зато је приликом израде стратегије потребно испоштовати хијерархију, али и хронологију израде стратегијско-доктринарних докумената на националном нивоу. На тај начин се постиже њихова међусобна усклађеност. Приликом анализе међузависности стратегије националне безбедности и осталих стратегијско доктринарних докумената потребно је узети у обзир и хијерархију стратегијско-доктринарних докумената националног нивоа.

¹⁸³ Ibidem, део III.

¹⁸⁴ *A Secure Europe in a Better World-European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

¹⁸⁵ Стратегија националне безбедности Републике Србије, део V

На врху хијерархије налази се Устав као највиши правни акт државе¹⁸⁶. Са аспекта националне безбедности Устав садржи основне одредбе о правном, економском и политичком деловању државе, што представља основ за даљу законску и подзаконску разраду у области безбедности. Уставне одредбе представљају формални извор норми нижег нивоа, односно ниже правне снаге, садржаних у законским и подзаконским актима којима се конкретније уређују односи у области безбедности. Одредбама Устава одређује се предмет државне заштите односно владавина права, територијална недељивост и неповредивост граница, слобода и безбедност грађана као и друга људска и мањинска права. Држава је једина надлежна да између осталог уређује и обезбеђује „сувереност, независност, територијалну целовитост и безбедност, њен међународни положај и односе са другим државама и међународним организацијама као и одбрану и безбедност државе и њених грађана“¹⁸⁷. С обзиром да је војска традиционално подручје уставне материје и Устав Републике Србије садржи посебне одредбе о положају и делокругу рада Војске Србије¹⁸⁸. Поред тога, уставним одредбама прописује се надлежност органа управљања и руковођења и одређују најважнији субјекти односно институционални елементи као што су Народна скупштина, Влада, Председник Републике и други. Посебна специфичност Устава Републике Србије је да се он експлицитно не одређује према Стратегији националне безбедности већ према Стратегији одбране, документу који има нижу општост и који је зависан од Стратегије националне безбедности.

Други документ који је у хијерархијској лествици изнад стратегије националне безбедности је стратегија државе, велика, генерална или општа стратегија. Ова стратегија је својствена малом броју држава у свету (нпр. САД, Турска, Немачка) које имају и развијају стратегијско промишљање¹⁸⁹. Стратегија државе, одражава најопштија, свеобухватна и дугорочна питања развоја државе и друштва и најважније теме као што су друштво, држава, спољнополитичка орјентација, економија, безбедност и одбрана, култура, образовање, здравство и друго¹⁹⁰. Основна замисао велике стратегије представља усаглашавање и усмеравање свих извора националне моћи у циљу остварења политичких

---

¹⁸⁶ У ширем значењу, Устав представља скуп норми којима се уређују основи друштвене организације у једној политичкој заједници, начин вршења државне власти у њој, као и границе државне власти. У ужем смислу подразумева се формални, писани општи правни акт најаче правне снаге. Марковић Ратко: *Уставно право*, ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 36

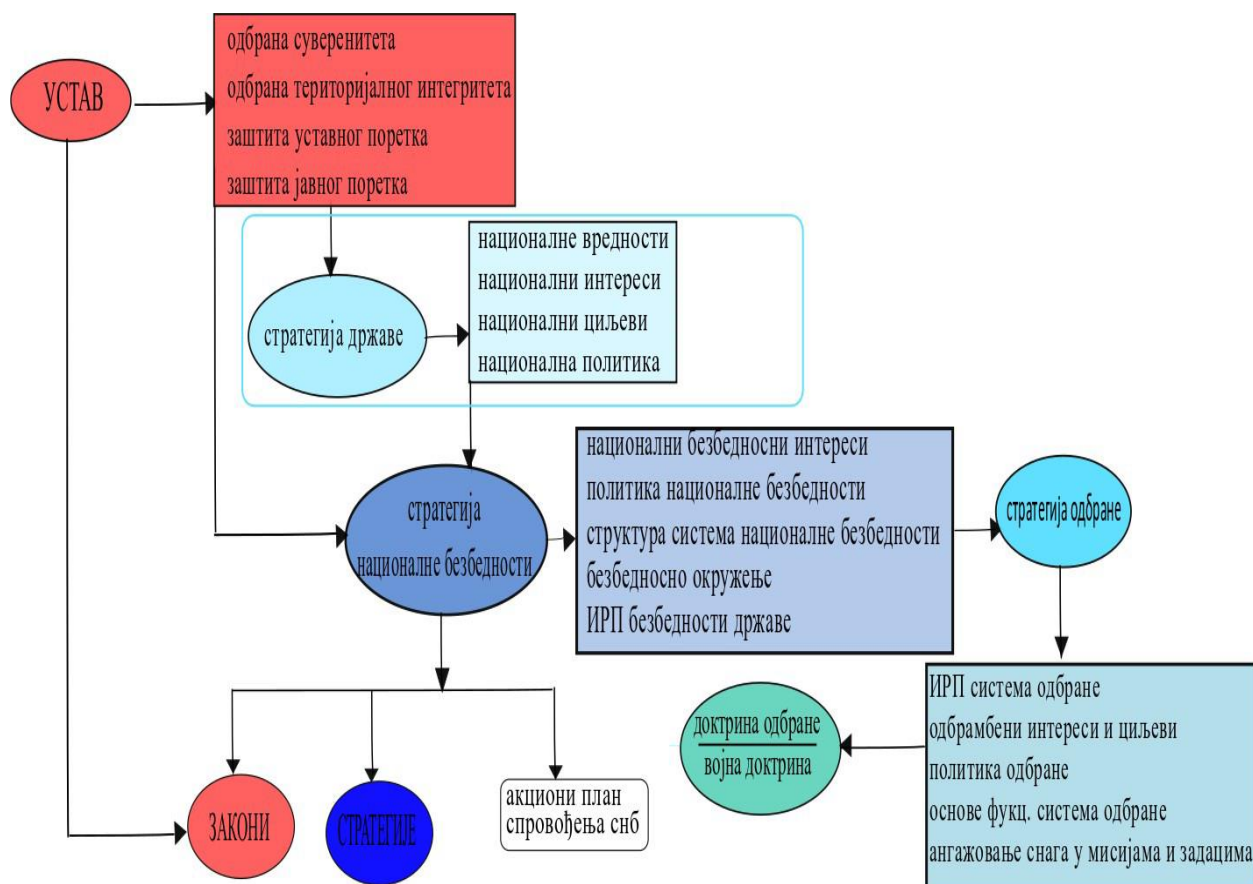
¹⁸⁷ Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006, чл. 97, т. 1 и т. 4

¹⁸⁸ *Ibidem*, чл. 139-141

¹⁸⁹ Овакав документ Република Србија нема још од 1844. године и *Начертанија* Илије Гарашанина.

¹⁹⁰ Крга Бранко: Стратегија националне безбедности Републике Србије, *Зборник радова Србија-безбедности и институционални изазови, књига 2*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 113.

циљева. Поред тога, велика стратегија представља концепт очувања безбедности националне државе¹⁹¹.

Шема бр 1: Однос стратегије националне безбедности и других стратегијско доктринарних докумената

За Стратегију националне безбедности изузетно је значајно да се стратегија државе формулише кроз националне (државне) интересе, националне (државне) циљеве и посебне и појединачне стратегије¹⁹². Према неким дефиницијама, „национални интереси представљају јединство елемената на којима се заснивају основне потребе нације (државе), као што су самоочување, интегритет, безбедност и слично, док се витални национални интереси могу свести на оно што је од посебног значаја за опстанак нације, не може бити предмет преговарања и подразумева спремност државе на одбрану таквог интереса свим расположивим средствима“¹⁹³. Одређење националних интереса

¹⁹¹ Симић Драган: *Светска политика*, Факултет политичких наука, Београд, 2009, стр. 177-179

¹⁹² Ковач Митар: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности*, op. cit. стр. 29

¹⁹³ Савић Андреја, Стајић Љубомир: *Основи цивилне безбједности*, Факултет за пословни менаџмент Бар, 2007, стр. 40.

представља обавезу једне нације у интеракцији са другим нацијама следи сопствени национални интерес као „звезду водиљу”¹⁹⁴.

Свака стратегија државе базира се на националним интересима, које су променљиве категорије, а пре израде ове стратегије потребно је дефинисати националне вредности, а затим националне интересе ради реалног сагледавања националних циљева, уз уважавање процене међународног окружења и националних ресурса. Процена међународног окружења као стратегијска процена, треба да буде садржана не само у стратегијским документима већ и да представља платформу за дефинисање националне политике и доношења стратешких одлука из домена политичког одлучивања. За доносиоце одлука на националном нивоу је значајно то да стратегијско промишљање будућности помаже у реализацији дефинисаних националних циљева. Политика одређује услове, врши избор интереса и одређује циљеве и носиоце њиховог остваривања, а стратегија врши њихову конкретизацију док је безбедност у функцији њихове реализације¹⁹⁵.

Први стратешки документ ниже општости у односу на Стратегију националне безбедности је Стратегија одбране. „Стратегија одбране представља основни документ у којем се дефинишу ставови о стању безбедности, изазовима, ризицима и претњама безбедности који се тежишно односе на систем одбране, као и опредељења о одбрамбеним интересима и циљевима, политици одбране, систему, ресурсима и другим кључним питањима којима се дефинишу полазне основе за функционисање система одбране и ангажовање снага при реализовању мисија и задатака”¹⁹⁶. Одредбама стратегије одбране дефинишу се функције чијим остваривањем систем одбране реализује постављене циљеве.

Стратегија одбране полази од безбедносног окружења државе и дефинисаних изазова, ризика и претњи који су одређени у садржају стратегије националне безбедности. Поред тога, стратегија одбране државе се заснива и на националним циљевима и обавезама који из њих проистичу, карактеристикама војно-политичког и геостратегијског окружења, потенцијалним претњама које могу угрозити одбрану државе, као и могућностима и намерама актуелних и потенцијалних савезника¹⁹⁷. Међутим, треба напоменути да постоје специфичности у појединим државама, где се битни елементи система одбране дефинишу кроз војну стратегију тако да се стратегија одбране као

---

¹⁹⁴ Ејдус Филип: *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, ЈП Службени гласник, Београд, 2012, стр. 235.

¹⁹⁵ Мијалковић Саша: *Национална безбедност*, оп. cit. стр. 267.

¹⁹⁶ Ковач Митар, Стојковић Дејан: *Стратегијско планирање одбране*, оп. cit. ВИЗ, Београд, 2009, стр. 277.

¹⁹⁷ Мишовић Слободан, Ковач Митар: *Систем одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006, стр. 218.

посебан документ не израђује већ се одмах прелази на израду докумената ниже општости (нпр. доктрина војске).

Своју даљу операционализацију Стратегија националне одбране има у Доктрини одбране и другим доктринама, а стратегија националне безбедности кроз појединачне подржавајуће стратегије (подстратегije), које се доносе по разним линијама рада за деловање субјеката система безбедности. То је уједно и начин на који се стратегија усаглашава са другим подстратегијама и омогућава ефикаснија координација и јединство у поступању различитих субјеката националне безбедности, али и спречава дуплирање капацитета у остваривању постављених циљева.

Након усвајања Стратегије националне безбедности потребно је прецизирати обавезе и задатке свих елемената система националне безбедности чијом реализацијом се спроводи Стратегија националне безбедности. Поред тога сви елементи система националне безбедности имају обавезу да се сходно делокругу рада укључе у активности које се предузимају на спровођењу стратегије. На основу исказаних опредељења и циљева у погледу достизања, очувања и унапређења стања националне безбедности која су дата у стратегији, потребно је одредити мере за спровођење Стратегије, институционалну надлежност за реализацију мера за спровођење Стратегије, као и временски оквир за реализацију утврђених мера за спровођење Стратегије.

У том смислу, први и основни корак је стратегијско и нормативно уређење система безбедности, а мере у остваривању овог циља могу бити израда Спољне политике, Стратегије унутрашње безбедности, Националне стратегије за превенцију и борбу против тероризма¹⁹⁸, Националне стратегије за борбу против организованог криминала¹⁹⁹, Стратегије превенције и заштите од дискриминације²⁰⁰, Стратегије научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2016. до 2020. године²⁰¹. То је уједно и одраз чињенице да Стратегија националне безбедности представља основ за израду стратегијских докумената у свим областима друштвеног живота.

Поред утврђивања наведених стратегија, приступа се и планском уређењу система националне безбедности кроз израду различитих планова који морају бити усклађени са циљевима дефинисаним у Стратегији националне безбедности. Са аспекта предмета овог рада значајно је напоменути да се након усвајања Стратегије, приступа даљем планском праћењу и утврђивању значајних промена чинилаца стратегијског окружења на глобалном

---

¹⁹⁸ Национална стратегија за превенцију и борбу против тероризма још увек није усвојена. Предлог тог документа се налази на интернет сајту МУП-а Републике Србије.

¹⁹⁹ Службени лист РС, бр. 23/2009

²⁰⁰ Службени лист РС, бр. 60/2013

²⁰¹ Службени лист РС, бр. 25/2016

и регионалном нивоу као и на унутрашњем плану и њиховом утицају на стање националне безбедности.

2.2.4. Однос између безбедносне процене и стратегије националне безбедности

Значај процене огледа се у предвиђању безбедносног окружења као и облика угрожавања безбедности државе, јер стратегија мора што успешније да предвиди основне тенденције у будућности ради адекватне припреме снага и средстава државе за што ефикасније супротстављање будућим претњама националној безбедности²⁰². Међутим, дефинисањем облика угрожавања националне безбедности не завршава се функција безбедносне процене за потребе стратегије националне безбедности. Умножавање и промена карактера изазова, ризика и претњи на глобалном, регионалном и националном нивоу као и промена њиховог интензитета и облика испољавања, захтева њихово стално процењивање у светлу актуелних промена стратегијског окружења.

Стратегијско окружење нема универзални карактер јер свака држава има своје особено стратегијско окружење²⁰³. Ово анализирање и предвиђање деловања екстерних и интерних фактора на безбедност државе је веома значајно јер грешке у предвиђању могу узроковати катастрофалне последице по народ и државу, првенствено ако се у окружењу дешавају значајне промене.

Континуирано праћење стања и промена у области међународних односа и националне безбедности и њиховог утицаја на безбедност државе представља основ за израду безбедносне процене. Праћење промена у глобалном и регионалном окружењу као и на нивоу државе и прикупљање података о променама које имају или могу имати последице на безбедност државе, представљају сталне задатке носилаца израде безбедносне процене.

Стратегија националне безбедности се по потреби преиспитује и дограђује у зависности од промене чинилаца који одређују њен садржај²⁰⁴. Један од начина њеног преиспитивања је и преко процене спољних и унутрашњих фактора безбедности државе, који имају значај за остваривање националних циљева у области безбедности.

---

²⁰² Ковач Митар: Теоријске основе израде и примене стратегије националне безбедности, *op. cit.* стр. 148.

²⁰³

²⁰⁴ Уобичајено је да се нове стратегије усвајају на сваких десет до двадесет година, а редефинишу се на сваких четири до пет година, Стајић Љубомир, Лазић Радојица: *Увод у националну безбедност*, *op. cit.* стр. 290.

3. АНАЛИЗА И ПРОЦЕНА ЧИНИОЦА ГЛОБАЛНОГ НИВОА БЕЗБЕДНОСТИ

Већина теоретичара безбедности и међународних односа савремени период у међународним односима називају „постхладноратовским периодом“. Везивање назива периода за претходни јасно указује да се није постигло јединство у теоријским одређењима савремених међународних односа. То је сасвим довољан индикатор који потврђује чињеницу да теоријска мисао још увек није у целини проникла у суштину и одредила закономерности збивања у савременим међународним односима на глобалном плану. Према једном луцидном запажању, „још није сасвим јасно да ли је реч о променама у систему или промени система“²⁰⁵. Историјски посматрано, акценат се ставља на постојање три основна система међународне политике: светске империје, феудални и анархични систем држава²⁰⁶. Последњи је свакако најрелевантнији за савремену светску политику, али и он се не може схватити само као интеракција унутар система држава²⁰⁷.

3.1. Појмовно одређење и специфичност глобалног нивоа безбедности

Међу теоретичарима постоји сагласност да није лако одредити садржај појма савремене „глобалне безбедности“. Тако Збигњев Бжежински наведени период именује „општим метежом“, Ерик Хобсбаум га назива „раздобљем крајности“, а Хедли Бул „анархично друштво држава“²⁰⁸. Барем до сада, сви покушаји да се установи поуздана и одржива методолошка основа за утемељено и на глобалном нивоу применљиво процењивање мноштва чинилаца који утичу на глобалну безбедност показали су се неуспешним. Наиме, брзина догађајне историје у савременом добу, пренос информација о њима у готово реалном времену и неслућена међузависност најудаљенијих светских региона, чине сваки општији теоријски оквир разматрања глобалне безбедности превазиђеним, чак и одмах након његове израде, јер се једним догађајем, попут терористичког напада од 11. септембра 2001. године, који је било готово немогуће предвидети а чије су последице и данас су видљиве и значајне, мења реална слика међународне безбедности.

Због сложености међународних односа, теоретичари су одувек настојали да свеобухватно и рационално сагледају и систематизују релевантне чиниоце и да установе

---

²⁰⁵ Симић Р. Драган: *Наука о безбедности*, Службени гласник & Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 15-19.

²⁰⁶ Naj S. Džozef: *Kako razumevati međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 19.

²⁰⁷ Hinsley Francis Harry: *Power and the Pursuit of Peace - Theory and Practice in the History of Relations Between States*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 1980, pp.18-20.

²⁰⁸ Симић Р. Драган: *Наука о безбедности*, op. cit. стр. 11-13.

њихову међузависност. Велика већина њих има у виду истоветне или приближно исте чиниоце, али их разликује по приоритетима, односно значају који се даје појединим чиниоцима међународних односа. Тако схватање даје могућност класификације одређених праваца, односно школа или теорија међународних односа.²⁰⁹ Једна од најстаријих теорија међународних односа је реалистичка, чији се корени могу сагледати од Тукидидових дела, преко Макијавелија, до Ханса Моргентауа и модерних реалиста попут Хенри Кисинџера, Кенета Волца, Фариде Закарије или Џона Миршајмера. У оквиру реалистичке школе схватања међународних односа постоји мноштво праваца, као што су класични, неореализам и неокласични реализам, од којих се може извести и засебна класификација на офанзивни и дефанзивни реализам.

Главни приступи реализма	Главни критичари реализма				
	Либерализам	Идеализам	Неомарксизам	Конструктивизам	Феминистички приступи
Суверене државе су најзначајнији фактор	Значајно расте значај транснационалних и поднационалних актера		Економске поделе су значајније од политичких/државних подела		Жене су значајан субјекат који је остављен ван фокуса држава које воде мушкарци
Државе настоје да остваре интересе које дефинишу као моћ	Моћ није превасходно војне природе. Економија је значајна.	Државе су мотивисане моралом и вредностима		Моћ, као и други концепти, је субјективна конструкција	Војна моћ и индивидуални државни интереси су „мишићни“ начини размишљања
Државе максимизирају сопствену моћ како би се заштитиле у анархичном свету. Конфликт је неизбежан	Међузависност подразумева испреплетаност државних интереса и сарадња је извеснија	Државе сарађују на промовисању вредности као што је мир	Економски сукоби између социјалних класа и између средишта и периферије су неизбежни	Сарадња и конфликт зависе од узајамног разумевања држава	Безбедност је мултидимензионална и може се постићи сарадњом
Постоји велики континуитет у глобалној политици током историје цивилизације	После Другог светског рата свет је знатно другачији		Историјски процеси као што је развој капитализма и империјализма настављају да утичу на глобалну политику		

Табела бр.1: Реализам и његови критичари²¹⁰

²⁰⁹ О различитим схватањима детаљније: Weber Cynthia: *International Relations Theory - A Critical Introduction*, Routledge, New York NY, 2010; Heywood Andrew, *Global Politics*, Palgrave Macmillan, Hampshire UK, 2011; Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and World Politics*, Oxford University Press, Oxford UK, 2008; Mansbach W. Richard, Rafferty L. Kirsten: *Introduction to Global Politics*, Routledge, New York NY, 2008; Аћимовић Љубивоје: *Наука о међународним односима-теорије и истраживачки правци*, Научна књига, Београд, 1987; Димитријевић Војин, Стојановић Радимир: *Међународни односи*, Службени лист СР. Југославије, Београд, 1996; Аћимовић Љубивоје: *Наука о међународним односима – теорије и истраживачки правци*, Научна књига, Београд, 1987; Ејдус Филип: *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник & ВСВР, Београд, 2012; Ћећулић Лидија: *Euroatlantozam*, Политичка култура, Загреб, 2003.

²¹⁰ Kaarbo Juliet, Lee Ray James: *Global Politics*, op. cit. p. 8.

Код реалиста је кључан појам моћи и реализација политичких интереса, који се примарно схвата као предуслов за реализацију свих других интереса, као што су економски, морални и интереси везани за остале друштвене активности. Приметно је из табеле да поменути критичари реализма имају другачији став према одређеним полазним основама реализма, али истовремено прихватају поједине ставове реалиста. Сходно томе, евидентно је да они немају целовит одговор на реални свет међународне политике као што је то случај са реализмом. Разлог томе се може тражити и у чињеници да реализам почива на природи човека као појединца, његовом егоизму и жељи за моћи.

Либерализам као политичка филозофија у својој суштини има настојање да објасни основне услове за остварење политичких слобода. Следствено томе, либерална мисао истиче да државна управа треба да буде што мања и да обавља само нужне функције. У теорији међународних односа, либерализам представља прилагођавање филозофије либерализма и њене примене на државни политички систем, при чему се посебно инсистира на интернационализму, у смислу промоције транснационалне активности усмерене на глобалну солидарност и развој глобалне управе. Либерализам као политичка филозофија и либерални интернационализам као теорија међународних односа, повезани су уколико се људска слобода схвата као универзална вредност.²¹¹

Теоретичари либерализма не виде узроке ратова у анархичном систему држава, већ у империјализму, неуспеху равнотеже моћи, или у недемократским режимима. Они заговарају колективну безбедност, светску трговину и глобалну владу као средства за постизање стабилности и мира у свету. У ситуацији у свету након пада Берлинског зида, створени су повољни услови за развој либералних теорија и праксе. У посебну врсту либерализма може се уврстити идеализам, који је у раздобљу након Првог светског рата био посебно изражен на Западу, а подразумевао је моралност у међународним односима као основ за трајан мир и промоцију других вредности човечанства²¹².

Неомарксистички сматрају да унутрашња политика суштински одређује спољну политику, што се посебно односи на друштвено-економски систем у конкретној држави. Присталице ове теорије истичу традиционални утицај друштвено-економског система на спољну политику, који се испољава као пројекција друштвених, а посебно класних интереса у међународној области. У том смислу, економски чиниоци пресудно утичу на међународне односе, те се у том контексту јасно уочавају разлике развијених и неразвијених држава, односно севера и југа.²¹³

---

²¹¹ Novičić Žaklina: *Neorealizam i neoliberalizam u savremenoj teoriji međunarodnih odnosa*, Međunarodni problemi 2-3, Beograd, 2007, str. 212-220.

²¹² Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and Worl Politics*, op. cit. pp. 110-120.

²¹³ Dimitrijević Vojin, Stojanović Radomir: *Međunarodni odnosi*, op. cit. str. 52-57.

Конструктивизам, као најмлађа теорија међународних односа, има своје историјске корене, посебно у идеализму присутном у времену између два светска рата. Конструктивистичке теорије успон доживљавају током деведесетих година прошлог века, а као кључне субјекте међународних односа означавају државе и коалиције, али и појединце који су носиоци идеја. Те идеје представљају кључ разумевања конструктивистичке теорије, јер субјекти међународних односа у одређеној ситуацији треба да делују рационално, настојећи да пронађу одговарајуће правило и делују у складу са њима. За конструктивисте су и међународни односи и међународна заједница „продукт идеја и интерпретације различитих актера“. По њима, моћ није ирелевантна, али није кључна одредница међународних односа, већ су то идеје и идентитет, односно култура народа.²¹⁴

Феминистички приступи међународним односима и безбедности су разнолики и тешко се могу класификовати као јединствени теоријски правац. Ипак, феминистички приступи имају и одређене заједничке особине, које потичу из чињенице да се међународна безбедност сагледава из позиције жена, које су чешће заштитнички настројене и мање склоне насилном надметању од мушкараца. Управо у тој чињеници је и њихова *differentia specifica*, јер је безбедност била дуго времена традиционално друштвено поље којим су доминирали мушкарци. Значај и улогу жена у безбедности је препознао и Савет безбедности УН, када је у октобру 2000. године усвојио Резолуцију 1325 под називом „Жене, мир и безбедност“.²¹⁵

С друге стране, теоретичари безбедности се слажу да је појам „глобализација“ кључан за услове у којима се реализује савремена међународна политика. Међународни односи, у ужем смислу схваћени, могу се дефинисати као односи између светских влада, односно држава. Међутим, њихови односи не могу разматрати изоловано, јер то напосто не одговара објективној стварности, већ у интеракцији са другим релевантним субјектима -међународним организацијама, мултинационалним компанијама и утицајним личностима, економским, унутрашњеполитичким, културним и другим процесима, као и историјским наслеђем и географским параметрима. Сви наведени чиниоци представљају датости у којима се реализује процес глобализације.

Истовремено, и сама природа процеса глобализације, повратно утиче на међународне односе. Примера ради, протестанти који су на подруљу Блиског истока и севера Африке покренули такозвано „Арапско пролеће“ 2011./2012. године су се

---

²¹⁴ Topalović Elvir: *Теоријска разматрања о појму међународне заједнице*. Доступно на: <http://politheor.net/teorijska-razmatranja-o-pojmu-medunarodne-zajednice/>, 02.01. 2016; Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and Worl Politics*, op. cit. pp. 162-171

²¹⁵ Ejodus Filip: *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, op. cit. str. 97-98.

међусобно договарали користећи мобилну телефонију и друштвене мреже, чиме је олакшано преношење бунта из једне у другу арапску државу. Други догађај који сликовито показује природу савременог процеса глобализације је економска криза у Сједињеним Америчким Државама 2008. године. Наиме, наизглед локални крах тржишта некретнина у САД изазвао је талас економске кризе на глобалном нивоу, чије су последице и данас видљиве, што указује да развој комуникационих технологија и заједничко тржиште представљају основна обележја глобализације.²¹⁶

Техничко-технолошки развој савремене цивилизације угрозио је природну равнотежу у многим њеним сегментима. Поред коришћења опасних технологија као што су нуклеарна постојања, која су већ изазвала приличне штете, попут оне у Чернобилу у Украјини осамдесетих година прошлог века или 2011. године у Јапану, постоје и многи други изазови по стабилност природних ресурса неопходних за опстанак људске врсте. Међутим, за разлику од претходних разматрања, већина наведених процеса који угрожавају безбедност утицајем на природу се могу релативно прецизно дефинисати. То се пре свега односи на заштиту земљишта, вода и ваздуха, али и на климатске промене и оштећење озонског омотача и слично. Дакле, постоји могућност превентивног деловања ради отклањања опасности.

Међутим, нужан услов је да се превентивно делује заједничким напором већине субјеката међународних односа. Ту већ настају проблеми, јер је у „анархичној заједници“ тешко ускладити приоритете појединих субјеката. То се не односи само на државе, већ у још већој мери на мултинационалне компаније, које немају потребу да се обазире на јавно мњење, будући да су приоритетно усмерене на стварање профита, намењеног задовољавању потребе богатих који креирају потражњу.²¹⁷ Ипак, питање заштите животне средине може се узети као класичан пример глобалног угрожавања безбедности, јер погађа све људе на планети, без обзира где живе и колико су богати или сиромашни.²¹⁸ Иако постоји велики ризик симплификације реалних чинилаца и приступа безбедности, оправдано је сагледати следећу табелу у којој су наведени основни приступи глобалној безбедности.

---

²¹⁶ Goldstein S. Joshua, Pevehouse C. Jon, *International Relations*, op. cit. p. 3.

²¹⁷ Barnett Jon: *Ekološka sigurnost*, u: Colins Alan, (ur.): *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb, 2010, str. 210-223

²¹⁸ Todić Dragoljub: *Savremena politika i pravo životne sredine*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2008, str. 181-187.

Приступи безбедности	Извори несигурности	Светски политички систем	Стратегија наоружавања	Основни начини чувања мира	Стандард
Неограничена самоодбрана	Многи, вероватно неодвојиви од људске природе	Заснован на државама као главним јединицама; национални интереси и ривалства, страх	Поседовање многих или свих врста заштита од претњи	Наоружане државе, застрашивање, савези, равнотежа снага	Мир помоћу снаге
Ограничена самоодбрана	Многи: можда неодвојиви од људске природе, али појачани оружјем	Заснован на државама као главним јединицама; ограничена сарадња на основу обостраних интереса	Ограничење количине о врсте оружја у циљу очувања властите моћи; напетости	Наоружане државе, одбрамбене моћи, недостатак нападачких способности	Мир кроз ограничену нападну моћ
Међународна безбедност	Хаотични светски систем; недостатак права или уобичајених поступака за очување заједничке безбедности	Међународно политичко удруживање; регионална или светска влада	Пренос оружја и власти на међународне организације	Међународне снаге за стварање и одржавање мира	Мир помоћу права и универзалне колективне одбране
Укидање рата	Оружје; лична и национална похлепа и несигурност	Различити избори; од пацифистичких држава до модела слободарског глобалног села	Одстрањивање оружја	Недостатак моћи; недостатак страха; појединачни и колективни пацифизам	Мир помоћу мирољубивости

Табела бр.2: Четири приступа безбедности²¹⁹

Наведени параметри представљају незаобилазне оквире сваке стратегије националне безбедности. Одређивање стратегије према тим параметрима представља комбинацију различитих приступа и ретко се може наћи у изворном облику. Најчешће се примењују комбиновани приступи безбедности који подразумевају примену мање или више комплементарних параметара приступа безбедности.

Управо овде се може јасно сагледати однос теорије међународних односа и безбедности и стратегије националне безбедности. Теоретичари феномена међународне безбедности анализирају, дакле рашчлањују битна својства садржаја појма и уочавају њихове међусобне везе и односе, док стратегијски мислиоци настоје да израде документ који је синтетичког карактера и који треба да обухвати све битне елементе безбедности, да их представи по приоритетима и да дефинише средства за умањење или отклањање опасности.

²¹⁹ Симић Р. Драган: *Наука о безбедности*, оп. cit. стр. 18.

3.2. Чиниоци процене глобалног нивоа безбедности

Глобална безбедност се посматра као динамичан процес који се одвија на нивоу читавог света. Из ове перспективе се не могу увек и у потпуности сагледати безбедносни изазови, ризици и претње на нивоу појединца, друштва или државе, али се зато могу доста добро уочити макропојаве и процеси који могу имати утицај на глобани ниво²²⁰. Због тога се већина теоретичара опредељује за тематско груписање чинилаца који одређују чиниоце глобалног нивоа по сродности. Примера ради, поједини француски теоретичари су глобалне чиниоце класификовали на следећи начин: међународни односи; претње, конфликти и војне операције; економија; демографија и међународне миграције; природна богатства и животна средина; здравље и технолошке и социјалне промене²²¹.

Управо при анализи глобалне безбедности долази до изражаја значај теоријског приступа, односно поимања безбедности, јер ће реалисти тежиште анализе усмерити на државоцентрични приступ, док ће либерали више пажње поклањати на деловање транснационалних организација и људска права и слично.²²² Јасно је да се у анализи глобалне безбедности најчешће узимају у обзир такозвани процеси дугог трајања који битно одређују токове светске политике. Наведени процеси дугог трајања су имали своје оправдање у временском смислу, јер су доиста трајали више деценија, као што је на пример био случај са хладноратовским сукобом два супротстављена војнополитичка савеза, или са деловањем покрета несврстаних и слично²²³. Данас је стање међународних односа, детерминисано процесом глобализације, постало све убрзаније и све мање географски дефинисано, а како наводе неки теоретичари, свет је постао „просторно и временски компримован“ (time and space compression)²²⁴.

Приликом реализовања свеобухватне стратегије националне безбедности планери би нужно требало да размотре кључне чиниоце процене глобалног нивоа, као што је то случај у традиционалном планирању војних операција (обухвата јединствену замисао деловања свих ангажованих снага и средстава и подразумева идентификацију и „анализу центра гравитације“ противника). Под наведеним термином се подразумева „извор моћи који обезбеђује моралну и физичку снагу, слободу деловања или воље да се делује“, или како то прецизно дефинише пруски теоретичар Карл Фон Клаузевиц „средиште све моћи и покрета, од кога све зависи“. Јасно је да уколико је пракса показала да је неопходно

²²⁰ Čehulić Lidija: *Euroatlantizam*, op.cit. str. 32-34.

²²¹ *Strategic Horizons*, Delegation for Strategic Affairs (DAS), Paris, 2012, p. 4

²²² Видети моделе стратегијске културе појединих нација у: Lantis J.: *Strategic Culture and National Security Policy*, International Studies Association, Blackwell Publishing, Hoboken NJ & Oxford UK, 2002.

²²³ Patman G. Robert (ed.): *Globalization and Conflict, National Security in a 'New' Strategic Era*, Routledge, New York NY, 2006, pp. 12-14.

²²⁴ Симић Р. Драган: *Наука о безбедности*, op. cit. стр. 19.

идентификовати и анализирати центар гравитације непријатеља, онда је свакако добра пракса анализирати и сопствени центар гравитације. То је управо оно што је прописано у доктрини здружених операција, која поред наведених анализа, инсистира и на идентификовању и анализи центара гравитације пријатељских снага. Описани процес идентификовања и анализе центара гравитације представља основу за идентификацију свеукупних извора моћи, али и кључних елемената рањивости, односно слабости.²²⁵

Иако наведени модел анализе глобалних чинилаца безбедности можда није увек најприкладнији, он сасвим извесно пружа довољно поуздан методолошки оквир за адекватно представљање сложених глобалних чинилаца националном политичком руководству који их користи као основу за одлучивање које ће средства националне моћи употребити уколико исти угрожавају националне интересе. Управо је висок ниво општости наведеног метода обезбедио могућност његове примене, јер су чиниоци глобалне процене толико разноврсни да њихова процена нужно изискује одређено апстраховање и генерализацију. С друге стране, обзиром да је реч о стратегијском документу који је по природи ствари најопштији плански документ, то указује на чињеницу да конкретизација не само да није нужна, већ је и непотребна.

Уважавајући наведене ставове, као и мишљења већине теоретичара међународних односа, може се закључити да је за процену глобалног нивоа неопходно анализирати следеће чиниоце: политичке, економске, безбедносне, историјске, демографске, научне и техничко-технолошке, културолошке и енергетске.²²⁶ Оваквој класификацији може се приговорити недостатак географских чинилаца који су одувек били једни од кључних параметара моћи. Међутим, постоји мноштво разлога због којих се то сматра оправданим. Наиме, код већине чинилаца се на први поглед може констатовати да у садржају обима појма већ имају географски аспект као једну од одредница садржаја. Тако политички чиниоци свакако полазе од основних одређења моћи као што су величина територије, број становника и слично. Економски и безбедносни чиниоци јасно и недвосмислено узимају параметре квалитета и позиционираности националне територије, а те аспекте код демографских и енергетских чиниоца не треба посебно ни образлагати. Иако се код научних и техничко-технолошких чинилаца не може на први поглед уочити веза са географским фактором, ипак се може успоставити одређена узрочно-последична

---

²²⁵ Rodriguez David: *Systems Analysis, Centers of Gravity and Homeland Security*, Strategy Research Project, U.S. Army War College, Carlisle Barracks PA, 2011, pp. 3-4.

²²⁶ Упореди: Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and World Politics*, Oxford University Press, Oxford UK 2008; Goldstein S. Joshua & Pevehouse C. Jon, *International Relations*, Pearson, New York NY, 2014; Dimitrijević Vojin, Stojanović Radomir: *Međunarodni odnosi*, Službeni list SR Jugoslavije, Beograd, 1996; Naj S. Džozef: *Kako razumevati međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006; Colins Alan, (ur.): *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb, 2010; Ejđus Filip: *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik & ВСВР, Beograd, 2012.

међузависност. Наиме, недостатци географских фактора, као што су недовољне обрадиве површине или природна богатства, надокнађују се научно-технолошким развојем. Као добар пример може послужити техничко-технолошки развој Јапана на пољу информатике и роботике, или достигнућа Краљевине Холандије у пољопривредном сектору.

Бројност чинилаца глобалне процене и географски фактор кроз који се наведени чиниоци у реалности испољавају, везани су и за једну научну дисциплину. Реч је о геополитици, која управо представља сублимат готово свих чинилаца посматраних кроз географски фактор. Једна од дефиниција геополитике гласи да је то „научна дисциплина која проучава улогу и значај физичко-географских и друштвено-географских чинилаца у политичким појавама и процесима”²²⁷. Постоји сагласност већине геополитичара о основним задацима наведене научне дисциплине:

- утврђивање релација између значајних политичких појава и процеса са географским карактеристикама простора у коме се одвијају,
- испољавање узрочно-последичних веза између политичких појава и процеса са њиховим географским корелатима,
- идентификација географских карактеристика простора и њиховог утицаја на одређене политичке појаве и процесе, и
- прогностика настајања одређених политичких појава и процеса на основу утицаја географских параметара.²²⁸

Из основних задатака геополитике, јасно се може сагледати да та научна дисциплина има дескриптивне, нормативне и прескриптивне нивое. Дескриптивна је у односу на опис политичких догађаја и географских узрока и последица. Нормативна је с обзиром да закономерно објашњава узрочно-последичне везе између географских чинилаца и политичких догађаја. Прескриптивна је када се узме у обзир и њена прогностичка функција, јер на посредан начин пружа препоруке политичком руководству да доноси одлуке које су утемељене на научним принципима.²²⁹ Наведене карактеристике геополитике указују на сличност са проценом глобалних чинилаца у функцији Стратегије националне безбедности, која такође треба да задовољи начела објективности у погледу реалности, систематичности и потпуности, а такође и правремености и прогностичности.

При процени глобалних изазова, ризика и претњи, неопходно је идентификовати, а затим изнаћи подручја њиховог испољавања, што се превасходно реализује кроз

---

²²⁷ Степић Миломир: *Геополитика, Геополитичка раскрића*, 1/2000, стр. 76.

²²⁸ Килибарда Зоран: *Основи геополитике*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 12

²²⁹ *Ibidem*.

сагледавање карактеристика савременог геополитичког поретка и његових основних трендова путем анализе понашања кључних субјеката међународних односа.²³⁰

3.2.1. Политички чиниоци

Реалистичка школа међународних односа сматра да нам само одређење појма моћи омогућава да стекнемо увид у понашање држава на међународном плану. Како је то један теоретичар међународних односа луцидно приметио „моћ је валута политике великих сила, и државе се међусобно надмећу за њу“²³¹. Моћ се најчешће дефинише као способност да се други субјект међународних односа примора да учини оно што иначе не би самостално урадио. Дакле, моћ није утицај сам по себи, већ потенцијал и могућност утицаја на друге субјекте. Хоће ли се тај утицај реализовати и на који начин су питања која се начелно регулишу стратегијама националне безбедности.

Логика моћи, коју заступају реалисти, полази од премисе да ће у конфликту победити она страна која располаже већом моћи. Због тога је процена моћи од кључног значаја, јер је моћ релативна категорија која се мери у конкретним случајевима две стране у сукобу интереса. Ове процене подразумевају величину и способности оружаних снага, али и степен подршке становништва владама супротстављених страна. Ипак, међу најзначајнијим факторима је степен економског развоја, који се најчешће мери бруто националним дохотком и дохотком по глави становника. Он утиче и степен подршке становништва властима, али и на могућност стварања савезништва, а у крајњој инстанци економско благостање ствара могућност изградње јаким оружаним снагама. Поред наведених, постоји велики број елемената моћи који су укључени у процену, као што су: величина и квалитет националне територије, природна богатства, бројност, култура и патриотизам становништва, степен техничко-технолошког развоја, кредибилитет у међународним односима и други елементи. Оно што је карактеристика реалиста јесте њихово настојање да војну силу посматрају као кључну полуку моћи, док све друге елементе моћи, као што је економија, дипломатске вештине и слично, сматрају другоразредним и подређеним војној сили.²³²

Либерална школа међународних односа критикује реалисте сматрајући да је њихово поимање међународне политике сувише поједностављено и усмерено на сукобе, те да они државе посматрају као монолитне субјекте. Либерали су мишљења да

²³⁰ Килибарда Зоран: Геополитичка полазишта стратегије националне безбедности, у: *Ризик, моћ, заштита* (Зборник радова), Службени гласник, Београд, 2010, стр. 110.

²³¹ Miršajmer Džon: *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, 2009, стр. 35.

²³² Goldstein S. Joshua, Pevehouse C. Jon: *International Relations*, op. cit. pp. 46-48.

међународна политика много више зависи од разноврсних унутрашњеполитичких интереса, као што су трговина, проток људи и идеја, али и од недржавних актера чији утицај на међународну политику све више расте. Најзад, либерали истичу да се у данашњем времену ствара транснационално глобално друштво, што је последица све развијеније међузависности и комуникације.²³³ Јасно је да и у либералној теорији постоји много простора за реализацију националних интереса, јер је очигледно да се заузимањем територије у савременим условима не задовољавају основни, пре свих економски и други интереси освајача, јер је рат постао веома скуп због развијених технологија опреме и наоружања и све мање прихватљив као спољнополитичка опција.

У савременим условима нема чистих стратегија националне безбедности у теоријском смислу, већ је реч о коришћењу различитих, најчешће мешовитих средстава моћи за реализацију националних интереса. С друге стране, велике силе имају могућности да користе читав дијапазон елемената моћи, јер их поседују, док се мале државе углавном не могу ослањати на традиционална реалистичка средства као што је војна сила и савезништва са великим силама. Дакле, за велике је то питање избора, а за мале питање могућности или нужде, као што је то одувек и било током историје наше цивилизације.

Савремена ера међународне политике дефинисала је поједине државе које су способне и довољно снажне да пројектују сопствену моћ ван националне територије. Такве државе се поред осталог називају и активним геостратешким играчима, које по свом домаћају могу бити регионалне или глобалне силе. Несумњиво је да су Сједињене Америчке Државе глобална сила, док тренутно постоји више аспираната за тај статус, међу којима се могу издвојити Руска Федерација, Кина и Индија. Евроазијски регион је током историјског развоја цивилизације био кључан за контролу светске политике. Иако се данашњи главни геополитички играч САД налазе изван наведеног региона, значај Евроазије није умањен. У том региону су пет кључних геополитичких играча: Руска Федерација, Кина, Немачка, Индија и Француска, барем према наводима З.Бжежинског²³⁴. Извесно је да постоје и бројне друге силе, чији је домаћај регионалног карактера, али су и оне аспиранти за главне геополитичке играче, а реч је пре свега о Турској и Ирану. Посебно треба напоменути да су важни геополитички играчи позиционирани на западу Евроазије, где су Француска и Немачка прошириле свој домаћај ујединивши се око идеје

---

²³³ Naj S. Džozef: *Kako razumevati međunarodne odnose*, op. cit. str. 19-25.

²³⁴ Значајно је приметити да Збигњев Бжежински у наведену групу није сврстао Велику Британију, којој признаје извешан глобални утицај преко Комонвелта. Он сматра да Британија нема глобалне амбиције и да је сопствену спољну политику подредила сарадњи са Сједињеним Америчким Државама, што је чини њеним најоданијим савезником.

о Европској унији. Тај интеграциони пројекат им је обезбедио јачање геополитичког утицаја много више него њихови самостални наступи.²³⁵

Поред појма геостратешког играча, значајно је да се у разматрање политичких чинилаца уврсти и појам геостратешког стожера. Реч је о државама које своју позицију не изграђују на основу њихове моћи и утицаја, као активни геостратешки играчи, већ углавном на основу сопствене географске позиције. Дакле, може бити случај да њихова територија даје приступ значајним природним ресурсима или њиховом транспорту, или да је реч о територији која представља одбрамбени штит за регион или неког активног геостратешког играча. На подручју Евроазије могу се одредити пет несумњиво значајних геостратешких стожера: Украјина, Азербејџан, Иран, Јужна Кореја и Турска.²³⁶ Приметно је да су Турска и Иран, по географском положају, али и утицају у регионалним догађајима сврстани у обе групе значајних држава.

Овде треба посебну пажњу обратити на чињеницу да се све теорије међународних односа заснивају на такозваном моделу рационалног избора, односно просуђивања. Теорија међународних односа, дакле, нема одговоре на понашање нерационалних субјеката међународних односа.²³⁷ Најочигледнији пример за то су међународне терористичке организације, које својим методама избора средстава и самих циљева деловања не пружају готово никакве могућности за рационално предвиђање и супротстављање. О томе упечатљиво говори пример Стратегије националне безбедности Сједињених Америчких Држава из 2002. године, у којој се види како је тешко предвидети модалитете деловања, средстава, времена и места међународних терористичких организација. Управо је наведена Стратегија настала као последица терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године, а на свеобухватан одговор у виду Стратегије се чекало читаву годину.

У то време, доминација Сједињених Америчких Држава у војном и привредном смислу није могла бити доведена у питање, а председник Џорџ Буш је у инаугурационом говору за други мандат у Белој кући истакао да ће његова држава „изградити одбрану да буде јача од било каквог изазова“. Истовремено, амерички лидери су обећали да ће сила бити употребљена на добробит читавог света, при чему су се најчешће могле чути речи: демократија, владавина права, партнерство, људска права и слично. Међутим, при реализацији Стратегије националне безбедности САД из 2002. године, управо је поверење у водећу силу света било на великом искушењу. Тако је један иронични посматрач међународних односа приметио да „они кажу демократија, а мисле нафта“. Наиме,

²³⁵ Bžežinski Zbignjev: *Velika šahovska tabla*, CID Podgorica & Romanov Banja Luka, 2001, str. 42-43.

²³⁶ Ibidem, str. 44.

²³⁷ Freedman Lawrence: *Strategy a History*, Oxford University Press, New York NY, 2013, pp. 589-597.

предоминантно ослањање на војну силу у супротстављању модерним изазовима по светску безбедност довело је до такозваног „суфицита силе и дефицита поверења“.²³⁸

Поред наведеног, појава светске економске кризе, која је почела у САД 2008. године, довела је до даљег економског јачања Кине, при чему та земља све више угрожава глобално америчко лидерство у економском смислу. С друге стране, кризе и конфликти у Украјини и Сирији показали су да Руска Федерација намерава да поврати утицај у међународној политици и да планира да буде активан геостратешки играч у пуном смислу тог појма. Све наведено указује на појаву деклинације глобалне супериорности Сједињених Америчких Држава и индицира да се на светској сцени појављује више актера који настоје да, унилатерално или мултилатерално, преузму политички примат на глобалном плану²³⁹.

Разматрање политичких чинилаца глобалног нивоа са аспекта националне безбедности је сложен процес који захтева познавање актуелних међународних односа и јасно одређење њихових субјеката. Другим речима, поред анализе Уједињених нација (УН) као једног од најважнијих актера, потребна и анализа спољне политике кључних субјеката глобалне безбедности. При томе треба имати у виду да је њихова спољна политика увек начин остваривања националних интереса на међународном плану. С друге стране, за мале и неразвијене државе то је од посебног значаја, јер поред указивања на будуће трендове, те анализе уједно представљају и смернице за деловање у заштити њихових националних вредности.

Уједињене нације су у прошлости имале неспорни значај у остваривању глобалног мира и стварању јединственог система колективне безбедности. Међутим, савремено доба и актуелна догађаја показали су слабости УН, што недвосмислено указује да је ова организација у одређеној кризи. И без посебног улажења у анализу проблема у функционисању Уједињених нација, евидентно је да је основни проблем непостојање довољне политичке и друге воље да се државе потчине колективном деловању. Наиме, државе чланице задржавају право да све активности УН разматрају у складу са дефинисаним националним интересима, на основу чега подржавају или не подржавају активности које та организација предузима. Поред наведеног, приметна је и зависност Савета безбедности УН од помоћи утицајних држава и њихових влада, а са друге стране и одсуство сталног представника држава афричког континента у овом телу²⁴⁰. С друге

---

²³⁸ Килибарда Зоран, Младеновић Мирослав, Ајзенхајмер Владимир: *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 55.

²³⁹ Ibidem, стр. 117-139.

²⁴⁰ Ebegebulem C. Joseph.: *The Failure of Collective Security in the Post World Wars I and II International System*, Transcience, Vol. 2, 2011, p. 27, dostupno na: https://www2.hu-berlin.de/transcience/Vol2_Issue2_2011_23_29.pdf

стране, потреба за другачијим функционисањем Уједињених нација огледа се у променама у међународним односима које се испољавају у новим центрима моћи (Индија, Бразил, Немачка) поред већ постојећих, што указује на сложеност целокупне ситуације. Такође се не сме заборавити и измењени карактер савремених оружаних сукоба који у савремено доба бележе тренд раста сукоба унутар држава. Друга особеност данашњих оружаних сукоба је свеобухватна примена савремених научних и техничких достигнућа у ратне сврхе, што је утицало на измену садржаја и облика испољавања овог феномена²⁴¹.

На основу свега наведеног, сасвим су оправдана разматрања која су усмерена на изналажење могућности реорганизације УН, а с тим у вези и чињенице да ова организација не може да ефикасно одговори на захтеве који се пред њу постављају у актуелном тренутку.

Неспорна је чињеница да су *Сједињене Америчке Државе* и даље најважнији субјект међународних односа, те да су остале геополитички стожер и на почетку новог миленијума. Сједињене Америчке Државе су створене Париским мировним уговором 1783. године, којим је окончан седмогодишњи рат за независност 13 бивших британских колонија на северноамеричком континенту против дотадашње метрополе – Велике Британије. Током XIX. и XX. века, 37 нових чланица се придружило државама оснивачима САД. Након трауматичног грађанског рата 1861. – 1865. године, Сједињене Америчке Државе су више деценија водиле политику фактичке спољне изолације, прекинуте Шпанско-америчким ратом 1898. године, вођеним за Хаваје и Филипине. Пред Први светски рат економска моћ САД је достигла 33% светског бруто националног дохотка, а Сједињене Државе су уместо Велике Британије постале водећа индустријска сила света.²⁴²

Демократске политичке институције, отворена тржишна привреда и брза асимилација талентованих појединаца из других земаља створиле су услове за брз и незауостављив привредни раст. Након велике економске кризе и опоравка крајем 30-их година XX. века, Други светски рат је учинио да САД дефинитивно постане водећа сила Запада, од које је Европа постала и војно и економски зависна. Следећих готово педесет година било је обележено америчко-совјетским сукобом око глобалне супремације. Окончањем Хладног рата и нестанком Совјетског Савеза САД су постале светска суперсила број један са глобалним утицајем без премца у људској историји у четири одлучујућа домена: војном, економском, технолошком и културном.

---

²⁴¹ Димитријевић Војин, Рачић Обрад: *Међународне организације*, оп. cit. стр. 223-224.

²⁴² Џенкинс Филип: *Историја Сједињених Држава*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 21-31.

САД су имале важну међународну улогу у већем периоду своје историје. У савремено доба, спољна политика САД је доживела своју експанзију за време администрације Џорџа Буша, уз проширивање граница америчке моћи. У периоду администрације Барака Обаме, започет је нови период у коме се амерички примат у свету није узимао као подразумевајући. Неспорно је да је у току глобално померање моћи, међутим, прецизан смер померања и све његове импликације још нису у потпуности јасне.

Савремена спољна политика Сједињених Америчких Држава има своје утемељење у теоријама планетарне двојности која су кроз историју имале различите облике, од „стратегичког обуздавања“, преко модела „геостратегијске сфере“ до креација модерних теоретичара међународних односа. Суштина наведених теорија налази се у чињеници да светска историја, између осталог, представља непрекидно надметање таласократских и телурократских система за домаћинацју света, а превагу у овом надметању припада оном ко контролише простор Евроазије, чије централно место заузима Русија. Зато велике силе које имају амбицију за доминацијом у свету настоје да овладају или да остваре свој утицај над простором Руске Федерације и њеног окружења. С тим у вези, за САД глобални примат у многоме зависи од тога колико ће се дуго и ефикасно одржати њена доминација на евроазијском континенту²⁴³.

За потпуније дефинисање америчке спољне политике потребно је анализирати одредбе стратегије националне безбедности те земље, јер поменути документ представља основ спољнополитичког деловања у остваривању националних интереса. С тим у вези, треба истаћи да актуелна Стратегија националне безбедности Сједињених Америчких Држава одређује државе које могу угрозити америчке националне интересе. Поред тога, у Стратегији се говори и о повратку супарништва великих држава, односно да се САД налазе насупрот „ревизионистичким државама“ - Руској Федерацији и Кини које желе променити глобалне односе на штету америчких интереса²⁴⁴. У поменутом документу се недвосмислено наводи да Кина и Русија представљају изазов могућностима Сједињених Америчких Држава да „слободно делују у зонама које у мирнодопско доба имају посебну привредну важност“. У Стратегији националне безбедности се указује да Кина „ствара најспособнију и финансијски највише подржану војску света - одмах из америчке“. Поред Русије и Кине, предметна стратегија дефинише и Иран и Северну Кореју као главне претње, али са мање „уважавања“²⁴⁵. Међутим, указује се да стварних и реалних претњи за националну безбедност САД-а до сада није било, али да их има у односу на дефинисане америчке спољнополитичке интересе. За разлику од претходних стратегија националне

²⁴³ Бжежински Збигњев: *Велика шаховска табла*, op. cit. стр. 33.

²⁴⁴ *National Security Strategy, of the United States of America*, White House, Washington DC, 2017, p. 25

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 7

безбедности, у актуелној се недвосмислено потврђује постојање алтернативних средишта светске моћи изван америчког утицаја. У поменутом документу се наводи и да посебну важност за спровођење концепта америчке спољне политике има политичка моћ, која се одређује као контрола над ресурсима, као однос у коме једна држава утиче на другу претњом или употребом силе, и као способност за остваривање циљева.

И поред стратегијских опредељења, актуелни процес креирања америчке спољне политике постао је дифузан, што у прошлости није био случај. Један од примера је да је Конгрес САД усвојио закон о новим санкцијама Руској Федерацији, ограничивши ауторитет Председника да их самостално укине, чиме је индиректно умањена способност извршне власти да у складу са уставним овлашћењима води спољну политику. Треба истаћи да су унутрашња ограничења у самосталном вођењу спољне политике САД увек постојала, али су у новије време у новије време постала знатно израженија²⁴⁶.

Европски континент има посебан значај у очувању америчке доминације на глобалном нивоу, јер представља најважнији „мост“ на евроазијском континенту и уједно ослонац за даље ширење на Евроазијском простору. У Европи спољна политика САД има велики утицај, који се остварује првенствено преко Северноатлантског савеза. Кроз структуре НАТО се амерички утицај али и војна моћ непосредно спроводи на евроазијско копно. Таође, и процес проширења Европске уније истовремено представља и ширење простора под непосредним утицајем Сједињених Америчких Држава²⁴⁷.

Током хладноратовског периода а и након тога, западноевропске државе и САД су стварале снажне везе на различитим пољима а посебно у подручју безбедности и економије. Из тих разлога се њихови односи сматрају једним од најважнијих билатералних односа у светској политици. Због чврстих веза и обимне сарадње, дељења заједничких вредности и заједничког цивилизацијског наслеђа, поменути однос се често назива „трансатлантско“, или „евроатлантско партнерство“²⁴⁸. Међутим, у анализи америчког односа према Европи не треба изгубити из вида да постоји стална тежња САД да на све начине спрече евентуално приближавање и стварање савеза између Немачке и Русе Федерације. То је представљало и константу спољне политике САД у протекла два века, а којој ће се ова водећа светска сила прилагођавати и у будућности²⁴⁹.

---

²⁴⁶ Трифковић Срђа: *Континуитет хладног рата: међународни односи почетком XXI века*, Геополитика, Београд, 2017, стр. 79-80.

²⁴⁷ Бжежински Збигњев: *Велика шаховска табла*, ЦИД, оп. cit. стр. 57-60.

²⁴⁸ Mix E. Derek: *The United States and Europe: Current Issues*, Congressional Research Service, Washington DC, 2005, pp. 1-3.

²⁴⁹ Степић Миломир: *Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција*, у: *Срби на Косову и Метохији* (Зборник радова), Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, стр. 264-265.

Један од најснажнијих инструмената америчке спољне политике представља војна интервенција. У периоду после Хладног рата Сједињене Америчке Државе су биле најактивнији носилац војног интервенционизма, понашајући се као светски моћник, демонстрирајући своју моћ и ширећи своје интересе без обзира на последице у међународним односима. Још од завршетка Другог светског рата, присутна је тенденција милитаризације спољне политике САД, јер се врло често у решавању политичких проблема прибегава употреби оружаних снага. У реализацији интервенционистичких циљева америчке политике незаменљиву улогу имао је НАТО, који је од свог оснивања представљао основни институционални облик повезивања држава чланица Северноатлантског савеза на безбедносном плану.

И поред свих битних промена на међународном плану, НАТО је сачувао своју водећу улогу. За разлику од периода након Другог светског рата и настанка новог светског поретка, када је у првом плану била кохезивност и опстанак Северноатлантског савеза, у новијој историји, НАТО све више постаје инструмент америчке политике у остваривању њених широк геополитичких и геостратегијских циљева²⁵⁰. Међутим, иако је америчка способност да порази друге армије на бојном пољу неспорна, у пракси се показало да је моћ војске САД да сузбије и искорени унутрашње побуњенике и изгради функционалне државе веома ограничена.

Поред наведених начина остваривања америчке спољне политике, треба поменути и помоћ коју САД издвајају за подршку развоју другим државама. Та помоћ и подршка није новина, јер је као инструмент америчке безбедносне политике постојала још у доба администрације Харија Трумана, кроз реализацију такозваног Маршаловог плана за послератну обнову Западне Европе у циљу спречавања совјетске експанзије. Иако су након завршетка Хладног рата предлагани различити оквири за дефинисање америчке помоћи другим државама, није постигнут консензус нити је за то успостављен одговарајући законски оквир. Сам начин доношења одлука о помоћи, начин њиховог спровођења и буџетирања је веома комплексан, узимајући у обзир број учесника и потребу усклађивања њихових интереса и циљева. У пракси, америчка помоћ најчешће подржава шест међусобно повезаних циљева: „остваривање економског раста, развој демократских система, стабилизацију светске популације и заштиту људског здравља, одрживо управљање околином, изградњу људских потенцијала кроз образовање и обуку, те задовољење хуманитарних потреба“²⁵¹.

---

²⁵⁰ Čehulić Lidija: NATO-od sustava kolektivne sigurnosti do unipolarnog američkog vodstva, u: *NATO i novi međunarodni odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004, str. 57.

²⁵¹ Ђурђевић-Лукић Светлана: *Глобална политика Сједињених Америчких Држава 2001-2012*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013, стр. 97-98.

Билатерални односи између САД и Народне Републике Кине имају витални значај, јер обухватају широк спектар укључујући између осталог економску политику, безбедност, међународне односе и људска права. Интереси Сједињених Америчких Држава у односима са Кином су током последње деценије дошли до изражаја кроз много тешњу повезаност него што је то био случај кроз историју. И поред актуелних међусобних трзавица и претњи трговинским ратом, Кина је други највећи трговински партнер САД, са укупном трговинском разменом у 2017. години од 635 милијарди УСД. Такође, Кина је други по величини власник америчких хартија од вредности²⁵². САД и Кина данас имају два највећа војна буџета на свету, а те земље су и два највећа потрошача енергије и увозници нафте на глобалном нивоу.²⁵³

Док се са једне стране званичници САД слажу да је важно одржати кооперативни однос са Кином, с друге стране постоји и америчка забринутост због растућег утицаја Кине у свакодневном животу. С тим у вези, изражава се забринутост у погледу сигурности и квалитета увозних производа из Кине, а такође и због потенцијалног негативног утицаја кинеских инвестиција и трговине на америчке фирме и њихове послове. Генерално узев, међузависност и развијене економске везе између Кине и САД су значајни фактори у смислу унапређења опште сарадње, али и релаксирања постојећих тензија. У последњих десет година, а нарочито од светске финансијске кризе 2008. године, Кина има активну улогу у мултилатералним организацијама. Та земља, као један од пет сталних чланова Савета безбедности УН је у протеклом периоду често блокирала доношење резолуција или није учествовала у гласању²⁵⁴.

Успон Кине је у пракси довео до повећане међузависности са САД и до унапређења сарадње по појединим глобалним питањима, попут климатских промена. Кина је у потпуности прихватила свој нови статус растуће глобалне силе, а најбољи показатељ тога је њена неупоредиво већа посвећеност заштити својих интереса и безбедности, што потенцијано може довести и до тензија са конкурентним силама, посебно САД. Према неким анализама, Кина није задовољна актуелним стањем у Азији и заинтересована је за преиспитивање регионалног поретка у којем је доминантан амерички утицај. Према кинеским становиштима, решавање проблема на азијском континенту, посебно у подручју безбедности, треба препустити народима Азије. Уз то, Кина испољава сву решеност да заштити националну безбедност и осигура своје интересе у том региону,

---

²⁵² Dumbaugh Kerry: *China-U.S. Relations: Current Issues and Implications for U.S. Policy*, CRS Report for Congress, Washington DC, 2009, p. 1

²⁵³ Shambaugh David: *China Goes Global*, Oxford University Press, Oxford UK, 2013, p. 59.

²⁵⁴ Bendini Roberto: *United States - China relations: a complex balance between cooperation and confrontation*, European Parliament, Brussels, 2016, p. 11.

што би могло довести до одређених спорова, у смислу да појачане спољнополитичке амбиције Кине могу носити потенцијални ризик изазивања конфликта у геополитичком окружењу те земље²⁵⁵.

Народна Република Кина је један од најважнијих савремених актера међународних односа. То представља парадокс у односу на чињеницу да је територија те земље, која представља једну од колевки људске цивилизације, постала у првој половини XX века предмет сукобљавања интереса старих и нових колонијалних сила, мета хегемонистичких и освајачких амбиција Јапана и поприште дуготрајних грађанских ратова између националистичког покрета Куоминтанг и комунистичких устаника.²⁵⁶ Јапанска инвазија и окупација подручја у источном делу Кине 1937. године, довели су до привременог смиревања унутрашњих оружаних конфликта и усмеравања укупних одбрамбених потенцијала на супротстављање окупационим трупима. Да би Кину што чвршће везале за своје стратегијске планове, САД и Велика Британија су се уговором из 1943. године одрекле својих екстериторијалних права на њеној територији, а на Каирској конференцији исте године, признале су тој земљи статус велике силе.

Трећи грађански рат у Кини избио је у марту 1946. године, када је Чанг Кај Шек почео велику офанзиву против комунистичке Народно-ослободилачке армије. После почетних успеха, Куоминтанг је почео да трпи све веће губитке. У јесен 1948. године, Куоминтанг је истеран из Манџурије, а јула 1949. почињу завршне операције комунистичких снага за овладавање Кином. Борбе су окончане крајем године, а 01. октобра 1949. године, проглашена је Народна Република Кина, под вођством Комунистичке партије и Мао Це Тунга. Чанг Кај Шек се са остацима својих снага повукао на острво Тајван.²⁵⁷ НР Кина је конституисана са амбицијом да буде политички оквир за све кинеске историјске територије, и све Кинезе, без обзира где живе. То је манифестовано већ 1951. године, инвазијом Тибета.

Неуспех стратегије „Великог скока“ из 50-их година којим је, према замислима Мао Це Тунга, Кина у веома кратком времену требало да достигне ниво индустријске производње довољан за улазак у комунизам, довео је кинеско друштво у фазу стагнације и политичке нестабилности. Излаз из тог стања, вођство КП Кине је нашло у кампањи тзв. Велике пролетерске културне револуције, која је врхунац достигла средином 60-их година. Ту кампању су карактерисале партијске чистке великих размера, "спонтане" акције

---

²⁵⁵ Blackwill D. Robert, Tellis J. Ashley: *Revising U.S. Grand Strategy Toward China*, Council on Foreign Relations, New York NY, 2015, p. 34-35

²⁵⁶ Joseph A. William: *Studuing Chinese Politics*, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New Yor NY 2014., pp. 11-16.

²⁵⁷ Schoppa R. Keith: *From Empire to People`s Republic*, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New Yor NY 2014., pp. 64-70.

народних маса на преваспитавању руководиоца, обрачун са институцијама, величање физичког рада и повratka на сеоске комуне.²⁵⁸ До промена на спољном и унутрашњем плану је дошло након смрти лидера Мао Це Тунга 1976. године и серије фракцијских обрачуна у КП Кине. Нови вођа Денг Сјаопинг, отворио је пут постепеним реформама, првенствено на економском плану. Процес отварања и демократизације земље тече и данас, споро али континуирано. Посебно су видљиви економски ефекти инеског отварања према свету, пре свега у инвестирању обимног страног капитала у Кину, великом привредном расту и економској експанзији земље. Пропратна појава спроведених реформских промена су велике регионалне разлике унутар државе, пораст криминала, те значајне миграције Кинеза, првенствено ка европским земљама.²⁵⁹

НР Кина своју спољну политику базира на два главна постулата. Први је дефинисао Денг Сјаопинг, и он подразумева „скривање својих талената у очекивању свог тренутка“, што указује на привремено усвајање скромног позиционирања. Други постулат је економски развој који је у центру деловања Кине у међународним односима, а посебно у односу према великим силама²⁶⁰. С друге стране, кинески политички систем карактерише специфичан модел у коме Комунистичка партија Кине (КПК) има посебно место и значај, као и утицај на све значајне кинеске владине и друштвене институције. Међутим, партијски комитети и органи врше контролу над унутрашњом и спољном политиком првенствено кроз утврђивање стратешких смерница²⁶¹. Економски раст Кине у комбинацији са развојем модернизације кинеске војске, али и чињеница да је та земља деценијама била комунистичка држава са ауторитарним политичким системом, стварали су предуслове да Кина на међународном нивоу заузме упражњено место „совјетске претње“ која је нестала са завршетком Хладног рата²⁶². Кинеска економска и дипломатска експанзија је последњих деценија изазивала велику пажњу, уз различите спекулације о регионалним и глобалним импликацијама изласка Кине на светску сцену.

Кинеска спољна политика је крајем XX века постала знатно ангажованија, уз иницирање бројних механизма међународне сарадње и томе посвећених скупова, често их финансирајући или организујући. Уз то, Кина се активно укључила у рад постојећих међународних и регионалних организација, нудећи им нове садржаје, али и нове моделе односа међу државама. На глобалном нивоу, Кина је након отварања према свету стека

---

²⁵⁸ Tiewes C. Frederick: Mao Zedong in Power (1949-1976), in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New York NY 2014., pp. 93-101.

²⁵⁹ Gilley Bruce: Deng Xiaoping and His Successors (1976 to the Present), in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New York NY 2014., pp. 122-129.

²⁶⁰ Avijucki Vječeslav: *Kontinentalne geopolitike: svet u XXI veku*, Clio, Beograd, 2009, str. 509

²⁶¹ Norton Simon: *China's grand strategy*, University of Sydney - China Studies Centre, Sydney AU, 2015, p. 4.

²⁶² Pradt Tilman: *China's New Foreign - Policy Military Modernisation, Multilateralism and the „China Threat“*, Business Network marketing, Berlin DE, 2016, p. 6

велики међународни утицај, иако јој недостају главне одлике глобалне силе - војна моћ и кроз доктрину формулисана намера да се она користи са циљем наметања одређеног идеолошко-интересног дискурса политичке, економске и безбедносне реалности.

Кроз реализацију своје спољне политике Кина тежи да спречи стварање антикинеских блокова, пре свега у свом непосредном окружењу, који би могли негативно утицати на њен даљи економски раст. Поред тога, та земља настоји да продре на тржишта других континената на којима би пласирала своје производе и услуге, као и да осигура приступ кључним природним ресурсима неопходним за унутрашњи развој. С тим у вези, треба напоменути да је нарочито крајем 70-тих и 80-тих година прошлог века Кина стрпљиво градила поверење у односима са суседним државама са којима је у прошлости имала одређене спорове првенствено идеолошке природе²⁶³.

Треба напоменути да географски положај Кине у средишњем делу азијског континента омогућава њену доминацију у односу на регионе североисточне, југоисточне, централне и јужне Азије. Та земља је стална чланица Савета безбедности Уједињених нација, нуклеарна сила, те по многим економским параметрима економска, али и финансијска велесила. Кина савремени међународни поредак везује за примарну улогу Уједињених нација и за међусобно равноправне суверене државе, чега се држи и у билатералним односима са другим земљама²⁶⁴.

Избијање кризе и сукоба у Украјини ставило је Кина у деликатну позицију у погледу поштовања принципа мирољубиве коегзистенције. Званично, Кина је исказала уравнотежену и неутрану позицију. Међутим, неформално, кинески званичници су изразили разумевање за потезе Руске Федерације. Погледи Кине о улози САД и Европске уније у украјинској кризи су блиски званичном ставу Русије. С друге стране, сарадња између ЕУ и Кине у вези са решавањем украјинског конфликта је оцењена као незадовољавајућа. Добри односи са Русијом су веома значајни за остваривање кинеских интереса, јер омогућавају Кини приступ руском гасу и војној технологији, доприносе унапређењу спољнотрговинске размене и обезбеђењу руске геополитичке подршке на регионалном и међународном пану. Међутим, између ових двеју земаља је и даље присутан недостатак узајамног поверења, узрокован пре свега историјским наслеђем, као

---

²⁶³ Бергстен Фред и др.: *Успон Кине: изазов и шанса*, ЈП Службени гласник, Београд, 2011, стр. 280-281.

²⁶⁴ Кина се противи (и није признала) независности Косова и Метохије али је и сама имала проблема са сецесионистичким покретима који насељавају многа њена гранична подручја. У време сукоба на простору бивше СФРЈ Кина је имала уравнотежен однос према свим странама у сукобу.

и више отворених билатераних питања, попут међусобне конкуренције у централној Азији и забринутости Русије због све већег присуства Кине у региону Руског Далеког истока²⁶⁵.

Од 2000. године Кина одржава стабилне односе са Сједињеним Америчким Државама и другим великим силама, истовремено јачајући сарадњу са својим суседима у Азији, као и са земљама „трећег света“. Ови спољнополитички потези Кине су били веома успешни, јер су успостављени пријатељски односи са већином азијских суседа и земљама у развоју. Кина је своје присуство проширила и на Африку, Латинску Америку и Европу. У том смислу, 2008. је била кључна година кинеске спољне политике. У то време је Кина већ постала главни играч на регионалној и глобалној сцени, уз једну од највиших вишегодишњих стопа економског раста. Карактеристично је да је глобална финансијска криза значајно негативно утицала најпре на Сједињене Америчке Државе, а потом и на европске земље, док је Кина остала релативно стабилна²⁶⁶.

С обзиром на то да приоритетну пажњу посвећује економском развоју и факторима који потенцијално могу да представљају опасност за њен национални суверенитет и територијални интегритет, Кина и даље сматра однос са САД својом најважнијом билатералном везом. Кина увиђа да америчка економска, политичка и војна моћ остаје преобладајућа у свету, а посебно у Азији, па би непријатељски односи са њом били скупа забава која би закомпликовала а можда и у потпуности омела економски развој Кине и остваривање њених стратешких циљева. Америчке инвестиције и технологија као и њено тржиште и даље су од пресудне важности за развојне потребе Кине, премда у све мањој мери како Кина диверзификује своје привредне везе. Упркос несугласицама у области трговине, око Тибета, Тајвана и неких других ствари, Кина је прилично сигурна којим ће путем ићи њени односи са САД. Растућа економска међузависност ове две државе, то што у време администрације Барака Обама међу њима није било отворених криза у односима, довело је тога да се у Кини последњих година осећала извесна лагодност по питању односа са Сједињеним Америчким Државама. Међутим, кинески званичници прибојавају се да би САД у годинама које долазе могле поново да открију Кину као приоритетну тему како би се све мање бавиле Блиским истоком и екстремизмом у исламском свету. С тим у вези, Кина се нада ће у међувремену успети да придуби њихову економску међузависност и успостави нове механизме сарадње са америчким партнерима. У међувремену, Кина ће наставити да развија мрежу алтернативних облика односа са другим државама у источној

---

²⁶⁵ *China's foreign policy and external relations*, Directorate-general for external policies, policy department, European Parliament, 2015, p. 10, доступно на: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549057/EXPO_STU\(2015\)549057_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549057/EXPO_STU(2015)549057_EN.pdf)

²⁶⁶ Weissmann Mikael: Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer “Striving For Achievement”, *Journal of China and International Relations*, Vol. 3, No. 1 (2015), p. 160

Азији и шире како би подстакла ставарање мултиполарног света. Та земља и даље нема поверење у намере Сједињених Америчких Држава према њој и сумња да америчким интересима не одговара кински успон, јер Кина временом може да постане равноправни ривал САД²⁶⁷.

Кључна тачка теоријских и геополитичких расправа је у томе да ли Кина жели да преузме америчку улогу на глобалном нивоу, да оствари равноправну глобалну позицију са САД, или се задовољава позицијом број два уз услов да су њени интереси у Азији задовољени. Кина је заинтересована за постизање својих циљева кроз „мирне међународне односе“ будући да није довољно јака да оспори америчку хегемонију. Њена растућа мекана снага – инвестиције, давање кредита, економске иницијативе као што су "*One Belt One Road*" и Конфуцијски институти - у складу су са овим приступом. Укупно узев, Кина се до сада показала као главни добитник економске глобализације.

За однос између Руске Федерације и Народне Републике Кине често се користи синтагма „вечно пријатељство“, иако постоји дилема да ли се ради о нешто чвршћем партнерству у које је Русија много више уложила него Кина. Поред тога, постоје сумње да ли се може икада очекивати успостављање нечег више од „основних погодности“ између двеју земаља. Док обе државе имају блиско усклађене ставове који се тичу међународних и геополитичких питања (не само у погледу борбе против тероризма) и врсте глобалног поретка који би желели да виде (онај који се заснива на државном суверенитету), њихови интереси су ипак далеко од заједничког²⁶⁸. Међутим, обе државе имају сличне погледе на свет и не слажу се са америчком доминацијом у међународном поретку. Сумњичавост према намерама САД утицала је да су Кина и Русија заједнички радиле на обуздавању америчких глобалних амбиција. Заједничко двома земљама је, поред осталог, и њихова сумњичавост по питању суверенитета, јер имају регионе који теже независности о чему морају водити рачуна. Блиска гледишта попут наведених довела су до практичне међународне сарадње ових држава. Не само да су Кина и Русија сталне чланице Савета безбедности УН-а са правом вета, већ имају сличне начине гласања и сличне ставове о многим међународним питањима, што између осталог укључује улогу УН, противљење противракетној одбрани и наоружавању свемира, као и проблемима везаним за Судан, Иран и ДНР Кореју. Поред тога, ове две земље имају заједничко становиште о

---

²⁶⁷ Бергстен Фред и др.: *Успон Кине: изазов и шанса*, op. cit. стр. 287-288.

²⁶⁸ Lunn Jon: *China's domestic politics and foreign policy: January 2017 analysis*, *Briefing paper*, House of Commons Library, London UK, 2017, pp. 15-16,

регионалној безбедности, али и растуће економске интеракције, заједничку корист од продаје војног наоружања као и сличне приступе енергетској диверсификацији²⁶⁹.

То партнерство на одређени начин обезбеђује Кини подршку Русије по питању кинеске политике према Тајвану, Тибету Синкјангу, осигурању кинеских северних и западних граница, али представља и руску политичку подршку све активнијој кинеској улози у свету²⁷⁰. Савезништво између Русије и Кине успоставља нови оквир у геополитичким односима у свету, а његова посебна важност је у томе што представља ново средиште моћи, које није предвођено Сједињеним Америчким Државама. Блиски односи између Кине и Русије изазивају нелагодност како на азијском Пацифику, тако и у САД.

Кинези не желе да свет освајају оружаним путем и ратом, као што то раде Сједињене Америчке Државе оружаним интервенцијама у свету. Уместо оружаног сукоба, Кина инсистира на развијању економске сарадње и помоћи и тако постепено шири свој утицај у свету. Другим речима, она иступа на међународну сцену путем економске експанзије и на том путу остварују завидне резултате. У иностранство из те земље одлазе и људи и роба и капитал и услуге, а захваљујући томе, Кина је освојила нова тржишта. У многим државама кинеске фирме граде бројне објекте стратешког значаја (луке, аеродроме, брзе пруге и слично), а очекује се да ће преузети и иницијативу у стварању трансконтиненталних комуникација у Евроазији²⁷¹.

Трећи кључни актер савремених међународних односа је *Руска Федерација*. Основана у XII веку као Московска кнежевина, Русија је после више од два века успела да се ослободи монголске окупације, након што је Иван III 1480. године победио монголско-татарску војску и консолидовао кнежевину. После пада Константинопоља 1453. године, Русија је остала најјача хришћанска држава на истоку Европе и почела је да се сматра наследницом Источног римског царства. Иван IV, познатији као Иван Грозни, крунисан је 1547. године за првог руског цара. Почетком XVII века, нова династија Романов је наставила експанзију преко Сибира до пацифичке обале. Под Петром I, руска превласт се у XVII веку проширила и на подручје Балтика а држава је преименована у Руско царство. У XIX веку, настављена су територијална проширења у Европи и Азији.²⁷² Русија је у читавом том периоду била аутократска царевина у којој је доминирала феудална пољопривреда. Укидање кметства 1861. године омогућило је постепену

---

²⁶⁹ Bellacqua A. James (ur.) *The Future of China-Russia Relations*, The University Press of Kentucky, Lexington KY, 2009, pp. 4-5.

²⁷⁰ Lo Bobo: *Ten things everyone should know about Sino-Russian relationship*, Centre for European Reform, London UK, 2008, p. 32.

²⁷¹ Сакан Момчило: *Геополитика у савременом свету*, Независни универзитет, Бања Лука, 2012, стр. 157.

²⁷² Јелачић Алексеј: *Историја Русије*, Српска књижевна задруга, Београд, 1929, стр. 144-151.

индустријализацију земље. Пораз у рату са Јапаном, допринео је избијању револуције у Русији 1905. године, која је резултирала успостављањем парламента и другим унутрашњим реформама. Порази руске војске у Првом светском рату и незадовољство у великим градовима, довели су 1917. године до преврата и укидања царског самодржавља. Бољшевички вођа Владимир Лењин је искористио настали хаос и у Октобарској револуцији 1917. године дошао на власт успостављајући СССР након грађанског рата, који је трајао до 1922. године и однео више милиона живота.

Тоталитарна владавина Ј.В.Стаљина (1928. – 1953. године) ојачала је комунистичку власт и руску превласт у земљи. Форсирана индустријализација и комунистички терор који ју је пратио, однели су у том периоду више од двадесет милиона живота. Уз велике жртве, СССР је дао одлучујући допринос савезничкој победи над нацизмом у Другом светском рату. Совјетска економија и друштво су у послератном периоду ушли у стагнацију, а совјетске амбиције да буде суперсила су постепено урушиле сам систем. Промовисање гласности и перестројке за време Михаила Горбачова (1985. – 1991. године) био је неуспели покушај модернизације комунизма, а СССР се 1991. године распао на Руску Федерацију и још 14 држава.²⁷³ После тешких година хаотичне транзиције током 90-их година прошлог века, Руска Федерација је ушла у мирнији политички период, са економијом која је у експанзији, првенствено захваљујући извозу нафте и земног гаса. Повлачењем Бориса Јелцина и доласком Владимира Путина на чело Русије, започињу и велике реформе друштва и државе.

Започета је борба за успостављање регулисане тржишне економије, извршена је подела државе на седам нових округа ради ефикасније контроле, поведена борба против руских олигарха и друго. Поред наведених мера, Русију су задесили и терористички напади на Москву као и герилски напади на руске војне трупе на подручју западног Кавказа. Други мандат Владимира Путина од 2012. године, обележило је ефикасно гушење унутрашње политичке опозиције. Почетком 2014. године, руске трупе су успоставиле контролу над територијом украјинске аутономне републике Крим, насељене претежно руским становништвом. Потом је одржан и референдум на коме су се грађани Крима изјаснили за придруживање Русије, након чега је уследило потписивање споразума о припајању полуострва Руској Федерацији. То је уједно и био узрок увођења економских санкција Русији од стране САД и држава ЕУ.

Спољна политика Руске Федерације је крајем XX века била заснована на погрешним основама, али су економски крах либералних реформи, покушаји дезинтеграције територије уз непрестано и агресивно ширење НАТО-а у непосредном

²⁷³ Перишић Срђан: *Нова геополитика Русије*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2015, стр. 70-71.

окурењу, условили њено преиспитивање у складу са актуелним трендовима. Према становиштима Руске Федерације нови светски поредак треба да буде заснован на принципима равноправности и сарадње међу државама. Основу сарадње представља међународно право, а њен инструмент је мултиполарна дипломатија. Притом центар регулисања међународних односа и координације светске политике треба да остану Уједињене нације. На спољнополитичком плану Руска Федерација делује посебно интензивно на простору Евроазије, при чему је однос са Заједницом независних држава главни приоритет, са посебним акцентом на безбедност и економију²⁷⁴.

Шема бр. 2: Границе Русије изложене геополитичким притисцима²⁷⁵

Државе у непосредном окурењу, као што су Белорусија, Јерменија, Казахстан и Киргистан, издвојене су у актуелном концепту спољне политике као најважнији партнери за Руску Федерацију. Посебно је интересантно да не постоји одређење о потреби развијања односа са Украјином. Међутим, све то не значи да ће се Русија одрећи своје

²⁷⁴ Видети шире у: *Обзор МИД Русије „Внешинополитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2015 году“*, доступно на http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2255624

²⁷⁵ Сагацциоло Лусио: Важно је бити Русија, *ЛИМЕСплус*, бр. 1/2005, Хесперија, Београд, 2005, стр. 20)

активне политике чији је циљ ускраћивање перспективе блиске сарадње партнера са Западом и спречавање сопствене изолације у међународним односима.

За спољну политику Руске Федерације један од кључних задатака у наредном периоду је унапређење и проширивање интеграције у оквиру Евроазијске економске заједнице (ЕАЕУ) са Јерменијом, Белорусијом, Казахстаном и Киргистаном у циљу свеобухватне модернизације и технолошке сарадње, као и повећање конкурентности привреда и у крајњој линији побољшање животног стандарда грађана ових држава. Поред наведеног, ова економска заједница има за циљ да обезбеди слободу кретања роба, услуга, капитала и радне снаге, те да постане основа за спровођење заједничке инфраструктуре и инвестиционих пројеката. На основу универзалних принципа интеграције, сматра се да ова организација може да има важну улогу у усклађивању интеграционих процеса у европској и евроазијској регији²⁷⁶.

Евидентно је да нови концепт спољне политике Руске Федерације у односу на претходни концепт из 2013. године, ипак придаје мањи политички значај интеграцијама постсовјетскога простора у облику Евроазијске економске уније. То је вероватно резултат тешкоћа у деловању ЕАЕУ, која окупља земље са неефикасним и различито развијеним економским системима за које Русија, упркос свог доминантног положаја, не може представљати извор модернизације. Такође, присутна је и дилема да ли су државе са ауторитарним политичким системима способне да створе ефикасну економску унију²⁷⁷.

Једно од обележја будуће руске спољне политике је и наставак изградње свеобухватног, праведног, поверљивог партнерства и стратешке сарадње са Народном Републиком Кином, што уједно подразумева развијање активне сарадње у свим областима. Притом се посебно наглашава идентичан приступ две државе у решавању кључних питања регионалне и глобалне политике. На основу наведеног, Руска Федерација ће развијати спољнополитичку сарадњу са Кином на различитим фронтовима, укључујући борбу против нових изазова и претњи, решавање акутних регионалних и глобалних проблема, сарадњу у међународним организацијама и мултилатералним удружењима²⁷⁸.

Руска Федерација се залаже и за даље проширивање привилегованог стратешког партнерства са Републиком Индијом на основу сличности спољнополитичких приоритета, историјског пријатељства и дубоког међусобног поверења. Између осталог, то

---

²⁷⁶ Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.), чл. 51, доступно на http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248

²⁷⁷ Dyer Anna Maria: The Russian Federation's New Foreign Policy Concept, *Bulletin*, The Polish Institute of International Affairs, No 1(941), 2007, доступно на: https://www.pism.pl/files/?id_plik=22687

²⁷⁸ Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.), чл. 84.

подразумева и јачање сарадње у решавању међународних проблема, јачање узајамно корисних билатералних веза у свим областима, а нарочито у подручјима трговине и економије. Посебан акценат се ставља на имплементацију дугорочних програма сарадње којима су се ове државе међусобно обавезале²⁷⁹.

Оно што се посебно уочава у спољној политици Руске Федерације је да је Азија а нарочито Кина, Индонезија, Вијетнам, Монголија, Тајланд, Сингапур и Малезија, кључна област интересовања. Поред тога, Руска Федерација, придаје значај и контактима у оквиру БРИКС-а, у Шангајске организације за сарадњу, Асоцијације земаља југоисточне Азије, као и мултилатералној сарадњи Русија-Индија-Кина. С друге стране, спољна политика Руске Федерације је активно присутна и на простору Блиског Истока у покушају регулисања сукоба у овом региону а посебно у Сирији²⁸⁰.

У ширем окружењу, на простору Европе, Руска Федерација тежи успостављању чвршћих односа са Италијом и Француском а посебно са Немачком, јер је традиционално супротстављена државама таласократије, а посебно Великој Британији као „продуженој руци“ политике САД. С тим у вези је и настојање да се афирмише пројекат „Договор о европској безбедности“ усмерен на успостављање нових односа са Европом, а посебно са ЕУ, с циљем елиминисања једностраног (униполарног) решавања безбедносних проблема²⁸¹.

Један од главних циљева руске спољне политике је успостављање Москве као једног од најважнијих центара међународне политике. То је разлог зашто треба очекивати даље јачање руских војних способности и повећање руског ангажмана у постојећим регионалним сукобима. С тим у вези, Руска Федерација ће наставити да користи спољну политику као важно средство за стварање имица унутар руског друштва о јачању улоге ове државе унутар међународне заједнице. Одржавање зоне утицаја (Евроазијска економска унија), и даље ће бити кључно за руску спољну политику. То значи да ће се Москва постепено повући из система „подстицаја“ за земље ЕАЕУ, као што је проширени систем економских преференци, те да ће почети да тражи да ове земље испуне своје обавезе, на пример у вези са проруском безбедносном политиком. У случају промене спољне политике у било којој од ових земаља, од Руске Федерације треба очекивати да реагује у виду медијских кампања или економских ограничења, што може изазвати нове сукобе на постсовјетском простору. Русија такође жели да ојача свој утицај код других

---

²⁷⁹ Ibidem, чл. 85

²⁸⁰ Ibidem, чл. 90

²⁸¹ Проект Договора о европейской безопасности, доступно на: <https://www.hse.ru/data/2012/02/08/1262567777/Dogovor%20o%20evropeiskoi%20besopasnosti.pdf> . О пројекту видети шире у Младеновић Мирослав, Килибарда Зоран Милосављевић Слађан: Постхладноратовске промене безбедности и стратешких концепција Руске Федерације, *Војно дело јесен*, Београд, 2013, стр. 53-54

држава са подручја бившег Совјетског Савеза, као што су Молдавија и Украјина, које нису чланице ЕАЕУ, како би спречила да те земље спроводе проевропску односно антируску спољну политику.

Због економске ситуације, Руска Федерација ће наставити да тражи потенцијалне трговинске и инвестиционе партнере. Међутим, сарадња са азијским земљама неће моћи успешно да замени односе са партнерима Европске уније. Русија ће такође покушати да пронађе савезнике унутар ЕУ, како би лобирала на политике попут укидања санкција. Не може се искључити ни могућност да Руска Федерација предложи реформу Уједињених нација како би побољшала ефикасност те организације. То, уз остало, може значити предлог за проширење састава Савета безбедности УН (уз задржавање моћи вета само за садашње сталне чланове), али само уколико за то буде постојао широки консензус. Повећање улоге Уједињених нација би несумњиво значило повећање важности и значаја Русије, јер би на тај начин имала нове могућности вета на најважније одлуке које се односе на међународну безбедност.

Афрички континент се одликује бројним геополитичким процесима, укључујући кашњење демократизације, што уједно представља значајну препреку функционисању тржишне економије, смањењу сиромаштва, сузбијању различитих болести (епидемије које више него у било ком делу света изазивају озбиљне економске и демографске последице) и борби против корупције која спречава нормално функционисање многих држава тог континента²⁸². Процес демократизације афричких друштава развијао се веома неуједначено при чему је у последње две деценије позитиван пример Јужноафричке Републике, док на другој страни имамо државе где се државни удари смењују временски готово равномерно и где се политички избори одржавају у условима грађанских и верских ратова. Поред наведеног, за афрички континент је карактеристично и даље видљиво присуство бивших колонијалних сила, при чему Француска надзире дешавања у франкофонском делу Африке, Португал има јаке трговинске везе са својим бившим колонијама а Велика Британија је задржала јак утицај на државе чланице Комонвелта²⁸³.

Ислам, традиционално ограничен на ободу Сахаре, великом брзином се шири на остале делове Африке, што представља значајан геополитички фактор у периоду који долази. То представља посебну безбедносну претњу за тај континент, делом због тога што многе афричке државе имају значајан проценат муслиманског становништва, које у условима сиромаштва и лошег управљања лако може постати незадовољно и уједно представљати извор сукоба. С друге стране, поменута претња има специфичну тежину ако

²⁸² Mahajan Vijay: *Afrika u usponu*, Mate, Zagreb, 2010, str. 36.

²⁸³ Avijucki Vjačeslav: *Kontinentalne geopolitike*, Clio, Beograd, 2009, str. 190.

се има у виду да афричким земљама недостају адекватни организациони и институционални облици, капацитети и механизми за ефикасно реаговање. Претња радикалног ислама је посебно присутна у Малију, Централноафричкој Републици, Кенији и Нигерији. Иначе, у протеклом периоду су исламски екстремисти и терористи често користили слабе суседне државе у којима су имали своје војне капацитете²⁸⁴.

Промене на афричком континенту огледају се и у врсти атуених сукоба. Наиме, ако су у прошлости доминирали ратови за независност, дуготрајни грађански ратови и унутрашњи конфликти, сада су актуелни сукоби који су последица слабих структура управљања, погоршаних верских и етничких односа, као и деловања транснационалног организованог криминала. С тим у вези, политичке кризе повезане са транзиционим процесима и изазовима изградње држава и нација су главни извор несигурности на том континенту. У Северној Африци, политичке промене су утицале на стварање нових безбедносних проблема. У том смислу, Тунис је једина држава у којој је током „Арапског пролећа“ дошло до промене режима, али и до заустављања даљег насиља. С друге стране, „Арапско пролеће“ је довело до грађанског рата у Либији, јер различите побуњеничке фракције нису могле да се договоре о подели власти, што је утицало на међусобне сукобе. Упркос предузетим политичким иницијативама и међународним напорима, мир и безбедност у тој земљи биће тешко постићи²⁸⁵.

Насиље у многим деловима афричког континента углавном је везано за ривалство између јаких политичких личности које подржавају њихове политичке присталице, које је често повезано са њиховим етничким, регионалним и верским идентитетом. С тим у вези, усаглашавање политичких линија поделе са припадношћу идентитета погоршава сукобе и представља сталну претњу миру и безбедности у Африци. Политички системи на континенту у целини још нису стабилизовани, а афричка друштва које одликује огромна културна разноликост, тешко усвајају заједничку визију владајућих принципа и општих вредности за своје државе. Са политичким кризама у афричким земљама су повезани и разни облици насиља који слабе легитимност и способност тих држава да успоставе и заштите мирну коегзистенцију унутар њихових друштава. Уз то, испреплетаност политичких визија са значајним уливом религије у политику представља извориште бројних сукоба на афричком континенту²⁸⁶.

---

²⁸⁴ Collier Paul: *Security Threats Facing Africa and its Capacity to Respond*, доступно на: http://cco.ndu.edu/Portals/96/Documents/prism/prism_5-2/PRISM5-2_Security_Threats.pdf, pp. 331-332.

²⁸⁵ Olakounlé Yabi Gilles: *Peace and security in Africa*, Italian Institute for International Political Studies, Milano IT, 2016, pp. 4-5.

²⁸⁶ Grasa Rafael, Mateos Oscar: *Conflict, Peace and Security in Africa: an Assessment and New Questions After 50 Years of African Independence*, Institut Català Internacional per la Pau, Barcelona ES, 2010, pp.11-12.

3.2.2. Економски чиниоци

Процес глобализације светске политике се можда најочигледније може сагледати на економском плану. У том контексту је значајно приметити да је савремено тржиште роба, услуга и капитала заиста глобализовано у пуном смислу те речи. Данас је могуће купити компанију у било ком делу света и тамо производити робу која ће се продавати у различитим деловима планете, што је у претходним раздобљима цивилизацијског развоја било немогуће, или је било веома отежано. Имајући у виду наведене трендове, глобалне међународне организације чије је поље деловања међународна трговина и финансије, све више добијају на утицају у односу на националне политичке ауторитете. Реч је о међународним организацијама и институцијама као што су: Међународни монетарни фонд (*International Monetary Fund - IMF*), Групација светске банке²⁸⁷, Банка за међународна поравнања (*Bank for International Settlements - BIS*), Светска трговинска организација (*World Trade Organization - WTO*), Група 8/20 најразвијенијих држава света (G 8/20), Организација за економску сарадњу и развој (*Organization for Economic Cooperation and Development - OECD*), Конференција Уједињених нација о трговини и развоју (*United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD*) и многим другим специјализованим међународним организацијама глобалног домаћаја.²⁸⁸ Током историјског развоја је примат лидера у светској трговини прелазео од једне на другу државу, али је у читавом развоју постојала константа између развијеног севера и неразвијеног југа.

Међународна трговина није само економско питање, већ представља значајан сегмент политичког ангажовања држава на међународној сцени. Тако је транспорт робе преко граница регулисан националним и међународним правом. Истовремено, национални ауторитети су под константним притиском националних и међународних интересних група, али и императивом економског развоја и националног благостања.

Међународна трговина се реализује у складу са међународним режимима који су прописани статутима одговарајућих међународних организација или билатералним споразумима. То је поље интересовања међународне политичке економије, која се првенствено бави праћењем и прогнозирањем трговинских и монетарних кретања,

---

²⁸⁷ Групацију светске банке (*World Bank Group-WBG*) чине пет мултилатералних економских институција: Међународна банка за обнову и развој (*International Bank for Reconstruction and Development - IDBR*), Међународна финансијска корпорација (*International Finance Corporation - AFC*), Међународна асоцијација за развој (*International Development Association - IDA*), Агенција за мултилатерално гарантовање инвестиција (*Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA*) и Међународни центар за решавање инвестиционих спорова (*International Center for Settlements of Investment Disputes - ICSID*). Детаљније видети Иван Миленковић: *Групација светске банке*, Економски погледи, 3/2009, Београд, стр. 107-129.

²⁸⁸ Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and World Politics*, Oxford University Press, Oxford UK, 2008, pp. 452-456.

економских интеграција, активностима мултинационалних компанија и глобалних економских токова. У оквиру међународне политичке економије постоје три кључна приступа - меркантилизам, либерална школа и марксистички приступ. Меркантилизам се може схватити и као економски пандан реалистичке школе међународних односа, према коме држава мора да самостално заштити сопствене интересе и не дозволи да зависи од међународних организација. Као и реалисти, меркантилисти воде рачуна о релативној моћи, односно прате и процењују економски развој конкурентских држава. Разлог за такву праксу се налази у чињеници да се вишак економске добити може лако трансформисати у војну премоћ и тиме угрозити националну безбедност. Економски либерализам, као и онај у теорији о међународним односима, верује да се путем међународне сарадње може наћи компромис који би свима донео корист. Заступници либерализма се залажу за изградњу међународних организација, институција и норми које би обезбедиле државама добит од међународне размене добара и услуга.²⁸⁹

Либерализам и меркантилизам нису само економске теорије, већ и идеологије које детерминишу државне политике. Док меркантилисти верују у интерес и постојање конфликта интереса на међународном плану, либерали верују у снагу слободног тржишта. Либерализам је доминантна идеологија Запада, док је меркантилизам најчешћи приступ међународној политичкој економији неразвијених држава. У данашњем времену донекле потиснути марксистички приступ у међународној политичкој економији је посвећен анализи логике капитала и економској експлоатацији, као сили која покреће међународне политичке односе. Због тога се често користи за објашњавање економских и политичких односа између развијеног Севера и неразвијеног глобалног Југа.²⁹⁰

Иако је либерална школа добила апсолутни примат у међународној економији, у пракси постоје и озбиљна ограничења у стварању услова за реализацију слободне тржишне утакмице на међународном плану. Наиме, државе и даље имају ингеренције у погледу прописивања пореза и других издатака на робу страног порекла, уз ограничења која проистичу из међународно прихваћених обавеза, из чега се јасно сагледава утицај политике на слободно тржиште. Либерална економија је на националном плану успоставила механизме заштите од стварања монопола, али се такав систем није развио на међународном плану у мери која би гарантовала заштиту од великих мултинационалних компанија. Постоји још једна опасност која се крије иза либералне теорије, а реч је о корупцији, која утиче не само на слободно тржиште, већ и на националне економије,

---

²⁸⁹ Goldstein S. Joshua, Pevehouse C. John: *International Relations*, op. cit. pp. 284-285.

²⁹⁰ Kegley W. Charles W, Blanton L. Shannon Jr: [*World Politics: Trend and Transformation*](#), Cengage Learning, Boston PA, 2011, pp. 457-461.

посебно неразвијених држава. Реч је о корумпираности органа централне власти који у име државе потписују уговоре са страним компанијама, које остварују корист на тржишту, а потписани уговори наносе штету домаћој економији. И код сузбијања овог вида корупције постоји значајан утицај политике, јер се и ту јавља држава са својим инструментима принуде.²⁹¹

Може се рећи да је процес глобализације у економији и даље у значајној мери зависан од политичких одлука и мера националних органа, али да је реч о процесу међузависности са неизвесним исходом. На то утичу следећи параметри:

- непостојање јасне представе у којим су се областима развили глобална економија и финансије,
- одржавање значаја територије у условима глобалне економије,
- задржавање улоге и утицаја државе на стварање услова на економске процесе, и
- одржавање привржености националним економијама и различитости у погледу националних култура.²⁹²

Може се закључити да постоје и извесне законитости у процесу економске глобализације који ће се наставити и у будућности. Реч је о тенденцији да богати Север у наведеном процесу постаје све богатији, а сиромашни Југ све сиромашнији. Такође, предвиђа се, и то од стране западних института, да ће у наредним деценијама економски раст Кине, Индије и Руске Федерације бити у константном успону, док ће стопа економског раста Сједињених Америчких Држава и чланица Европске уније опадати.²⁹³

У историји незабележен степен економске међузависности на глобалном плану, пружа веће могућности за бржи економски развој. Међутим, деценија константног економског раста на глобалном плану довела је до многих промена у финансијским токовима, који су угрозили светску економску стабилност. Реч је о светској финансијској кризи која се најпре појавила у Сједињеним Америчким Државама крајем 2007. године и потом довела до рецесије у многим економијама, показујући да међузависност националних економија крије неслућене негативне ефекте.

Реч је о кризи такозваних хипотекарних кредита, која је настала као последица великог прилива страног финансијског капитала у банке Сједињених Америчких Држава, које су имале огроман кредитни потенцијал. Оне су пословном политиком фаворизовале куповину и изградњу стамбених објеката, уз подстицање очекивања да ће цене некретнина расти. То је у условима јефтиних стамбених кредита резултирало продајом великог броја

---

²⁹¹ Ibidem, pp. 466-469.

²⁹² Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and World Politics*, op. cit. pp. 462-466.

²⁹³ *Global Strategic Trends up to 2045*, Ministry of Defence, London UK, 2014, pp. 119-134. Доступно на: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/33717/GST4_v9_Feb10.pdf

некретнина, стварајући „огромни мехур од сапунице“ на тржишту некретнина. Тај мехур, односно локални дисбаланс је релативно брзо постао окидач глобалне економске кризе.

Ситуација која је потом настала претворила се у свеукупну кризу савремене цивилизације, која се из САД прелила на све делове света. Криза се великим брзином преносила каналима међународне трговине и финансија, што је резултирало општим падом производње и растом незапослености. Поред тога, глобална економска криза је погоршала реално стање привреда готово свих држава и донела огромну великвидност, низ банкротстава, смањење стопе економског раста и друге негативне ефекте. Наступила је рецесија која је показала статистичке манифестације већ у другој половини 2008. године, а њене последице по светску економију су видљиве и данас.²⁹⁴

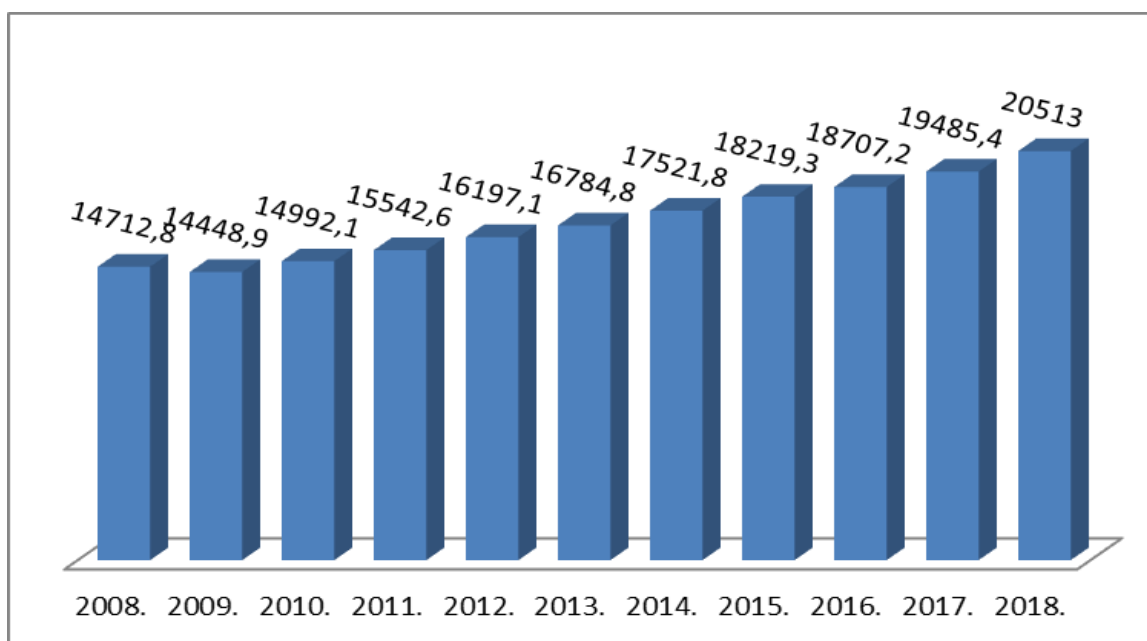
Економски потенцијал САД је увек актуелна тема у свету, што за последицу има и контраверзне анализе, од тога да јој се предвиђа нови бум или да никад неће повратити стари сјај. Светска економска криза која је најпре погодила ту земљу утицала је на слабљење њене „меке моћи“, али она ипа није оставила теже дугорочније последице, јер се америчка економија се релативно брзо опоравила. Сједињене Америчке Државе се традиционално ослањају на своју економску моћ у циљу заштите и унапређења својих интереса у међународним односима. Статус глобалне лидерске позиције им даје могућност да обликују спољну политику употребом економских мера. Структура међународне трговине и финансијског система, у коме доминирају америчко банкарство и енергетске трансакције, уз чињеницу да су валутне резерве деноминирани у америчким доларима, ојачавају централну улогу САД у том систему и процесима. Током последње деценије, амерички политичари су користили ове структурне предности и окренули се све већој примени одређених економских мера као што су финансијске санкције, а у мањој мери и контроли трговине и инвестиција, те другим регулаторним мерама осмишљеним у циљу заштите финансијског система и пројектоване моћи Сједињених Америчких Држава²⁹⁵.

САД су се релативно брзо опоравиле од једне од најдубљих рецесија у америчкој историји, која је трајала од децембра 2007. године до јуна 2009. године (Графикон бр.1). Сједињене Америчке Државе су у 2017. години увезле робе у вредности од 2,409 билиона УСД из читавог света, што је за 7,2% више у односу на 2016. годину. Амерички увоз представља 15% процењених 16,054 билиона УСД у укупном светском увозу за 2016. годину. Из регионалне перспективе, 45,9% укупног увоза САД у 2017. години потиче од

²⁹⁴ Veselinović Petar: *Izazovi ekonomske nauke u uslovima globalne ekonomske krize*, Ekonomske teme, br. 4, 2012, Niš, str. 433-450.

²⁹⁵ Rosenberg Elizabeth, Goldman K. Zachary: *American Economic Power & the New Face of Financial Warfare*, Center for a New American Security, Washington DC, 2015, p. 1.

добављача из Азије, из Северне Америке 25,9%, а 21,1% је пореклом из Европе. На увоз из Латинске Америке (без Мексика) и Кариба отпада око 5%, а на Африку свега 1,4%. Према процентуалном учешћу различитих категорија производа у укупном увозу у САД, на електричне машине отпада 14,8%, возила 12,2%, минерална горива, укључујући нафту 8,5%, фармацеутске производе 4%, оптичке, техничке и медицинске апарате 3,6%, те на драгоцене метале 2,5%²⁹⁶.

Графикон бр. 1: Раст БДП САД од 2008 до 2018. године²⁹⁷

Амерички извоз у 2017. години је обухватио испоруку роба у вредности од 1,547 билиона УСД. Тај износ представља раст од 6,6% у односу на 2016. годину, али и смањење од -2% према 2013. години. Када се ради о структури извоза, преовлађују машине, укључујући рачунаре (13%), електрична опрема (11,3%), минерална горива укључујући нафту (8,9%), авиони и свемирска опрема (8,5%), возила (8,4%), оптички, технички и медицински апарати (5,4%), фармацеутски производи (2,9%), органске хемикалије (2,3%) и друго²⁹⁸.

Кинески економски раст се не може приписати само реформама и либерализацији тржишта, као ни мешавини државне и тржишне економије. Једно од објашњења економског раста те земље је и конфучијанска традиција и култура која се заснива на вредностима као што су поштовање образовања, напредовање кроз заслуге и снажне

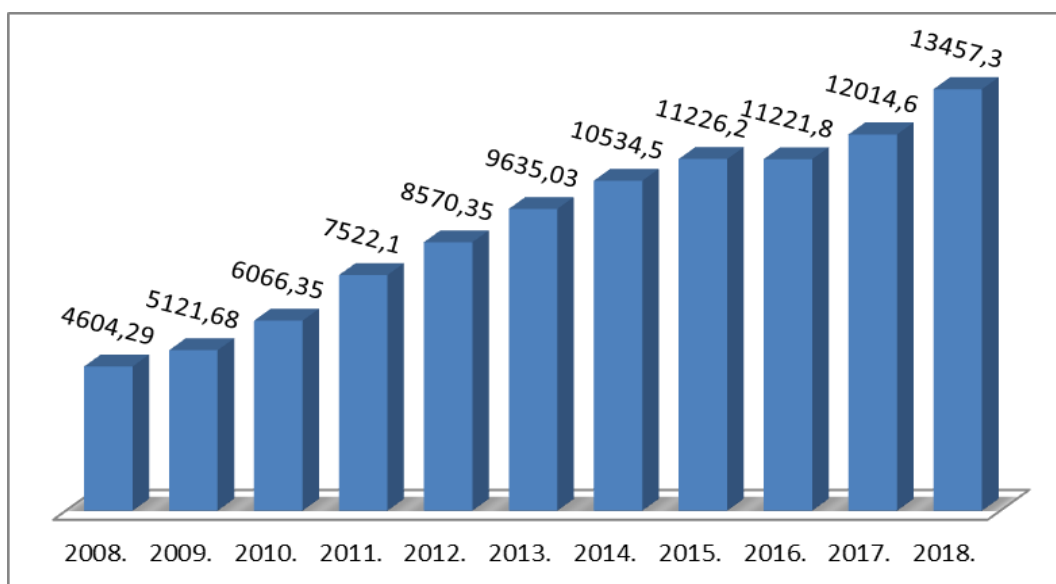
²⁹⁶ Workman Daniel: United States Top 10 Imports, World's Top Export, March 21, 2018, доступно на: <http://www.worldstopexports.com/united-states-top-10-imports/>

²⁹⁷ Извор: International Monetary fund, IMF Data Mapper, доступно на: <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO/1>

²⁹⁸ Ibidem.

друштвене везе. Кинеска економија је имала велики успон у последњих тридесет година што јој је омогућило да постане регионална сила. Тако је Кина 2018. године имала БДП од 13,45 билиона УСД и према овом показатељу економске моћи заузимала је треће место на листи свих земаља у свету - далеко испред других држава и поредећи се једино са Европском унијом. Предвиђања да ће Кина у наредном периоду престићи САД по укупном бруто друштвеном производу остварила су се 2014. године када је остварен БДП у износу од 17,63 билиона УСД.

Графикон бр. 2 : Раст БДП Кине од 2008. до 2018. године²⁹⁹

Стопа реалног раста БДП-а Кине износи 7,7% (Графикон бр.2) и уколико успела би задржи овакав годишњи раст, у средњем року би постала светски економски лидер. Основ оваквим проценама лежи у чињеници да се ради о најмногољуднијој држави што позитивно утиче на националну економију. Краткорочне прогнозе раста БДП Кине указују на да ће у 2018. години он бити на 6,6% а 2019. године на 6,4%. Кинески извоз је у 2017. порастао за 10,8% и достигао 15,33 билиона јуана (2,44 билиона УСД), док је спољнотрговинска размена порасла за 14,2% на годишњем нивоу, односно на 27,79 билиона јуана³⁰⁰. Међутим, предвиђа се да ће кинеска економија у будућем периоду стангирати ако се не убрзају унутрашње реформе, што ће утицати на пад стопе раста БДП-а на 3,5%³⁰¹.

²⁹⁹ Извор: International Monetary fund, IMF Data Mapper, доступно на: <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO/1>

³⁰⁰ UBS raises China 2018 GDP growth forecast, доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2018-02/02/c_136944977.htm

³⁰¹ Davis Bob: IMF Warns of Slower China Growth Unless Beijing Speeds Up Reforms, *The Wall Street Journal*, New York NY, July 30, 2014, доступно на: <https://www.wsj.com/articles/imf-annual-report-warns-of-slower-china-growth-unless-beijing-speeds-up-economic-reforms-1406768402>

Брз економски раст утицао је и на стварање дубоких социјалних разлика између богатих и сиромашних становника Кине, што угрожава њен одрживи развој. Поред тога, Кина има и две специјалне аутономне области, Хонг Конг и Макао. Хонг Конг је враћен Кини од стране Велике Британије 1997. године уз услов додељивања високог степена аутономије, при чему Британци нису дозвољавали успостављање социјалистичког система па је у тој бившој колонији и даље остала тржишна привреда³⁰². Хонг Конг је једна од најотворенијих светских тржишта са БДП-ом у 2016. години од 320,91 милијарди долара и пројекцијом даљег раста³⁰³, што га сврстава у групу најбољих места за пословање на свету, као и подручјем респектабилних страних инвестиција. Друга аутономна област Макао је до 1999. године био под португалском влашћу, а његова специфичност је тзв „казино капитализам“, који је развијен још у колонијалном периоду и остварује профит који је знатно већи од много познатијих коцкарница на западу.

Један од разлога кинеског економског напретка је и привлачење страних инвеститора. С тим у вези, главне предности су јефтина радна снага, ниски порези и велико тржиште. У протекле две деценије су створени услови за повољније пословање страних инвеститора и увођењем одређених пореских олакшица. Тако је велики број профитабилних америчких компанија заступљен на кинеском тржишту, што је само једна од потврда међузависности две економије³⁰⁴. Један део страних директних инвестиција долази и од домаћих компанија преко *ofshore* рачуна, због повољности које се пружају страним инвеститорима. Део инвестиција потиче и из Тајвана, али због чињенице да Кина не признаје његову самопрогашену независност, те инвестиције се реализују преко других држава. Директне стране инвестиције у кинеску привреду су највеће резултате показале кроз у трансфер технологија приликом сарадње домаћих и страних фирми, а најбољи пример тога је сарадња немачке и кинеске аутомобилске индустрије.

Поред наведених разлога за успех кинеске економије, не сме се заборавити и трговинска размена са иностранством. Тако је Кина 2013. године постала највећи извозник на свету³⁰⁵. Најзначајнији извозни производи, поред мобилних телефона, били су електрични апарати и опрема, компјутери, пластични производи, намештај, одећа и обућа, медицински апарати, аутомобили, производи од гвожђа и челика и друго. Готово половина, односно 49,8% кинеског извоза одлази у друге азијске земље, 21,2% на простор

---

³⁰² Shiu Sonny, Lo Hing: Hong Kong, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New York NY 2014, pp. 452-468.

³⁰³ Hong Kong GDP, Trading Economics, доступно на: <https://tradingeconomics.com/hong-kong/gdp>

³⁰⁴ Zweig David: China's Political Economy, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New York NY 2014, p. 276.

³⁰⁵ Shambaugh David: *China Goes Global*, Oxford University Press, New York NY 2014, p. 125.

Северне Америке, 18,5% у Европу, а 4,4% у Африку³⁰⁶. С тим у вези, Кина је 2016. године највише извезла у САД (18,39%), Хонг Конг (13,69%), Јужну Кореју (4,47%) и Немачку (3,11%). С друге стране, Кина из развијених држава увози високе технологије, а из држава у развоју природне ресурсе и сировине. Тако је 2015. године највећи увоз остварен са Јужном Корејом (10,01%), САД (8,51%) и Јапаном (9,17%)³⁰⁷.

Поред наведеног, кинеске компаније инвестирају у преко 125 држава широм света, а највише у САД, Канаду, Аустралију и Бразил. Реч је о кинеским фирмама које имају компаративне предности јер располажу великим државним фондовима, али и због чињенице да инвестирају на тржиштима које нису пријамчива за западне компаније. Оваква трговинска политика има основни циљ осигурање ресурса у циљу бржег развоја Кине. Због тога се могу чути оптужбе за неоколонијализам кинеских компанија, јер купују примарна добра а продају готове производе³⁰⁸

Поред извозно оријентисане производње, кинеска привреда је остварила и стратешку куповину иностраних компанија различитих профила као и рудника. Средином деведесетих година XX века, Државна комисија НР Кине је одабрала 120 компанија у циљу њиховог ангажовања у свету кроз ширење, улагање и реинвестирање капитала. Тако је једна од првих куповина била и куповина Ленова (део ИБМ) који је у међувремену постао један од водећих компанија у овој области електронике³⁰⁹. С друге стране, Кина поседује највеће светске резерве у злату и у страним валутама што јој омогућава да успешно кредитира своје дугове³¹⁰, при чему је највећи део резерви у доларима и америчким хартијама од вредности. Захваљујући томе, Кина отплаћује значајан део америчких дугова и остварује спољнотрговински суфицит са Сједињеним Америчким Државама.

Један од проблема који се испољавају у националној економији је корупција, а одговор државе се огледа у великим антикорупцијским кампањама и периодичном покретању поступака против високих функционера Комунистичке партије и бирократа³¹¹. Међутим, наведени проблем није од кључног значаја јер је према званичним подацима Кина 2017. године била трећа држава после САД и Велике Британије по обиму страних директних инвестиција. Апсорпција страних директних инвестиција је део политике

---

³⁰⁶ Workman Daniel: United States Top 10 Imports, World's Top Export, March 21, 2018, доступно на: <http://www.worldstopexports.com/united-states-top-10-imports/>

³⁰⁷ China Trade Summary 2015, World Integrated Trade Solution, New York NY, 2015, доступно на: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2015/Summarytext>

³⁰⁸ Zweig David: China's Political Economy, op. cit. p. 281.

³⁰⁹ Ibidem, p. 279.

³¹⁰ *Reserves of Foreign Exchange and Gold by Country*, доступно на: <https://www.globalfirepower.com/reserves-of-foreign-exchange-and-gold.asp>

³¹¹ Zweig David: China's Political Economy, op. cit. p. 271.

отварања Кине у спољни свет ради стварања бољег пословног окружења, структуре и дистрибуције инвестиција. Према подацима за 2017. годину, стране директне инвестиције у ту земљу су порасле за 7,9% и достигле 135 милијарди УСД. Поред тога, у 2017. години су у Кини основане 35.652 стране компаније, што је повећање од 27,8% у односу на 2016. годину, док су у 11 слободних трговинских зона стране директне инвестиције износиле око 16 милијарди УСД што је 18.1% више него у протеклом периоду³¹².

Од 1979 године до данас Кина је прошла дуг пут до једне од највећих економских сила у свету. За њен напредак били су пресудни отварање према глобалном тржишту и адекватне реформе на унутрашњем плану, при чему је у усвојени модел државног капитализма омогућио конкуретност већини кинеских компанија. Поред тога, Кина је постала и важан чинилац економских структура као што су БРИКС и СТО. Међутим, постоји велики степен међузависности у односу са Сједињеним Америчким државама, јер су оне један од најважнијих спољнотрговинских партнера Кине. С друге стране, кинеска валута зависи од вредности америчког долара, тако да девалвацијом јуана Кина одржава ниске цене својих извозних производа. Такође, не могу се занемарити ни унутрашњи проблеми као што су неравномерна развијеност одређених региона и загађење животне средине. И поред свега, невосмислено је да је кинеска економија један од најважнијих фактора светске привреде.

Потпуна анализа економске моћи Кине мора да обухвати и актуелни стратешки пројекат Појас и пут или „Нови пут свиле“, који има за циљ да повеже Азију, Европу и Африку на пет праваца. Економски појас Свиленог пута фокусира се на: повезивање Кине са Европом кроз Централну Азију и Русију; повезивање Кине са Блиским истоком кроз Централну Азију; и боље везе Кине са југоисточном Азијом, Јужном Азијом и подручјем Индијског океана. Поред тога, поморски пут за XXI век фокусира се на коришћење кинеских приобалних лука ради повезивања Кине са Европом кроз Јужно кинеско море и Индијски океан и Кину са Јужним Пацификом кроз Јужно кинеско море³¹³ (Шема бр.3).

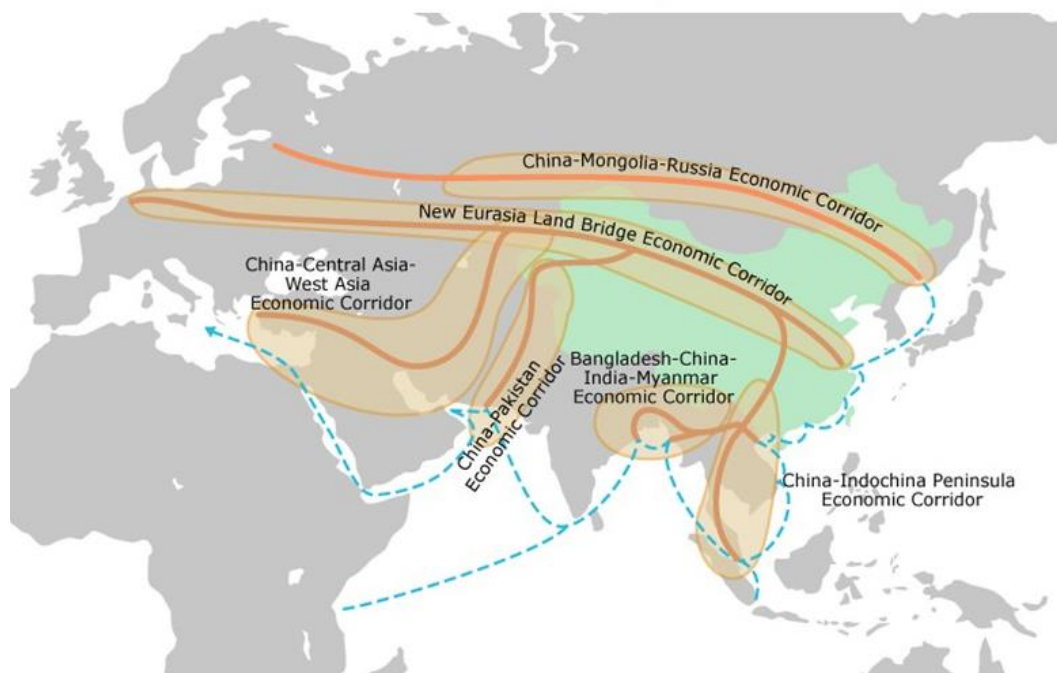
Најважнији циљеви Иницијативе за појас и путеве су: координација политика, повезивање и несметана трговина, финансијска интеграција и везе између људи. Када је реч о финансијској интеграцији, оне подразумевају мере за побољшање координације у монетарној политици, проширење мултилатералне и билатералне финансијске сарадња, успостављање финансијских институција за регионални развој и друго. Фонд Пута свиле

---

³¹² China: Foreign investment, Santander, 2018, доступно на: <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/china/foreign-investment#fdi>

³¹³ Симић Јасминка: Економски појас новог пута свиле: Кинески продор на Запад или одговор на азијске изазове, *Међународни проблеми бр. 2-3*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015, стр. 197-198.

вредан 40 милијарди УСД намењен је финансирању Иницијативе за појас и путеве, а средства ће се углавном инвестирати у инфраструктуру и ресурсе, као и у индустријску и финансијску сарадњу. Прва капитална инвестиција Фонда износи 10 милијарди УСД, а постоје и најаве да ће Кина уложити и додатних 100 милијарди јуана Фонду за путеве свиле. С тим у вези, основана је Азијска инфраструктурна инвестициона банка као нова мултилатерална финансијска институција у циљу заједничког решавања огромних инфраструктурних потреба Азије и шире³¹⁴.

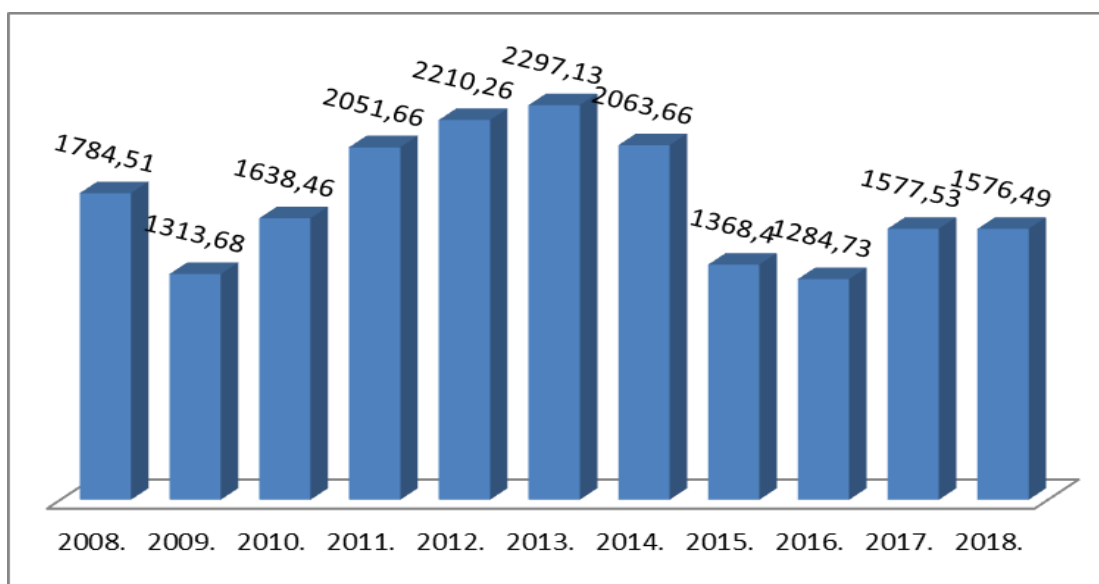
Шема бр. 3: Иницијатива за појас и пут: Шест економских коридора Азије, Европе и Африке³¹⁵

Економски суноврат који је догодио деведесетих година прошлог века након економских реформи које су повели либерални реформатори 1992. године, а које су довеле државу до финансијског колапса 1998. године, оптерећују и данас економију Руске Федерације. Након највећег економског краха у историји Русије, започет је процес постепеног економског опоравка. У периоду 2000. до 2008. године годишња стопа раста БДП износила је просечно 7%, али се светска економска криза из 2008. године негативно одразила на руску економију, тако да је 2009. године забележено опадање БДП за 7,9%, уз пад индустријске производње³¹⁶. (Графикон бр.3).

³¹⁴ Ibidem.

³¹⁵ The Belt and Road Initiative, доступно на: <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/The-Belt-and-Road-Initiative/obor/en/1/1X3CGF6L/1X0A36B7.htm>

³¹⁶ Bogetic Zeljko: Russian Economic Report, No. 20, The World Bank in Russia, November 2009, p. 2, dostupno на: https://siteresources.worldbank.org/INTRUSSIANFEDERATION/Resources/305499-1245838520910/rer20fulltext_eng.pdf

Графикон бр.3 : БДП Руске Федерације од 2008 до 2018. године³¹⁷

Иако још увек нису у потпуности саниране последице економске кризе, остварен је раст БДП у 2010. години за 4,3%, 2011. године 4,3% и 2012. године 3,4%. Међутим, тренд смањења раста БДП наставио се у 2014. години, а разлог је у слабом сектору услуга, неконкурентности руских фирми на светском тржишту и зависности од извоза енергената. Наведени резултати, као и европске економске санкције и пад цена нафте утицали су на лоше економске резултате и у 2016. години³¹⁸. На путу укључивања у светске глобалне токове Руска Федерација је морала да спроведе низ реформи, укључујући и приступање Светској трговинској организацији. Русија је позвана и прикључила се овој организацији као њен пуноправни члан 2012. године, уз обавезу усаглашавања законодавства о трговини и пракси са правилима ове организације³¹⁹.

Руска економија се највише ослања на енергетски сектор, а руска нафтна индустрија је други светски произвођач нафте, а највећи је извозник и прерађивач природног гаса. Захваљујући томе, Русија је један од најважнијих учесника глобалног енергетског тржишта, посебно на простору Европе и Евроазије. Међутим, проблеми са падом цене нафте последњих година, повезани су и са валутним курсем руске рубље. Највећи пад вредности руске рубље догодио се 2014. године, када је та валута изгубила

³¹⁷ Извор: International Monetary fund, IMF Data Mapper, доступно на: <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO/1>

³¹⁸ Kolyandr Alexander, Ostroukh Andrey: Russia's Economy Stalls Amid Western Sanctions, Oil Price Drop, *The Wall Street Journal*, New York NY, October 22, 2014, dostupno na: <https://www.wsj.com/articles/russias-economy-stops-growing-in-september-on-sanctions-uncertainty-1413968014>

³¹⁹ Russian Federation and the WTO, World Trade Organization, Geneva CH, доступно на: https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/russia_e.htm

двадесет посто у односу на у односу на амерички долар, али је након подршке Руске централне банке заустављен даљи пад рубље. Негативне тенденције у сфери енергетике настављене су и почетком 2015. године, када је цена сирове нафте пала испод 50 долара по барелу³²⁰. Покушавајући да реши настале проблеме, Руска Федерација је одговорила куповином злата, чије резерве стално увећава од 2005. године.

Највећи део руског извоза је усмерен према Европи (54,1%), Азији (36,7%), Африци (4%) и Северној Америци (3,65%). Посматрано по државама Русија највише извози у Кину (10,9%), Холандију (10%), Немачку (7,2%), Белорусију (5,2%), Турску (5,1%), Италију (3,9%), Јужну Кореју (3,5%), САД (3%) и у друге државе. Од својих производа Руска Федерација је 2017. године највише извозила минерална горива и нафту (48,5%), гвожђе/челик (5,3%), драгоцене метале (3,1%), машине (2,4%), дрво (2,2%), житарице (2,1%) и друго.³²¹

С друге стране Русија је умногоме зависна од увоза машина и опреме (31,8%), моторних возила (9,4%), фармацевтских производа (3,9%), оптичких, техничких и медицинских апарата (2,7%). Русија највише увози из Европе (47,8%), Азије (41%), Северне Америке (6,4), Јужне Америке (3,2%) и Африке (1,2%)³²².

Погоршање економског стања у Руској Федерацији је наступило је након избијања украјинске кризе а нарочито након припајања Крима Русији, на шта је администрација САД реаговала одлуком о додатном замрзавању средстава појединаца у кључним делатностима руске привреде и политике. Државе чланице Европске уније су се прикључиле америчким санкцијама Русији и поред упозоравања да ће те санкције имати неповољно дејство и по чланице Уније. Према руским изворима, губици ЕУ због увођења санкција Руској Федерацији се процењују на око 40 милијарди УСД, а приближан је и износ очекиваних руских губитака³²³. Русија је као одговор на уведене санкције увела забрану увоза пољопривредних производа из држава чланица Европске уније. С друге стране, санкције нису спречиле све компаније да наставе економску сарадњу, а пример за то је позната француска компаније Pirelli France која има сарадњу са Роснефтом у области

---

³²⁰ Huddleston Tom Jr: Stocks plunge as oil prices drop below \$50 per barrel, *Fortune*, New York NY, January 5, 2015, доступно на: <http://fortune.com/2015/01/05/stocks-drop-oil-prices/>

³²¹ Workman Daniel: Russia's Top trading Partners: World's Top Exports, March 27, 2018, доступно на: <http://www.worldstopexports.com/russias-top-import-partners/>

³²² Workman Daniel: Russia's Top 10 Exports, World Top Exports, March 19, 2018, доступно на: <http://www.worldstopexports.com/russias-top-10-imports/>

³²³ Мешков Алексеј: И Европска унија и Русија изгубиле по 40 милијарди долара од санкција у 2014, *Нова Српска политичка мисао*, 29. новембар 2014, доступно на: <http://www.nspm.rs/hronika/aleksej-meskov-i-evropska-unija-i-rusija-izgubile-po-40-milijardi-dolara-od-sankcija-u-2014.html>

синтетичких влакана (нупроизвод експлатације нафте), што не потпада под санкције везане за трансфер технологија и забрану експлоатације нафте³²⁴.

Међутим, страна директна улагања у Руску Федерацију су забележила нагли пад од 2014. године, првенствено због геополитичких тензија између Русије, Украјине и западних држава. У 2016. години су стране директне инвестиције достигле 37,7 милијарди УСД, углавном због приватизације нафтне компаније Роснефт, а током првих девет месеци 2017. године износиле су 24,83 милијарди УСД. Поред наведеног, Русија је последњих година предузела и одређене унутрашње економске реформе, али су административни проблеми, корупција и несигурност у погледу регионалне стабилности остали велики изазови. Руска Федерација је усвојила закон којим се дозвољава одузимање имовине страних држава на својој територији, као одговор на конфискацију руске имовине од стране европских земаља. На основу свега наведеног, а посебно због непостојања реалног побољшања прилика у Украјини, стране директне инвестиције ће у перспективи остати удаљене од Русије³²⁵.

Поред наведених специфичности економске природе, за наведене државе је значајно да спадају и у групу највећих извозника наоружања и војне опреме у свету. Поред остваривања економске добити, извоз наоружања представља и средство за остваривање спољне политике и успостављање нових стратешких партнерстава (Табела бр.3).

ИЗВОЗНИК	УКУПАН ИЗВОЗ (%)	НАЈВЕЋИ УВОЗНИЦИ (%)
САД	36	Саудијска арабија (22) УАЕ (6,7) Аустралија (7,7)
РУСИЈА	21	Индија (35) Кина (14) Алжир (14)
КИНА	5,7	Пакистан (35) Бангладеш (19) Алжир (10)

Табела бр. 3: Подаци о извозу наоружања САД, Русије и Кине за период 2014-2018³²⁶

У периоду 2014–2018 највећи извозници наоружања били су Сједињене Америчке Државе, Русија, Француска, Немачка и Кина, а највећи увозници Саудијска Арабија, Индија, Египат, Аустралија и Алжир. Сједињене Америчке Државе су већ годинама највећи извозник наоружања у свету, чији је извоз порастао за 29% (у односу на период

³²⁴ Rapoza Ken: In Russia, Not All Foreign Companies Worried, *Forbes*, New York NY, October 2, 2014, dostupno na: <http://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2014/10/02/in-russia-not-all-foreign-companies-worried/#13a6429d4564>

³²⁵ Russia: foreign investment, Santander, 2018, доступно на: <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/russia/foreign-investment>

³²⁶ Trends in international arms transfers, Stockholm International Peace Institute, 2018, p. 2, доступно на: https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-03/fs_1903_at_2018_0.pdf

2009.-2014. година), па је и удео у глобалном извозу повећан са 30% на 36%. Државе Блиског истока су највећи увозници оружја из САД-а са укупно 52% извоза САД-а, као и афрички континент (повећање за 26%). С друге стране забележен је пад извоза у Азију и Океанију (-16%), Европу (-8,1%). Најважнији увозник америчког наоружања је Саудијска Арабија са 22% (поређење у односу на периоду 2009-2013. године, 4,9%). Повећање у извозу наоружања забележено је са Израелом, Тајваном и Катаром а смањење са Сингапуром, Јужном Корејом и Пакистаном. У структури извоза америчког наоружања највећи део представљају борбени и транспортни авиони³²⁷.

Русија је у претходном периоду извозила наоружање у 48 држава света, при чему је 55% од укупног извоза било у Индију, Кину и Алжир. На регионалном нивоу, државе Азије и Океаније су чиниле 60%, Африке 17%, Блиског Истока 16%, и Европе 5,8% руског извоза наоружања. Забележено је смањење извоза за 17%, делимично и као последица смањења увоза у Индији и Венецуели, које су биле главни увозници руског оружја претходних година. Иако је Индија остала главни увозник, у претходном периоду је дошло до смањења руског извоза оружја у ту земљу за 42 %. Извоз оружја у Венецуелу, која је била пети највећи увозник руског наоружања, смањена је за 96% . С друге стране, Русија је повећала извоз оружја на Блиском истоку за 19%. Највећи увозници руског оружја били су Египат и Ирак са 46%, односно 36% руског извоза у овом региону. Руски извоз већих врста наоружања на Блиски исток повећао се за 19 %³²⁸.

Број држава у којима Кина испоручује одређене количине наоружања значајно је порастао у протеклих неколико година. У периоду од 2014. до 2018. године, Кина је испоручила оружје у 53 државе (у поређењу са 41 државом у периоду 2009–2013 и 32 у периоду 2004–2008. године). Пакистан је главни увозник (37 %) и то већ у дужем периоду од 1991. године. У периоду од 2014. до 2018. године, Азија и Океанија су чиниле 70% кинеског извоза оружја, Африка 20%, а Блиски Исток 6,1%. У односу на ранији период, Кина је након 2013. године повећала извоз наоружања само у Бангладеш и Алжир.

Кинески извоз оружја је ограничен чињеницом да поједине државе (Индија, Аустралија, Јужна Кореја и Вијетнам) не планирају даље набављати кинеско оружје из политичких разлога. С друге стране, побољшања у кинеској војној технологији отворила су могућности за раст извоза оружја, укључујући продају новим купцима. У периоду 2014–18. година Кина је постала највећи извозник на тржишту беспилотних борбених авиона, посебно према државама Блиског истока³²⁹.

---

³²⁷Trends in international arms transfers, Stockholm International Peace Institute, 2018, p. 3, доступно на: https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-03/fs_1903_at_2018_0.pdf

³²⁸ Ibidem, p.4.

³²⁹ Ibidem, pp. 5.

Економска криза настала у САД и западном свету почетком 2008. године, услед повезаности светске глобализоване економије брзо се проширила и на друге делове света. Међутим, структурално и по својим последицама највише је погодила сам епицентар, пре свега Сједињене Америчке Државе и Велику Британију али и неке друге западне земље. То указује да је поменута криза представљала један од најважнијих узрочника убрзавања преласка светског поретка од монополарног ка мултиполарном. Економска криза је погодила САД са аспекта умањења „меке моћи”, будући да је неолиберализам преваходно био америчко идеолошко оружје. Криза је негативно утицала и на америчку “тврду моћ”, због структуралне погођености привреда САД и њених најближих савезника попут Велике Британије, чији су економски губици били знатно већи него што је то био случај са економијама других великих сила.

Данашња руска економија се суочава са проблемима који по својој природи нису изоловани, већ су делом везани за глобалну економију. Треба имати у виду да испреплетаност економских веза као и енергетска међузависност дају посебну слику света у коме Руска Федерација има значајно место. Њена економска будућност ће умногоме зависити од способности да унапређује улагања у технологију. Западне земље, а пре свега САД се суочавају са различитим изазовима и проблемима, укључујући и даље лагано смањење сопствене партиципације у светској економији, демографске проблеме, питање ресурса и др. Економски центар света ће се полако селити из атлантског макрорегиона ка пацифичком, где ће посебан значај добити азијско-пацифичка област у чијем је средишту Кина. Руска Федерација у тим токовима има своје место, што се у мањој мери и сасвим индиректно односи и на остатак постсовјетског простора, који ће своју позицију обзирног актера на светској сцени реално моћи да остварује само у контексту својих интегративних и других веза са самом Русијом.

Развој *науке и технике* је у директној вези са развојем економије, па су и оправдана очекивања да економски најача држава буде и прва држава науке и технологије. Одмах након завршетка Другог светског рата Сједињене Америчке Државе су започеле са брзим научно-технолошким развојем, за шта су имале и повољне околности. Најпре, у ту земљу је након рата ушао велики број имиграната, међу којима су били бројни научници и стручњаци. Такође, чињеница је да су САД у послератном периоду издвајале 3% БДП, трошећи далеко средстава за те намене у односу на друге државе. О продуктивности таквог начина развоја науке у протеклим деценијама, уз остало, говоре и развој инетрнета, глобалних позиционих сателита, магнетне резонанце и многих других технологија³³⁰.

---

³³⁰ Zakarija Fareed: Zakarija - Can America Still Inovate? *Newsweek*, New York NY, November 13, 2009, dostupno na: <https://newsweek.com/zakarija-can-america-still-inovate-77023/>

Унапређење и промовисање науке у Сједињеним Америчким Државама је у надлежности Националне научне фондације, која са буџетом од 7,4 милијарде долара у 2017. години обухвата 24% свих основних истраживања у САД, укључујући финансирање 223 истраживача који су добитници Нобелове награде за физику, математику, хемију и економију³³¹. Током 2016. године амерички истраживачи су објавили 212.394 научна и стручна чланка, односно 26% од укупног броја објављених чланака, што САД ставља на друго место у свету, иза Европске уније (254.482) а испред Кине (89.894).

У току 2015. године у САД је пријављено 298.407 патената. Иначе, у свету је од 1963. године регистровано укупно 6,122.266 патената, од чега су половину пријавили Американци³³². Разлози за то се тичу привлачности америчког тржишта за иноваторе, посебно из Европске уније и Јапана, који своје проналаске штите у САД. С обзиром на процват ИТ технологија у последњим деценијама, реално је да је већина патената управо из ове области. Сједињене Америчке Државе и даље највише од свих земаља у свету улажу у истраживање и развој (2,8% БДП). Примера ради, у 2018. години, у којој је планирано да се у целом свету за истраживање и развој уложи укупно 1,6 билиона УСД, америчка издвајања од 465 милијарди УСД чине 29 %. Евидентан је и значајан пораст улагања Кине за те намене, тако да њен удео у буџетским издвајањима на глобалном нивоу већ износи 21 %. Уз то, од 2000. до 2015. године, кинески издаци за истраживање и развој повећавали су у просеку за 18% годишње, више од четири пута брже од стопе раста издвајања од 4 % у САД³³³.

Истраживачке активности у НР Кини су у експанзији, а последњих година утицај кинеских компанија на глобалним листама иновативности постаје све већи, уз оекивање да ће се тај тренд наставити³³⁴. Кинески удео у издвајањима за истраживање и развој на глобалном нивоу је 2015. године износио 19,4%, 2016. године 20,1%, а 2017. године 20,8%.³³⁵ Евидентно је да Кина спроводи обимне инвестиције у циљу стварања иновативне инфраструктуре које су у функцији даљег развоја и комерцијализације производа заснованих на новим технологијама.

---

³³¹ FY 20 Budget request to Congress, National Science Foundation, Alexandria VA, 2017, p. 2, доступно на: <https://www.nsf.gov/pubs/2017/nsf17057/nsf17057.pdf>

³³² Extended Year Set - Patent Counts By Country, State, and Year Utility Patents, U.S. Patent and Trademark Office, Alexandria VA, доступно на: https://www.uspto.gov/web/offices/ac/ido/oeip/taf/cst_utlh.htm

³³³ Samuelson J. Robert: China's breathtaking transformation into a scientific superpower, *The Washington Post*, 21 January, 2018, доступно на: https://www.washingtonpost.com/opinions/chinas-breathtaking-transformation-into-a-scientific-superpower/2018/01/21/03f883e6-fd44-11e7-8f662df0b94bb98a_story.html?noredirect=on&utm_term=.9b4ae23f04ba

³³⁴ Chandler Clay: Why China is Emerging as a Tech Superpower to Rival the U.S., *Fortune*, November 21, 2017, доступно на: <http://fortune.com/2017/11/21/china-innovation-dji/>

³³⁵ 2017 Global R&D Funding Forecast, R&D Magazine, Industrial research Institute, 2017, p. 3, доступно на: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/3378934/mod_resource/content/1/RD%202016.pdf

Да се кинеско тржиште помера према савременој технологији показује и податак да је 2013. године Кина увезла 36.560 робота, поставши највећи светски увозник робота³³⁶. То указује да кинеска економија није само простор за производњу са ниским трошковима и малим улагањима. С тим у вези, са аспекта трендова у релевантним међународним научним и инжењерским публикацијама, кључно је запажање да се удео објављивања радова из Кине и других земаља у развоју повећава знатно брже него што је то случај са САД. Наиме, амерички научници и инжењери су у 2013. години публиковали 412.542 научних рада, односно 18,8% од укупног броја у свету. У истом периоду, у Кини је објављено 401.435 публикација научног и стручног карактера, што је представљало 18,2% од 2,2 милиона рецензираних радова на глобалном нивоу³³⁷.

Постоји дилема да ли ће кинеска стратегија „One Belt One Road“ преобликовати глобалну трговину, али је важно питање за високошколске установе да ли ће иста преобликовати глобално високо образовање, односно указати на пут ка високом образовању са „кинеским карактеристикама“³³⁸. С тим у вези, треба имати у виду да академско рангирање универзитета на глобалном нивоу сваке године објављује Центар за светске универзитете са Универзитета Јиао Тонг у Шангају. Од 2003. године се објављује листа најбољих 500 универзитета у свету, која се формира на основу транспарентности методологије рада и проверених података. Она се прихвата као истински показатељ ранга универзитета и сматра се најпоузданијом листом. У 2017. години се на овој листи нашло и 45 кинеских универзитета³³⁹.

Кина тежи да у многим областима преузме примат, што се односи и на подручје проналазаштва. С тим у вези, а на основу података о броју захтева за патенте у Међународној агенцији за интелектуалну својину у Женеви, уочава се стални пораст захтева који долазе из те земље³⁴⁰. Истраживање Светских индикатора интелектуалне својине показује да је Кина на врху листа када се ради о патентима, употребним моделима, брендovima и индустријском дизајну. Такође, Кинеска државна агенција за

---

³³⁶ Ripley Will: Domo Arigato, Mr. Roboto - Japans robot revolution, *CNN*, 15 July 2014, доступно на: <https://edition.cnn.com/2014/07/15/world/asia/japans-robot-revolution/index.html>

³³⁷ Kigotho Wachira: Three African countries make global top 50 in science, *University World News – Africa edition*, Issue 168, Higher Education Web Publishing Ltd, London UK, 2016, доступно на: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20160226164105689&query=science+and+engineering+in+indicators+2016>

³³⁸ Will this be a Chinese century in higher education?, *University World News - The Global window on higher education*, Issue 487, Higher Education Web Publishing Ltd, London UK, 16 december 2017, доступно на: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20171216043754390>

³³⁹ *Academic Ranking of World Universities 2017*, ARWU, Shanghai CN, 2017, доступно на: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2017.html>

³⁴⁰ Statistical Country Profiles China, World Intellectual Property Organization (WIPO), Geneva CH, 2017, доступно на: http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/profile.jsp?code=CN

интелектуалну својину је јединствена у свету по томе што је забележила раст код сваког од четири типа интелектуалне својине. Континуирани и убрзани раст броја захтева за патенте у Кини главни је покретач глобалног раста у области патентирања. Тако је Кина 2012. године, по први пут била доминантна на светском нивоу по броју поднетих захтева (560.681). У поређењу са претходном календарском годином, Кина је 2016. године имала пораст броја пријављених апликација за 21,5%, далеко више од САД (2,7%), док је са друге стране забележен је пад пријављивања из Јапана (-0,1%) и Републике Кореје (-2,3%)³⁴¹.

Брзи раст кинеског коришћења међународног система патената показује да иноватори све више гледају вани, желећи да своје првобитне идеје шире на нова тржишта пошто економија Кине наставља са брзом трансформацијом. На основу наведеног, може се закључити да Кина настоји да преузме светски примат у најзначајнијим областима науке и технологије и то првенствено у роботици, суперкомпјутерима и софтверима.

Један од показатеља развоја науке и технологије јесте и високо образовање у једној држави. Иако Руска Федерација издваја значајна средства у овој области, резултати то ипак не показују. На многим листама на којима се налазе светски релевантни универзитети, јако их је мало са простора Русије. Према листи Times Higher Education, међу четири стотине најбоље рангираних универзитета у свету налази се само Државни универзитет Ломоносов у Москви, који се у периоду 2013.-2014. године налазио у групи универзитета рангираних до 250 места. Ломоносов је најбоље резултате забележио у периоду 2014. - 2015. године када се налазио на 196. месту. Поред њега се тада на листи нашао и Државни универзитет у Новосибирску у групи до 350. места³⁴².

Према последњој листи (за 2018. годину), 18 руских универзитета се налазе на листи првих хиљаду у свету, а најбоље је пласиран Државни универзитет у Ломоносов. Знатно респектабилнија листа Шангајског универзитета је међу 500 најбољих у свету уврстила три високошколске установе из Русије - Московски државни универзитет (93. место), Универзитет у Сан Петербургу (301-400) и Новосибирски државни универзитет (401-500)³⁴³.

Бивши СССР је највећи успех на пољу науке и технологије (посебно војне и свемирске) остварио у периоду Хладног рата кад је био принуђен да прати трендове и

---

³⁴¹ China Tops Patent, Trademark - Design Filings in 2016, World Intellectual Property Organization (WIPO), Geneva, 2016, dostupno na: http://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2017/article_0013.html

³⁴² World University Rankings, The Times Higher Education, London UK, 2018, dostupno na: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#survey-answer>

³⁴³ Academic Ranking of World Universities 2017, ARWU, Shanghai CN, 2017, dostupno na: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2017.html>

токове западног идеолошког супарника. И поред тога што и модерна Русија улаже у развој, опште је мишљење да то није у оној размери као што је било у претходном периоду. Једно од битних обележја руске науке и технике јесте и свемирска технологија захваљујући којој је бивши Совјетски Савез био лидер у васионским истраживањима, шаљући прво живо биће у космос. Иначе, СССР, односно Русија су одувек издвајали велика средства за развој сопственог свемирског програма, али у апсолутним износима мање од свог идеолошког противника³⁴⁴.

Период кризе и економских проблема са краја прошлог века, утицали су на смањења улагања у науку, што је за последицу поред осталог имало и одлазак научног кадра из Русије. И поред тога, 1992. године је основана Руска федерална свемирска агенција (Роскосмос), али је због недостатка средства била окренуте лансирању комерцијалних сателита. Поред тога, Роскосмос је заједно са америчком НАСА-ом, Европском свемирском агенцијом, Јапанском и Канадском свемирском агенцијом изградио Међународну свемирску станицу уз помоћ свемирске летелице Сојуз. У каснијем периоду су поједине научне мисије биле неуспешне, што је утицало на реорганизацију Роскосмоса и формирање Сједињене ракетне и свемирске корпорације 2013. године.

С друге стране, Руска Федерација бележи константан напредак у развоју војне технологије, што јој је обезбедило да остане једна од водећих земаља извозница конвенционалног наоружања. Русија у велики број држава извози војне авионе, системе противваздушне одбране, хеликоптере, тенкове, као и борбена и оклопна возила. Поред тога, Русија је на другом месту (иза САД-а) по броју бојевих глава које могу бити лансиране у кратком временском року. Такође је приметан напредак у производњи интерконтиненталних балистичких ракета и стратешких бомбардера. Иако је Русија добро позиционирана са аспекта научно-технолошког развоја, чињеница је да постоји простор за побољшање стања, пре свега кроз унапређење образовног процеса на универзитетима у земљи. На тај начин би дошло и до повећања броја страних студената, уједно и до популаризације руске културе и начина живота, али би се остварио и позитиван утицај на економски развој, као и на војну димензију руске моћи. С тим у вези, пројектовани приоритети научног и технолошког развоја Руске Федерације у наредних 10-15 година су везани за достизање научних и технолошких резултата и стварање

---

³⁴⁴ The Space Economy at a Glance 2014 Highlights, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris FR, 2015, pp. 1-2, dotupno na: <http://www.oecd.org/sti/futures/space-economy-at-a-glance-2014-highlights.pdf>

технологија које би служиле као основа за иновативни развој на домаћем тржишту производа и услуга и гаранцију стабилности руске позиције на светским тржиштима³⁴⁵.

3.2.3. Безбедносни чиниоци

Модерна слика савременог света је умногоме попримила другачија обележја не само због чињенице да су на светској безбедносној сцени наступили нови актери, већ и због дубоке промене и трансформације природе и концепта безбедности. При томе промене не треба тражити у процесу глобализације која није заобишла ниједну сферу глобалног света, него у чињеници да је савремена безбедност обухватила многе аспекте данашњег света. Можда је први пут у историји војна димензија безбедности изгубила своју некад неоспорну преобладајућност. Разлог опадања војне компоненте огледа се и у чињеници да је безбедност постала све сложенија, што подразумева могућност мобилизације и других потенцијала поред војних. Глобализација је последњих деценија била најважнија карактеристика у трансформацији међународног безбедносног пејзажа. Она је повећала међузависност између друштава и држава и довела до контракције простора и времена, стварања глобалних изазова, као и глобалних јавних добара, али и до смањења капацитета било које државе за самостално управљање глобалним безбедносним претњама и ризицима. Конкретније, нове технологије и лакоћа с којима људи, роба, новац и идеје који прелазе националне границе, трансформисали су међународну сигурност на два начина. Прво, они су допринели промени природе рата, што је довело до смањења учешћа међудржавних ратова и умножавања сукоба ниског интензитета, побуна и етничких и грађанских ратова³⁴⁶. Друго, глобализација је угрозила капацитете држава за решавање безбедносних и војних изазова и променила равнотежу између државних и недржавних актера³⁴⁷.

Поред глобализације, не сме се заборавити ни људска безбедност као један од један од најугицајнијих покушаја поновне концептуализације безбедности. Овај приступ у центар пажње ставља људе, представљајући универзалистички и невојни фокус који се превасходно бави претњама људском животу, као што су неразвијеност, сиромаштво и лишавање слободе. Међу главним концептуалним и нормативним променама које је донео

---

³⁴⁵ *Strategy for the scientific and technological development of The Russian Federation*, Approved by the Order of the President of the Russian Federation No. 642 on 1 December 2016, p. 14, доступно на: <http://online.mai.ru/StrategySTD%20RF.pdf>

³⁴⁶ Кравелд Мартин: *Трансформација рата*, Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 185-188.

³⁴⁷ Slaughter Anne-Marie: *A Grand Strategy of Network Centrality*, In: Fontaine Richard, Lords M. Kristin: *Americans Path: Grand Strategy for Next Administration*, Centre for a New American Security (CNAS), Washington DC, 2012, pp. 45-46, доступно на: https://s3.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/CNAS_AmericasPath_FontaineAndLord.pdf?mtime=20160906080455

концепт људске безбедности су и другачији поглед на државу, те преиспитивање њеног неоспорног суверенитета у међународној безбедности. Људска безбедност се заснива на претпоставци да за многе људе широм света држава није толико сигурни пружалац услуга колико је заправо главна опасност по поштовање њихових основних права³⁴⁸.

Концепт људске безбедности је критикован због недостатка аналитичке ригорозности, а нарочито зато што се протеже на безбедност у таквој мери да се иста сједињује са развојем, здрављем, неједнакошћу и укупним благостањем. Ова линија критике указује на образац секуритизације који је утицао на све већи број области политике од краја Хладног рата. На овај начин се долази до трећег чиниоца глобалне безбедности - секуритизације као процеса којим се специфични проблеми конструишу као безбедносна питања. Конкретније, секуритизација се јавља када се идентификује забринутост и проглашава егзистенцијалном претња одређеном референтном објекту, што захтева усвајање ванредних или чак хитних мера које обично проширују законске прерогативе секуритизирајућег актера. Аналитичари секуритизације су у потпуности били критични у вези њених последица, истичући да поновно концептуализирање развоја у смислу безбедности није створило унапређени ниво ресурса (финансијских, људских или политичких), нити је довело до свеобухватног побољшања критичних развојних проблема³⁴⁹.

Број *грађанских ратова* постепено је порастао од 1940. године, а од 1991. готово сви оружани сукоби у различитим регијама света били су грађански ратови, што значи да су дефинисани као оружани сукоби у којима је барем једна група недржавних актера било домаћих или транснационалних укључена (побуњеничке групе, ратни лидери, плаћеници, цихадисти, паравојне снаге и други)³⁵⁰. Због своје специфичности и чињенице да су у њих укључени недржавни актери по којима се разликују од „стarih“ међудржавних ратова, често се називају и „нови ратови“³⁵¹.

Поред наведеног, њихова посебна особина је асиметричност која је већ дуго присутна, како у испољавању оружаних дејстава тако и у погледу супротстављених страна. Грађански (цивилни) ратови углавном трају дуже од међудржавних ратова. Тако је просечно трајање цивилних ратова између 1991. и 2009. године осам година, док су у истом периоду међудржавни ратови трајали у просеку две године. Посебна

---

³⁴⁸ Miller Benjamin: The Concept of Security: Should it be Redefined?, *The Journal of Strategic Studies*, Vol 24, No. 2, pp. 13-42.

³⁴⁹ MacFarlane S. Neil, Khong Yuen Foong: *Human Security and the UN. A Critical History*, Indiana University Press, Bloomington IN, 2006, pp. 210-227.

³⁵⁰ Walter F. Barbara: Civil Wars, Conflict resolution and Bargaining Theory, in: Carlsnaes Walter, Risse Thomas, Simonnes A. Beth (eds): *Handbook of International Relations*, 2end, Sage, London UK, p. 656.

³⁵¹ Kaldron Mary: *New and Old Wars, Organized Violence in a Global Era*, Stanford University Press, Palo Alto CA 1999, pp. 29-33.

карактеристика грађанских ратова јесте доношење огромне економске, друштвене и политичке штете, не само за државу на чијој територији се рат одвија, већ и за суседне државе. При томе постоји могућност да ће државе које су биле изложене грађанском рату, опет доживети насиље значајног обима³⁵². У циљу бољег разумевања модерних оружаних сукоба, значајно је познавање фактора или примарних покретача сукоба. У ту сврху идентификовано је дванаест фактора, међу којима су капацитети државних институција, степен етничке поларизације, преваленција консолидованих демократија, стопа економског раста, степен економске међузависности, способности међународних организација, степен глобалне надмоћности САД, снага међународних норми, степен регионалне хегемоније, степен територијалног оспоравања и друго³⁵³.

Поред наведених података који указују на специфичност оружаних сукоба, значајно је напоменути и пораст броја етничких сукоба, с обзиром на податак да је у раздобљу након 1945. године 90% сукоба вођено унутар једне државе (грађански ратови и етнички сукоби). Од средине XX века видљив је раст броја етничких сукоба, чији је број достигао максимум 90-их година прошлог столећа. Посебно је у периоду од 1990. до 1995. године забележен талас грађанских ратова и етничких сукоба, иако се у многим случајевима радило о комбинацијама ових врста сукоба. Поред тога, остаће забележено да је 1994. године четвртина држава у свету била захваћена грађанским ратом или етничким сукобом³⁵⁴. Просечна дужина трајања тих сукоба била је око шест година³⁵⁵.

Генерално гледано, евидентно је да је терористичко насиље у порасту и да је постало још опасније. Многи стручњаци и званичници влада тврде да би тероризам требало препознати као главну претњу националној и међународној безбедности, за разлику од прошлости, када је тероризам био безбедносно питање другог реда³⁵⁶. Постоје и тврдње да су догађаји од 11. септембра 2001. године успоставили нови облик тероризма, „хипертероризма“ или „супертероризма“, који је доношењем масовних штета цивилним циљевима дубоко подрио међународну безбедност, те учинио веома рањивим чак и најмоћније државе³⁵⁷.

---

³⁵² Walter F. Barbara: *Civil Wars, Conflict resolution and Bargaining Theory*, op. cit. p. 657.

³⁵³ Szayna S. Thomas, Watts Stephen, O'Mahony Angela, Frederick Bryan, Kavanagh Jennifer: *What Are the Trends in Armed Conflicts, and What Do They Mean for U.S. Defense Policy?*, доступно на: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1904.html

³⁵⁴ Faraon D. James, Laitin D. David: *Ethnicity, Insurgency and Civil War*, *American Political Science Review*, Vol. 97. No. 1, American Political Science Association, Washington DC 2003, pp. 77, доступно на: <https://fsi.stanford.edu/sites/default/files/fearlait.pdf>

³⁵⁵ Hergre Havard: *The Duration and Termination of Civil War*, *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 3, SAGE Publications, Thousand Oaks CA, 2004, pp. 243-244, доступно на: <https://ezproxy.nb.rs:2237/stable/pdf/4149743.pdf?refreqid=excelsior%3Ad2766f195678e5667c072911fbb42575>

³⁵⁶ Lutz M. James, Lutz J. Brenda: *Global Terrorism*, Routledge, London 2008., pp. 19-23.

³⁵⁷ Freedman Lawrence: *Superterrorism, Policy Responses*, Malden Blackwell, Hoboken NJ 2002., pp. 102-104.

Заступници људске безбедности наглашавају да је тероризам главни изазов за међународну безбедност упркос чињеници да је чак и у својој „хипер“ или „супер“ форми, тероризам и даље није у жижи глобалне безбедности, у односу на утицај ратова или глади, чије се жртве могу бројати у милионима. „Нови“ терористи су више транснационални, религијски инспирисани, смртоносни, неселективи и умрежени него традиционалне, углавном националистичке терористичке групе. Многи аутори тврде да су ал-Каида, ISIL и њихове цихадистичке подружнице феномени *sui generis*, који се квалитативно разликују од терориста из прошлости³⁵⁸. Још један уочљив тренд је раст и ширење самоубилачких терористичких напада, који су драматично порасли последњих година. Иначе, таквих напада је било релативно мало током 80-их година, уз благи раст у другој половини деведесетих. Примера ради, самоубилачки напади су порасли са 54 у 2001 на 535 у 2007. години, а поменути *modus operandi* се брзо ширио међу већим бројем терористичких група у истом периоду³⁵⁹. Поред наведеног, уочљив је тренд повећања броја смртно страдалих у терористичким нападима. Наиме, догађаји у протеклих деценију и по указују да су терористи у бројним случајевима узроковали велики број цивилних жртава. То изазива забринутост ће терористи без обзира којој организацији или групи припадају, односно независно од мотивације деловања, све више ии на то да изазову масовне жртве³⁶⁰.

Биотероризам је друга главна брига за јавно здравље и прогресивно постаје безбедносно питање. Замисао употребе биолошких агенаса као оружја има дугу историју. Неки од догађаја из ближе прошлости разлог су за знатно повећану забринутост и страх, везано за могућност да терористичке групе покушају да изврше масовни напад на жртве ослобађањем биолошког патогена. Пример за то је био напад коришћењем „антракса“ 2001. у САД, где су 22 особе биле заражене спорама антракса садржаним у поштанским писмима. У својој процени претњи безбедности САД до 2020. године, Национални обавештајни савет је 2005. године закључио је да терористички напади који користе биолошко оружје представљају једну од најважнијих потенцијалних претњи. Опасношћу од биотероризма се озбиљно баве и надлежне безбедносне институције и тела у Уједињеном Краљевству, Канади, Француској и другим државама.

Једно од обележја нашег доба је и повећан број миграната у последњих двадесет година. Број међународних миграната широм света наставио је тренд брзог раста у

³⁵⁸ Sageman Marc: *Leaderless Jihad - Terror Networks in the Twenty-First Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia PA, 2008., pp. 52-54.

³⁵⁹ Moghadam Andrew: *The Globalization of Martyrdom - Al Qaeda, Salafi Jihad and the Diffusion of Suicide Attacks*, Johns Hopkins University Press, Baltimore MD, 2008., pp. 83-85.

³⁶⁰ UN High-level Panel on Threats, *Challenges and Change, A more Secure World: Our Shared Responsibility (A/59/565)*, параграф 146, 2 December 2004, доступно на: www.un.org/secureworld

последњих неколико година, достигавши 258 милиона у 2017. години, у односу на 220 милиона 2010. године и 173 милиона у 2000. години. Преко 60% свих међународних миграната живи у Азији (80 милиона), те у Европи (78 милиона). Северна Америка је као домаћин међународним мигрантима на трећем месту (58 милиона), затим следе Африка (25 милиона), Латинска Америка и Кариби (10 милиона) и Океанија (8 милиона)³⁶¹.

Са аспекта утицаја на националну и (или) међународну безбедност, миграције могу утицати на државне капацитете и аутономију функционисања власти, дистрибуцију моћи међу државама и на природу насилних конфликта. Миграциони токови такође мењају састав становништва државе, који с друге стране може утицати на колективни идентитет. Поред тога, миграторски токови су експлоатисани од стране мрежа организованог криминала ради остваривања профита кријумчарењем људи,³⁶² као и од стране терористичких мрежа за обезбеђивање приступа циљаним државама. Токови миграција могу утицати на међународно безбедносно окружење доприносећи стварању или погоршању услова за немире или чак насилне конфликте, јер су у прошлости дијаспоре подстицале унутрашње сукобе каналишући сопствене ресурсе (примери Косова и Шри Ланке). Студија Светске банке показала је да државе са јаком дијаспором у иностранству имају много већу вероватноћу да доживљавају понављање сукоба³⁶³. Слично томе, масовна померања становништва подстичу унутрашњу нестабилност (као што је био случај у Демократској Републици Конго), а избеглице могу и послужити као мобилизациона база у сукобу.

Током протекле две деценије, са глобализацијом светске економије дошло је и до глобализације нелегалног тржишта. Глобални утицај транснационалног криминалитета порастао је на знатно већем нивоу. Криминалне групе су освојиле нове технологије, прилагодили хоризонталне мрежне структуре које је тешко пратити и зауставити и диверзификовале своје активности. Чак 52 активности спадају под делатност наднационалног криминала, од кријумчарења оружја, трговине људима до кривичних дела из области животне средине. Ови злочини подривају способности држава да грађанима пруже основне услуге, подстичу насилне сукобе и подвргавају људима неподношљиво

---

³⁶¹ *International Migration Report 2017*, Department of Economic and Social Affairs, United Nations New York NY, 2017, p.1

³⁶² <https://www.cfr.org/report/global-regime-transnational-crime>

³⁶³ Østergaard-Nielsen Ева: *Diasporas and Conflict Resolution – Part of the Problem or Part of the Solution?*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen DK, 2007, pp. 2-4, доступно на: https://www.files.ethz.ch/isn/16804/diaspora_conflict_resolution.pdf

патње. Процена штета од транснационалног организованог криминала процењује се на око 3,6% глобалне економије³⁶⁴.

Према извештајима УН-а, само прање новца односи сваке године најмање две одсто глобалног бруто домаћег производа³⁶⁵. Трговци дрогом дестабилизују читав простор Западне хемисфере, доводећи до смрти великог броја људи. Фалсификовани лекови додатно поспешују бол болесним пацијентима и доприносе настанку вируса који су отпорни на лекове. Еколошки криминал који укључује незакониту сечу шума, нелегално одлагање отпада и кријумчарење угрожених врста уништава крхке екосистеме и угрожава недужне цивила. Процењује се да се између 12 и 27 милиона људи у свету налази на принудном раду, што је више него на врхунцу трговине афричким робовима³⁶⁶.

Оно што транснационални организовани криминал чини посебно опасним јесте његов утицај на динамику сукоба и државни легитимитет. Наиме, током Хладног рата многи грађански ратови су подстакли суперсиле на пружање подршке различитим побуњеничким снагама у сукобима у земљама „трећег света“. Како је спољна државна подршка побуњеницима у међувремену по правилу постајала све мања, наоружане невладине групе су се све више окретале сивој економији, користећи раст транснационалних нелегалних тржишта за сопствено финансирање. Растућа способност наоружаних група и других недржавних актера да се упуштају у деловање на глобално нелегалним тржиштима и њихово трансформисање у превасходно криминалну активност, значајно мења економску позадину и динамику многих насилних сукоба³⁶⁷.

Расправа о глобалној безбедности је непотпуна без кратке анализе најважнијих безбедносних субјеката глобалног нивоа УН и НАТО. Савремени оружани сукоби поред осталог представљају и нови изазов за УН у њиховом решавању. Иако Повеља УН-а предвиђа употребу одређених механизма, поступак њиховог разрешавања није адекватно разрађен. То је један од разлога неефикасности УН у решавању оружаних сукоба у протеклих двадесетак година. У таквим околностима УН су биле приморане на сарадњу са регионалним безбедносним организацијама, у Европи примера ради са НАТО-м, ЕУ, ОЕБС-ом. Узимајући у обзир све већу сложеност оружаних сукоба, за очекивати је интензивирање ове сарадње у и будућности, због чињенице да УН има све мањи утицај на

---

³⁶⁴ *Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2011. p. 5, доступно на: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit_financial_flows_2011_web.pdf

³⁶⁵ *Money-Laundering and Globalization*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, доступно на: <http://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/globalization.html>

³⁶⁶ The Millennium Project, *Global Challenges Facing Humanity - How can transnational organized crime networks be stopped from becoming more powerful and sophisticated global enterprises?* доступно на: http://107.22.164.43/millennium/Global_Challenges/chall-12.html

³⁶⁷ von Einsiedel Sebastian et al: *Major Recent Trends in Violent Conflict*, United Nations University Centre for Policy Research, Tokyo 2014, p. 5.

међународну безбедност. То је првенствено последица чињенице да се УН нису прилагодили постхладноратовском раздобљу и нису редефинисале своју улогу на глобалном нивоу³⁶⁸.

Организација уједињених нација (ОУН), као највећа и правно најутемељенија политичко-безбедносна организација у постхладноратовском периоду, није успела да стави под контролу и ограничи примену војне силе у међународним односима кроз војни интервенционизам, који су углавном предводили САД и једини преостали значајни војни савез НАТО, што се неминовно одразило на стање глобалне безбедности у свету.

И поред турбулентних догађаја у међународној заједници, НАТО је остао доминантна безбедносна организација која стално покушава да понуди одговор на све изазове савременог света. То је војно-технолошки најачи, најмоћнији, те по финансијама којима располаже најбогатији и најраспрострањенији савез, чија је чланица и најјача сила САД³⁶⁹. НАТО чланство се састоји од 28 држава, уз додатне 22 државе које учествују у програму Партнерство за мир. НАТО је војна сила *sui generis*, а ширење њене безбедносне агенде и њен оквир за управљање кризним ситуацијама су створили слику „НАТО изузетности“ - уверење да би тај савез могао да користи своје инструменте безбедности за извоз демократских вредности и институција у постконфликтним оквирима.

Мисија Савеза је неколико пута редефинисана, а да још увек није добила стабилан и трајан облик. Северноатлански савез данас егзистира у ситуацији која још није дефинитивна, јер још није пронашао своју унутрашњу равнотежу. НАТО иде ка прилично „лабовој“ формули трансатлантских односа кроз „Коалиције вољних“, где државе према сопственим интересима прихватају врсту и степен војног ангажовања у одређеној мисији (Авганистан, Ирак, Либија), што утиче на карактер његове мисије у XXI веку. То значи да нема једногласности, нема учешћа свих земаља чланица, већ појединих држава ангажованих по одређеном питању, сагласно резолуцијама Савета безбедности УН. Истовремено, наставља се процес хоризонталног и вертикалног проширења организације, како у погледу опсега деловања, тако и на плану дефинисања нове мисије НАТО-а.

За разлику од војне интервенције на СР Југославију и Ирак, војна интервенција на Либију уследила је на основу резолуције Савета безбедности УН. Иако се војни интервенционизам може сматрати опасним по глобалну безбедност, чињеница је да када се интервенише на основу одлуке Уједињених нација, та је опасност бар на неки начин

---

³⁶⁸ Tatalović Siniša: *Globalna sigurnost i etnički sukobi*, Politička kultura, Zagreb, 2010, str. 56.

³⁶⁹ Чехулић Вукадиновић Лидија: НАТО у 21. столећу-израз жеља или одраз стварности, у Симић Драган (ур.): *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2011, стр. 48.

контролисана. Ово никако не може навести на закључак да ће НАТО у будућности интервенисати само у складу са резолуцијама Савета безбедности УН.

3.2.4. Историјски чиниоци

Као што је познато, мало је догађаја од значаја за међународне односе и безбедност који немају корене у ближој или даљој историји развоја људског друштва. Стога не треба да чуди да се историјски чиниоци редовно узимају у обзир приликом изучавања глобалних чиниоца међународних односа и безбедности.³⁷⁰ Историјске науке су већ извршиле разноврсне периодизације развоја људског друштва, те су теоретичари међународних односа имали поуздану класификацију и типологизацију друштвених односа у историјском контексту што им је омогућило да анализирају различите појаве и процесе у том контексту. За разлику од историчара, који науку о међународним односима виде „као политичку верзију дипломатске историје“³⁷¹, теоретичари међународних односа који примењују историјски приступ изучавају одређене појаве, као што су рат, савезништва, равнотежа моћи, у различитим историјским контекстима и периодима. Тиме се стичу услови за потпуније схватање и верификацију континуитета процеса који се анализира и чинилаца који су довели до промена, коришћењем вишег степена аналитичног промишљања и генерализације. Дакле, реч је о праћењу узрочно-последичних веза, односно о изузетности и понављању у међународним односима.

У теорији међународних односа издиференцирале су се две школе историјског приступа - филозофско-историјски и социолошко-историјски приступ. Прва школа настоји да утврди филозофске концепте којима би се тумачиле историјски систематизоване чињенице. Та школа је присутна веома дуго у теорији, а њени истакнути представници су Арнолд Тојнби (Arnold Toynbee), Освал Шпенглер (Oswald Spangler) и Питирим Сорокин. Представници другог, социолошко-историјског приступа су Рејмон Арон (Raymond Aron), његов ученик Стенли Хофман (Stanly Hoffmann), те у одређеној мери Квинси Рајт (Quincy Wright), посебно када је реч о његовом делу „Студија о рату“. За разлику од филозофског приступа, социолошки приступ историји се усмерава на разраду целовитог теоријског оквира, односно на формулисање скупова питања на које би одговори могли да дају релевантну представу о појави која се истражује. Суштина социолошког приступа је давање методолошког оквира, односно поступка, у који се може

³⁷⁰ Kaarbo Juliet, Ray James Lee: *Global Politics*, op. cit. p. 25.

³⁷¹ Аџимовић Лјубивоје: *Наука о међународним односима – теорије и истраживачки правци*, op. cit. str. 89.

сместити истраживачка област међународних односа, а не дефинисање одређених теоријских закључака и законитости којима теже представници филозофског правца.³⁷²

Теоретичари међународних односа с правом констатују да су историја и политика нераскидиво повезане. Крајње поједностављено посматрано, може се рећи да је политика историја садашњости, а да је историја политика прошлих времена. У том смислу нам прошлост, посебно она блиска, може помоћи да схватимо контекст догађања и да потпуније сагледамо разлоге који су довели до садашње ситуације на међународној сцени. Надаље, историја нам обезбеђује дубљу анализу садашњости, путем праћења такозваних процеса дугог трајања, али пружа и податке о појединим значајним личностима и њиховом понашању у ближој прошлости.³⁷³

Од првих цивилизација у древној Месопотамији и Кини, преко старогрчке цивилизације и Старог Рима, преко „мрачног“ Средњег века, до периода ренесансе и просветитељства и савременог доба, постојао је и међународни систем, односно поредак, који је био ограничен на тада познате цивилизацијске просторе. У њима су владали одређени услови који су давали одређене карактеристике наведених система, а ти периоди су касније класификовани у одређене епохе.

Ричард Роузкренс (Richard Rosecrance), на пример, разликује девет историјских система међународних односа, који се разликују према чиниоцима који их претежно дефинишу и одређују понашање државе на спољнополитичком плану. Према Роузкренсу, може се говорити о следећим периодима историјског развоја система међународних односа:

- 1740-1789, које разматра под називом „XVIII век“,
- 1789-1814, „Револуционарно царство“,
- 1814-1822, „Европски споразум“,
- 1822-1848, „Скраћени споразум“,
- 1848-1871, „Разрушени споразум“,
- 1871-1890, „Бизмарков споразум“,
- 1890-1918, „Империјалистички национализам“,
- 1918-1945, „Тотални милитаризам“ и
- 1945-1960, „Послератно раздобље“.³⁷⁴

---

³⁷² За више о наведеним правцима видети: Aćimović Ljubivoje: *Nauka o međunarodnim odnosima – teorije i istraživački pravci*, op. cit. str. 89- 99.

³⁷³ Heywood Andrew: *Global Politics*, Palgrave Macmillan, Hampshire UK, 2011, p. 25.

³⁷⁴ Rosecrance Richard: *Action and Reaction in World Politics – International Systems in Perspective*, Little, Brown and Co., Boston MA, 1963, pp. 10-11.

Из самих назива периода се могу уочити основне карактеристике система или њихови најзначајнији субјекти. Слично Роузкренсу, Калеви Јако Холсти (Kalevi Jaakko Holsti) разликује пет система: 1) хијерархијски, 2) дифузни, 3) дифузно-блоковски, 4) поларни и 5) мултиполарни. Мортон Каплан (Morton Kaplan) разликује шест модела међународних односа и то: 1) систем равнотеже снага, 2) лабави биполарни систем, 3) крути биполарни систем, 4) универзални међународни систем, 5) хијерархијски међународни систем и 6) појединачни вето систем.³⁷⁵

Значај историјског приступа у изучавању савремених међународних односа потврђује и истакнуто дело Франсиса Фукујама „Крај историје и последњи човек“, у коме је аутор настојао да значајну тему краја Хладног рата представи кроз призму пораза тоталитарних друштвених уређења као што су били фашизам и комунизам. Фукујама сматра да је на историјском плану потврђен либерални формално-институционализовани економски и политички поредак, који ће једини опстати у будућности, при чему нема новог поретка који би то могао да угрози. У том контексту треба схватити израз „крај историје“, како будућност види наведени амерички теоретичар јапанског порекла.³⁷⁶

Док је код древних цивилизација постојао јасно издиференциран хегемон, на пример Атина и Спарта, Персија, Стари Египат или Монголи, каснији поретци су релативизовали појам хегемоније, али је увек постојао субјекат међународних односа који је поседовао кључан квантум моћи. Тај процес се временски и географски поклопио са развојем Европе око 1500. године, који означава почетак доминације европске цивилизације. Модернизација која се догодила на Старом континенту, довела је до нових географских открића територија и народа који су примали европску цивилизацију и технологију и доживљавали је као „вестернизацију“. Ера територијалних открића, иако мотивисана економском добити, довела је и до политичке и културолошке доминације Западне Европе.³⁷⁷ Од друге половине XV до XVII века, текао је процес великих географских открића, у коме су најпре предњачили Португалци, али су им се убрзо прикључили Шпанци, а затим и Французи, Британци и Холанђани. Богатство које је доведено из новоосвојених територија дефинисало је примат наведених сила у европском контексту, те се може рећи да су наведене државе преузимале једне од других примат у европским, дакле и светским пословима. Наступила је ера империјализма, у којој се

---

³⁷⁵ Симић Р. Драган: *Светска политика*, оп. cit. стр. 54-67.

³⁷⁶ Предговор Слободана Дивјака за издање превода књиге Fukujama Francis: *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID Podgorica, 1997, str. 6-8.

³⁷⁷ Heywood Andrew: *Global Politics*, оп. cit. pp. 26-29.

Велика Британија изборила за примат на светским морима и тиме и на највећем делу колонијалних поседа.³⁷⁸

Агресивна настојања континенталних европских сила да изврше колонијалну редистрибуцију довела су до избијања Првог светског рата, који је уједно представљао и први глобални сукоб у историји цивилизације. Истовремено, тај ратни сукоб великих размера довео је до појаве великих сила у нарастању, као што су Сједињене Америчке Државе, али и до пропасти Аустроугарске, Отоманске и Руске империје и стварања прве комунистичке државе - Совјетског савеза. То је била епоха „немачког проблема“, „источног питања“, империјализма и национализма, али се већина наведених проблема није решила мировним споразумом из Версаја.³⁷⁹ Последице ратних разарања у Европи и економске депресије у САД, довеле су до појаве фашизма у Италији и нацизма у Немачкој, који су одлучујуће допринели избијању Другог светског рата. Постоје и поједини теоретичари који сматрају да два светска рата представљају један тридесетогодишњи рат у коме је међуратни период био само примирје.³⁸⁰

Други светски рат је као прворазредни фактор на светској политичкој сцени довео прву неевропску силу, Сједињене Америчке Државе, које су од Велике Британије преузеле примат на Западу. С друге стране, Совјетски савез је као велика сила и победник у рату постао лидер Истока, али са супротстављеном идеологијом у односу на Запад. Уследило је раздобље Хладног рата на глобалној сцени, које је поред идеолошке непомирљивости, укључивало и економске, политичке, војне и свеколике безбедносне (укључујући и нуклеарне) конфронтације између Истока и Запада. Тадашња блоковска подељеност света је ипак добила алтернативу у виду Покрета несврстаних, који је окупљао углавном деколонизоване државе, настале као последица деклинације империјалистичких амбиција највећих колонизатора, Велике Британије и Француске, током шездесетих и седамдесетих година прошлог века.³⁸¹

Урушавање Совјетског Савеза, довело је до краја Хладног рата и окончања идеолошке поделе света, али и до новог таласа глобализације, који је убрзао догађаје и ојачао међузависност субјеката међународних односа до нивоа да се оправдано говори о „глобалном селу“. Истовремено, у централној и источној Европи је дошло до стварања такозваног безбедносног вакуума, који је попунио НАТО, реализујући и данас актуелну политику „отворених врата“. Тиме су се стекли услови за нову етапу у међународним

³⁷⁸ Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and World Politics*, op. cit. pp. 38-47.

³⁷⁹ Heywood Andrew: *Global Politics*, op. cit. pp. 32-36.

³⁸⁰ Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and World Politics*, op. cit. p. 56.

³⁸¹ Ejodus Filip: *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, op. cit. str. 105-119.

односима, такозвани постхладноратовски период, који је изнедрио и експанзију међународних терористичких организација.³⁸²

Од 11. септембра 2000. године и напада на циљеве у Сједињеним Америчким Државама, међународни односи су добили нову димензију, везану за борбу против тероризма. И ова проблематика, као и многе раније наведене, постала је константа у међународним односима и биће присутна и у догледној будућности.³⁸³

Истовремено, глобализација је довела и до пораста значаја и утицаја међународних организација, те се националне државе налазе у све незавиднијој позицији и са све мање простора за истински суверено одлучивање. Поред њих, расте утицај и мултинационалних компанија, које се у глобализованој економији све чешће боље позиционирају од свеукупних националних економија и тиме стичу услове за већи утицај. Глобални изазови, ризици и претње постају све више асиметрични, дакле без могућности да се државоцентричним приступом безбедности адекватно реагује и супротстави, већ државе постају „принуђене“ да јачају сарадњу у борби против тероризма, организованог криминала, али и загађења животне средине и других опасности.³⁸⁴

Понуђена ретроспектива историје међународних односа указује на њену вишеслојност, разгранатост и међузависност која у довољној мери оправдава значај изучавања историјских чиниоца глобалног нивоа који су у функцији стратегијског промишљања, али и деловања, што је посебно значајно за глобализовано светско друштво данашњице.³⁸⁵

3.2.5. Демографски чиниоци

Демографија као важан фактор има своје место у многим геополитичким разматрањима, а убрзани пораст становништва и различити популациони процеси утицали су да тај чинилац у савременом теоријском приступу има знатно израженију улогу. С тим у вези, већ се код античких мислилаца могу наћи цитати који наглашавају значај становништва за функционисање државе и геополитичких процеса, мада су те тезе често биле проткане расизмом и шовинизмом³⁸⁶. У периоду од XVI до XVIII века античке теорије су биле употпуњене и елементом природне средине који даје карактеристике становништва и начин њиховог политичког организовања. Једна од теорија овог доба је

³⁸² Heywood Andrew: *Global Politics*, op. cit. pp. 38-46.

³⁸³ Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and World Politics*, op. cit. pp. 72-78.

³⁸⁴ Ejđus Filip: *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, op. cit. str. 267-273; Heywood Andrew: *Global Politics*, op. cit. pp. 119-129.

³⁸⁵ Ракић Миле, Вејновић Душко: *Систем безбједности и друштвено окружење – теоријско-концептуални аспекти система безбједности*, Удружење дефендолога Републике Српске, Бања Лука, 2006, стр. 99-112.

³⁸⁶ Симић Драган: *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 47-50.

везана за Томаса Малтуса, који ратове, епидемије и природне катастрофе објашњава нескладом између прогресивног раста становништва и природних ресурса, при чему се залаже за опстанак богатих ³⁸⁷. И XIX век су обележиле бројне теорије које су на различите начине разматрале проблеме становништва и демографије уопште, укључујући и поделу на „више“ и „ниже“ народе. Познате су и теорија о „моћи копна“, као и њој комплементарна теорија „Rimland“, које су представљале основу за практично деловање на остваривању америчке глобалне надмоћности у савремено доба. Тако се у теорији о „моћи копна“ од десет кључних геополитичких чинилаца који одређују положај државе четири директно везују за становништво (број становника, расна хомогеност становништва, оптимум интегрисаности свих социјалних слојева и национални дух)³⁸⁸.

У целини узев, геостратешко поимање геополитике придаје значајну пажњу популационом чиниоцима. То важи не само за савремене приступе код којих се „фактор човек“, „фактор жива сила“ и „фактор становништво“ вреднују и у квантитативном и квалитативном смислу, како са становишта и ратних, тако и мирнодопских потреба, већ су демографске елементе у своје копцепције уграђивали и класици геостратегијске мисли (Сун Цу Ву, Карл фон Клаузевиц и други)³⁸⁹.

У људској историји су постојали и релативно мирни периоди развоја, током којих је величина популације била стабилна. Насупрот томе, брзи раст становништва као што је то био случај у времену од 1550. до 1650. године или од 1730. до 1850. године, пратила су и значајна политичка померања³⁹⁰. У савремено доба геополитичке појаве и процеси добијају различите форме директне борбе за простор, утицај, воду нафту и друго. С тим у вези, фокусирање, вредновање па чак и употреба демографског феномена постају незаобилазни не само у појединим кризним ситуацијама, већ и у теоријским приступима. На пример, брз пораст светске популације је постао респектабилан планетарни феномен са становишта исхране, водоснабдевања, здравствене заштите, животног простора, заштите животне средине, безбедности и другог. С друге стране, на почетку XXI века, демографски процеси добијају све комплекснија обележја, укрштајући се са променама економске, политичке и безбедносне природе. Бројне последице ових промена испољавају се у различитим областима живота - од еколошке деградације, преко климатских промена до глобалних миграција. Уз то, глобални демографски изазови постају све комплекснији и због експанзивног раста становништва у неразвијеним деловима света на једној, и

³⁸⁷ Кенеди Пол: *Припрема за двадесет први век*, Службени лист СРЈ, Београд, 1997, стр. 22.

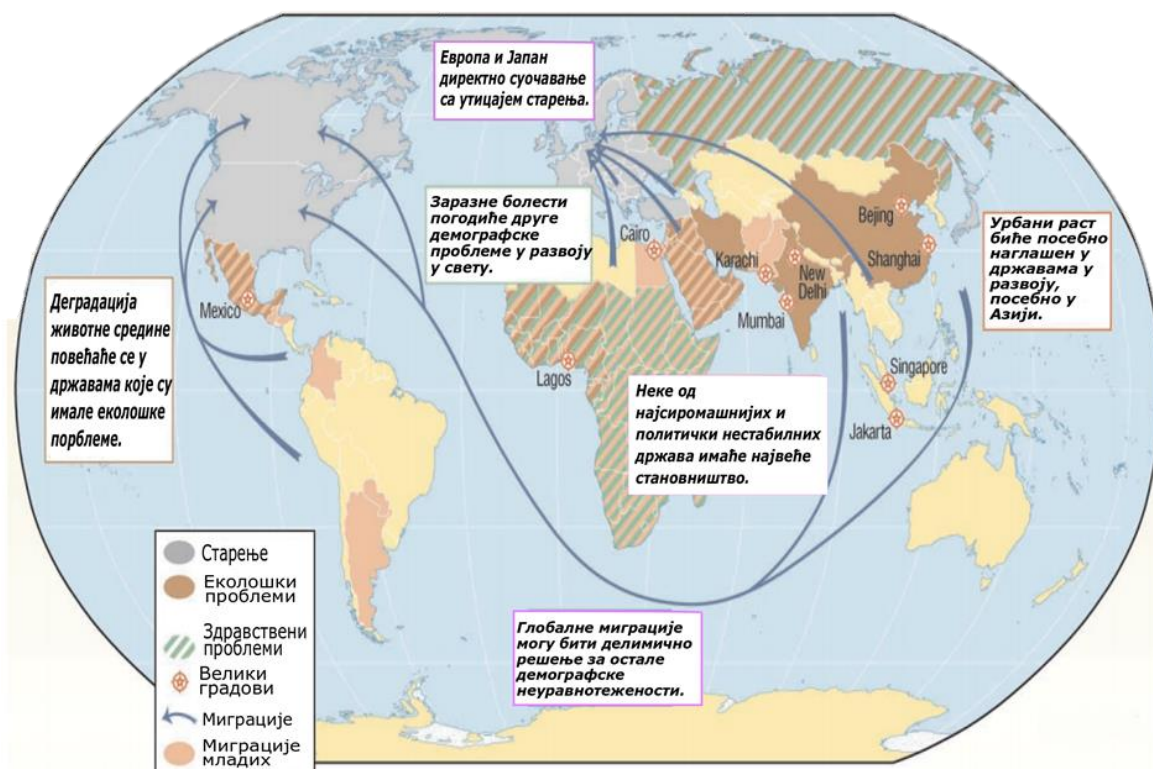
³⁸⁸ Степић Миломир: Демографски елементи кључних геополитичких теорија, *Демографија I*, Географски факултет, Београд, 2004, стр. 53-57.

³⁸⁹ Симић Драган: *Наука о безбедности-савремени приступ безбедности*, op. cit. стр. 119.

³⁹⁰ Leuprecht Christian: Security Policies: Demographic Trends and International Security, *Journal of Strategic Security*, Vol. 3, No 4, Chicago II, 2010, p. 31.

старења, односно депопулације у развијеним деловима света, на другој страни³⁹¹ (Шема бр. 4).

Актуелни демографски трендови утичу и на природу и ток будућих оружаних сукоба, тако што опредељују окружење будућих конфликта и стварају нове стратешке инструменте њиховог покретања. Тако се у оквиру домена сукоба са ниским интензитетом, реално могу очекивати урбани сукоби у будућности. Наиме, повећање удела становништва у земљама у развоју које живи у градовима, указује да ће урбана подручја вероватно постати још важнији „центри гравитације“ него што су били у прошлости. На теоријском нивоу, текући процес урбанизације је праћен дискредитацијом класичне маоистичке доктрине побуне, која је фаворизовала рурална урбана побуњеничка дејства. Сви наведени процеси представљају подстрек савременим побуњеничким групама да барем део својих кампања изводе у градовима. Такође, демографски обрасци и смене повећавају значај „нетрадиционалног“ инструмента сукоба као што су етничке мањине (дијаспора). Иако су етничке мањине одувек постојале, процес глобализације и напредак у комуникацијама у последњих деценија је повећао њихову величину, видљивост и утицај у оквиру међународног система³⁹².

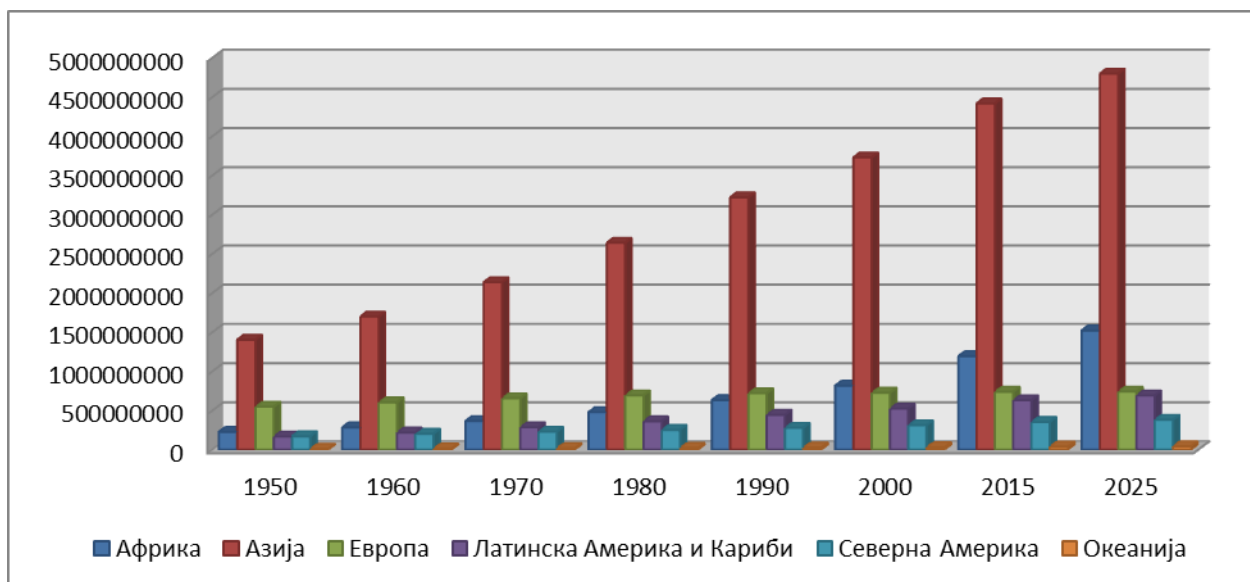
Шема бр. 4: Глобални демографски трендови³⁹³

³⁹¹ Спасовски Милена, Шантић Даница: Седаммилијардити становник света-поларизација демографског развитка на почетку XXI века, *Демографија*, бр. 8, Географски факултет, Београд, 2011, стр. 8.

³⁹² Nichiporuk Brian: *The Security Dynamics of Demographic Factors*, RAND, Program of Policy-Relevant Research Communication, Santa Monica CA, 2000, pp. 20-22.

³⁹³ Извор: https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/Demo_Trends_For_Web.pdf

Према проценама Уједињених нација из 2015. године, светску популацију чини око 7,4 милијарде људи, при чему се 60% становништва налази у Азији, 16% у Африци, а 10% у Европи. Најмноогољудније државе на планети су Кина (1,4 милијарде или 19 %) и Индија (1,3 милијарде или 18% светског становништва)³⁹⁴. Иако спорије него у прошлости, светска популација и даље наставља са растом, тако да се очекује повећање за више од милијарду људи до 2030. године (Графикон бр. 4).

Графикон бр. 4: Тренд светске популације од 1950 до 2025. године³⁹⁵

Оно што је значајно у релевантним демографским пројекцијама јесте очекивање даљег раста популације у неразвијеним државама света, а са друге стране развијене државе суочиће се са падом броја становника. Другим речима, тренд раста светског становништва у највећој мери биће остварен у неразвијеним државама, са сличним даљим тенденцијама. С тим у вези, треба истаћи да је становништво развијених држава половином XX века чинило трећину светске популације, почетком XXI века само петину (у 2011. години нешто изнад 17%) светског становништва, са тенденцијом даљег смањења. Када се ради о трајању животног века, он је најкраћи у Африци где је у периоду од 2010. до 2015. године износио 60 година, у Азији 72 године, у Јужној Америци и Карибима 75 година, у Европи 77 година, а најдужи у је Северној Америци, где износи 79 година. Према демографским предвиђањима, очекује се раст просечног животног века светског становништва са 70 година (у периоду 2010-2015. године) на 77 година (у периоду 2045-

³⁹⁴ *World Population Prospects: The 2015 Revision - Key Findings and Advance Tables*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, New York NY, 2015., p. 1.

³⁹⁵ *World Population Prospects: The 2017 Revision, Volume I: Comprehensive Tables*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, New York NY, 2017, pp. 2 -3

2050. године)³⁹⁶. Иако се стопа глобалног пораста становништва успорава, утицај тих трендова је и даље запањујући. С тим у вези, у табели бр. 4, приказане су државе са пројекцијом раста популације до 2030. године. То су претежно исламске земље, од којих неке имају готово 60 милиона становника, а које су концентрисане у субсахарској Африци, Блиском истоку и Јужној Азији. Сагласно процесу демографске транзиције, најбржи раст се предвиђа за подручја у Средњој, Источној и Јужној Азији, а највећи демографски изазови биће у подсахарској Африци³⁹⁷.

Државе	Годишња стопа раста (%)
Оман	5,5
Кувајт	5,4
Јордан	4,9
Нигер	3,8
Ангола	3,5
Уганда	3,4
Габон, Чад , Јужни Судан	3,3
Авганистан	3,2
Буркина Фасо , Бурунди, Замбија, Сенегал	3,0
Мозамбик, Сомалија , Мали , Мауританија , Малави	2,9
Француска Гвајана , Саудијска Арабија , Малдиви	2,8
Палестина , Мадагаскар, Кенија	2,7
Гвинеја Бисао , Јемен , Етиопија , Либерија, Того, ДР Конго	2,6
Обала Слоноваче, Руанда	2,5
Сијера Леоне , Судан , Гвинеја , Зимбадве	2,3
Тацикистан , Бенин, Намибија, Египат , Белизе	2,2
Пакистан , Гвантемала	2,1
Еритреја , Алжир	2,0
Хондурас , Малезија	1,8
Израел, Панама	1,7
Камбоџа, Боливија, Филипини, Бутан, Еквадор	1,6
Венецуела	1,4
Парагвај	1,3

Табела бр. 4: Државе са најбрже растућим бројем становника у периоду од 2017 до 2030. године³⁹⁸

Општа слика глобалне демографије је да је у великом делу света становништво још увек младо. Тако у Африци око 40% становништва отпада на децу узраста испод 15

³⁹⁶ *World Population Prospects: The 2015 Revision - Key Findings and Advance Tables*, op. cit. pp. 5-6.

³⁹⁷ Zinkina Julia, Korotayev Andrey: Explosive population growth in tropical Africa: crucial omission in development forecasts - emerging risks and way out, *World Futures: The Journal of New Paradigm Research* Vol. 70, Issue 2, 2014, pp. 120–139.

³⁹⁸ *World Population Prospects: The 2015 Revision - Key Findings and Advance Tables*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, New York NY, 2017.,pp.12-17 . На табели су посебно означене државе у којима муслиманска популација чини преко 50% становништва.

година, док 19% становништва чине младе особе старости од 15 до 24 године живота. У регионима Латинске Америке (са Карибима) и Азије је 2015. године живело око 1,7 милијарди деце и 1,1 милијарди младих лица, али се процењује да ће учешће деце у популацијама многих држава на тим подручјима опадати у ближој будућности, док ће проценат становништва у раном радном узрасту расти. Према подацима УН из 2015. године, на свету живи око 900 милиона људи који имају 60 и више година, што представља 12% светског становништва. У поређењу са претходним годинама, учача се раст тог дела популације од 3,26% на годишњем нивоу. У том смислу Европа предњачи, јер има 24% становништва старости преко 60 година, али се очекују ширење овог тренда и на друге делове света. Процењује се да ће све регије у свету осим Африке до 2050. године имати око 25% популације ове животне доби. С тим у вези је и пројекција да ће до 2030. године број старијих особа у свету бити око 1,4 милијарде³⁹⁹.

Поред трендова старења популације, демографска анализа на глобалном нивоу укључује и међународне миграције, јер промене у структури а посебно у обнављању становништва прате и јачање свих облика миграција (легалне и илегалне миграције, избегла, прогнана и расељена лица, тражиоци азила, трговина људима). Глобална миграциона кретања становништва настављају да прате трендове из друге половине XX века, што значи да се одвијају пре свега на релацији село-град, неразвијени-развијени региони, мањи градови-већи регионални центри, односно главни градови и мегалополиси, што је све скупа значајно допринело новом размештању светског становништва. То је за последицу имало повећање броја урбаног становништва на 51%, односно на 75% у развијеним и на 46% у неразвијеним регионима у периоду 1950-2011. година⁴⁰⁰.

Из демографске перспективе, миграције представљају много мању компоненту промене становништва у односу на смртност и рађање у већини држава и региона. Тако су у периоду између 1950. и 2015. године, региони Европе, Северне Америке и Океаније привлачили међународне мигранте, док су Африка, Азија и Латинска Америка и Кариби били региони из којих становништво одлазило, при чему се њихов број повећавао током анализираних периода. У периоду од 2000. до 2010. године, прилив миграната у државе Европе, Северне Америке и Океаније је достигао ниво од 3,1 милиона миграната годишње⁴⁰¹.

Посматрајући савремени глобални ниво са аспекта демографије, одвијају се три паралелна процеса, па се и државе могу поделити на основу тог критеријума. У прву групу

---

³⁹⁹ *World Population Prospects: The 2015 Revision - Key Findings and Advance Tables*, op. cit. p. 7.

⁴⁰⁰ Спасовски Милена, Шантић Даница: Седаммилијардити становник света-поларизација демографског развитка на почетку XXI века, op. cit. стр. 19.

⁴⁰¹ *World Population Prospects The 2017 Revision Key Findings and Advance Tables*, op. cit. p. 9.

спадају индустријске државе које имају тенденцију да буду још богатије, али које имају демографски пад становништва. У другој групи су државе које бележе економски динамичан раст и где је раст популације и урбанизације релативно избалансиран. У последњој групи се налазе сиромашне државе са младом популацијом које бележе брз урбани раст. Наведена социодемографска подела света указује на многе изазове.⁴⁰²

Сједињене Америчке Државе су пролазиле кроз различите циклусе високих и ниских миграција. Тако је током прве две деценије XX века, та земља годишње примала скоро 727.000 миграната. Као реакција и одбацивање овог високог нивоа имиграције су почетком двадесетих година прошлог века усвојене националне квоте којима је уређена политика пријема. Почетком XXI века, масовни талас пријема имиграната у САД представљао је резултат Закона о имиграцији из 1965. године који је окончао систем националних квота, што је условило годишњи долазак око милион имиграната годишње⁴⁰³. С тим у вези, повећан је и укупан обим имиграције и број рођења у тој популацији након њиховог доласка за око четири петине годишњег повећања броја становника САД на почетку овог века. Другим речима, на нову имиграцију и број рођених имиграната већ отпада око 2,3 милиона од процењеног годишњег просечног пораста броја становника у тој земљи након 2000. године од 2,87 милиона људи. Из наведеног се јасно уочава да је имиграција највећи фактор у динамици популације, због чега се на њу треба примарно фокусирати у било којој пројекцији популационе политике⁴⁰⁴.

Према подацима америчког Бироа за попис становништва, популација легалних и илегалних имиграната у Сједињеним Америчким Државама је у јулу 2016. године порасла на рекордних 43,7 милиона. Имигранти сада чине 13,5% становништва САД, отприлике један од осам становника, што је њихово највеће учешће у претходних сто година. Иначе, највећи имигрантски удео становништва у САД - 14,7%, забележен је 1910. године, када је у тој земљи било 13,5 милиона имиграната. Према Бироу за попис становништва, то ће бити премашено до 2030. године када се очекује да удео имиграната достигне 15,8 % или 56,9 милиона људи. До 2050. године очекује се да ће њихов прилив наставити са растућим путањом, што значи да ће број имиграната достићи 72,3 милиона становника и представљати 18,2 % становништва⁴⁰⁵.

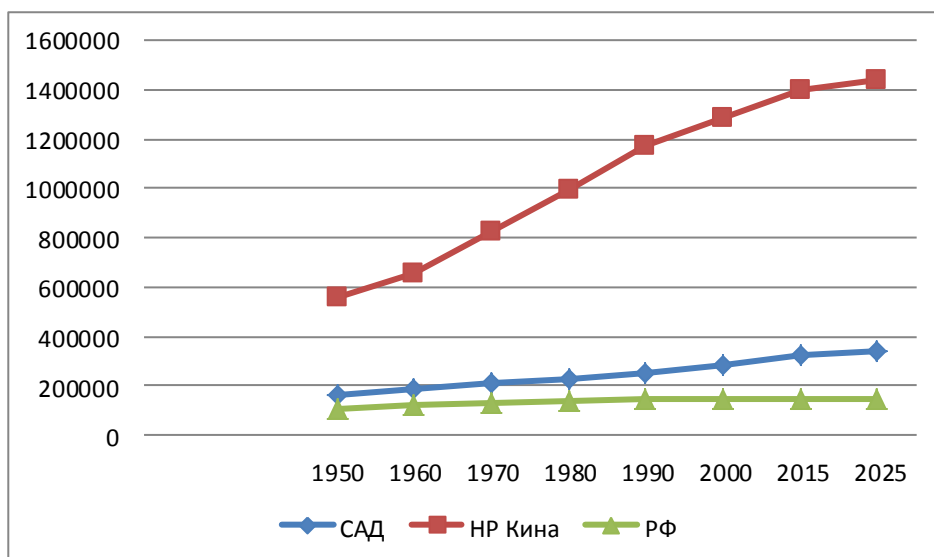
⁴⁰² Leuprecht Christian: Security Policies: Demographic Trends and International Security, op. cit. p. 2.

⁴⁰³ Martin Jack, Fogel Stanley: *Projecting the U.S. Population to 2050: Four Immigration Scenarios - A Report by the Federation for American Immigration Reform*, FAIR, Washington DC, 2006, p. 4.

⁴⁰⁴ Ibidem, p. 5.

⁴⁰⁵ McCarthy Niall: The U.S. Immigrant Population Climbed To A Record 43.7 Million In 2016, dostupno na: <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2017/10/18/the-u-s-immigrant-population-climbed-to-a-record-43-7-million-in-2016-infographic/#3fef4725e999>

Графикон бр. 5 Однос броја становника САД, НР Кине и РФ 1950-2025⁴⁰⁶

Када је реч о америчком становништву рођеном у иностранству, највећи удео (11,5 милиона лица) отпада на Мексико. Та земља је и држава највеће емиграције у САД, са 1,1 милиона нових долазака између 2010. и 2016. године. Ипак, због повратних миграција и природног морталитета, укупан број тог становништва није порастао у поменутом периоду. У истом временском раздобљу, највећи пораст имиграције у Сједињене Америчке Државе био је везан за држављане Саудијске Арабије (122 %), Непала (86 %) и Авганистана (74 %). Посматрано нумерички, у периоду од 2010. до 2016. године, региони са највећим порастом имиграције у САД били су Источна Азија (892.209), Јужне Азије (889.878), Кариба (554.903), Блиског Истока (471.029), Подсахарске Африке (456.989), Централне Америке (402.784) и Јужне Америке (249.660). Када је реч о америчким савезним државама, највећи нумерички пораст имиграната (587.889) између 2010. и 2016. године забележио је Тексас, испред Флориде (578.468) и Калифорније (527.234)⁴⁰⁷.

У истом периоду у САД је порастао и број старијег становништва (Графикон бр. 5). Наиме, укупан број становника старосне доби од 55 до 64 године повећао се за 75%, а лица старијих од 65 година готово за половину. С друге стране, кључна популациона група радно способног становништва (25-54 године) је од 2010. до 2016. године порасла за свега 6%. С обзиром на ове трендове, није изненађујуће што су старији Американци повећали свој удео у укупној популацији у Сједињеним Америчким Државама САД.

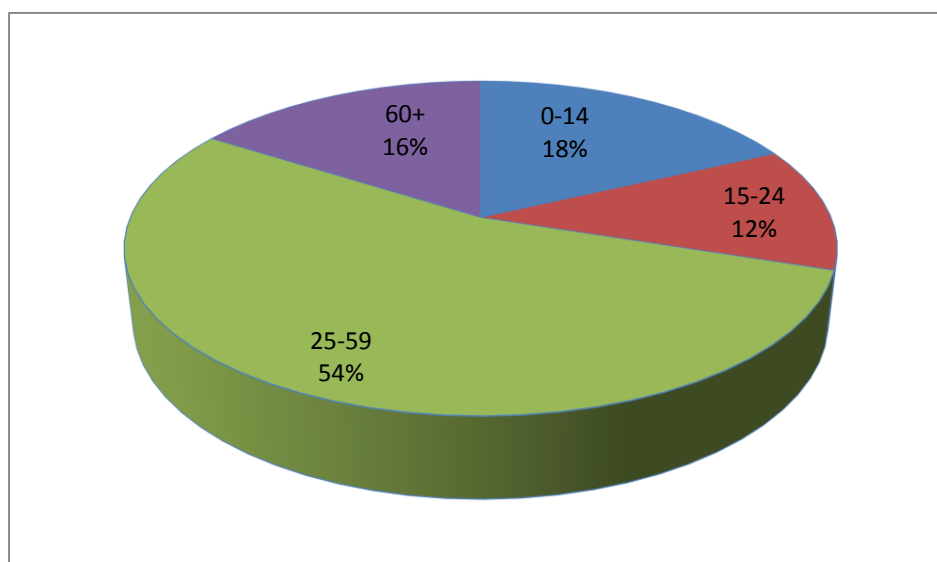
⁴⁰⁶ United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, World Population Prospects: The 2017 Revision, Volume I: Comprehensive Tables, pp. 20-27

⁴⁰⁷ Camarota A. Steven, Zeigler Karen: U.S. Immigrant Pop. Hit Record 43.7 Million in 2016, Center for Immigration Studies, 2017, p. 2, доступно на: <https://cis.org/sites/default/files/2017-10/camarota-imm-pop.pdf>

Наиме, између 2000. и 2016. године је становништво старосне доби 65 и више година порасло са 12 на 15 % укупне популације, а популација од 55 до 64 године са 9 на 13%.⁴⁰⁸

Према званичним пројекцијама, америчка популација ће у наредним деценијама бележити спорији раст него што је то било у прошлости. Основу ове пројекције представља чињеница да ће стопа рађања наставити да опада, као и да се знатно смањити миграције према америчком континету. С тим у вези је и процена да ће у периоду од 2010. и 2050. године бити забележен раст старије популације. Према овој процени, 2050. године број Американаца старијих од 65 година биће око 88,5 милиона, или двоструко више него што их је било 2010. године (40,2 милиона).

Народна Република Кина је и даље најмногбројнија држава на свету, са 1,35 милијарди житеља, што чини 19,2% укупног броја становника света крајем 2011. године. То је уједно и јединствена земља са великим бројем етничких група, међу којима Хан има највећу популацију, док су остале групе релативно мале, тако да се може рећи да у суштини представљају „мањине“⁴⁰⁹.

Графикон бр. 6: Структура становништва НР Кине према старосним групама⁴¹⁰

Пре три деценије, Кина је имплементирала политику везану за становништво у циљу сузбијања прекомерног раста становништва. Резултати шестог националног пописа становништва одржаног 2010. године указују да се демографска ситуација у Кини фундаментално променила у том периоду (Графикон бр. 6). Од 2000. до 2010. године, просечна годишња стопа раста становништва била је свега 0,57%, далеко нижа од 1,07% у

⁴⁰⁸ Megan Kenneth, Cardinal Brown Theresa: *America's Demographic Challenge: Understanding the Role of Immigration*, Bipartisan Policy Center, Washington DC, 2017, pp. 6-7.

⁴⁰⁹ *CIA World Factbook*, доступно на: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>

⁴¹⁰ *World Population Prospects: The 2017 Revision - Key Findings and Advance Tables*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, 2017, p. 18

претходном периоду. Структура становништва се такође значајно променила од другог националног пописа 1982. до шестог у 2010. години. Тако је проценат деце до 14 година у укупном броју становника опао са 33,6% на 16,6%, број старијих од 60 година је порастао са 7,6% на 13,3%, док је учешће старијих од 65 година повећано са 4,9% на 8,9%. Промењена структура становништва Кине указује на то да су стопа наталитета и старење популације постали донекле слични развијеним државама⁴¹¹.

Даље старење кинеског становништва представљаће озбиљан изазов социоекономској одрживости државе. С друге стране, промене у миграционом обрасцу представљаће и промену демографске слике модерне Кине. Зато су и учињени напори да се развију урбани центри у историјски руралним подручјима. Развој Чонгкинга је један успешан пример, јер је пре 1997. године то био удаљени, мали град у провинцији Сицхуан. Међутим, то је сада високо развијен урбани центар и један од „националних централних градова“ у Кини. Овакав развој је донео нове образовне и професионалне могућности за велики број оних који из било ког разлога раније нису били у могућности да мигрирају у неки од великих кинеских источних градова. Као резултат тога, притисак мигрантског становништва на источној обали Кине је донекле смањен, а будуће импликације могу укључити смањење урбане и руралне поделе у приходима. Процењује се да ће до 2030. године бити завршен „бум младих радника“, што ће утицати да се измени слика Кине као извозника у увозника радне снаге, по први пут у последњих неколико деценија. Отворено позивање већег броја страних радника да помогну у расту Кине је пут који ће бити изабран у наредним годинама. Повећано образовање растуће средње класе у Кини могло би помоћи у ублажавању негативних ефеката смањене радне снаге стварањем већих иновација унутар те земље. Истовремено, ефекти иницијативе „*One Belt, One Road*“ могу довести до промене у демографији Кине 2030. године на начин што ће велики део пословања пренети на инфраструктурне пројекте у земљама дуж ове трговачке руте⁴¹²

Актуелни *демографски трендови у Руској Федерацији* изазвају забринутост како међу креаторима националне политике, тако и шире јавности те земље. Посебним проблемима се сматрају низак фертилитет и последични губитак становништва, високе стопе абортуса, опадање очекиваног животног века и повећање морталитета⁴¹³.

---

⁴¹¹ Feng Wenmeng: The silver and white economy: The Chinese demographic challenge, Preliminary version of chapter 6, in forthcoming report *Fostering resilient economies: demographic transition in local labour markets*, OECD & LEED, Paris, 2013, p. 1, доступно на: <https://www.oecd.org/employment/leed/OECD-China-report-Final.pdf>

⁴¹² Whitebrook Alexander: *Demographic Changes in China to 2030*, Future Directions International Pty Ltd, Dalkeith AU, 2016, pp. 6-7, доступно на: <http://www.futuredirections.org.au/publication/demographic-changes-china-2030/>

⁴¹³ Himani Pant: Russia's Demographic Trajectory: Dimensions and Implications, *ORF Occasional Paper No. 110*, Observer Research Foundation, New Delhi IN, 2017, p. 2.

Демографски трендови у Руској Федерацији су од распада Совјетског Савеза 1991. године углавном били неповољни. Укупна стопа смртности у Русији од 13,6 на 1000 становника спада међу највише у свету, а стопа наталитета од 11,3 на 1000 људи је међу најнижима. Док је стопа наталитета у Руској Федерацији једнака оној у развијеним државама, стопа смртности је знатно већа, нарочито међу мушком радном снагом. Природни губитак становништва је и главни фактор депопулације у Русији ⁴¹⁴. Пре 1990. године, главни извор раста популације у Русији представљао је природни прираштај. После тога је уследио период наглог смањења стопе наталитета и повећања стопе смртности након чега је дошло до опадања руске популације. Ипак, стални имиграциони ток из бивших совјетских држава, посебно са подручја Централне Азије, утицао је на одржавање популационе равнотеже. Период између 2006. и 2012. године био је изузетак с обзиром да је тада дошло до побољшања укупне стопе фертилитета. Тако је и поред катастрофалног пада становништва почетком деведесетих година XX века, стопа рађања и смртних случајева у Русији постигла конвергенцију у 2012. години. Према званичним статистичким подацима, у Руској Федерацији је регистровано више рођених него умрлих у 2013. и 2014. години, што имплицира појаву природног раста популације по први пут од почетка колапса Совјетског Савеза 1991. године. Наиме, у 2013. години број рођених је премашио број смртних случајева за скоро 24.000. Тај тренд се наставио и током 2014. и 2015. године са природним повећањем броја становника од око 30.200, односно 32.700⁴¹⁵. Пад броја становника је такође минималан у регионима попут Тјумена и Москве, где је раст популације резултат досељавања и виших животних стандарда. Према званичним статистикама, етнички Руси чине 77,7 % од укупне популације Руске Федерације, а шест других националности има популацију већу од једног милиона. Међу њима су најзаступљенији Татари (3,7%), Украјинци (1,4%), Чечени (1%), остали (10,2%), као и неопредељени (3,9 %).

Очекује се да ће у Руској Федерацији до 2030. године доћи до смањења укупне популације – са 142,5 милиона у 2010. години, на 137 милиона у 2020. години, односно 128 милиона у 2030. години. Истовремено ће доћи до повећања броја становника муслиманске вере (са 16,7 милиона у 2010. години, на 18,3 милиона у 2020. години), што значи да ће њихово учешће у укупној популацији износити више од 15%. Релативно континуирани раст међу муслиманским становништвом Русије се може приписати одликама њихове културе, укључујући низак ниво алкохолизма и охрабривању веће стопе

⁴¹⁴ Nikitina V. Svetlana: *Population decline and population ageing in the Russian Federation*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, New York NY, 2000, pp. 1-3.

⁴¹⁵ *Russia in Figures 2016 - Statistical Handbook*, Russian Federal State Statistics Service (Rosstat), Moscow RU, 2016, p. 82, доступно на: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2016/rusfig/rus16e.pdf

репродукције. Док пројектована стопа раста муслиманског становништва у Русији износи 0,6 одсто годишње у наредне две деценије, очекује се смањење учешћа немуслиманског становништва у просеку од 0,6 % годишње у истом периоду⁴¹⁶.(Табела бр. 5).

	1990	2000	2010	2020	2030
Укупна популација (у милионима)	148	147	142.5	137	128
Муслиманска популација (у милион.)	13.6	17.2	16.7	18.3	20

Табела бр. 5: Пројекција руске популације⁴¹⁷

Губитак становништва у Русији је често компензован великим имиграционим токовима из суседних регија током различитих временских периода. Увожење становништва није проблем за било коју земљу која има ниво дохотка и неколико пута већи од својих суседа. Русија је у великој мери имала користи у погледу доласка имигрантске радне снаге. Тако је до 1998. године имиграција надокнадила више од половине природног пада популације⁴¹⁸. Током протеклих деценија, руско тржиште рада је остало примамљиво за раднике из Заједнице Независних Држава. Ови имигранти (углавном привремени) били су, уз остало, корисни и за компензацију пада популације. Међутим, са падом цене нафте и њеним одржавањем на историјски ниском нивоу, те самим тим и опадањем плата радника, имиграција у Руску Федерацију ће постајати све мање атрактивно, а одржавање досадашњих трендова ће бити тешко оствариво.

Према статистичким подацима, између 1992. и 2010. године је у Руску Федерацију ушло 8,4 милиона имиграната, углавном из Азербејџана, Таџикистана, Киргистана, Узбекистана, Казахстана и Туркменистана⁴¹⁹. Пад њихових реалних зарада покренуће озбиљна питања о могуности одржавања континуитета имиграције, будући да је актуелно економско окружење у Русији неповољно за рад имигранта из суседних држава Централне Азије. Сложености ситуације доприноси и повећање броја лица која након 2012. године емигрирају из Руске Федерације. У односу на 100.000 емиграната 2011.

⁴¹⁶ The Future of the Global Muslim Population: Projections for 2010–2030, Pew Research Center, Washington DC, January 27, 2011, доступно на: <http://www.pewforum.org/future-of-the-global-muslim-populationrussia.aspx>.

⁴¹⁷ Himani Pant: Russia's Demographic Trajectory: Dimensions and Implications, *ORF Occasional Paper No. 110*, Observer Research Foundation, New Delhi IN, 2017, p. 7.

⁴¹⁸ Heliak Timothy: Russia's Demographic Decline Continues, Population Reference Bureau, Washington DC, 2002, доступно на: <http://www.prb.org/Publications/Articles/2002/RussiasDemographicDeclineContinues.aspx>

⁴¹⁹ Ryazantsev Sergey, Korneev Oleg: Russia and Kazakhstan in Eurasian migration system: development trends, socio-economic consequences of migration and approaches to regulation, *CARIM-East Research Report RR 2013/44*, European University Institute, San Domenico de Fiesole IT, 2013, pp. 9-10.

године, према званичним подацима је 123.000 Руса напустило државу у 2012. години. Током 2013. године тај број је био 186.000, а рапидни раст је настављен у 2014. години (309.000), да би након анексије Крима достигао 350.000 у 2015. години⁴²⁰.

Велике економске и демографске разлике између држава остаће кључни покретачи међународних миграција и у будућности. Између 2015. и 2050. године, као највећи примаоци међународних миграната (више од 100.000 годишње) пројектовани су САД, Немачка, Канада, Велика Британија, Аустралија и Руска Федерација. С друге стране, у државе „пошиљаоце“ миграната сврставају се Индија, Бангладеш, Кина, Пакистан и Индонезија⁴²¹.

Афрички континент и даље има веома високу стопу раста популације. Процењује се да ће се између 2017. и 2050. године популације 26 афричких земаља удвостручити. За шест афричких земаља (Ангола, Бурунди, Нигер, Сомалија, Танзанија и Замбија) се предвиђа да ће се 2100. године број њиховог становништва повећати за више од пет пута у односу на садашње стање. С друге стране, предвиђа се да ће 51 држава или подручја имати смањење броја становника у периоду од 2017. – 2050. године. Међу земљама или подручјима где се очекује смањење броја становника за више од 15% до 2050. године су и Бугарска, Хрватска, Летонија, Литванија, Пољска, Молдавија, Румунија, Србија и Украјина.⁴²²

На основу изнетог, намеће се закључак да је будућност света у великој мери одређена релацијом рад-рат-рађање. У будућим надметањима великих сила не може се искључити да ће превагу однети стабилан природни прираштај, односно демографски пораст. Становништво као традиционални тврди чинилац моћи постаће инструмент прерасподеле улога на регионалном и глобалном плану, а нарочито у нестабилним рејонима са различитим етнонационалним, религијским, језичким и културно-цивилизацијским колективитетима.

3.2.6. Културолошки чиниоци

Актуелни тренд у савременом свету огледа се у преображају у коме друштва у разним деловима света постају повезанија као последица развоја технике, нових начина медијског комуницирања, тржишне економије, брзине транспорта и мултинационалних компанија. С друге стране, традиционална култура као национални контекст изгубила је

---

⁴²⁰ Twigg Juddy: Russia is Losing its Best and Brightest, *The National Interest*, Washington DC, June 13, 2016, доступно на: <http://nationalinterest.org/feature/russia-losing-its-best-brightest16572>

⁴²¹ *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables*, op. cit. pp. 9-10.

⁴²² *Ibidem*, pp. 4-5.

своју некадашњу димензију и доживела је радикалан преображај. Процес који је попримио планетарне размере и у коме су и животни стилови промењени, назван је глобализацијом и подразумева обликовање света као глобалне целине⁴²³. Глобализација је остварила утицај на све елементе друштвеног живота али и на све становнике земљине кугле, при чему су научни приступи овом феномену били и остали супротстављени. Супротности у гледиштима су се кретале од одобравања глобализације, до отвореног отпора и критике да се ради о процесу који даје предност великим и моћним на рачун сиромашних и малих држава. Процес глобализације није заобишао ни културне процесе, што се између осталог испољило и кроз кризу идентитета као последицу промена парадигми у култури појединаца и друштвених група. Разлог наведеном је и у непостојању или непрепознавању јасно одређених основних вредности, што се рефлектује кроз дилему осећања припадности и укоренености у културној заједници⁴²⁴.

Доба нових комуникационих система, мултимедијалности и нових комуникационих система, утицало је да разлике између уметности и „популарне културе“ постају све мање, тако да популарна култура заузима примат једине културе, која обухвата најразличитије области свакодневног живота (мода, различити видови забаве и правци савремене музике, телевизије, филма, интернета и друго). Разлог остваривања наведеног је и стварање нове друштвене и културне климе, посебно због нестајања естетске аутономије која је у претходном периоду постојала⁴²⁵.

Са културолошког аспекта, глобализацију не треба посматрати као процес стварања интегрисане (јединствене) културе која би представљала верзију националне културе, већ као могућност веће отворености за културне различитости које се сматрају оправданим. На тај начин се избегава потискивање или уништавање културних различитости многих друштвених група⁴²⁶. Поред тога, глобализација културе настаје као резултат интензивне комуникације међу различитим културама. С тим у вези, највећи број аутора покушава да дефинише глобализацију као феномен који карактерише интензивна комуникација међу различитим државама, културним миљеима и народима, те комуникација која се истовремено дешава у различитим друштвеним областима (политици, привреди, екологији, уметности и слично). Поред свих разлика, ту су присутне и разлике културне природе које се сматрају фактором диференцијације међу нацијама и

---

⁴²³ Crespi Franco: *Sociologija kulture*, Politička kultura, Zagreb, 2006, str. 158.

⁴²⁴ Голубовић Загорка: *Поуке и дилеме минулог века*, Филип Вишњић, Београд, 2006, стр. 168-169.

⁴²⁵ Маширевић Љубомир: *Постмодерна теорија и филм на примеру кинематографије квентина Тарантина*, Чigoја штампа & Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2011, стр. 70-71.

⁴²⁶ Неш Кејт: *Савремена политичка социологија-глобализација, политика и моћ*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 85-86.

кључном парадигмом националног идентитета (разлике у језику, обичајима, погледу на свет, религији, вредносном систему).

Са аспекта државе, културне разлике добијају примат испред идеолошких, економских и политичких. Разлог за то лежи у чињеници да се ради о почетку драматичних промена у идентитету народа и обележјима идентитета. С тим у вези је и процена да ће у савремено доба најопаснији сукоби бити између народа који припадају различитим културним ентитетима⁴²⁷. С друге стране остаје дилема да ли се култура безрезервно може прихватити као фактор сукобљавања или уједињења. Промене које су наступиле са нестанком биполарне поделе света обухватиле су и културу, а ново обликовање међународних односа као и разни догађаји на том плану повећали су значај културног идентитета, сличности и разлика међу народима и државама. На тај начин је појам и значај културе добио нову димензију иако је у претходном периоду био потиснут.

Масовна култура, културна индустрија, масовни медији, имали су и имају значајну улогу у одржавању свих значајних компоненти нације и ту функцију обављају на различите начине - од стварања и одржавања потребног и пожељног степена националне хомогености, преношења доминантне политичке и националне идеологије, до уобличавања и презентовања погледа на свет, вредносне системе и оријентације. Најупечатљивији пример је америчка културна индустрија која је изразито комерцијализована, при чему често својим садржајем маскира своју идеолошку усмереност и друштвену ангажованост. То се посебно може уочити у музичкој и филмској индустрији⁴²⁸.

Према истакнутим западним теоретичарима међународних односа, САД су супериорне у четири најважнија домена глобалне моћи. Први је војни домен, јер имају могућност достизања удаљених крајева света. Економска супериорност значи да су остале најважнији покретач глобалног привредног раста. Глобална моћ те земље у технолошком смислу значи да је задржала превласт у најважнијим областима иновација. Најзад, у културном домену САД и даље поседују привлачност без конкуренције нарочито међу младима у свету, што у коначном даје Сједињеним Америчким Државама даје политичку снагу коју нема ниједна држава света. Управо комбинација ова четири елемента чини САД свеобухватном глобалном силом⁴²⁹.

Примена концепта стратешке културе је изузетно сложена иако поседује своју унутрашњу логику и универзалну примену на свако друштво. При томе не постоји

---

⁴²⁷ Хантингтон Самјуел: *Сукоб цивилизација-преобликовање светског поретка*, ЦИД Подгорица, 1998, стр. 43-44.

⁴²⁸ Фиск Џон: *Популарна култура*, Клио, Београд, 2001, стр. 23-25.

⁴²⁹ Бжежински Збигњев: *Велика шаховска табла*, op. cit. стр. 28

универзална листа фактора којим се дефинишу елементи стратешке културе нити како се она препознаје приликом остваривања конкретних политичких одлука. Садржај појма стратешка култура представља „укупан збир идеала, условних емотивних одговора и образаца уобичајеног понашања које су припадници једне националне стратешке заједнице усвојили учењем или опонашањем и који су им заједнички, те је самим тим реч о стратегији⁴³⁰. Друго одређење указује да стратешка култура представља скуп „националне традиције, вредности, понашања, образаца понашања, навика, симбола, достигнућа, начина прилагођавања животној средини и решавању проблема у одређеној држави у односу на претње или коришћење силе“⁴³¹.

С обзиром да у *Сједињеним Америчким Државама* живи велики број народа и раса и култура је веома разнолика, при чему не постоји званични национални језик иако је енглески основни. Култура те земље је веома разнолика и мултикултурална, јер њени становници припадају различитим националностима, вероисповестима и расама. Ова разноликост је видљива на свим пољима уметности и животног стила. Поред тога, САД имају велики културни утицај на државе широм света.

Већина Американаца је мишљења да њихова држава негује класно друштво. Присутна су јака веровања у једнакост шанси и предности економске мобилности. Међутим, постоје одређени докази да је та мобилност ограничена. Тако на пример радници углавном остају у тој класи са перцепцијом да је веома тешко да напредују а вишим социјалним слојевима. Уз то, све је више изражен јаз између богатих и сиромашних припадника америчке нације, а најочити пример тог контраста су велелепне куће богатих у елитним деловима градова у односу на животно простор на оме је концентрисан црначки део становништва.

Америчка филмска продукција чији је симбол Холивуд, глобално је најпопуларнија и производи највеће филмске хитове који су масовно гледани на свим континентима. Општа раширеност тзв. културних производа из Сједињених Америчких Држава (уз глобални утицај америчких масовних медија) може се оценити и као културни империјализам. Неки од популарних музичких жанрова су настали на овом подручју, а и већина најпознатијих певача и музичких група су из ове земље. Такође и амерички медији имају велики утицај, тако што преносе ексклузивне информације и обликују ставове о светским дешавањима. С друге стране, и амерички универзитети су престижни и

---

⁴³⁰ Snyder L. Jack, *The Soviet Strategic Culture-Implications for Limited Nuclear Operations*, RAND Corporation, Santa Monica CA, 1977, p. 8.

⁴³¹ Booth Ken.: *The Concept of Strategic Culture Affirmed. Strategic Power: USA/USSR*, Palgrave Macmillan, London UK, 1990, pp. 121-128.

привлачни за стране студенте који у великом броју долазе у у САД у оквиру програма размене или индивидуално.

Почетак историје религијског живота у САД везује се за верске ратове на тлу Европе у XVI веку, од када је дошло до повећања усељавања на тај простор који је имао статус британске колоније. Углавном се радило се о протестантским верским групама које су бежале од папског утицаја, док је до насељавања католика дошло у каснијем периоду. Карактеристично је да су све верске групе у САД традиционално могле да обављају своје верске активности слободно и аутономно, без уплитања државе. Такође је значајно да амерички грађани нису били у обавези да буду чланови било које од верских заједница, што ипак није утицало на смањење броја верника. Поред тога што Сједињене Америчке Државе од свог настанка одликује мултикултуралност и мултиетничност, та земља се убраја међу најсекуларније државе на свету. Међутим, иако је раздвојеност државе и цркве нешто што се у САД подразумева, у стварности има одређених одступања. На пример, државни функционери као и амерички председник имају обавезу давања заклетве пре ступања на дужност, при чему се та заклетва завршава са „so help me god“. Такође, оба дома Конгреса - Сенат и Представнички дом, имају плаћене свештенике и свако заседање започињу молитвама. Међутим, тим ритуалима се углавном придаје само симболички значај и они се такође сматрају делом секуларне традиције⁴³².

Специфичност америчке нације произилази из начина њеног настајања, с обзиром да је створена од стране имиграната који су долазили из држава које су имале различиту религију, културу и језик, али и већ изграђену националну свест. Међутим западна култура, хришћанство и могућност за бољим животом били су најважнији кохезиони фактори успостављања америчке нације. Због тога је та земља успела да у значајној мери развије хомогено друштво, захваљујући првенствено жељи имиграната да постану Американци. У процесу изградње нације значајну улогу имао је енглески језик који се налази у корену америчке културе. Томе је допринео и сам процес „претварања“ хетерогених друштва у хомогена, на начин да се појединци из различитих нација стапају у нову нацију која је садржавала елементе свих различитих група које је сачињавају. С друге стране, та нова нација је постала довољно хомогена да би се могла посматрати као јединствена нација⁴³³. Поред тога, не треба заборавити да је и политички систем допринео формирању америчке нације, јер је уважавао специфичности између савезних држава. Сви

---

⁴³² Аврамовић Сима: Правни оквири односа цркве и државе у Европи, у: Максимовић Јабланов Јелена, Биговић Радован (ур.): *Хришћанство и европске интеграције*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2010, стр. 53-59.

⁴³³ Smith M. David: The American melting pot: A national myth in public and popular discourse, *National Identities* Vol 14, Issue 4, Taylor & Francis, Abingdon UK, 2012, p. 391.

поменути параметри недвосмислено указују на то да је америчка култура још од завршетка Првог светског рата веома заступљена међу другим народима и да је утицајна на многим пољима.

Као једна од најстаријих цивилизација, *НР Кина* има традиционално значајну улогу на простору источне Азије. У односу на већину азијских држава она није у пуној мери потпала под класичну колонијалну власт великих западних сила у периоду новог века. Када је у питању становништво, Кина је најмногољуднија држава света са 1,3 милијарде становника, а територијално пространство обухвата 6,4% укупне копнене површине планете. Она припада групи хомогених држава према етничкој структури, јер ханско становништво чини око 91%. Међутим, Кина има проблем неравномерне насељености становништва која се креће од 400 становника у источном делу до 10 становника на м² на простору Тибета и Синкјангу. Поред наведене неравномерности, Кина поседује и далеко мање повољну структуру рељефа у односу на друге велике силе. То је посебно изражено у западном делу земље где доминирају веома високе планине, нарочито у провинцији Тибет, те источније од тог подручја где се налазе обранци масива Западних кинеских планина. С друге стране, рељеф Кине обухвата и пустињску област Синкјанг, при чему се пустињско тло наставља на исток, захватајуи највећи део области унутрашње Монголије. У источним кинеским провинцијама које обухватају мање од половине територије, постоје повољни и квалитетни услови за живот. То је простор који приближно одговара некадашњој „Кини са османаест покрајина“, којима треба додати Манџурију и планинску област Цингхај, одузету од Тибета⁴³⁴.

Геостратешки и географски положај Кине су несумњиво утицали на развој кинеске културе. На почетку развоја цивилизације, Кина није била изложена страном утицају, а „заслуге“ за то припадају планинама и пустињама, посебно масиву Хималаја који одваја Кину од Индије и осталог дела јужне Азије, као и великој пустињи Гоби са западне стране. На тај начин су природне погодности утицале на развој кинеске културе и цивилизације уопште. Историја Кине истовремено је и историја успостављања велике нације и кинеске елите која ту земљу доживљава као природно средиште света. У вези с тим постоји и кинески израз за Кину као „Средишње царство“, што указује да се та држава перцепира као центар светских односа, те истовремено потенцира значај националног јединства, уз неговање свести да је она од памтивека била јединствена и поносна цивилизација. Као „средиште“, Кина је непрекидно ширила свој утицај на народе из окружења и очекивала од њих да прихвате њену знатно напреднију цивилизацију. Та земља је вековима и миленијумима развијала и ширила своју филозофију, економију,

⁴³⁴ *Општа енциклопедија, Ларус*, трећи том, Географија, Вук Караџић, Београд, 1973, стр. 183.

културу, уметност, друштвене вештине, техничку инвентивност и политичку моћ. Захваљујући томе, већим делом своје историје Кина је остала јединствена држава, а све до краја XVI века је по низу параметара била водећа земља на свету. Кина је у време проглашења америчке Декларације о независности имала око 200 милиона становника и била највећи светски мануфактурни произвођач⁴³⁵. У наредних 150 година кинески пут прогреса и развоја је прекинут и та држава доживљава бројна понижења, пре свега од Велике Британије, Јапана, САД, а делимично и од Русије. Посебно је Велика Британија поразила и понизила Кину у тзв. Опијумском рату. Јапан је у XX веку у неколико наврата окупирао делове кинеске територије и проузроковао тешка страдања људи и материјалних добара. Сједињене Америке Државе су након Другог светског рата нанеле велику штету Кини због безрезервне подршке Јапану и Јужној Кореји, одвајања Тајвана и непрекидног војног присуства у њеном окружењу. Бивши СССР је у једном периоду вршио притисак на кинеске северне границе, али се после победе кинеске револуције њихови међусобни односи у великој мери поправљају.

У најкраћем, на простору који је омеђен кинеским зидом и јужно од њега, најповољнији су услови за живот и антропогене активности, па је то уједно и простор на коме живи око 90% становништва Кине. Поред осталог, кинески зид представља и патриотски симбол, јер симболизује како угњетавања кроз која је кинески народ прошао кроз своју историју, тако и велика достигнућа ове нације.

Посебно обележје кинеске културе и оно што је чини популарном и познатом у светским размерама су Конфучије институти који широм света промовишу културу и језик те земље. За разлику од сличних организација у свету, они су смештени у оквиру једног броја универзитета, факултета и средњих школа широм света. То је побуђивало и значајне сумње, као и бојазан да се Конфучије институти могу користити за ширење меке моћи Кине⁴³⁶. Поред осталог, кинеска култура је позната и по традиционалној медицини која ставља нагласак на тело, а не на конкретне болести. Генерално узев, култура Кине је по својим специфичностима јединствена у свету⁴³⁷.

С друге стране, посматрајући утицај верског фактора, за Кину би се могло рећи да није држава са доминантним религиозним обележјима. Међутим, настојања да се манипулише снагама које обликују људску природу и свет имају своје упориште и у кинеским религиозним традицијама, које представљају својеврсну мешавину верских, сујеверних и магијских веровања. Кина је и постојбина различитих религијско-

---

⁴³⁵ Бжежински Збигњев: *Велика шаховска табла*, op. cit. стр. 38.

⁴³⁶ Shambaugh David : *China Goes Global*, Oxford University Press, New York NY, 2012, pp. 192-195.

⁴³⁷ Everyculture, available from www.everyculture.com/Bo-Co/China.html,

филозофских традиција као што су конфучијанизам, таоизам и будизам, који су дали посебан допринос у обликовању културе те земље.

Конфучијанство има знатно шире значење од религије, јер се одређује и као социјално и политичко учење. С тим у вези, у историји кинеског царства конфучијанство је поред улоге државне религије имало и функцију званичне државне идеологије. Кроз своју дугу историју конфучијанство је код Кинеза имало значајну улогу у формирању свести, убеђења, понашања и схватања начина живота. У најкраћем, основ кинеског живота и организација кинеског друштва везани су у значајној мери управо за конфучијанство. Кинеско друштво је у својој историји имало само један период дисконтинуитета и то после Другог светског рата након спроведене социјалистичке револуције. Међутим, ради се само о формалном прекиду, јер комунистичке реформе нису успеле да уклоне конфучијанство из свакодневног живота кинеског народа. С тим у вези, у конфучијанизму се налази и оправдање за дуготрајност кинеског модела социјализма⁴³⁸. Наиме, конфучијанизам је представљао такав скуп вредности који је систему дао стабилност и дуготрајност, тако да се Кина може сврстати у групу најстабилнијих и најуспешнијих држава на свету⁴³⁹. Доктрина конфучијанизма је посебно ојачала након спајања са супротстављеним легализмом који је изнад свега стављао закон са оштрим казнама. С друге стране, конфучијанизам се заснивао на високом степену морала. Вођење рачуна о принципијелности, моралности и очувању врлина као елементима који дају легитимитет једној политици има дугу историју у Кини, која сеже до конфучијанских филозофских корена. У складу са кинеском традицијом, када је неко у свом понашању привржен врлини и принципима, онда му то даје за право да буде вођа. Ако се сагледа савремени контекст, схватиће се да је Кина спознала колика је вредност тих идеала за развој меке моћи у међународним одосима, а посебно за њен потенцијални културни и интелектуални допринос међународној заједници, јер промовисање поменутих вредности и идеала може помоћи повећању утицаја и успостављању статуса Кине као светске силе. Зато није случајност што је Кина по Конфучију назвала институте које оснива широм света како би промовисала проучавање кинеског језика и културе⁴⁴⁰.

Руска Федерација припада групи двоконтиненталних држава, будући да се просторе у Европи (око 106 милиона становника) и у Азији (око 40 милиона становника).

⁴³⁸ Јевтић Миролуб: *Политикологија религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2009, стр. 336-338.

⁴³⁹ Основ конфучијанизма који се односи на разумевање друштвених односа лежи у изреци да „нека отац буде отац, син-син, владар-владар, а чиновник-чиновник“. Друштво уређено на овај начин се састоји од владајуће класе и нижих слојева, од оних који мисле о управљању и оних који раде и потчињавају се. Свој статус људи не стичу рођењем или богатством већа само знањем и поштењем, што је утицало на развијање осећања да свако може бити на врху.

⁴⁴⁰ Бергстен Фред и др: *Успон Кине: изазови и шанса*, ЈП Службени гласник, Београд, 2011, стр. 282.

Међутим, значај европског правца је посебно наглашен у руској историји, цивилизацији и геополитици, јер Русија себе сматра делом Европе. Руски народ, као и већина других народа, свој културни идентитет одређује првенствено руским језиком. То је уједно било и средство за ширење утицаја, у овом случају првенствено на балтичке државе где га је говорила већина образованих људи у доба Совјетског Савеза⁴⁴¹. Поред тога, руски је званични језик и у Белорусији, Јужној Осетији и Придњестовљу, као и у Абхазији, Казахстану и Киргистану. Као једна од званичних језика признат је је и у појединим административним јединицама Молдавије и Румуније.

Русија поседује суштинска обележја која је одвајају од великог броја народа Европе, па и од многих Словена. Доминантно православље и Руска православна црква део су руске културе и идентитета. У Руској Федерацији, најраспрострањенија религија је хришћанство, најдоминантнија је православна вероисповест, а друга најзаступљенија религија је ислам. Руска култура је дала посебан допринос обогаћивању светске културне баштине, нарочито у архитектури, књижевности, музици, балету као и у осталим материјалним и нематеријалним вредностима људског духа. То је уједно и битан „извозни потенцијал“ Русије, који јој је обезбедио значајно место у светским односима. Достигнућа у области науке и уметности указују да је Русија од свог почетка па до данас била плодно тло за развој људског друштва уопште. С тим у вези, руска књижевност има посебно место у светском културном наслеђу, а развијала се паралелно са целокупном руском историјом да би у XIX и XX веку дала више светских класика (Пушкин, Гогољ, Достојевски, Толстој, Јесењин и други)⁴⁴².

И поред културног богатства, бивши СССР је поражен у Хладном рату, делимично и због неразумевања значаја популарне културе као средства ширења идеологије и културе. Поучена овим искуством, модерна Русија знатно више улаже напоре у промоцији и афирмацији националне културе и науке⁴⁴³. У промоцији сопствене културе Руска Федерација има отежавајућу околност да не може да понуди разнолике садржаје популарне културе који би били прихваћени од стране корисника у свету и да на тај начин постане конкурентна западној култури.

Један од темеља руског националног идентитета је и Руска православна црква. Концепт руског света (Русский мир) представља експанзивну и месијанску спољну

---

⁴⁴¹ Grigas Agnia: *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*, The Royal Institute of International Affairs – Chatham House, London UK, 1 August 2012, доступно на: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_grigas.pdf, p. 10.

⁴⁴² Петровић Драган: *Русија на почетку XXI века: геополитичка анализа*, Институт за политичке студије, Нови Сад, 2007, стр. 303.

⁴⁴³ Ђурковић Миша: *Русија и откривање меке моћи*, *Национални интерес*, бр. 4, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 34-36.

политику сагласну националним интересима Руске Федерације и жељама Руске православне цркве. Групе блиске извршној власти употребљавају секуларно схватање концепта руског света ради јачања стабилности државе, обнове статуса светске силе и увећања утицаја у суседним државама. Руска власт у остварењу ових циљева види Руску православну цркву као стратешког партнера. Ипак, за Руску православну цркву „руски свет” представља, пре свега, религијски концепт којим жели да прошири и учврсти положај Московске патријаршије, првенствено у Белорусији и Украјини⁴⁴⁴.

Геополитичка идентификација неке државе (субјективно виђење сопствене позиције у односу на друге државе) и у оквиру тога доминантна религија и те како утиче на њен геополитички код. Нема сумње да се геополитички код не може замислити без религиозног и културног идентитета нације⁴⁴⁵. С тим у вези, једно од суштинских обележја културе и националног идентитета руског народа је његова православна традиција. У кључна обележја која је православље пренело на руски народ спадају саборност, холистичко схватање односа појединац–заједница у коме су интереси заједнице на првом месту. Руска православна идеологија саборности темељи се на принципима значаја колектива, док је индивидуализам прихватаан само ради изградње његовог моралног и образовног квалитета, при чему се рационално не одваја од вредносног (моралног).

У својим садашњим границама Руска Федерација припада групи најхетерогенијих држава. У таквим околностима идентитет који настаје мора да прихвати различите области и врсте самоидентификације. Поједине компоненте руског идентитета настају спонтано док су друге убачене кроз политички дискурс и медије. С тим у вези, је и податак да је 2005. године дошло до измене најзначајнијег празника и то уместо 7. новембра (почетак Октобарске револуције) уведен је Дан народног јединства који се празнује 4. новембра. То је дан ослобођења Москве од пољских окупатора 1612. године у коме су учествовале све класе руског друштва. Међутим, прве године обележавања овог празника главни догађај био је марш ултрадесничарских организација са националистичким и фашистичким обележијима у Москви⁴⁴⁶.

За Руску Федерацију национално питање постаје посебно значајно у ситуацији када мигранти из бивших совјетских република не успевају да се интегришу и када ксенофобија постане популарна међу домаћим становништвом. Један од битних разлога

---

⁴⁴⁴ Petro N. Nicolai: *Russia's Orthodox Soft Power*, Carnegie Council for Ethics in International Affairs, New York NY 2015, доступно на: https://www.carnegiecouncil.org/publications/articles_papers_reports/727

⁴⁴⁵ Килибарда Зоран: *Основе геополитике*, оп. cit. стр. 10.

⁴⁴⁶ Cheng Chen: *The Prospects for Liberal Nationalism in Post-Leninist States*, The Pennsylvania State University Press, University Park PA, 2007, pp. 92-93.

ксенофобије између руског домаћег становништва и досељеника је конкуренција на тржишту рада. То је уједно и био разлог реформе образовања у циљу решавања руске нетрпељивости према различитостима кроз увођење нових предмета у школама као што су верске студије и друго. То је уједно и показатељ да је државна политика у стању да утиче на национални баланс, социјалну структуру, економски живот и на успостављање нове друштвене динамике.

Једна од специфичности Русије је њен посебно персонализован spoj традиције и модерности. Као основа руске културе, традиција је дуго одолевала променама тако да се ни сада не може тврдити да је попустила пред налетом универзализације светског друштва. На самом почетку политичких промена у Руској Федерацији, руско друштво је било суочено са супротстављеним процесима: везивањем за традицију и процесом модернизације⁴⁴⁷. Уопштено посматрано, руска култура тежи традиционализму, али се са друге стране са процесом глобализације она приморава да се модернизује.

Уколико Русија жели да ојача своју меку моћ, речи ће убудуће морати да одговарају делима у њеној политици. Такође, та земља ће морати у потпуности да ослободи таленте цивилног друштва али и да буде самокритична, што се неће брзо догодити⁴⁴⁸.

Исламска култура поседује своје специфичности које је одвајају од других култура, али представља и културу која спорије поприма друге трендове. Према виђењу исламских фундаменталиста, светска култура нагриза јединство исламског друштва и намеће муслиманима поредак потпуно другачије природе. Овакво гледиште, које се заснива на специфичном тумачењу исламских списа и историје, прерасло је у фундаменталистичко учење које прожима муслимански свет. За исламске интелектуалце се напредак светске културе, у чему су предњачиле западне силе, подудара се с падом ислама. По њима, ислам је кроз историју представљао врхунац културолошких достигнућа, а муслиманској сили није било равне. Међутим, у савременом добу околности су сасвим другачије. У свету који је створио Запад, муслиманске земље су подељене, муслимани су окружени страном културом, доживевши да им „Запад преотме водећу улогу у свету“ и поставши „сведоци уздрманости самих темеља исламске цивилизације“⁴⁴⁹.

Несумњиво је да секуларна култура света нагриза културу вере. Кључна иновација секуларне културе је идеја да људи могу да владају, деле правду и да се баве уметношћу

---

⁴⁴⁷ Курјак Јелица: *Политичке промене у Русији (1990-1996)*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 45.

⁴⁴⁸ Joseph S. Nye: *What China and Rusija Don't get about Soft Power*, доступно на: <http://foreignpolicy.com/2013/04/29/what-china-and-russia-dont-get-about-soft-power/>

⁴⁴⁹ Maududi A'la Sayyid Abul: *The Islamic Movement Dynamics of Values, Power and Change*, Markazi Maktaba Islami Publishers, New Delhi IN, 2001, p. 25.

без непосредног Божијег вођства. Модерна култура оправдава одвојеност цркве и државе и тако поспешује развој институција независних од религије и традиције. За разлику од разноликости и подела које владају у модерној култури, фундаменталисти сматрају да је њихова вера „есенција јединства“. У том смислу, „ислам је одлучио да уједини земљу и небеса у један систем који ће постојати у срцу појединца и у стварном друштву, који ће све животне активности стопити у само обожавање“⁴⁵⁰.

У исламској култури не постоји подељеност између верске и световне власти, јер је политичко уточиште повезано са религијском припадношћу. Фундаменталистички ислам захтева да политички лидери у муслиманским државама буде активни муслимани, да шеријатско право буде темељ закона и да последњу реч при обликовању свеукупне владине политике има улема (орган састављен од стручњака за право и религију).

Велике историјске културне традиције као што је ислам, представљају сложене скупове идеја, уверења, доктрина, списа и образаца понашања. Међутим, доминантна уверења и ставови једног друштва се временом мењају. Одражавајући елементе континуитета, преовлађујућа култура у друштву може се у многоне разликовати од оне каква је била пре неколико генерација. Из тих разлога се и за исламску културу може рећи да по својој природи није статична, већ променљива под утицајем економског развоја, ратова и других националних траума, миграција и слично⁴⁵¹.

Унутрашња разноврсност ислама указује на његову сложеност као религије и културе. Иако је разврстан на различите начине, ислам је уобичајено подељен на огранке сунита, шита и суфија. Иако се позивају н заједничке списе, муслимани се у различитој мери држе сопствене писмене традиције. Текстуални канон је подложен различитим интерпретацијама, што се може уочити на великом броју школа исламског права. Након оснивања националних држава, утицај ислама на друштвени живот значајно је варирао од државе до државе - од дубоке присутности у Саудијској Арабији до спорадичног утицаја у Индонезији. Различитост исламске културе и идеологије утиче и на различито реаговање на стварност, при чему ни међу исламистима не постоји јединство⁴⁵².

У исламској култури посебно место заузима шеријат или божији закон, који представља више од збира правила и поступака јер утиче на сваки аспект друштва, од одевања и хигијене па све до економских активности. Као такав, шеријат представља основ целокупног друштвеног устројства, јер подразумева да је Бог прописао све како би управљао људским животом. Поред тога, божији закон обухвата начела веровања,

---

⁴⁵⁰ Qutb Sayyid: *Social Justice in Islam*, Islamic Publications International, New York NY, 2000, pp. 26-28.

⁴⁵¹ Фукујама Френсис: *Крај историје и последњи човек*, Романов, Бања Лука, 2001, стр. 238

⁴⁵² Moussalli S.Ahmad: *Moderate and Radical Islamic Fundamentalism: The Quest for Modernity, Legitimacy and the Islamic State*, University Press of Florida, Gainesville FL, 1999, pp. 82-107.

владавине и правде, али и морална начела на којима се заснивају међуљудски односи⁴⁵³. За ислам је везана тврдња да драстично руши западне снове о универзалности, јер се опире доминацији и избегава зближавање. Већина муслиманских држава је заправо на линији повећаног отпора „империјалистичком“ и „безбожном“ Западу, што недвосмислено указује на религију као најважнији извор идентитета. Борба против капиталистичког светског система представља њихов џихад, као одговор на све веће ширење капиталистичког система, што између осталог изазива нарастајуће незадовољство међу муслиманским жртвама, а њихов отпор добија све већу подршку. Временом је џихад је добио глобално обележје ислама, иако је био сузбијан од стране многих блискоисточних држава. Међутим, коришћење савремених технологија и помоћ других држава, омогућили су џихадистима да организују велики број следбеника у низу држава. На тај начин су исламисти на крају прошлог века постали глобална сила која реализује пројекат замишљен од стране њихових идејних лидера⁴⁵⁴.

У вез са исламском културом, треба поменути и значај осећања солидарности са групама које припадају ужим или ширим круговима идентификације. Конфликти националне државе са групама које припадају најширем кругу идентификације води унутрашњим конфликтима са подгрупама које се налазе унутар националне државе. У том смислу конфликт САД и других држава антитерористичке коалиције, са Авганистаном, Ираком, Ираном, ствара унутрашње тензије између хришћанског и муслиманског становништва унутар САД и европских држава. Он доводи и до тензија унутар различитих арапских држава (Египат, Пакистан, Саудијска Арабија и друге) између прозападно оријентисаних политичких и верских фракција и оних који су антизападно и антиамеричко оријентисани, јер у Западу виде отелотворење зла и опште декаденције. На овај начин се често културна хетерогеност често актуелизује када се у жижи нађе цивилизацијски и културни идентитет.

3.2.7. Енергетски чиниоци

Енергија и геополитика су одувек били тесно повезани, а у прошлом веку су енергетски ресурси постали и главни фактор у одређивању победника ратова. С тим у вези, током Другог светског рата један од кључних циљева било је и осигурање довољне количине енергената за ратне машинерије и војну индустрију сукобљених страна. Јапан је донео одлуку да нападне америчке Хаваје оног тренутка када је нафтни ембарго претио да у потпуности заустави јапанску флоту и авијацију, али и целокупну индустрију. Такође, и

⁴⁵³ Qutb Sayyid: *Milestones*, Markazi Maktaba Islami, New Delhi IN, 1981, p. 107.

⁴⁵⁴ Lenčer Dž. Frenk, Boli Džon: *Kultura sveta*, Clio, Beograd, 2006, str. 285.

промена односа између СССР и Немачке наступила је када је вођа Рајха Адолф Хитлер показао намеру да контролише нафтна поља у Румунији. Главни фронт напада нацистичке Немачке на Совјетски Савез водио је према нафтоносним пољима Каспијског региона. Америчко бомбардовање румунских нафтних постројења 1943-1944. године имало је основни циљ да спречи снабдевање Немачке нафтним дериватима.⁴⁵⁵ Историјски посматрано, произвођачи нафте су одувек настојали да створе глобално савезништво и промену цена енергената, што је умногоме било у супротностима са интересима великих сила.

У историји је позната и прва светска нафтна криза чији је формални настанак везан за арапско-израелски рат 1973. године, када су само десет дана након почетка сукоба, на иницијативу Саудијске Арабије државе чланице ОПЕК-а донеле одлуку о употреби „нафтног оружја“. Одлука се састојала у повећању цене сирове нафте за 70% ,али и смањењу производње за 5% све до постизања политичких циљева поменутих земаља⁴⁵⁶.

У савремено доба енергетски ресурси креирају нове геополитичке алате и могућности, као и климатске проблеме. С тим у вези, две главне карактеристике дају фосилним горивима геополитичку димензију. Прво, ради се о необновљивим ресурсима, а друго, они су првенствено концентрисани у неколико региона у свету. На пример, 80% светских резерви нафте се налази у девет земаља које представљају само 5% светске популације, док се 80% светских ресурса гаса налази у 13 земаља, при чему Блиски исток сам поседује 62% нафте и 45% проверених резерви гаса⁴⁵⁷.

Ова ситуација има геополитичке импликације из неколико разлога. Прво, већина фосилних горива се налазе у политички нестабилним регионима. На пример, међу седам држава које је ЕУ одредила као спонзоре међународног тероризма налази се пет произвођача енергије – Либија, Иран, Ирак, Сирија и Судан, при чему су њих три главни произвођачи нафте (Либија, Иран и Ирак), а две од поменутих држава поседују око 20% проверених нафтних резерви у свету (Иран и Ирак). Други проблем је везан за приступ ресурсима који може проистећи из унутрашњих политичких промена у државама великим произвођачима енергената. Пример за то је Венецуела, чланица ОПЕК-а и главни произвођач нафте, која је након поновног избора Хуга Чавеза 2006. године, покренула

---

⁴⁵⁵ Радун Бранко: Глобални фактори енергетске безбедности Србије, Зборник радова *Геополитички и енергетски фактори стабилности Балкана*, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010, стр. 55-56.

⁴⁵⁶ Ђукић Срећко: *Време енергије: више од дипломатије*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 19.

⁴⁵⁷ Umbach Frank: Global Energy Security and the Implications for the EU, *Energy Policy*, Volo. 38, Issue 3, Elsevier, Amsterdam NL, 2010, p. 1233.

питање национализације енергетских ресурса, што утиче на снабдевање међународног тржишта⁴⁵⁸.

С друге стране, енергетски ресурси уједно представљају и покретачку снагу у спољној политици великих сила у многим регионима. Потврду за то можемо наћи и у актуелном тренутку у прикаспијском и централноазијском региону. Присуство САД и Русије и њихово супарништво у новим самосталним и независним регионима нафте и гаса означава геополитичку игру и представља прави „хладни хафтно-гасни рат“⁴⁵⁹. Такође се не смеју заборавити ни оружане интервенције и сукоби у Ираку 2003. године и Либији 2010. године. Иако су њихови поводи били различити, ипак је чињеница да ове две државе поседују залихе врло квалитетне нафте⁴⁶⁰.

Пре почетка финансијске кризе 2008. године, повећана потражња за увозом нафте и гаса, коју није пратило одговарајуће проширења производних капацитета довела је до повећања цена енергената, повечања прихода произвођача и извозника, омогућавајући произвођачима као што су Русија, Венецуела и Иран остваривање утицаја изнад њихове реалне тежине у регионалној и међународној политици⁴⁶¹.

Попут нафте у прошлом веку, гас је у XXI веку добио интензивнији глобални значај. То је утицало да структура савременог тржишта енергије постане све више глобализована али и политизована и подложна тржишним и геополитичким утицајима. Надзор над енергијом доноси политичку моћ, а свако ко посегне за том моћи мора се суочити и са политичким последицама које она доноси као и са одговорношћу за негативне импликације надзора над главним токовима нафте и гаса. Однос између енергетског утицаја оних који располажу нафтом и гасом и политичке моћи које имају представљаће главни стратегијски и концептуални проблем светског тржишта нафте и гаса у првој половини XXI века⁴⁶².

Савремена концепција геополитичких односа на глобалном нивоу укључује поред економије (тзв. гео-економија) и енергију природних ресурса попут нафте, угља или природног гаса као важну варијаблу. Енергетски ресурси су неопходни и суштински услов за социјални и економски развој држава и за националну и глобалну безбедност. Узимајући у обзир њихов значај, ресурси су истовремено и потенцијални инструменти

---

⁴⁵⁸ Metais Raphaël: *Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a Market-based and a Geopolitical Approach*, Department of EU International Relations and Diplomacy Studies, EU Diplomacy Papers 3, Bruges, Belgium 2013, pp. 10-11.

⁴⁵⁹ Ђукић Срећко: *Време енергије: више од дипломатије*, op. cit. стр. 19.

⁴⁶⁰ Рендулић Златко: *Нафта-разлог напада САД на Ирак и Либију*, Теовид, Београд, 2012, стр. 115.

⁴⁶¹ Pascual Carlos, Zambetakis Evie: *The Geopolitics of Energy from Security to Survival*, in: Pascual Carlos, Elkind Jonathan (eds): *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*, Brookings Institution Press, Washington DC 2008, p. 10.

⁴⁶² Dekanić Igor, Kolundžija Stevo, Karasalihović Daria: *Stoljeće nafte: Veza između nafte, novca i moći koja je promenila svijet*, Naklada Zadro, Zagreb, 2004, str. 8.

спољне политике и фактор који може утицати на исход спољне политике држава. Кроз промене на енергетском тржишту долази и до промене односа између производње и потрошње држава. С тим у вези, енергетски интереси, посебно под чврстим условима ави постоје на међународном тржишту, утичу на мапирање геостратешких интереса. Притом ће коришћење енергетских ресурса вероватно утицати на политику, а политика може повратно утицати на њихову употребу⁴⁶³.

Нафта представља један од најважнијих енергетских ресурса и узрок је многих глобалних противуречности и у историји и у савремено доба. Она покрива око 33% светске потрошње енергије, поред угља, гаса, нуклеране енергије, хидроенергије и обновљивих извора⁴⁶⁴. Нафта се због свог значаја не може посматрати као обична сировина, јер је и даље неопходно потребна за економски развој планете, као и због чињенице да поседује стратегијску вредност за потрошаче и државе извознице⁴⁶⁵.(Табела бр.6).

РЕЗЕРВЕ (хиљаде милиона барела)		ПРОИЗВОДЊА (хиљаде барела дневно)		ПОТРОШЊА (хиљаде барела дневно)	
Венецуела	303,2	САД	13057	САД	19880
Саудијска Арабија	266,5	Саудијска Арабија	11951	Кина	12799
Канада	168,9	Руска Федерација	1157	Индија	4690
Иран	157,2	Иран	4982	Јапан	3988
Ирак	148,8	Канада	4831	Саудијска Арабија	3918
Руска Федерација	106,2	Ирак	4520	Руска Федерација	3224
УАЕ	97,8	УАЕ	3935	Бразил	3017
Либија	48,4	Кина	3846	Јужна Кореја	2796
САД	50,0	Бразил	2734	Немачка	2447
Нигерија	37,5	Мексико	2224	Канада	2428

Табела бр. 6: Државе са највећим залихама, производњом и потрошњом нафте у 2017. години⁴⁶⁶

Глобалне потврђене резерве нафте у 2017. години у односу на претходни период опале су за 0,5 милијарди барела (-0,03%) и износе 1696 милијарди барела, што би било довољно за 50,2 година глобалне производње на нивоу 2017. године. С друге стране,

⁴⁶³ Campos Ana, Patrício Fernandes Carla: *The Geopolitics of Energy in: Geopolitics of energy and energy security*, Instituto da Defesa Nacional, Lisboa PT, 2017, p. 25.

⁴⁶⁴ *BP Statistical Review of World Energy June 2017*, BP p.l.c., London UK, 2018, доступно на: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>

⁴⁶⁵ Петровић Пироћанац Зоран: *Геополитика енергије (битна развојна компонента друштва у XXI столећу)*, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 54.

⁴⁶⁶ *BP Statistical Review of World Energy 2018*, op. cit. pp. 12-14.

забележено је повећање резерви у Венецуели (за 1,4 милијарди барела), што је донекле амортизовало пад у Канади (-1,6 милијарди барела) и мањи пад у већини држава ОПЕК-а. Државе ОПЕК-а тренутно држе 71,8% глобалних доказаних резерви. У свету је потражња за нафтом била је подстакнута увозницима који су имали користи од ниских цена, при чему су Европа (0,3 Мб / д) и САД (0,2 Мб / д) забележиле значајан пораст у односу на просечне падове у претходних 10 година. Раст у Кини (0,5 Мб/д) био је у складу са десетогодишњим просеком. Посебно је забележен раст у потрошачким горивима (првенствено бензина) као последица кретања цена нафте, док је насупротив томе потражња за дизелом смањена⁴⁶⁷.

Поред тога, забележен је и раст трговине нафтом за 3,7% или 1,5 Мб/д,⁴⁶⁸ која је достигла 42,4 Мб/д, а раст рафинисаних производа био је још бржи. Велики пораст производње на Блиском истоку и значајан помак у америчком балансу понуде и потражње довели су до снажног раста у глобалној трговини нафтом у 2016. години (+2,5 Мб/д или +3,9%, на 65,4 Мб/д). То је уједно била друга узастопна изнадпросечна година (након раста од 3,7 Мб/д у 2015. години) уз више него двоструку двогодишњу просечну стопу раста од 1,7% (1 Мб/д).

На светском тржишту нафте Европска унија је највећи увозник (21,7% у 2016. години), и уједно и највећи зависник од руске нафте. У периоду од 2010. до 2016. године, Унија бележи стални раст увоза нафте. С друге стране, САД највише нафте увозе из Канаде, централне и јужне Америке и Саудијске Арабије. У светском увозу Кина учествује са 14,1% при чему су њени главни партнери државе Блиског истока, северне Африке и Русија⁴⁶⁹. Као и Европска унија, и Кина бележи стални раст увоза нафте, што је резултирало куповином канадске компаније Nexen 2012. године, а све у циљу обезбеђења сиовствених енергетских потреба. Поред тога, Кина потребе за нафтом задовољава и увозом из Судана, Конга и Гвинеје⁴⁷⁰. Према актуелним показатељима, Кина је највећи светски нето увозник нафте, (раст од 11,5%) а Русија је била највећи нето извозник у 2017. години (8,6 Мб / д, незнатно повећање у односу на 2016. годину)⁴⁷¹.

У светској употреби енергената угаљ заузима друго место са 28%, али за разлику од нафте показује тренд смањења нарочито од 2013. године. Светске потврђене резерве угља тренутно су довољне да задовоље 134 године глобалне производње. По регионалној распрострањености, азијско-пацифичко подручје поседује највеће потврђене резерве (41%

⁴⁶⁷ BP Statistical Review of World Energy 2018, op. cit. p. 12

⁴⁶⁸ Милиона барела/дневно.

⁴⁶⁹ BP Statistical Review of World Energy June 2017, op. cit. p. 24

⁴⁷⁰ William A. Joseph: *Politics in China*, Oxford University Press, New York, 2014, pp. 280-281.

⁴⁷¹ BP Statistical Review of World Energy 2018, op.cit . pp. 24-26

од укупних резерви), од чега на Кину отпада 21,4%. Од појединачних држава, највеће резерве угља има САД (22,1%)⁴⁷² (Табела бр.7) .

Анализа глобалних резерви угља показује њихову распрострањеност у многим светским регионима, што умањује ризике картелизације овог производа. За разлику од нафте, угљан има стабилну цену и није предмет интервенције групе држава произвођача као што је то случај са нафтом. Међутим, треба имати у виду да сагоревање угља захтева посебне инсталације у циљу очувања животне средине⁴⁷³. С тим у вези, интересантан је пример Кине која услед велике потрошње угља има за последицу значајно загађење ваздуха у појединим градовима (тзв. „cancer villages“) што утиче на нормалан живот и здравље људи, као и загађеност великих водотокова што смањује количине воде за пиће и угрожава биодиверзитет⁴⁷⁴. Када се ради о светској производњи угља, она бележи пад. Тако је 2016. године производња смањена за 6,2%, (231 милиона тона нафтног еквивалента (mtoe), што је највећи забележени пад од 1971. године. Такође, опала је Кинеска производња за 7,9% а америчка за 19% (85 mtoe). И потрошња угља у свету је опала за 1,7%, што је већ други узастопни пад. Смањење потрошње је забележено у САД (-33 mtoe, 8,8%), Кина (-26 mtoe, -1,6%) и у Уједињеном Краљевству (-12 mtoe, 52,5%)⁴⁷⁵.

РЕЗЕРВЕ (милиони тона)		ПРОИЗВОДЊА (милиони тона)		ПОТРОШЊА (милиони тона)	
САД	250916	Кина	1747,2	Кина	1892,6
РФ	160364	САД	371,3	Индија	411,9
Аустралија	144818	Аустралија	297,4	САД	322,1
Кина	138819	Индија	294,2	Јапан	120,5
Индија	97728	Индонезија	271,7	РФ	87,3
Немачка	36108	РФ	206,3	Јужна Африка	82,2
Украјина	34375	Јужна Африка	142,4	Јужна Кореја	86,3
Пољска	25811	Колумбија	61,4	Немачка	71,3
Казахстан	25605	Пољска	49,6	Индонезија	57,2
Индонезија	25598	Казахстан	47,9	Пољска	48,7

Табела бр. 7: Државе са највећим резервама, производњом и потрошњом угља у 2017. години⁴⁷⁶

Након забележеног пада, у 2017. години светска потрошња угља порасла је за 1%, при чему Индија бележи навећи раст (4,8%) услед повећане потражње унутар и изван енергетског сектора. Светска производња угља је снажније порасла (3,2%), захваљујући

⁴⁷² Ibidem, p. 36.

⁴⁷³ Петровић Пироћанац Зоран: *Геополитика енергије (битна развојна компонента друштва у XXI столећу)*, op. cit. стр. 25.

⁴⁷⁴ Lallanilla Marc: China, s Top 6 Environmental Concernes, Live Science New York NY 2013, доступно на: <https://www.livescience.com/27862-china-environmental-problems.html>

⁴⁷⁵ BP Statistical Review of World Energy June 2017, op.cit. p. 40.

⁴⁷⁶ BP Statistical Review of World Energy 2018, op. cit. pp. 36-39.

значајном повећању кинеског (3,6%, 56 Мтое) и америчког (6,9%, 23 Мтое) удела. Поред тога, треба напоменути да је пораст производње кинеског угља уједно и највећи раст у протеклих шест година⁴⁷⁷. Аустралија и Индонезија су највећи извозници угља на свету (у 2016. години, 29,2% и 27,7%). Упркос паду домаће потрошње, Руска Федерација је трећа, са уделом од 12,8%. Поред наведених земаља, раст извоза бележе и Јужна Африка, Колумбија и Монголија. Индонезијски извоз угља је у благом порасту, услед великог увоза у НР Кину. Наиме, упркос сталном паду потражње на кинеском тржишту угља, увоз тог енергента је повећан као последица смањење кинеске производње⁴⁷⁸.

Поред наведених, у спектру значајних глобалних енергената посебан значај има природни гас који у светској потрошњи енергије учествује са 24%, али за разлику од осталих енергената, природни гас бележи константан раст у производњи и потрошњи (Табела бр. 8).

РЕЗЕРВЕ (трилиони кубних метара)		ПРОИЗВОДЊА (билиони кубних метара)		ПОТРОШЊА (билиони кубних метара)	
Руска Федерација	35	САД	734,5	САД	739,5
Иран	33,2	Руска федерација	635,6	Руска федерација	424,8
Катар	24,9	Иран	223,9	Иран	214,4
Туркменистан	19,5	Катар	175,7	Кина	210,3
САД	8,70	Канада	176,3	Канада	115,7
Саудијска Арабија	8,0	Кина	149,2	Саудијска Арабија	111,4
Венецуела	6,4	Норвешка	123,2	Малезија	111,2
Уједињени Арапски Емирати	5,9	Саудијска Арабија	111,4	Немачка	90,2
Кина	5,5	Аустралија	113,5	Мексико	89,5
Нигерија	5,2	Алжир	91,2	Велика Британија	76,7

Табела бр.8: Државе са највећим резервама, производњом и потрошњом природног гаса у 2016. години⁴⁷⁹

Посматрано по регионима, Блиски Исток има највеће доказане резерве природног гаса (42,5%) а затим Евроазија (30,4%), док су Иран са 18% и Руска Федерација са 17,3% државе са највећим резервама гаса на свету. Те земље су и највећи носиоци резерви⁴⁸⁰. У 2016. години су увозне цене природног гаса по гасоводу смањене су 28,2% за чланице

⁴⁷⁷ BP Statistical Review of World Energy 2018, op. cit. p.36

⁴⁷⁸ Coal information: Overview, International Energy Agency, Paris FR, 2017, pp. 4-5, доступно на: <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/CoalInformation2017Overview.pdf>

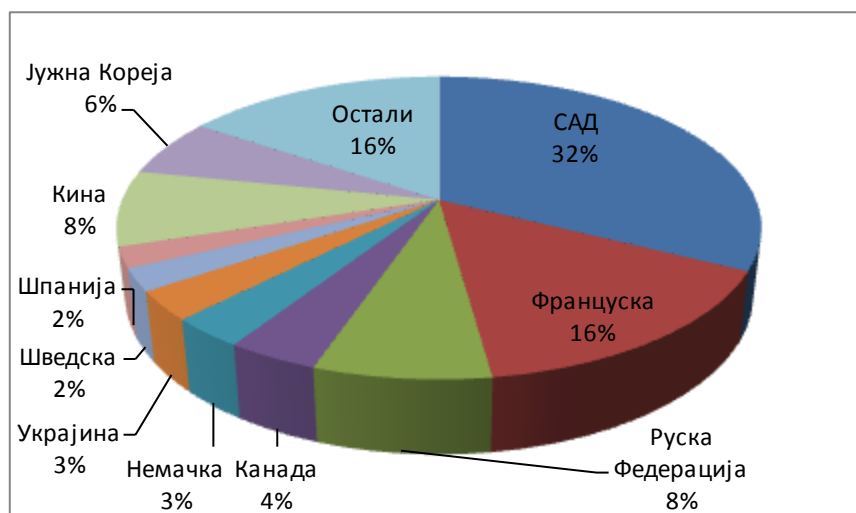
⁴⁷⁹ BP Statistical Review of World Energy June 2017, op. cit. pp. 26-33.

⁴⁸⁰ Ibidem, p. 26.

Европске уније, док је у САД цена гаса смањена за 23,0%. Такође је забележено и повећање глобалне потражње за природним гасом од 2,7% у односу на 2015. годину. У остатку света, потрошња природног гаса показала је просечну стопу раста од 6,1% годишње у последњих 20 година. Овај тренд је још израженији у Кини, где је просечан пораст износио 12,8% годишње у истом периоду⁴⁸¹. И у 2017. години забележено је повећање потрошње (3,0%, 96 милијарди кубних метара) и производња (4,0%, 131 милијарди кубних метара) природног гаса, што уједно представља и највећу стопу након финансијске кризе⁴⁸².

У шеснаест земаља се најмање четвртина струје производи коришћењем нуклеарне енергије (Графикон бр.7). Тако Француска добија око три четвртине електричне енергије из нуклеарних електрана, Мађарска, Словачка и Украјина на тај начин добијају више од 50% од нуклеарне енергије, док Белгија, Чешка, Финска, Шведска, Швајцарска и Словенија добијају једну трећину струје.

Графикон бр.7 Највећи светски корисници нуклеарне енергије⁴⁸³

Процењује се да Јужна Кореја и Бугарска добијају више од 30% електричне енергије из нуклеарне енергије, док се у САД, Великој Британији, Шпанији, Румунији и Русији око 20% електричне енергије добија на тај начин. Јапан се такође ослања на нуклеарну енергију која традиционално учествује са више од 25% у производњи струје. Након опадања тог удела последњих година (хаварија у Фукушими)⁴⁸⁴, глобална нуклеарна производња порасла је за 5 милиона тона нафтног еквивалента (мтое), или 1,1%, што је

⁴⁸¹ *Natural Gas information: Overview*, International Energy Agency, Paris FR, 2017, pp. доступно на: <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/NaturalGasInformation2017Overview.pdf>

⁴⁸² BP Statistical Review of World Energy, 2018, op. cit. pp.29-30

⁴⁸³ BP Statistical Review of World Energy June 2017, op. cit. p. 41.

⁴⁸⁴ *Nuclear Power in the World Today*, World Nuclear Association, London UK, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/current-and-future-generation/nuclear-power-in-the-world-today.aspx>

преко десетогодишње просечне стопе раста од -0,7%. При томе највећи раст је забележен у Кини (8 мтое) и Јапану (3 мтое), што је анулирало пад у Европи (3 мтое)⁴⁸⁵.

Евидентно је да постоји јасна потреба за новим производним капацитетима у области енергетике широм света, како због постепене замене фосилних горива, посебно угља, због чињенице да ти енергенти емитују велике количине угљен-диоксида, али и тради задовољења повећане потражње за електричном енергијом у многим земљама. Иначе, у 2015. години је 66,0% електричне енергије у свету произведено из сагоревања фосилних горива. Упркос снажној подршци и расту повремених обновљивих извора електричне енергије последњих година, допринос фосилних горива за производњу електричне енергије остао је практично непромењен у последњој деценији (66,5% у 2005. години)⁴⁸⁶.

3.2.8. Еколошки чиниоци

Историјски гледано, питања заштите животне средине су и раније била актуелна на међународном плану, али нису никад била видљивија него у актуелном тренутку. Имајући у виду проширену агенду безбедности или питања која треба разматрати у том смислу, држава се више не може посматрати као легитимни јединствени фактор који је уједно и референтни објекат. У случају заштите животне средине, референтни објекат су планетарни атрибути неопходни за одржавање цивилизације⁴⁸⁷.

Проблеми животне средине, као и повећање мобилности добара и услуга и неслућени развој телекомуникација, три су најважнија обележја глобализације⁴⁸⁸. Еколошки проблеми који по својој природи не познају националне границе, могу се сврстати у две велике групе: проблеми који се јављају као последица природних процеса и представљају феномене независне од деловања човека, и еколошки проблеми који су последица деловања различитих друштвених, политичких и економских динамика у свету.

Непосредни узрочници системског нарушавања односа између природе и човека су људи чији је циљ стицање добара. Због тога је животна средина изложена последицама неадекватног транспорта нуклеарног отпада широм света, емисијама из нуклеарних постројења и другим негативним утицајима, што у комбинацији са убрзаним растом становништва прети изазивању драматичних еколошких промена. Поред тога, простора под шумама је све мање као и водених ресурса, атмосферска температура постаје све већа,

⁴⁸⁵ *BP Statistical Review of World Energy*, 2018, op. cit. p.40

⁴⁸⁶ *Nuclear Power in the World Today*, World Nuclear Association, op. cit.

⁴⁸⁷ Dalby Simon: *Environmental Security*, University of Minnesota Press, Minneapolis MN, 2002, p. 7.

⁴⁸⁸ Kudrle T. Robert: Three Types of Globalization: Communications, Market, and Direct, In: Vayrynen Raimo (ed.): *Globalization and Global Governance*, Rowman & Littlefield, Lanham MD, 1999., pp. 5-8.

а животињске и биљне врсте нестају⁴⁸⁹. Еколошки проблеми са којим се свет данас суочава дубоко су укореењени у људској историји. Многи од њих су настајали током дужег периода, да би тек у садашњем периоду драматично оснажили свој утицај. Различите државе и региони имају различите погледе на еколошке проблеме, који су посебно постали сложени појавом светских финансисјких система и међународних корпорација које су моћније од многих држава⁴⁹⁰ (Табела бр.9).

Р.бр	ДОГАЂАЈ	ДАТУМ	МЕСТО	ЕКОНОМСКИ ГУБИЦИ (\$)	УГРОЖЕНО
1.	Тропски циклон	Новембар, 1970	Бангладеш	90 милиона	300.000
2.	Поплаве	Август, 1971	Вијетнам	-	100.000
3.	Земљотрес	Јули, 27, 1976	Кина	5,6 милијарди	242.769
4.	Циклон Горки	Април, 1991	Бангладеш	2,0 милијарди	138.866
5.	Суша	Лето, 2003	Европа	13,5 милијарди	70.000
6.	Цунами	Децембар, 26, 2004	Индонезија	14,0 милијарди	227.898
7.	Земљотрес	Октобра, 8, 2005	Пакистан	5,2, милијарди	88.000
8.	Циклон Наргис	Мај, 2008	Мијанмар	10,0 милијарди	138.366
9.	Земљотрес	Мај,12, 2008	Кина	85,0 милијарди	88.000
10.	Земљотрес	Јанура, 12, 2010	Хаити	8,0 милијарди	222.570

Табела бр.9: Највеће природне катастрофе⁴⁹¹

Човечанство се у XXI веку човечанство суочава са разним претњама и рањивостима. Када је реч о еколошким претњама, оне су биле предмет брони разматрања од стране националних влада, међународних безбедносних структура, јавности и медија. Анализа бројних националних стратегија у области екологије указује на присуство заједничких проблема (климатске промене, храна, сигурност енергије и ресурса), али и на постојање одвојених питања, везаних за регионалне специфичности као што су рибарство, последице суша, коришћење/границе зајединичких водених ресурса и друго. Сатвљање акцента на та питања у националним стартегијама није изненађујуће ако се имају у глобалне манифестације и последице неких претњи из тог домена. Поред тога, већина савремених друштава перципирају еколошке претње као угрожавање њихових

⁴⁸⁹ Kegley W. Charles Jr, Raymond A. Gregory: *Exorcising the Ghost of Westphalia - Building World Order in the New Millennium*, Prentice Hall, Upper Saddle River NJ, 2002., pp. 157-162.

⁴⁹⁰ Понтинг Клајв: *Еколошка историја света*, Одисеја, Београд, 2009, стр. 428-429.

⁴⁹¹2016 Annual Global Climate and Catastrophe Report, p. 4, доступно на: <http://thoughtleadership.aonbenfield.com/Documents/20170117-ab-if-annual-climate-catastrophe-report.pdf>

заједничких вредности (материјалних и нематеријалних) уз свест о неопходности заједничког решавања тих проблема⁴⁹².

Глобалне климатске промене су постале сурова стварност још пре једног века, а тај тренд се наставља. Ефекат стаклене баште изазива се најпре сагоревањем угља, нафте и природног гаса, при чему се ослобађају велике количине угљен-диоксида и смањује кисеоник у атмосфери. Овоме доприносе и други отровни гасови (метан, азотни оксид и други), који загађују атмосферу и премашују упијајуће способности биосфере. Због катастрофалних последица, глобално загревање је најхитнији светски проблем XXI века⁴⁹³. Озонски омотач, који штити живи свет на Земљи, истањен је емисијом штетних ултраљубичастих зрака (глобалним загревањем), и уништен изнад Антарктика на површини од 13 милиона км².⁴⁹⁴ Због велике концентрације отровних гасова постоји опасност од отапања огромних пространа леда на Антарктику, те ослобађања великих количина ледене воде, а тиме и до поремећаја морских струја и општег пада температуре⁴⁹⁵.

Укупне емисије гасова које изазивају ефекат стаклене баште имају стабилан пораст и достигле су око 52,7 гигатона еквивалента угљен-диоксида (GtCO₂e) у 2014. години. Стопа глобалних емисија гасова стаклене баште имала је бржи пораст у периоду од 2000. до 2010. године (2,2% годишње) него у периоду од 1970. до 2000. године (1,3% годишње). Тај пораст је још више био убрзан у 2010. и 2011. години (3,5 процената годишње) а затим се почео успоравати у периоду 2012. - 2013. година (1,8 процената годишње). Опште узев, глобалне емисије гасова са ефектом стаклене баште настављају да расту. Премда постоје поједини охрабрујући показатељи по којима стопе раста глобалних емисија угљен-диоксида из коришћења фосилних горива у индустрији успоравају, рано је доности закључак да је овакав тренд трајан⁴⁹⁶.

Глобално загревање подстиче и глобалне климатске промене, посебно појаву великих поплава и глобално повећање водене масе на Земљи⁴⁹⁷. Такође, оно доприноси и ширењу заразних болести, као што су денга и вирус Западног Нила. Поред тога, сурови временски услови, као последица глобалног загревања, погодују развоју многих заразних

---

⁴⁹² Janoušková Svatava, Hák Tomáš, Oulehlová Alena: Environmental Security: What Conceptual Framework?, International Conference on Agriculture, Biology and Environmental Sciences (ICABES'14) Bali ID, 2014, доступно на: <http://iaast.org/upload/8784A1214029.pdf>

⁴⁹³ Гудланд Роберт: Раст је досегао своју границу, у: Мандер Цери, Голдсмит Едвард. *Глобализација*, Клио, Београд, 2003, стр. 212.

⁴⁹⁴ Ibidem, стр. 215.

⁴⁹⁵ Илић Миодраг: Quo vadis свете, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 309.

⁴⁹⁶ *The Emissions Gap Report 2016, Synthesis Report*, UN Environment Programme, Geneva CH, 2016, p.12-13, доступно на: <https://europa.eu/capacity4dev/unep/document/emissions-gap-report-2016-unep-synthesis-report>

⁴⁹⁷ Kegley W. Charles Jr, Raymond A. Gregory: *Exorcising the Ghost of Westphalia - Building World Order in the New Millennium*, op. cit. p. 162.

болести⁴⁹⁸. Проблеми животне средине се јављају и због непланске сече и спаљивања тропских шума. Ове промене, заједно са другим проблемима (смањење дебљине озонског омотача и др), директно узрокују и смањење квалитета и површине пољопривредног земљишта.

Глобални подаци о површинским температурама указују да је 2016. година била најтоплија од када се систематски врше мерења. Та календарска година је била $0,83^{\circ}\text{C} \pm 0,1^{\circ}\text{C}$ топлија од просека за период 1961-1990 ($0,52^{\circ}\text{C}$ изнад просека за период 1981-2010), и $0,06^{\circ}\text{C}$ изнад претходне 2015. године. Петогодишње и десетогодишње средње температуре такође су достигле своје највише вредности, тако да су 2012-2016 односно 2007-2016 биле $0,65^{\circ}\text{C}/0,57^{\circ}\text{C}$ изнад просека за период 1961-1990, те $0,34^{\circ}\text{C}$ и $0,26^{\circ}\text{C}$ изнад просека 1981-2010. године. Температура је 2016. године била изнад просека у односу на период 1961-1990 у већини светских држава. Једини значајни изузеци били су северни и централни део Аргентине и делови југозападне Аустралије. У већини подручја на северној хемисфери температуре су биле најмање 1°C изнад просека 1961-1990. године, а једини изузеци су били Квебек (Канада) и делови Руске Федерације на Далеком истоку⁴⁹⁹.

Трендови на глобалном нивоу показују да се укупан број хладних дана и ноћи смањује, а број топлих дана и ноћи повећава. Фреквенција топлих таласа се у протеклом периоду посебно повећала у деловима Европе, Азије и Аустралије. Велика је вероватноћа да је и људски утицај значајно допринео промени глобалних температурних скале, односно фреквенцијама и интензитету дневних температурних екстрема од средине 20. века наовамо.⁵⁰⁰

Температуре на површини мора и океана у 2017. години су биле изнад просека посматраног периода 1981-2010. година за $0,38^{\circ}\text{C}$, а поменута година је била једна од три са највишом температуром. Док су на просторима западног Пацифика и Индијског океана забележени температурни рекорди, у тропском и суптропском делу Атлантика, температуре површине океана су биле знатно изнад просека, али не и рекордне. Температуре на морској површини су биле мало испод просека 1981-2010. године у већем делу источног Индијског океана, у подручјима јужно од Африке и Јужне Америке, а на подручју северног Атлантика јужно од Гренланда (регија у којој су последњих година

---

⁴⁹⁸ Sidel W. Victor, Levy S. Barry: Security and public health, In: *Social Justice*, Vol. 29, No. 3, New York NY 2002, pp. 108-119.

⁴⁹⁹ *WMO Statement on the State of the Global Climate in 2016*, World Meteorological Organization, Geneva CH, 2017, p. 5.

⁵⁰⁰ *Climate Change 2014 - Synthesis Report (Summary for Policymakers)*, IPCC, Geneva CH, 2015, p.8. Dostupno na: http://www.ar-5/syr.ipcc.ch/topic_summary.php

бележене континуиране хладне аномалије). Температуре у већини океана који окружују Антарктик биле су знатно топлије од просека⁵⁰¹.

Највећи покретач катастрофа у 2018. години био је тропски опасност од циклона након неколико значајних олуја које су погодиле укључујући и ураган Мицхаел и Хуррицане Флоренце (САД), тајфун Јеби и тајфун Трами (Јапан), тајфун Мангкхут (Азија) и тајфун Румбиа (Кина). Сваки од њих Олује су минимално проузроковале штету од најмање 4 милијарде УСД⁵⁰².

Веома изражени облици нарушавања животне средине су и загађење водених и копнених површина које изазивају киселе кише. На тај начин се повећавају еколошке потешкоће и осиромашују витални ресурси. Повећаном емисијом оксида азота и сумпора, који ступају у додир са воденом паром у атмосфери, стварају се капљице аеросолне киселине⁵⁰³. У облику киша, ова једињења уништавају биљни и животињски свет на копну и воденим површинама. Последице се огледају у изумирању огромних шумских области и смањењу потенцијала фотосинтезе, те изумирању биљних и животињских врста у језерима и рекама. Поред киселих киша, водена маса на Земљи, посебно питка вода, угрожена је и развојем индустријске производње, чиме се повећава количина индустријских отрова и нафте који се из индустријских постројења и подводних налазишта и хаварисаних танкера изливају у мора и океане. Такође, и убрзани развој пољопривреде, крчење шума и исушивање мочвара, с циљем повећања обрадивих површина, нарушава еко систем. Развој вештачких ђубрива негативно утиче на биолошку разноврсност тла и водених површина, јер отровна једињења ђубрива у додиру са водом стварају мањак кисеоника, што за последицу има уништавање живог света у води. С обзиром на то да више од половине светског становништва живи дуж обала мора и океана, опасност од даљег загађења водених површина је очигледна⁵⁰⁴.

Глобални еколошки проблеми који се односе на земљиште нису ограничени само на случајно одлагање отпада, већ и на све веће уништавање шума, као и неправилно коришћење земљишта. Природно окружење се уништава и како би се направио пут за урбано ширење, што резултира губитком станишта бројних природних врста. Фрагментација земљишта због изградње објеката и инфраструктуре је такође битан

---

⁵⁰¹ WMO Statement on the State of the Global Climate in 2017 – Provisional Release 06.11.2017, World Meteorological Organization, Geneva CH, 2017, pp. 3-4, dostupno na: https://ane4bf-datap1.s3-eu-west-1.amazonaws.com/wmocms/s3fs-public/ckeditor/files/2017_provisional_statement_text_-_updated_04Nov2017_1.pdf?7rBjqhMTRJkQbvuyMNAmetvBgFeyS_vQ

⁵⁰² Weather, Climate & Catastrophe Insight, 2018 Annual Report, p. 4, доступно на:

<http://thoughtleadership.aonbenfield.com/Documents/20190122-ab-if-annual-weather-climate-report-2018.pdf>

⁵⁰³ Илић Миодраг: Quo vadis свете, op. cit. стр. 314.

⁵⁰⁴ Стојановић Госпава, Путник Ненад: Контрола над воденим ресурсима као фактор националне безбедности, Зборник радова *Европске интеграције: правда, слобода и безбедност, Том I*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2016, стр. 410-412

фактор када је реч о неправилном коришћењу земљишта. Сви ови фактори заједно доводе до ерозије и деградације земљишта и до процеса дезертификације (претварању земљишта у пустињско тло).⁵⁰⁵

Рањивост и изложеност екстремним утицајима могу деградирати и уништити пољопривредна подручја и инфраструктуру, што угрожава животе и обезбеђење хране милионима људи. Од стране Светског програма за храну (WFP) изнета је забрињавајућа процена да више од 80% становништва свету чије је снабдевање храном несигурно живе у земљама са деградираним окружењем склони природним катастрофама. Када наступе догађаји везани за климатске поремећаје, ситуација људи који су већ угрожени, може брзо да се погорша и да доведе до глади. Проблеми акутног недостатка хране и неухрањености се повећавају тамо где се природне опасности као што су суше и поплаве стварају надовезују на последице конфликта. Пример таквог стања је рог Африке, где је најпре 2016. године изостала кишна сезона. Уследила је сезона сурове суше у периоду јануар-фебруар 2017. године, те веома мале количине падавина у периоду кишне сезоне март-мај 2017. године. Резултат тога јер био велики пораст броја угрожених људи у источној Африци, при чему је ситуација посебно тешка у јужној и југоисточној Етиопији, северном и приморском делу Кеније, Сомалији, југоисточној области Јужног Судана и североисточном подручју Уганде⁵⁰⁶.

Последице пропадања животне средине не осећају сви народи равномерно – што прети појави других раскола, који се могу показати јачим фактором глобалне дестабилизације него сами фактори животне средине. Између осталог, и насилни сукоби могу бити крајња последица ових поремећаја. Нарушавањем животне средине најпре ће бити погођени они који живе у слабо настањеним областима (тропске шуме, пашњаци где нема много падавина и низије на обалама). Ова подручја ће бити све мање настањена због раста нивоа мора и огољавања шума услед све дужих сушних периода. Становници тих области могу изабрати два пута: миграцију у градове или друге земље које нису погођене овим проблемима, или заузимање неугрожених подручја суседних држава, што може испровоцирати нове насилне сукобе. Проблеми животне средине посебно погађају сиромашне земље Трећег света, које немају капацитете да на њих ефикасно одговоре. У настојању да обнове или створе нову инфраструктуру, владе тих земаља се сусрећу са изазовима финансијске, социјалне и политичке природе, тако да у многим од њих долази до све већег јаза између онога што се поставља као захтев држави и њене финансијске

---

⁵⁰⁵ Anand S. Vijay: Global Environmental Issues, *Open Access Scientific Report*, Vol. 2, Issue 2, 2013, доступно на: <http://www.omicsonline.org/scientific-reports/2157-7617-SR-632.pdf>

⁵⁰⁶ WMO Statement on the State of the Global Climate in 2017, World Meteorological Organization, Geneva CH, 2018, p. 29, доступно на: https://library.wmo.int/opac/doc_num.php?explnum_id=4453

способности да одговори тим захтевима. Ово може узроковати пропадање држава и избијање етничких сукоба - што за последицу може имати присилне миграције у земље способније да се носе са еколошким катастрофама.

Нарушавање животне средине превазилази националне границе, због чега су потребни снажни међународни напори да се ови проблеми реше. Међународни карактер безбедности животне средине изражен је пре свега кроз јачање свести о значају овог проблема, побољшање сарадње између држава и стварање мрежа недржавних актера (невладине организације, појединци и други) заинтересованих за еколошке проблеме. Ови проблеми решавани су током XX века потписивањем више од 900 мултилатералних споразума, а њима се бави и преко 28.000 еколошких невладиних организација у свету. Појава великог броја еколошких покрета уздрмала је уврежена схватања о националној и међународној безбедности, што је допринело да се истраживачко поље безбедности прошири и на животну средину⁵⁰⁷. Еколошко пустошење и други феномени изван су оквира у којима државе могу спречити њихов даљи развој традиционалним средствима (економске санкције и војне акције)⁵⁰⁸. Многе државе, држећи се круто своје суверености, оклевају да се укључе у напоре заочување животне средине, осим ако нису сигурне да ће и друге државе то учинити. То понашање је последица тога што је штета од уништавања животне средине спора, а решење проблема сувише скупо. Државе се често понашају неодговорно и себично, само су заинтересоване за минимум сарадње у очувању животне средине, настојећи одговорност пребацити на друге, а умањујући при томе сопствену одговорност⁵⁰⁹.

Једна од најупечатљивијих карактеристика односа према животној средини јесте постојање двеју различитих агенди - научне и политичке, које се делимично преклапају и узајамно делују. Научна агенда је сачињена изван директног уплива политике, углавном од стране научних и истраживачких институција, и нуди списак еколошких проблема који већ сада или ће у ближој будућности угрожавати прогрес и опстанак цивилизације. Политичка агенда је по својој суштини владина и међувладина и састоји се од процеса доношења јавних одлука и јавних политика које се баве питањима заштите животне

---

⁵⁰⁷ Litfin T. Karen: Environmental security in the coming century, In: Paul V. Thazha, Hall A. John (eds): *International Order and the Future of World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 1999, p. 330.

⁵⁰⁸ Nelson N. Daniel: Threats and Capacities: Great Power and Global Insecurity, In: Klare T. Michael, Chandrani Yogesh (eds), *World Security in the Twenty-First Century*, p. 40.

⁵⁰⁹ Kegley W. Charles Jr, Raymond A. Gregory: *Exorcising the Ghost of Westphalia - Building World Order in the New Millennium*, op. cit. p. 163

средине. Као таква, политичка агенда одражава актуелни ниво политизације и секуритизације⁵¹⁰.

Сектор заштите животне средине постаје све сложенији због великог броја питања као и због чињенице да се овим проблемом баве и други сектори, с обзиром да:

- поремећаји екосистема укључују климатске промене, губитак биодиверзитета, дезертификацију и друге облике ерозије, исцрпљивање озонског омотача и различите облике загађења;
- проблеми са енергијом обухватају исцрпљивање природних ресурса, разне облике загађења, укључујући управљање отпадом, посебно везано за нуклеарну енергију, транспорт нафте и хемијску индустрију;
- проблеми становништва укључују пораст популације и повећану потрошњу, епидемије и лоше здравствене услове, политички и друштвено неконтролисане миграције,
- проблеми са храном укључују сиромаштво, глад, губитак плодних тла и водних ресурса, епидемије и лоше здравствене услове уопште, као и општу оскудицу и неуједначену дистрибуцију;
- економски проблеми укључују заштиту неодрживих модела производње, друштвену нестабилност која је инхерентна императиву раста (што доводи до цикличних и хегемонистичких сломова), као и структурне асиметрије и неједнакост;
- цивилни сукоби укључују нарушавање животне средине везано за рат с једне стране, те насиље везано за деградацију животне средине с друге стране⁵¹¹.

Са аспекта глобалних еколошких проблема посебну улогу и значај имају ОУН у потрази за најадекватнијим моделом деловања међународне заједнице. ОУН је уједно и прва међународна организација која је угрожавање животне средину прихватила као универзални безбедносни проблем. Са великим бројем агенција и кроз различите програме, УН настоје да питање животне средине решавају све државе света. С тим у вези, најважнији је Програм УН за животну средину који уједно утврђује и приоритете међународне заједнице у овој области. Поред тога, читав низ активности које се предузимају на решавању проблема животне средине нашао је и своје формално утемељење у широком тумачењу појединих одредби оснивачког акта УН и касније усвојених аката ове организације. Уједињене нације су израдиле и велики број препорука,

---

⁵¹⁰ Buzan Barry, Waever Ole, de Wilde Jaap: *Secutiry: a New Framework for Analysis*, Lynne Reinner Publishers, London UK, 1998, p. 71.

⁵¹¹ Ibidem, pp. 74-75.

протокола, конвенција и међународних уговора везаних за очување животне средине, као и других међународно правних инструмената који имају обавезујући карактер за државе потписнице.⁵¹²

Човечанство се налази на прагу глобалне еколошке кризе која настаје пре свега као резултат техногених активности човека. Глобална еколошка криза као скуп глобалних и регионалних еколошких проблема: дефицита природних ресурса (најпре, питке воде и фосилних горива), нарушавања и нестајања природних екосистема, губитка биодиверзитета, масивног загађивања животне средине, чак и васионског простора, глобалних промена климе (глобалног отопљавања због ефекта стаклене баште, честих природних катастрофа), уништавања шума и плодног земљишта, ширења пустиња и озонских рупа, учесталости киселих киша и нових вирусних инфекција може уништити биосферу у целини.

На основу свега наведеног, уочава се оправданост констатације да климатске промене представљају уједно и „множилац претњи“, које не долазе од самих климатских промена, већ од њихове интеракције са постојећим безбедносним околностима. У том контексту, климатске промене представљају директне и индиректне претње и међународној безбедности. С тим у вези, климатске промене у интеракцији са другим ризицима према међународној безбедности ће вероватно имати највећи утицај на нестабилне, конфликтно погођене регионе.⁵¹³

3.2.9. Безбедносна процена глобалног нивоа

Анализа међународних прилика указује да упркос напорима Уједињених нација у протеклом периоду није дошло до значајнијег смањивања сиромаштва, глади и болести на планети. Узроци таквог стања садржани су у политичким и економским поделама у свету, негативном утицају ратова и криза, недостатку природних ресурса, те последицама деловања неких природних чинилаца, попут поплава, земљотреса, орканских ветрова и суша. Након краћег периода постхладноратовске униполарности, међународни односи добијају мултиполарна обележја, а до извесне мере је успостављена нова равнотежа моћи, при чему велике силе делују у различитим деловима света у циљу јачања свог утицаја. С тим у вези су и амбиције САД и Русије за доминацијом у заједничким интересним сферама, тако да се на одређени начин може говорити и о новом хладном рату. Томе у

---

⁵¹² Стајић Љубомир, Станаревић Светлана: Значај и улога међународних организација у очувању еколошке и људске безбедности, *Зборник радова Правног факултета бр. 3*, Нови Сад, 2015, стр. 965,972-973

⁵¹³ *Climate Security 101 A Project of the Center for Climate & Security*, The Center for Climate and Security, Washington DC, 2015, pp. 2-3, доступно на: https://climateandsecurity.files.wordpress.com/2012/04/climate-security-101-2_21_15.pdf

прилог говоре и санкције према Руској Федерацији које су уведене од стране САД и ЕУ након ескалације украјинске кризе 2014. године, као и изградња антиракетног штита НАТО у непосредном окружењу Русије. Глобалне институције као што су УН, Светска трговинска организација (WTO), G8 и G20, Светска банка и Међународни монетарни фонд (IMF) ће остати утицајни, посебно у решавању проблема високо глобализованог и међузависног света. Као резултат преиспитивања процеса глобализације и њених економских, социјалних и безбедносних последица у свету испољавају се и различити антиглобалистички покрети.

Русија и НР Кина ће наставити да спроводе активности усмерене на јачање политичког утицаја, војне и економске моћи у међународној заједници., а нарочито у појединим регионима, при чему ће се позивати на потребу доследне примене међународног права у односима међу државама. Ове земље ће интензивно радити и на реализацији сопствених прекограничних пројеката - Русија на јачању енергетске повезаности, првенствено са Европом, а Кина на пројекту „Један појас-један пут“. Политичка, економска, културна и војна доминација Сједињених Америчких Држава на глобалном нивоу ће се све више доводити у питање, како услед спољне задужености САД, унутрашњих политичких прилика, тако и због опадања кредибилитета интервенционистичке политике у свету. Томе доприносе и различити ставови у кругу НАТО држава у погледу успеха досадашњих војних интервенција у свету, као и неусаглашеност у погледу обима и начина мешања у унутрашње сукобе и грађанске нереде у трећим земљама.

И поред тога што ће силе у настајању тражити начине да повећају свој утицај у оквиру Уједињених нација, а посебно у Савету безбедности, сталне чланице тог тела ће на сваки начин настојати да садрже свој привилеговани положај, односно ексклузивно право вета. Без значајнијих реформи УН, малим и неразвијеним земљама најзначајнија међународна организација неће постати репрезентативни заштитник њихових интереса. Ипак, и поред реално недовољног утицаја на решавање најважнијих глобалних проблема. Уједињене нације ће и у наредном периоду имати значајну улогу по низу питања, укључујући борбу против тероризма и посредовање у циљу окончања оружаних сукоба.

САД и њени савезници ће бити принуђени да модификују примену мекших елемената своје моћи, због појаве и деловања растућих и нових регионалних сила. У будућности ће се фокус стратегијских интереса САД са Европе поступно преусмеравати на решавање проблема у Северној и Јужној Америци, Азији и Африци. НАТО ће наставити са глобалним ширењем свог безбедносног и политичког утицаја и продубљивањем различитих видова сарадње са регионалним и међународним

организацијама (пре свега са ЕУ и УН), као и са бројним државама изван евроатлантског подручја. Ширење НАТО ће бити усмерено пре свега на групу арапских земља на чијем би челу биле снаге које НАТО активно подупире током актуелних грађанских ратова, побуна или сукоба на Блиском истоку, као и на подручје Западног Балкана. Ова настојања ће бити предмет супротстављања других држава, првенствено Русије, али и Кине и неких других земаља које би у даљем ширењу НАТО могле видети угрожавање властитих геополитичких интереса.

Процеси глобалног управљања способни да окупе заинтересоване стране ради разрешавања одређених проблема на међународном нивоу, вероватно ће наставити да се развијају, посебно када је реч о питањима од заједничког интереса као што су климатске промене. Резултати и домети договорених заједничких одговора зависиће од перцепције националног интереса учесника и биће повезани са обимом и дубином захвата, ценом имплементације и висином трошкова. Поменути процеси глобалног управљања би у сваком случају требало да помогну ублажавању ефеката глобалне и регионалне нестабилности, пре свега промовисањем политичке сарадње, а не конфронтације.

Економска анализа указује да је у протеклој деценији, између осталог, повећана свест већине становништва планете о томе како изгледа економски колапс, изазван глобалном рецесијом. Последице таквог стања и даље су видљиве у појединим регионима, државама и групама неразвијених земаља, које се и даље суочавају са привредном и финансијском кризом, стагнацијом производње, порастом незапослености и сиромаштва, продубљеним економским и социјалним поделама унутар становништва. Зато се и у наредном периоду може очекивати да ће поједини региони, државе и друштвене групе у оквиру њих бити суочени са даљом економском стагнацијом, што може водити политичкој нестабилности. Такође, последице финансијске нестабилности у функционисању глобалног тржишта ће и даље бити изражене и тешко предвидиве.

Међусобна зависност и повезаност држава у глобализованом окружењу, као и веровање да учешће у међународној трговини и присуство на светском тржишту доноси несумњиве користи свим учесницима, вероватно ће деловати као мач с две оштрице. С једне стране ће имати стабилизирајући на односе између великих сила тиме што ће подизати трошкове конфронтација и сукоба, али ће с друге стране допринети дестабилизовању држава и региона који нису у стању да се носе са повећаном конкуренцијом и друштвеним променама које доноси међусобна повезаност. Пример такве повезаности и међузависности су симбиотски односи између Кине и САД. Тако ће ове државе и даље једна другу посматрати као безбедносну претњу, али ће и даље користити све могућности за економску сарадњу. Најзад, и међусобна повезаност

глобалног економског система такође представља значајан системски ризик за високо интегрисане економије, с обзиром на то да ће пропаст једног дела тог система имати директан утицај на друге делове.

Економске анализе указују на постепено преливање светског богатства од цивилизацијског круга земаља на Западу ка државама на Истоку, што се посебно односи на Кину. С тим у вези, последице кинеског континуираног економског јачања, повећања становништва и несташнице природних ресурса, могу се одразити и на досадашњу, уздржану и принципијелну спољну политику Кине и повећати улагања те земље у развој у сфери безбедности. Кина се у наредном периоду може суочавити и са великим изазовима у области унутрашње политике, пре свега са еколошким и социјалним изазовима, али и етничким и религијским конфликтима. И поред побољшања економске ситуације у Европи, излазак Велике Британије из ЕУ увећава степен неизвесности за многе инвеститоре. С друге стране, економски раст Руске Федерације је у великој мери зависан од цена енергената и сировина, као и дужине трајања и ефеката санкција које су ЕУ, САД и друге државе увеле Руској Федерацији. Због тога ће та земља бити приморана на проширавање економског и енергетског савезништва са државама у окружењу, а превасходно са Кином.

У наредном периоду очекује се даљи интензиван технолошки развој, посебно у области информационих технологија, комуникација, електронике, транспорта, енергетике, пољопривреде, као и у другим областима. То ће, између осталог, утицати и на све већу повезаности и међузависности држава, привреда и друштва. С друге стране, ограничење доступности иновативних технологија у свету утицаће да неће све државе имати једнаке користи од тог развојног процеса. Са повећањем употребе научно-технолошких достигнућа повећаваће се и могућности њихове злоупотребе од стране терористичких организација и организованих криминалних структура са циљем угрожавања стабилности и безбедности, нарочито у високоразвијеним државама.

Изазови, ризици и претње безбедности, а пре свега они у чијој су основи конфликти мотивисани етничким тензијама, покушајима сецесије и културним и верским разликама, поседоваће довољан потенцијал за дестабилизовање ширих простора и ескалацију конфликта с употребом оружаног насиља. Етнички сукоби биће често дуготрајни и компликовани за окончање и иницираће интерна расељавања и флукуацију избеглица и миграната. Поједини унутрашњи сукоби, посебно они који буду укључивали етничко насиље, могу ескалирати и прелазити националне границе, носећи ризик за прерастање националних у регионалне сукобе.

Сложеност глобалне безбедности карактеришу тензије и сукоби у различитим деловима света, повећан број кризних жаришта, затегнутост у односима водећих војних сила, економска рецесија и криза у већем делу света. На стање безбедности у свету велики утицај наставиће да испољавају тероризам, организовани криминал, пролиферација оружја за масовно уништавање, етнички и верски екстремизам, илегалне миграције, хибридне претње, као и енергетска небезбедност.

Блиски исток, као и Северна Африка, остаће веома нестабилна подручја и у наредном периоду. На то ће утицати и недовршени процеси и контроверзне последице догађаја познатих као „Арапско пролеће“ - грађански немири који су се 2010. године са Египта проширили на Тунис, Либију, Сирију, Јемен, Бахреин, Алжир, Јордан, те изазвали различите реакције у свету. Иако се у будућности не може искључити могућност ескалације сукоба и вођења међудржавних ратова на том простору, ипак је у даљем развоју конфликта на Блиском истоку вероватнија опција вођења већег броја малих грађанских ратова, уз повремени утицај држава или војних савеза са стране и међународно посредовање, те преговарача из УН, те потенцијално учешће САД и Русије.

Велике силе, првенствено САД, наставиће своје ангажовање у различитим регионима у складу са националним интересима, али и у зависности од процена претњи по националну безбедност. Поред развоја ресурса потребних за вођење класичног оружаног сукоба и повећања војне моћи, у наредном периоду ће се развијати и капацитети потребни за супротстављање асиметричним и хибридним претњама, као и за помоћ цивилном становништву у циљу адекватног реаговања на еколошке претње и слично.

Демографске трендове ће и у наредном периоду карактерисати регионална неравномерност као израз социјалне неравнотеже који се подудара са поделом света на његов развијени и неразвијени део, што ће представљати један од кључних глобалних изазова. Наиме, демографска експлозија у неразвијеним деловима света доводи до све већег несклада између растућег броја становника и дефицита природних ресурса у тим подручјима. Земље у развоју суочаваће се не само са проблемом прекомерног демографског раста, већ и са недостатком хране, природних ресурса и ниским нивоом индустријског развоја - што ће доводити до економских и социјалних криза које могу прерастати у грађанске нереде и локалне ратове. На социјалне прилике у свету у наредном периоду утицаће следећи фактори: дивергентни демографски трендови, локална политичка нестабилност, економска криза и грађански сукоби. Наведени чиниоци могу утицати на драматично повећање глобалне покретљивости, укључујући масовни прилив илегалних миграната у развијена подручја и пражњење неразвијених и руралних подручја,

што ће представљати озбиљне безбедносне изазове. У том контексту, убрзана урбанизација и прекограничне миграције ће обележити и наредни период.

У развијеним државама ће тренд повећања броја имиграната утицати на промену етничке структуре становништва, која ће бити посебно изражена у урбаним подручјима. С тим у вези, могу се очекивати тешкоће везане за процесе интеграције имиграната, укључујући повећање стопе незапослености, што може представљати извор угрожавања унутрашње безбедности и доводити до политичке нестабилности у појединим државама. Уз повећани обим миграција иде и повећан ризик од преношења заразних болести, као и могућност избијања пандемија смртоносних болести. Кључни миграциони токови ће бити из Северне Африке и Блиског истока према Европи. С друге стране, мањи број држава (првенствено у исламском свету) имаће позитивне трендове у погледу демографске структуре становништва.

Процес глобализације је, између осталог, утицао и на то да америчка култура постане доминантна на планетарном нивоу. Међутим, хегемонистичке претензије САД ће у појединим деловима света, а посебно у муслиманским земљама, довести до тога да и америчка култура буде мање примамљива. Тиме ће се отворити простор за ширење других култура, укључујући кинеску. Ипак, америчка култура и начин живота ће и у наредном периоду остати преовлађујући модел. Етнички и верски сукоби у различитим деловима света, као и теоризам инспирисан радикалним исламом, угрожаваће безбедност читавих региона, посебно подручја настањених муслиманским живљем, као и европског простора.

Анализа енергетских чинилаца упућује на закључак о ограничениости природних ресурса на планети, укључујући и енергенте, уз евидентну неравномерну диверсификацију. И у наредном периоду спољна политика великих сила биће окренута према регионима који имају свој посебан енергетски значај. С тим у вези супарништво САД и Русије у регионима богатим енергетским ресурсима и са друге стране великим потрошачима треба очекивати и у наредном периоду. С обзиром на чињеницу да и Арктик поседује велике количине енергената може се очекивати да ће и то бити простор сучељавања интереса великих сила.

Због чињенице да се највеће количине енергената налазе у нестабилним регионима не може се искључити могућност нарушавања динамике производње и транспорта према потрошачима. Процене указују да ће и у наредном периоду фосилна горива имати доминантну улогу у производњи електричне енергије, као и да ће доћи до повећања потражње за енергентима. То ће условити и наставак надметања за обезбеђивање приступа енергетским ресурсима и контролу нафтних и гасних токова који су од виталног значаја за привреду појединих држава. У спектру значајних глобалних енергената посебно место

има природни гас који у светској потрошњи енергије бележи константан раст у производњи и потрошњи. При томе посебан допринос пораст потражње за гасом је на азијским тржиштима и у НР Кини, јер овај енергент представља еколошки прихватљивију алтернативу за угаљ, који је тренутно други најкоришћенији енергент. Такође, и у државама чланицама ЕУ се повећава потражња за гасом. Потражња за угљем биће и даље у паду, првенствено због његових штетних еколошких последица. С друге стране, мало је вероватно да ће енергија добијена из обновљивих извора имати значајан удео у глобалној потрошњи.

Анализа еколошких фактора показује да ће се климатске промене и природне непогоде у наредном периоду испољавати још драматичније и са још тежим последицама по становништво и материјална добра на планети. Промена климе изазвана је бројним факторима и утиче на услове за живот на Земљи, посебно у погледу расположивих количина хране и воде. Овај тренд наставиће се и у будућности, јер превелика емисија угљен-диоксида и других штетних гасова наставља да утиче на глобално загревање и промену климе, топљење леда на половима, повећање киселости воде у океанима и слично. Овакав тренд промене климе већ доводи, а то ће бити још наглашеније у будућности, до појаве екстремних временских прилика, олуја и поплава и представљаће претњу, првенствено густо насељеним приобалним областима и урбаним срединама.

Климатске промене ће утицати на тло, атмосферу, мора и океане и могу представљати непредвидиве процесе, који укључују и прогресивну еволуцију и пењриоде изненадне нестабилности. Велике промене климе ће вероватно укључивати даље топљење ледених површина, прогресивну топлотну експанзију океана и повећање киселости морске воде под утицајем угљен-диоксида из атмосфере. Земљиште које је погодно за настањивање вероватно ће се смањити, а распоред пољопривредних култура ће се вероватно променити. Тропске болести, попут маларије, вероватно ће се померати ка северу и ранијим зонама умерене климе. Екстремни временски догађаји ће се променити у учесталости и интензитету, угрожавајући густо насељена приморска, урбана и пољопривредна подручја, с променом карактера годишњих доба, катастрофалним поплавама и олујама, што ће резултирати повећањем миграција.

Подаци упућују на то да ће атмосфера наставити да се загрева током XXI века, што ће утицати на производњу, доступност, складиштење и кориштење енергије, хране и питке воде. Поједина подручја на Земљи биће далеко угроженија и мање безбедна за живот. Процењује се да ће и у наредном периоду Јапан и још двадесетак земаља широм света, међу њима Русија, Филипини и Индонезија, али и државе Латинске Америке попут Гватемале, Колумбије и Перуа, Мексика, као и неколико држава САД, укључујући

Калифорнију и Хаваје, бити у појачаном ризику од природних непогода. У таквим околностима не искључује се ни могућност нуклеарних катастрофа изазваних пуцањем реактора услед деловања земљотреса или цунамија. Актуелна политичка и демографска реалност, у комбинацији са климатским променама и несигурношћу осигурања потребних количина хране и воде, указује на то да ће Блиски исток, Северна, Источна и Централна Африка, као и поједине земље у Централној Азији, у средњерочном периоду бити суочене са великим безбедносним ризицима од промене климе. Поред тога, све бројније обално и урбано становништво у ширем азијско-пацифичком региону постаће посебно осетљиво на ефекте климатских промена с аспекта обезбеђења питке воде.

С друге стране, брзо топљење Арктика и померање геополитичке динамике у тој области (укључујући и погоршање односа између Русије и њених арктичких суседа) могли би имати комбиновани ефекат на повећање геополитичких тензија у до сада релативно стабилном подручју. Такође, и повећање нивоа мора представља егзистенцијалну претњу „ниским“ острвским народима. Истовремено, процењује се да ће се савремени свет све више суочавати са невојним изазовима, ризицима и претњама безбедности и њиховим последицама, поготово са последицама климатских поремећаја и природним несрећама великих размера. Осим тога, међународну безбедност ће угрожавати и тзв. пропале државе у спрези са све већим изазовима организованог криминала.

4. АНАЛИЗА И ПРОЦЕНА РЕГИОНАЛНОГ НИВОА БЕЗБЕДНОСТИ

Сложеност и повезаност свих нивоа безбедности неизбежна је карактеристика међународних односа. Историја тих односа указује да државе нису дефинисале своје безбедносне потребе и захтеве узимајући у обзир целокупно међународно окружење, већ се пажња фокусирала првенствено на непосредно окружење државе или регије, зависно од процене моћи појединих земаља које би потенцијално могле угрозити националну безбедност других држава. То је утицало да државе своје окружење по правилу не посматрају као хармоничну целину, с обзиром да су најчешће из њиховог непосредног окружења долазиле директне претње. Зато је уз националну и међународну безбедност, рационално анализирати и регионалну безбедност као значајан ниво безбедности, јер је без тога веома тешко свеобухватно анализирати концепт безбедности. Наиме, уколико се не уоче све карактеристике овог нивоа безбедности, немогуће је схватити и међусобни положај држава на локалном нивоу, као и карактер односа између великих сила и малих

држава⁵¹⁴. С тим у вези, референтни објекат регионалне безбедности су географски блиско повезане државе у датом региону, при чему у центру пажње нису само државе, већ и сложени и испреплетени односи моћи као и различити модели понашања између тих држава.

4.1. Појмовно одређење и специфичност регионалног нивоа

У оквиру савремених теорија безбедности, регионална безбедност се најчешће не обрађује посебно попут глобалне и националне, тако да се теоријска разматрања о овом феномену по правилу могу наћи само у оквиру теорије регионалног безбедносног комплекса. Поменути појам се одређује као „сет актера чији су главни интереси и перцепција безбедности толико повезани да се њихови проблеми националне безбедности не могу разумно анализирати или решавати одвојено, а формална динамика и структура безбедносног комплекса су генерисане безбедносном перцепцијом и интеракцијом држава које чине тај комплекс“⁵¹⁵.

Општа карактеристика региона је да се ради о аутономним подсистемима који су део већег међународног геополитичког подсистема. За анализу односа унутар безбедносног комплекса значајан је:

- унутар државни ниво у једном региону, у оквиру кога су нарочито индикативне рањивости генерисане унутрашњим поретком, јер специфична рањивост заправо одређује врсте безбедносних страхова које држава има, као и начин на који перцепира друге државе,
- однос између држава који даје специфичност одређеном региону,
- однос региона са другим суседним регионима који је од посебног значаја у околностима када се значајније мењају обрасци међузависности у региону, а нарочито присуство велике силе у неком региону, и
- улога глобалних сила у региону кроз узајамно деловање глобалних и регионалних структура⁵¹⁶.

Теорија регионалних безбедносних комплекса наглашава дуалну природу социјалних структура, јер регионалне подсистеме посматра и као субјекте који често могу обликовати комплетан међународни систем. Тиме нуди аналитички оквир за проучавање безбедносних динамика у њима, а истовремено и за анализу унутрашње безбедности

---

⁵¹⁴ Buzan Barry: *People, State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Pearson Longman, London, 1991, p. 187.

⁵¹⁵ Ibidem, p. 106

⁵¹⁶ Buzan Barry, Waever Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, New York, 2003, p. 51

држава у ширем контексту, што подразумева утицаје безбедносних динамике држава које чине одређени комплекс, укључујући и утицаје великих сила. Регион је постао предмет трајнијег интересовања у научној заједници преласком из политичке географије, међународне економије и сродних дисциплина у међународне односе и студије безбедности, чиме је заузео своје место поред националног и глобалног нивоа. Према савременој теорији безбедности, у међународном систему постоји девет безбедносних региона, као и два подрегиона (поткомплекса) који имају тенденцију да постану самостални (западноафрички и поткломплекс на Рогу Африке)⁵¹⁷.

По питању односа држава унутар региона, њихова безбедносна динамика је у директном односу са перцепцијама држава и њихових образаца пријатељства и непријатељства које су изградиле. С тим у вези, ако се ради о шаблону непријатељства њихова међузависност произилази из ривалства што утиче на формирање конфликтне форме региона. Ове околности се могу тицати конкретних ствари као што су сукоби око граница, интереси етнички сродних народа и различите идеолошке оријентације и слично. С друге стране, ако и поред укореењеног обрасца непријатељства државе покушавају да исте превазиђу кроз изградњу поверења онда можемо говорити о кооперативној форми региона. Укључивањем димензије пријатељства и непријатељства ствара се знатно јаснији образац односа и карактера (не)сигурности него у случају прости апстракције теорије равнотеже моћи. Идеја безбедносног комплекса суштински доказује значај регионалног нивоа анализе унутар расправа о безбедности. Ту се ради о новом правцу анализе у односу на проблеме са којима се сусрећу државе на регионалном нивоу⁵¹⁸.

Може се говорити о две врсте спољних утицаја на регионалну безбедност. Прва врста утицаја се остварује „прекривањем“, и то у околностима када је један спољни фактор (суперсила или велика сила) толико снажан да у потпуности може да утиче на безбедносну архитектуру, чиме одређује и тип уређења и тип ривалитета и формат регионалне безбедности. До прекривања долази када су интереси спољних великих сила толико јаки да надмашују обичан уплив, што доводи до њихове такве доминације над регионом да динамика локалне безбедносне међузависности једноставно престаје да функционише. То обично доводи до дугорочног стационарања оружаних снага велике силе у региону, и укључивања локалних држава у свој табор у оквиру ривалитета великих сила. Друга врста утицаја се остварује путем „пенетрације“, захваљујући којој спољни фактори могу утицати на промену типа унутрашњег уређења локалних земаља, тип ривалитета или формат регионалне безбедности, али нису толико доминантни да се

---

⁵¹⁷ Ibidem, p. xxv

⁵¹⁸ Бајагић Младен: *Међународна безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр. 251.

поставе као „прекривачи“⁵¹⁹. Поред тога, постоји још и државе „изолатори“ које не припадају ниједном дефинисаном региону безбедности, за шта се као пример наводи Турска⁵²⁰.

Један од примера спољних утицаја су дешавања током 2015. и 2016. године унутар европског регионалног безбедносног комплекса, до којих је дошло под утицајем ескалације сиријске и украјинске кризе. Тадашње погоршање безбедносног стања на европском простору се пре свега манифестовало у великом приливу илегалних миграната у европске државе и драматичном погоршање односа између Руске Федерације и Европске уније. Поменути пример показује да на безбедносну динамику у једном региону често могу више утицати дешавања у другом региону, него унутрашња збивања. Тако је дестабилизација Блиског истока, која је започета такозваним „Арапским пролећем“, утицала на промену спољне и безбедносне политике Мађарске, али није изазвала драматичне промене у Мароку или Алжиру. Слично томе, ескалација грађанског рата у Украјини (држави која је сврстана у постсовјетски безбедносни комплекс) у великој мери је утицала на промену спољнополитичког курса Пољске и Шведске (део европског безбедносног комплекса), али није узроковала готово никакве промене у политици централноазијских држава које су настале распадом Совјетског савеза⁵²¹.

И поред чињенице да не постоје идентични безбедносни региони, исти се могу условно поделити на регионе нижег и вишег нивоа. Регион нижег нивоа обухвата локалне државе са ограниченом моћи, док регион вишег нивоа обухвата и велике силе чија се моћ протеже знатно даље од граница непосредног окружења (нпр. САД и бивши Совјетски Савез) или оне државе које могу да изврше утицај на неколико регија. То су државе које поседују велике географске површине (Кина и некадашњи Совјетски Савез) и као такве представљају ”локално окружење”. Из ове поделе може се закључити да између наведених група постоји и разлика у моћи што уједно представља посебну карактеристику региона. С обзиром на чињеницу да безбедносни региони (безбедносни комплекси), често укључују и мање државе које поседују релативно малу снагу у односу на своје суседе, исте имају и мали утицај на структуру комплекса. Иако је њихова безбедност у директно повезана са великим државама, оне могу постати извор претње некој већој држави ако у актуелној безбедносној динамици учествују и велике силе⁵²².

---

⁵¹⁹Buzan Barry, Waever Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*, op. cit. p. 490.

⁵²⁰Barrinhaa André: *The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory, Mediterranean Politics*, Vol. 19, No. 2, Routledge, London, 2014, pp. 166-169.

⁵²¹ Пророковић Душан: *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018, стр. 89-90.

⁵²² Buzan Barry: *People, States & Fear-An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, op. cit. p. 196.

4.2. Постсовјетски безбедносни регион-западни подрегион

Петнаест бивших совјетских република представља веома разнолику групу држава, са неравномерном економском развијеношћу, разноврсном демографском, етничком и верском структуром, али и различитим, често и супротстављеним ставовима према заједничкој совјетској прошлости и садашњој Руској Федерацији. Уз то, упркос готово тродеценијском развоју пост-совјетских држава као суверених чланица међународне заједнице, у руској политичкој елити преовлађује уверење о ексклузивности позиције Руске Федерације на том простору, базирано на принципима Монроове доктрине, што у овом случају значи да спољашње силе (нарочито Запад) не могу претендовати ни на какву значајнију безбедносну улогу у зони непосредних руских интереса. У том контексту, одржавање зависности пост-совјетских република од Русије је индиректно повезано са жељом руске елите да обнови Руску Федерацију као светску суперсилу⁵²³. И у многим западним анализама се подручје бившег Совјетског Савеза представља као простор у коме евидентно постоје асиметрични однос. С тим у вези, основна дилема је како објективно слабије државе на границама Русије могу постати довољно независне и равноправне како би успоставиле „нормалан“ однос са великим суседом и избегле хегемонизам. За већину земаља постсовјетског простора, спољнополитички и безбедносни интереси су углавном везани за односе са другим државама у том региону, као и са Русијом. У оквиру тога, уочавају се и варијације између четири различите подрегије постсовјетског безбедносног региона: балтичке државе, западна група држава, Кавказ и Централна Азија⁵²⁴.

Фактори који битно одређују овај безбедносни регион⁵²⁵ и утичу на груписање и чвршћу међусобну повезаност држава постсовјетског простора су Руска Федерација, Заједница независних држава и други облици институционалног удруживања који на том подручју теже да ојачају улогу и позицију Русије, а истовремено да ослабе друге регионалне везе и иницијативе поменутих земаља. У том смислу је Заједница независних држава, заједно групом организација за међудржавну сарадњу које су у протекле три деценије успостављене на простору бившег Совјетског Савеза, представљала кључну

---

⁵²³ Mankoff Jeffrey: *Russia, the Post-Soviet Space, and Challenges to U.S. Policy*, in: Colton Timothy, Frye Timothy, Legvold Robert (eds): *The Policy World Meets Academia: Designing U.S. Policy toward Russia*, American Academy of Arts and Sciences, Cambridge MA, 2010., p. 37

⁵²⁴ Buzan Berry, Waever Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, New York, 2003, p. 397.

⁵²⁵ Ова анализа обухватиће првенствено државе западног подрегиона, посебно Белорусију, Украјину, Молдавију, Грузију, Јерменију, Азербејџан и Руску Федерацију.

компоненту стратегије власти у Москви за очување чврстих веза између постсовјетских држава⁵²⁶.

Географска близина и заједничко руско и/или совјетско културно наслеђе чине Русију природним партнером за нове елите већине пост-совјетских држава. Уз то, руски званичници и компаније су због много бољег познавања прилика и специфичности земаља са којима су некада живели у заједничкој држави, у позицији да успешније функционишу и остварују своје интересе у региону. Уз то, Русија је за разлику од Сједињених Америчких Држава, неизбежно везана за постсовјетски простор и не може да напусти ни онда кад се појављују нови изазови у другим деловима света. У неким постсовјетским државама Запад је у протеклом периоду доживљаван као неугодан партнер због подршке унутрашњим опозиционим покретима који су оспоравали успостављене аутократске режиме. Изазов за Сједињене Америчке Државе и њене савезнике представља усклађивање западних стратешких циљева на постсовјетском простору (укључујући приступ новим изворима енергије, унапређивање сарадње у области безбедности и подстицање политичке и економске либерализације у државама са тог подручја) са интересима који проистичу из билатералних односа са Русијом. Понекад делује као да су су ови циљеви међусобно супротстављени, што указује на потребу дугорочног и усклађеног дипломатског приступа региону од стране америчких и европских званичника⁵²⁷.

Прва регионална организација која је успостављена на постсовјетском простору била је Заједница независних држава (ЗНД). Убрзо након распада СССР-а, у децембру 1991. године су бивше совјетске републике формирале ЗНД. Заједници се никада нису придружиле три балтичке државе – Литванија, Латвија и Естонија, док је Грузија била члан ЗНД од 1993. до иступања 2009. године. Надлежности Заједнице независних држава су везане за координирање националне политике држава чланица у областима као што су економска питања, спољни односи, одбрана, имиграција, заштита животне средине и спровођење закона, што се у пракси спроводи путем самита шефова држава или влада и састанака на нивоу министара. ЗНД формално и даље функционише, али су је значајне разлике између држава чланица спречила да се икада изнад маргиналне улоге и утицаја. Из тих разлога се Руска Федерација у новије време определила за остваривање блискије сарадње кроз непосредне контакте са мањим групама земаља постсовјетског простора, а не кроз Заједницу независних држава⁵²⁸.

---

⁵²⁶ Mankoff Jeffrey: Russia, the Post-Soviet Space, and Challenges to U.S. Policy, op. cit. p. 43

⁵²⁷ Ibidem, pp. 37-38

⁵²⁸ Regional organisations in the post-Soviet space, *European Parliamentary Research Service*, 2015, доступно на: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545718/EPRS_ATA\(2015\)545718_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545718/EPRS_ATA(2015)545718_REV1_EN.pdf)

Организација уговора о колективној безбедности (ОДКБ)⁵²⁹ је основана 1992. године у Ташкенту. У почетку је ОДКБ сачињавало шест држава (Русија, Јерменија, Казахстан, Киргистан, Тацикистан, Узбекистан), а уз мале промене (Узбекистан је иступио а Белорусија се придружила) још увек има шест чланова. Статут Организације уговора о колективној безбедности допушта могућност да и државе које нису чланице ЗНД поднесу захтев за придруживање ОДКБ, на основу чега Србија и Авганистан сада имају статус посматрача у тој организацији. По својој суштини, Организација уговора о колективној безбедности представља облик регионалне сарадње у области безбедности и одбране, а истовремено и одговор на геополитичке амбиције и активности САД и њених савезника на подривању режима држава блиских Русији. Примера ради, крајем 2001. године је ваздухопловна база Манас у Киргистану дата у закуп САД, ради пружања логистичке подршке војним ефективима НАТО у Авганистану. Међутим, парламент Киргистана је у фебруару 2009. године изгласао одлуку о затварању те базе, а од америчке стране је затражено да у року од шест месеци измести стационаране снаге.⁵³⁰ С тим у вези је и чињеница да је Организација уговора о колективној безбедности успела да задржи Сједињене Америчке Државе у заливу у Централној Азији, захваљујући споразуму ОДКБ из 2011. године по коме свака држава чланица ставља вето на стране војне базе у региону. С друге стране, ОДКБ није успела у настојањима да се обуставе етнички нереди у Киргистану 2010. године⁵³¹.

Статут Организације уговора о колективној безбедности забрањује земљама чланицама да учествују у било ком другом војном блоку (пре свега НАТО). Чланство у ОДКБ доноси углавном политичку корист (примера ради, помаже режимима попут оних у Казахстану и Белорусији да одржавају солидне односе са Русијом). Поред тога, Организација уговора о колективној безбедности даје могућност земљама чланицама да купују руско наоружање по повољнијим ценама од тржишних и пружа безбедносне гаранције тако што могу затражити руску војну помоћ против унутрашњих или спољашњих претњи⁵³². Руска Федерација је у протеклом периоду је пружала политичку подршку режимима које сматра пријатељским, примењујући селективну контролу над мрежама за дистрибуцију енергије ка иностранству и користећи регионалне организације

---

⁵²⁹ ОДКБ је безбедносна и војна организација а чине је Русија, Белорусија, Јерменија, Казахстан, Киргистан и Тацикистан, а до 2006. и Узбекистан. Организација има сопствени апарат управљања, са доминатном улогом Русије. Формиране су заједничке јединице, системи ПВО, веза и обавештајне структуре. Дефинисани су јединствени стандарди опреме и технике.

⁵³⁰ Mankoff Jeffrey: *Russian Foreign Policy, The Return of GreatPower Politics*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, United Kingdom, 2009, pp. 267-268

⁵³¹ Regional organisations in the post-Soviet space, *European Parliamentary Research Service*, 2015, доступно на: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545718/EPRS_ATA\(2015\)545718_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545718/EPRS_ATA(2015)545718_REV1_EN.pdf)

⁵³² Видети: *Устав Организацији Договора о колективној безбедности*, доступно на: http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=124

попут Заједнице независних држава, ОДКБ и Евроазијске економске заједнице (ЕурАсЕЦ)⁵³³ да спречи државе са постсовјетског простора да напусте руску орбиту. Таква руска стратегија је имала значајне реперкусије на те земље, ограничавајући им избор спољнополитичких и војнополитичких опција и концепција економског и привредног развоја.

И поред чињенице да државе западног безбедносног подрегиона деле заједнички простор и донекле имају заједничку прошлост, између њих постоје велике разлике. С тим у вези, поменути групу држава можемо сврстати у три различите групе. У прву групу спадају претежно западно оријентисане државе, које настоје да се у што већој мери одвоје од свог совјетског наслеђа, што у пракси често значи сузбијање утицаја Русије. У питању су *Грузија, Молдавија и Украјина*, које су нарочито у последњих 15 година, имале различите успоне и падове на путу ка европској модернизацији и придруживању западном свету. Карактеристично за ове земље је да су циклични периоди убрзаног кретања према Западу били праћени накнадном „корекцијом курса“, те одређеним степеном разочарења, али и истовременим одбацивањем неког облика постсовјетске стварности⁵³⁴.

Након распада Совјетског савеза, Грузија је 1991. године поново постала независна земља. То је узроковало дуготрајне етничке конфликте у два аутономним републикама – Јужној Осетији и Абхазији, чија политичка вођства нису прихватила отцепљење од бивше заједничке државе. Грузијске централне власти од тада нису успеле да успоставе суверенитет на тим подручјима, иако су предузимале неколико војних кампања. Последња неуспешна војна акција грузијске војске у Јужној Осетији у августу 2008. године, довела је до војне интервенције Русије, пораза оружаних снага Грузије и окупације дела њене територије, што је кулминирало једностраним проглашењем независности Абхазије и Јужне Осетије. Њих су до сада признале две државе на свету, Руска Федерација и Никарагва, а парламент Грузије их је својом резолуцијом од 28. августа 2008. године, прогласио „територијама окупираним од Русије“. Истог месеца, Грузија је објавила иступање из Заједнице независних држава (ЗНД). Период независности Грузије је поред етничких конфликта обележавала и политичка нестабилност, комбинована са ауторитарним тенденцијама у периоду владавине председника Републике Едуарда Шеварнадзеа (1992.-2004. година) и настојањима да се обезбеди спољнополитичка противтежа руском утицају у Јужној Осетији и Абхазији. Након избора прозападно

---

⁵³³ Евроазијска економска заједница основана је 2000. године. Чине је Русија, Белорусија, Казахстан, Киргизија и Таџикистан. Од 2006. године пуноправни члан је и Узбекистан, али је 2008. године своје чланство замрзнуо. Посматрачи у ЕурАсЕЦ су Јерменија, Молдавија и Украјина.

⁵³⁴ Barbashin Anton, Nations of the post-Soviet space: 25 years apart, Intersection: Russia/Europe/World, доступно на: <http://intersectionproject.eu/article/russia-world/nations-post-soviet-space-25-years-apart>

оријентисаног вођства земље 2004. године, почело је убрзано политичко приближавање Грузије САД и НАТО структурама⁵³⁵.

Дезинтеграцијом СССР 1991. године, Молдавија је стекла независност, али су у тој земљи остале руске трупе на делу територије источно од реке Дњестар, ради заштите енклаве руско-украјинског живља, које је успоставило самопрокламовану Републику Придњестровље. Иако нема међународноправни субјективитет, Придњестровље је *de facto* независно и представља фактор нестабилности регије. Овде се ради о класичном етничком сукобу у којем проруске снаге одбијају да признају државну независност и молдавски језик као званични због страха од губитка својих позиција у структури власти. Према појединим ауторима, главни узрок ескалације сукоба био је распад Совјетског Савеза и поларизација молдавских политичких елита које нису биле способне да постигну одговарајући компромис и учврсте друштво, те да адекватно одговоре на оцепљење дела државне територије. Ескалацији сукоба је допринела и отворена политичка подршка сепаратистима од појединих руских званичника, као и присуство руских оружаних формација на молдавској територији. На граници тог подручја, над којим нема суверенитет, Република Молдавија са Украјином спроводи заједнички царински надзор, уз присуство посматрача ОЕБС. Бројни унутрашњи проблеми, као и недоследне и половичне реформе, довели су до тога да је Република Молдавија једна од најсиромашнијих земаља у Европи, суочена са проблемима емиграције и смањења броја становника⁵³⁶. И поред бројних друштвено-економских проблема и постојања „залеђеног сукоба“ који може прерасти у оружани конфликт, Молдавија остварује веома успешну сарадњу са ЕУ у односу на остале бивше совјетске републике.⁵³⁷ Молдавија и Грузија су у новембру 2013. године парафирале Споразум о стабилизацији и придруживању с Европском унијом на самиту Источног партнерства у Вилнусу. На истом самиту је Украјина одустала од потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању са ЕУ.

Азербејџан је по својим специфичностима у многеме сличан државама „азијским прагматичарима“ (Туркменистан, Тацикистан и Узбекистан) који су оријентисане на изградњу прагматичних односа са својим „великим суседима“ како би осигурале економске користи. Међутим, уместо Кине, Азербејџан се све више помера према Турској. У моменту стицања независности, 30.08.1991. године, Азербејџан није имао суверенитет на деловима своје територије, јер су још 1988. године у региону Нагорни (Планински)

---

⁵³⁵ Relations with Georgia, доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_38988.htm

⁵³⁶ Петровић Драган: *Геополитика постсовјетског простора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2006, стр. 68-69

⁵³⁷ Zagorski Andrei: *EU Policies Towards Russia, Ukraine, Moldova and Belarus*, Occasional Paper Series, Centre for Security Policy, Geneva, 2002, p.11

Карабах започели оружани сукоби са сепаратистичким покретом који се залагао за прикључење Јерменији. Дуготрајне етничке напетости у Карабаху између већинских хришћанских Јермена и мањинских муслиманских Азера, које су биле деценијама потискиване под ауторитарним совјетским режимом, довеле су до вишегодишњег ратног конфликта, у који се на страни сепаратиста непосредно укључила Јерменија, а посредно Русија и Иран, док је подршку Азербејџану пружила Турска. Рат, у коме је погинуло око 30.000 људи, а расељено више од 600.000, трајао је до формалног примирја 1994. године. Исход је било де факто отцепљење Нагорног Карабаха, које до сада није признала ниједна држава на свету осим Јерменије.

Упркос руском савезу са Јерменијом, Москва активно учествује у модернизацији азербејџанске војске, балансирајући између Бакуа и Еревана на питању конфликта око Нагорно Карабаха. Азербејџански режим, који по својим одликама више подсећа на монархију у Заливу, није у стању ништа друго до да ограничи своје партнерство са Европом, а до одређене мере и са Русијом. Дугорочно је тешко замислити алтернативу оријентацији Азербејџана ка југу, што ће заузврат гарантовати ексклузивност позиције ове јужне кавкаске државе.⁵³⁸

Украјина је земља са унутрашњом нестабилношћу која је прати од стицања независности 1991. године. За ту државу је карактеристична и традиционална дубока подељеност - између северозападних подручја чији житељи држе до посебног украјинског (често и антируског) идентитета и инклинирају Западу, и југоисточних делова земље где становништво у већини говори руски језик и изражава проруска осећања. Као реакција на вишемесечне протесте и ескалацију насиља у Кијеву што је крајем фебруара 2014. године довело до збацивања са власти дотадашњег председника Украјине Виктора Јануковича и до појаве антируског реваншизма, у источним и јужним деловима земље је дошло до сепаратистичких немира. То је за исход имало најпре да су посланици у парламенту Аутономне Републике Крим декларацијом о независности Крима 11. марта 2014. прогласили независност од Украјине (у чему су учествовали и представници града Севастопоља), док су на референдуму који је одржан 16. марта 2014. године, становници Крима гласали за припајање Крима Русији. Украјина није признала резултате овог референдума, као ни његову легалност. Међутим, 17. марта 2014. године, Врховни совјет Крима усвојио је резолуцију о независности од Украјине и обратио се Руској Федерацији за пријем Републике Крим у састав Русије, да би 18. марта 2014. године дотадашња Аутономна Република Крим ушла у састав Руске Федерације, на основу споразума који су

---

⁵³⁸ Barbashin Anton: *Nations of the post-Soviet space: 25 years apart*, Intersection: Russia/Europe/World, доступно на: <http://intersectionproject.eu/article/russia-world/nations-post-soviet-space-25-years-apart>

потписали руски председник Владимир Путин и кримски лидери. Град Севастопол је истог дана такође постао део Руске Федерације, као град са федералним статусом. Такође, након двомесечних сепаратистичких немира на југоистоку Украјине и унилатерално спроведених референдума, самопроглашена Доњецка Народна Република се 12. маја 2014. године прогласила сувереном државом, а истог дана је и тзв. Луганска Народна Република прогласила независност од Украјине⁵³⁹.

Отворени сукоби у Украјини су почели у априлу 2014. године, након одлуке вршиоца дужности председника Републике Александра Турчинова о покретању антитерористичке операције ради успостављања уставног поретка на истоку те земље. То је изазвало низ инцидената који су брзо прерасли у озбиљне оружане конфликте. Украјинске снаге су у току јуна исте године потисле сепаратисте из неколико важних упоришта као што су лука Мариупол и градови Славјанск и Краматорск. Сукоби су даље ескалирали након неразјашњеног обарања малезијског путничког авиона изнад Украјине у јулу 2014. године при чему је страдало 298 лица. До средине августа украјинске су снаге напредовале до главних побуњеничких упоришта - градова Доњецк и Луганск, али су потом након побуњеничке контраофанзиве присиљене на повлачење уз тешке губитке. Украјинске власти и западне земље су оптужиле Руску Федерацију за отворену интервенцију њених оружаных снага на страни сепаратиста, што је за последици умало и увођење санкција запада Русији. У Минску 05. септембра 2014. године потписано примирје које је зауставило веће борбе, али су спорадични окршаји настављени. До нове ескалације сукоба је дошло у јануару 2015. године када су сепаратисти након жестоких борби заузеле аеродром код Доњецка. Најзад, 12. фебруара 2015. године, уз учешће представника ОЕБС-а, челници Руске Федерације, Украјине, Француске и Немачке потписали су споразум под називом Минск II, који би требало да створи предуслове за успостављање трајног примирја, односно за политичко решење конфликта. Вишемесечни ратни сукоби на истоку Украјине су однели најмање 6.000 жртава, 500.000 људи је напустило своје куће и тражило сигурно место у другим деловима земље, а на стотине хиљада побегло из Украјине, углавном у Русију.⁵⁴⁰

Посебну групу држава представљају Белорусија и Јерменија (поред Казахстана и Киргизије) за које се сматра да представљају спољнополитички пројекат Русије на постсовјетском простору - Евроазијској унији. Економска унија ових држава представља

---

⁵³⁹ Милосављевић Слађан, Младеновић Мирослав, Љубисављевић Небојша: *Крим „повратак у будућност“: геополитички, безбедносни и војно-стратегијски аспект украјинске кризе*, Иновациони центар Факултета безбедности, Београд, 2017, стр. 119-120.

⁵⁴⁰ Pikulicka-Wilczewska Agnieszka, Sakwa Richard: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, E-International Relations Publishing, Bristol, 2015, pp. 2-5

покушај изградње неке верзије Европске уније на овим просторима. У односима са овим државама Русија у потпуности доминира и не покушава да створи једнакост између учесника у интеграционом пројекту.

У геополитичком и геостратешком погледу, Јерменија има велики значај за Русију јер увећава простор тампон зоне и руски утицај у епицентру Евроазије. На захтев Јерменије, Русија је успоставила велику војну базу у јерменском граду Гумри као заштиту и противтежу претњама и претензијама Турске и Азербејџана. Спор Јерменије са Турском је историјски и односи се на непризнање геноцида над Јерменима од стране Турске у Првом светском рату. Спорадични покушаји успостављања каквих таквих веза између Јерменије и Турске, као што су били брзо турско признање Јерменије након проглашења независности 1990. године и успостављање авио-саобраћаја између две земље нису уродили дугорочнијим плодом. Између Јерменије и протурског Азербејџана остао је и даље отворен спор око области Нагорно Карабаха, јер Јерменија и даље претендује на ову област насељену Јерменима⁵⁴¹.

Основи блиске сарадње и интеграција Русије и Белорусије се налазе у руском и белоруском националном идентитету. С обзиром да је вековима била у саставу Пољске или царевине Русије, независност коју је Белорусија стекла 1991. године била је без чврстог утемељења. Наиме, одмах након стицања самосталности дошло је до брзог пада животног стандарда, а узрок томе је био пад у трговинској размени са бившим совјетским републикама, а нарочито са Русијом. То је уједно и разлог добијања велике подршке идеји поновног уједињења са Русијом. Основ за успостављање нове сарадње Русије и Белорусије је Споразум о пријатељству, добросуседству и сарадњи од 21. фебруара 1995. године⁵⁴², а конкретни кораци у реализацији интегрисања две државе предузети су почетком априла 1996. године. Тада је закључен Споразум о образовању заједнице Русије и Белорусије, у коме је недвосмислено наглашено да је циљ сарадње две земље политичка и економска интеграција. У децембру 1999. године потписан је Споразум о формирању савезне државе (ступио на снагу крајем јануара 2000. године) и усвојен је Програм активности Русије и Белорусије у циљу реализације ставова поменутог Споразума. Наведеним споразумом наведени су циљеви који укључују стварање јединствене економске области која би требало да омогући друштвени и економски развој, поштовање људских и грађанских права, спровођење усаглашене спољне политике и политике у области одбране, формирање јединственог правног система и постојање јединствене

⁵⁴¹ Шарчевић-Јевтић Невенка: *Кавказ-повезник Европе и Азије: етнички, политички и економски садржаји; интереси Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 32, 48-54

⁵⁴² *Договор о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве между Российской Федерацией и Республикой Беларусь*, доступно на: <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor1/>

социјалне политике⁵⁴³. На значај Белорусије за руску безбедност указује и Војна доктрина Русије из 2000. године. Иако се у тексту често користе изрази „Руска федерација и њени савезници“, само се Белорусији даје издвојен и значајан третман. Такође, у делу тог документа под називом „Војно-политички услови“, указује се да приоритет треба дати „спровођењу заједничке одбрамбене политике са Белорусијом, координацијом развоја оружаних снага и војне инфраструктуре обеју држава Уније“, што се не односи на претходну доктрину⁵⁴⁴.

Првих 25 година након распада СССР показало је да је и та земља функционисала у околностима постојања веома различитих и међусобно одвојених народа, што ни комунистичка идеологија није била у стању да превлада. Велике разлике и посебности које су данас, на пример, присутне између Молдавије и Азербејџана, Грузије и Таџикистана, Русије и Туркменистана, са протеком времена се могу само повећавати, што указује на немогућност обнове Совјетског Савеза у контексту форсирања неке нове културолошке хомогенизације и пројеката интеграције. Развој догађаја на том простору је показао да је немогуће вештачки измешати бившу "браћу и сестре“, чак ни уз употребу војне силе, због чега су сви покушаји реинтеграције постсовјетског простора без изгледа на успех. И поред тога, руска елита и руско друштво у целини и даље нису у стању да реално процене стварност у државама блиског окружења и да се одрекну хегемонистичких идеја и снова о обнови славе некадашње Руске царевине или барем поновног успостављања Совјетског савеза.⁵⁴⁵

4.2.1. Централна Европа

Када се разматра простор Централне Европе⁵⁴⁶, неопходно је нагласити различите критеријуме који одређују ово подручје и чине га посебним у односу на западну, источну и југоисточну Европе. Први је однос између религије и културне оријентације. За Централну Европу се одувек сматрало је историјски представник западноевропске културе, јер су различите нације у региону на крају првог миленијума нове ере примиле римско католичанство, које се профилисало као западни облик хришћанства. Границе средњовековних империја и краљевстава, које у великој мери одговарају религијским

⁵⁴³ Договор о созданији Сојузног Государства, доступно на: <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor5/>

⁵⁴⁴ Martinsen Kaare Dahl: *The Russian-Belarusian Union and the Near Abroad*, Norwegian Institute for Defence Studies, 2002, p. 9

⁵⁴⁵ Barbashin Anton: *Nations of the post-Soviet space: 25 years apart*, Intersection: Russia/Europe/World, доступно на: <http://intersectionproject.eu/article/russia-world/nations-post-soviet-space-25-years-apart>

⁵⁴⁶ С обзиром да се овај регион различито одређује према државама које га чине, у овом делу рада обухватиће простор Немачке, Пољске, Чешке, Словачке, Мађарске, Аустрије и Словеније.

границама између католичког Запада и православног Истока, представљају други критеријум за дефинисање Централне Европе. Историјске границе овог региона датирају још од периода око 1500. године и одговарају западној граници Светог Римског Царства Немачке нације, јужним и источним границама Краљевине Мађарске и источној граници Пољске и Литваније. Мултинационалне империје су трећа карактеристика овог региона. Мађарска и Пољска, мале и средње велике државе данас, биле су империје у својој историји. Историјско краљевство Мађарске достигло је свој територијални врхунац крајем XV века, а до 1918. било је три пута веће од садашње Мађарске. Пољска је била највећа држава у Европи у XVI веку, али је практично била нестала са карте Европе крајем XVIII века. Оба ова краљевства су имала велики број различитих народа, а Хабсбуршка монархија и Руска империја које су их на крају прогутале биле су једнако мултинационалне. Поред тога, и вековна конфронтација западног хришћанства са оријенталним и исламским царством османских Турака умногоме је помогла да се Централна Европа дефинише као културна и историјска регија.

Чињеница да је велики део Балканског полуострва постао део Османског царства током XIV и XV века и остао под отоманском влашћу све до деветнаестог века утицала је на повећање разлике између средње Европе као „западноевропске“ регије и југоисточне Европе, која није само била религиозно православна, већ је постала и део „оријенталног“ царства⁵⁴⁷. Земље Централне Европе су географски лоциране у области која је била извор сукоба и конкуренције неколико сила током историје. Између осталог, руска, немачка, аустроугарска и отоманска империја су се бориле за утицај и контролу над земљама и народима централне Европе. Тај регион је био главно поприште борби током Првог и Другог светског рата, у којима је конкуренција између спољних сила и нација у региону ескалирала у општи војни сукоб.

И без даље анализе се може закључити да су европску историју одредиле империје које су настајале на насиљу и које су биле спремне да га понове. Међутим, све оне су се до 1914. године уздржавале од употребе војне силе једна против друге, а када су то учиниле неке од њих биле су у кризи, а друге у успону. У току Првог светског рата и по његовом окончању све су оне, осим британске, која је једина географски била одвојена од континенталног дела, нестале са политичке карте Европе. Притом су сам улазак у рат, осим Аустроугарске, све царевине образлагале угроженошћу претензијама друге империје. Једино је Аустроугарска монархија, која је уз безрезервну подршку Немачке

---

⁵⁴⁷ Johnson R. Lonnie: *Central Europe: Enemies, Neighbours, Friends*, Oxford University Press, Oxford UK, 2002, p. 5

прва покренула оружану силу, своју одлуку правдала угроженошћу од Србије⁵⁴⁸. Други светски рат и пораз нацистичке Немачке довели су до успостављања поделе Централне Европе између истока и запада. Штавише, савезничке земље су одобриле протеривање преко 10 милиона Немаца из својих домова широм источног дела Централне Европе, а Совјетски Савез, нова источна суперсила, наметнула је своју верзију марксизма овом делу Европе. Ови догађаји су променили читаву културну целину региона, а биполарни поредак који је створен у Европи након Другог светског рата - демократија против комунизма, Организација Северноатлантског уговора (НАТО) наспрам Варшавског пакта, Европска економска заједница насупрот Савету за узајамну економску помоћ као међусобно искључиви концепти, више су него довољни за описивање подела у овом делу Европе⁵⁴⁹.

После Другог светског рата, централноевропске државе су имале сличне стратешке оријентације. Оне су доведене у совјетску сферу утицаја док су се након рата цртале поделе Европе. Док су западноевропске земље тесно сарађивале са Сједињеним Америчким Државама под окриљем НАТО-а, земље Централне Европе (изузев Западне Немачке) биле су инкорпориране у совјетски Варшавски пакт. Више од 40 година водиле су их комунистичке владе које су се у различитом степену приближавале Москви и биле интегрисане у војно-индустријски комплекс Совјетског Савеза. Упркос неколико покушаја да се ослободи совјетског утицаја, као што су били мађарска револуција 1956. године и Прашко пролеће 1968. године, Централна Европа је остала на источној страни током хладног рата⁵⁵⁰.

Све се то променило 1989. године, када се догодила серија револуција упоредо са започетим реформама у Совјетском Савезу. У периоду од шест месеци, сателитске државе Централне Европе (заједно са Источном Немачком) ослободиле су се комунистичке владавине. Свака од њих почела процесе интеграције са Западном Европом после распада Совјетског Савеза 1991. године. Истовремено су Европска заједница/унија и НАТО наставили да се шире ка истоку и југоистоку Европе. Најважнија тема посткомунистичке агенде Источне и Централне Европе била је брзо ширење нових националних држава, везано за процес дезинтеграције Југославије, распад Совјетског Савеза и поделу Чехословачке. У почетку је постојала нада да ће нови процеси националног самоопредељења ићи руку под руку са демократизацијом тих друштава. Међутим, у

---

⁵⁴⁸ Перишић Мирослав: Како су Европске империје кренуле у рат 1914., *Историјске свеске*, бр. 15, Андрићев институт, Вишеград, 2015, стр. 1

⁵⁴⁹ Johnson R. Lonnie: *Central Europe: Enemies, Neighbours, Friends*, op. cit. p. 6

⁵⁵⁰ The Evolution of Central Europe, *Stratford*, доступно на: <https://worldview.stratfor.com/article/evolution-central-europe>

шокантном виду, пре свега на простору дотадашње СФРЈ, а у мањој мери и у осталим посткомунистичкама земљама, на површину је избила ксенофобија, а на јавној сцени постсовјетског простора су се уз велику подршку појавили ауторитарни лидери⁵⁵¹.

Немачка, као велика држава у центру Европе са статусом силе у XIX и почетком XX века, историјски је играла важну улогу у односима на простору Централне Европе. Међутим, након Другог светског рата, наметнута подела на Источну и Западну Немачку и зависност Западне Немачке од западног савеза значајно су умањили њену самосталност и статус значајног актера у светској политици. Након завршетка Хладног рата, Немачка се ујединила и даље развијала, али се суочила и са новим изазовима, остајући дубоко везана за европске интеграције. Немачки циљеви у домену безбедности и економског развоја спојили су се у другој половини XX века са стратегијом дубље европске економске сарадње. Сходно том приступу, интеграција у Европску заједницу за угљ и челик (ECSC), која је укључивала Белгију, Француску, Немачку, Италију, Луксембург и Холандију, проистекла је из узајамно појачавајућег ефекта осигурања безбедности и развоја. Западна Немачка је одбацила немачку аутархијску политику пре Другог светског рата и чврсто интегрисала своју извозно оријентисану економију у европске институције.

На бази постојеће наднационалне институционалне структуре ECSC, којој је било делегирано одређење квота за производњу челика и угља, државе чланице су, полазећи од конвергентних економских интереса су 1957. године основале Европску економску заједницу (ЕЕЗ) и Европску заједницу за атомску енергију. У даљем процесу интеграција, државе чланице су 1993. године успоставиле и консолидовале Европску унију (ЕУ). Кроз даље процесе ревизије оснивачких уговора (1997, 2001 и 2009. године) проширене су надлежности Европске уније на области као што су пољопривреда, развој, заједничка валута и миграције. Немачка је у читавом том периоду била предводник интегративних процеса, настојећи да отклони наслеђе прошлости и осигура несметани сопствени, али и заједнички развој и напредак чланица Уније. У том циљу, послератне немачке владе су се залагале за делегирање националних регулаторних надлежности заједничким европским институцијама, као што су Европска комисија, Европски суд правде и Европски парламент. У протеклих неколико деценија, ова стратегија је добила легитимитет јер су немачки економски интереси и вредности поврћени у европском уставном поретку. На тај начин, послератни економски опоравак и развој Немачке подударили су се са

---

⁵⁵¹ Suppan Arnold: Austria and Eastern Europe in the Post-Cold War Context in: Bischof Günter, Karlhofer Ferdinand: *Austria's International position after the End of the Cold War*, University of New Orleans Press, New Orleans LA, 2012, p. 145

истовремено настајућим новим европским економским поретком, који у себе инкорпорира и регионалну безбедност⁵⁵².

Немачка је своју доминантну позицију у Европи манифестовала 1991. године безусловном подршком и једностраним дипломатским признањем независности Хрватске и Словеније, уз отворено занемаривање ставова осталих европских партнера. Немачко једнострано признање независности двеју држава са простора СФРЈ било је радикално одступање од напора да се изгради заједничка спољна политика у Европској унији. Наиме, у том тренутку су се Француска и Британија противиле распаду Југославије и уместо тога се залагале да се настали сукоб оконча на начин да та држава у неком облику опстане⁵⁵³.

Након одржавања савезних парламентарних избора у септембру 2017. године и других исцрпљујућих преговора о формирању нове владе, СР Немачка се нашла на ивици политичке нестабилности, при чему су се проблеми почели нагомилавати, а да влада у техничком мандату није имала потребан легитимитет за њихово решавање. У вишемесечном одсуству изабране немачке владе, у својеврсној блокади се нашла и сама Европска унија, која није функционална без своје најјаче чланице и то у тренутку када се о изласку из ЕУ преговарало са њеном другом најјачом чланицом – Уједињеним Краљевством.

Слично Немачкој, и Аустрија је након завршетка Хладног рата имала трансформацију своје дотадашње политике стално неутралне државе. Аустрија се почела дистанцирати од конвенционалног тумачења неутралности и већ 1992. године је учествовала у раду Северноатлантског савета за сарадњу (форум за расправу о безбедносним питањима са државама чланицама НАТО). Аустрија се 1995. године придружила Европској унији и потписала Споразум о партнерству за мир са НАТО-ом. Поред тога, та држава је преузела иницијативу за покретање регионалне сарадње у централној и источној Европи (Централноевропска иницијатива). Користећи своје искуство и свест о томе да је била средиште старог Хабсбуршког царства, као и да је била лоцирано између Истока и Запада током хладног рата, Аустрија све активније настоји да игра активнију улогу у Централној и Источној Европи⁵⁵⁴. У другом кварталу 2008. године удео аустријских банака у западним инвестицијама у источној и централној, југоисточној и источној Европи износио је 19,5%. Изгледало је да је трагична историја двадесетог века

---

⁵⁵² Harnisch Sebastian: *German Foreign Policy: Gulliver's Travails in the 21st Century*, in: Beasley K. Rian at all: *Foreign Policy in Comparative Perspective Domestic and International Influences on State Behavior*, SAGE Publications, Thousand Oaks CA, 2013, pp. 75-77

⁵⁵³ Crawford Beverly: *Power and German Foreign Policy Embedded Hegemony in Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, p. 17

⁵⁵⁴ Yoshikazu Hirose: *Austria's Foreign Policy after the Cold War*, доступно на: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/96summer/hirose.pdf>

заборављена. Али је наступајућа светска финансијска криза донела нове опасности за Аустрију и друге делове Европе⁵⁵⁵.

Крајем 2017. године формирана је нова Савезна влада Аустрије коју предводи бивши министар спољних послова те земље Себастиан Курц. Међутим, посебну пажњу европске и светске јавности привукла је чињеница да су као коалициони партнери у нову Владу ушли и чланови еуроскептичне Слободарске партије Аустрије. Неолибералне кругове унутар ЕУ узнемирила је опасност од губљења контроле над политиком једне од кључних држава чланица у централној Европи која ће, како је то најавила нова влада у Бечу, убудуће бити кројена пре свега према државним и националним интересима Аустрије.⁵⁵⁶

Бивше социјалистичке земље Централне Европе су 90-их година XX века усвојиле парламентарну демократију у западном стилу и започеле економску транзицију. У релативно кратком периоду, све централноевропске земље постале су чланице НАТО-а (1999-2004) и Европске уније (2004-2007), чиме су се званично прикључиле Западу након што су провеле скоро пола века као део хладноратовског Истока. Транзиција ка Европској унији и НАТО-у и реформе које су предузете да би се придружили тим савезима, била је заједничка карактеристика шест држава централне Европе. Међутим, глобална финансијска криза 2008. године довела је до још једног помака у стратешкој позицији сваке од тих држава. Наиме, Европска унија више није била у позицији да нуди обећања о непрекидном просперитету и високом економском расту које је углавном оствариван током претходне две деценије. Криза је продубила економске диспоаритете и политичке несугласице унутар Уније. Криза ЕУ се поклопила и поновним оживљавањем Русије, која је била слаба и хаотична држава током деведесетих година XX века, али се до 2008. поново појавила као регионална сила, на шта су утицале високе цене енергије и јачања руске безбедносне и економске позиције у већем делу бивше совјетске периферије⁵⁵⁷.

Криза ЕУ је подстакла раст национализма у Европи, а притајени етнички конфликти у Централној Европи су били сметња свеобухватној интеграцији тог региона. На пример, постојање бројне мађарске мањине у Румунији и Словачкој и политичка експлоатација њиховог положаја од стране власти у Будимпешти, довели су до јачања антагонизма између Мађарске и ових земаља. Док су такве етничке тензије биле маргинализоване (иако никада нису потпуно елиминисане) у време економског

---

⁵⁵⁵ Suppan Arnold: Austria and Eastern Europe in the Post-Cold War Context, op. cit. p. 143

⁵⁵⁶ Winkler H. Theodor: *The Dark Side of Globalization – And How to Cope with It*, Lit Verlag GmbH & Co. KG, Wien AT 2017., pp. 124-125.

⁵⁵⁷The Evolution of Central Europe, *Stratford*, 2013, доступно на: <https://worldview.stratfor.com/article/evolution-central-europe>

просперитета, криза у Европи је обелоданила и чак распламсала ове тензије. У комбинацији са текућим економским проблемима ниског или негативног раста и високе незапослености, ови фактори су отежали регионалне политичке и безбедносне интеграције. Они су такође довели и до различитих ставова сваке од ових земаља у погледу односа према евроинтеграцијама и Русији⁵⁵⁸.

Европска унија је након распада Совјетског Савеза била предмет жеља земаља бившег Источног блока са подручја Централне Европе. Две и по деценије касније, ЕУ је у све већим проблемима са својим млађим чланицама, што важи и у обрнутом смеру. Данашњим политичким елитама, пре свега у Пољској и Мађарској, које у значајној мери одбацују подразумеване европске вредности, као и бриселски централизам и мултикултурализам, прихватљиви су само економски бенефити чланства у Унији. Уместо тога, у тим земљама сада се редефинишу нове-старе вредности: домовина, нација, хришћанска вера, породица. Такви друштвено-политички идеали постали су доминантни и у Чешкој и Словачкој, као и у Хрватској. На тај начин се последњих година формирао својеврсни контра-покрет против отворених друштава западне Европе, иза чега се крије идеја да се у бескрајном, глобализованом постојању предност да нацији.⁵⁵⁹ Узроци оваквог стања се, према неким мишљењима, налазе у чињеници да државе бившег социјалистичког лагера у процесу транзиције након 1990. године нису прошле кроз социјалдемократску еру, већ је неолиберализам, готово без икаквих препрека, улетео у друштва разорена комунизмом. У тим земљама није било социјалне државе, а синдикати су били слаби, због чега је капитализам у свом огољеном виду у њих продро без икаквих кочница. Све то је оставило трауме, укључујући и комплекс ниже вредности који је присутан све до данас.⁵⁶⁰

Субрегионална сарадња у Централној Европи има дугу традицију. Постоји велики број подрегионалних аранжмана који укључују државе Централне Европе, као што је Централноевропски споразум о слободној трговини (ЦЕФТА), Централноевропска иницијатива (ЦЕИ), Иницијатива за сарадњу у југоисточној Европи (СЕЦИ), као и трилатералне иницијативе, нпр. између Румуније, Мађарске и Аустрије, односно Румуније, Пољске и Украјине. Практично свака земља у региону је укључена у неки од субрегионалних аранжмана насталих након револуционарних промена у Централној и Источној Европи крајем 80-их и почетком 90-их година прошлог века. Неке од тих земаља

---

⁵⁵⁸ Ibidem

⁵⁵⁹ Schulteis Emily: „Viktor Orbán: Europe will restore „the will of the people» on migration in 2018“, *Politico*, Brussels, 5 January 2018, доступно на: <http://www.politico.eu/article/viktor-orban-refugees-europe-will-restore-the-will-of-the-people-on-migration-in-2018>

⁵⁶⁰ Buras Piotr: „Where is Poland headed?“, *European Council of Foreign Relations*, London UK, 15 January 2016, доступно на: http://www.ecfr.eu/article/commentary_where_is_poland_headed5062

(нарочито Пољска) су чланице скоро свих новооснованих ентитета у региону. Те групе се крећу од Већа држава Балтичког мора на северу, преко Вишеградске групе и Средњоевропске зоне слободне трговине (ЦЕФТА), до Централноевропске иницијативе (ЦЕИ), и на крају до Црноморске економске сарадње (БСЕЦ). Већина тих аранжмана има као главни циљ јачање међусобне економске сарадње са партнерима, али то није нужно и једини циљ (демократизација или безбедносна питања су присутна у неким од ових облика сарадње). Све ове организације/институције су допринеле релативно новој појави у Централној и Источној Европи почетком деведесетих година XX века - стварању вишеслојне интеграцијске мреже у овом делу Европе. Иако још увек недовољно делотворни, ови аранжмани доприносе продубљивању међудржавне и прекограничне сарадње. У неким од тих група земље Централне и Источне Европа нису једини чланови, а понекад чак те земље нису ни доминантне (пре свега у Већу балтичких држава и Црноморској економској сарадњи). У другима, оне или доминирају (Централноевропска иницијатива) или су њихови ексклузивни чланови (Вишеградска група и ЦЕФТА)⁵⁶¹ (Табела бр.9).

Организације	Основање	Оснивачи	Чланови
Вишеградска група	фебруар 1991. године	Пољска, Чехословачка, Мађарска	Пољска, Чешка Република, Словачка, Мађарска
Централно Европска зона слободне трговине	децембар 1992. године	Пољска, Чехословачка, Мађарска	Албанија, БиХ, Хрватска, Македонија, Косово*, Молдавија, Црна Гора, Србија
ентрално Европска иницијатива	јули 1992. године	Аустрија, Мађарска, Италија, Југославија	Албанија, Аустрија, Белорусија, БиХ, Бугарска, Хрватска, Чешка Република, Италија, Македонија, Мађарска, Молдавија, Пољска, Црна Гора, Румунија, Србија, Словенија, Словачка, Украјина

Табела бр. 9: Субрегионална сарадња на простору Централне Европе⁵⁶²

⁵⁶¹ Rudka Andrzej: Central Europe: Regional Cooperation and Beyond ,p. 195, доступно на: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/96summer/rudka.pdf>

⁵⁶² Cottey Andrew : Sub-regional Cooperation in Europe: An Assessment, *Bruges Regional Integration & Global Governance Papers*, 3/2009, p. 6, доступно на: <http://aei.pitt.edu/33535/>

Најзначајнији облик сарадње земаља Централне Европе на субрегионалном нивоу је такозвана Вишеградска група која је настала и добила име по самиту који су одржале четири централноевропске државе у Вишеграду (Мађарска) у фебруару 1991. године. Пре оснивања ове групе, која се састоји од Чешке, Мађарске, Пољске и Словачке, постојале су аустријске амбиције да се формира централноевропски блок сарадње („пројекат Централна Европа”) заснован на историјским основама Аустро-угарског царства. Међутим, већ само формирање Вишеградске групе имало је трајнији политички утицај на постсовјетски развој централноевропске регије.⁵⁶³

Вишеградска сарадња је помогла овим државама да постигну различите циљеве у околностима распуштања Варшавског пакта. Међутим, у самом почетку Вишеградска сарадња показала се мање трајном него што се очекивало. Распад Совјетског Савеза уклонио је један од главних спољних подстицаја за сарадњу и значио је да се државе Централне Европе суочавају са сасвим различитим геостратешким ситуацијама на својим источним границама. Након распада Чехословачке крајем 1992. године, Словачка је заостала за другим земљама Вишеграда у смислу демократизације и перспектива за пријем у чланство НАТО-у и ЕУ. До 1994. године, Вишеградска сарадња је била готово престала, али се од 1995. до 1996. године почела поново развијати (у почетку без Словачке).

Пошто је Запад био подељен око проширења НАТО-а на ове земље, Пољска, Чешка и Мађарска су прихватиле захтев да морају међусобно ближе сарађивати како би добиле подршку за пријем у западни војни савез. Након што су те три државе на самиту НАТО-а у јулу 1997. године позване да се придруже Алијанси, већ након следећег самита у Мадриду њихова сарадња је интензивирана у вези са обавезама у процесу приступања НАТО-у и реформама националних система одбране. Победа демократских реформатора на изборима у Словачкој у септембру 1998. године отворила је пут за реинтеграцију те државе у Вишеградску групу⁵⁶⁴.

4.2.2. Скандинавија

Положај који заузимају државе овог региона усмерила је народе на овом простору на успостављање блискости и развијање међусобне сарадње. Међутим у научној и стручној литератури постоји различито одређење и припадност појединих држава овом

---

⁵⁶³ Gebhard Carmen: Sub-Regional Cooperation in Central Europe – Past, Present and Future, *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, Vol. 12, No. 1, Budapest, 2012, p. 25

⁵⁶⁴ Cottey Andrew: Europe's newsubregionalism, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 23, No. 2, Routledge, London, 2000, pp. 28-30

региону. С тим у вези Данска, Шведска, Финска, Исланд, Норвешка најчешће припадају нордијском региону који се са друге стране изједначава са Скандинавијом. Међутим Скандинавија је знатно ужа и обухвата Данску, Шведску и Норвешку. Према другим тумачењима нордијски регион је знатно шири и обухвата Финску, Исланд, Фарска острва, Гренланд, Оландска острва. С друге стране најуже одређење Скандинавије обухвата искључиво Норвешку и Шведску, а Данска се искључује јер се њен копнени део налази у нордијско-немачкој низији⁵⁶⁵.

Иако се у актуелној ситуацију за Скандинавију најчешће везује, благостање, економски просперитет и материјална сигурност, не сме се заборавити да је пре више од једног века било поприште конфликта, сукоба и ратова. И поред такве прошлости државе овог региона су одредиле пут заједништва и међусобне сарадње. Њихова сарадња представља јединствен процес у коме су поред унутрашњих и спољни фактори имали свој утицај на динамику и степен сарадње. Међутим и поред различитих погледа држава чланица оне нису имале дезинтегративне, већ управо кохезионе ефекте. Доказ наведеном је да и поред свих искушења и криза овај модел и даље опстаје. Државе овог региона име се у основну предност јер су историјски, географски, лингвистички, религијски, културолошки и политички међусобно повезане. На северозападу су Фарска острва, Гренланд, Исланд и западни део Норвешке, а други део чине Финска, Норвешка и Сведска, док су Данска и јужни део Сведске историјски повезани на компактнијој и мањој територији, која је више окренута остатку Европе⁵⁶⁶. Поред тога као кохезиони фактор је и заједничка је и вероисповест јер су ови народи у доба викинга били пагани, да би потом сви прешли у хришћанство, а након Реформације приступили лутеранској вери⁵⁶⁷.

Садашња сарадња држава региона има свој почетак у XIV веку и уједињење Данске и Норвешке (данашње територије Фарских острва, Гренланда и Исланда). У каснијем историјском развоју сарадња добија различите облике услед оружаних сукоба (Наполеонови ратови) и измене граница у региону. Почетак XX века представљао је нови замајац стварања заједништва успостављањем Нордијске парламентарне уније на предлогу Данске⁵⁶⁸. Први и Други светски рат донели су између осталог и стицање територијалне суверености свих држава, што ће утицати на даље развијање идеје о сарадњи која је опстала до данашњих дана. Тако су 1948. године започети преговори о

---

⁵⁶⁵ Adams C. Paul: Multilayered Regionalization in Northern Europe, *GeoJournal*, Spatially Integrated Social Sciences and Humanities, 2012, pp. 296-297

⁵⁶⁶ Kay Ernest (ed): *Dictionary of Scandinavian Biography*, Merlos press, London Dartmouh 1972, p. 72

⁵⁶⁷ Wendet Frantz: *Cooperation in the Nordic countries, Achievements and obstales*, Almqvist&Wiksell International, Stockolm, 1981, p. 12

⁵⁶⁸ Anderson V. Stanley: *The Nordic Council. A Study of Scandinavian Regionalism*, University of Washington Press, Seattle, 1967, p. 9.

економској сарадњи у циљу стварања царинске уније за све врсте роба (осим пољопривредне), али су они пропили а разлог треба тражити између осталог и томе да је у том периоду формирана и Европска економска заједница. Посебно значајан моменат у регионалној сарадњи је 1952. година и формирање Нордијског савета као парламентарног форума за нордијску сарадњу који је уједно представљао прву званичну заједничку институцију. То је саветодавно тело парламената и влада који има основни задатак сарадње у области економије, законодавства, социјалне и културне области очувања животне средине, комуникација, саобраћаја и друго. За даље унапређење регионалне сарадње посебно је значајна и 1962. година и усвајање Споразум о нордијској сарадњи (уобичајен назив Хелсиншки споразум)⁵⁶⁹ који представља основу будућег повезивања. Споразум поред тога што одређује облике сарадње, органе и њихова овлашћена захтева од влада држава да унапреде и развијају културну, правосудну, социјалну и економску сарадњу као и областима транспорта, комуникација, очувања животне средине као и у реализацији заједничких интереса пред европским и међународним организацијама⁵⁷⁰.

И даљи период је обележио формирање различитих облика институционалне сарадње као и проширивањем Нордијског савета са сталним органима, широким обимом надлежности и успостављање Нордијског савета министара, у циљу координације и планирања даљих активности у оквиру заједничке сарадње, али и обезбеђења контакта Нордијског савета са владама држава чланица. И поред одређених проблема одлука о формирању Нордијског савета ступа на снагу 1971. године али кроз ревизију Хелсиншког споразума⁵⁷¹. Без даљег улажења у све облике институционалног и правног оквира сарадње држава региона, треба напоменути да је било периода који су испунили неуспеси у остваривању постављених циљева али се начелно увек реаговало са још већим интересовањем за сарадњу и интеграције. Због тога се обично с правом може констатовати да се ради о вишедеценијској а у неким случајевима и вишевековној сарадњи у бројним областима.

У актуелном времену, нордијске државе сарађују практично у свим областима које су од заједничког интереса, као што су пољопривреда и шумарство, бриге о деци и омладини, култури; економији, образовању, енергији, животној средини, рибарству, исхрани, слободи кретања, законодавству, регионалној политици, социјалној сигурности, здравству, одрживом развоју и друго. Када се ради о окружењу Нордијски регион остварује интензивну сарадњу са другим државама нарочито Русијом, Белорусијом, Балтичким државама (Естонијом, Летонијом и Литванијом), регионом Балтичког мора,

⁵⁶⁹ The Helsinki Agreement, Nordic Council, Copenhagen, 1996.

⁵⁷⁰ Wendt Frantz, Cooperation in the Nordic countries. Achievements and obstacles, op. cit., pp. 40-41

⁵⁷¹ Ibidem, pp. 44-47, 77

Пољском и Немачком⁵⁷². С обзиром на широкобим успостављене сарадње, у овом делу рада даћемо краћи осврт на сарадњу у области одбране.

Идеја о сарадња у области одбране започиње крајем I светског рата у оквиру Нордијског комитета за сарадњу, а интензивирани су након завршетка II светског рата и односа СССР према овом региону. Први покушаји стварања нордијске одбрамбене уније су пропали и цео концепт је доживео измене у смислу да је свака држава настојала да безбедносни проблем реши у складу са сопственим интересима али уз уважавање интереса региона. С тим у вези је чињеница да је Норвешка заједно са Данском, Исландом учествовала у оснивању НАТО, а сарадња ових држава се у почетном периоду првенствено испољавала кроз учешће у разним мировним мисијама под окриљем НАТО-а, а знатно мање под окриљем УН-а. То је утицало на преиспитивање сарадње у оквиру мировних мисија и успостављање NORDCAPS (под мандатом УН-а) и NORDSAMFN (операције ван мандата УН-а)⁵⁷³.

Значајни даљи облици сарадње били су везани за развијање партнерства у циљу очувања одбрамбених капацитета али уз смањење трошкова, што је у суштини представљао пандам односа ЕУ и НАТО, односно множења и дељења капацитета одбране. Ова идеја покренута је од стране Шведске и Норвешке у циљу будућег одређења војних капацитета у складу са економским могућностима држава⁵⁷⁴. Даљи развој сарадње у области одбране и безбедности везан је за успостављање Нордијске одбрамбене структуре за подршку као прве формалне организације нордијске сарадње у одбрани⁵⁷⁵. Ова сарадња је дефинисана Меморандумом о разумевању⁵⁷⁶ који представља правни основ за сарадњу али даје могућност државама да одлуче о евентуалном повлачењу из одређене активности. Поред тога, формиран је и Извршни комитет са циљем праћења и унапређивања сарадње који је свој први састанак имао 2009. године а новембра исте године потписан је нови Меморандум о сарадњи и успостављен NERDEFECO као нова организација која је објединила све претходне (NORDSUP, NORDCAPS, NORDAC).

Предметним документом одређене су најважније области сарадње као и могућност државама да у складу са својим проценама учествују у одређеним активностима, што у

⁵⁷² The Nordic Region in an International Perspective. Nordic cooperation in a European Framework 2005, ANP 2005, p. 783.

⁵⁷³ Margret Cela: Towards Nordic peace: a small state approach, Nordia Geographic Publication 40:4, 2011, p. 61, доступно на: <https://wiki oulu.fi/download/attachments/29067436/Cela11.pdf?version=1...>

⁵⁷⁴ Håkon Lunde Saxi: *Nordic defence cooperation after the Cold War*, The Norwegian Institute for Defence Studies (IFS), Oslo, 2011, p. 17, доступно на: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99335/SAXI%2C%20Nordic%20defence%20Cooperation%20after%20the%20Cold%20War%20%282011%29.pdf?sequence=1>

⁵⁷⁵ Исто, pp. 17-18

⁵⁷⁶ *Memorandum of understanding Nordic Supportive Defence Structure (NORDIC)*, доступан на: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fd/temadokumenter/mou_nordic-support-defence-structures_netutgave.pdf

најкраћем значи да сарадња нема обеавезујући карактер. Каснијим изменама и допунама успостављени су нови облици сарадње тако да је крајем 2009. године уведено пет нових области а свака држава је задужен за једну. Тако је Шведска добила надлежност за стратегијски развој и операције, Финска је задужена за развој капацитета, образовање људских ресурса у надлежности Данске а курсеви и програми обуке дати су Норвешкој. Поред наведеног, државе су у обавези да упуте своје официре за везу у структуре других држава што у многама доприноси развоју сарадње и поверења као и размени информација⁵⁷⁷. Овакив моделом спречено је дуплирање капацитета, као и смањење трошкова а сарадња учињена знатно ефикаснијом.

И без даље анализе регионалне сарадње на овим просторима, могу се извући одређени закључци. И поред сукобљених позиција које су имале државе у прошлости овај регион је успео да изгради сарадњу на завидном нивоу. Посебна карактеристика је да сарадња није наметнута споља већ да одржава намере држава што подразумева знатно већу стабилност, чему је допринела и политичка стабилност региона као и религијски фактор који је имао кохезиону улогу на овим просторима. И поред неуспелих покушаја стварања нордијске сарадње дошло је до измене приступа у коме се кренуло о лакших и конкретнијих питања а најосетљивија и најтежа као што су спољна политика, одбрана и безбедност су на дневни ред дошле знатно касније. И поред чињенице да су државе овог региона имале различити став према питањима ЕУ и НАТО, то није утицало на њихово заједничко деловање у правцу стварања стабилног региона, што с друге стране указује да је сарадњу карактерисало и максимално поштовање сваке државе чланице који је до данашњег дана остао основна карактеристика сарадње.

4.2.3. Чиниоци процене регионалног нивоа

На основу упоредне анализе наведених региона можемо уочити да су државе са тих простора на различите начине успоставиле одређени степен сарадње и међузависности. Те земље су оствариле и различите форме интеракција, при чему су своју сарадњу институционализовале на особен начин. И поред међусобних различитости, мотиви њиховог повезивања су углавном у домену економије, политике или безбедности, с тим да поједини од тих мотива може имати предност у односу на друге. С друге стране, на успостављање неких од поменутих видова сарадње, у одређеним историјским тренуцима утицај су имале и велике силе.

---

⁵⁷⁷ Håkon Lunde Saxi: *Nordic defence cooperation after the Cold War*, The Norwegian Institute for Defence Studies (IFS), Oslo, 2011, p. 19-21, доступно на: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99335/SAXI%2C%20Nordic%20defence%20Cooperation%20after%20the%20Cold%20War%20%282011%29.pdf?sequence=1>

У складу са дефинисаним чиниоцима регионалне безбедности, у наредном делу рада анализираћемо регион коме припада Република Србија. Имајући у виду постојање различитих одређења овог простора (Балкан, Западни Балкан, Југоисточна Европа и слично) неопходно је његово јасно дефинисање. С тим у вези, у оквиру ове анализе обухватићемо државе које се налазе у непосредном окружењу Републике Србије, са којима Србија остварује најнепосредније билатералне односе, а од чијег карактера зависи стабилност у окружењу. У том циљу посебан акценат биће на сагледавању степена интегрисаности, као и на сличностима и разликама међу државама региона које су од кључног значаја за очување безбедности на овим просторима. Поред тога, ниво интегрисаности и повезаности региона биће анализиран и на основу најважнијих механизма и институционалних облика сарадње ових земаља.

4.3.1. Политички чиниоци

Регион Балкана је одувек био простор за спољне актере који су кроз историју испољавали свој политички, економски, војни и културни утицај са различитим ресурсима, намерама и интересима. Као такав, Балкан је дуго био у фокусу конкуренције међу глобалним и регионалним силама. И у актуелном тренутку балканско подручје представља простор супротности, пре свега између Запада и Русије, али и безбедносно ровит регион, обележен унутрашњим рањивостима држава које су подложне спољним упливима транснационалних, државних и недржавних актера. И поред међусобне супротстављености и различитости, велике силе на овим просторима имају заједничког супарника, оличеног у политичкој нестабилности региона (премда неким од њих та нестабилност одговара).

Сједињене Америчке Државе и њени западни савезници активно подржавају деловање европских и трансатлантских институција према Балкану, пре свега Европске уније и Организације Северноатлантског уговора (НАТО). За САД је, с тим у вези, карактеристично да су у неком периодима овом подручју поклањале знатно мању пажњу, како због других приоритета, тако и због одређеног „умора од Балкана“. Главни циљеви Запада на балканском простору су одржавање стабилности, посебно у земљама у којима процеси евроатлантских интеграција нису довршени, те минимизирање руског утицаја. У том циљу, САД и Европска унија су од 90-их година прошлог века укључене у унутрашњу политику Балкана, при чему су ефикасне НАТО учествовале у сукобима у Босни и Херцеговини и на Косову. НАТО трупе су и даље размештене на Косову у

капацитету мировних снага⁵⁷⁸. Након бројних неуспешних иницијатива различитих спољних актера, НАТО је преузео одговорност за окончање сукоба на просторима бивше СФРЈ и за спровођење активности на одржавању и изградњи мира у постконфликтном окружењу. Северноатлантски савез је у протеклом периоду спровео и програме демилитаризације у Албанији, Босни и Херцеговини, Македонији и на Косову и распоредио војне мисије у све горе наведене земље, са изузетком Албаније. Политика отворених врата НАТО-а резултирала је уласком Мађарске у Алијансу 1999. године, Словеније и Бугарске 2004. године, Албаније и Хрватске 2009. године, те Црне Горе 2017. године⁵⁷⁹. У Бриселу су у октобру 2018. године започели преговори о прикључењу Македоније НАТО-у.⁵⁸⁰ Очекује се да та земља постане чланица Алијансе, уколико спровреде уставне промене и имплементира Преспански споразум са Грчком, везан за спор о називу државе.

Сједињене Америчке Државе су и даље један од кључних актера војног, дипломатског и економског присуства у региону. И поред одређених контроверзних најава након избора Доналда Трампа за председника САД, није било битних промена америчке политике и утицаја на Балкану. Међутим, као последица проблема са законодавном влашћу у вези са државним буџетом, актуелни приступ САД региону одаје утисак инерције углавном вођене претходним постигнућима и институционалним континуитетом, а не активном спољном политиком новце америчке администрације. Наиме, у складу са трендом милитаризације америчке спољне политике, финансирање дипломатских активности је значајно смањено. Тако су у оквиру фискалне 2018. године буџетска средства за финансирање иностране помоћи Европи и Евроазији мања за 60% у односу на фискалну 2017. годину⁵⁸¹.

Из перспективе Вашингтона, балкански регион представља део језгра Европе, због чега су Европска унија и Северноатлантски савез без држава са тог простора непотпуни. У том контексту, све америчке администрације од 1989. године су фаворизирале усклађен и јединствен трансатлантски приступ овом региону. Иако је временом Европска унија преузела водећу улогу посредника у споровима у региону, увек је у томе имала пуну подршку САД. Сходно томе, нису била озбиљна очекивања да ће се америчка политика и

---

⁵⁷⁸The Problems Foreign Powers Find in the Balkans, *Stratfor*, доступно на: <https://worldview.stratfor.com/article/problems-foreign-powers-find-balkans>

⁵⁷⁹ Knezović Sandro: The impact of NATO, u: Lange Sabina, Nechev Zoran, Trauner Florian: *Resilience in the Western Balkans*, EU Institute for Security Studies, Paris, 2017, p.31

⁵⁸⁰ Formal Accession talks with Skopje begin at NATO Headquarters, North Atlantic Treaty Organization, 18 October 2018, dostupno na: https://nato.int/cps/en/natohq/news_159541.htm

⁵⁸¹ Epstein B Sussan, Lawson L. Marian, Gill R. Corry: *Department of State, Foreign Operations, and Related Programs: FY2018 Budget and Appropriations*, Congressional Research Service, Washington DC, 2018, p. 13 dostupno na: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44890.pdf>

приступ Балкану променити под администрацијом Доналда Трампа, која су се заснивала на бројним спекулацијама у првим данима након инаугурације новог председника САД да би могло доћи до договора са руским председником Владимиром Путином, односно промене курса те политике. Да се у политици те земље према балканском простору није ништа променило, показује и актуелни покровитељски однос САД према Црној Гори, најмлађој чланици НАТО савеза⁵⁸².

Европска унија је 1999. године покренула Процес стабилизације и придруживања (ПСП), као нови политички оквир за сарадњу са балканским државама, којим су реafirмирсани циљеви дотадашње европске политике вођене на том подручју. Основна обележја Процеса стабилизације и придруживања су: једнаки услови за све државе ПСП-а у приближавању Европској унији; јасна перспектива чланства у ЕУ; индивидуални приступ, што значи да брзина којом се поједина држава креће кроз различите фазе ПСП-а зависи од њене способности да преузима и испуњава обвезе које произлазе у поступку придруживања ЕУ; велики значај регионалне сарадње. Европска унија континуирано прати и анализира ток Процеса стабилизације и придруживања како би могла да објективно процени његове учинке и да истовремено, државама учесницама даје препоруке у циљу брже напредовања у испуњавању услова и приближавању европским критеријумима и стандардима. Карактеристично је да је процес стабилизације и придруживања посебан нагласак ставио на стабилизацију региона и потребу за развојем и унапређењем регионалне сарадње. Наиме, за разлику од земаља средње и источне Европе, на западном Балкану се радило не само о транзиционим, већ и о постконфликтним друштвима.⁵⁸³

Након пријема Румуније, Бугарске и Хрватске у чланство Европске уније, напредак осталих балканских земаља у Процесу стабилизације и придруживања се не сматра задовољавајућим. Оцењује се да су реформе у тим земљама последњих година успорене, те да је укупан темпо напредовања ових држава према ЕУ неуједначен. Таквом стању доприносе изазови везани за одрживост модела економског развоја, владавину права, реформу државне управе и судства, борбу против корупције и организованог криминала, недовољну и неискрену регионалну сарадњу, те нерешена политичка питања. Фактор који ће пресудно утицати на одлуке о будућем проширењу ЕУ (осим испуњавања дефинисаних критеријума) јесте и “замор од проширења Европске уније”. Он је условљен апсорпционим капацитетом Уније за пријем нових чланица, на шта је утицало негативно

---

⁵⁸² Vejvoda Ivan: The impact of the United States in: Lange Sabina, Nechev Zoran Trauner Florian: *Resilience in the Western Balkans*, Institute for Security Studies, Luxembourg, 2017, pp. 38-42

⁵⁸³ Braniff Máire: *Integrating the Balkans: Conflict Resolution and the Impact of EU Expansion*, I.B.Tauris & Co Ltd, London - New York 2011., pp. 69-70.

искуство последњег таласа проширења, институционална и политичка криза Европске уније, последице светске економске кризе, отворена политичка питања која се тичу балканских држава, уз све мањи ентузијазам житеља земаља са тог подручја у погледу прикључења Унији⁵⁸⁴. Поред тога, капацитет друштава ЕУ да апсорбују нове државе повезан је и са ставовима јавног мњења у земљама чланицама. Наиме, идентитет и слика коју грађани Уније имају о себи и својој заједници одудара од оне коју имају о Балкану. Перцепција тог подручја, нарочито држава бивше Југославије, у европској јавности је и даље везана за ратове, геноцид, несрећу, сиромаштво и неуређеност. Такве одреднице онемогућавају позитивну перцепцију будућег чланства балканских држава у ЕУ.⁵⁸⁵ Промена такве перцепције ће бити дуготрајан процес и велики изазов за земље Западног Балкана.

Европа је арена у којој је Русија током историје остваривала своју моћ и показала као велика сила у надметањима са другим европским државама. Садашњи покушаји Русије да ревидира европску постхладноратовску безбедносну архитектуру и да безбедност на континенту учини недељивом представља настојање те земље да се поново активно укључи у европски простор. Међутим, према логици интеграција у оквиру Европске уније и стратегији проширења НАТО-а, посебно на простор Балкана, све оно што се дешава у Европи (изван бившег совјетског простора) је унутрашње европско и НАТО питање, у које би укључивање Русије требало да буде минимално. Другим речима, Сједињене Америчке Државе и ЕУ настоје да Русију држе подаље од Европе, уз подстицање да се конструктивно ангажује са Европом о заједничким изазовима⁵⁸⁶.

С друге стране, руска оцена је да се у Бриселу занемарују објективни критеријуми за чланство у Европској унији у корист критеријума политичке природе, везаних за међународну безбедносну улогу ЕУ. По руском мишљењу, само доминација геополитичких критеријума над историјским, уз акценат који Унија ставља на економски развој, заједничке вредности и демократију, може да објасни интерес ЕУ за пријем у чланство држава западног Балкана или Турске, а поготово Јужног Кавказа. Имајући у виду традиционалну склоност власти у Русији да се свет посматра у конвенционалним

---

⁵⁸⁴ Belloni Roberto: European Integration and the Western Balkans: Lessons, Prospects, and Limits, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 11, Issue 3, Taylor & Francis, London 2009., pp. 319-321.

⁵⁸⁵ Archick Kristin: European Union Enlargement, *CRS Report for Congress* (RS 21344), US Congress, Washington DC, April 2012., pp. 11-12.

⁵⁸⁶ Graham Thomas: Assessing the Russian Challenge to U.S. Policy, in: Colton Timothy, Frye Timothy, Legvold Robert: *The Policy World Meets Academia: Designing U.S. Policy toward Russia*, American Academy of Arts and Sciences, Cambridge MA, 2010, pp. 53-54

условима равнотеже моћи, не чуди што се у тој земљи даље ширење ЕУ и НАТО представља као део процеса поновног наметања ограничења Русији⁵⁸⁷.

Према реалистичкој концепцији, руска спољна политика, посебно њена конфронтација са Сједињеним Америчким Државама око питања нуклеарног неширења, ширења НАТО-а и учешћа САД у унутрашњим пословима бивших совјетских држава, одраз је међусобно неспојивих интереса. За Русију, ове акције САД и НАТО умањују њен утицај и аутономију у светској политици и угрожавају њену безбедност, па и сам опстанак руске државе⁵⁸⁸. У том контексту, циљ руских активности на западном Балкану је одлагање евроатлантских интеграција региона. Иако се Русија не противи евентуалној интеграцији тог региона у ЕУ, енергично се супротставља даљем проширењу НАТО-а. Према је подручје западног Балкана од секундарног стратешког значаја за Русију, оно је део његове историјске сфере утицаја. Осим континуиране сарадње у области економије, енергетике и техничке сарадње, Москва одржава и словенско-православне везе са Србијом и ентитетом БиХ Републиком Српском. Утицај Русије је управо у Србији и Републици Српској и најприсутнији, а донедавно су блиске везе постојале и са Црном Гором и Македонијом. Након приступања Црне Горе НАТО-у 2017. године, билатерални односи су се нагло редуковани упркос значајним руским приватним инвестицијама у тој земљи. Недавне политичке промене у Македонији су такође знатно смањиле присуство и утицај Русије, а имплементација споразума са Грчком око државног имена отвориће пут те земље ка чланству у НАТО-у⁵⁸⁹.

Русија је у протеклој деценији користила свој утицај на Балкану, где има блиске историјске и културне везе са земљама као што су Србија и Грчка, за угрожавање западних интереса. Актуелни појачани руски интерес за овај регион је у великој мери повезан и са погоршањем односа са Западом, који је тој земљи наметнуо економске и политичке санкције. У таквој комнстелацији, циљ Русије на Балкану је да спречи даље ширење западне војне инфраструктуре, уз одржавање довољне снаге за имплементацију стратешких пројеката енергетске инфраструктуре. Иако Запад има веће ресурсе да инвестира на Балкану, Русија контролише неке од регионалних енергетских капацитета и

---

⁵⁸⁷ Mankoff Jeffrey: *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham MD, 2009, p. 156

⁵⁸⁸ Omelicheva Mariya: Russian Foreign Policy: A Quest for Great Power Status in a Multipolar World, in: Beasley K. Ryan, Kaarbo Juliet, Lantis S. Jeffrey, Snarr T. Michael: *Foreign policy in comparative perspective: domestic and international influences on state behavior*, SAGE Publications, London, 2013, pp. 101-103

⁵⁸⁹ Wolfgang Petritsch, Freund Philipp: External actors and European integration in the Western Balkans, *Focus on European economic integration* Q3/18, p. 61

у кредитним је аранжманима са балканским владама. Уз то, Москва је успела да задржи и добре односе са неким локалним олигархима, посебно у Бугарској⁵⁹⁰.

Зависност од руских извора енергије, укључујући дугорочне уговоре о снабдевању, једна је потенцијална претњи појединим земљама у региону, јер отварају пут значајнијем економском утицају. Утисак је да се руски утицај на Балкану последњих година остваривао различитим видовима ометања интереса супарничке стране, који Русију нису много стајали, а били су релативно успешни. С друге стране, перцепција руске моћи већа је од њене реалности, при чему се иста делимично храни америчким и европским неделовањем⁵⁹¹.

Што се тиче Кине, пре само неколико година „Средње краљевство“ је било углавном невидљиво и од малог значаја као спољни актер на Балкану. Такво стање се значајно променило са најавом и покретањем иницијативе One Belt, One Road Initiative (OBOR), амбициозне међународне инвестиционе стратегије представљене јавности у септембру 2013. године која треба да успостави нови Пут свиле између Кине и њених европских тржишта, као и 16 + 1 иницијативе за сарадњу Кине са земљама Централне и Југоисточне Европе, која је покренута 2012. године. У контексту поменутих иницијатива, Западни Балкан има важну геостратешку улогу, с обзиром на кинеско виђење региона као тачке улаза у Европску унију, односно као копненог моста између луке Пиреј (у већинском власништву Кине) и централне Европе. У том контексту, Кина је почела да повећава обим трговинске размене са земљама региона, те да улаже у развој транспортне и енергетске инфраструктуре и одређених стратешких индустрија на Западном Балкану. На 16 + 1 самиту одржаном у Будимпешти у новембру 2017. године обећана је додатна кинеска финансијска помоћ у износу од три милијарде америчких долара за инвестиционе и развојне пројекте у региону.

Економска офанзива Кине у државама западног Балкана, од којих су неке међу економски најнеразвијенијим земаља у Европи и самим тим зависне од повољних финансијских кредита и директних улагања, побуђује одређене резерве и сумње код других спољних актера, пре свега Европске уније и Немачке, као њене најјаче чланице. Премда је обим размене балканских држава са Кином у поређењу са нивоом трговинских односа са ЕУ и даље релативно скроман, евидентно је да се континуирано повећава и да постаје вредан пажње. Тако је кинески извоз у Албанију, Босну и Херцеговину,

---

⁵⁹⁰ The Problems Foreign Powers Find in the Balkans, *Stratfor*, доступно на: <https://worldview.stratfor.com/article/problems-foreign-powers-find-balkans>

⁵⁹¹ Graham E. Thomas, Levitsky E. Jonathan, Munter P. Cameron, Wisner G. Frank: *Time for Action in the Western Balkans, Policy Prescriptions for American Diplomacy*, The National Committee on American Foreign Policy, The EastWest Institute, New York, 2018, p. 16

Македонију, Црну Гору и Србију више него удвостручен између 2004. и 2014. године, док је увоз из тих земаља повећан више од седам пута у истом периоду. Уз то, алтернативне опције финансирања, те значајна кинеска улагања у економски слаби западни Балкан и имплементација инфраструктурних пројеката, иако се одвијају у директној конкуренцији са европским актерима, представљају значајан подстицај економској модернизацији, конкурентности, економском расту и повезаности држава у региону. Поред тога, Пекинг је на одређени начин „стабилизатор“ и савезник Европске уније, будући да Кина подржава интеграцију тих држава у европске структуре и да њена дугорочна улагања значе да, за разлику од других спољних актера, у њеним економским и стратешким интересима није дестабилизација Балкана.

С друге стране, у Вашингтону, Бриселу и Берлину постоји бојазан да економски ангажман Кине неће трајно бити тако „наиван“ као што се у почетку представља, и да ће можда у једном тренутку довести до остваривања већег кинеског политичког утицаја на овом простору. Дилеме у вези са дугорочним циљевима и намерама Кине су посебно присутне унутар Европске уније, која уз стабилност фокус ставља на промовисање демократије, тржишне економије и доброг управљања. Економска пракса Кине с друге стране често не испуњава европске норме, а на Балкану прети да угрози регулаторне стандарде ЕУ и да повећа подложност земаља региона корупцији. Такође, и прихватање кинеских зајмова за велике инфраструктурне пројекте, ствара ризике финансијске зависности и неравнотеже. Дугорочно гледано, у ЕУ се сматра да би растућа економска моћ Кине могла довести и до повећања њеног спољнополитичког утицаја, што се сматра изазовом Унији⁵⁹².

Како улога Кине у свету постаје све значајнија, представљајући изазов америчком глобалном вођству, њен ангажман на Балкану је од посебног значаја и за путеве даљег економског и политичког развоја самих земаља. Кинеска визија Балкана представља искушење и за Европску унију, унутар које и иначе постоје различита виђења економског развоја држава чланица и балканских кандидата за чланство. То за ЕУ значи нужност проактивног приступа у подстицању синергије између кинеског економског продора и сопствене стратегије у том подручју. Наиме, евидентно је да је са субрегионалним форматом сарадње 16 + 1, Кина успела да успостави нову платформу за интензивирање и проширење сарадње са државама Западног Балкана, заобишавши традиционалне актере у региону као што су европска Унија, САД, Русија и Турска⁵⁹³.

---

⁵⁹² Hänsel Lars, Feyerabend C. Florian: The role of external actors in the Western Balkans, in: *The influence of external actors in the Western Balkans*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Berlin, 2018, p. 6

⁵⁹³ Vangeli Anastas: The impact of China in: Lange Sabina, Nechev Zoran, Trauner Florian: *Resilience in the Western Balkans*, Institute for Security Studies, Paris, 2017, pp. 57-58

Немачка као индустријска, трговинска и финансијска велесила у дужем периоду има доминантно место у Европи. Успостављање статуса Немачке као кључне силе на простору Европе везује се за уједињење две немачке државе до кога је дошло 03. октобра 1990. године. То је уједно означило и почетак великих промена везаних за немачку позицију у послератној Европи - преузимање водеће улоге у европској финансијској интеграцији, изградња режима контроле извоза, уклањање препрека за употребу силе изван националног одбрамбеног периметра, пребацивање тежишта безбедносне политике са територијалне одбране на хуманитарне и кризне интервенције и друго. Након година обележених ниским привредним растом, опадањем продуктивности и релативно високом незапослености, Немачка се поново уздигла како би остварила статус велике силе и регионалног хегемона, са свим обележјима која такав статус оправдавају: трећа највећа светска економија, други највећи извозник и највећа економија у Европи, која производи и извози најпрофитабилније производе у ЕУ. Немачка војска, упркос значајним проблемима, остаје највећа у Европи, а Немачка наставља да шаље више трупа у иностранство него било која држава у свету осим САД. Током последње три деценије је нова, уједињена, суверена и моћна Немачка водила политику мултилатерализма чак и у оквиру ослабљеног трансатлантског савеза који је након хладног рата остао без јасно дефинисане мисије. Бројни су примери немачког мултилатерализма након пада Берлинског зида 1989. године, укључујући финансирање Првог заливског рата 1990-1991. године, преузимање водеће улоге у оквиру мировних снага у Македонији, одговорност за друге мисије на Балкану, у Авганистану и на Афричком рогу. Немачка је у том периоду на себе такође преузела и обимне обавезе финансирања мултилатералних аранжмана, како на глобалном, тако и на регионалном нивоу⁵⁹⁴.

Немачка је уједно и покретач „Берлинског процеса“, покренутог с циљем давања новог замаха европским интеграцијама, економском и инфраструктурном развоју, као и унапређењу регионалне сарадње. С тим у вези, од посебног је значаја да државе Западног Балкана у што је могуће већој мери испуне и спроведу оно на шта су се обавезале у оквиру Берлинског процеса, како би убрзале приступање Европској унији и унапредиле међусобну сарадњу, превасходно кроз решавање бројних нагомиланих билатералних проблема. Са друге стране, Немачка је понудила обимну финансијску и стручну помоћ у реализацији бројних инфраструктурних, енергетских и образовних пројеката у региону Западног Балкана.

---

⁵⁹⁴ Crawford Beverly: *Power and German foreign policy : embedded hegemony in Europe*, Palgrave Macmillan, London, 2007, pp.174-176

Значај и улога Немачке у ЕУ биће додатно повећана изласком Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске из чланства Уније, до кога долази након референдума одржаног у јуну 2016. године (Brexit). Несумњиво је да ће Немачка бити најзначајнија актер у доношењу одлука везаних за будућу судбину Европске уније и имати пресудну улогу у доношењу одлука везаних за процес евроинтеграција западнобалканских држава. С тим у вези, треба истаћи да је ЕУ од свих спољних актера на Западном Балкану задржала највећи утицај на том простору - било да се ради о економској, политичкој или регулаторној и правној сфери. У оквиру тога, интерес Немачке је да се на одређени начин ограничи евидентно снажење утицаја Турске у региону Западног Балкана (Босна и Херцеговина, Албанија, Македонија, Косово) те деловање Руске Федерације (Србија, Македонија и Република Српска), а посебно након ескалације кризе у Украјини 2014. године⁵⁹⁵. Битан фактор немачког утицаја на простору региона представља и вишедеценијска усмереност миграција становника Западног Балкана ка Немачкој.

Турска се сматра регионалном силом са потенцијалом да утиче на глобалну политику. Њена стратешка позиција и близина нестабилних региона (Балкан, Кавказ и Блиски исток) учинили су Турску важним актером у политичким, економским и безбедносним областима савремене међународне политике. Ипак, о томе каква је улога Турске у савременом геополитичком окружењу и колики су њени домети постоје озбиљне дилеме, пре свега полазећи од питања да ли је Турска „мост“ или „раскрсница“ између Запада и муслиманских земаља, „тампон“ који треба да спречи преливање проблема из околних нестабилних региона у Европу, или „баријеру“ која би могла ограничити утицај Запада на Блиски исток, Кавказ, па чак и на Балкан⁵⁹⁶.

Урушавање бивше Југославије постало је неповратно након што су од стране Запада у фебруару 1992. године као независне државе у пакету признате Словенија, Македонија, Хрватска и Босна и Херцеговина (БиХ). То је означило и прекретницу у приступу Турске овом делу југоисточне Европе, јер је та земља сматрала БиХ, касније и Косово, местима на којима су турски историјски интереси били интензивно погођени и где су муслимани били угрожени у мери истребљања. Трагични догађаји у БиХ, где је муслиманско становништво било изложено страдањима током рата 1992-1995. године, побудили су посебну пажњу турске јавности и непосредно су погодовали оживљавању

---

⁵⁹⁵ Ђукановић Драган: *Балкан на постхладноратовском раскршћу (1989–2016)*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2016, стр. 76–79.

⁵⁹⁶ Ozkececi-Taner Binnur: *Turkish Foreign Policy: Bridge, Buffer, and Barrier*, in: Beasley K. Ryan et al.: *Foreign policy in comparative perspective: domestic and international influences on state behavior*, SAGE Publications, Los Angeles, 2013, p. 184

старих османских сећања. Дуготрајни спор Грчке са Македонијом о „питању имена“ македонске државе такође је искоришћен за повећање турског утицаја на простору некадашње СФРЈ, будући да су власти у Скопљу у турској виделе добродошлог савезника против грчког суседа. Македонија је била и прва земља на Балкану са којом је Турска 1999. године потписала споразум о слободној трговини. Касније су потписани споразуми о слободној трговини Турске са свим балканским земљама, као и споразуми о изузећу од виза са свим земљама региона. Све балканске земље су у протеклом периоду повећале свој извоз у Турску, али је у целини обим трговине Турске са земљама Балкана и даље скроман⁵⁹⁷.

Настанак првих видова регионалне сарадње у овом делу Европе био је везан више за Југоисточну Европу, а мање за западне делове Балкана. Тако су прво настали Процес сарадње у југоисточној Европи, а крајем последње деценије XX века и Пакт за стабилност у југоисточној Европи. У каснијем раздобљу уследио је почетак рада Савета за регионалну сарадњу, као и први суштински покушај преобликовања регионалне сарадње 2015. године кроз тзв. „Западнобалканску шесторку“.

Регионална сарадња на балканским просторима је током последњих деценија пролазила кроз различите етапе. Почетни успеси су били везани за успостављање низа регионалних иницијатива, чији је број на одређени начин „загушио“ простор за ефикасније деловање, а често доводио и до преклапања области њиховог рада. И поред тога, оне су биле осниване у складу са жељама и потребама одређених донатора. Овакво стање је у одређеној мери превазиђено захваљујући почетку рада Савета за регионалну сарадњу 2008. године, чији је основни циљ био да кроз секторско повезивање држава региона каналише бројне регионалне иницијативе, којих је поређења ради половином протекле деценије било више од 50⁵⁹⁸. У оквиру Савета за регионалну сарадњу су детектоване одређене области с циљем координације деловања - економски развој, развој инфраструктуре, правосуђе и унутрашњи послови, безбедност, људски ресурси и интерпарламентарна сарадња. Несумњиво је да је Битно је истаћи да је након успостављања Савета регион напредовао у европским и евроатлантским интеграција, а његово функционисање је значајно помогло да се између Европске комисије и држава кандидата за чланство ЕУ додатно координирају активности око коришћења IPA фондова.

---

⁵⁹⁷ Szigetvári Tamás: Turkey Is Back: Turkish Interest on the Western Balkans,” *EU Frontier Study* no. 9, 2012, p. 10.

⁵⁹⁸ Strategy and Work Programme 2014-2016, Regional Cooperation Council, Sarajevo, 2013, pp. 32-50, доступно на: <https://www.rcc.int/files/user/docs/reports/RCC-Strategy-and-Work-Programme-2014-16-rich.pdf>

Претходница Савета за регионалну сарадњу, Пакт за стабилност у Југоисточној Европи отпочео је са радом 1999. године у Сарајеву. Идеју за његово формирање дала је администрација СР Немачке, а одмах је наишао и на подршку пре свега Сједињених Америчких Држава. Ипак, и поред бројних и изразито амбициозних планова, Пакт за стабилност у Југоисточној Европи у протеклом периоду није дао значајније резултате, премда је успео да, више на симболичан начин, обележи постконфликтну фазу стабилизације региона.

Процес сарадње у Југоисточној Европи настао је још крајем 80-их година XX века под називом Конференција о стабилности, безбедности и сарадњи земаља Југоисточне Европе. Након дуже стагнације у деловању ова иницијатива је 1996. године обновљена под именом Процес сарадње Југоисточној Европи (ПСуЈИЕ). У том смислу је, захваљујући грчко-бугарској иницијативи, дошло до састанка министара иностраних послова Југоисточне Европе у Софији 1996. године. Годину дана касније је скуп на том нивоу одржан на Криту, а потом и у Анталији. На састанку Процеса сарадње Југоисточној Европи на нивоу шефова држава или влада, одржаном 2000. године у Букурешту, потписана је и Повеља о добросуседским односима, стабилности, безбедности и сарадњи у Југоисточној Европи. У годинама након тога, ПСуЈИЕ је постао најважнији форум за консултације у вези са политичким питањима у региону, при чему су се подручја његовог деловања поступно ширила на проблеме привредног развоја, економије, борбе против климатских промена. У току 2008. године дошло је до успостављања функционалних веза између Процеса сарадње у Југоисточној Европи и Савета за регионалну сарадњу, на начин да је Савет прерастао у тело које се стара о припремама годишњих заседања ПСуЈИЕ. Уз то, Савет за регионалну сарадњу је на одређени начин постао и извршно тело Процеса сарадње у Југоисточној Европи⁵⁹⁹.

У априлу 2013. године, непосредно пред пријем Хрватске у чланство Европске уније, посебним Non paper-ом предложено је успостављање тзв. Западнобалканске шесторке или Група 6 (Г6). Овај вид регионалне сарадње је требало да функционално и организационо ојача мултилатералне видове сарадње између шест субјеката са подручја западног Балкана - Босне и Херцеговине, Црне Горе, Албаније, Македоније и Србије и Косова (без прејудицирања његовог коначног статуса).

Деловање Западнобалканске шесторке је требало да поспешу интензивирање међусобне сарадње између држава региона, али и да помогне убрзању процеса европских интеграција тих земаља. Самим тим, чланство западнобалканских држава и ентитета у

---

⁵⁹⁹ Ђукановић Драган: Трансформација Пакта за стабилност у Југоисточној Европи: нови подстицаји регионалној сарадњи; у: Ђукановић Драган (прир.), *Међудржавни форуми за сарадњу у Европи: упоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007, стр. 173-190

Европској унији остао би основни спољнополитички циљ ових земаља, а ЕУ не би уводила нови тзв. регионални приступ који би подразумевао нужност да све државе и ентитети овог дела Европе координирано и заједно приступе Унији. Иако никада није званично успостављена, Западнобалканска шесторка је постала неформални формат окупљања министара иностраних послова ових држава и ентитета. Очигледно је да Западни Балкан у датом тренутку није био спреман да прихвати интензивирање властите регионалне сарадње како би се убрзао процес приступања Европској унији. Првобитна замисао Западнобалканске шесторке није од стране балканских лидера у довољној мери прихваћена, те је поменути вид сарадње постепено препуштен маргинализацији. Ипак, она и сада представља квалитетну основу за расправу о томе у којем правцу би требало промишљати развој будуће регионалне сарадње у овом делу Европе⁶⁰⁰.

Као форма окупљања држава Западног Балкана и Европске уније, Берлински процес је симболично започет век након отпочињања Првог светског рата, са интенцијом да Балкан коначно постане стабилна европска регија. У оквиру ове иницијативе је протеклих година покренуто разматрање бројних питања везаних за регион Западног Балкана, при чему је Берлински процес успео да се у значајној мери надовеже на идеје које су биле изнете током 2013. године у вези са оснивањем Западнобалканске шесторке. Као предводница и иницијатор Берлинског процеса, Немачка очекује да се убрзају унутрашње реформе у западнобалканским државама, те да се на изванредан начин успостави нови квалитет регионалне сарадње, која би била функционалнија и водила постизању конкретних резултата који су до сада најчешће изостајали.

Поред наведених, и већина других модела сарадње на балканским просторима до сада није остварила значајније резултате у пракси. Ипак, и поред најчешћег изостанка унапређене сарадње на регионалном нивоу, ове иницијативе и даље делују, што Европска унија подстиче. Са своје стране ЕУ потенцира изналажење адекватних форми блискије регионалне сарадње, по узору на искуства држава чланица Вишеградске групе, уз очекивање да ће се напредак на том плану остваривати поступно, „корак по корак“, и да ће се то показати видљивим у наредном временском раздобљу⁶⁰¹.

Перспективе даљег развоја сарадње на овим просторима умногоме ће зависити од политичке воље елита овдашњих држава, а значајну улогу ће свакако имати и Европска унија. Досадашња регионална сарадња на Балкану је успела да, у одређеној мери, нормализује и олакша билатералне односе ових земаља, али њени остали видљиви резултати су углавном изостали. С тим у вези, треба имати у виду да различити облици

⁶⁰⁰ Ђукановић Драган: *Балкан на постхладноратовском раскришћу*, оп. cit. стр. 150-153

⁶⁰¹ Минић Јелица, Ђукановић Драган, Кроња Јасминка: *Регионална сарадња на Западном Балкану - како даље?*, Истраживачки форум Европског покрета у Србији, Београд, 2014, стр. 14-18.

сарадње од нивоа Југоисточне Европе до Западног Балкана, доводе до преплитања, односно до регионалне сарадње у више брзина што представља додатно оптерећење за чланице, те отвара питање на коју је регију дотична сарадња заправо усмерена. Уз то, може се уочити и да саме државе региона невољно партиципирају у финансирању ових регионалних иницијатива, које су и веома дисперзивне, те захтевају значајна средства за функционисање.

Генерално узев, наслеђе не тако давних конфликта и даље засеђује регионалну политику и ствара препреке земљама западног Балкана у процесу евроинтеграција. Чињеница је да и даље постоје јаке међуетничке тензије у БиХ, као и у Македонији и на Косову. Уз то, процес преуређивања територије бивше Југославије још увек није окончан. Након престанка ратних дејстава антагонизми у државама наследницима СФРЈ и региону одвијају се политичким и дипломатским средствима. Екстерни утицаји су јачи него икада раније, а земље региона су слабе и принуђене су да се стално боре за наклоност моћних спољних савезника који би им помогли да остваре своје циљеве. У складу с тим, екстерни актери настоје да ојачају свој утицај на балканском простору, а јавна дипломатија и мека моћ су им кључни инструменти у том циљу⁶⁰².

Примера ради, билатералне односе Хрватске и Словеније још од 1991. године оптерећује неколико отворених питања, од којих је оно најкомпликованије – разграничење на мору, остало неразрешено и након пријема тих држава у чланство Европске уније.⁶⁰³ Након неколико неуспешних покушаја да у директним преговорима реше тај спор, укључујући и пресуду Арбитражног суда у Хагу, коју Хрватска због наводних повреда у арбитражном поступку не признаје, Словенија је Хрватској као држави кандидату за пријем у ЕУ повремено отежавала и успоравала отварање и закључивање преговарачких поглавља, што је фактички трајало све до 2013. године, када је та земља постала чланица Европске уније.⁶⁰⁴

Међу земљама које су се појавиле од распада Југославије, Хрватска и Србија су имале међусобно најтеже односе. То не треба да буде изненађење, узимајући у обзир њихову недавну историју. Само постепени приступ и посвећеност обе стране омогућиће да поверење и партнерство замене неповерење и непријатељство. Обе државе имају нерешене предмете пред Међународним судом правде, где су се међусобно оптуживале за

---

⁶⁰² Bošković Mitrović Marija, Reljić Dušan, Vračić Alida: Elsewhere in the Neighborhood: Reaching Out to the Western Balkans, in: Çevik B. Senem, Seibpp Philipp: *Turkey's Public Diplomacy*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, pp. 100-101

⁶⁰³ Avbelj Matej, Letnar Černič Jernej, The Conundrum of the Piran Bay: Slovenia v. Croatia – The Case of Maritime Delimitation, *Journal of International Law and Policy*, Vol. V, No. 6, University of Pennsylvania Press, Philadelphia PA 2007., pp. 4-6.

⁶⁰⁴ *Tribunal Issues Partial Award: Arbitration Between Croatia and Slovenia to Continue*, Permanent Court of Arbitration, the Hague NL, 30 June 2016., pp. 2-3.

геноцид. Отворена билатерална питања се крећу од захтева Хрватске да Србија достави податке о несталим лицима након рата 1991. године, преко процесуирања ратних злочина, повратка избеглица и остваривања колективних права Срба у Хрватској, трговинских и економских односа, демаркације границе на Дунаву до повратка уметничких предмета из Србије у Хрватску⁶⁰⁵.

Питања која се односе на македонски национални идентитет су повремено оптерећивала билатералне односе Македоније са суседним државама, јер су поједине од њих, попут Грчке и Бугарске, са различитих аспеката оспоравале македонски наратив државности и националног идентитета. Домаћи проблеми са албанском мањином додатно су повећавали осетљивост на питања македонског националног идентитета у односу на друге државе и организације. У Македонији је 2001. године, сагласно Охридском мировном споразуму, договорено да албански језик буде други званични језик (заједно са македонским) у општинама где тим језиком говори више од 20% становништва. Уз то, креиране су политика у многим областима у циљу веће заступљености интереса албанске етничке заједнице. Иако спољна политика земље није била непосредни предмет наведених политичких аранжмана, повећана овлашћења за доношење одлука и учешће албанских политичара и странака у власти нанационалном нивоу, имале су неизбежан учинак на спољну политику Македоније од тада⁶⁰⁶.

Босна и Херцеговина, у којој је трогодишњи грађански рат окончан Дејтонским споразумом 1995. године, врло је лабава двослојна конфедерација три етничке заједнице која је тешко управљива на централном нивоу. Политика у тим заједницама је и даље подложна доминантним националистичким осећањима. Као резултат тога, међународна заједница је принуђена да настави своју мировну мисију и да даје подршку функционисању те државе више од две деценије након завршетка рата. Крхке институције и недостатак демократске културе могу допринети новим конфликтима између етнонационалних елита у Босни и Херцеговини. Други важан актер на сцени БиХ су верске организације. Оне су релевантне из најмање два разлога. Прво, имају подршку значајног дела становништва у ентитетима, и друго, њихове структуре практично неометано прожимају просторе преко државне границе са суседним земљама. То је случај са све три доминантне верске организације у Босни и Херцеговини. Верске заједнице користе своје структуре како би утицале на доносиоце одлука, а повремено се отворено

---

⁶⁰⁵ Šabic Šelo Senada: Croatia's Fast-Forward Foreign Policy: From Yugoslavia to the EU, in: Keil Soeren, Stahl Bernhard: *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, London UK, 2014, pp. 80-81

⁶⁰⁶ Koneska Cvete: Policy Consensus During Institutional Change: Macedonian Foreign Policy Since Independence, in: Keil Soeren, Stahl Bernhard: *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, UK, 2014, pp. 100-101

укључују у активности државне политике. Односе Босне и Херцеговине и Хрватске оптерећују различити спорови који се повремено појављују, посебно у вези са спорним деловима границе, коришћењем воде босанских језера у хрватским електранама, те изградњом моста Пељешац. Међутим, ниједан од тих спорова не представља непремостив проблем, будући да Хрватска као и Србија генерално подржавају било које решење које са којим су сагласне све три етничке групе⁶⁰⁷.

Поред наведеног, треба напоменути и проблем статуса Косова у ситуацији у којој поред Србије и пет држава чланица ЕУ (Кипар, Грчка, Румунија, Словачка и Шпанија) још неколико европских земаља не признају Косово као независну државу. На Косову у протеклом нису изграђени односи поверења између албанске већине и српске мањине, а његова унутрашња стабилност у значајној мери зависи од присуства међународних мировних снага.

Балканске државе које су чланице Европске уније имају усклађену спољну политику са Заједничком спољном и безбедносном политиком Уније, уз могућност самосталног деловања у тим оквирима. При томе свака од њих жели да оснажи своју позицију у непосредном окружењу и да ојача билатералне односе са суседним државама. У односима са државама са којима се граниче инсистирају на пуној заштити мањинских права припадника своје заједнице у складу са европским стандардима. Карактеристичан пример су захтеви румунске и бугарске стране за вршење верске службе на матерњем језику у источној и југоисточној Србији, као и бугарско потенцирање питања начина избора и састава Националног савета бугарске националне мањине, образовања припадника те националне мањине, недостатака уџбеника на матерњем језику, те медија на језицима националних мањина⁶⁰⁸.

4.3.2. Економски чиниоци

Почетак XXI века је за балкански простор означио и почетак транзиције који је донео крупне промене, али и створио нове поделе - на државе чланице Европске уније и на државе простора западног Балкана са релативно слабом економијом и неизвесном перспективом за чланство у Европској унији. Ипак, основа економског и друштвеног развоја овог региона лежи у чињеници да су односи са ЕУ кључни за даљи економски и

---

⁶⁰⁷ Huskić Adnan: *Complex System, Complex Foreign Policy: The Foreign Policy of Bosnia and Herzegovina*; Keil Soeren, Stahl Bernhard: *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, London UK, 2014 p.130, 133

⁶⁰⁸ Раденковић Драгољуб: Мањинска политика као једна од детерминаната места Србије у региону у 2017. године, у: Пророковић Душан, Трапара Владимир (ур): *Србија и свет у 2017. години*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018, стр. 94-96

друштвени развој. У таквим релацијама државе имају различите полазне основе, јер су поједине чланице, друге на путу да то постану, док се трећеналазе у фази политичког и економског дефинисања својих позиција на том путу, али и поред различитости заједничко је да цело подручје представља економски најнеразвијенији део Европе. Решавање тих проблема и убрзање процеса економског развоја су кључни за друштвени препород будућност региона.

Након стабилизације политичких прилика после 2000. године уследио је и економски опоравак који је текао знатно спорије од потребног нарочито ако се узме у обзир шта се све дешавало на овом простору у претходном периоду. Зато крајње оптимистички делује податак (Табела бр. 10) да су остварене високе стопе привредног раста након 2009. године и светске економске кризе.

	2008	2010	2012	2014	2016	2018
Албанија	7,5	3,7	1,4	1,8	3,4	4
БиХ	5,6	0,8	-0,7	1,1	3,2	3,2
Бугарска	6	1,3	0	1,3	3,9	3,6
Мађарска	0,9	0,7	-1,6	4,2	2,2	4
Хрватска	2	-1,5	-2,3	-0,1	3,5	2,8
Македонија	5,5	3,4	-0,5	3,6	2,9	1,6
Мађарска	0,9	0,7	-1,6	4,2	2,2	4
Црна Гора	7,2	2,7	-2,7	1,8	2,9	3,7
Румунија	8,3	-2,8	1,2	3,4	4,8	4
Косово*	4,5	3,3	2,8	1,2	4,1	4
ЕУ-28	0,7	2	-0,3	1,9	2	2,2

Табела бр. 10: Стопе раста БДП у периоду 2008. до 2018. године⁶⁰⁹

Иако је овај раст био знатно већи од оствареног на нивоу ЕУ, привредна неразвијеност и пад производње у ранијем периоду утицали су да реални ефекти таквог раста буду далеко мањи. Међутим, већина држава у региону су још увек далеко од просечне привредне развијености Европске уније. То је поред осталог и последица

⁶⁰⁹ Извор: International monetary fund, доступно на: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WE0/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD

политичких и економских догађаја с краја прошлог века, када су поједине државе започеле брже адаптирање изазовима процеса интеграција, док су поједине биле оптерећене сопственим проблемима и нејасним односом према процесу транзиције, што је битно утицало на односе између њих и Европске уније⁶¹⁰.

Сам процес евроинтеграција региона садржи два повезана и значајна процеса у коме се први односи на приближавање и прилагођавање политичког и привредног националног система стандардима Европске уније, а други обухвата развијање свих облика њихове међусобне сарадње и повезивања. У том другом процесу посебан значај имају унапређење њихове међусобне економске сарадње и економско повезивање јер се на тај начин стварају могућности убрзања економског развоја и врши припрема њихових економија да послују и развијају се по стандардима уз примену мера економске политике Европске уније⁶¹¹.

Међутим, уважавајући чињеницу да је процес транзиције, за већину држава у окружењу детерминисао низак ниво њиховог економског развоја и велике економске проблеме, сигурно да би већина њих трпела последице економске неразвијености, и да су већ постале чланице Европске уније. С друге стране, не сме се изгубити из вида да од развоја досадашњих економских односа унутар ЕУ највећу корист од интеграција имају економски најразвијеније чланице. Њихова основна предност је висок степен концентрације капитала и развијености производње што их ставља у позицију да користе широко тржиште уније економске слободе које она пружа. Државе економски најслабије, добијају одређену помоћ Европске уније средствима и инструментима политике регионалног развоја, али то им не може компензовати негативне последице положаја који имају унутар Уније, а који је условљен њиховом неразвијеношћу⁶¹².

Разматрајући економије држава у окружењу у поређењу са развијеним државама ЕУ, оне се веома често описују као земље које се налазе на „маргинама“ Европске уније, односно констатује се да су искључене из најважнијих економских токова. Решење овог проблема може се тражити у међусобном економском повезивању у оквиру регионалне сарадње што је уједно и суштина регионализације, али и логична последица економске међузависности и постојања потенцијала за већи обим међусобне трговине⁶¹³. Међутим,

---

⁶¹⁰Babić Ante, Pufnik Andreja, Stučka Tihomir: Teorija i stvarnost inozemnih izravnih ulaganja u svijetu i tranzicijskim zemljama sa posebnim osvrtom na Hrvatsku, *Pregledi*, Hrvatska narodna banka, Zagreb, 2011, str. 16-20, dostupno na: <https://www.hnb.hr/documents/20182/121897/p-009.pdf/3f1c8c9e-8483-4dd1-9b03-74ad98e3785b>

⁶¹¹ Антевски Мирослав: *Регионална економска интеграција у Европи*, Београд, 2008, стр. 38-41

⁶¹² McDonald Frank, Dearden, Stephen: *European Economic Integration*, Pearson Education, London, 2005, pp. 216-218.

⁶¹³Божић Миљковић Ивана: Регионализација као фактор структурирања спољне трговине земаља западног Балкана у: *Балкан у процесу евроинтеграције: Концепције развоја и социјалне импликације*, Филозофски факултет и Центар за социолошка истраживања, Ниш, 2008, стр. 193-210

најважнија препрека повезивању представљају нестабилни политички односи као резултат наслеђа новије историје и безрезервне оријентације чланству у ЕУ, ради чега се већ дуги низ година у тим земљама са различитим успехом спроводи процес транзиције. То такође може представљати један од облика маргинализације и економске зависности држава у непосредном окружењу од ЕУ, а нарочито оних које још нису постале пуноправне чланице.

У циљу смањења негативних економских последица појединих држава у региону и њиховом даљем економском развоју Европска унија реализује финансијску помоћ кроз одређене програме. Тако је у периоду од 2000. до 2006. године у оквиру CARDS програма, дата финансијска подршка од скоро три милијарде евра „ризичном подручју“ при чему је најмањи износ дат Албанији, Хрватској, Црној гори и Македонији, а знатно већи Србији⁶¹⁴. У вези са претходним, ЕУ је развила и додатне инструменте помоћи нарочито са државама у развоју и предприступне помоћи будућим чланицама (Табела бр. 11).

	2008	2010	2012	2014	2016	2018-2020
Албанија	70,7	94,1	94,5	83,7	89,7	296,3
БиХ	74,8	105,3	107,8	39,7	42,7	-
Косово*	184,7	67,3	68,8	83,8	88,7	295,2
Хрватска	146,0	153,5	156,1	-	-	-
Македонија	70,2	91,6	101,8	85,7	91,6	303,1
Црна Гора	32,6	33,5	35,0	39,6	37,4	118,4

Табела бр. 11: Годишњи износ средстава ИПА фондова према појединим државама⁶¹⁵

Међутим, износи финансијске помоћи били су различити тако да је на пример 2006. године уложено 1.432 милијарде ЕУР помоћи Бугарској и Румунији за приступање ЕУ, што је уједно представљало 2.6% укупног БДП-а ове две државе, а донекле слично било је и са Хрватском (01. јула 2013. године чланица ЕУ) за коју је било предвиђено око 150 милиона еура, или око 1,2% њеног БДП-а. Поред тога Европска унија на име помоћи

⁶¹⁴ Ex-Post Evaluations of CARDS Programmes in the Western Balkans (Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Montenegro, Kosovo, and the former Yugoslav Republic of Macedonia), Final Evaluation Report. October 2013. p.103, доступно на: <http://www.evropa.gov.rs/Documents/Home/DACU/12/193/Ex-post%20CARDS%20in%20WB%20final%20report.pdf>

⁶¹⁵ European Commission, European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, доступно на https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en

осталим државама западног Балкана издваја годишње око 600 милиона ЕУР што, појединачно посматрано износи око 1% БДП-а сваке од ових земаља⁶¹⁶.

У децембру 2006. године су Албанија, БиХ, Хрватска, Црна Гора, Молдавија, Македонија, Србија и УНМИК (у име Косова) потписале уговор о оснивању Централноевропске зоне слободне трговине ЦЕФТА. Главни циљеви овог свеобухватног споразума су проширење међусобне трговине робама и услугама и подстицање улагања помоћу стабилних и предвидивих правила, уклањање препрека у трговини између странака, обезбеђивање одговарајуће заштите права интелектуалне својине у складу с међународним стандардима и усклађивање одредби о савременим питањима трговинске политике, као што су правила о праву конкуренције и државној помоћи. Такође, предвиђени су јасни и ефикасни поступци за решавање спорова (укључујући и могућност покретања арбитражног поступка са обавезујућим одлукама по државе чланице) и олакшава се постепено приступање ЕУ. Актуелни пројекти ЦЕФТЕ односе се на надгледање напретка у укидању нецаринских баријера и побољшању прилика за трговину, и процене утицаја регионалних трговинских интеграција на инвестиције.⁶¹⁷

Када се ради о трговинској размени земаља на балканском простору, најважнији партнери су Немачка, Италија, Аустрија, Русија и у мањем обиму друге државе, при чему међусобна размена држава још увек није на потребном нивоу⁶¹⁸. С обзиром да државе региона нису успоставиле адекватан обим спољнотрговинске размене (иако би требале због близине, транспорта, трошкова и сл.), очигледно је да су најважнији трговински партнери и инвеститори и даље земље изван региона. С тим у вези, државе у окружењу више од 50% трансакција у спољној трговини обављају са државама ЕУ, осим Црне Горе која извози услуге и има скроман индустријски потенцијал⁶¹⁹.

За САД као трговинског партнера државе у региону немају велики значај, јер се ради о малом тржишту које нема велике капацитете и скромних је извозних могућности. С друге стране, и велика географска удаљеност као и догађаји с краја прошлог века доприносе негативним обележјима економских односа. На тај начин регион добија епитет непривлачне дестинације за улагање америчког капитала. Ипак, и поред тога, транснационалне компаније имају свој утицај на овим просторима. Највеће америчке инвестиције усмерене су у привреду великих држава региона као што су на пример

⁶¹⁶ European Stability Initiative, доступно на: <https://www.esiweb.org/>

⁶¹⁷ Споразум о слободној трговини у централној Европи 2006 (ЦЕФТА), доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu/regionalna-saradnja/cefta2006?lang=cyr>

⁶¹⁸ Божић Миљковић Ивана: Економије балканских земаља на путу за Европску унију, у: *Балкан у процесу евроинтеграције: економија, транзиција и регионална сарадња* (Зборник радова), Филозофски факултет – Институт за социологију, Ниш, 2005, стр. 49-81

⁶¹⁹ Извор: World Trade Organization, доступно на: <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=ME>

Румунија и Бугарска. Тако је прилив страних директних инвестиција пореклом из САД-а 2013. године, у Турској износио 1.336, Румунији 194, Бугарској 48 и Словенији 23 милиона долара⁶²⁰.

Након финансијске стабилизације и јачања на почетку овог века, Русија не само да је постала главни енергетски партнер на овим просторима, већ су и поједина руска предузећа започела инвестирање у поједине привредне области у региону. Улагање руског капитала првенствено се односило на куповину предузећа у процесу њихове приватизације (у земљама у транзицији), а врло мало као гринфилд инвестиције. Највећи део тих улагања био је у секторупрераде и дистрибуције нафте и гаса (улагања компанија Лукоил, Газпром, Газпром Нефт и других - у Бугарској, Румунији, Србији, Републици Српској и др.), затим у базној производњи метала (улагања у железаре у Хрватској и Румунији, производњу алуминијума у Румунији и Црној Гори). С друге стране, забележена су улагања у сектор прерађивачке индустрије (производњу машина, грађевинског материјала, производњу лекова, прехранбене индустрију и сл.), па све до улагања у туристичке капацитете у Турској, Бугарској, Црној Гори и Албанији.

У посматраном периоду који је био обележен светском економском кризом, највеће руске инвестиције по обиму и вредности пласиране су у Бугарску, Словенију и Турску, али је најповољнија дестинација била Црна Гора. У то време, њена економска зависност од руских партнера је достигла критичан ниво. Руски предузетници су инвестирали око две милијарде америчких долара, а приближно 30.000 руских држављана је у овој малој држави купило земљиште и станове. Половину црногорских прихода од извоза остваривао је до избијања светске економске кризе Комбинат алуминијума Подгорица (КАП). Ова фабрика, која се у првој половини 2009. године налазила пред ликвидацијом, већинским делом је у власништву Русал-а, највешег светског произвођача алуминијума⁶²¹. Међутим, након увођења санкција Русији од стране ЕУ марта 2014. године због припајања црноморског полуострва Крим, дошло је до смањења обима и вредности спољне трговине Руске Федерације са државама у окружењу.

У економском смислу на овим просторима све значајније место добија и кинеска привреда која уназад неколико година увећава обим спољне трговине и успоставља нове економске односе у свету. За државе у нашем окружењу, Кина је препозната као поуздан и стабилан инвеститор, која је својим капиталом присутна кроз ангажовање компанија у готово свим гранама и делатностима, а посебно у подручјима инфраструктуре и производње енергије. Брзом развоју инвестиционих и других облика сарадње доприноси и

⁶²⁰ https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=FDI_FLOW_PARTNER

⁶²¹ Reljić Dušan: *Russlands Rückkehr auf den Westbalkan*, Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, Berlin, 2009, p. 21

успостављање нових платформи сарадње и развоја као што су: „Иницијатива за сарадњу између Кине и 16 држава Централне и Источне Европе“ и пројекат „Један појас, један пут“, који је од посебне важности пре свега за саму Кину, у смислу њеног геополитичког позиционирања на овим просторима и шире⁶²².

О обиму кинеског извоза на балканским просторима најбоље указује податак да је 2000. године вредност износила 2,8 милијарди УСД, а 2016. године 37,5 милијарди америчких долара, што у укупном кинеском извозу износи 1,8%. Међу највећим кинеским увозницима на овим просторима су Турска, Грчка, Румунија, Бугарска и Хрватска⁶²³. Асортиман кинеских производа које увозе балканске земље је врло широк од текстилних производа, машина и апарата, до телекомуникационе опреме и компјутера.

Турска, с друге стране, својим стратешким евроазијским положајем, те највећим домаћим тржиштем и најизраженијим развојним потенцијалима, има велики утицај на стање и трендове у економском развоју Европе, као и земаља у региону Црног мора и Блиског Истока. Повољан географски положај Турске (посебно њеног европског дела), њени потенцијали и лидерске амбиције у ширем региону, нису до сада довољно искоришћени за економску сарадњу и економско повезивање са земљама западног Балкана, а ни ове државе нису искористиле геоекономски положај савремене Турске да се више отворе према Блиском Истоку и даље према Азији. С тим у вези, Турска није један од најзначајнијих трговинских партнера за било коју државу региона. Штавише, Албанија је једина балканска земља за коју је Турска најважнији трговински партнер. Турска је последњих година постала и знатно важнији партнер за Црну Гору, Босну и Херцеговину и Србију, али је та сарадња почела са тако мале основе у овим земљама да чак удвостручавање процента укупне трговине значи релативно мало у апсолутном смислу, због чега Турска не спада у веће трговински partnere. Косово, коме је Турска међу првима пружила подршку када је 2008. године прогласило независност-има најразвијеније трговинске односе са том земљом. Највећи тренутни изазов турске владе је побољшање економије и поправљање штете поверењу инвеститора због унутрашње политичке нестабилности, што је штетило и њеним трговинским односима са балканским земљама. Упркос бројних посета турских званичника на Балкану на високом нивоу, та земља није успела да преузме значајан положај у трговини са већином балканских држава, а камоли доминантан. Ипак, уз повећање обима трговинске размене и инвестиција Турске у региону, дошло је и до одређене диверзификације у секторском и географском смислу, као и флукуација на билатералној основи. Раст турске трговине и инвестиција у региону

⁶²² Zuokui Liu: *Saradnja 16+1 ukontekstuinicijative „Pojas i put“*, u Cvetković Vladimir: *Novi put svile: Balkanska perspektiva, Političko-bezbednosni aspekti*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2016, str. 43-44

⁶²³ UN Comtrade, доступно на: <https://comtrade.un.org/data>

посебно је подржан билатералним споразумима о слободној трговини и охрабрењима које су понудиле владе земаља у које се инвестира. Такође, значајно повећање обима трговине значи и повећање међузависности између земаља, мада у погледу инвестиција Турска није међу првих пет у било којој земљи осим Албаније и Косова. Међутим, и даље постоје велике могућности за улагање Турске у регион, посебно у секторе туризма, некретнина, транспорта и производње хране, у којима постије јаке турске компаније⁶²⁴.

Посматрано са економског становишта, Балкан и на крају друге деценије XXI века спада у проблематична подручја. У посебно неповољном положају налази се група земаља у којима процес транзиције још увек траје. Унутар регионална сарадња између њих ограничена је замрзнутим конфликтима и политичким несугласицама. За већину њих је чланство у Европској унији далека и неизвесна будућност, што указује на *status quo* и у њиховом економском развоју у ближој будућности. Економска сарадња ових земаља са другим државама и блиским регионалним интеграцијама може бити начин за брже превазилажење њихових економских проблема. Међутим, и та сарадња је у великој мери под надзором Европске уније, поготово када се ради о Русији и земљама Евроазијске уније и под утицајем је погоршане политичке климе која влада између Европске уније и овог дела света.

4.3.3. Безбедносни чиниоци

Најважнију сарадњу у области безбедности Европска унија остварује са НАТО-ом с обзиром на доминацију тог војног савеза на европском континету и институционалне везе са државама чланицама. С друге стране, Русија је процес ширење НАТО на делове постсовјетског простора дефинисала као директну безбедносну претњу својим националним интересима, што додатно усложњава односе те земље са ЕУ. Евидентан пример за то је активирање система ракетне одбране у југоисточној Европи који је додатно закомпликовао односе Русије са Европском унијом и Сједињеним Америчким Државама. Становишта САД и НАТО су да систем противракетне одбране представља неопходну заштиту савезничких држава од претњи балистичких ракета лансираних изван евроатлантског простора, те да није усмерен према Русији. Међутим, руско гледиште је да елементи глобалног система у Европи на територији Румуније и Пољске нису намењени одбрани од претњи из Ирана и Северне Кореје како се тврди у званичном образложењу, већ су усмерени против Русије. На тај начин се већ растуће политичко неповерење између

---

⁶²⁴ Çakir Mustafa: *An Economic Analysis of the Relationship Between Turkey and the Balkan Countries*, ADAM AKADEMİ, Cilt 4/2 2014, pp. 85-86, доступно на: <https://pdfs.semanticscholar.org/bd27/c735078a68403bc43335e7b4ce07284552cb.pdf>

Русије и Запада додатно повећало⁶²⁵. Поред наведеног, на границама ЕУ је са безбедносног аспекта веома важна и украјинска криза, која има значајне политичко-безбедносне последице не само на регионалну стабилност, већ и на глобални систем безбедности. Иначе, убрзо након ескалације немира и смене дотадашње власти у Украјини (фебруар-март 2014) уследило је и проглашење независности полуострва Крима од Украјине, а потом и до потписивања споразума о пријему доатадашње Аутономне Републике Крим (и града Севастопоља) у састав Руске Федерације⁶²⁶.

И поред различитих процена даљег тока и исхода украјинске кризе, несумњиво је да се „кључ“ решења не налази у Украјини, већ у односима САД - Русија. За Украјину и очување њене целовитости једна од могућности је прелазак са унитарног на федерално уређење као алтернативе процесу распадања државе. Међутим, украјински државни званичници одбацују ову могућност. Према актуелним показатељима, сукоб у Украјини се може сврстати у категорију „замрзнутих конфликта“, при чему је тешко предвидети могућност постизања трајног решења кризе с обзиром на различите ставове сукобљених страна.

Компромисно политичко решење украјинске кризе може бити прихваћено једино уз напор зараћених страна, западних држава и Русије, што би било гарант једном крхком миру. Оваква процена решавања украјинског проблема и последице које из примене одабраних решења могу произаћи, упућују на кључно питање да ли такве калкулације представљају став већине западних и руских званичника. Наиме, кључна дилема је какав спољнополитички приступ решењу овог проблема имају западне државе и НАТО у склопу тежњи за даљом експанзијом на делове постсовјетског простора, и с друге стране Русија у отвореном супротстављању том процесу. У овом сукобу ЕУ је показала издиференциран приступ овом проблему, јер је на уздржан начин подржавала власт у Кијеву док су поједине државе (Немачка, Француска и Италија) и од кијевске стране захтевале уступке у циљу решавања кризе. С друге стране ЕУ је још 2014. године увела санкције Русији при чему обе стране трпе последице такве одлуке⁶²⁷.

Догађаји везани за мигрантско-избегличку кризу 2015. - 2016. године су показали да се Европа данас налази на раскршћу, подељена између потребе да остане верна својим основним демократским вредностима и слободама, одржавајући простор слободе и

---

⁶²⁵ Upadhyay K. Dinoj: Geopolitical Implications of Missile Defense System in Europe, *Indian Council of World Affairs*, 2016, доступно на: <https://icwa.in/pdfs/VP/2014/GeopoliticalImplicationsVP220616.pdf>

⁶²⁶ Милосављевић Слађан, Младеновић Мирослав, Љубисављевић Небоиша: *Крим „повратак у будућност“: геополитички, безбедносни и војно-стратегијски аспект украјинске кризе*, Иновациони центар Факултета безбедности, Београд, 2017, стр. 127,130-131

⁶²⁷ Петровић Драган, Јокић Ана: *Енергетска политика Русије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015, стр. 173

правде, те потребе да заштити своје грађане од новог тероризма и успона националистичких лидера и странака које захтевају мање Европе и више моћи националним државама. Поменута избегличка криза, са милионима људи који беже од рата и сукоба, апстрахујући притом оне који мигрирају у Европу из економских разлога, убрзала је довођење у питање широко прихваћене визије о уједињеној Европи без граница, како унутар самих чланица Уније, тако и међу државама кандидатима за чланство, попут Исланда који је одустао од плана о придруживању ЕУ. С друге стране, у многим европским државама дошло је до пораста популарности екстремистичких партија и покрета, радикализације међу грађанима исламске вере у Европи, пораста хибридног и сајбер тероризма и слично. Мигрантска криза је обелоданила значајну подељеност међу државама чланицама ЕУ. На пример, Немачка је заступала политику „отворених врата“ за мигранте, док су друге европске државе одбацивале такву могућност. Најотворенијим противником немачке визије се показала Мађарска, која је одбила било какву солидарност на нивоу Уније. Истовремено, до изражаја је дошла неспремност европских лидера да искажу солидарност добровољним преузимањем дела избеглица које су се нашле на територији чланица на јужним границама ЕУ. Наиме, границе Грчке и Италије су биле неке од главних улазних тачака на подручје Европске уније, при чему су те државе стављене у незахвалан положај да се саме суоче са избегличким таласом. У насталим околностима, Грчка није успела да спроведе Даблинске критеријуме, због чега се велики број нерегистрованих миграната нашао у бројним земљама широм Европе, што је довело до критика и имиграционих фобија код домаћег становништва. Мигрантско-избегличка криза је у значајној мери допринела оживљавање национализма, евроскептицизма и популизма у земљама чланицама Европске уније⁶²⁸. С тим у вези, посебно сз карактеристични случајеви Мађарске и Пољске, чије власти отворено оспоравају не само ставове и политику ЕУ према мигрантима, већ и саму суштину евроинтеграција и европских вредности. И у самој Немачкој, која је била највише оптерећена проблемом мигрантско-избегличке кризе с обзиром да је највећи број миграната као крајње одредиште имао ову државу, дошло је до експанзије десничарског екстремизма и дуготрајне кризе власти⁶²⁹.

Особеност европске мигрантске кризе је и у чињеници да је она, поред опасности од ширења екстремне деснице у самим европским земљама, индуковала и деловање исламистички фондираног тероризма, при чему су Француска и Белгија биле прве државе

---

⁶²⁸ Postelnicescu Claudia: Europe's New Identity: The Refugee Crisis and the Rise of Nationalism, *Europe's Journal of Psychology*, Vol. 12(2), 2016, pp. 204-205

⁶²⁹ Ђорић Марија: *Екстремна десница: међународни аспект десничарског екстремизма*, Удружење Наука и друштво, Београд, 2014, стр. 277

које су осетиле стравичне последице нове форме тероризма који је заступала тзв. Исламска држава⁶³⁰. То је, с друге стране, представљало главни импулс за пораст анимозитета и реваншизма према муслиманима и за популарност екстремне деснице у Француској и другим европским државама. Поред тога, терористички напади, попут оног у Бриселу (22. март 2016. године) које је извела тзв. Исламска држава, указали су да Европа нема јасан и јединствен приступ у супротстављању тероризму, као и да њој није опасност искључиво од исламских цихадиста већ и од екстремних десничара.

С друге стране, балкански регион није био крајња дестинација за мигранте већ само успутна станица до њиховог крајњег одредишта у Западној Европи. С тим у вези, ово подручје је имало сасвим другачију улогу у мигрантској кризи, имајући у виду да се налази на једној од најфреквентнијих миграционих рута према државама Западне Европе. Поред слабих економских могућности у већини земаља региона и негативног наслеђа из ближе историје, миграциони талас је показао и крхкост политичке стабилности унутар тих држава, али и узроке конфротација њихових политичких елита на међудржавном нивоу. Јасно је да државе балканског региона нису биле у прилици да битно утичу на токове миграционе кризе, тако да се једини њихов допринос у решавању овог проблема могао огледати у стварању услова за безбедан и достојанствен боравак миграната на њиховом путу ка државама у којима ће тражити азил⁶³¹.

Посебан проблем регионалне безбедности јесте организовани криминал, који има транснационални карактер, као и корупција која је у тесној вези са економским стањем одређеног друштва и изграђеношћу институција. На простору Европске уније према последњим званичним подацима егзистира око 5000 организованих криминалних група које између осталог карактерише све већа умреженост и флексибилнија хијерархијска структура. У односу на период 2013. године када је забележено 3.600 криминалних група, недвосмислено се у оучава пораст деловања организованог криминала као и појава мањих криминалних мрежа нарочито на криминалном тржишту које је у великој мери зависно од интернета, као део свог „пословног модела“ на простору Европске уније⁶³². Специфичности криминалног тржишта на простору ЕУ указују да су илегална трговина дрогом, људима и мигрантима најпривлачније за највећи број криминалних група што

---

⁶³⁰ Pavićević Predrag: Rationality in the Phenomenon of terrorism and Counterterrorism Strategy, *Nauka i društvo-Science and Society*, 1, Beograd, 2015, pp. 36-40

⁶³¹ Velimirović Svetlana: Evropska unija i migrantska kriza u Srbiji, u: *Migrantska kriza, Srbija i Evropska unija, Evropske sveske br.4*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2018, str. 4-7; Tatalović Siniša, Malnar Dario: Migracijska i izbjeglička kriza u Evropi: Države Balkanskog migracijskog pravca između sekuritizacije i humanitarizma, *Međunarodni problemi, br.4*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2016, str. 296-304

⁶³² European Union, Serious and Organised Crime Threat Assessment - SOCTA 2017, p. 14, доступно на: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017>

наводи на закључак да се уједно ради о пословима који стварају највећу добит. На наведено указује и податак да је више од трећине активних криминалних група укључено у производњу, трговину и дистрибуцију дрога.

Посебна одлика организованог криминала на европском простору је да у њему учествују припадници више од 180 националности, као и да већина криминалних група своје делатности остварује на међународном нивоу. Одлике савременог доба као што су међународна трговина, све већа глобална транспортна инфраструктура, стални пораст употребе интернета и мобилне комуникације утицали су на повећање повезаних облика организованог криминала који добија међународну димензију. То указује и на тенденције повећане сарадње међу криминалним организацијама које у своје чланство све више укључују припаднике различитих националности⁶³³. Евидентна је и појава облика модерног криминала попут *online* трговине недозвољеним робама и услугама, што није само *modus operandi*, већ представља сасвим динамично и значајно криминално тржиште.

Ратни сукоби у Сирији и Ираку и феномен страних бораца у ратовима су постали предмет разматрања у контексту безбедности Европске уније и њених чланица. С тим у вези, насилни екстремизам се генерално посматра кроз објектив радикализације исламиста и страних бораца који су се придружили „Исламској држави“ или Фронту Ал-Нусра у Сирији и Ираку. Други облици екстремизма, као што је десничарски национализам, најчешће се доживљавају као секундарни проблем. Европске државе са великим процентом муслиманског становништва, као што су Босна и Херцеговина, Албанија и тзв. Косово спадају међу првих пет европских „извозника“ страних бораца на ратишта Блиског истока. Процене указују да је укупно око 1.000 бораца са балканског простора завршило у редовима различитих милитантних група у Сирији и Ираку. Када се посматрају радикални исламисти са ових простора („балкански цихадисти“) закључак је да су то углавном млади људи, између 20 и 35 година старости, који долазе из удаљених руралних подручја, обично сиромашни и незапослени, са малим радним искуством или вештинама које могу понудити. Бити маргинализован и стигматизиран у дубоко подељеним друштвима оптерећеним ратним наслеђем, указује на рањивост тих друштвених група на исламистичку пропаганду. Што се тиче ратног конфликта у Украјини, у поређењу са Блиским истоком, тај сукоб је привукао знатно мање страних бораца.⁶³⁴

Терористичке организације на Балкану традиционално су националистичке у својој идеолошкој оријентацији. Међутим, у складу са трендовима у другим деловима света, ове

⁶³³ *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment*, SOCTA, 2013, European Police Office, 2013, p. 6

⁶³⁴ Beslin Jelena, Ignjatijevic Marija: *Balkan foreign fighters: from Syria to Ukraine*, European Union Institute for Security Studies (EUISS), june, 2017, p.2, доступно на: <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%202020%20Balkan%20foreign%20fighters.pdf>

групе су се све више трансформисале у организације које карактеришу идеолошки наративи и које оправдавају акције у смислу религијских мотивација. Деловање исламистичких екстремистичких група на балканском простору датира још од доласка страних бораца у Босну и Херцеговину у првој половини 90-их година прошлог века, које су се касније преселиле у Санџак (Рашку) и на Косово. Нове екстремистичке групе су се такође формирале последњих година на Косову, у Црној Гори и Санџаку, делимично као резултат реакције у исламском свету на страну војну интервенцију у Ираку. Већина ових група се прецизније дефинише као екстремистичка, а не као терористичка у својој оријентацији. Међутим, увек постоји ризик да би се радикалнији чланови могли окренути употреби насиља. Процењује се да на Балкану сада постоји неколико десетина екстремистичких исламистичких организација и група које углавном делују у БиХ, на Косову, у Санџаку и Македонији⁶³⁵.

Поред наведеног, извор нестабилности региона представља и нерешен статус Косова и Метохије, који генерише бројне безбедносне проблеме. Република Србија као и поједине државе у окружењу нису прихватиле једнострано проглашену независност Косова. У актуелном тренутку се покушава да се уз посредовање Европске уније, изнађе решење са представницима албанских власти у Приштини. Међутим, јачање екстремног национализма и перманентна промоција пројекта „Велике Албаније“, директно угрожавају преговарачки процес, али и стабилност држава у окружењу. Због свега тога, питање Косова и Метохије је прворазредно безбедносно питање читавог региона. С друге стране признавање тзв. Републике Косово од стране појединих држава региона, као и одређеног броја држава у свету, неповољно се одражава на јачање поверења и сарадње и успорава процес стабилизације на овим просторима. Поред тога, присутне су и повремене најаве албанских лидера у региону да ће се албански фактор ујединити у једну великоалбанску државну творевину, која се нуди као својеврсна замена за посустале европске интеграционе процесе у региону.

Проблем граница је кроз историју представљао предмет спорења држава на Балкану. И у актуелном тренутку често се поставља питање граница међу државама које су чиниле бившу СФРЈ. Нерешени гранични спорови су између Републике Србије и Хрватске (на Дунаву), Босне и Херцеговине и Србије (мањи део код ХЕ „Зворник“ и „Бајина Башта“ на Дрини) као и између БиХ и Хрватске и између Хрватске и Црне Горе. С

---

⁶³⁵ Simeunović Dragan, Dolnik Adam: Security Threats of Violent Islamist Extremism and Terrorism for South East Europe and Beyond; Cross Sharyl, Kentera Savo, Nation R. Craig, Vukadinović Radovan: *Shaping South East Europe's Security Community for the Twenty-First Century, Trust, Partnership, Integration*, Palgrave Macmillan, UK, 2013, pp. 87-88

обзиром да су питања граница одувек имало конфликтни карактер то може допринети и погоршавању односа међу држава у окружењу⁶³⁶.

Као и у осталим секторима, и у безбедносном сектору успостављени су различити облици сарадње. Међутим, они не представљају одраз заједничких потреба за успостављање одговарајућих механизма сарадње, већ су производ утицаја међународних чинилаца, а првенствено ЕУ и САД. Тако је, на пример, сарадња министара одбране земаља југоисточне Европе започета на иницијативу САД-а, Конференција начелника генералштабова балканских држава покренута на иницијативу Грчке и Турске 2006. године, а Центар за безбедносну сарадњу (Центар за помоћ у контроли верификације наоружања - RACVIAC), успостављен 2000. године уз помоћ Немачке. Поред наведеног, у домену унутрашњих послова и правосуђа су од посебног значаја регионалне иницијативе за борбу против организованог криминала, корупције, илегалних миграција, прекограничног криминала, полицијске сарадње и друго. Посебан проблем и отежавајућу околност у успостављању регионалне сарадње представљали су скорашњи ратни сукоби. То је уједно и представљао разлог интензивнијег ангажовања међународних субјеката као подршке у остваривању конкретнијих циљева сарадње и нормализације односа на овим просторима.⁶³⁷

Међутим, као и пре тридесетак година, регион Балкана је и у актуелном тренутку етнички и религијски једнако подељен, али су данас кључни фактори међународне заједнице опредељени за стабилизацију овог простора. Иако је највећи део држава региона интегрисан под окриљем НАТО и ЕУ, у безбедносном смислу све државе и даље функционишу по систему спојених судова. Наиме, све су суочене са међусобно повезаним безбедносним проблемима, као што су етнички и верски екстремизам, организовани криминал, корупција, при чему су неизграђеност институција и политичка нестабилност најважније карактерике безбедносних проблема овог региона.

4.3.4. Историјски чиниоци

Иако током новије историје није био централна тачка конфликта великих сила, простор Балкана је због свог стратешког значаја и испреплетаних интереса непрестано био предмет њихове пажње. Када се томе додају и бројни нерешени проблеми, повишене тензије и опасне конфронтације које су обележавале стварност Балкана, није било

---

⁶³⁶ Стојановић Госпава, Путник Ненад: *Контрола над воденим ресурсима као фактор националне безбедности*, op. cit. стр. 417-420

⁶³⁷ Лопандић Душко, Кроња Јасмина: *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 195-214

изненађујуће што је управо на његовом тлу започет један од светских ратова. Уважавајући чињеницу да се одређене појаве могу потпуно разумети само ако се схвати њихов настанак и развој, савремена историја региона може се правилно тумачити и пратити ако се пође од Балканског конгреса из јуна 1878. године који је судбоносно одредио политички развој овог простора у XX веку⁶³⁸.

Берлински конгрес представља преломни догађај у европској историји XIX и XX века. На овом скупу европских сила Србија, Црна Гора и Румунија су признате као независне државе са увећаном територијом, Македонија и Косово су остали у оквиру Османског царства а Бугарска је добила аутономију. С друге стране, тадашњи Новопазарски санџак (за чије окупирање Аустроугарска није била заинтересована) је остао под султановом администрацијом. Одлукама Берлинског конгреса су поништене и одредбе Санстефанског мировног уговора између Руске царевине и Отоманског царства потписаног четири месеца раније и успостављена основа за нови распоред снага не само на Балкану већ и у ширем простору у којем су тадашње велике силе имале своје интересе⁶³⁹. Основни фокус Берлинског конгреса био је усмерен на ревизију Санстефанског мировног уговора (спречавање формирања велике Бугарске), те на одређивање даље судбине Босне и Херцеговине⁶⁴⁰. И пре започињања конгреса припремана су решења појединих геополитичких проблема, а углавном тајни споразуми великих сила били су типичне империјалистичке погодбе о деоби територија и подручја утицаја, а све на рачун малих држава.

Берлински конгрес није донео решење Источног питања, а притом је омогућио даље немачко наступање на Исток. Поред свог несумњивог историјског значаја, овај скуп великих сила је донео и својеврстан преседан, јер се никада до тада није десило да су без ратовања добијена права на окупирање територија (Аустроугарска да окупира Босну и Херцеговину, Британија Кипар, Француска Тунис). Истовремено, Немачка је коначно остварила историјско савезништво са Хабзбуршким царством, с којим је до тада водила континенталне ратове. По рецепту који је створен током ранијих векова, а последњи пут кодификован у Бечу 1815. године, рат Русије са Турском је завршен најпре споразумом о прекиду ватре, затим прелиминарним миром у Сан Стефану 3. марта 1878. године и

---

⁶³⁸Годорова Марија: *Имагинарни Балкан*, Круг, Београд, 2006, стр. 323

⁶³⁹ Екмечић Милорад: *Дуго кретање између клања и орања, Историја Срба у Новом веку*, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр. 298

⁶⁴⁰ Судбина БиХ била је 120 година касније предмет и Дејтонског споразума из 1995. године, али ни тада није у потпуности решена.

коначно конгресом европских „гарантних сила“ у Берлину⁶⁴¹. Иначе, Санстефанским мировним споразумом⁶⁴² којим је завршен руско–турски рат, било је предвиђено да Црна Гора, Србија и Румунија, које су пре тога биле аутономне кнежевине, стекну независност. Аутономни статус под фактичком руском контролом признат је територијално значајно проширеној Бугарској, те Босни и Херцеговини (под турским суверенитетом). Русија је вратила Јужну Бесарабију и добила низ тврђава у Закавказју⁶⁴³.

Политичке и стратешке интересе европских сила на Берлинском конгресу у погледу Балкана (”равнотежа на истоку“) најбоље илуструје тадашња изјава представника Велике Британије: ”У случају ако би знатан део тих провинција пао у руке једној од суседних кнежевина (Србији или Црној Гори), онда би се образовао један ланац од словенских држава, који би се пружао преко балканског полуострва и чија би војничка снага опасношћу претила становништву других племена која заузимају јужне крајеве полуострва“⁶⁴⁴.

Аустро-Угарска и Велика Британија су се иначе током целог XIX века опирале рушењу Османског царства, процењујући да би мање државе, које би се уздигле на његовим рушевинама, пореметиле међународни поредак. Неискуство тих нових држава би заоштрило постојеће етничке конфликте, док би њихова релативна слабост доводила у искушење велике силе да се непрестано уплићу. Мање државе су, према тим гледиштима, требале своје националне амбиције подредити ширем интересу, као што је мир.⁶⁴⁵

Османско царство је након Берлинског конгреса, у замену за формалне гаранције опстанка и будућег територијалног интегритета добијене од стране сила учесница, морало уступити скоро три петине територије и петину укупног становништва. Протеривања и иселјавање муслиманског живља која су потом уследила, утицала су на суштинске измене етничко-верске структуре на простору Балкана. Берлински конгрес је имао свог победника, Аусто-Угарску монархију јер је она добила „кључ“ за решавање целокупне будућности на овим просторима. На тај начин ниједно питање на Балкану се није могло решавати без њеног утицаја. Иза Аустро-Угарске стала је Енглеска, историјски противник Русије, а одмах након Берлинског конгреса створен је двојни савез између Аустро-Угарске

---

⁶⁴¹ Пророковић Душан: Геополитички циљеви великих сила на Балкану уочи Првог светског рата и српско питање, у: Ђурић Живојин, Кнежевић Милош (ур): *Србија и политика великих сила*, Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 76

⁶⁴² Мировни уговор, потписан у месту Сан Стефан у близини Цариграда 21. фебруара 1878. године. Опширније у: Чубриловић Васо: *Босански устанак 1875-1878*, Службени лист СРЈ, Београд 1878, стр. 237-240.

⁶⁴³ Видети: Мартиновић Нико (прир.): *Црна Гора - Биографски записи II: Луча слободе и трајања*, Октоих, Подгорица 2004., стр. 56-58.

⁶⁴⁴ Говор на Берлинском конгресу министра иностраних послова Велике Британије Роберта Сесила, Лорда од Солсберија (Према: *Les Protocoles du Congrès de Berlin etc.*, St. Pétersbourg, 1878., р. 7).

⁶⁴⁵ Видети: Кисинџер Хенри: *Дипломатија*, књига I, Верзал прес, Београд 1999, стр.186.

и Немачке 1879. године, којем је 1882. године приступила и Италија. Тако је блок централних сила постао господар европске ситуације, а посебно Балканског простора.

Главни стратешки циљ Велике Британије и других сила на Берлинском конгресу био је да Русију удаљи од турских мореуза и да јој не дозволи стварање Велике Бугарске као руског протектората на Балкану. Аустро-Угарска је поново искорачила на Балканско полуострво добијањем „права“ да окупира Босну и Херцеговину, чиме је било повређено начело народности, уз инаугурисање немачког продирања на Балкан (*Drang nach Osten*). Ипак, национално начело је ојачало признавањем аутономне Кнежевине Бугарске. На тај начин је источно питање скренуто изван мореуза, јер је национално питање трансформисало структуру међународних односа. Окупацијом Босне и Херцеговине започиње нова источна политика. Силе су осујетиле руску намеру рушења Турске, чиме је поново победило начело Бечког протокола из 1856. године „да је опстанак Турске царевине унутар уговором означених граница темељни услов европске равнотеже“, а она сама члан европског концерна.

Супротстављени интереси и арбитража великих сила утицали су и на стварање великих спорова између балканских држава. Сан о великој Санстефанској Бугарској, постаће национални и државни пројекат који ће Бугарску водити у конфликете са свим суседима: Србијом, Грчком, Турском и Румунијом⁶⁴⁶. У исто време и Албанци (Призренска лига 1878. године) истичу пројекат стварања Велике Албаније, која је осим данашње Албаније требало да обухвати и знатан део Србије, Црне Горе, Македоније и Грчке. Од тада па све до данас замисли о остваривању пројекта велике Албаније заокупљају албанске националне вође, прерастајући у све значајнији фактор нестабилности на Балкану⁶⁴⁷.

Од Берлинског конгреса до балканских ратова на овим просторима није било већих оружаних сукоба, али су се одвијале припреме за могуће нове битке у склопу тежњи за прерасподелом моћи и успостављањем нових државних граница. Европске силе су у том периоду биле усмерене на припреме за међусобни обрачун који је у том тренутку представљао једини излаз из акумулираног ривалства око превласти у свету. Тако је почетком XX века Европа била подељена у два супротстављена савеза (Русија, Француска и Велика Британија - Антанта) и Немачка, Аустро-Угарска и Италија - Тројни савез).

---

⁶⁴⁶ Bridge F. Roy, Bullen Roger: *The Great Powers and the European States System 1814–1914*, Pearson Longman, London UK, 2005, pp. 233-241

⁶⁴⁷ Crampton J. Richard: *Eastern Europe in the twentieth century - and after*, Taylor & Francis, London UK, 2003, p. 22; Мијалковски Милан, Дамјанов Петар: Тероризам албанских екстремиста, НИЦ Војска, Београд, 2002, стр. 64-67

Само једном, током Првог балканског рата 1912. године, балканске државе (Србија, Црна Гора, Бугарска и Грчка) успеле су да се уједине против заједничког спољног непријатеља, Османлијског царства. Међутим, након краткотрајног јединства, брзо су уследили „братоубилачки“ Други балкански рат између победничких балканских држава током 1913. године, те још катаклизмичнији „Трећи балкански рат“ између 1914. и 1918. године, који је захватио Европу и убрзао коначање распада Османлијске и Хабсбуршке империје⁶⁴⁸. Иако велике силе нису директно учествовале у рату 1912. године, имале су своју улогу у припреми, току и исходу тог сукоба. Под утицајем Русије балканске државе су склопиле споразум о војном савезу, којим су постигле договор о подели територија, ослобођених за време Првог балканског рата. Међутим, велике силе су сазвале Лондонску конференцију крајем 1912. године, јер нису желеле да балканске државе саме одређују границе, сматрајући да је дефинисање нових граница у Европи искључиво њихова надлежност. Иако је Лондонским споразумом Турска протерана са балканских простора чиме је потврђен најважнији ратни резултат, дошло је и до формирања независне Албаније на инсистирање Аустро-Угарске. На тај начин је извршена драстична ревизија постигнутог споразума балканских савезника, што ће иницирати нове расколе као и ратни конфликт 1913. године. У сукоб који је избио између Србије и Бугарске, укључиле су се Румунија и Турска, а поражена Бугарска била је приморана да се одрекне свих спорних територија у корист ова четири суседа⁶⁴⁹.

Балкански ратови нису резултирали трајним разрешењем најважнијих проблема и спорова међу државама, већ су узроковали нове поделе и ривалства која ће у многоме утицати на њихове односе током прве половине XX века. У оба светска рата балканске државе биће сврставане у једну или другу зарађену страну. Неиспуњене територијалне претензије и амбиције о стварању „велике“ властите националне државе, утицали су да неке балканске државе у оба светска рата буду на страни савеза под вођством Немачке. Те земље су придобијане обећањима да ће након рата и победе бити ревидиране границе у њихову корист и на тај начин доћи до испуњења њихових територијалних претензија.

На простору Балкана започео је Први светски рат (Сарајевски атентат 1914. године), вођене су важне битке за стицање стратешке предности, а на крају је на том простору задат победоносни удар сила Антанте (пробој Солунског фронта 1918. године). Оба зарађена савеза покушавала су да у ратне сукобе укључе што већи број балканских држава. Међутим, осим Србије и Црне Горе које су у рат биле укључене од самог почетка (на страни Антанте), остале државе су се дуго прерачунавале, да би на крају ступиле у рат

⁶⁴⁸ Bideleux Robert, Jeffries Ian: *A history of Eastern Europe: crisis and change*, Taylor & Francis, New York 2007, pp. 114

⁶⁴⁹ Crampton J. Richard: *Eastern Europe in the twentieth century and after*, op. cit. p. 6

према предвидљивој (устаљеној) логици од Првог балканског рата - Турска и Бугарска на страни Централних сила (1915. године) а Румунија и Грчка на страни Антанте (1916-1917. године). Пораз у рату и пропаст Аустро-Угарске утицали су на крупне промене на Балкану. Наиме, дошло је од формирања југословенске државе, Трансилванија је прикључена Румунији, док су међудржавне границе које су дефинисане након завршетка Балканских ратова остале непромењене⁶⁵⁰. У периоду мира између два светска рата на простору Балкана доминирала је Француска. Према виђењима западних сила, овај регион имао је улогу „бедема“ између Немачке и Русије, да у једном смеру спречава обнову немачког експанзионизма а у другом продор болшевизма на простор Европе.

Доласком нациста на власт у Немачкој, балканске земље које су биле поражене у Првом светском рату поново су се окренуле старом савезнику, а и остале државе, немајући превелик избор, постепено и на крају готово све приступају Тројном пакту. На тај начин је промењена политичка карта Балкана, као тампон зоне између Немачке и Совјетског Савеза под надзором западних сила. За непуне три године (1938-1941. године) над Балканом је успостављена је потпуна контрола од стране нацистичке Немачке. Све до 1944. године простор Балкана био је под потпуном контролом Сила осовине, наметнутом и одржаваном, између осталог, и преко система савезништва са појединим државама (Бугарска, Румунија, Мађарска), те формирањем посебних творевина као што су независна држава Хрватска и велика Албанија.

У току рата антихитлеровска коалиција је улагала напоре ради слабљења позиција фашистичких сила на Балкану и обнове свог утицаја на том простору. У том циљу најчешће се настојало да се одржавају односи са емигрантским владама и политичким групама које су остале на страни антифашиста, као и подршци покретима отпора у балканским земљама. Међутим, како се приближавао крај рата и када се већ назирала савезничка победа, дошло је до супротстављених ставова око поделе сфера интереса и утицаја у овом делу Европе. Кључну улогу у томе имао је продор Црвене армије на јесен 1944. године кроз Источну Европу, при чему су у ослобођеним државама нову власт успостављале просовјетске владе под контролом комуниста. На тај начин је уцртана нова политичка карта Европе са оштрим линијама разграничења између два политичка и војно идеолошки супротстављена блока. Нове блоковске поделе и границе између њих опстаће готово педесет година, а у овој подели Балкан је највећим делом остао у совјетској зони утицаја. С друге стране, западне силе су током хладног рата задржале доминантан утицај у Грчкој и Турској, које су биле изложене потенцијалној совјетској експанзији према југу. Политички и идеолошки конфликти, праћени спољним мешањем, довели су у Грчкој и до

---

⁶⁵⁰ Bideleux Robert, Jeffries Ian: *A history of Eastern Europe: crisis and change*, op. cit. pp. 123-126

грађанског рата (1946-1949. године) између прозападних владиних снага и комунистичких устаника. Тај период је уједно означио и почетак повратка Сједињених Америчких Држава у овај део Европе, будући да Велика Британија није била у стању да самостално одговори совјетским изазовима. САД су у годинама које су следиле стално увећавале и учвршћивале свој утицај на балканским просторима да би крајем XX века преузеле доминантну улогу у овом региону⁶⁵¹.

Свет на крају XX века је, између осталог, обележио и Балкан са својим конфротацијама и разрачунавањима на националној, верској и државној основи, праћеним новим снажним уплитањем спољног фактора. Последњи балкански сукоб у прошлом веку био је индукован прерасподелом моћи и утицаја у овом делу света као поседицом промене односа снага на глобалном плану након колапса комунистичког система у источној Европи, распада Совјетског савеза и распуштања Варшавског уговора. То је уједно представљао и крај глобалног баланса успостављеног средином XX века, на коме је уједно била и базирана стабилност овог дела Европе. Кулминацију општег пропадања бивше југославије обележило је тромесечно бомбардовање радашње СР Југославије од стране НАТО-а и изузимање Косова и Метохије из државно-правног оквира Србије.

Све што је на Балкану створено у последња два века садржи у себи и елементе мешања великих сила. Њихови прсти су најпре присутни у одређивању државних граница, при чему је само једна од њих случајно одређена природним међама (између Румуније и Бугарске делом тока реке Дунав). Такође, и облици владавине, усмерење духовног профила интелигенције, типови оружја за опрему националних војски јесу питања која су у новијој историји у већој мери одређивале велике силе него владе дотичних народа⁶⁵². Велике силе су несумњиво имале велики, често пресудан утицај на историјске токове и збивања у региону Балкана у последња два столећа. То је неретко стварало озбиљне проблеме и наносило штету, неправду или зло појединим народима, па и региону у целини. С друге стране, међутим, не може се негирати историјска истина од суштинске важности да су овдашњи народи стекли националну слободу и створили независне државе управо уз помоћ европских сила⁶⁵³.

Грађански рат на простору бивше СФРЈ је показао несумњиву уплетеност западних сила у унутрашње процесе дезинтеграције те државе, али и понављање историје на овим просторима, при чему бројни појединачни догађаји из тог времена имају своје сличности са ранијим историјским периодима. Тако је, на пример, Немачка од почетка сукоба била

---

⁶⁵¹ Ibidem, p. 463

⁶⁵² Екмечић Милорад: *Стварање југославије 1790-1918, књига 1*, Просвета, Београд, 1989, стр. 71-72

⁶⁵³ Трипковић Ђоко: Велике силе и српско питање у 19. и 20. веку, *Историја 20. века*, часопис Института за савремену историју, бр.2, Београд, 2001, стр. 23

на страни Словеније и Хрватске, залажући се за брзо признање ове две републике након сецесије, док је Аустрија, између осталог, директно потпомагала сецесионизам и илегално наоружавала обе републике. На почетку оружаних сукоба на простору СФРЈ, Немачка је имало широк спољнополитички наступ јер је вршила притиске на остале државе чланице Европске заједнице да прихвате независност Словеније и Хрватске. За државе у окружењу је карактеристично да су заступале сопствене националне интересе, при чему су имале различит однос према југословенској кризи. Грчка и Румунија су се, на пример, залагале за решавање проблема мирним путем, при чему су румунски званичници истицали да се ради о унутрашњим стварима једне државе због чега треба избећи страно мешање⁶⁵⁴.

За поједине муслиманске државе рат у Босни и Херцеговини је представљао једну од етапа у борби за ислам и за његову експанзију у Европи кроз стварање прве муслиманске државе на европском континенту. У том контексту, Турска је имала свој интерес за исход сукоба на овим просторима а свој утицај је остваривала кроз помоћ исламској верској заједници у БиХ. Поред тога, и друге државе муслиманског света (Иран, Авганистан, Кувајт Уједињени Арапски Емирати) помагале су своју браћу по вери у Босни и Херцеговини. Безрезервну помоћ је муслиманска страна у БиХ имала и од Организације исламске конференције која је током конфликта пружала и безрезервну подршку територијалном интегритету Босне и Херцеговине. На бројним састанцима ове организације је као једно од главних питања разматрана и свестрана помоћ „држави БиХ“ - од војне и економске до просветне и културне⁶⁵⁵.

Већ на почетку ратног сукоба у Босни и Херцеговини, маја 1992. године, међународна заједница на челу са Сједињеним Америчким Државама је у оквиру Савета безбедности УН издејствовала увођење санкција тадашњој Савезној Републици Југославији, чиме је стала на страну пробошњачке опције. С друге стране, тадашња Европска заједница није имала спољнополитичке капацитете за решавање међуетничких сукоба како на простору БиХ тако ни у суседној Хрватској. Тек након ангажовања САД-а долази до обустављања сукоба у Босни и Херцеговини, након чега је у новембру 1995. године потписан Дејтонски мировни споразум. У то време је потписан и Ердутски споразум, према којем су у састав Хрватске поново интересане источна Славонија, Барања и западни Срем⁶⁵⁶. На тај начин су Сједињене Америчке Државе ојачале своје позиције и преузеле домицију на овим просторима. Поред тога, улога САД је потврђена и током косовске кризе (1989-1999. године) која је ескалирала вишемесечним бомбардовањем

⁶⁵⁴ Аврамов Смиља: *Постхеројски рат запада против Југославије*, Иди, Ветерник, 1997, стр. 191-196

⁶⁵⁵ Ibidem, 219, 227

⁶⁵⁶ Ђукановић Драган: *Балкан на постхладноратовском раскришћу (1989-2016)*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2016, стр. 39-40

тадашње СРЈ. Након тога је Савет безбедности УН усвојио Резолуцију 1244, која је резултирала поступним увођењем „привремене самоуправе“ на Косову, потом промењене у „надгледану независност“⁶⁵⁷.

И на простору Македоније су САД имале значајан утицај, посебно у спречавању ескалације унутрашњих сукоба између албанских побуњеника и тадашњих македонских власти (друга половина 2000. и већи део 2001. године). Ангажовање САД и ЕУ је резултирало потписивањем такозваног „Охридског споразума“⁶⁵⁸, којим је поменути сукоб обустављен. И у актуелном тренутку Сједињене Америчке Државе САД имају најснажнији утица од свих чланица међународне заједнице на збивања у Црној Гори, Албанији и на Косову, а са променљивим интензитетом такав утицај постоји и у Босни и Херцеговини и Македонији.

4.3.5. Демографски чиниоци

Географски положај балканског простора је традиционално условљавао демографске промене и динамичне миграционе токове. Транзициони процеси потпомогнути политичком нестабилношћу довели су у последњим деценијама до снажних емиграционих таласа који су се надовезали на миграционе токове који трају још од XIX века. Само из држава са простору бивше Југославије је крајем прошлог и почетком овог века емигрирало је више од два милиона људи, од чега је највише избеглица и принудно расељених лица⁶⁵⁹. У периоду од само неколико година почетком 90-их година XX века, простор Балкана је произвео највеће миграционе таласе у Европи од Другог светског рата. Од укупне популације од 80 милиона, 10 милиона је мигрирало или било расељено због ратова, етничког чишћења или сиромаштва⁶⁶⁰.

То је период у коме је бивша Југославија прошла процесе крвавог разарања и грађанског рата од 1991. до 1995. године, што је резултирало урушавањем тих друштвених заједница, те стварањем нових, независних, етнички хомогених држава, уз велике токове присилних миграција. Политичке елите су спроводиле своје снове о националним државама као заједницама заснованим на крви и тлу, подстичући између осталог и велике миграционе таласе и асимилацију популација. Произвођење избегличких таласа био је

⁶⁵⁷ United Nations Security Council resolution 1244, New York, 10 June 1999, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>

⁶⁵⁸ Framework Agreement, Ohrid, August, 13, 2001., доступно на: <https://www.osce.org/skopje/100622>

⁶⁵⁹ Киосев Александер: Мрачна интимност: мапе, идентитети, чиновни и идентификације у: *Балкан као метафора: између глобализације и фрагментације*, Београдски круг, Београд, 2003, стр.217

⁶⁶⁰ Krasteva Anna, Cervone Alberto, Pilch T. Frances: Transnational Migration and Demographic Security Challenges, in: Cross Sharyl, Kentera Savo, Nation R. Craig, Vukadinovic Radovan (eds): *Shaping South East Europe's Security Community for the Twenty-First Century*, Macmillan Distribution, Hampshire, 2016, p. 166

један од непосредних политичких и стратешких војних циљева на Балкану током деведесетих година прошлог века. Најдрастичније демографске последице ратова на простору бивше Југославије узроковао је босански оружани сукоб где је више од половине становништва БиХ било расељено (2,6 милиона интерно расељених лица, међу којима је било и 1,2 милиона избеглица). Из Хрватске је због ратних дејстава између 300.000 и 350.000 Срба побегло у Србију и Босну. Током 1993. године, када је оружани сукоб међу бившим југословенским народима био у пуном замаху, у региону је било око 2,5 милиона избеглица и расељених лица⁶⁶¹.

У другој половини 80-их година XX века дошло је и до масовног исељавања припадника турске националне мањине из Бугарске. Због асимилационе политике тадашњег комунистичког режима, која је кулминирала присилном променом имена око 850.000 бугарских држављана-Турака и муслиманских Рома, око 350.000 етничких Турака је 1989. године емигрирало у Турску 1989. година. Након окончања те незапамћене кампање и пада комунистичког режима, око 150.000 исељених припадника турске националне мањине се вратило у Бугарску, али је више од 210.000 емиграната одлучило да остане у Турској⁶⁶². Поред простора бивше СФРЈ и Бугарске, у том периоду су и у Румунији регистроване етничке миграције припадника мађарске и немачке мањине. Наиме, током 90-их година XX века, 105.000 Немаца и 37.000 Мађара напустило је ту земљу⁶⁶³.

Поред миграција и фактора који су допринели њиховом повећању, демографску структуру балканског простора одсликава и старосна структура становништва. С тим у вези, чињеница је да је старење популације на глобалном нивоу током последњих деценија противтежа убрзаном општем развоју. Старосна структура становништва је у директној корелацији са природним демографским процесима, миграцијама и другим догађајима који су од посебног значаја за развој становништва. Значај структуре становништва није само у томе што указује на прошлост, већ првенствено у будућој пројекцији.

За миграције на балканским просторима крајем XX века је карактеристично да су, поред тога што су имале обележја присиле, биле и доминантно етничке природе с обзиром да су поступци и мере принуде и застрашивања били директно усмерени према

---

⁶⁶¹ Bobic Mirjana: Serbian Unfinished Business: Refugees and Internally Displaced Persons, in: Krasteva Anna, Kasabova Anelia, Karabinova Diana (eds): *Migrations from and to Southeastern Europe*, Longo Editore, Ravenna, 2010, p. 212.

⁶⁶² Kanev Krassimir: Law and Politics of Ethnic and Religious Minorities, in: Krasteva Anna (ed.): *Communities and Identities in Bulgaria*, Longo Editore, Ravenna, 1998, p. 77.

⁶⁶³ Baldwin-Edwards Martin: Balkan Migrations and the EU: Patterns and Trends, *The Romanian Journal of European Studies*, 2005, No. 4, p. 35, доступно на: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/1590/1/MPRA_paper_1590.pdf

одређеним етничким групама на кризним подручјима. Иако су етничке миграције на Балкану престале почетком XXI века (Табела бр.12), оне су утицале на трајно измењену слику етничке структуре више балканских држава.

државе	подаци	године			
		2000	2005	2010	2015
Албанија	становништво	3089027	3011487	2913021	2880703
	миграције	76695	64739	52784	57616
Бугарска	становништво	8170172	7658972	7395599	7177991
	миграције	43360	61074	76287	102113
БиХ	становништво	3766706	3781530	3722084	3535961
	миграције	82952	47272	38792	34803
Мађарска	становништво	10210971	10087065	10000023	9843028
	миграције	296957	366787	436616	449632
Македонија	становништво	2034819	2060272	2070739	2079308
	миграције	125665	127667	129701	130730
ЦрнаГора	становништво	604950	614261	619428	622159
	миграције			78507	82541
Румунија	становништво	22442971	21319685	20246871	19815481
	миграције	126949	145162	155982	226943

Табела бр. 12: Подаци о промени броја становника и миграција за период 2000. до 2015. године за поједине државе⁶⁶⁴

На основу анализе демографских параметара, можемо закључити да у многим државама демографски развој показује негативне карактеристике или карактеристике стагнације. На тај начин се регион Балкана приближава демографским трендовима које карактеришу развијене државе Европе. Интересантно је нагласити десетогодишњи заостатак Албаније у поређењу са већином земаља у региону, што указује да у тој земљи природне компоненте и социо-културни и психолошки фактори делују нешто касније него у другим земљама југоисточне Европе. Балканске државе су посебно погођене све већим проблемом „извоза“ високообразованих кадрова. Тај проблем има два аспекта. Наиме, ове земље су најпре принуђене да проналазе адекватне механизме спречавања (или ублажавања) трајног одласка високообразованих истручних кадрова. С друге стране,

⁶⁶⁴ Извор: The World Bank, доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>

проблем ових држава је и обезбеђење услова за повећање наталитета, пре свега у смислу осигурања одговарајућег животног стандарда и нивоа запослености становништва. Последица низа великих таласа миграција који су се на балканском простору одиграли у прошлости и који су још увек актуелни, јесте демографско пражњење региона, а са друге стране, вишеструко јачање дијаспоре у смислу да она сваким даном бива бројчано већа, подмлађена и структурно промењена у корист све већег учешћа младих и образованих људи у њој.⁶⁶⁵

држава	Старосна структура (%)		Национална структура (%)	Верска структура (%)
	0-14	18,05		
Албанија	0-14	18,05	82,6 Албанци 0,9 Турци 15,5 неодређени	56,7 муслимани 10 католици 6,8 православци
	15-24	17,47		
	25-54	41,06		
	55-64	11,54		
	65	11,89		
Бугарска	0-14	14,58	76,9 Бугари 8 Турци 4,4 Румуни	59,4 православци 7,8 муслимани
	15-24	9,58		
	25-54	43,21		
	55-64	13,35		
	65	19,28		
Босна и Хецеговина	0-14	13,29	50,1 Бошњаци 30,08 Срби 15,4 Хрвати	50,7 муслимани 30,7 православци 15,2 католици
	15-24	11,58		
	25-54	45,88		
	55-64	14,83		
	65	14,43		
Мађарска	0-14	14,71	85,6 Мађари 3,6 Румуни 1,9 Немци	37,2 католици 11,6 калвинисти 27,2 неодређени
	15-24	10,96		
	25-54	41,88		
	55-64	13,4		
	65	19,05		

⁶⁶⁵ Gligorov Vladimir: *Budućnost zakasnele integracije u: Bajić Vojislav, Lopandić, Duško (prir): Srbija i Crna Gora na putu ka Evropskoj uniji, Evropski pokret u Srbiji & Fondacija Fridrih Ebert, Beograd 2003, str. 62-66*

БЈР Македонија	0-14	17,17	64,2 Македонци	64,8 македонски прав. 33,3 муслимани
	15-24	13,41	25,2 Албанци	
	25-54	43,6	3,9 Турци	
	55-64	12,41	2,7 Роми	
	65	13,41	1,8 Срби	
Црна Гора	0-14	15,1	45 Црногорци	72,1 православци 19,1 муслимани 3,4 католици
	15-24	9,58	28,7 Срби	
	25-54	46,59	8,7 Бошњаци	
	55-64	13,58	4,9 Албанци	
	65	15,14		
Румунија	0-14	14,35	83,4 Румуни	81,9 источ. православци 6,4 протестанти 4,3 католици
	15-24	10,6	6,1 Мађари	
	25-54	46,03	3,1 Роми	
	55-64	12,61		
	65	16,41		
Хрватска	0-14	14,21	90,4 Хрвати	86,3 католици 4,4 православци 1,5 муслимани
	15-24	11,24	4,4 Срби	
	25-54	40,43		
	55-64	14,82		
	65	19,31		

Табела бр. 13: Основни параметри демографске структуре држава у окружењу⁶⁶⁶

Из структуре становништва држава (Табела бр.13) у окружењу можемо уочити консолидацију броја доминантних етничитета и смањење броја припадника оних заједница које се означавају као етничке мањине у овим државама. Другим речима процес додатне етнохомогенизације континуирано се наставља, при чему и процес европских интеграција неће променити структуру становништва према националној припадности. И поред тога, поједине државе не признају само постојање појединих мањина. Тако на пример у Македонији не признаје се бугарска и грчка мањина. Слично томе је „непрепознавање” у уставним одредбама одређених традиционално присутних етничких скупина на Косову, попут Црногораца и Хрвата. На Косову је недвосмислен покушај спречавања минималних колективних права Срба, што се потврђује и одсуством

⁶⁶⁶ Извор: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/rankorderguide.html>

формирања Заједнице српских општина. С друге стране, уколико се анализира статус Албанаца у Републици Македонији, може се уочити да је њихов положај знатно унапређен после потписивања Охридског споразума 2001. године, када су уједно осигурали висок степен колективних права. Поред наведеног треба напоменути да Србија и Македонија неретко имају проблема и са суседним државама чланицама Еуропске уније. С тим у вези честа су настојања Хрватске, Румуније и Бугарске за регулисањем статуса њихових мањина у Републици Србији. Бугарска од Македоније прво очекује признавање статуса бугарске етничке мањине у овој земљи и осигурање њених права. У мањој мери пред Србијом се постављају питања везана за положај бошњачке мањине у Санџаку, као и црногорске заједнице. За Црну Гору се често везује питање уређења положаја Срба у овој земљи док осталих питања везаних за националне мањине нема⁶⁶⁷.

Поражавајући су подаци о стању „демографског биланса“ између пописа становништва, од којих је, зависно од земље, први спроведен почетком XXI века, а други у периоду између 2011. и 2014. године. Тако је у Албанији број становника мањи за 247.298; у Босни и Херцеговини за 585.371, у Србији за 311.139. У свакој од ових земаља је, фигуративно речено, између два пописа нестао по један већи град. Изузетак из те групе је Турска, у којој се проблем миграција јавља тек у последњих неколико година, али у далеко мањем обиму и интензитету него што је то случај у осталим државама региона. Након што се Турска годинама није учавала у статистици Уреда за миграције, у првом кварталу 2016. године поново је била међу првих 15 земаља порекла миграната. Тако је у Турској 2014. године поднето укупно 200.000 захтева за азил, а 2015. године чак 800.000. То је представљало последицу унутрашњих политичких нестабилности у тој земљи и одсуства поштовања људских и мањинских права, поготово када је у питању однос према Курдима⁶⁶⁸.

4.3.6. Енергетски чиниоци

Енергетски профил Југоисточне Европе може се посматрати из три различите перспективе. Прво, државе са тог подручја су у великој мери зависне од увоза енергије за домаће потребе и на тај начин осетљиве на последице поремећаја понуде и потражње на светском тржишту. Друго, државе овог региона заузимају географски положај који повезује Европу, Евроазију и Средњи Исток, који је посебно значајан за пренос

⁶⁶⁷ Ђукановић Драган: Република Србија и Црна Гора – анализа билатералних односа и проблема након 2006. године, *Српска политичка мисао* (48), 3, Београд, 2015, стр. 56–60.

⁶⁶⁸ Nibergal Nina: Turska ponovo izvor tražilaca azila, *Deutsche Welle*, 08.08.2016. Доступно на: <http://www.dw.com/sr/turska-ponovo-izvor-tra%C5%BEilaca-azila/a-19455406>

енергетских ресурса на европско тржиште. Треће, као потрошачи и као део транзитног коридора, ове државе се морају стално да се прилагођавају захтевима политичких и економских интеракција Европе и Евроазије. С обзиром да ниједна од држава региона није главни произвођач енергије за своје потребе, те земље немају маневарски простор да активно реагују на притиске страног тржишта, осим што као транзитни регион могу да покушавају да спрече или одуговлаче трансфере енергената (случај Бугарске и Јужног тока).

Русија је међу првим државама на свету по резервама природног гаса и угља, а налази се и у првих десет земаља према резервама нафте. Она је 2011. године чак била први светски произвођач нафте, надмашивши Саудијску Арабију, друга земља по извозу нафте и пета у потрошњи угља. У свету постоје и друге државе са концентрацијом производње, извоза и потрошње, али нема оних које се налазе на самом врху светских листа у свим категоријама. Као један од највећи светских произвођача нафте и природног гаса, Русија испоручује највећи део енергије за потребе држава овог региона. С обзиром на зависност Југоисточне Европе од снабдевања енергијом, присуство Русије као главног играча у региону се дугорочно очекује. Поред нафте и природног гаса, Русија је на Балкану заинтересована и за развој погона за производњу електричне енергије⁶⁶⁹.

Циљеви стратегије Русије у региону Балкана јасно су постављени на Балканском самиту енергетике 2007. године од стране руског председника Владимира Путина. Иако је од овог догађаја прошло више од деценије, приступ те земље је непромењен као основа за актуелну стратегију, узимајући у обзир потенцијал Русије као добављача и енергетске потребе балканских држава. С тим у вези, Русија од 2007. године континуирано води преговоре о снабдевању природним гасом и о коришћењу транспортних путева кроз регион. Као резултат тога, данас Газпром обезбеђује и до 95% енергетских ресурса за поједине балканске земље. Газпром учествује и у дистрибуцијским компанијама у региону, будући да поседује 51% власништва у Bosphorus Gaz Corporation и 45% у Turusgas (обе у Турској), те 50% у Overgaz Inc. (Бугарска) и 50 % у Prometheus Gas (Грчка)⁶⁷⁰.

Друге руске корпорације су активне у региону у смислу извоза и директних инвестиција. Пример за то је Лукоил, који стално повећава обим продаје и укупно присуство у Југоисточној Европи⁶⁷¹. Вредност директних инвестиција Лукоила у куповине и greenfield пројекте у региону премашују милијарду америчких долара. Та компанија је

⁶⁶⁹ Sokolova Polina (ur.): *Rusija i Zapadni Balkan*, Sarajevo, September 2012, pp. 20–35.

⁶⁷⁰ Gazprom, IFRS Consolidated Financial Statements, 31 December 2011, pp. 29-30, доступно на: <http://www.gazprom.com>

⁶⁷¹ Ђукић Срећко: *Време енергије: више од дипломатије*, Београд, 2009, стр. 93-109

почела са експанзијом крајем деведесетих година XX века, када је купила рафинерије у Бургасу (Бугарска) и Плоештију (Румунија). Данас Лукоил поседује и велику петрохемијску фабрику у Бургасу, те капацитете за производњу мазива у Плоештију и Истанбулу⁶⁷². Поменута компанија је укључена и у послове са малим електранама у Бугарској и Румунији, при чему су и друге руске компаније из подручја металне индустрије повезане са великим пројектима производње електричне енергије у тим земљама⁶⁷³. Поред тога, Лукоил контролише око 25% малопродајних тржишта нафте у Бугарској и Румунији. Та компанија има у власништву и бензинске пумпе у Србији, Хрватској, Црној Гори, Македонији и Турској⁶⁷⁴. Међутим, покушаји Лукоила да развије малопродајне мреже у Словенији и Босни и Херцеговини до сада нису успели.

Газпром Нефт је други по величини руски инвеститор у нафтном сектору на Балкану. Поменута компанија је уложила више од 500 милиона америчких долара у Нафтну индустрију Србије. Наиме, Газпром Нефт је откупио 51% власништва НИС-а 2009. године, откупивши и додатних 5,15 процената у 2011. години. Зарубежњефт је такође важна руска нафтна компанија у региону, са око 200 милиона долара директних инвестиција. Зарубежњефт је 2007. године купио рафинерију нафте у Босанском Броду, фабрику моторних уља у Модричи и нафтне станице под марком Петрол у Републици Српској (Босна и Херцеговина). Та компанија под контролом руске државе је инвестирала значајна средства у реконструкцију и модернизацију ових капацитета⁶⁷⁵. Међу земљама овог региона, само Албанија није спремна да развија сарадњу са руским инвеститорима из области производње и извоза нафте и гаса.

Руска индустрија природног гаса, за разлику од нафтне индустрије, била је током 90-их година прошлог века постепено и само делимично приватизована, док је влада задржала контролни износ акција у сваком тренутку. То се посебно односи на Газпром, који руска влада сматра једним од „националних лидера“. Газпром је највеће предузеће у Русији у погледу тржишне капитализације (укупна тржишна вредност акција) и највећа компанија у свету у погледу броја запослених. Последњих година, Газпром је доносио око четвртину прихода федералног буџета. Уз то, Газпром обезбеђује гас за руска домаћинства и индустријске објекте, као и за термоенергетска постројења која производе око 50 % струје за потребе те земље.

---

⁶⁷²Annual Report, Always moving forward, Lukoil, 2015 pp. 14, 58, доступно на: <http://www.lukoil.com/FileSystem/9/27396.pdf>

⁶⁷³Kuznetsov Alexey, Chetverikova Anna: *Russian Multinationals Continue Their Outward Expansion in Spite of Global Crisis*, Moscow, 2009, p. 58, доступно на: <http://www.imemo.ru>

⁶⁷⁴ Annual Report, Always moving forward, Lukoil, 2015 pp. 14, 58, доступно на: <http://www.lukoil.com/FileSystem/9/27396.pdf>

⁶⁷⁵ Kuznetsov Alexey: *Outward FDI from Russia and its Policy Context*, ColumbiaFDI Profiles, 2011, pp. 3, 20, доступно на: <http://www.vcc.columbia.edu>.

Велике количине нафте и гаса којима Русији располаже представљају чврсту основу за дугорочни ангажман у југоисточној Европи и шире. Путем нафтовода, гасовода и електричне мреже, Русија је постала повезанија са европским простором, отварајући могућности за продубљивање сарадње на дужи рок. Ако не преовладају спољни чиниоци који би на то негативно утицали, утицај Русије у енергетском сектору широм југоисточне Европе, заједно са значајним потенцијалом за руски ангажман у другим сферама, може довести до јачих билатералних и мултилатералних односа.

Русија и Турска су потписале споразум о подводном гасоводу TurkStream (Турски ток), који ће омогућити Москви да ојача своју позицију на европском тржишту гаса и смањи снабдевање енергијом преко Украјине, главном путу руске енергије у Европу. План за TurkStream појавио се након што је Русија одбацила планове за изградњу гасовода Јужни ток ка Бугарској због противљења Европске уније, која покушава да смањи зависност од руског гаса. TurkStream треба директно да повеже велика лежишта резерви гаса у Русији са турском мрежом транспорта, како би се осигурало поуздано снабдевање енергијом за Турску, јужну и југоисточну Европу. Турска је данас друго највеће извозно тржиште Газпрома. Тренутно се руски гас испоручује Турској преко гасовода Плави ток и Трансбалканског коридора. Газпром је 2017. године испоручио рекордних 29 милијарди кубних метара гаса на турско тржиште. То је за 4,3 милијарде (17,3%) више него у 2016 и 1,7 милијарди (6,2%) више него у 2014. години, када је остварен претходни максимум од 27,3 милијарди кубних метара. TurkStream гасоводи ће се састојати од два паралелна гасовода који се протежу у дужини од 930 километара преко Црног мора, сваки са пречником 81 центиметра и годишњим протоком од 15,75 милијарди кубних метара гаса. TurkStream ће бити први гасовод те величине који ће бити инсталиран на дубини воде до 2.200 метара. Један од цевовода ће служити за турско тржиште, а други ће се продужити ка турско-европској граници како би се осигурале поуздане испоруке руског гаса у јужну и југоисточну Европу⁶⁷⁶.

Руска државна нуклеарна корпорација Росатом потписала је 2013. године уговор вредан 20 милијарди УСД за изградњу четири реактора у прву турску прву нуклеарну електрану. Међутим, изградња те електране је прекинута након погоршања политичких односа између Русије и Турске⁶⁷⁷. Међутим, почетком 2018. године започета је реализација пројекта вредног 20 милијарди америчких долара за изградњу електране са

---

⁶⁷⁶ TurkStream: *The pipelay commenced along the specially developed route for TurkStream*, dostupno na: <http://turkstream.info/press/news/2018/177/>

⁶⁷⁷ Astakhova Olesya, Tattersall Nick: *Russia and Turkey sign gas deal, seek common ground on Syria as ties warm*, Reuters, 10/10/2016, dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-energy-summit-turkey-russia-idUSKCN12A244>

четири реактора, капацитета 4800 Mwe. Поменути пројекат је део „2023 Визије“, промовисане у склопу обележавања стогодишњице оснивања модерне Турске од стране турског председника Реџепа Тајипа Ердогана, која има за циљ смањење зависности земље од увоза енергије. Планирано је да први реактор почне са радом 2023. године, а остала три до 2025. године. Очекује се да ће нова електрана задовољавати око 10% потреба Турске за електричном енергијом⁶⁷⁸.

Поред Турске, и Румунија има два нуклеарна реактора који производе скоро 20% електричне енергије у тој земљи. Мађарска поседује четири нуклеарна реактора који производе око половину електричне енергије те државе. Мађарски парламент је одобрио план Владе о изградњи два нова енергетска реактора, за шта је већ потписан уговор. Са новим реакторима у погону, учешће нуклеарне енергије у производњи струје у мађарској биће повећано на око 60%. У Бугарској такође функционишу два нуклеарна реактора који производе око једне трећине електричне енергије у земљи⁶⁷⁹.

Европска зависност од увоза нафте и гаса из Русије предмет је посебних разматрања у америчким стратегијама безбедности, у којима се на то гледа као на руску агресију и озбиљну претњу којој се треба супротставити. С тим у вези, поред подршке европским настојањима да се диверсификују извори снабдевања енергентима, САД желе да имају значајнију улогу у том подручју тако што ће постати један од извора европског увоза горива. Очекује се да ће на тај начин бити смањена способност Русије да утиче на политичке процесе у Европи и повећати амерички утицај у смислу јачања капацитета ЕУ да спрече руско уплитање у европске послове. Уопштено узев, сматра се да ће енергетски независнија Европа бити у бољој позицији да се прикључи политици и деловању Сједињених Америчких Држава у вези са глобалним питањима, о којима Русија има опречна гледишта. Такав стратешки наступ САД исказан је и у коментарима америчких званичника о планираном гасоводу Северни ток 2, чију изградњу подржава немачка влада и који би требало да испоручује природни гас директно из Русије у Немачку преко Балтичког мора⁶⁸⁰.

Регионална сарадња у области енергетике неопходна је како би се енергетски ресурси користили на оптималан начин и убрзало прикључење земаља Југоисточне Европе Европској унији. Иначе, развој енергетске сарадње на овом подручју је започео 2001. године потписивањем Меморандума о креирању регионалног тржишта електричне

---

⁶⁷⁸Russia starts building Turkey's first nuclear power plant, World nuclear News, 03/04/2018, dostupno na: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey.aspx>

⁶⁷⁹ World Nuclear Association, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/index.aspx?atozscroll=B>

⁶⁸⁰ The EU's energy diplomacy: Transatlantic and foreign policy implications, Directorate-general for external policies policy departmen, *European Parliament's Committee on Foreign Affairs*, Belgium, 2016, p. 38

енергије у Југоисточној Европи (на иницијативу ЕУ) и Меморандума о укључивању тржишта гаса. На иницијативу Европске уније у Атини је 2005. године потписан Уговор о енергетској заједници, чиме је створено највеће интерно тржиште енергије и гаса у свету са ефективним учешћем 25 чланица ЕУ и девет држава Југоисточне Европе - Албанија, Бугарска, БиХ, Хрватска, Македонија, Црна Гора, Румунија и Србија. Уговором се предвиђа да ће стране потписнице имплементирати неопходне техничке стандарде, као и директиве ЕУ за гас и електричну енергију, развити локална решења за важне проблеме у енергетици и применити планове тарифа за гас и електричну енергију. Уговор о енергетској заједници заснован је на сличном принципу као својевремено Европска заједница за угљаљ и челик. Поменути уговор је од изузетног значаја, јер има циљ проширење предности унутрашњег тржишта ЕУ на земље региона пре него што постану чланице Уније. ЕУ је у великој мери зависна од увоза енергије и та зависност расте. Поред тога, извори енергије у оквиру територије Европске уније су ограничени, а њихова издашност и конкурентност континуирано опадају. Да би се обезбедила конкурентна снабдевеност енергијом свих осталих привредних грана потребно је заједничко деловање држава чланица и институција Европске уније⁶⁸¹.

4.3.7. Културолошки чиниоци

У првим деценијама европских интеграционих процеса култура је остала у сенци економског и политичког повезивања. Промене у односу према културној политици започете су 1992. године, што је видљиво и у Уговору из Мастрихта који је означио формално стварање Европске уније и увео правну категорију „европског грађанства“⁶⁸². Од почетака Европске заједнице, постојале су две визије о култури - Европа као јединствена културна целина и Европа као простор многих култура и различитости. С тим у вези, треба напоменути да је током историје било више покушаја (углавном путем рата), обједињавања европских држава. Тако су освајачки ратови Француске почетком XIX века обезбедили њену привремену доминацију у Европи (Наполеонови освајачки ратови), али се са тој превласти супротставиле остале европске силе, па је покушај тзв. Француске Европе доживео неуспех. С друге стране, често се истиче пример модела

---

⁶⁸¹ Мишчевић Тања, Симурдић Милан: *Водич кроз ЕУ политике*, Енергетика, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр.31-34

⁶⁸² Чланом 128. Уговора из Мастрихта, култура је први пут уведена као формална надлежност унутар Европске заједнице (ЕУ). Иако је поменута одредба члана 128. била предмет критика због недовољне јасноће и одређених контрадикторности, њоме је начињен симболичан корак ка новом наднационалном нивоу културног управљања и културне политике.

мултинационалне државе каква је била Аустроугарска монархија. Међутим, и поред значајних помака ка стварању услова за заједнички живот бројних народа, и тај модел је на крају доживео несупех. Наиме, гушење грађанских и првенствено националних слобода, остаци феудалних елемената и њихових односа, као и неприлагођеност новом духу времена утицали су да Аустроугарска нестане на крају Првог светског рата. Најдрастичнији пример који је могао заувек да подели европске народе, представљала је нацистичка Немачка. Покушај „обједињавања“ европских народа под нацизмом довео је до најстрашнијих искустава у европској историји. Нацизам је оставио дубоке трауме на европском тлу од којих се Европа опорављала деценијама, при чему су идеолошке поделе трајале све до последњих деценија XX века⁶⁸³.

И сама чињеница постојања културних граница између европских територија које су некада биле турски поседи и оних које то нису биле у дужим периодима, а које су и данас јасно видљиве и засад неизбрисиве, указују на немогућност стварања јединствене и опште прихваћене европске културе. С тим у вези је и непостојање јединственог идентитета с обзиром да ЕУ представља наднационалну творевину у којој грађанин може имати вишеструки идентитет и то регионални, у смислу осећаја повезаности с регијом у којој живе унутар државе, национални – везаност за државу у којој су рођени, и европски⁶⁸⁴. С друге стране, нације својим припадницима дају, па и намећу заједничку културу и колективни одговор на изазове, нудећи смисао индивидуалном жртвовању ради опстанка националног колективитета.

Супранационалне структуре, као што је Европска унија, често су предмет скептицизма у погледу одрживости опцију постојања “постнационалне” солидарности. Заступници евроскептицизма се држе традиционалних етнокултурних веза и сматрају да држављанство није могуће без емоционалне димензије грађанских права и одговорности, а која се не може повезати ни са чим другим осим са националним осећањима⁶⁸⁵. У пракси, идеја супранационализма може се или развити у правцу културног фундаментализма, који несумњиво ставља националност, грађанска права и одговорности у заједничко културно наслеђе, или постати образац за космополитску демократију, у којој ће културни и

---

⁶⁸³ Радаковић Милован: *Компоненте националног и европског идентитета*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012, стр. 189

⁶⁸⁴ Стојадиновић Миша: Национални идентитет и национална држава у процесу Европских интеграција, у: Милошевић Зоран, Ђурић Живојин: *Национални идентитет и међународне интеграције*, Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 238

⁶⁸⁵ [Shore](#) Cris: Whither European Citizenship?, *European Journal of Social Theory* 7(1),4, Sage Publications, London, 2004, p. 29

политички идентитети бити стриктно одвојени⁶⁸⁶. Ипак, у Европској унији и остатку Европе током деведесетих година XX века све важнији су постали регионални културни идентитети, јер су били ближи „емпиријском садржају на нивоу начина живота“⁶⁸⁷.

Администрација Европске уније је почетком деведесетих година прошлог века у својим документима дефинисала четири главна макрорегиона у Европи - Централну Европу, балтичке државе, југоисточну Европу (касније подељену на Источни и Западни Балкан) и Источну Европу⁶⁸⁸. Ови региони су по својој суштини политички конструкти и њихове границе се заснивају на националним границама држава које их формирају. Међутим прави испит европске мултикултуралности представљао је проблем доласка миграната са Блиског Истока у великом броју. На културном пољу имиграције угрожавају основне тековине националне културе и идентитета резидентног друштва. Наиме, имигранти својим одбијањем да прихвате основне елементе културног идентитета одређеног друштва, задржавају и преносе неевропске вредности и обележја свог идентитета по пореклу. На тај начин они модификују идентитет резидентног друштва у свом садржају⁶⁸⁹. Имиграције са културног аспекта знатно више су биле проблематизоване у државама у којима је структура имиграција хомогенија. Конкретније ради се о државама чланицама ЕУ које су биле изложене сталном приливу миграната⁶⁹⁰. С тим у вези поставља се суштинско питање да ли је несуспешна интеграција имиграната основни показатељ кризе мултикултуралности и идентитета у државама чланицама ЕУ. И поред тога, проблем интеграције имиграната постао је део шире друштвене проблематике који доводи у везу имиграцију са унутрашњом безбедношћу ЕУ и захтевима за ревитализацијом или редефинисањем културног идентитета на националном и европском нивоу⁶⁹¹.

При разматрању културних чинилаца на балканском подручју посебан значај има процес изградње националног идентитета држава насталих на простору бивше СФРЈ. У основи, реч је о дуготрајном процесу који је у „старим“ европским нацијама трајао вековима, док се код ових држава стицајем околности то одвијало у знатно краћем периоду. Осим Босне и Херцеговине, све земље региона су се определиле за име државе према називу доминантног народа, чија културна и политичка група полаже право на

---

⁶⁸⁶Kraus A. Peter: Cultural Pluralism and European Polity-Building: Neither Westphalia nor Cosmopolis, *Journal of Common Market Studies*, Issue 41, No. 4, 2003, p. 669, доступно на: http://www.sneps.net/t/images/Articles/Kraus_2003.pdf

⁶⁸⁷ Стојковић Бранимир: *Европски културни идентитет*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 10

⁶⁸⁸Dragičević-Šešić Milena, Dragojević Sanjin: *Zamišljene ili prave podele? Kulturne politike i njihove granice*, у: Triandafilidu Ana, Majnhof Hana Ulrike (ur.): *Transkulturalna Evropa*, Clio, Beograd, 2008, str. 65

⁶⁸⁹ Huysmans Jef: *The European Union and the Securitization of Migration*, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No. 5, pp. 763-766

⁶⁹⁰ Kimlika Vil: *Multikulturalizam-multikulturalno građanstvo*, CID Podgorica, 2004, str. 25-26

⁶⁹¹ Huysmans Jef: *The European Union and the Securitization of Migration*, pp. 770-771

своју нацију-државу. Поред тога што имају различите митове о сопственом пореклу и различита историјска сећања, балкански народи се једни од других разликују и по традиционалној привржености верским уверењима и вероисповести. У неким случајевима, када су друга обележја различитости слаба или потпуно одсутна, религија служи као главно упориште у успостављању идентитета. То је посебно случај у односима Србија-БиХ-Хрватска, где су језичке разлике недовољне да одрже одвојене идентитете народа, због чега религијски фактор добија ту улогу. Другим речима, постојање различитих идентитета народа везује се за припадност православној, католичкој, односно муслиманској вери.

Пројекат изградње хрватске нације био је од пресудног значаја у процесу дезинтегрисања тадашње СФРЈ, тако да није беобично што у Хрватској постоји општи консензус око службених наратива борбе за независност. Хрватска политичка елита је у протеклом периоду своју стратегију изградње државе водила принципом од одозго према доле. „Домовински рат“ 1991. - 1995. године је учврстио њихову процену да је Хрватска била жртва српске агресије, те да ратни сукоб није био само одбрана хрватске државе, већ и очување нације од уништења. И у даљој прошлости су хрватско-српски односи и „национално питање“ често били најважнији показатељи функционисања тадашњих заједничких држава. За Хрватску је католичка црква била и остала једна од најважнијих институција у процесу националне изградње. Римокатолицизам не само да је одредио Хрвате другачијим од осталих (Срба и Бошњака), више него сам језик, већ је у време социјалистичке Југославије католичка црква била једна од ретких бастиона отпора комунистичкој идеологији и држави. Поред тога, Римокатоличка црква је у независној Хрватској остварила привилеговани положај (након потписивања конкордата између Републике Хрватске и Свете Столице 1997. године), што објашњава њену безрезервну подршку пројекту националне изградње⁶⁹². Такође, треба напоменути да су се на Римокатоличку цркву у процесу распада СФРЈ ослањали и сецесионистички покрети у Словенији, Босни и Херцеговини као и на Косову и Метохији⁶⁹³.

Већ почетком 1990. године тадашња власт у Хрватској је систематски враћала старе или успостављала нове симболе, празнике и обичаје, и уводила ревидиране историјске наративе кроз преображај јавних простора. Национални симболи имали су кључну улогу у хрватском политичком идентитету од пролећа 1990. године, будући да су пре тога готово

---

⁶⁹² Pavlaković Vjeran: Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-Building in Croatia, in: Kolstø Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014, pp. 28-29

⁶⁹³ Раковић Александар: Утицај религијског интервенционизма у распаду СФР Југославије, у: Антић Чедомир и др.: *Срби и пропаст Југославије: приручник*, Завод за уџбенике, Београд, 2017, стр. 104

педесет година били ограничени или забрањени⁶⁹⁴. Један од првих симбола који је тада употребљен била је шаховница као доминантни национални симбола. Након тога је уследило и поновно увођење куне као валуте која је била у оптицају у периоду Другог светског рата, употреба службеног вокабулара који асоцира на усташки режим из времена НДХ, преименовање улица и тргова, што је довело до различитих оцена, укључујући и повратак у доба фашизма⁶⁹⁵.

И поред тога, различита истраживања указују на успешан процес изградње хрватског националног идентитета у поређењу са суседним државама⁶⁹⁶. Наиме, већина становништва подржала је хрватску елиту у успостављању суверене државе. Државне границе су мање-више дефинисане, хрватска војска је дефинитивно поразила српску побуну на хрватској територији, а становништво је након рата постало хомогеније. Остварен је најважнији циљ - стварање националне државе издвајањем из састава мултинационалне Југославије, те не чуди што је већина становништва лојална идеји независне Хрватске⁶⁹⁷. Значајну улогу је имао излазак на јавну сцену великог броја повратника из емиграције, дисидената и бивших политичких затвореника, укључујући и оне који су учествовали у усташком покрету, што је подразумевало и толерантност према настојањима да се рехабилитује НДХ као легитимни облик хрватске државности. И поред расправа и супротстављених мишљења око интерпретације Другог светског рата, изградња нације остала је увек доминантна идеја водила у Хрватској. С тим у вези, радикална десница је инсистирала на томе да усташе нису били фашисти, већ антикомунисти који су се борили за независну хрватску државу, те да је период социјалистичке Југославије био период дисконтинуитета хрватске државности. С друге стране, Хрватска представља и пример моћи симбола у мобилизацији националистичке страсти и у савремено доба. Наиме, Хрватска је покушала да у општинама са више од 30% српског становништва уведе и коришћење ћирилице на службеним натписима, што је изазвало жестоке реакције разних „удруга бранитеља“ које заступају тезу да је ћирилица симбол агресије на Хрватску⁶⁹⁸.

Према многим анализама, Дејтонским мировним споразумом којим је 1995. године окончан рат у Босни и Херцеговини нису превазиђене, већ су се на одређени начин чак и продубиле етнонационалистичке поделе које су произашле из ратног насиља.

---

⁶⁹⁴ Rihtman-Auguštin Dunja: *Ulice moga grada*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2000, str. 35

⁶⁹⁵ Pavlaković Vjeran: *Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-Building in Croatia*, op. cit. p. 43

⁶⁹⁶ *Strategies of symbolic nation-building in West Balkan states: intents and results*, dostupno na: <https://www.hf.uio.no/ilos/english/research/projects/nation-w-balkan/>

⁶⁹⁷ Pavlaković Vjeran: *Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-Building in Croatia*, op. cit. p. 26

⁶⁹⁸ *Ibidem*, pp. 36-44

Постдејтионска БиХ није постала друштво које је уређено према жељама становништва, јер је велики број људи током трогодишњег конфликта морао да напусти своје домове и настани се на подручјима која су током и након рата етнички очишћена и хомогенизована⁶⁹⁹. С тим у вези, поједини аутори сматрају да су актери са Запада у протекле две и по деценије учврстили етнонационалистичке раздоре које је наметнуло ратно насиље, а који нису били одлика грађанског друштва у БиХ пре рата. Реч је о некритичком приступу, везаном за прихватање оних верзија рата које су лансирале локалне националистичке елите и које су укоренење „древној прошлости“ и (или) наводно неприродном и лажном социјалистичком миту о интеретничкој хармонији⁷⁰⁰. Специфична и сложена ситуација у којој се Босна и Херцеговина налази, укључујући подела на ентитете, додатно је закомпликована статусом полупротектората, јер њоме у знатној мери управља међународно тело - Канцеларија високог представника. У таквим околностима не чуди да се многи грађани БиХ у њој не осећају као код „куће“.

Резултати појединих истраживања⁷⁰¹ указују да од свих држава које су настале на простору некадашње СФРЈ најнижи степен „лојалности“ према својој држави имају грађани Босне и Херцеговине. У том контексту, Срби као и Хрвати сматрају да имају више заједничког са лицима хрватске и српске националности који живе негде другде него са осталим босанским грађанима. Поред тога, БиХ карактериша и велика подударност између етничког идентитета и верске афилијације три етничке групе. То недвосмислено указује да је у актуелном тренутку међусобни однос између етничитета и верског порекла знатно снажнији него што је то био случај у доба социјализма. Међутим, у односу на претходни период додатну тежину имају присутност и утицај верских институција као носилаца националних идентитета у јавној сфери. С тим у вези, припадници све три националне заједнице сматрају да је потребна већа раздвојеност верских институција од државе. Међутим, највећи број Срба сматра да православна црква има најважнију улогу у уједињавању православних верника, а за Хрвате је Римокатоличка црква у функцији очувања јединства католичких верника. С друге стране, међу Бошњацима је релативно велики број оних који имају критичко мишљење о улози својих верских институција, јер не уочавају да исламска заједница одиграла значајнију позитивну улогу у протеклом периоду.

---

⁶⁹⁹ Dević Ana: *Jaws of the Nation and Weak Embraces of the State - The Lines of Division, Indifference and Loyalty in Bosnia-Herzegovina*, in: Kolstø Pål (ed.) *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014, pp. 51-52

⁷⁰⁰ Gagnon V. Philip, “Minorities” and Political Space: The Yugoslav Wars of the 1990s’, in: Riegler Henriette (ed.), *Nationhood, War, and the Multinational State of the Former Yugoslavia*, Arbeitspapier 39, Austrian Institute for International Affairs Working Papers, Vienna, January 2002, pp. 45–58.

⁷⁰¹ *Strategies of symbolic nation-building in West Balkan states: intents and results*, dostupno na: <https://www.hf.uio.no/ilos/english/research/projects/nation-w-balkan/>

Према одредбама Дејтонског споразума, три језика су заменила некада службени српскохрватски језик - босански, хрватски и српски. И у овом случају подела је недвосмислена јер сваки од ентитета сматра својим само матерњи језик, док би се прихватање другог језика за матерњи сматрало издајом. Слично као и са улогом верских заједница, креатори језичких подела у Босни и Херцеговини такође су чинили све да се потврди постојање три одвојена језика како би се политичким елитама дало материјала за пропагирање одвојене националне и државне припадности. На тај начин је дата порука о немогућности да се артикулише заједнички назив језика, чиме је овај проблем отворено или прикривено повезан са потребом за одвојеним ентитетима⁷⁰².

И без даљег навођења чињеница који показују подељеност унутар Босне и Херцеговине, ваљно је напоменути склоност ка идентификовању са државним и осталим институционалним симболима (грб, застава, државни празници и слично), док су знатно мање прихваћени догађаји и симболи који су у службеној употреби од оних који су смештени у међупростору изван граница службене и контролисане културе⁷⁰³. У условима овако подељеног друштва у БиХ, немогуће је говорити о заједничкој култури и изградњи националног идентитета на том простору.

Македонија је своју независност стекла 1991. године, од када ова држава егзистира под наметнутим именом Бивша Југословенска Република Македонија. Осетљивост око употребе назива Македонија, Македонци и македонски језик у Македонији избила је у први план у претходном периоду не само зато што је употребу ових назива оспоравала Грчка, већ и неке друге суседне државе, па се тако у неким круговима у Бугарској доводи у питање македонски језик, док Србија оспорава назив Македонске православне цркве⁷⁰⁴.

Распадом југословенске федерације, Македонија је била подељена дуж етничких линија, а формирала су се два основна етничка страначка блока - македонски и албански. У таквом друштвеном и политичком контексту су политичка вођства почела да спроводе своје планове како да своје етничке заједнице организују у нове државне ентитете. Тако су албанске политичке елите виделе прилику за преиспитивање политичке и државне организације Албанаца који живе у Македонији, на Косову и у другим државама, руководећи се идејом о јединственој држави свих Албанаца или већим степеном

---

⁷⁰² Dević Ana: *Jaws of the Nation and Weak Embraces of the State: The Lines of Division, Indifference and Loyalty in Bosnia-Herzegovina*, op. cit. pp. 66-67

⁷⁰³ Ibidem, p. 69

⁷⁰⁴ Risteski S. Ljupcho, Hysa Kodra Armanda: *Strategies for Creating the Macedonian State and Nation and Rival Projects Between 1991 and 2012*, in: Kolstø Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014, p. 168

аутономије у државама у којима живе Албанци, са свим правима која уживају конститутивни народи⁷⁰⁵.

Две су главне фазе у процесу редефинисања македонске државе и нације, укључујући идентитете етничких група, њихове историје, културе и друштва. Период од 1991 до 2001. године и период након 2001. године до данас. Годину 2001. обележио је оружани сукоб између сепаратистичке „Ослободилачке националне армије“ македонских Албанаца и војних и полицијских снага Републике Македоније. Сукоб је окончан потписивањем Охридског споразума и променама Устава, чији је циљ био промовисање мирног развоја грађанског друштва уз поштовање етничког идентитета и интереса свих македонских грађана. Другу фазу која је започета 2001. године карактеришу настојања да се Споразум спроведе и превазиђу проблеми узајамног неповерења између Македонаца и Албанаца. Од проглашења независности су у настојањима да се створи јединствена македонска држава и нација редефинисани сви кључни национални симболи⁷⁰⁶.

И поред покушаја да се обуздају националистичке снаге у Македонији, оне су у континуитету присутне и јављају се у различитим облицима и на различитим нивоима, укључујући и досадашње македонске владе и странке на власти. Наиме, политичка злоупотреба патриотизма често је попримала и облике материјализације национализма који подржавају државне институције и структуре власти. Највидљивији израз тога била је изградња већег броја помпезних јавних грађевина и споменика, посебно у оквиру пројекта „Скопље 2014“⁷⁰⁷. Тако је градско језгро Скопља постало место брисања, али и прекрајања македонског идентитета. Сви споменици у наведеном пројекту су посвећени македонској етничкој историји, па као такви наглашавају македонски етнички карактер и величају славу македонску прошлост. Евидентно је македонска политичка елита сматрала да ће масовном изградњом јавних грађевина и споменика допринети социјалној мобилизацији и да ће брисањем старих сећања утицати на заборављање ранијих расправа о држави, нацији и етничким заједницама. У склопу наведеног треба поменути и сличне манифестације албанског етничког национализма као што су трг са спомеником Скендербега или споменик Хасану Приштини у албанском делу Скопља. Намеће се закључак да се у Македонији одвијају два паралелна процеса изградње идентитета, при чему један воде

---

⁷⁰⁵ Adamson Kevin, Jović Dejan: The Macedonian–Albanian political frontier: the rearticulation of post-Yugoslav political identities, *Nations and Nationalism*, Vol. 10, No. 3, Hoboken NJ, 2004, pp. 295–296

⁷⁰⁶ Ibidem, p. 167

⁷⁰⁷ Risteski S. Ljupcho: Monuments and urban nationalism the Skopje 2014 project, *Antropologija* sv. 3, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2016, str. 49-52, доступно на: https://www.academia.edu/34594401/MONUMENTS_AND_URBAN_NATIONALISM_THE_SKOPJE2014_PROJECT

Македонци а други Албанци. И поред тога, на овим просторима и даље влада несигурност у погледу даљих токова процеса изградње идентитета.

И Црна Гора је у процесу изградње идентитета али на свој специфичан начин, јер је у многоме био повезан са јавним просторима у којима су се елите бориле за власт. Стварни сукоб и значење категорије „Црногорац“ и „Србин“ у Црној Гори одражавали су способност противничких елита ДПС-а (Демократска партија социјалиста) и СНП-а (Социјалистичка народна партија) да артикулишу „шему“ идентитета. На основу овога појединци су формирали идеју нације и приписивали своју припадност једној или другој категорији. Супарништво између два пројекта изградње нације која су заступале две елите у Црној Гори уочљиво је и у индексу лојалности који је дефинисан на основу истраживања и који је био најнижи (поред Босне и Херцеговине) у односу на остале државе у региону⁷⁰⁸.

С друге стране историја има важну улогу у формирању нације и идентитета. Историја се често интерпретира и у различитим политичким контекстима, а политичари се осврћу на историју како би подржали своје аргументе. То је од посебног значаја за разумевање изградње нације у Црној Гори, где је политичка сцена подељена и где се главни политички сукоб дешавао око дебате о државности и националности. Као последица, корени ове дебате који су више од десет година надахњивали политику ове државе директно су повезани са имагинацијом црногорске историје. С тим у вези, историја је оставила довољно простора за две различите интерпретације историје елитама да реконструишу сазнајни оквир категорија идентитета „Црногорац“ и „Србин“. Поред тога кроз читаву историју, идентитет у Црној Гори био је двојак (Србин и Црногорац) и није био међусобно искључив и то првенствено захваљујући Православној цркви. Међутим, историјска имагинације постаје политичка борба у актуелним дебатама везаним за догађаје из 1918. године који су допринели стварању тадашње Краљевине СХС, а нарочито око тврдње да је „Црна Гора бесправно припојена Србији 1918. године“⁷⁰⁹.

С обзиром на основну поделу и њено поистовећивање са православним хришћанством, постоји очигледна поларизација у односу на врсте православља која се повезује с овим двома категоријама идентитета. То је поларизација која је произашла из супарничких пројеката изградње нације две политичке елите у Црној Гори, а односи се на поделу у оквиру православне цркве и оснивањем аутокефалне Црногорске православне

---

⁷⁰⁸ *Strategies of symbolic nation-building in West Balkan states: intents and results*, dostupno na: <https://www.hf.uio.no/ilos/english/research/projects/nation-w-balkan/>

⁷⁰⁹ Džankić Jelena: When Two Hands Rock the Cradle: Symbolic Dimensions of the Divide Over Statehood and Identity in Montenegro, in: Kolstø Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014, p.117, 119, 121-123

цркве, насупротив канонској Српској православној цркви. И Влада Црне Горе је кроз предлог законска о слободи вјероисповести дала свој печат супротстављеним ставовима са недвосмисленим намерама у истеривању Српске православне цркве са црногорских простора⁷¹⁰.

4.3.8. Еколошки чиниоци

Тренд глобалних климатских промена је присутан и на простору Европе. У последњих неколико година су забележени нови рекордни нивои појединих променљивих климатских параметара. То се посебно односи на температуре у 2014. и 2015. години, глобални ниво мора у 2015. години и површину арктичког леда у 2016. години. Процес климатских промена је убрзан у задњих неколико деценија, укључујући глобални пораст нивоа мора и смањење поларних ледених површина. Глобалне климатске промене су и у Европи значајно повећале вероватноћу различитих екстремних временских и климатских догађаја. Тако су просечне температуре ваздуха на европском континенту у периоду од 2006. до 2015. године биле су око 1,5° С више од пред индустријског периода (друга половина XIX века), са пројекцијом раста већег од глобалног просечног повећања температуре. Поред тога Европа је доживела неколико екстремних летних топлотних таласа након 2003. године, што је довело до повећања стопе смртности и изазвало негативне економске ефекте. У већем делу северне Европе забележено је повећање падавина, посебно током зиме, уз смањење нивоа падавина током летњег периода у јужној Европи. Уз то, капацитет снежног покривача на северној хемисфери је значајно опао од 20-их година XX века, са драстичним смањењем од 1980. године. Топлотни таласи сличног или већег интензитета се очекују у учесталим двогодишњим интервалима у другој половини XXI века, у условима сценарија појачане емисије сунчевог зрачења. Ти утицаји ће бити посебно изражени у јужној Европи⁷¹¹.

У периоду од 1998. до 2009. године, Европа је претрпела неке од највећих природних катастрофа на глобалном нивоу, укључујући земљотресе у Измиру (Турска), олује Лотар и Кирил (западни и централни и делови источне Европе) и широко распрострањене поплаве у централним подручјима континента и Уједињеном Краљевству. Поред наведених катастрофа, значајне су биле и последице поплава и клизишта 2005. године у алпском региону, шумских пожара у Грчкој и другим деловима југоисточне

⁷¹⁰ Раковић Александар: Утицај религијског интервенционизма у распаду СФР Југославије, у: Антић Чедомир и др.: *Срби и пропаст Југославије: приручник*, Завод за уџбенике, Београд, 2017, стр. 97-99, 102, 103,

⁷¹¹ Climate change, impacts and vulnerability in Europe 2016, An indicator-based report, p. 17

Европе у 2007. и 2009. години, као и суша на Пиринејском полуострву 2005., 2006. и 2008. године. Уколико се ове природне катастрофе посматрају на националном нивоу, уочљиво је да је њихова дистрибуција неуједначена, пошто су најчешће биле погођене Турска (64 забележена догађаја), Румунија (58) и Француска (56 догађаја). Иначе, већина природних катастрофа у Европи била је узрокована поплавама и олујама⁷¹².

На европском простору је само у периоду од 2003. до 2009. године забележено 26 великих поплава, од којих је највећи број био на подручју Румуније (6), Велике Британије (5) и Италије (4). По својој разорности и последицама (у економском смислу) посебно су се издвајале поплаве у сливу реке Елбе 2002. године (штета од преко 20 милијарди евра), поплаве у Италији, Француској и Швајцарским Алпима 2000. године (око 12 милијарди евра штете) и низ поплава у Великој Британији током лета 2007. године (више од 4 милијарде евра штете). Укупни губици настали као последица поплава у Европи су се повећали у последњих неколико деценија, на шта су посебно утицали пораст становништва те развој привреде и инфраструктуре у погођеним подручјима. Посебну опасност представљају бујичне поплаве у планинским областима, приликом којих брзина водених токова повећава свој деструктивни потенцијал. С друге стране, прогнозирање таквих појава је један од најтежих проблема с којима се суочавају хидролошке и метеоролошке установе и стручњаци⁷¹³.

За олује као природне догађаје карактеристични су нагло појачани удари ветра, често у комбинацији са великим падавинама (обилне кише, град и слично). У Европи се олује обично развијају из долазећих тропских циклона који своју енергију добијају због контраста између струја суптропског и поларног ваздуха изнад Атлантског океана. С обзиром да температурне разлике између топлих и хладних ваздушних маса постижу максимум зими, најинтензивнији догађаји везани за олује у Европи су присутни током зимске сезоне. По правилу, до великих олуја долази у периоду од октобра до априла, због њихове повезаности са спољним тропским циклонима. Ове олује могу покрити подручје које се протеже од Шкотске до јужних Алпа и од Атлантика до руске равнице. Међутим, олује могу да се испоље и на другим географским просторима, што је случај када долазе са Атлантика преко јужне Француске и северног Пиринејског полуострва. Новији примери таквих великих догађаја су олује Кирил (јануар 2007. године, простор 15 држава

---

⁷¹² *Mapping the impacts of natural hazards and technological accidents in Europe, An overview of the last decade*, European Environment Agency, Copenhagen, 2010, p. 25

⁷¹³ *Ibidem*, p. 64

од Уједињеног Краљевства до Словеније) и Клаус (јануар 2009. године, захваћене Француска, Шпанија и Италија)⁷¹⁴.

Уопштено посматрано, само у периоду од десет година (1998–2009. године), у Европи је забележено 576 природних катастрофа са близу 100.000 смртних случајева, и близу 150 милијарди еура штете, при чему је више од 11 милиона људи било погођено последицама катастрофа (Табела бр.12).

Врста хазарда	Број забележених догађаја	Број људских жртава	Број погођених људи (у милион.)	Укупни губици (у милијар. евра)	Губици који су били осигурани (у милијар. евра)
Поплаве	213	1.126	3.145	52.173	12.331
Олује	155	729	3.803	44.338	20.532
Екстремне температуре	101	77.551	0.005	9.962	0.186
Земљотреси	46	18.864	3.978	29.205	2.189
Шумски пожари	35	191	0.163	6.917	0.097
Клизишта	9	212	0.007	0.551	0.206
Суше	8	0	0	4.940	0.000
Снежне лавине	8	130	0.01	0.742	0.198
Вулкани	1	0	0	0.004	0.000
Укупно	576	98.803	11.112	148.831	35.739

Табела бр. 12: Катастрофе изазване природним опасностима у Европи у периоду 1998–2009. године⁷¹⁵

Климатске промене су већ утицале на фреквенцију и интензитет екстремних температурних догађаја у Европи. Наиме, екстремно високих температура као што су врели дани, тропске ноћи и топлотни таласи постали су учесталији, док су екстремно ниских температура (нпр. ледени периоди и мразеви) постали мање чести. Просечна дужина

⁷¹⁴ Birkmann Jörn (ed.): *Measuring Vulnerability to Natural Hazards*, United Nations University Press, Tokyo 2006., pp. 216-217.

⁷¹⁵ *Mapping the impacts of natural hazards and technological accidents in Europe, An overview of the last decade*, European Environment Agency, Copenhagen, 2010, p. 25

летњег врелог таласа у западној Европи се удвостручила се у односу на 1880. годину. Број топлих екстрема се у последњих 25 година повећао два пута брже, што је у складу са општим трендом у Европи, где је загревање веће од глобалног просека. На пример, у 2009. години је просечна европска температура земљишта порасла за 1,3°C у односу на просечну вредност из периода 1850–1899. године⁷¹⁶.

После периода ратних сукоба и транзиције у већем делу региона југоисточне Европе, остало је наслеђе обележено недовољном економском развијеношћу, опадањем животног стандарда и израженим еколошким проблемима. Ратни сукоби на Балкану су за резултат имали деградацију екосистема изазвану постојањем опасног и токсичног отпада (осиромашени уран, мине, фармацеутски отпад), уништавањем водне инфраструктуре, губитком институционалних и административних капацитета, те повећаним притиском на локалне екосистеме услед таласа избеглица и повратника. Као последица тих сукоба, животно стандард на овом подручју је нагло опао, што је праћено све већим сиромаштвом, неједнакошћу, незапосленошћу и ограниченим изгледима за економски раст⁷¹⁷. Једна од најважнијих последица климатских промена је повећање фреквенције и магнитуде екстремних догађаја као што су поплаве, суше, ветрови и топлотни таласи (Графикон. бр.8).

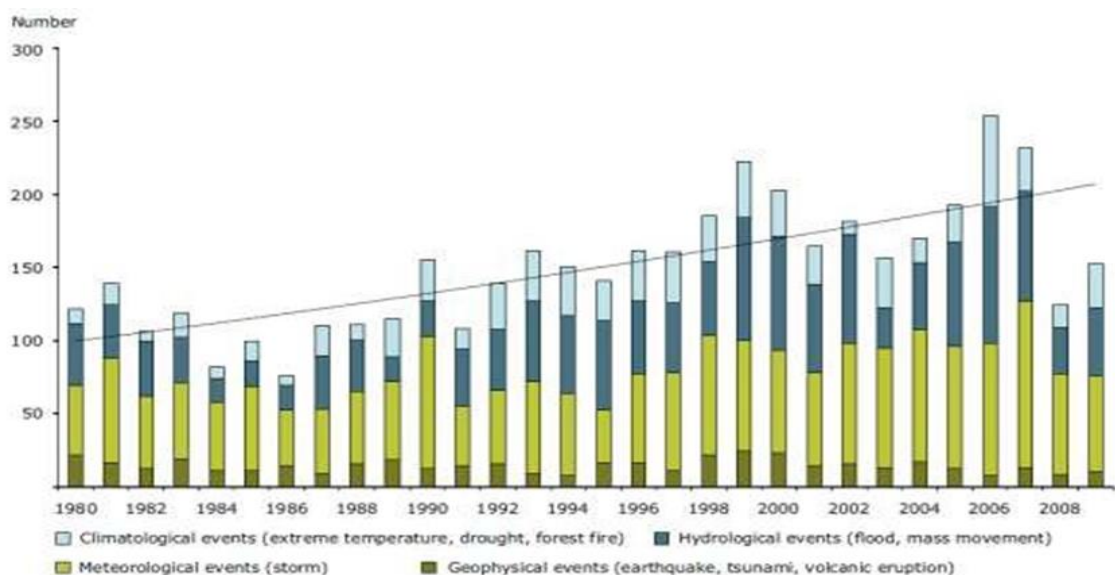
Климатске промене могу такође изазивати друге опасности код којих клима или временски услови имају суштинску улогу, као што су снежне лавине, клизишта и шумски пожари. Када је реч о природним катастрофама у Европи након 1980. године, 90% догађаја и 80% економских губитака узроковано је хидрометеоролошким или климатолошким опасностима. Овај закључак се делимично може бити повезати са стањем одсуства великих геофизичких опасности, као што су катастрофални земљотреси или вулканске ерупције у Европи, са изузецима на северу (Исланд), југу (Италија, Грчка) и истоку (Турска). У поређењу са другим континентима, већи део Европе има релативно стабилну геологију, што ове појаве чини мање вероватним⁷¹⁸.

---

⁷¹⁶ *Mapping the impacts of natural hazards and technological accidents in Europe, An overview of the last decade*, op. cit. pp. 40-41

⁷¹⁷ Sandei Pier Carlo: *The Environment and Security Initiative in South Eastern Europe: Transforming Risk into Cooperation*, in: Montini Massimiliano, Bogdanovic Slavko: *Environmental Security in South-Eastern Europe, International Agreements and Their Implementation*, NATO Programme - Science for Peace and Security (SPS), Springer, The Hague NL, 2011, p. 19

⁷¹⁸ *Ibidem*, p. 20

Графикон бр. 8 : Тренд катастрофа због природних опасности у Европи за период 1980-2008. године⁷¹⁹

Регион југоисточне Европе је угрожен и великим индустријским загађењем у урбаним индустријским областима, те загађењем које потиче из рударског сектора. На овом подручју су присутни и интензивна пољопривреда са недовољно изученим утицајима на здравље, недостатак питке воде, као и недовољно развијена инфраструктура. Поред тога, коришћење и управљање заједничким природним ресурсима као што су прекогранична језера и реке, планински шумски комплекси, као и биодиверзитет, представљају изазов, али и прилику за сарадњу земаља региона. Бивше социјалистичке државе и постсовјетски простор источне и југоисточне Европе биле су подвргнути бар пола века тешкој индустријализацији, принудној урбанизацији и неконтролисаној експлоатацији земље, остављајући троструке проблеме комунистичког наслеђа. Најпре, реч је о високом ступњу еколошких проблема и условима проблематичне модернизације; друго, о ограниченим опцијама грађана тих земаља да принуде државне власти да признају последице такве модернизације; трећи проблем је покривање трошкова еколошке политике током посткомунистичке транзиције⁷²⁰.

Сложености еколошке ситуације у региону доприносе и прекограничне реке, регионални климатски услови, геолошке специфичности, друштвено-економско и културно окружење, наслеђе прошлости и актуелно политичко стање. С друге стране, релативно мала величина ових држава доприноси хомогеној геоморфологији и климатским специфичностима региона што доводи до заједничких опасности. Сама

⁷¹⁹ Birkmann Jörn (ed.): *Measuring Vulnerability to Natural Hazards*, op. cit. p. 220.

⁷²⁰ van Meurs Wim, van de Grift Liesbeth: *Environmental Politics in Southeastern Europe*, доступно на: https://www.ios-regensburg.de/fileadmin/doc/SOE/SOE_2015_3_Teaser.pdf

чињеница да се ради о релативно малим државама често отежава индивидуалан одговор на еколошке претње⁷²¹.

Посебна карактеристика региона је да је подручје Балкана једно од главних сеизмички активних зона у Европи, с обзиром на медитеранско-трансацијски сеизмички појас који пролази кроз овај регион. При томе, око 70% становништва живи у подручјима која су веома осетљива на земљотрес, док Букурешт спада у групу десет најрањивијих градова на свету од земљотреса. Просечан број појединачних акцидента указује да се један земљотрес дешава сваких осам година у Румунији и Бугарској. У просеку се по једна поплава и слична опасност јавља сваке године у Румунији, док се у Србији и Црној Гори на сваке две године јавља једна већа поплава. И све остале државе региона су изложене високом ризику од поплава, које су у протеклој деценији погађале Румунију, Бугарску, Србију, Босну и Херцеговину и Црну Гору и Хрватску.

Уз Румунију, која је од земаља у регији највише угрожена поплавама, карактеристично је стање у Босни и Херцеговини, у којој су објекти за заштиту од поплава већим делом уништени током рата 1992. – 1995. године, те у Хрватској, где поплаве угрожавају више од 15 % националне територије⁷²². За Мађарску су током историје поплаве увек биле највећа природна опасност, а у тој земљи је ризик од поплава и данас највиши у Европи⁷²³. Албанија, Босна и Херцеговина и Црна Гора су веома рањиве на клизишта. Наиме, акциденти везани за клизишта су у значајном порасту у овим државама током последњежих деценија услед непланског коришћења земљишта, неконтролисана експлоатације шума и минералних ресурса, обилних киша и промене режима вода и земљишта. У државама попут Албаније и Румуније, клизишта су чешћа опасност од поплава и земљотреса. Опасности од суше су озбиљне претње у многим државама у окружењу. Случајеви суше су најчешћи у Србији и Босни и Херцеговини, а њоме изазвани економски губици су забележени и у Албанији, Хрватској, Македонији и Румунији. Албанија, Хрватска, Србија и Црна Гора су веома осетљиве на екстремне температуре. Скоро све државе у региону су склоне опасностима од пожара, уз делимичан изузетак Албаније (Табела бр.13).

---

⁷²¹ *South Eastern Europe Disaster Risk Mitigation and Adaptation Initiative*, Risk Assessment for South Eastern Europe Desk Study Review, United Nations, Geneva, 2008, p. 41

⁷²² *Ibidem*, pp. 41-42

⁷²³ Békés Gábor, Horváth Áron, Sági Zoltán: *Flood risk and housing prices: evidence from Hungary*, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 2016

држава	врста хазарда							
	земљотреси	поплаве	клизишта	суше	екстремне температуре	олујни ветрови	пожари	епидемије
Албанија	+	+	+	+	+	+		+
БиХ		+	+	+		+	+	+
Бугарска	+	+		+	+	+	+	
Мађарска ⁷²⁴		+		+	+	+		+
Хрватска	+	+		+	+	+	+	
Република Македонија		+		+	+	+	+	+
Румунија	+	+	+	+	+	+		+
Србија	+	+			+	+	+	+
Црна Гора	+	+			+		+	+

Табела бр. 13: Матрица природних хазарда држава региона⁷²⁵

Ризике од технолошких катастрофа (као што су опасни материјали или нуклеарни инциденти) које могу да утичу и на будуће генерације, треба мерити у односу на максималне опасности од природних катастрофа. С тим у вези, евидентан пример је катастрофа у Чернобилу, чије су последице осетиле и поједине државе у региону. Данас на простору региона постоји 11 постројења нуклеарних електрана, као и три постројења за нуклеарна истраживања која раде унутар или непосредно уз границе региона. На територији Бугарске је смештена нуклеарна електрана Козлодуј, саграђена 1974. године, са шест реактора од којих су данас само два активна (изграђени 1988 и 1992. године), Прошлост те нуклеарне електране је обележена са неколико мањих инцидената, који су били предмет политичких расправа. Уз Козлодуј, на простору Бугарске налази се и нуклеарна електрана Белене која је у фази завршетка два реактора⁷²⁶. Поред нуклеарних у Бугарској, у Мађарској је такође на обали Дунава смештена електрана Пакс која поседује четири реактора. Као и у Козлодују и овде је забележен мањи инцидент 2003. године али без великих последица. Према оценама међународних организација задужених за безбедност нуклеарних постројења, ректори ове електране спадају у најбезбедније на

⁷²⁴ *Climate Change and Hungary: Mitigating the hazard and preparing for the impacts (The "Vahava" report)*, Budapest 2010

⁷²⁵ *South Eastern Europe Disaster Risk Mitigation and Adaptation Initiative*, op. cit. p. 42

⁷²⁶ Gramatikov Plamen: Bulgarian nuclear plants' strategy and environmental security on the Balkans, in: *NATO Security through Science Series C: Environmental Security*, Netherlands, 2007, pp. 6-10

балканском простору⁷²⁷. На обалама Дунава се од 1996. године налази и румунска нуклеарна електрана Чанду у којој је, уз постојећи, 2007. године подигнут још један реактор. У овој нуклеарној електрани нису забележени већи проблеми у њеном функционисању⁷²⁸. Најзад, на граници Хрватске и Словеније је смештена и нуклеарна електрана Кршко која је у раду од 1981. године и до сада није имала ниједан нуклеарни инцидент⁷²⁹. За разумевање разлика у положају појединих држава региона може бити значајно и сагледавање трендова у емисијама угљен диоксида. Из доступних података (Табела бр. 14) јасно се уочава тренд смањења емисије ових гасова од 1990. године.

држава	процењене год. пром. темп. (°C) (2014-2065)	емисија CO ₂ (у милионима тона)						
		1990	1995	2000	2005	2010	2016	промене (%)
Албанија	1,9-2,9	5,7	1,8	3,1	3,8	3,9	3,7	-35,2
БиХ	1,9-3,0	24,0	3,3	13,7	15,9	20,5	22,0	-8,4
Бугарска	1,9-3,1	74,6	52,7	42,2	46,5	44,4	40,5	-45,7
Мађарска	2,0-3,0	65,7	56,3	53,3	54,7	47,6	43,9	-33,1
Хрватска	1,9-2,9	20,3	14,8	16,8	19,9	18,2	15,9	-22,0
Македонија	1,9-3,0	8,6	8,3	8,5	8,9	8,3	6,9	-19,6
Румунија	2,0-3,1	168,3	117,6	86,2	92,7	74,7	67,9	-59,7
Србија	2,0-3,1	62,0	44,6	43	49,6	45,9	45,5	-26,5
Косово*	2,0-3,1	-	-	5,1	6,6	8,7	9,1	-
Црна Гора	1,9-2,9	-	-	-	2,0	2,6	2,1	-

Табела бр. 14: Тренд промене температуре и емисије угљен диоксида у појединим државама⁷³⁰

⁷²⁷Nuclear Power in Hungary, *World Nuclear Association*, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/hungary.aspx>

⁷²⁸Nuclear Power in Romania, *World Nuclear Association*, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/romania.aspx>

⁷²⁹Nuclear Power in Slovenia, *World Nuclear Association*, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/slovenia.aspx>

⁷³⁰ *CO₂ emissions from fuel combustion*, The International Energy Agency (IEA), France, 2018, p.81, доступно на: https://emis.vito.be/sites/emis.vito.be/files/articles/3331/2016/CO2EmissionsfromFuelCombustion_Highlights_2016.pdf; *The Little Data Book on Climate Change 2011*, THE World Bank, Washington, 2011, p. 178, доступно на: <https://opendri.org/wp-content/uploads/2016/06/the-little-data-book-on-climate-change-2011.pdf>

С тим у вези, евидентно је значајно смањење у Румунији. С друге стране, уочљиво је да државе имају и осцилације које укључују и повећање ових вредности у појединим периодима. Ипак, општи тренд је смањење емисија угљендиоксида у државама региона. Међутим, независно од тога, за период од 2014. до 2065. године процењује се да ће очекиване промене годишње температуре у региону имати распон од 1,9 до 3,1°C. При томе треба напоменути да ће процењено повећање температуре ваздуха имати свој утицај и на друге климатске појаве и у крајњој линији на екосистеме и биодиверзитет у овом региону. Сарадња у области заштите и унапређења животне средине, нарочито међу земљама суседима, представља императив између осталог и због природе ове области. Када се ради о државама у непосредном окружењу Србије, основ сарадње се налази у низу мултилатералних конвенција и споразума, као и у самом процесу правне хармонизације са стандардима и законодавством Европске уније у процесу прикључења ових држава ЕУ⁷³¹.

С друге стране, сама чињеница о постојању великог броја међународних уговора представља солидну основу заједничке сарадње, али недостаје један општи споразум који би обухватао балканске државе и укључивао све битне области у вези са заштитом животне средине, чиме би се попунила празнина која постоји у овој области. Просторни аспекти питања животне средине у државама у окружењу детерминисани су природним ресурсима региона, рударством, различитим развојним нивоима индустријских технологија, различитостима у економском развоју и недостатком јединствене политике заштите животне средине. Евидентно је да ни билатерална међудржавна сарадња у области политике заштите животне средине није у потпуности искоришћена, посебно када је реч о прекограничној сарадњи у домену управљања водним ресурсима и решавања еколошких проблема везаних за коришћење капацитета вода у граничним рекама и језерима⁷³².

Једним од најзначајнијих споразума у овој области сматра се Софијска конвенција о сарадњи на заштити и одрживом коришћењу реке Дунав из 1994. године. Наиме, предметни споразум представља интегралан начин решавања проблема одрживог коришћења и заштите ове реке. Поред осталих држава из ширег окружења које припадају дунавском сливу, потписнице Софијске конвенције су и Бугарска, Хрватска и Мађарска. Наведени споразум успоставља основна правила за заштиту и одрживо управљање реком Дунав. У том документу се истиче да су „циљеви Конвенције усмерени ка обезбеђивању

⁷³¹ Лопандић Душко, Петровић Перо, Горданић Јелица: Мултилатерална сарадња као начин унапређења односа држава југоисточне Европе, у: Ђукановић Драган, Трапара Владимир (ур.): *Србија у Југоисточној Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013, стр. 27

⁷³² Nagy Imre: Environmental problems of the Western Balkan region and the regional aspects of transboundary risks *Europa XXI*, Vol 22/2012, p. 121, доступно на: http://www.regscience.hu:8080/xmlui/bitstream/handle/11155/375/nagy_environmental_2013.pdf?sequence=1

одрживог коришћења и правичног управљања водним ресурсима у сливу, укључујући мере за одржање (конзервацију) екосистема, побољшање и рационалну употребу површинских и подземних вода у целом сливу“.⁷³³ Посебан значај Софијске конвенције лежи у чињеници да она предвиђа и формирање међународне комисије која треба да се стара о остваривању планираних циљева садржаних у конвенцији⁷³⁴. У том смислу, Међународна комисија за Дунав остварује остварује сарадњу са свим релевантним међународним организацијама које се баве проблемима животне средине. Поред Дунава, предмет споразума је и слив реке Саве, па је тако 2002. године у Крањској Гори потписан оквирни споразум од стране Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније и тадашње СР Југославије, којим се као кључни циљеви споразума наводе успостављање одрживог управљања водама и преузимање адекватних мера на ограничавању опасности за смањивање и уклањање штетних последица, укључујући поплаве и испуштање опасних материјала. Поменути споразумом је предвиђено и да ће стране у циљу остваривања дефинисаних циљева сарађивати у процесу израде и реализације заједничких планова и развојних програма за слив реке Саве и на усклађивање сопствених прописа са прописима Европске уније⁷³⁵.

У области заштите животне средине на простору региона значајну улогу имају и организације попут Регионалног центра за животну средину централне и источне Европе (РЕЦ) са седиштем у Сент Андреји. Поменути центар, који су који основали САД, Европска комисија и Мађарска, има успостављене канцеларије у 17 држава. У сарадњи са Саветом за регионалну сарадњу ова организација је 2008. године иницирала Оквирни програм за сарадњу у области животне средине и југоисточне Европе. Као резултат тих напора усвојен је Оквирни акциони план за прилагођавање климатским променама. Поред наведеног, Европска комисија је покренула Инвестициони програм за еколошке приоритете, у циљу дефинисања најважнијих регионалних претњи животној средини за чију су заштиту нужне инвестиције. У оквиру пројекта помоћи државама југоисточне Европе (*Environmental Compliance and Enforcement Network for Accession-ECENA*)⁷³⁶, један од циљева је и унапређење заштите животне средине кроз ефикасно преузимање, примену и спровођење регулативе ЕУ, укључујући јачање инспекцијског надзора. Поред наведених облика сарадње у овој области, треба напоменути и велики број прекограничних пројеката покренутих међу државама региона у оквиру билатералне сарадње. Међутим, и поред

⁷³³ Извор: Републичка дирекција за воде, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, доступно на: <http://www.rdvode.gov.rs/medjunarodna-saradnja-dunav.php>

⁷³⁴ *International Commission for Protection of Danube River*, доступно на: <https://www.icpdr.org/main/>

⁷³⁵ *International Sava river Basin Commission*, доступно на: <http://www.savacommission.org/index.php?l=en>

⁷³⁶ О овом пројекту видети више на: <http://ecena.rec.org/>

свега наведеног, општа процена је да се међународни документи и споразуми споро и неефикасно примењују у региону, као и да могућности за сарадњу нису довољно искоришћене⁷³⁷.

4.3.9. Безбедносна процена регионалног нивоа

Европска унија је суочена са вишеструким сопственим проблемима који се огледају у различитим виђењима држава чланица о појединим важним међународним питањима, али и о њеној будућој уређености и стратегији проширења Уније. Евентуални недостатак јединствене политике ЕУ у наредном периоду негативно ће се одразити на чврстину политичких и економских веза међу чланицама. Политичку ситуацију у Европи додатно усложњава и пораст национализма десничарских покрета и популизма у појединим државама чланицама ЕУ које одбацују европске вредности, централизам из Брисела и начела мултикултуралности и руководе се само економским и политичким коришћењем чланства у Унији. У политичком смислу ЕУ очекује и завршетак процеса изласка Велике Британије из чланства, али и знатно тежи проблем „дисциплиновање“ држава (Пољска, Мађарска и друге) које крше правила а и даље намеравају да буду чланице Уније.

У таквим околностима треба очекивати и враћање појединих надлежности и стандарда ЕУ на национални ниво. То је уједно и последица наставка тренда јачања екстремно десничарских и левичарских снага којима је заједнички именитељ скептицизам према европском заједништву. С тим у вези, не сме се искључити ни могућност појављивања нових као и актуелизовање старих захтева за сецесијом одређених области унутар појединих држава чланица Уније. Поред тога, за очекивати је и смањење политичке воље за креирање заједничке европске спољне политике, што ће се негативно одразити на сегмент заједништва у одбрамбеној политици. Даље приступање Европској унији умногоме ће бити одређено капацитетима ЕУ да апсорбује све проблеме које са собом носе нове чланице. С друге стране, процес прикључивања биће успорен и унутрашњим проблемима кандидата, првенствено економске и институционалне природе, али и у односима са суседним државама. С тим у вези, за државе Западног Балкана које су кандидати за пријем у чланство ЕУ опште карактеристике су недовољна изграђеност демократских институција, етничке и верске тензије и незадовољство појединих друштвених група, што може водити унутрашњој нестабилности али и успоравању интеграционих процеса.

---

⁷³⁷ Лопандић Душко, Кроња Јасмина: *Регионалне иницијативе и мултиратерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 183-184

Међутим, извесно је да ће спољна политика Европске уније имати тежиште на трансатлантским односима, а због енергетске зависности и безбедносне ситуације на спољним границама ЕУ све већи значај имаће и односи са Руском Федерацијом. И поред настојања да повећа кохезију међу чланицама и ојача своју улогу као утицајног међународног субјекта, за очекивати је постепено опадање утицаја ЕУ на међународном плану с обзиром да ће, уз традиционалну улогу САД, и Азија јачати политичку и економску глобалну моћ у наредном периоду. Поред унутрашњих противуречности међу државама чланицама ЕУ, безбедност европског простора биће оптерећена догађајима на источним границама Уније. С тим у вези, украјински сукоб добија обележја замрзнутог конфликта са неизвесним завршетком. С обзиром да су у конфликт укључене велике силе (САД и Русија), кључ решења овог проблема зависиће од њиховог односа. На усложњавање односа између Европске уније и Русије ће утицати инсталирање антиракетног штита у појединим европским државама чланицама и одговор руске стране на то, као и задржавање европских санкција према Руској федерацији.

Јачање десничарског екстремизма на простору ЕУ негативно ће се одразити између осталог и на мултикултуралност као једног од основних обележја Уније. С тим у вези је и јачање анимозитета у појединим европским државама према исламског делу популације, а посебно према мигрантима. На европском простору ће доминантни положај и даље имати америчка култура и начин живота и на том плану не треба очекивати промене.

На балканском подручју најважнију политичку улогу и даље ће остваривати пре свега СР Немачка и САД. Значајан утицај ће имати и Турска, нарочито према становништву муслиманске вероисповести које је доживљава као заштитника, а и Руска Федерација ће настојати да остане политички присутна на овом простору. Политика држава региона ће и даље бити оптерећена наслеђем прошлости, што се посебно односи на државе настале распадом бивше СФРЈ. Недостатак политичког јединства о најважнијим заједничким проблемима остаће и у наредном периоду доминантна карактеристика односа међу државама на овим просторима, уз изузетак начелне опредељености за чланство у ЕУ, што у значајној мери може допринети нестабилности региона. Из тих разлога је значајно даље присуство међународних снага на балканском подручју. Реално је очекивати квантитативно смањење тих снага у складу са стабилизовањем безбедносне ситуације, али не и интензитет утицаја тог фактора на политичко-безбедносне прилике у региону.

Даљи раст национализма на простору Европске уније може негативно утицати на економску и социјалну ситуацију у балканским државама, доводећи до протекционизма и ограничења у отворености тржишта рада. У таквим околностима слабије државе могу прибећи мерама контроле капитала, док би јаче могле ограничити слободан улазак и

запошљавање странаца. Глобално посматрано, европски извоз ће се и даље суочавати са све снажнијом конкуренцијом и нестабилном потражњом, али ће за државе балканског простора ЕУ и даље бити најважнији економски партнер. Важан чинилац економског развоја држава Балкана биће и Кина. То се посебно односи на реализацију стратешког пројекта Један појас-један пут, који укључује инфраструктурне пројекте и повезивање држава овог подручја, што у значајној мери може допринети релаксацији односа у региону.

Слично политичком, и у економском погледу су државе региона подељене и налазе се на различитим степенима привредног развоја. Независно од тога, заједничка карактеристика привреда балканских држава јесу последице економске кризе која је захватила и овај регион, недостатак инвестиција, мала национална тржишта и слаба позиционираност на европском тржишту. Недовољна економска сарадња оптерећена политичким противуречностима између тих земаља обележиће и наредни период. Државе које се налазе у процесу дуготрајне транзиције имаће најизраженије економске проблеме и као и до сада остаће на маргинама развијене Европе, при чему ни њихово евентуално прикључивање ЕУ у средњорочном периоду неће битно променити лоше економске прилике. Због тога треба очекивати проблеме везане за планирање буџета и санирање дефицита, али и раст сиромаштва као последица социјалног раслојавања и смањења куповне моћи већине становништва.

Највероватније је да ће будући период обележити наставак економске стагнације балканских земаља. То ће подстицати већ постојеће структуралне слабости у државама региона као што су корупција, недостатак владавине права, популизам, политичке манипулације око положаја мањина, нефункционалност јавне управе. У таквим околностима ће појединачни капацитети држава да адекватно обављају своје функције и решавају друштвене проблеме остати на скромном нивоу. То ће утицати и на повећање ризика за дестабилизовање тих земаља, као и могућност преливања унутрашњих противуречности на друге државе у региону. Посебна опасност јесте потенцијално обнављање сукоба који у себи садрже етничку компоненту. Када је реч о перспективама научно-технолошког развоја балканских земаља у наредном периоду, оне ће бити условљене степеном економског развоја држава, те нивоом остварене сарадње са технолошки развијеним државама Европе и света.

Општу карактеристику балканских држава представља лош политички амбијент са евидентним институционалним, међуетничким, међурелигијским и међудржавним противуречностима, које се у континуитету погоршавају. Највећи безбедносни проблем у региону имаће нерешено питање статуса Косова и Метохије, нефункционалност Босне и

Херцеговине, уз стално присутне етничке противуречности, међуетничке тензије у Македонији и мигрантске кризе. Сарадња држава у региону и остваривање стабилности биће отежани услед постојећих неслагања због мањинских, територијалних и других питања. С друге стране треба очекивати наставак процеса обједињавања албанског националног корпуса који је настањен на територији више држава у региону, у чему ће посебну улогу имати Албанија. С тим у вези је и ризик интензивирања албанских сепесионистичких намера нарочито у северозападним деловима Македоније. Стабилност Босне и Херцеговине угрожавају, поред осталог, истицање захтева за унитаризацију државе и пренос овлашћења са ентитетског на државни ниво с једне, и најаве осамостаљења Републике Српске с друге стране, као и међусобне противуречности три идентитета. Покушаји ревизије одредаба Дејтонског споразума, који би били у супротности са интересима било ког конститутивног народа, дестабилизовали би безбедносну ситуацију у региону. На простору Босне и Херцеговине, као и у Македонији и на Косову и Метохији, јача утицај Турске која између осталог пружа подршку прелазним институцијама у Приштини са циљем афирмације „независности“.

Претњу безбедности региона представљаће и даље јачање екстремно десничарских идеја и следбеника усташке идеологије, нарочито у Хрватској, као и стално присутне сепаратистичке намере, етничке и верске тензије у земљама региона, које могу да прерасту у тероризам, као и распрострањена корупција, организовани криминал, илегална трговина наркотицима и трговина људима. С обзиром на чињеницу да је балкански простор уједно и мигрантска рута ка западној Европи, повећање броја миграната утицаће и на пораст криминалне делатности, при чему се не може искључити ни пораст исламофобије, ни могућности изазивања инцидената. Уопштено посматрано, предикција безбедности региона указује да се не назире озбиљан напредак у стабилизацији прилика на овим просторима, што уједно представља резултат динамике на глобалном и континенталном нивоу као и унутрашњих проблема појединих држава.

Предикција демографских чинилаца указује на негативне трендове и у наредном периоду. Уопштено посматрано, слика региона је идентична са трендовима који су присутни у Европској унији. Миграциони токови биће настављени и у наредном периоду како преко Балкана према Европи, тако и унутар Уније из мање развијених у развијене државе чланице. Европски простор остаће и даље циљ за мигранте са других континената, а нарочито Блиског Истока и Африке. С друге стране, европске државе ће недостатак демографског потенцијала надокнађивати кроз миграциону популацију. Актуелни негативни демографски трендови остаће један од кључних проблема држава региона и они не могу бити промењени у кратком временском периоду. Балканско становништво ће

даље старити што ће се негативно одражавати на економски и привредни потенцијал држава са овог простора. И у евентуалним околностима пријема појединих држава у чланство ЕУ остаће проблем статуса националних мањина у појединим државама и достизања европских стандарда у овој области, што се може негативно одражавати на стабилност региона.

На регионалном нивоу један од ризика ће представљати и даљи процес изградње националног идентитета држава насталих на простору бивше СФРЈ, што се посебно односи на Босну и Херцеговину, Македонију, Хрватску и Црну Гору. Унутрашње противуречности у појединим државама које се тичу верског и националног, у наредном периоду биће један од извора нестабилности и камен спотицања у постизању консензуса у изградњи нације. У појединим државама региона, недостатак лојалности грађана представља одраз фрагментираности не само културне, већ и политичке, друштвене и економске сфере. То само по себи усложњава стабилност у региону и ствара могућност унутрашњих сукоба који могу имати и међудржавни карактер.

Предиктори енергетског сектора ЕУ указују на тренд пораста употребе гаса и смањивања коришћења угља. Најважнији снабдевач енергетима ЕУ Русија. С обзиром на количине расположивих енергената које та земља поседује и њену близину, такав однос треба очекивати и у наредном периоду. Међутим, треба очекивати утицај САД на поједине европске државе у циљу смањења руског енергетског наступа на овим просторима. Завршетак гасовода Северни ток-2, као и Турског тока ће унапредити енергетско савезништво Русије са Немачком и Турском, као и енергетску безбедност тих земаља. Очекивати је да Русија у наредном периоду реши проблем енергетских коридора који пролазе кроз Украјину, њеним заобилажењем у будућим гасним конекцијама и смањењем протока гаса кроз овај нестабилни простор. Могућност наставка Турског тока према балканским државама умногоме ће зависити од ставова Европске уније и САД. Конекција на овај гасовод омогућила би да регион постане простор транзита енергената, што би уједно повећало његов укупан геоекономски значај.

У енергетском сектору ће кључну улогу и даље имати Русија, која је у тој области и сада главни партнер државама региона, зависним од увоза енергената. Када се ради о енергетској сарадњи држава региона, она ће и у наредном периоду бити оптерећена политичким приликама.

И у наредном периоду европски континент, те Балкан као његов део, биће изложен негативним последицама ефектима климатских промена. С тим у вези, постоје реалне могућности да се ефекти тих промена осете и брже и шире него што је то био случај у претходном периоду. Наиме, Европа може искусити екстремно високе летње температуре

и продужене топлотне таласе са знатно већом учесталашћу, при чему ће делови европског простора бити изложени повећању годишњих падавина (Северна Европа) а други могу постати још сушнији (медитерански простор). Државе балканског простора биће изложене и ризцима од поплава, појавама суша, пожара, земљотреса, као и техничко-технолошких несрећа. За очекивати је да ће државе у региону, у оквирима расположивих могућности, предузимати додатне мере на спречавању загађења кроз развој чистих технологија, повећање енергетске ефикасности и употребу обновљивих извора енергије. За регион ће у еколошком и безбедносном смислу представљати ризик нуклеарна постројења која се налазе у појединим државама (Словенија, Мађарска, Румунија и Бугарска) а чије нарушавање несметаног рада може изазвати озбиљне последице. Поред наведеног, у наредном периоду можемо очекивати и неадекватно поступање са отпадним материјама што је у директном односу са недостатком еколошке културе, али и потребних финансијских средстава држава за регулисање ове области.

5. АНАЛИЗА И ПРОЦЕНА УГРОЖЕНОСТИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У настојањима да дођу до што потпунијег објашњења понашања држава у домену спољне политике, неокласични реалисти у то објашњење, уз уважавање значаја међународних фактора, укључују и унутрашње чиниоце. Њихов допринос је у томе што нуде тумачење спољнополитичког понашања држава укључивањем унутрашњих фактора, прилика и околности, а не само структуралном теоријом међународне политике којом неореалисти занемарују унутрашње политичке чиниоце. Неокласични реалисти указују да релативна моћ држава и други унутарполитички чиниоци у великој мери утичу на то како ће се држава понашати у међународном окружењу. У том контексту, значај унутрашње политике политике је велики ако се узме у обзир да се системски притисци филтрирају кроз интервенишуће унутарполитичке варијабле пре него што произведу одређено спољнополитичко понашање. Поред тога, државе се прилагођавају променама у спољашњем окружењу делом и као резултат специфичности унутрашњих структура и политичке ситуације на националном нивоу. Другим речима, зависно од тих унутрашњих чинилаца, неће све државе једнако реаговати на одређене системске притиске⁷³⁸.

---

⁷³⁸ Schweller L. Randall: Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, *International Security*, Vol. 29, No. 2, The MIT Press, Cambridge MA, 2004, p. 164.

Иако наведена теоријска разматрања имају своја упоришта, у савременој пракси је концепт националне безбедности знатно проширен концептом безбедности појединца. С тим у вези, либерални институционалисти укључују и поштовање људских и мањинских права, очување животне средине, политичку демократију, политичку стабилност институција и друго. Поред тога извршено је и превредновање чинилаца државне моћи. Моћ једне државе више се не мери само величином њене територије, бројем становника, војном моћи и богатством, сировинама и изворима енергије. Значајни извори моћи држава су и степен техничко-технолошког развоја, структура становништва (образовна, старосна и слично), политички утицај у међународним пословима, привлачност њихове културе, идеологије, квалитет живота или „привлачност укупног цивилизацијског обрасца“⁷³⁹. На тај начин су и видови моћи државе померени не само од државних субјеката ка „приватним“, већ и „од богатих у новцу према богатим у информацијама“. У систему сложене међузависности, тврда моћ (првенствено оличена у војној моћи) бива потискивана из првог плана другим видовима „меке моћи“ који се изражавају економско-финансијским, техничко-технолошким, комуникацијско-информативним, политичко-демократским и другим параметрима невојне моћи⁷⁴⁰.

5.1. Појмовно одређење и специфичност националног нивоа

Традиционални концепт националне безбедности заснивао се на очувању територије и независности уз употребу војних капацитета и развијања способности у циљу адекватног одговора на војну агресију. За највеће претње и опасности процењени су оружани напади споља и различити облици „субверзија изнутра, потпомогнути споља и обрнуто“, при чему су били занемарени економски, социјални, еколошки и други елементи државног и друштвеног живота. Тако је национална безбедност била готово искључиво окренута заштити од агресије и субверзије.

Међутим, и поред оспоравања од стране појединих теоретичара, држава ће остати примарни облик организовања друштва и кључни фактор међународне безбедности. С друге стране, чињеница је да су опастанак државе, национални опстанак, територија, политичка независност и физичко самоодржавање најважније вредности којих се ниједна држава и нација у свету неће својевољно одрећи. Реално је очекивати да ће овај концепт у

---

⁷³⁹ Симић Драган: *Наука о безбедности- савремени приступи безбедности*, Службени лист, Београд, 2002, стр. 36-40.

⁷⁴⁰ Nye Joseph: *Soft Power, Foreign Policy*, No. 80, Twentieth Anniversary, The FP Group, Washington DC, Autumn 1990, pp. 161-165.

свом проширеном и измењеном облику и даље опстајати, а да ће државе своје вредности, интересе и безбедност примарно дефинисати у националним оквирима.

5.2. Утицај глобалних чинилаца на националну безбедност

Токови глобализације изменили су у великој мери позицију државе када је реч о стварању сопствене националне безбедности. Стога, за разлику од универзалног обрасца националне безбедности у традиционалном смислу, данас се под националном безбедношћу подразумевају различите ствари, у зависности од тога да ли је реч о јаким или slabим (пропадајућим) државама. Слабе државе имају другачије обрасце националне безбедности од моћних држава, суочавају се са различитим претњама и имају различите начине решавања безбедносних проблема. Уз то, њихова способност да се самостално старају о сопственој безбедности доводи се у питање, будући да слабе државе често нису у могућности да осигурају основне претпоставке за безбедност својих грађана. У том контексту, указује се и на неједнак утицај који глобализација има на способност државе да заштити сопствену националну безбедност⁷⁴¹.

Институционално слабе и сиромашне државе боре се са изазовима глобализације укључивањем недржавних актера, али и других држава у решавању сопствених проблема, чиме се одступа од традиционалног принципа немешања у унутрашња питања друге државе. Сиромашне и слабе државе изложене су и рањиве на притиске међународне заједнице и често су мета грађанских ратова, хуманитарних интервенција и других облика угрожавања унутрашње безбедности. Глобализациони процеси су несумњиво променили концепт националне безбедности, учинивши га комплекснијим и проблематичнијим. С тим у вези, несумњиво је да промене, догађаји и трендови на глобалном нивоу остварују своје утицаје и на нивоу државе. Евидентан пример је глобална економска криза која се рефлектовала и на економије многих држава. Поред тога, и у процесу настајања мултиполарности у свету, велике силе у међународним односима наступају са различитих позиција, у циљу заштите својих виталних вредности и националних интереса. То усложњава геополитичке односе и рефлектује се на поједине државе, нарочито оне које имају значајан геостратешки положај. Велике силе су уједно и носиоци глобалних економских и политичких токова који одређују судбину неразвијених и малих држава. С друге стране, држава представља субјект глобалне безбедности која учествује у превазилажењу глобалних изазова, ризика и претњи. На тај начин држава остварује ефекат

---

⁷⁴¹ Ripsman M. Norrin, Paul V. Thazha: *Globalization and the National Security State*, Oxford University Press, New York NY, 2010, p. 5.

на глобалну безбедност, јер угрожавање безбедности од стране једне државе може утицати и на безбедност других држава.⁷⁴² Поред недвосмислене чињенице да глобални трендови и процеси имају свој утицај на безбедност државе, треба напоменути да отпорност државе на ове промене зависи од њене моћи, положаја у међународној заједници и способности да заштити своје националне интересе.

5.3. Утицај регионалних чинилаца на националну безбедност

Савремене претње националној безбедности су све сложеније и израженије, због чега и чиниоци регионалног нивоа добијају све већи значај. Разлог томе лежи у све већој узајамној зависности међусобно различитих држава које припадају одређеном региону, што утиче на посебност безбедносног окружења и на односе које те државе успостављају.

„Ефекат преливања“ који је омогућен захваљујући процесима глобализације и порозности државних граница чини да безбедносни проблеми у најудаљенијем крају света, а посебно у „комшилуку“ постају део заједничке агенде. То је једна од кључних карактеристика актуелног концепта националне безбедности која ће утицати на читаву концептуализацију безбедности савременог света. Државе у стабилнијим регионима институционално су боље припремљене за изазове глобализације. Оне контролишу глобализацијске токове, прилагођавајући их сопственим интересима.

Поред тога, на регионалном нивоу се не могу искључити ни једностране акције великих сила уз подршку појединих регионалних држава, што доводи до конфронтација. С тим у вези, велике силе имају могућност да непосредно утичу на регионални ниво, што може указати и на то да ли се светски поредак изграђује на основама једнополарности или на другачији начин. У таквим околностима је за многе државе кључно питање како осигурати националну безбедност, односно како оставарити своје националне интересе. С друге стране, одговор државе на регионална дешавања у многоме зависи од перцепције изазова, ризика и претњи по националну безбедност⁷⁴³.

Једна од карактеристика регионалног нивоа која је од посебног значаја је и регионална сила која има лидерску позицију као последицу њене политичке, економске и политичке доминације. На тај начин регионална сила пресудно утиче на регионалну динамику и уједно увећава своју моћ. Са аспекта националне безбедности, донети утицаја регионалног нивоа у многоме зависе од тога да ли су државе превазишле страх да једна другу могу угрозити, те да ли су развиле мирољубиве односе и успоставиле одређена

---

⁷⁴² Мијалковић Саша: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр. 175

⁷⁴³ Пророковић Душан: *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018, стр. 176

правила у међусобним односима. У околностима када наведени предуслови нису остварени, регион се одликује нестабилношћу што се рефлектује и на појединачне државе на датом простору.

5.4. Чиниоци процене националног нивоа

У анализи и процени унутрашњих чинилаца националне безбедности, Република Србија има негативна искуства. Наиме, Стратегија општенародне одбране и друштвене самозаштите⁷⁴⁴, као стратегијско-доктринарни документ за остваривање националне безбедности била је, између осталог, заснована на погрешној безбедносној процени. Основна погрешка се односила на процену да тадашњој држави прети опасност од специјалног рата и оружане агресије, односно од спољних извора угрожавања. При томе, предметна стратегија није узимала у обзир унутрашње чиниоце угрожавања безбедности, при чему су каснији догађаји на простору бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) показали да су они били доминантни у растурању државе⁷⁴⁵. Такође, ништа мање значајна погрешна процена односила се на тезу да тадашња СФРЈ има такав положај да би у случају рата на њеној територији дошло до проширења сукоба на читав регион. С друге стране, традиционалан приступ националној безбедности замењен је новим који обухвата знатно већи број чинилаца. То упућује и да анализа националног нивоа мора да обухвати све оне елементе који су секуратизацијом безбедности везани за националну безбедност.

5.4.1. Политички чиниоци

Политика као чинилац друштвеног развоја има посебан значај јер политичка моћ може деловати самостално у односу међу људима и међу друштвима. Бројни примери из историје указују да су политичку моћ поседовали појединци, групе и друштва који истовремено нису имали одговарајућу друштвену моћ, што указује да политичка моћ не мора бити у складу са друштвеном моћи⁷⁴⁶.

У теоријама безбедности и разматрању политичких чинилаца посебан допринос дали су неокласични реалисти, који у објашњењу понашања држава укључују унутрашње

---

⁷⁴⁴ *Стратегија општенародне одбране и друштвене самозаштите*, Центар оружаних снага Маршал Тито, Београд, 1987, стр. 34-37.

⁷⁴⁵ Погрешна процена је за систем националне безбедности имала пресудан значај јер се тежило достизању способности и опремљености за наведене спољне облике угрожавања, док се унутрашњим чиниоцима није продавао значај и систем није развијао способности да одговори на ове изазове.

⁷⁴⁶ Стојановић Радослав: *Спољна политика и државно уређење*, Досије, Београд, 2001, стр. 28.

унутрашње факторе, прилике и околности као што су карактер политичког система, религије, идеологије и друго. Неокласични реалисти не занемарују значај системских фактора који обликују понашање држава. Уопштено посматрано, за реалистичку теорију значај унутрашње политике је велики. При томе полази се од чињенице да се системски притисци филтрирају кроз интервенишуће унутарполитичке варијабле пре него што произведу одређено спољнополитичко деловање. Државе се адаптирају променама у спољашњем окружењу делом и због сопствених специфичности унутрашњих структура и политичке ситуације. То је уједно и разлог зашто државе различито делују на одређене системске притиске⁷⁴⁷.

С обзиром да се у теоријама безбедности државе не посматрају само као скуп институција централне власти већ као социополитичке јединице при чему је социополитичка кохезија⁷⁴⁸ различита, то је условило и поделу на слабе и јаке. За јаке државе главна претња безбедности долазе споља, а за слабе државе већина претњи долази изнутра, што се одражава и на концепт националне безбедности. Поред тога, за слабе државе је значајно да су подложне спољним утицајима других држава, при чему се њихови унутрашњи проблеми не могу се у потпуности разграничити и претњи проузрокованих спољним утицајима. Анархична природа међународног система, у комбинацији са великим бројем слабих држава, представља претњу за међународну безбедност, јер постоји ризик од избијања унутардржавних или међудржавних сукоба⁷⁴⁹.

Одлика јаких држава је да влада делује као легитиман чинилац националне државе, при чему су њени ставови отворен за преиспитивање и предмет су јавне контроле. У таквим околностима национална безбедност представља заштиту компоненте државе од спољних претњи, али и изузетних случајева унутрашњих активности које су неприхватљиве и представљају претњу већини становништва (на пример тероризам)⁷⁵⁰.

Насупрот наведеном, слабе државе немају капацитет да постигну унутрашње друштвено заједништво, међународни суверенитет, самостално креирање политичких одлука и њихово реализовање. С друге стране, постоји неповерење грађана у државне институције, висок степен корупције, незапосленост и сиромаштво, што утиче да слабе државе не само да представљају међународни проблем, већ су терет и за сопствене грађане. Такве државе често крше људска права, изазивају хуманитарне катастрофе,

---

⁷⁴⁷ Schweller L. Randall: *Unanswered Threats - A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*, op. cit. p. 164.

⁷⁴⁸ Социополитичка кохезија произилази из одређење државе према Емилу Диркему, да је држава облик политичког организовања који обухвата прожимање централне власти и друштва. Durkheim Emile: *The Division of Labor in Society*. Free Press, New York NY 1964, p. 79

⁷⁴⁹ Buzan, Barry: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold-War Era*, op. cit. pp. 101-106.

⁷⁵⁰ Buzan Barry, Waever Ole, de Wilde Jaap: *Security: a new framework for analysis*, Lynne Reinner Publishers, London UK, 1998, p. 146.

проузрокују миграције, ратоборне су према суседним државама, а могу бити и уточиште међународних терориста⁷⁵¹.

Са аспекта политичких чинилаца, суштинска разлика међу државама је у снази државне власти и способности да утврђује и спроводи у дело политику и законе, што се уједно назива институционалним капацитетом. С друге стране, институционалне способности представљају способност формулисања и спровођења политике, доношења и ефикасног спровођења закона, успешног управљања, ефикасне контроле корупције, остваривања високог степена јавности у раду, као и одговорности државних институција⁷⁵². У научној јавности постоји општа сагласност да су способност државних институција да обављају најважније задатке, способност државе и њена воља да употреби силу против угрожавања ауторитета и национални идентитет и друштвена кохезија најважнији елементи државне снаге⁷⁵³.

Када се ради о претњама политичке природе, оне су првенствено усмерене на организациону стабилност државе, са основним циљевима притиска на владу ради предузимања одређене политике, рушење владе, подстицање сецесионизма, ометања политичке структуре државе и њеног слабљења пре евентуалне агресије (војног напада). Ако се узме у обзир чињеница да је држава у суштини политички ентитет, политичке претње могу бити подједнако опасне као и претње војног карактера⁷⁵⁴.

Концепт правне државе или владавине права „подразумева давање свим грађанима статус правног субјекта и гарантовањем једнакости грађана пред законом, њихову изједначеност у правима гарантовану законом са циљем отклањања или бар битног ограничења самовоље власти на плану принуде“⁷⁵⁵. Потпуније разумевање владавине права обухвата усклађеност закона са једним од основних принципа једнакости и праведности. С тим у вези, посебно је значајан степен достигнутог нивоа владавине права и остваривање политичких слобода. Политичке слободе се могу испољавати у разним сферама, а посебно у слободној вољи избора одређене политичке опције или личности, што подразумева једнако право гласа. Политичка воља се гради слободно и без страха од негативних последица по појединца због његовог јавног испољавања политичког мишљења⁷⁵⁶.

---

⁷⁵¹ Fukujama Frensis: *Građenje države: upravljanje i svetski poredak u XXI veku*, Filip Višnjić, Beograd, 2007, str. 106.

⁷⁵² Ibidem: str. 17-20.

⁷⁵³ Collins Alan: *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb, 2010, str. 175.

⁷⁵⁴ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde: *Security: a new framework for analysis*, op. cit. p. 142.

⁷⁵⁵ Симеуновић Драган: *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 75.

⁷⁵⁶ Ibidem: стр. 87.

Појава корупције везана је за настанак државне организације што указује на њену дугу историју. Корупција постоји када дође до свесног, намерног нарушавања принципа непристрасности при одлучивању ради присвајања неке погодности, при чему постоје два јасна реда селективних ограничења на почетку и на крају евентуалне коруптивне интеракције. Пре свега, корупције нема ако се не ради о свесном, планираном нарушавању принципа непристрасности. Недовољна информисаност или реаговање на основу осећаја симпатије или антипатије су показатељи недовољне стручности и професионалности, али не нужно и корумпираности. И на крају ако, ако нема и одложеног плаћања услуге, или предлога за размену услуга, уз сву пратећу пристрасност и бахатост администрације, нема ни корупције⁷⁵⁷.

Специфична је политичка корупција јер се односи на представнике државе, а најчешће се одређује као „злоупотреба политичке моћи за личне или политичке интересе, при чему се нарушавају основна правила демократског друштвена правила која произлазе из норми о једнакости, праведности и транспарентности, а сви облици политичког ауторитета су без изузетка, склони политичкој корупцији”. У односу на аутократске државе, у демократским друштвима која су отворенија постоје механизми за откривање корупције, али је несумњиво да политичка корупција проузрокује више штете демократијама, с обзиром да поткопава њене основне принципе. За разлику од демократских система, политичка корупција у ауторитарним режимима представља један од основних принципа функционисања и уједно механизам путем којег се властодршци богате и због чега представља „убичајено“ стање ствари⁷⁵⁸.

Сувереност државе је формални појам којим се означава да држава сама прописује свој правни поредак, а какав ће бити правни поредак и како ће бити одређене границе државне надлежности, питања су на која суверенитет не даје одговоре⁷⁵⁹. У најкраћем, сувереност државе представља способност њеног самоорганичења законом и представља њену снагу и зрелост. У том циљу је извршена и подела власти на законодавну, извршну и судску, што уједно представља ограничење али и могућност међусобне контроле.⁷⁶⁰ У пракси, успостављени однос између наведених грана власти може се кретати од равнотеже и узајамне контроле, преко концентрације и јединства, до формалне концентрације у рукама парламента (скупштине) а ефективно у рукама извршне власти. Предметна подела

---

⁷⁵⁷ Tanci Vito: *Corruption Around the World*, *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No 4, IMF, International Monetary Fund, Washington DC, 1998. Доступно на: <http://syahia.atreides.online.fr/iae/ethics/tanzi.pdf>

⁷⁵⁸ Amundsen Inge: *Political Corruption – an introduction to the issues*, *Working Paper No. 7*, Bergen: Chr. Michelsen Institute, Bergen NO 1999. Доступно на: <https://www.cmi.no/publications/file/1040-political-corruption.pdf>

⁷⁵⁹ Јовановић Слободан: *О држави: основи теорије једне правне државе*, БИГЗ, Београд, 1990, стр. 132.

⁷⁶⁰ Симеуновић Драган: *Увод у политичку теорију*, *op. cit.* стр. 74.

власти може се посматрати и као подела моћи државе, при чему вертикална структура моћи обухвата ниже нивое власти, а хоризонтална указује на моћ најважнијих државних органа (скупштина, председник, премијер и слично).

Политичка стабилност је појам који је по свом обиму и садржају широк, јер обухвата различите феномене, од одсуства насиља до обрасца политичког понашања политичара (Табела бр. 15).

Појам	Стабилност је ....
Одсуство насиља	Одсуство насиља у политици
Одсуство структуралних промена	Одсуство промена које угрожавају најважније вредности
Индикатори и узајамне везе	Неизвесна, али пробабилистички везана за структурне односе
Функционалност државе	Степен у коме држава испуњава своју политичку одговорност
Образац политичког понашања	Степен правилности политичког понашања политичара

Табела бр. 15: Најважнији садржаји политичке стабилности⁷⁶¹

Према одредбама Устава, Република Србија је „демократска држава свих грађана који у њој живе, заснована на слободама и правима човека и грађанина, на владавини права и на социјалној правди“. У Преамбули Устава одређено је да је Косово и Метохија „саставни део Србије“, да има „положај суштинске аутономије у оквиру суверене државе Србије“ и да због тога „обавезе свих државних органа да заступају и штите државне интересе Србије на Косову и Метохији у свим унутрашњим и спољнополитичким односима“⁷⁶². Интереси појединих западних држава имали су за последицу и вршење притиска на носиоце политичких функција у Републици Србији у погледу статуса тзв. Републике Косово. При томе треба додати да притисак страних сила није новина у политичком животу Србије, већ да представља константу. Унутрашњу политичку сцену је поред питања Косова често оптерећивао и однос са најважнијим центрима моћи у међународним односима. То питање се посебно испољавало у периодима предизборних кампања у различитом приступу политичких партија према најважнијим државним опредељењима.

Опредељења спољне политике Србије могу се окарактеристати као уравнотежена јер се ослањау на четири стуба - Брисел, Вашингтон, Москву и Пекинг, иако се редослед спољнополитичких приоритета често мењао. Поред наведених, најважније

⁷⁶¹ Margolis J. Eli: Understanding Political Stability and Instability, *Civil Wars*, Vol.12, No. 3, Taylor & Francis, Abingdon UK, 2010, p. 327.

⁷⁶² Устав Републике Србије, „Службени лист РС“, бр. чл.1 и Преамбула

спољнополитичко опредељење је чланство у Европској унији. Међутим, по овом питању нема општег политичког и друштвеног консензуса, јер је степен подршке европским интеграцијама био и остао доста променљив. Разлог наведеном је вишеструк: од односа држава Европске уније према питању Косова до искуства држава у окружењу након приступања чланству у ЕУ. Ако је однос према Европској унији имао опадајући тренд, онда је однос према НАТО имао обележје константности која се кретала углавном између 15-25% подршке за чланство⁷⁶³. С тим у вези, и само отварање овог питања увек води ка заоштравању унутрашњих односа и негативно се одражава на политичку стабилност државе.

Чести избори и промена влада (осам коалиционих кабинета) након демократских промена од 2000. године, указују на политичку нестабилност али и на недостатак кохерентне и потпуне развојне стратегије, иако је у међувремену усвојен велики број појединачних за различите привредне и друштвене области. Постигнути резултати у процесу приватизације су крајње ограничени и контраверзни јер се о размерама незаконитости, коришћење политичких веза као и о ниспуњавању обавеза нових власника најчешће говори током протеста и штрајкова.⁷⁶⁴

5.4.2. Економски чиниоци

Економски потенцијал државе има изузетан значај за опстанак и развој друштва као и државних функција земље. Економска моћ државе уједно представља део националне моћи и уједно утиче на њено позиционирање у међународним односима. С тим у вези, приметан је све већи утицај економских фактора на међународне односе што је утицало на потискивање геополитике и на наглашавање значаја геоекономије⁷⁶⁵. С друге стране, државе коришћењем својих економских потенцијала имају могућност да остваре циљеве националне и међународне безбедности. Другим речима, остваривање безбедносних циљева државе је незамисливо без одговарајућих економских ресурса који поред тога што представљају основу економије су уједно и гаранти националне безбедности државе⁷⁶⁶. У том смислу, инструменти моћи модерне државе обухватају

---

⁷⁶³ Пророковић Душан: *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетки XXI века*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 297.

⁷⁶⁴ Стоиљковић Зоран: *Карактер и функција државе у: Павловић Вукашин, Стоиљковић Зоран (ур): Савремена држава: структура и социјалне функција*, Факултет политичких наука, Београд, 2010, стр. 85.

⁷⁶⁵ Collins Alan: *Suvremene sigurnosne studije*, op. cit. str. 239.

⁷⁶⁶ Милошевић Горан, Стајић Љубомир: *Индикатори економске безбедности—осврт на Републику Србију, Зборник радова Правног факултета, бр. 2, Нови Сад, 2018, стр. 513*

лидерство у продуктивности и ефикасности, висок квалитет производа и услуга, контролу тржишта, трговински суфицит, као и нова знања и технологије⁷⁶⁷.

Поред тога, треба напоменути да услед сложености и међузависности економије и безбедности често се говори о економско-безбедносној вези, иако је сасвим исправна синтаagma економска безбедност⁷⁶⁸. С друге стране, специфичност односа економске и војне моћи је и могућност замене војне моћи економском, у виду бојкота производа одређених држава, економских ратова, блокада, санкција, замрзавања средстава и других индиректних мера, које се спроводе ради смањења војног потенцијала противничке државе⁷⁶⁹. То значи да економска моћ државе може допринети и националној безбедности, јер у случају економских ратова чини државу мање рањивом.⁷⁷⁰

Економску моћ државе одређује између осталог и њена величина, географски положај, природни ресурси, развијеност производних капацитета и друго. Наведени фактори остварују различите утицаје на економски потенцијал земље. Тако су велике државе више усмерене на извоз, а могу ефикасније да користе предности масовне производње и да са евентуално нижим ценама конкуришу на светско тржиште⁷⁷¹. С друге стране, поједине државе су способне да остварују економске циљеве у складу са националним интересима, али такође и да смањују њихову осетљивост на спољне притиске и да обликују спољно окружење. Поред тога, у знатно повољнијем положају су државе које су у развијеном окружењу, ближе саобраћајним коридорима (копненим и морским путевима) и слично. Такође, на спољну трговину утиче и позиција државе у регионалним економским интеграцијама у зависности од тога да ли им припада или не.

Уобичајено је да се економска независност државе посматра као располагање са потребним и довољним сировинама, производним капацитетима и слично. Економска независност се, поред наведеног, може посматрати и као средство за ефикасну реализацију пројектованог нивоа националне безбедности.⁷⁷² Међутим, економску независност треба условно тумачити као одређен степен економске самосталности, јер би у противном дошло до економског изолационизма, што представља и ризик са аспекта националне

---

⁷⁶⁷ Nanto K. Dick: *Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy*, *CRS Report for Congress*, R41589, Congressional Research Service, Washington DC, January 2011, p. 1. Доступно на <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf>

⁷⁶⁸ Милошевић Горан, Стајић Љубомир: Индикатори економске безбедности—осврт на Републику Србију, *op.cit.* стр. 513

⁷⁶⁹ Jablonsky David: *National power, U.S. army war college guide to strategy*, Strategic Studies Institute, Carlisle PA, 2001, p. 94.

⁷⁷⁰ Nanto K. Dick: *Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy*, *op. cit.* p. 5.

⁷⁷¹ Пример су САД и Кина које имају огромну понуду и тако пресудно утичу на односе понуде и тражње у светској привреди.

⁷⁷² Мелер Бјорн: Национална, социјална и људска безбедност - Општа разматрања са приказом балканског случаја, у: Дулић Драгана (ур.): *Људска безбедност*, књига 1, Фонд за отворено друштво, Београд, 2003, стр. 44-45.

безбедности. Чињеница је да су економски неразвијене државе ради задовољења својих потреба упућене на увоз. То доводи до ситуације да такве државе немају равноправни положај у међународним односима попут богатих и развијених држава. Економски слабије државе су подложније притисцима, што се негативно одражава на безбедност државе са широким спектром од економске кризе, раста незапослености, сиромаштва, до социјалних немира и међудржавних конфликта. Поред наведеног, економска моћ државе остварује свој директан утицај и кроз стабилност буџетирања, што је од посебне важности за кориснике ових средстава међу којима је и систем националне безбедности, али и безбедност друштва и државе, као и за задовољење потреба грађана⁷⁷³. Своју економску политику држава реализује са основним циљем достизања потребног економског раста и обезбеђења потреба грађана и друштва у целини. Економски раст обухвата довољност тражње на макроекономском нивоу и продуктивности на микроекономском нивоу. Микроекономска политика се комбинује са монетарном и фискалном политиком на макроекономском нивоу у циљу повећања укупне величине привреде и стварања „плиме која подиже све бродове.“⁷⁷⁴.

И без даље анализе, може се закључити о важности и значају економског чиниоца као и о сложеност и зависности са националном безбедношћу. Због свега тога потребно је одредити објективне параметре кроз које ће бити посматране наведене специфичности приликом анализе економских чинилаца кроз призму националне и људске безбедности. У ту сврху могу послужити економски индикатори који на објективан начин указују на развијеност националне економије али и на будућа очекивања у овом домену⁷⁷⁵. Са аспекта националне безбедности најважнији макроекономски показатељи су: бруто домаћи производ, стране директне инвестиције и спољни дуг. Наведени индикатори указују на достигнут нивоа развоја и брзине привредног раста одређене друштвене заједнице. С друге стране они указују на нивоу достигнутог благостања становништва на одређеном простору у одређеном временском периоду. Бруто домаћи производ „представља вредност финалних добара и услуга произведених на територије једне државе

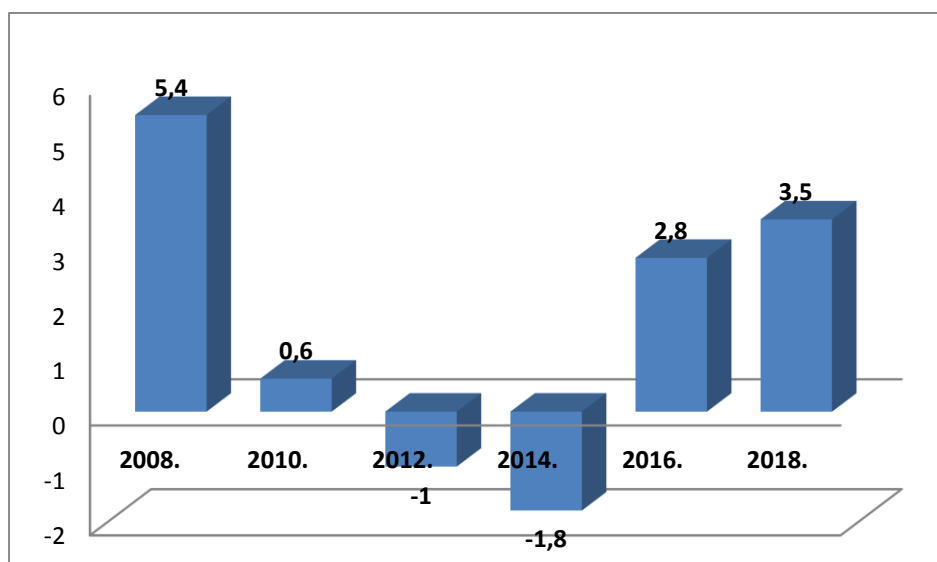
⁷⁷³ Стајић Љубомир, Милошевић Горан: Финансијска делатност државе као фактор економске безбедности—осврт на Републику Србију, *Српска политичка мисао*, бр.1, Београд, 2017, стр. 181. У Стратегији националне безбедности САД из 1991. године први пут се јасно и недвосмислено указује да су „национална безбедност и економска снага неодвојиви“. Стратегија националне безбедности Руске федерације садржи одредбе да стање националне безбедности не зависи само директно од „функционисања система националне безбедности него и од економског потенцијала државе“, а као стратешки циљ наводи се остваривање обима бруто унутрашњег производа у нивоу пет првих земаља у свету. Видети: *Стратегија националне безбедности РФ до 2020*, тачка 25, доступно на: <http://www.scrf.gov.ru/document/99.html>

⁷⁷⁴ Nanto K. Dick: *Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy*, op. cit. p. 7.

⁷⁷⁵ Милошевић Горан, Стајић Љубомир: Индикатори економске безбедности—осврт на Републику Србију, *Зборник радова Правног факултета*, бр. 2, Нови Сад, 2018, стр. 515

у одређеном временском периоду⁷⁷⁶. Поред својих других карактеристика, овај индикатор указује да ли је национална економија у кризи или развоју и да ли је изложена евентуалној рецесији или инфлацији.

Праћењем и анализом бруто домаћег производа (Графикон бр. 9) може се уочити да је стопа раста бруто домаћег производа у појединим годинама изнад, а у неким испод просечне стопе. То је између осталог имало и негативан одраз на буџет Републике Србије, а неравномерно финансирање буџетских корисника међу којима је и сектор безбедности, негативно се одражава на ефикасност субјеката националне безбедности. На тај начин недовољне привредне активности могу угрозити сигурност и виталне вредности грађана и државе. Својом финансијском делатношћу држава обезбеђује новчана средства да би финансирала опште и заједничке потребе државе и грађана. Међутим, уколико су макроекономске величине негативне, то неминовно има за последицу директно смањење буџетских прихода. На тај начин се смањују и средства намењена буџетским корисницима (државним инвестицијама)⁷⁷⁷.

Графикон бр. 9: Тренд бруто домаћег производа Републике Србије (у %) за период 2010-2018⁷⁷⁸

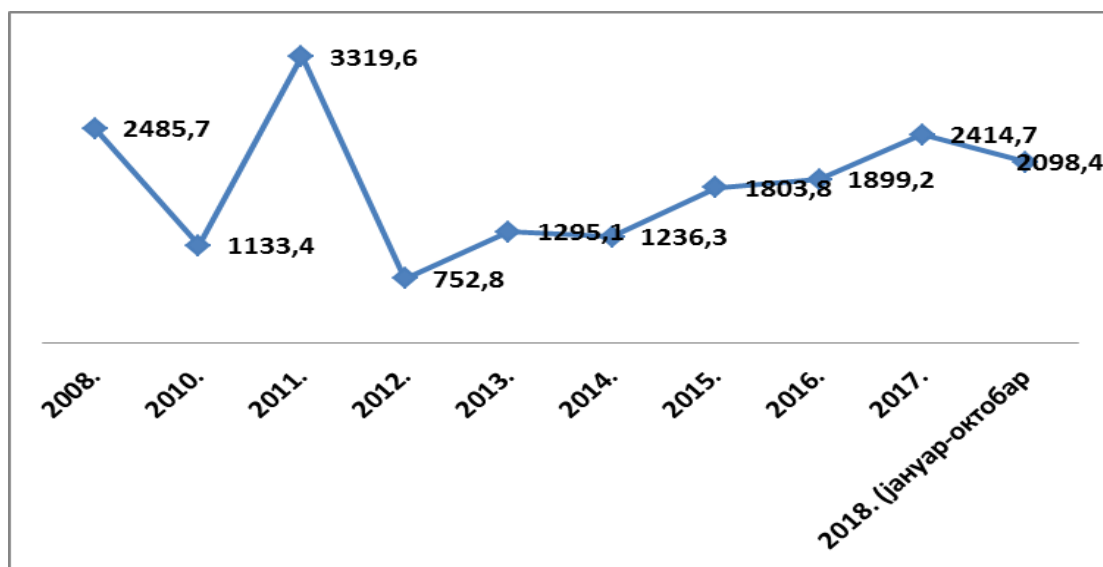
Економски раст и развој транзиционих економија зависе од многих чинилаца, а стране директне инвестиције доприносе економском расту транзиционих привреда. Свој утицај стране директне инвестиције остварују на више подруча, при чему представљају велики извор средстава у циљу повећања запослености, извоза као и покривања текућег дефицита. Страни инвеститори приликом анализе и избора одредишта својих улагања у

⁷⁷⁶ Милошевић Горан: *Основи економије*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр. 138-140

⁷⁷⁷ Станић Мирослав: *Економски чиниоци одбрамбених припрема Републике Србије*, МЦ Одбрана, Београд, 2011, стр. 421-424.

⁷⁷⁸ Извор: www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/80/realni_sektor/SBRS01.xls

иностранству пре свега анализирају економске показатеље, односно профит који доноси евентуална инвестиција. Достигнут ниво безбедности одређене државе значајно утиче на ризик улагања, па су безбедност и економски раст у директној вези, јер утичу на стварање погодног амбијента за инвестиције. Стране инвеститоре између осталог привлачи и уређено и безбедно окружење, првенствено због очувања своје имовине и остваривања профита. Ризик земље се одређује као скуп различитих ризика повезаних са инвестирањем у страну државу. Основне компоненте ризика државе се могу поделити на оне које је могуће квантификовати и проценити као што су економски ризик, финансијски ризик и ризик промене девизног курса. С друге стране, постоје чиниоци који се описују квалитативно и чија је процена комплексна, а у које спадају политички ризик, културолошки ризик, ризик везан за правни оквир земље, регионални ризик и системски ризик (глобалне кризе)⁷⁷⁹. Ризик земље је битан за прилив инвестиција, јер уколико је ризик велики, смањује се интересовање страних инвеститора за улагање у конкретну земљу. Са аспекта националне безбедности наведени параметри су показатељи како други виде одређену државу или регион, односно утицај националне безбедности на економски раст и развој.

Графикон бр. 10: Динамика страних директних инвестиција (у милијардама евра) у Републици Србији за период 2008-2018⁷⁸⁰

Прилив страних директних инвестиција (Графикон бр.10) поред утицаја на буџет државе, позитивни ефекат остварује и кроз повећање дохотка по глави становника и

⁷⁷⁹ Једна од методологија је и методологија PRS group која је светски лидер у овој области, доступно на <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2014/08/icrgmethodology.pdf>

⁷⁸⁰ Извор Министарство финансија, Билтен јавних финансија, доступно на: <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/2018/Bilten%20javnih%20finansija%20172.pdf>

повећање куповне моћи и животног стандарда грађана. На тај начин стране директне инвестиције могу остварити позитиван утицај на националну и људску безбедност. По питању страних директних инвестиција Република Србија прати регионални тренд у периоду од 2010. до 2018. године. Међутим, стране инвестиције су биле везане за процес приватизације за разлику од држава Источне Европе где је приватизација била завршена и где су стране директне инвестиције коришћене за отварање нових производних капацитета⁷⁸¹

Јавни дуг представља збир свих обавеза које једна држава прихвати као своје и договори њихово враћање. Србија је специфична земља по томе што се под ову категорију могу подвести разне ствари: стара девизна штедња, обавезе друштвених, државних и приватних компанија и банака, задуживање ради текуће ликвидности. Поред тога, јавни дуг и економски раст су најважнија питања економске политике државе. Крајем прошлог века многе државе биле су суочене са растом јавног дуга. Један од примера је и Немачка као најјача економија Европске уније, чији је дуг нарастао као последица финансирања уједињења Источне и Западне Немачке из јавних извора⁷⁸². Са аспекта националне безбедности јавни дуг утиче да су несамосталне државе подложније притиску и уценама међународних фактора, што се рефлектује на све нивое безбедности у држави. Општа слика јавног дуга Републике Србије је тренд раста у периоду од 2010 до 2016. године (Графикон бр. 11).

Графикон бр. 11: Тренд јавног дуга (у милионима ЕУР-а) Републике Србије за период 2008-2018⁷⁸³

⁷⁸¹ Извор: <http://www.kombeg.org.rs/Slike/CeEkonPolitikaPrestrIRazvoj/2015/avgust/Investicije%202015.pdf>

⁷⁸² Извор: http://papaers.ssrn.com/sol3/papaers.cfm?abstract_id=362940,

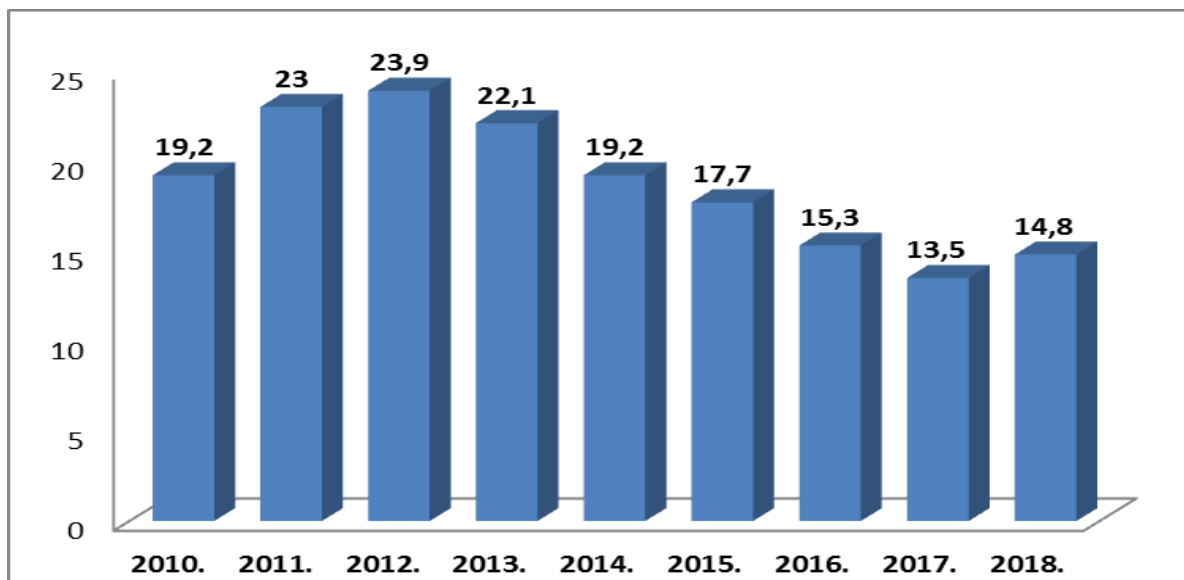
⁷⁸³ Извор: Министарство финансија Републике Србије-Управа за јавни дуг, доступно на: <http://www.javnidug.gov.rs/upload/Stanje%20i%20struktura/2019/Februar/Web%20site%20debt%20report%20%20-%20SRB%20LATINICA%20februar%202019.pdf>

Наведени подаци указују да је привреда Републике Србије високо задужена, што уједно представља дугорочни проблем али и генератор инфлације. Поред тога, негативни утицај изразито високог јавног дуга се испољава и кроз дефицит државног буџета и креирање расподеле националног дохотка

Анализа економске безбедности поред макро чинилаца, обухвата и микро ниво који је концентрисан на појединца, породицу и локалне заједнице а примарно се бави осигурањем њиховог опстанка. За овај ниво анализе обично се говори о унутрашњој економској безбедности. Ови чиниоци своје негативно испољавање на људску и националну безбедност остварују кроз незапосленост, сиромаштво, лош животни стандард, изражену економску несигурност, неперспективност и друго.

Под појмом незапослености подразумева се онај део радне снаге који је без посла, који је регистрован као незапослен и налази се у потрази за послом. Поред тога, незапосленост подразумева она лица која желе да раде, али која у одређеном периоду нису обављала редован посао којим би стицала средства за живот. С обзиром да укупну радну снагу националне економије чине запослени и незапослени, стопа незапослености се добија када се укупан број незапослених стави у однос са укупном радном снагом⁷⁸⁴.

Висока стопа незапослености је уједно велики изазов са аспекта људске и националне безбедности. Незапосленост смањује способност појединаца да се самостално брине о себи, што доводи између осталог и до повећања појединих облика криминалитета у друштву као и сиве економије и „рада на црно“.

Графикон бр. 12: Тренд стопе незапослености у Републици Србији за период 2010-2018⁷⁸⁵

⁷⁸⁴ Милошевић Горан: *Основи економије*, op.cit. стр. 261.

⁷⁸⁵ Извор: Министарство финансија- Билтен јавних финансија, доступно на: <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/2018/Bilten%20javnih%20finansija%2017%201.pdf>

Поред тога, незапосленост се посебно испољава кроз различите форме искључености - од економске и политичке, до социјалне и културне, који утичу на одвајање одређених група грађана из главних токова друштва. Такође, постоји сагласност да људи којима није доступно тржиште рада нису у могућности да се укључе у друге друштвене токове, не развијају социјалне контакте, живе у изолованим и маргинализованим заједницама и најчешће постају корисници система социјалне заштите. Поред тога, незапосленост се негативно одражава и на државне социјалне фондове кроз новчана издвајања за ову категорију људи. Тренд незапослености у Републици Србији (Графикон бр. 12) указује да је 2012. године забележен највећи број незапослених лица. Ради се о популацији становништва са средњом стручном спремом која је уједно и најбројнија, а посебан проблем је ниска стопа запослености младих људи. Животни стандард представља пожељни степен задовољења животним потребама или услови живота појединца у одређеном друштвеном систему. За мерење животног стандарда односно благостања, користе се два показатеља и то потрошња и приходи домаћинства. Потрошња домаћинства представља поузданију меру благостања становништва, због своје стабилности, обухватности и усклађености током дужег временског периода, док је са друге стране приход домаћинства подложен краткорочним флукуацијама⁷⁸⁶. У условима када зараде не расту и када се животни стандард погоршава, отварају се могућности да се сиромашнији слојеви преусмере на неформално тржиште рада, уз појаву сиве економије и друге поремећаје.

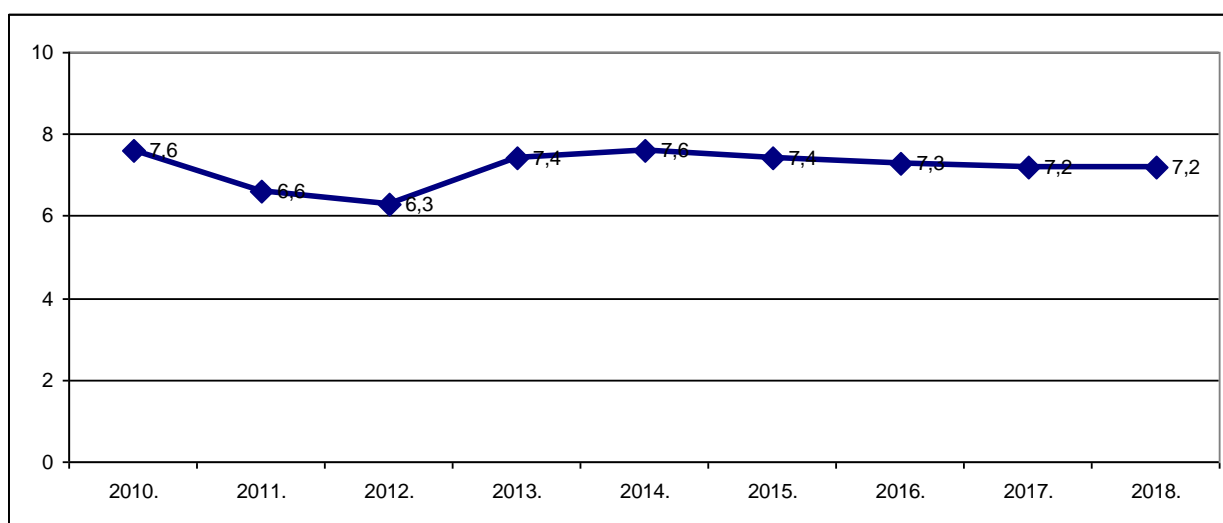
Проблем сиромаштва је важан из етичких разлога, али и због ефеката на целокупну привреду. Сиромаштво се може дефинисати у апсолутном и релативном смислу. Са становишта дохотка, особа је апсолутно сиромашна ако се њен доходак налази испод утврђеног "прага сиромаштва". Релативно сиромаштво се одређује кроз поређење са другима, тј. оно представља заостајање за већином у друштву. Са становишта дохотка, особа је релативно сиромашна ако припада доњој доходовној групи (нпр. ако се налази међу 10% најсиромашнијих). Релативно сиромаштво се не може искоренити, јер ће увек бити оних који су у лошијој позицији у односу на друге чланове друштва⁷⁸⁷. Сигурно да сиромаштво има озбиљне последице не само на појединца већ и за читаво друштво, јер распрострањено сиромаштво не доприноси његовом развоју.

---

⁷⁸⁶ Студија о животном стандарду: Србија 2002-2007, Републички завод за статистику, Београд, 2008, стр. 30.

⁷⁸⁷ Митровић Милован, Вуковић Данило: *Основи социологије и права*, Правни факултет, Београд, 2015, стр. 196-198.

Као и остали параметри и сиромаштво показује честе промене, што указује и на нестабилност националне економије али и евидентне утицаје многих параметара, а посебно светске економске кризе из 2008. године, као и догађаја из прошлости (ратови, санкције, неадекватне приватизације и слично), који су утицали на осиромашење српске привреде. Највећи пад сиромаштва забележен је поред 2008. и 2012. године. Анализирајући податке о стопи сиромаштва у Републици Србији (Графикон бр. 13), можемо у анализираном периоду уочити тренд постепеног смањења. Међутим и поред евидентне чињенице смањења апсолутног броја сиромашних, морамо узети у обзир и смањење броја становника у Србији које је такође забележено у овом периоду.⁷⁸⁸

Графикон бр. 13: Стопа сиромаштва у Републици Србији за период 2010.-2018. године⁷⁸⁹

5.4.3. Безбедносни чиниоци

Један од виталних националних интереса је очување и унапређење безбедности државе. С тим у вези, од посебног значаја је стално програмско, нормативно, организационо и институционално унапређење постојећих капацитета система безбедности, ради стварања могућности да систем националне безбедности адекватно реагује на све облике угрожавања безбедности. Са аспекта безбедносне процене упутно је

⁷⁸⁸ Милошевић Горан, Стајић Љубомир: Индикатори економске безбедности–осврт на Републику Србију, *Зборник радова Правног факултета*, бр. 2, Нови Сад, 2018, стр. 530

⁷⁸⁹ Стопа сиромаштва се одређује на основу узорка, а не на основу испитивања целе популације, због чега податке треба узети са одређеном вероватноћом. Извор: Републички завод за статистику, *Анкета о потрошњи домаћинства и Сиромаштво у Републици Србији, 2006-2016. године*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Београд 2017. Доступно на: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2006-2016_godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf

извршити анализу постојећег система националне безбедности на објективан и систематичан начин. Наведено произилази из сталне дилеме да ли је организован систем безбедности оптималан и да ли може да оствари постављене мисије и задатке.

С обзиром да националну безбедност поред војне укључује и економску, политичку, културну димензију, то проширује аналитички оквир у разматрању безбедносног чиниоца. Узимајући у обзир да су посебне целине посвећене разматрању најзначајнијих сектора националне безбедности, у овом делу рада тежиште је на ужем одређењу националне безбедности. У вези са претходним, под националном безбедношћу се подразумева:

- одређено (постигнуто или пројектовано) стање безбедности,
- функционално подручје деловања различитих безбедносних институција, заједно са укупним друштвеним настојањима на пољу постизања безбедносних циљева и
- саме институције безбедности, повезане у уређен систем односа.

Упркос оствареним резултатима у политичкој, економској и социјалној сфери, прихватању и испуњавању савремених демократских стандарда и достигнућа, активном приступу евроатланским интеграцијама и јачању односа поверења у окружењу, Република Србија се и даље суочава са различитим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Осим транзиционих проблема, пре свега у економској и социјалној сфери, на политичко-безбедносну ситуацију у земљи опредељујуће утичу:

- проблеми у вези са статусом Косова и Метохије,
- сепаратистички циљеви албанских екстремиста на југу централне Србије,
- етнички, верски и политички екстремизам,
- организовани криминал и
- мигрантска криза

Проблеми у вези са статусом Косова и Метохије су већ дуже време, са различитих аспекта (војних и невојних), извориште угрожавања безбедности Републике Србије и читавог региона. Ниво нестабилности на простору КиМ подижу и носиоци организованог међународног криминала, којима погодује то што не функционишу систем и институције које му се супростављају. Територија КиМ представља коридор за шверц дроге, људи и оружја из јужне Европе, северне Африке и Азије према западној Европи, чему посебно погодује и релативна близина албанских и црногорских морских лука. Криминално-терористичке групе у зони административне линије са КиМ и границе са Македонијом нису стално присутне на тим просторима, активирају се у случају ескалације безбедносне

ситуације, а сада се тежишно баве криминалним активностима као што су шверц оружја, дроге, људи, рекетирање, изнуде, отмице и слично. Вође ових група се налазе под контролом албанских политичких лидера⁷⁹⁰.

Верски екстремизам је у највећој мери присутан у облику деловања радикалне исламске секте вехабија на простору Рашке области, који је могући кризни регион и потенцијално жариште радикалног ислама. Постепена експанзија вехабијског покрета представља потенцијални безбедносни ризик. Они су носиоци верског радикализма, не одричу се тероризма као метода борбе за остварење својих циљева и регионално се повезују са истомишљеницима у БиХ, на КиМ, југу централне Србије, у Црној Гори, Македонији и Албанији. Њихову делатност сада карактеришу настојања да: покрет омасове превасходно млађим присталицама; наступају према женској популацији; пружају финансијску помоћ сиромашним присталицама; шире вехабијстичке мреже на друга подручја Републике Србије; агресивно испољавају веру и радикално је тумаче у смислу немогућности суживота са немуслиманима, али и муслиманима који не угрожавају религију у складу са њиховим схватањима⁷⁹¹.

Услед нагомиланих економско-социјалних проблема, спорости у демократизацији политичких процеса, периодичне радикализације јавног мњења поводом начина остваривања кључних националних интереса, политички екстремизам у Републици Србији је присутан и у облику појачаног деловања десничарских и других екстремистичких организација и група.

Економска неразвијеност региона, као последица оружаних сукоба, заостајања у научном и технолошком погледу и транзиције, утицала је на појаву и ширење мреже организованих криминалних група у региону и на територији Републике Србије. Организовани криминал на простору Републике Србије посебно се испољава у областима недозвољене трговине наркотицима, илегалних миграција, у економско-финансијској свери, пролиферацији конвенционалног оружја. Према доступним подацима на простору Републике Србије идентификовано је 58 организованих криминалних група којима је доминанта делатност везана за наркотице и њихову производњу, трговину и кријумчарење⁷⁹². То су реалне претње безбедности, нарочито ако се има у виду да се делом средстава од илегалне трговине финансирају активности албанских и исламских екстремистичких и терористичких група у земљи и региону.

---

⁷⁹⁰ Скакавац Здравко: *Мафија-традиционални и савремени феномен*, Факултет за правне и пословне студије, „Др Лазар Вркатић“, Нови Сад, 2016, стр. 297-315.

⁷⁹¹ Суботић Милован: *Екстремизам под окриљем религије*, МЦ Одбрана, Београд, 2015, стр. 251-284.

⁷⁹² *Процена претње од тешког и организованог криминала*, Министарство унутрашњих послова, Београд, 2015, стр. 123

И поред учињених напора на смањењу корупције, Република Србија је и даље држава за коју се сматра да је ниво корупције и даље висок. У односу на друге државе у свету Република Србија се према последњим годишњим извештајима налази на 87. месту од 180 држава света. Основни проблем је недовољна примена превентивних и репресивних мера и реализација најважнијих законских одредби у сузбијању у сузбијању корупције.⁷⁹³

Поред тога, коришћење савремених информационих технологија поприма све већи обим што неумитно повећава и ризик од угрожавања информационих и телекомуникационих система, као и повећање броја безбедносних изазова. За Републику Србију је од посебног значаја да на правовремен и адекватан начин формулише између осталог и политику информационе безбедности како би овај безбедносни изазов добио прворазредни значај⁷⁹⁴.

Као и у многим другим државама и на простору Републике Србије егзистирају различити облици социопатлошких појава, деловање верских секти и других облика угрожавања. Међутим наведене немају капацитета да озбиљније угрозе националну безбедност али у комбинацији са другим облицима угрожавања могу представљати безбедносни проблем.

Након поново успостављене самосталности, Република Србија је између осталог започела и уређење система безбедности у складу са потребама и могућностима. Основе за уређење система безбедности постављене су Уставом. Међутим, важећи Устав не препознаје стратегију националне безбедности, јер је његовим одредбама прописана само обавеза Народне скупштине за усвајање Стратегије одбране⁷⁹⁵. С друге стране, посебан проблем је недостатак једне опште стратегије, стратегије државе или националне стратегије као „кровног“ стратегијског документа чије би одредбе представљале уједно основу за стратегију националне безбедности. Ништа мање није значајан и недостатак јасно дефинисаних националних интереса који би представљали аксиом у парламенту, влади, опозицији и националним институцијама. При томе свака држава мора да има два минимална интереса у виду опстанка и потребе да брани слободу свог деловања, те суверености. Сувереност обухвата и њено право да својом вољом пренесе део свог суверенитета на различите међународне организације и савезе као и да њена сувереност не може бити ограничена без њене воље. У нормативном и практичном смислу посебну

⁷⁹³ Transparency Serbia, Indeks percepcije korupcije 2018, доступно на: <http://cik.co.rs/2019/01/29/indeks-percepcije-korupcije-2018-pad-srbije-za-2-poena/>

⁷⁹⁴ Путник Ненад, Милошевић Младен, Бошковић Милица: Стратешко планирање сајбер одбране-ка адекватнијем правном оквиру и новој концепцији процене ризика, ризика и претњи, *Војно дело*, бр. 7, Београд, 2017, стр. 175-176

⁷⁹⁵ Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/ 2006, чл. 99

пажњу заслужује и Савет за националну безбедност као изузетно значајна институција која усмерава и усклађује рад служби безбедности. И поред тога што Савет има и међународну димензију, законодавац није предвидео министра спољних послова као члана. С друге стране актуелна стратегија предвиђа да министар спољних послова има обавезу подношења извештаја (Народној скупштини и Влади) о стању безбедности из оквира своје надлежности.

И у овом контексту је проблем тзв. независне државе Косова поново долази до изражаја. Овај простор под међународним протекторатом у суштини представља недовршену државу са изразито slabим институцијама у којој доминантан политички и економски утицај имају некадашње вође терористичке Ослободилачке војске Косова (ОВК). Наиме, доласком међународних снага на простор Косова и Метохије, у складу са резолуцијом СБ УН бр. 1244, извршена је само формална демилитаризација и распуштање ове терористичке организације. У пракси, организовани криминал је преузео инфраструктуру ОVK, укључивањем дела бивших припадника ове организације у различите активности повезане с организованим криминалом и насиљем. Имајући у виду да је корупција на Косову и Метохији присутна на свим друштвеним нивоима, као и блиске везе вођа организованих криминалних група са борцима бивше терористичке ОVK који су прешли у редове Косовског заштитног корпуса (КЗК) и Косовске полицијске службе (КПС), организоване криминалне групе у могућности су да остварују контролу над путевима трговине дрогом, оружјем и људима али и границама ове тзв. државне творевине⁷⁹⁶.

У околностима у којима су унутрашње прилике обележиле подељеност владајуће политичке елите о питањима од националног значаја, а нарочито у односу према раду Хашког трибунала, процесу европских интеграција и посебно питању статуса Косова и Метохије које је отворено 2005. године у Уједињеним нацијама, Народна скупштина Републике Србије донела је 26. децембра 2007. године одлуку о вођењу политике војне неутралности⁷⁹⁷. Одлуци о проглашењу политике војне неутралности није претходила јавна расправа нити процене стратегијског окружења и националних могућности за успостављање и унапређење војне неутралности. То указује на нелогичан и несистематичан приступ једном озбиљном питању. У Резолуцији, која третира јасно дефинисану проблематику суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка,

---

⁷⁹⁶ Briscoe Ivan, Price Megan : *Kosovo's new map of power: governance and crime in the wake of independence*, Netherlands Institute of International Relations, The Hague, 2011, p. 14, 32;

⁷⁹⁷ „Резолуција о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије”, Народна скупштина Републике Србије, 27. децембар 2007, online: www.парламент.рс/акти/донети-закони/у-сазиву-од-14-фебруара-2007-1034.хтмл 29/07/2017

изненада се, без посебно јасног објашњења проглашава војна неутралност у односу на постојеће војне савезе. Посебну пажњу завређује одређење да се неутралност проглашава искључиво према постојећим војним савезима. По логици ствари то подразумева да се, у оне који ће тек бити формирани, може приступити без посебних сметњи. Тиме је политика војне неутралности добила „временско ограничење”, а све у циљу спречавања евентуалног приступања Србије НАТО-у⁷⁹⁸.

5.4.4. Историјски чиниоци

Историјски чиниоци имају свој посебан значај јер указују на узроке одређених историјских догађаја, појава и процеса, повезаност и последице историјских збивања. Историје се не можемо ослободити (одрећи), али стечена знања можемо употребити за бољу оријентацију у садашњости и планирања будућности. У најопштијем смислу „људи не могу да уздрже од покушаја да предвиде будућност служећи се неком формом читања прошлости“⁷⁹⁹.

Средишњи простор Балканског полуострва који заузима Србија одувек је представљао место повезивања Европе са Средњим истоком. С друге стране, то је простор за који се везује напредовање али и пропадање многих европских држава и цивилизација. Таква географска позиција Србије је одређивала и развој српске државе кроз историју. Посматрано из историјске перспективе, Србија као матична земља малог народа, у сталној борби за остваривање и очување своје независности од Првог српског устанка, а због свог геостратешког положаја није могла да бира савезнике, већ је прихватала оне стране које су се налазиле у сукобу са силама које су као свој основни интерес имале тежњу ка доминацији на овом простору. Другим речима, односи великих сила су Србији одређивали за савезнике оне који нису морали угрозити њену независност да би задовољили своје интересе⁸⁰⁰.

Историја Србија је испуњена бројним успонима и падовима, али и променама „правца кретања“ и сталним потрагама за остваривањем своје егзистенције на овим просторима. Крајем прве половине седмог века Срби су за свој стратешки циљ одредили насељавање небрањених и непосреднутих простора на Балкану. У наредних неколико векова српску историју карактеришу бројни ратови и буне против Византије, да би у другој половини XII века остварили ослобађање од византијске власти. Под вођством

---

⁷⁹⁸ О проблемима војној неутралности Републике Србије, видети шире у: Стајић Љубомир, Радивојевић Ненад, Мирковић Владан: Војна неутралност као принцип стратешког опредељења Републике Србије- проблемски приступ, *Зборник радова Правног факултета, бр.4*, Нови Сад, 2016, стр. 1067-1081

⁷⁹⁹ Хобсбаум Ерик: *О историји*, Откровење, Београд, 2003, стр. 51.

⁸⁰⁰ Стојановић Радослав: *Спољна политика и државно уређење*, Досије, Београд, 2001, стр. 101-103

Стефана Немање, Србија 4. јануара 1217. године постаје краљевина, а две године касније, Немањин млађи син Сава, уз помоћ васељенског патријарха у Никеји, уздиже Рашку епископију на ниво архиепископије и постаје први архиепископ, а Српска православна црква добија аутокефалност⁸⁰¹.

Наредна два века обележило је ширење територије и економско јачање Србије, иако су се на власти смењивали бројни владари - од Радослава до Милутина, уз немилосрдне борбе око наследства престола, грађанске ратове и одвајања делова територије. За време краља и касније цара Душана (1331-1355) превазиђене су унутрашње нетрпељивости и Србија постаје моћна царевина на Балкану, а Душан се проглашава за „цара Срба и Грка“. То је уједно био и период када је Србија постала једна од највећих и најјачих држава у Европи, заузимајући највећи део Балканског полуострва. Цар Душан је 1349. године донео и чувени Душанов законик који је, уз Законоправило Светог Саве, био најважнији закон (устав) средњовековне Србије. Међутим, након Душанове смрти српско царство почиње нагло да слаби, а владавину његовог сина и наследника Стефана Уроша Нејаког (последњи владар лозе Немањића), обележила је владавина која је у сваком погледу била супротна владавини његовог оца. Недовољна неповезаност нових територија царевине са језгром отежала је успостављање реда и државних инструмената, а након Урошеве смрти (1371. године) српска држава престаје да постоји.

Србија није успели да се супротстави најезди Турака. Први пораз био је на реци Марици (1371. године), када је поражена српска властела из Македоније, а након тога је уследио и пораз на Косову Пољу (на Видовдан 1389. године), где је поражена војска кнеза Лазара, који је тада био најзначајнији обласни владар у Србији и врховни командант војске у којој су се налазили и његови вазали.

Почетак XV века обележило је ширење Османлијског царства прикључивањем југоисточних делова данашње Србије (околина Ниша), да би под турску власт 1459. године потпала цела територија Српске деспотовине, а након тога и цело подручје данашње Војводине. Од краја XVII века, у северним деловима данашње Србије (Бачка, Западни Срем) османлијску власт је заменила хабзбуршка, која се у периоду од 1718. и 1739. проширила и на источни Срем, Банат, Мачву, Шумадију, Браничево и Тимочку Крајину. Срби су под османлијском управом стално били изложени процесу исламизације, што је имало за последицу да је велики број Срба прешао је у исламску веру у највећем броју под притиском, али и ради пријема у државну службу Отоманске империје и напредовања у њој. Одвођена су и деца у јаничаре, а нека од њих (Мехмед-паша Соколовић и други) доспела су до највиших друштвених положаја у империји. Временом

---

⁸⁰¹ Труд Алексис: *Геополитика Србије*, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2007, стр. 25

су потомци исламизованих Срба развили посебан национални идентитет са различитим називима, а данас су познати као Бошњаци. Турци су током своје владавине били посебно усмерени на српску аристократију, истребљујући и физички ту друштвену елиту. У том периоду Срби су били народ другог реда, изложени сталном насиљу и експлоатацији, што је утицало да српски народ своју егзистенцију усмерио на напуштање развијених и урбанизованих средишта, повлачећи се у неприступачне планине да би се могао бавити сточарством и земљорадњом. Поред тога Срби су се селили и у делове Панонске низије, који су били под управом Угарске краљевине.

Угарски владари су у српском живљу видели војнике за боре против турских освајача, па су исти били укључили у угарску војску. Када је велики део некадашњих угарских територија укључен у Османлијско царство, готово сви Срби су се нашли у границама турске државе која је такође насељавала Србе у Панонску низију, где су јој служили као војници и сељаци. Највећа сеоба Срба била је 1690. године под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића. После неуспелог устанка, плашећи се турске освете, Срби су одлучили да се повуку заједно с аустријском војском. Области на југу Балкана остале су испражњене, а становништво које је остало масовно је исламизовано. Турци су нарочито исламизовали Рашку област, Косово и Метохију и делимично Македонију.

Тек почетком XIX века Србија почиње да обнавља своју државност а након Првог (1804) и Другог (1815) српског устанка прво (1830. и 1833.) добија аутономију у оквиру Османског царства у виду вазалне кнежевине, а потпуну независност и ново територијално проширење на простору данашње југоисточне Србије, добија на Берлинском конгресу 1878. године⁸⁰².

После Балканских ратова 1912. и 1913. године и новог територијалног проширења Србије, турска управа престаје на целој територији данашње Србије. Србија је, уз огромне људске и материјалне жртве, знатно допринела победи сила Антанте у Првом светском рату. Бројни ратови су скупо стајали српски народ у XIX и XX веку. Први и Други српски устанак су плаћени са скоро 150.000 жртава, односно 21,4% становништва. Глад и болести, а посебно куга коју су донели турски војници из Азије, додатно су утицали да се број страдалих повећа. Од тог демографског удара становништво Србије није могло да се опорави током целокупног XIX века. У балканским ратовима је страдало више од 220.000 Срба. Демографски колапс Србије у Првом светском рату – 800.000 погинулих и умрлих у епидемијама заразних болести, те 500.000 инвалида са трајно смањеним радним способностима, значио је укупни демографски губитак од 1,200.000 (погинули, умрли, нерођени, радно онеспособљени). Вишегодишње ратовање је потрошило последње

---

⁸⁰² Стојановић Радослав: *Спољна политика и државно уређење*, Досије, Београд, 2001, стр. 101.

резерве енергије, „исцедило“ српски народ, породило ратни умор, онемоћалост и стагнацију, те проузроковало бројне политичке грешке у наредне две деценије. Губитак читавих генерација подстакао је негативну селекцију и допринео да у све сфере друштва продру мање способни. Српски народ је дао печат југословенском уједињењу, али је његово присуство у политичком, економском, друштвеном и културном животу новонастале државе био у нескладу са његовом државном традицијом, бројношћу, политичким искуством и културном снагом.⁸⁰³

Након Првог светског рата Србија уноси своју државност и сувереност и постаје оснивач Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, која је 1929. године преименована у Краљевину Југославију. Међутим, ово уједињење је карактеристично по томе што је велики део политичких елита Хрвата и Словенаца у претходном периоду безрезервно политички, војно и економски, уз благослов Ватикана, подржавао рат Аустроугарске против Србије. Ватикан се категорички борио против Крфске декларације о уједињењу Југословенских народа, а Света столица је била последња држава која је признала новонасталу краљевину, при чему су „Срби су доживљавани као непријатељи са којима се треба обрачунати кад за то дође повољан тренутак“⁸⁰⁴.

Други светски рат је представљао тај повољан тренутак. У Другом светском рату делови Србије били су под окупацијом нацистичке Немачке и њених савезника - Италије, Бугарске, Мађарске, Албаније, као и марионетске профашистичке творевине Независне Државе Хрватске (НДХ), која је извршила стравичне злочине, пре свега над српским становништвом, као и према Јеврејима, Ромима, али и Хрватима који нису били лојални. Други светски рат Србија је између осталог дочекала веома биолошки и економски хендикепирана. У два балканска рата и у Првом светском рату она је изгубила око 50% регрутованог мушког становништва. У Другом светском рату страдало је преко 1,7 милиона Југословена, међу којима је највише припадника српског народа. То се лоше одразило не само на актуелну генерацију, већ и на оне генерације које долазе, на целокупно потомство, његов демографски, економски и интелектуални потенцијал.

И поред тога, Србија је стално настојала да обједини јужнословенске народе у једну грађанску државу, при чему је помоћ у томе имала и међу бројним појединцима интелектуалцима и друштвеним групама пре свега у Хрватској и Словенији. За уједињење Јужних Словена Србија је, међутим, била највише заинтересована. За ту идеју постојали

---

⁸⁰³ Димић Љубодраг: Србија 1804-2004 (суочавање са прошлошћу), у: Димић Љубодраг, Стојановић Дубравка, Јовановић Мирослав: *Србија 1804-2004: Три виђења или позив на дијалог*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2009, стр. 34.

⁸⁰⁴ Живојиновић Драган: Ватикан и Срби у XX веку, *Зборник радова Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 95.

су и бројни разлози, а првенствено обједињавање српског националног бића у једну државу, уједињење Јужних Словена у једну државну заједницу, као и стварање моћне и стабилне државе на Балкану која би могла да обезбеди сопствени суверенитет и представља значајни субјект у међународном геополитичком поретку⁸⁰⁵.

Међутим, српска држава није настојала да уједини све Србе у Србију и да ствара националну државу „Велику Србију“, како јој се то често приписује. Србија је оваква могућност безрезервно одбила у току Првог светског рата, када јој је то било понуђено, при чему су и бројни аналитичари и експерти (и војвода Живојин Мишић), експлицитно упозоравали краља Александра да то не чини. Србија је само намеравала да Срби и други народи у републикама Југославије, буду потпуно равноправни (државотворни народи). Међутим, то је, веома често (намерно или случајно) погрешно тумачено, стално је од стране представника појединих република указивано на опасност од великосрпског национализма. Суочена с том чињеницом српска руководства, ради општег интереса и опстанка државе, непрекидно су правила уступке на штету сопственог народа. Тако су пристали да се прогласи засебна (црногорска) нација која би требало да се разликује од Срба. Од јединствене Србије одузет је део простора и формиране су две покрајине: Војводина и Косово и Метохија.

Крајем осамдесетих година прошлог века, Србија је била неспремна за промене које су захватиле европски континент. Тадашња политичка елита је имала веома нејасну, непрецизну и променљиву националну политику од одбране вишенационалне федерације до залагања за опстанак Срба у једној држави, али која није никад била ни организована ни брањена као једна држава. При томе треба напоменути да је то период у коме је вођен грађански рат у коме су се зарађене стране надметале у чињењу злочина, али је само Србија проглашавана за агресора иако није напала ни једну суседну државу. С тим у вези друге државе су имале благонаклоност страних држава док је Србија била под политичким, пропагандним, економским и војним притисцима. Услед етничког чишћења у многим насељима и регионима промењена је демографска структура становништва. Преко милион становника српске националности било је принуђено да напусти своја вековна огњишта посебно у Хрватској и деловима Босне и Херцеговине. Протерано је и неколико стотина хиљада Срба са Косова и Метохије са простора у центру српске државности и културне духовности. Становништво је, углавном, било присиљено да се сели у Србију или у многе државе света. У етничким сукобима рушени су и верски објекти и гробља са намером етничког и верског чишћења простора, фалсификовања и промене историје и онемогућавања избеглим лицима повратак у своје домове.

---

⁸⁰⁵ Ђоровић Владимир: *Историја Срба*, БИГЗ, Београд, 1989, стр. 226-230.

Крај прошлог века за Србију био је обележен и НАТО агресијом што је за последицу имало велико разарање, осиромашеност, пропагандну анатемисаност, изоловананост и друго. И у овој историјској епохи Србија је била значајан објект трговине у процесу остваривања интереса великих сила на овим просторима. Након НАТО бомбрадовања, уследиле су демократске промене, што је између осталог имало за последицу и потпуно усмеравање спољне политике према евроатлантским интеграцијама, уз очекивање ће САД, НАТО и Европска унија широм отворити врата потпуној интеграцији Републике Србије у међународне токове. Међутим до тока није дошло али је на унутрашњем плану настављено са рушењем економског система, дивљом приватизацијом профитабилних предузећа, порастом броја незапослених, бесрамним богаћењем појединаца и друштвених група, општом неслогом и међустраничким надметањима и оптуживањима.

У разматрању историје Републике Србије, посебно место заузима косовски проблем. Иако генеза овог проблема сеже неколико векова уназад, а посебно од Призренске лиге 1878. године, посебну пажњу заслужује период након Другог светског рата до данашњих дана. Косово и Метохија је добило званично аутономију 10. јула 1945. године као Аутономна Косовско-метохијска област, а данашње границе област је добила 1959. године проширењем на северу, када су делови општине Рашка, насељени искључиво српским живљем изузети из састава Централне Србије и додати области као делови општине Лепосавић. Априла 1963. године ова област је уздигнута на ниво покрајине, добивши назив Аутономна Покрајина Косово и Метохија, а 1968. године тој покрајини е поновно промењено име у Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово, чиме је појам Метохија уклоњен из назива. Тај статус губи Уставом Републике Србије из 1990. године и од тада носи назив Аутономна Покрајина Косово и Метохија у саставу Србије. Међутим, део Албанаца је 1990. године једнострано прогласио независност, која је призната једино од Републике Албаније. После агресије НАТО 1999. године, у складу са Резолуцији 1244, Косово и Метохија остаје као део Србије, али под контролом Уједињених нација⁸⁰⁶. Међутим, Албанци настављају са етничким чишћењем Косово од српског и неалбанског становништва и то 17. марта 2004. године кулминира у масовне нападе и прогоне. Албански екстремисти су напали читаве српске заједнице и српске културно-историјске споменике. Коначни политички статус Косова и Метохије још није одређен. Скупштина Косова и Метохије је 17. фебруара 2008. године, без учешћа српских посланика, прогласила једнострану независност.

---

⁸⁰⁶ Видети шире у: Trud Žil: *Razaranje Balkana: programirana strategija SAD protiv Evrope: bivša Jugoslavija dvadeset godina kasnije*, Metella, Beograd, 2013, str. 21-44

На тај начин, преко Србије и уз употребу бројних инструмената и на очиглед светске јавности Албанци остварују пројекта „Велике Албаније“. Међутим, њихова популациона експанзија заузима веома важно место у процесу запоседања делова територије Србије, Црне Горе, Македоније и Грчке. Тај инструмент се вешто користи у симбиози с оружаном побуном, претњом да ће „запалити Балкан“. У спрези са страним факторима, Албанци на Космету настоје да то „фактичко стање“ политички учврсте и изнуде што веће уступке. С друге стране угрожени православни народи и државе су донекле међусобно супротстављени, али и без заједничке визије о опасности која за неке од њих може бити са далекосежним последицама. Пример Косова отвара преседан, који тешко може да остане јединствен случај, јер признањем ове творевине представља и почетак новог периода у међународним односима. Урушава се постојећи међународни правни поредак, ствара нови, али са озбиљним последицама, чија ће највећа жртва бити сама Европа. То истовремено значи и нестабилност и других, пре свега суседних држава Грчке, Македоније, Црне Горе и Бугарске.

5.4.5. Демографски чиниоци

Пројекција становништва је неопходна за припрему нових стратегија и регулатива у различитим областима којима се уређују друштвено економски односи у одређеној држави. Поред тога, демографска пројекција је потребна приликом доношења одлука које се односе на планирање у великим државним системима као што је и национални систем безбедности. С друге стране, многе државе социјалну стабилност и стабилан економски развој перципирају као најважније елементе изградње националне безбедности али се то не може остварити у условима неповољних демографских трендова. Целокупан друштвени и привредни развој не може ићи у позитивном смеру ако се одвија у оквиру нарушених демографских процеса⁸⁰⁷. Из свега наведеног јасно се препознаје значај демографског потенцијала државе и то не само као одбрамбеног ресурса већ и са аспекта укупног друштвеног развоја као битног предуслова националне безбедности државе. Са економског аспекта становништво има двоструку улогу, произвођачку односно потрошачку, а са безбедносног аспекта оно одређује потенцијал државе да штити своје националне вредности. С тим у вези, демографски трендови су важни показатељи за будуће планирање када се ради о људском потенцијалу за попуну оружаних снага⁸⁰⁸.

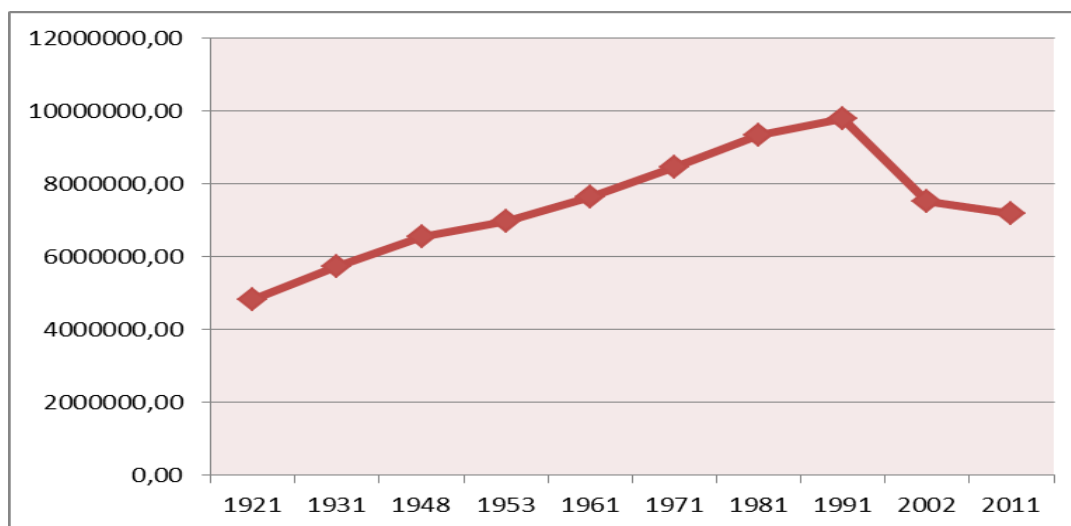
---

⁸⁰⁷ Један од родоначелника теорије политичког реализма Ханс Моргентау у кључна обележја националне моћи убраја и становништво. Видети: Nichiporuk Brian: *The Security Dynamics od Demographic Factorors*, RAND, Santa Monica, Washington DC, 2000, p. 5

⁸⁰⁸ Apt Wenke: *German's New Security Demographics, Military Recruitment in Era of Population Aging*, Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock DE, 2014, p. 6

Са аспекта националне безбедности, демографски фактор се изражава кроз састав становништва којим се анализирају његове карактеристике коришћењем параметара као што су величина, расподела старости, географска дистрибуција, етничка и религиозна структура. Такође је значајна и динамика становништва којом се обухватају промене у саставу дате популације током одређеног времена, при чему су најважнији показатељи промена природни прираштај и миграције, било да се ради о унутрашњим или међународним миграционим процесима⁸⁰⁹. Поред наведеног, и равнотежа структуре становништва има посебан значај за развој нације.⁸¹⁰ С тим у вези важно је проценити и најпродуктивнију групу становништва, којом се генерално сматра популација негде између 18 и 45 година и која најбоље може да задовољи привредне и војне потребе државе али и да ствара основе за будуће генерације⁸¹¹.

Према броју становника Србија спада у релативно мале државе, што представља ограничење за економски развој и одбрану државе. Старосна структура становништва представља значајан показатељ оствареног развоја становништва сваке државе, фактор за утврђивање демографске прошлости али и предвиђање демографске будућности становништва. Анализирајући структуру становништва Републике Србије може се уочити пад броја становника, а према последњем попису становништва 2011. године у односу на 2002. годину тај пад износи 311.139 људи или 4,15 % (Графикон бр.14).

Графикон бр.14: Тренд кретања броја становника Републике Србије према попису становништва за период 1921 до 2011. године⁸¹²

⁸⁰⁹ Nichiporuk Brian: *The Security Dynamics od Demographic Factorors*, op.cit. RAND, p. 3

⁸¹⁰ Jablonski David: *National Power*, op. cit. p. 131

⁸¹¹ Bartholomees J Boone: *Guide to national security policy and strategy*, U.S. Army War College, Carlisle PA 2006 Dostupno na: <https://www.comw.org/qdr/fulltext/0606bartholomees.pdf>

⁸¹² Попис 1991. године није у потпуности реализован у општинама Бујановац и Прешево, као и на територији Косова и Метохије, због албанског становништва које је бојкотовало попис. За ова подручја израђене су процене становништва, које су уврштене у ову табелу. Подаци за попис из 2002. и 2011. године не садрже податке за Косово и Метохију, јер на територији ове јужне српске покрајине нису постојали

Укупна просечна старост становништва Републике Србије износи 42,2 године, што значи да становништво у просеку две године старије у односу на попис из 2002. године. Просечна старост становника од 42,2 године у 2011. години, индекс старења од 1,22 и удео старог становништва од 65 и више година од 17,4% Србију сврставају у групу најстаријих држава у свету⁸¹³.

На овај закључак указују чињенице да је проценат младих до 14 године опао са 16,1% на 15,0%, а проценат старијих од 65 година и више повећан са 16,6% на 16,8%⁸¹⁴. Према интерпретацијама других аутора, према попису из 2011. године удео старих од 65 и више година је 17,4%⁸¹⁵. Међутим и поред наведених разлика, општи закључак је да је дошло до смањења младог а пораст старог становништва.

Република Србија од 1992. године бележи негативан природни прираштај. Тако је у периоду од 1991. до 2000. године забележен негативни природни прираштај од 144.618 становника (821.294 живорођених према 965.912 умрлих) или годишњи природни прираштај од -14.462 становника. У периоду од 2001. до 2011. године забележен је негативни природни прираштај од -377.066 (798.310 живорођених и 1.135.376 умрлих). То је уједно и основни разлог смањења броја становника у овом периоду, док знатно мањи удео има иселјавање становништва у иностранство⁸¹⁶.

Узроци депопулације у Републици Србији у актуелном тренутку леже у негативним демографским појава које су почеле још 1960-их година прошлог века. С друге стране Србија у периоду 2009.- 2011. године има високу општу смртности (14,2 на 1.000 становника) што је међу највећим у Европи. У периоду између два пописа стопа фертилитета у Србији била је у интервалу 1,59 - 1,36 као и у многим европским државама. Међутим у 2011. години ниво фертилитета је за 35% нижи од вредности које су довољне за просту репродукцију становништва⁸¹⁷ (Графикон бр.15).

услови за спровођење пописа. Извор: Републички завод за статистику - Демографска статистика, доступно на: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=164>

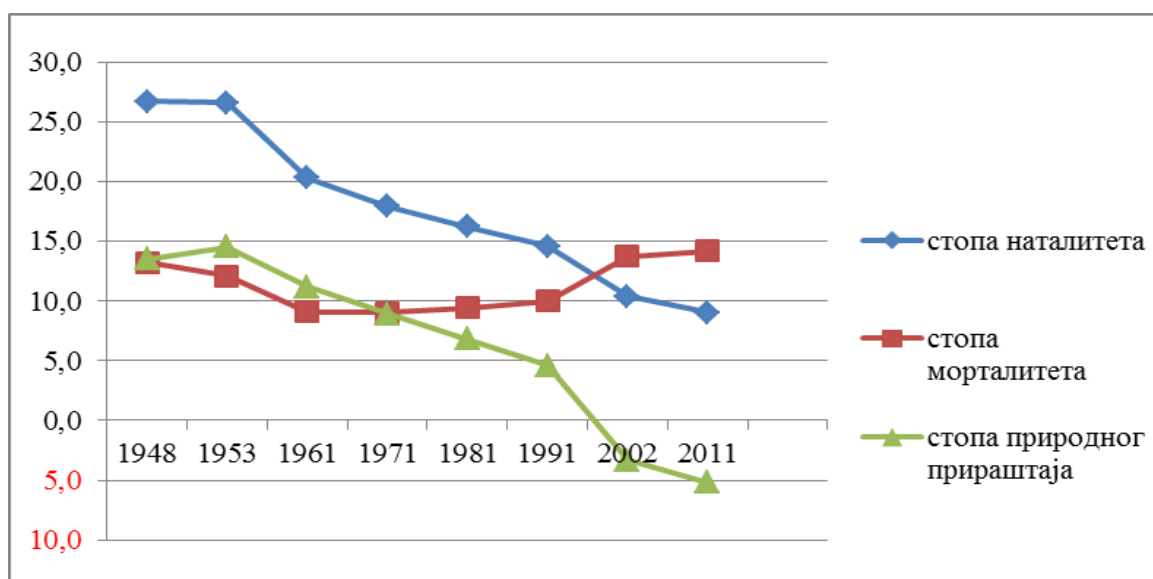
⁸¹³ Маринковић Иван: Попис становништва 2011. основне структуре популације Србије, *Демографски преглед*, бр. 47, Београд, 2013, стр. 1-4.

⁸¹⁴ Милојић Андра (ур.): *Статистички годишњак Републике Србије, Становништво*, Републички завод за статистику Републике Србије, Београд 2011, стр. 25-56.

⁸¹⁵ Ђурђев С. Бранислав: Колико деце треба Србији, *Демографски преглед*, бр. 20, Београд, 2004, стр. 1-4.

⁸¹⁶ Ђурђев Бранислав, Арсеновић Даниела: Популациона динамика у међупописном периоду, у: Никитовић Владимир (ур.): *Популација Србије почетком 21. века*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2015, стр. 52-56.

⁸¹⁷ Маринковић И.: Попис становништва 2011. основне структуре популације Србије, *Демографски преглед*, бр. 47, Београд, 2013, стр. 1-4

Графикон бр. 15: Промене виталних обележја становништва Републике Србије према попису становништва за период 1948-2011⁸¹⁸

Поред евидентног смањења броја становника, неповољни популациони показатељи су и унутрашње миграције становништва од мање урбаних према градским срединама. Смер миграционих кретања је у директној корелацији са степеном економске развијености одређене заједнице па су парадигме националне безбедности уско повезане са економским развојем друштва. То је највише изражено у граничним подручјима где одсељавањем становништва остају ови делови „непокривени“ народом, што за безбедност и одбрамбену способност државе може имати далекосежне последице⁸¹⁹. У прилог наведеном је и податак да је у периоду између два последња пописа становништва забележена стопа смањења становника за око 15% у Зајечарској, Борској, Пиротској и Топличкој области.

Оно што је у демографској структури повољно јесте образовни састав становништва, иако и овај сегмент није идеалан. Упоређујући пописе из 2002. и 2011. године приметан је тренд смањења неписмености и повећања степена образовања становништва. С тим у вези, највећи део становништва има завршену средњу школу (2002. године 41,07%, 2011. године 48,93%). Између два пописа значајно је повећан и број становништва са вишим образовањем (2002. године 6,52%, а 2011. године 10,59%) као и са високим образовањем (2002. године 4,51%, а 2011. године 5,65%). Анализирајући етнички састав становништва Републике Србије, уочава се да 83,3% чине Срби, Мађари 3,5%,

⁸¹⁸ Статистички годишњак Србије, Републички завод за статистику, Београд, 2012, стр. 30

⁸¹⁹ Степић М.: Геополитичке импликације српских миграција, у: *Српско питање-геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 273

(смањење за 39.000) Бошњаци и Муслимани 2,3% (11.000 више), Роми 2,1% (39.000 више) и Албанци, који су бојкотовали попис 2011. године. С друге стране су остале етничке групе које имају испод једног процента укупног становништва. Поред наведених етничких група, у структури пописа значајно је напоменути и велики број „неизјашњених“ (160.000 или 50% више него 2002), као и Југословена и оних који су изјаснили као непознато, те оних којима није утврђена етничка припадност, чиме се долази до укупне бројке од 300.000 (4%)⁸²⁰.

Потпуну слику демографске структуре државе дају и подаци о дијаспори која има посебан значај (Табела бр.16). Примери деловања дијаспоре били су значајни у ратовима на простору бивше СФРЈ. Тако је на пример до изненадног опоравка снага Ослободилачке војске Косова (ОВК) током лета 1998. године, делимично дошло и захваљујући ангажовању албанске дијаспоре на Западу. Хрватска дијаспора је такође имала свој значај и улогу у помоћи матици током ратних сукоба почетком 1990-их година⁸²¹.

држава	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Аустрија	40 194	62 820	67 060	87 844	70 488
Француска	27 864	33 559	22 357	27 040	20 231
Немачка	93 327	99 686	67 229	102 779	55 999
Швајцарска	67 23	24 990	37 441	65 751	41008
Шведска	8 819	12 351	9 929	14 049	10 925
Остале европске државе	5 025	7 562	11 508	53 745	52 673
САД	5 279	7 352	7 136	16 240	13 504
Аустралија	7 025	6 173	5 065	7 490	3 760
Канада	2 865	3 679	6 268	10 908	6 226
Укупно	169257	258172	233993	385846	274814

Табела бр.16: Подаци о грађанима Србије на раду - боравку у иностранству према попису становништва⁸²²

Када се ради о српској емиграцији од средине 1960-их Немачка и Аустрија⁸²³ су најважније државе пријема, али су временом изгубиле на својој атрактивности. За разлику од разлику од средине прошлог века, миграције на почетку XXI века указују да су миграторне струјања постала знатно дисперзивнија. Разлог наведеном је у чињеници да су државе Западне Европе имале у том период имале отворен пријем страних радника а од 1973. године „затворена врата“ у имиграционој политици.

⁸²⁰ *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*, Национална припадност, Књига I, Републички завод за статистику, Београд, 2012.

⁸²¹ Nichiroguk Brian: *The Security Dinamics od Demographic Factorors*, op. cit. p. 22.

⁸²² Станковић Владимир: *Србија у процесу спољних миграција*, Републички завод за статистику, Београд, 2014, стр. 16

⁸²³ Труд Алексис: *Геополитика Србије*, Службени гласник & Факултет безбедности, Београд, 2007, стр. 75.

Посебна карактеристика емигрантског становништва је да је далеко млађе од становништва Србије у земљи, са све већим уделом чланова породице у укупном српском емиграционом контингенту и релативно високом стопом наталитета емигрантског становништва. Међутим, посебно забрињава чињеница да је у нивоу школованих спољних миграната све већа заступљеност виших образовних нивоа. Пре четири деценије међу емигрантским становништвом из Србије било је 3.611 лица (2,1%) са завршеном вишом или високом школом, а према последњем попису регистровано је 41.185 лица (15,7%) таквих лица, што је повећање за више од једанаест пута у корист најобразованијег дела становништва⁸²⁴. На основу података из средстава јавног информисања може се закључити да је континуитет одласка високообразованих кадрова последњих година настављен још интензивније него у претходним деценијама, што упућује на закључак да ће овај тренд бити присутан и у будућем периоду.

На крају, будућа пројекција становништва посебно забрињава јер су процене да ће број становника Србије опасти на 6,8 милиона у 2030. години, односно на 6,3 милиона 2050. године. На тај начин се наставља опадајући тренд који постоји још од 1991. године⁸²⁵, а депопулација је основна одлика будућег периода. Разлоге за даље смањење броја становника у Србији треба тражити у чињеници да је просечна старост становништва 42,2 године као и негативни природни прираштај од минус 0,467 и релативно мали број становника (10,17%) који припадају групи „оптимално фертилним“ (становништво старости од 18 до 34 године)⁸²⁶. Најважнији резултат пројекције становништва јесте прогноза даљег развоја процеса демографског старења, не само због недовољног фертилитета за замену генерација и просечног животног века већ и због наслеђене старосне структуре. На наведено, поред осталог, указује и пораст просечне старости за коју се процењује да ће средином овог века износити 47 година. С тим у вези треба очекивати и све већу оптерећеност радног контингента од стране све већег броја старих припадника популације као и негативни ефекат и на систем одбране и безбедности.

5.4.6. Културолошки чиниоци

Потреба уважавања културних елемената у разматрању и изради стратегије безбедности није новијег датума, јер се може наћи у делима класичних теоретичара рата

---

⁸²⁴ Ibid, стр. 69.

⁸²⁵ Никитовић Владимир: *Демографска будућност Србије: имиграције као извесност*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 109

⁸²⁶ Пророковић Д.ушан, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, op. cit. стр. 354.

као што су Тукидид, Клаузевиц и Сун Цу⁸²⁷. Према модерним схватањима, улога културе се може посматрати кроз различите функције које она остварује, а за предмет овог рада од значаја је разумевање културе на стратешком нивоу јер се односи на утицај културних фактора у формулисању и имплементацији политике и стратегије, односно доношења одлука, понашања и деловања⁸²⁸. Стратешки приступ култури представља и концепт меке моћи који је између осталог заснован на култури, вредностима и идејама којим се делује на нечије понашање. С друге стране, савремене стратегије представљају уједно и комбинацију меке и тврде моћи које су међусобно повезане јер имају исти циљ да „утичу на понашање других“⁸²⁹.

Упоредо са променама у савременом друштву, долази и до разноврсних промена у култури која је постала експанзивна, а моћ која проистиче из културне сфере се скоро изједначила са политичком и финансијском моћи. Културна моћ представља моћ идеја, веровања, симбола, вредности, духовних оријентација⁸³⁰. Ова моћ проистиче из сфере која на специфичан начин повезује идејно и духовно и материјално и објективно са друге стране. Док финансијску моћ можемо квантификовати, мерење културне моћи је немогуће, јер је моћ идеја, симбола и веровања невидљива. Она може деловати на нивоу свесног или несвесног, а брзина прихватања одређене идеје или конзистентног скупа идеја зависи од својства индивидуе, групе или колективитета, од ефикасности средстава помоћу којих се шири и од контекста у којем се одвија перцепција идеја. Уколико је то контекст кога не испуњава барем делимично кохерентна култура, могућности испуњења овог простора новом културом или низом нових културних елемената знатно су веће.

Једну од основних компоненти националне културе представља елитна култура, која је најчешће у блиском односу са политичким и финансијским елитама националне државе. Елитна култура представља основу културног дигнитета једне нације и уједно је и показатељ њених стваралачких моћи. Тако на пример елитна култура својствена европским нацијама представља заједнички именоватељ европског културног идентитета, а ствараоци као што су Гете, Шекспир, Хегел, Моцарт, Леонардо де Винчи, заједно чине део европске културе. Поред тога, великим нацијама је својствено и поштовање традиције која уједно представља и показатељ трајања народа кроз историју. У традицији су садржана историјска сећања на догађаје који су од посебног значаја за народ као што су сећања на битке, трагедије, успоне, достигнућа као и митови који се преносе усменим и

---

⁸²⁷ Baylis John, Wirtz J. James, Cohen Eliot, Gray S. Colin: *Strategy in the Contemporary World: an introduction to strategic studies*, Oxford University Press, 2nd edition, 2007, p. 84

⁸²⁸ Kim Jiyul.: *Cultural Dimensions of Strategy and Policy*, U.S. Army War College, Carlisle PA 2009, pp. 4-7.

⁸²⁹ Ney J. Joseph.: *The Powers to Lead*, Oxford University Press, 2008, p. 39

⁸³⁰ Guo Jiemin: *Cultur power and Conflict in International Relations*, Chapter III, www.crp.org/book/Series03/III-20/contens/htm

писаним путем а чије се трајање мери вековима, при чему се њихова истинитост не доказује⁸³¹. Значај традиције недвосмислено произилази из историјског корена нације у коме се налази етнос кога држи на окупу вера у заједничко порекло. С тим у вези је и чињеница да постојање осећања континуитета међу генерацијама унутар једне заједнице представља уједно и основу колективног (националног) идентитета. Поред културних чинилаца, као недвосмисленог садржаја националног идентитета постоје мишљења да и геополитички положај народа који насељава одређен простор представља један од чинилаца који одређује његов идентитет⁸³².

Код већине елемената који чине националну културу континуитет је услов њиховог постојања, јер култура не траје само један дан па је традиција увек њена компонента и поред евентуалних различитих идеолошких и политичких ставова. Међутим, у модерним друштвима масовна култура добија превласт у односу на народну културу која се са друге стране мора чувати од потпуног пропадања, иако њени елементи као што су обичаји и стара веровања егзистирају унутар свих слојева једне националне популације и поред процеса глобализације. У околностима процеса глобализације многе државе се окрећу очувању традиције као посебно значајне вредности⁸³³.

У дефинисању нације најчешће се користе појмови територије, државе, али и језика, историје и традиције, који по свом садржају припадају ширем одређењу културе⁸³⁴. С тим у вези, недвосмислено се може закључити да култура представља компоненту нације, што индиректно указује да културни идентитет представља део националног идентитета.

Национални идентитет је присутан у одређеном друштву и у директној је зависности од жеље нације да сачува свој идентитет у актуелним историјско-друштвеним околностима. С обзиром да идентитет представља променљиву категорију, да би могао да опстане он мора бити прилагодљив времену кроз које пролази, али се мора водити рачуна да основне карактеристике идентитета остану исте и препознатљиве за друге нације. Национални идентитет мора представљати скуп најбољих карактеристика једне нације што непосредно указује на генерацијско препознавање онога што је одређена нација даје човечанству. Прихватањем нових идеја као и њихово прилагођавање сопственим особеностима нација на најсигурнији начин чува сопствени идентитет. С тим у вези, битно је да уз опстанак идентитета у будућем времену, нација прихватањем новог наставља да

---

⁸³¹ Чупић Чедомир: *Политичка антропологија*, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 157-167.

⁸³² Батаковић Душан: *Српско, југословенско и европско искуство-Скица за једну теорију дисконтинуитета*, Зборник Србија и Европа, Београд, 1996, стр. 123.

⁸³³ Штрбац Лорна: *Глобализација и национална култура*, Културно образовни центар Шид, 2007, стр.94-98

⁸³⁴ *Ibidem*, стр. 89.

чува своје корене и своје националне карактеристике⁸³⁵. Поред тога, не треба заборавити да масовна култура и масовни медији остварују посебан утицај на изградњу националног и културног идентитета, што у крајњој линији утиче на место и положај који нација заузима у међународном поретку али и на последице тога, јер друге нације на тај начин перципирају одређену нацију. У потпуном објашњењу улоге масовне културе најбољи пример представља америчка филмска индустрија која у потпуности прати америчку спољну и унутрашњу политику. Тако је и рат на простору бивше СФРЈ постао тема америчке филмске индустрије у којој су Срби заузели место „лоших момака“и уједно постали предмет стигматизације.

Приликом анализе културног сектора изузетно је важно размотрити тај сектор са аспекта заштите етничких мањина, нарочито када живе у релативно малом проценту или су размештене на великом подручју, због чега њихова културна аутономија има посебан значај. Културна аутономија подразумева право етничке мањине на изражавање посебности и различитости у вишеетничком окружењу, као и право на очување сопственог идентитета. То је посебно значајно за етничке мањине које су бројчано мале и културна аутономија им представља једини облик заштите, јер у супротном може доћи до изумирања и асимилације. Зато је важно да савремено друштво поред поштовања етничких, културних, језичких и верских идентитета сваке личности, осигура и услове за заштиту и развој тог идентитета које се постиже културном аутономијом⁸³⁶.

Када је реч о националним мањинама у Републици Србији (Табела.бр.17), оне своју културну аутономију остварују коришћењем језика и писма у службеној употреби, оснивањем васпитних и образовних установама, културних и етничких друштава, медија (радија, телевизије, новина) као и кроз заштиту културне баштине. Република Србија спада у групу држава које су вековима пролазиле кроз различите политичке, економске и културне трансформације и која је, и поред историјских потешкоћа које су те промене условиле опстала кроз време. Уједно то је држава која има дугу државотворну историју и традицију и старе симболе који већ вековима означавају њен национални и државни идентитет (грб, застава, језик, писмо, вера, митови, предања и друго). Поред тога, Србија има и свој историјски животни простор који се, мање (више), уклапа у њене државне границе али и значајан број припадника српског народа живи ван њених официјелних државних граница што не би требало да ремети наведену констатацију. Међутим, знатно већи проблем на почетку овог века, представља чињеница да се ради о национално мешовитој средини у којој национална осећања како, српског (већинског), тако и других

⁸³⁵ Dženkins Ričard: *Etnicitet u novom ključu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001, str. 91

⁸³⁶ Tatalović Siniša: *Globalna sigurnost i etnička sukobi*, Politička kultura, Zagreb, 2010, str. 43

мањинских народа нису на адекватан начин историјски проживљена. Наиме, током последње две деценије национална осећања су обично усмеравана у правцу мржње и сукобљавања. Политичка криза започета осамдесетих година прошлог века је током деведесетих доживела потпуну кулминацију, у ком се границе етничких група представљају као границе непомирљивих идеологија и подела (ми и они)⁸³⁷.

Етничка припадност	%	Верска припадност	%
Срби	83,3	православци	84,6
Мађари	3,5	католици	5
Бошњаци	2	муслимани	3,1
Роми	2,1	протестанти	1
Југословени	1,1	атеисти	1,1
Црногорци	0,9	Остали	0,8
Остали	8	неизјашњени	4,5

Табела бр. 17: Етничка и верска структура Републике Србије⁸³⁸

Од многобројних митова српског народа, највећи од свих је косовски мит које остао и опстао као симбол српског јунаштва али и страдања. У њему је између осталог садржана идеја о континуитету српске државности и српске културе. Поред косовског мита не смемо заборавити и српске народне (јуначке) песме које су преношене са колена на колена и остале упамћене као такве. Оне између осталог садрже и историју српског народа његовим митовима и легендама, веровању односу према животу и смрти и уједно представљају национално надахнуће српског народа⁸³⁹.

С обзиром да народ може имати своју територију, државу, националне и државне симболе, религију, али уколико током времена дође до потискивања матерњег језика у корист неког другог, доћи ће пре или касније до оног основног темеља на коме се гради национални идентитет. Губљење саме основе идентитета траје веома дуго, а испољава се између осталог и у све већој употреби страних речи и израза, све „популарнијем“ учењу страних језика. То је појава која је распрострањена и у српском друштву у коме се све више употребљавају првенствено појмови из енглеског језика при чему се заборављају

⁸³⁷ Миладиновић Слободан: Проблем колективног идентитета у фрагментисаном друштву Србије, у: *Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана*, Филозофски факултет –Универзитет у Нишу, Ниш, 2005, стр. 96.

⁸³⁸ Tatalović Siniša: *Globalna sigurnost i etnička sukobi*, op.cit. str. 265,268

⁸³⁹ Стевановић Бранислав: Организам, традиционализам и ауторитарност као елементи етничког и политичког идентитета (политичке културе) Срба, у: *Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана*, Филозофски факултет –Универзитет у Нишу, Ниш, 2005, стр. 112.

домаће речи које су чак и прикладије за употребу. Поред српског језика на „удару“ масовне културе је и ћирилично писмо као посебна особеност српске културе. Иако је уставним одредбама ћирилично и латинично писмо изједначено у складу са модерним демократским вредностима, у свакодневном животу можемо уочити подређен положај националног писма, јер латиница има примат а уочљив је раст употребе и енглеског писма.

Дисконтинуитет националне идеје и српске државности унео је пометњу код свих вођа и режима који су тежили (ре)конструкцији српског идентитета. Међутим, оно што Србију чини другачијом од већине постјугословенских држава је непрекидна поларизација унутар истог етноса, дуж линија патријархално-модерно и урбано-рурално. Чак се и постојање супарничких пројеката изградње и консолидације нације у Србији (четници-партизани, исток-запад, ћирилица-латиница) може сврстати под ову основну дихотомију. Савремена Србија постала је поприште супарничких пројеката изградње нације након што су четници у јавном дискурсу представљени као „борбена језгра“ националног антифашизма, а њихов покрет законом изједначен с партизанским. Поред тога за Србију је карактеристично и позитивно вредновање сопствене националне заједнице, док је однос према према суседним нацијама оптерећен антипатијом и ксенофобијом, при чему су криза националног идентитета, страх и неповерење знатно наглашенији од међуетничке мржње. С друге стране, највећи број српских симбола везан је уз православно-хришћански идентитет, владарске династије и народне обичаје. Поред српских државних симбола, у националне симболе спадају и српски језик, ћирилично писмо, народни јунаци, народна ношња и слично. И поред утицаја православне цркве, грађани дају приоритет свом државном идентитету над етничким самоодређењем које поред других ентитета, потенцира црква. С тим у вези рурално становништво даје предност етничком над грађанским идентитетом, док урбано становништво придаје мању важност етничком пореклу⁸⁴⁰. Поред тога, резултати истраживања указују да је лојалност грађана према нацији, држави и цркви варира према степену образовања и старосној доби. Што је ниво образовања нижи, то је већа лојалност, док старији грађани показују беспопштудну оданост пројекту изградње нације⁸⁴¹.

Један од кључних чинилаца идентитета српског народа је Српска православна црква (СПЦ). Реч је о аутокефалној (управно самосталној) православној цркви у рангу патријаршије, која заједно са осталим православним црквама чини јединствену Источну

---

⁸⁴⁰ Jovanović Vladan: Serbia and the Symbolic (Re)Construction of the Nation in: Kolstø Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014, pp. 112-113

⁸⁴¹ *Strategies of symbolic nation-building in West Balkan states: intents and results*, dostupno na: <https://www.hf.uio.no/ilos/english/research/projects/nation-w-balkan/>

хришћанску цркву. Претеча СПЦ је Жичко-пећка архиепископија, која је залагањем Светог Саве Немањића стекла управну самосталност 1219. године. У време цара Стефана Душана Немањића, Жичко-пећка архиепископија је прерасла у Пећку патријаршију, аутокефалну православну цркву са седиштем у Пећи, која је постојала у периоду између 1346. – 1463. и 1557. – 1766. године. Савремена Српска православна црква је успостављена 1920. године уједињењем месних православних цркава на територији новоосноване Краљевине Срба Хрвата и Словенаца. До тада су на том простору постајале управно самосталне цркве: Београдска митрополија, Карловачка патријаршија и Цетињска митрополија, те полусамосталне Буковинско- далматинска митрополија и Митрополија дабробосанска. Надлежност СПЦ над православним верницима у Јужној Србији (данашњој Македонији) је стечена споразумом са Цариградском патријаршијом те забраном деловања Бугарске православне цркве. На челу Српске православне цркве је патријарх српски, кога бира Свети архијерејски сабор, састављен од архијереја СПЦ. Српска православна црква данас има епархије и парохије у Србији и свим државама насталим на простору бивше СФРЈ, као и у другим земљама у Европи, Северној Америци, Аустралији те другим просторима у свету где живе њени верници. У новије време, присутни су покушаји неканонског одвајања од СПЦ и успостављања самосталне Македонске и Црногорске православне цркве.⁸⁴²

Српска православна црква је током историје имала и једну посебну функцију, какву цркве другим земљама углавном нису имале. СПЦ је наине, у околностима непостојања српске државе под отоманским ропством, у периоду од XV до XIX века преузела не само верско него и политичко вођство српског народа⁸⁴³.

Црква је остала нераздвојиво везана за национални идентитет, а након распада Југославије црква је служила као средство националне кохезије. Поред тога, она је била значајна за косовске Србе нарочито у недостатку одговарајуће институционалне подршке све своје наде положили у СПЦ⁸⁴⁴.

5.4.7. Енергетски чиниоци

Енергија и енергетски извори су одувек представљали један од најважнијих извора националног богатства и националне моћи држава и један од основа на којима држава гради свој економски и политички положај и престиж у свету. Државе богате енергентима

⁸⁴² Микић Григорије: *Преглед историје хришћанске цркве*, Православље, Београд, 2014, стр. 72-74.

⁸⁴³ Bieber Florian: *Serbia in the 1990s: The case of an ethnic semi-democracy*, in: Priit Jä rve: *Ethnic Democracy: Models and Reality*, LGI, Bydapest, 2005, p. 168

⁸⁴⁴ Jovanović Vladan: *Serbia and the Symbolic (Re)Construction of the Nation* in: Kolstø Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014, p. 105

постају геостратешки врло значајне, нарочито за оне чије индустрије захтевају велике количине енергената. С друге стране, друштвени напредак је неминовно условљен индустријским развојем који, између осталог, зависи и од обезбеђења континуиране доступности енергената.

Енергенти представљају значајно безбедносно питање и коришћење синтагме „енергетска безбедност” има своје оправдање, као и место у стратегијама националних безбедности многих земаља. Тако је, на пример, у стратегији националне безбедности САД проблему осигурања довољне количине енергената дат приоритетан значај у обезбеђивању енергетске независности путем отварања, интеграције и расподеле енергетског тржишта, али и проширивањем опсега енергетских снабдевача. Тежиште свеобухватне енергетске стратегије САД је што мање ослањање на иностране енергетске изворе⁸⁴⁵.

Са аспекта енергената и енергије уопште, указује се на постојање три категорије држава. У прву групу спадају државе извозници, за које је од посебног значаја континуирано одржавање захтева за енергентима који се извозе, што уједно подразумева и повећање државних прихода. За државе у развоју главна брига је промена цена енергије и утицај тих промена на њихов даљи развој. Посебну групу чине државе зависне од увоза енергије, за које је од посебног значаја доступност енергентима (првенствено нафтом и гасом), у довољној количини по приступачним ценама⁸⁴⁶.

Нафта, гас и електрична енергија су главне тачке у фокусу разматрања енергетског проблема⁸⁴⁷, иако постоји и уже одређење које се везује искључиво за гас и делимично за нафту⁸⁴⁸. Сложено стање енергетске зависности је највећа слабост која се неповољно одражава на енергетску стабилност Србије. Иако је укупна стопа енергетске зависности⁸⁴⁹ на први поглед прихватљива и износи око 31,4% (Табела бр. 18), јер је у поређењу са Европском унијом (54,0%) изузетно добро, али је основни проблем велика енергетска зависност од увоза нафте и гаса. С друге стране стопу енергетске зависности треба посматрати у контексту смањене индустријске производње.

---

⁸⁴⁵ Видети: *The National Security Strategy of the United States of America*, December 2017, p. 22, dostupno na: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

⁸⁴⁶ Yergin Daniel: *Ensuring Energy Security*, *Foreign Affairs*, Vol. 85, No 2, Council of Foreign Relations, New York NY 2006, pp. 69-71.

⁸⁴⁷ *Ibidem*, p. 70.

⁸⁴⁸ Симурдић Милан: Гасна криза и енергетска безбедност, *Међународна политика*, Год. LX, бр. 1133, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009, стр. 53.

⁸⁴⁹ Стопа енергетске зависности једне државе представља однос нето увоза енергената и укупне потрошње енергената. Стопа енергетске зависности одређеног енергента представља однос нето увоза тог енергента и његове укупне потрошње.

	2010. година	2012. година	2014. година	2016. година	2018*. година
домаћа производња (Mten)	9, 744	10, 774	9, 432	10, 845	10,616
увоз (Mten)	6, 292	4, 872	4, 937	6, 195	7,073
Извоз (Mten)	0, 982	0, 851	1, 214	1,413	1,119
нето увоз (Mten)	5, 309	4, 871	3, 723	4, 764	5,954
стопа енергетске зависности (%)	35, 48	27, 68	27, 90	30, 31	35,77

Табела бр. 18: Стопа енергетске зависности Републике Србије за период 2010-2018⁸⁵⁰

Република Србија око 75% нафте и њених деривата и 80% природног гаса обезбеђује из иностранства, а тренутно се највише гаса увози из Руске Федерације, с тенденцијом потпуног везивања за руски гас. С тим у вези, Република Србија је била једна од држава коју је највише погодила криза прекида испоруке гаса током 2009. године јер користи маршруту кроз Украјину. Поред тога, није изнађена могућност за диверсификацију испоруке гаса изградњом интерконектора са Бугарском и Хрватском, што додатно усложњава постојећу зависност. Слична је ситуација и с нафтом и нафтним дериватима, при чему треба очекивати да количине нафте и гаса који се производи у Србији буду смањене у наредном периоду.

У складу с проценама *World Energy Outlook* из 2015⁸⁵¹, очекује се да ће до 2040. године потражња за примарном енергијом бити увећана за 37%, с тим да ће потрошња природног гаса порасти за 50%, а нафте за 10%. Ови трендови имаће неповољне последице по енергетску безбедност Србије. То се уочава и на основу процена *Енергетске стратегије Србије*⁸⁵² из 2014. где се пројектује да ће увозна зависност од природног гаса, 2030. године бити чак 97%, док ће увоз нафте порасти на више од 90% укупне потрошње. То значи да било какав поремећај односа на путу између Србије и Руске Федерације има потенцијал да битно утиче на снабдевање Србије нафтом и гасом. Поред тога, увоз гаса могу да поремете и односи између држава кроз које гасовод пролази, као што је већ био случај у кризама на релацији Украјина-Русија. Посебно проблематична категорија је увоз

⁸⁵⁰ Енергетски биланс Републике Србије за наведене године, при чему су за 2018. годину процењене вредности. У наведеним подацима нису уврштени они који се односе на простор Косова и Метохије. Извор: Енергетски биланс Републике Србије. за наведене године

⁸⁵¹ *World Energy Outlook 2015*, доступно на: <http://www.worldenergyoutlook.org/weo2015/>

⁸⁵² Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030, доступно на: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/akta_procedura/2014/113-14Lat.pdf

гаса у Србију јер се користи само један улаз са ограниченим капацитетом што је отежавајуће у условима повећане потребе за овим енергентом.

С друге стране, када се ради о структури енергетских резерви Републике Србије, општи закључак је да је она изразито неповољна, јер су резерве квалитетних енергената као што су нафта и гас веома мале и чине око 1% у укупном билансу резерви. У преосталом делу енергетских резерви учествују разне врсте угља, првенствено нискоквалитетни лигнит (Табела бр.19). Сама чињеница да Република Србија поседује одређени енергетски потенцијал у угљу и хидроенергији ствара перспективу за смањење енергетске зависности, али је за то потребно и повећање енергетске ефикасности која тренутно није на потребном нивоу.

Енергетски ресурс	Експлатационе резерве	Геолошке резерве
Лигнит (површинска експлоатација)	2616	3753
Камени и мрки угаљ (подземна експлоатација)	125	130
Нафта и природни гас	20	60

Табела бр. 19: Фосилне резерве горива у Републици Србији⁸⁵³

Међутим, посебан проблем је недостатак резерви средњег и висококалоричног угља, а актуелне процене указују да су постојеће резерве довољне за експлоатацију у наредних 50. година. Поред тога, и превелико ослањање на фосилна горива као и дисбаланс између геолошких и експлоатационих резерви угља, нафте и природног гаса, упућује на будуће могуће неизвесности у располагању овим резервама у будућности. Посебно је отежавајућа околност да је коришћење угља доминантно у производњи електричне енергије (64,1%), док хидроенергетски потенцијал учествује са 34,5%, а природни гас са 1,4%⁸⁵⁴. С друге стране, Република Србија поседује природне погодности за коришћење обновљивих извора, али се они занемарљиво користе осим водених токова у великим хидроелектранама.

Посебно је отежавајућа околност да Република Србије није искористила свој геостратешки положај, будући да се налази на простору који је између произвођача и зависника од енергената. Као транзитна држава Република Србија може постати важан партнер у функционисању енергетске инфраструктуре, на тај начин што уједно искључује

⁸⁵³ Закон о просторном плану Републике Србије од 2010 до 2020. године, стр. 8.

⁸⁵⁴ Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијом до 2030. године, стр. 13

било какве врсте ризика од произвођача до крајњих потрошача. Могућност да постане значајан играч у гасној инфраструктури Европе постојала је изградњом Јужног тока, али услед противуречност геополитичких сила до реализације овог пројекта није дошло, тако да је пропуштена прилика да Србија добије своје место у гасној инфраструктури Европе. Актуелна прилика да се измени овакав положај је „Турски ток“ у коме постоје могућности да и Србија буде његов део. У том случају Србија би постала транзитна држава што уједно и подразумева и бржи економски раст као и финансијску добит. Када је реч о “Турском току“, он је првенствено намењен за испоруку гаса Турској, али је планиран и једна крак пролази преко јужне и југоисточне Европе.

5.4.8. Еколошки чиниоци

У класичним истраживачким правцима у безбедносним студијама, међу којима посебно место заузима реализам, проблем окружења са еколошког аспекта није имао своје посебно место. Основни разлог лежи у чињеници да су реалисти употребљавали уже одређење појма безбедности у коме је држава референтни објекат и где се безбедност достиже претњама или употребом силе. Поред тога, реалисти су сматрали да проблем животне средине припада области „ниске“ политике, односно да то није питање „високе“ политике, као што је безбедност. Оваква схватања указују на покушај реалиста да креирају хијерархију претњи, између оних који се легитимно могу укључити у безбедносну агенду и оне које тој агенди не припадају. С друге стране, конструктивисти и постструктуралисти критиковали су уска виђења реалиста, уз оцену да су безбедносне претње друштвено изграђене. Највише иновативан и примишљен покушај концептуализације друштвене изградње питања безбедности дала је теорија секуритизације у оквиру критичког приступа безбедности⁸⁵⁵. Оправдање за наведено можемо наћи у све израженијим променама животне средине и недвосмисленом утицају природног окружења на друштвене прилике. На тај начин је питање угрожавања природног окружења уврштено у модерну теорију и праксу безбедности⁸⁵⁶.

У најопштијем значењу еколошка безбедност обухвата релативну безбедност јавности од еколошких опасности које могу бити проузроковане природним или људским деловањем. Еколошка безбедност може бити нарушена људским деловањем а узроци су незнање, инциденти, лоше управљање или пројектовање и слично. Посебна карактеристика еколошке безбедности лежи у чињеници да се њени узроци могу наћи

⁸⁵⁵ Trombetta Maria Julia: Environmental security and climate change: analysing the discourse, *Review of International Affairs*, Vol. 21, No. 4, Cambridge UK, 2008, p. 587.

⁸⁵⁶ Бошковић Милица: *Изазови индустријског друштва: нове технологије и еколошка безбедност*, Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 26.

унутар или изван државних граница. Поред наведеног, еколошка безбедност се одређује и на начин да она у суштини повезује услове животне средине са условима укупне безбедности. С тим у вези, еколошка безбедност обухвата решавање проблема који могу настати услед недостатка ресурса, деградације животне средине, биолошке опасности, климатских промена и другог. Поједини аутори под овим појмом подразумевају способност нације или друштва да адекватно одговори на недостатак „животне средине“ као и ризицима и нежељеним променама у животној средини или напетостима и евентуалним сукобима⁸⁵⁷. Еколошка безбедност се најједноставније може дефинисати као „минимизација ризика или вероватноћа да се искусе негативне последице еколошких промена“. С друге стране, под еколошком небезбедношћу дефинише се стање еколошког поремећаја које узрокује конфликтима⁸⁵⁸.

Деградација животне средине је важан фактор који може да изазове или допринесе неповољној националној безбедности, првенствено у смислу политичке нестабилности или насилних сукоба, а у крајњој линији може довести и до миграција становништва са одређеног простора. Тако, на пример, ако на одређеном простору дође до крчења шума и хемијског акцидента, обе појаве имају једну заједничку особину – да представљају претњу безбедности услед штете нанете животној средини. Узимајући у обзир чињеницу да животна средина не познаје наметнуте границе, не може се искључити могућност да се последице наведених појава прошире и ван граница државе, што може постати проблем знатно ширег простора (међународни проблем), како у еколошком, тако и у безбедносном смислу, а може довести и до повећања тензија и стварања услова за оружани сукоб. Укратко, постоје четири општа типа конфликта који могу бити у вези са питањима животне средине:

- етничко-политички сукоби,
- сукоби повезани са миграцијама (унутар земље, преко граница и демографски узрокована миграција),
- међународни конфликти око ресурса, и
- еколошки конфликти услед фундаменталних глобалних еколошких промена⁸⁵⁹

Главни природни ризици којима Република Србија може бити изложена су: велике кишне падавине које изазивају поплаве, олује, град, одроне и клизишта, екстремно ниске или високе температуре, велике количине снежних падавина и могућност снежних лавина,

---

⁸⁵⁷ Barnett Jon: *The Meaning of Environmental Security, Ecological Politics and Policy in the New Security*, ERA, Zed Books, London UK, 2001, pp. 15–25.

⁸⁵⁸ Бошковић Милица: *Изазови индустријског друштва: нове технологије и еколошка безбедност*, op. cit. стр. 27.

⁸⁵⁹ Chris King W.: *A Strategic Analytic Approach to the Environmental Security Program for NATO*, US Army, Kansas, 1999.

суше и могућност избијања шумских и пожара отвореног простора, земљотреси, епидемије сточних болести и друге појаве које могу угрозити здравље и животе људи и изазвати велику штету. Наведене опасности су честа појава на простору југоисточне Европе и постоји реална могућност појаве прекограничних ефеката те потреба координације активности две или више држава истовремено. Детаљан приказ постојећих ризика свих врста на територији Републике Србије садржан је у Стратегији заштите и спасавања, која уједно представља оквирни документ за будуће активности⁸⁶⁰.

Према подацима Међународне базе података о катастрофама (EM-DAT) у периоду од 2000. до 2011. године у Србији је био доминантан ризик од природних катастрофа у односу на техничко-технолошке акциденте. Највеће катастрофе забележене у Републици Србији су били земљотрес 2010. у Краљеву у коме је било угрожено 27.030 становника и поплаве у 2014. години које су директно или индиректно угрозиле 1,6 милиона становника у 38 општина и градова.⁸⁶¹ У укупном броју катастрофа оне које су природног порекла чине око 62% од чега 53 % се односи на поплаве, земљотреси 13%, екстремне температуре 27% и епидемије 7%.

Србија је значајно изложена природним катастрофама, нарочито оним које су изазване глобалним климатским променама (хидрометеоролошким опасностима)⁸⁶². У извештајима компетентних међународних институција закључено је да Република Србија „није постигла адекватан степен интегрисаности климатских промена у њене развојне стратегије и потребан степен знања о њима“, те да су „институционални капацитети и доступност технологије још увек далеко од потребног за ефикасан и ефективан одговор на последице“⁸⁶³. Поред наведеног, утицај климатских промена се огледа и у променама температуре и падавина у односу на просечне годишње вредности. На основу статистичких података евидентан је пораст средњих годишњих температура од 0,04% °C/ години у земљи.

Значајан извор загађења у Републици Србији су и антропогени извори као што су нетретирани индустријске и комуналне воде, отпадне воде из пољопривреде, са одлагалишта отпада, као и загађења изазвана саобраћајем, те загађења из термоелектрана. Пад квалитета воде може се делимично приписати и прекограничном загађењу водотокова који долазе у Србију из других земаља, а који су загађени нафтом, тешким металима и

⁸⁶⁰ Национална стратегија заштите и спасавања, „Службени гласник Републике Србије, бр. 86/11.

⁸⁶¹ *Поплаве у Србији 2014*, UN Serbia & EU Mission & World Bank Group, Београд, 2014, стр. 9-10.

⁸⁶² *Technical Report/No13/2010 - Mapping the impacts of natural hazard and technological accidents in Europe: An overview of the last decade*, European Environmental Agency, Copenhagen DK 2010, доступно на: www.eea.europa.eu/publications/mapping-the-impacts-of-natural/mapping-the-impacts-of-the.pdf

⁸⁶³ *Global risk identification program - GRIP, Serbia Assessment Report*, доступно на: www.gripweb.org/gripweb/gripweb/sites/default/files/Serbia%20assessment%20report%20from%20government%20input_SRBinput_o.pdf

органичним компонентама. Иначе, Србија има само 8% воде која потиче са њене територије, а преосталих 92% чине транзитне воде⁸⁶⁴. Најлошији квалитет је детектован на површинским водама (рекама и каналима) у Војводини где концентрација загађујућих материја готово половине узорака није у прописаном распону⁸⁶⁵. За загађење вода у Србији један од узрока је и недостатак одговарајућих постројења за пречишћавање комуналних отпадних вода, нарочито у великим градовима.

Квалитет ваздуха је посебан проблем у урбаним агломерацијама, за које је карактеристична присутност загађујућих материја, у обиму који премашује дневне граничне вредности. Посебно је забрињавајућа концентрација азот диоксида у урбаним подручјима, а нарочито у општини Бор⁸⁶⁶. Поред наведеног, петрохемијска индустрија је један од главних загађивача ваздуха у свету, а у Србији су то рафинерије нафте у Новом Саду и Панчеву. Ове рафинерије представљају ризик и претњу по здравље људи и животне средине уопште. Према подацима званичних државних органа, у 2013. години забележен је податак о загађеном ваздуху на територији града Ваљева, док је у Бору, Ужицу, Београду и Смедереву у истом периоду регистрован прекомерно загађен ваздух (III категорије). У истом периоду у Новом Саду, Нишу и Панчеву ваздух је био чист или незнатно загађен, јер нису прекорачене граничне вредности концентрација ни за једну загађујућу материју⁸⁶⁷.

Специфичан проблем Републике Србије су и еколошке последице НАТО бомбардовања СР Југославије у периоду од 24. марта до 9. јуна 1999. године. Повећан утицај ратних дејстава на стање еколошког система је уједно и карактеристика савремених ратова (Вијетнамског и Заливског рата и рата у Босни и Херцеговини). При томе су најопаснији еколошки ефекти војних активности везани за употребу муниције са осиромашеним уранијумом која је на простору Републике Србије највише коришћена на простору јужно од Враћа. Према подацима Уједињених нација, на простору Косова и Метохије, посебно према граници са Албанијом испалено је око 30 хиљада пројектила са осиромашеним уранијумом, а око 2.500 на простору уже Србије. Током НАТО бомбардовања уништено је 78 индустријских постројења. Такође, уништено је или оштећено 45 енергетских постројења, што је за последицу имало испуштање на хиљаде

---

⁸⁶⁴ *Преглед стања животне средине Република Србија – II преглед*, Економска комисија за Европу - Комисија за програмску политику у области заштите животне средине, доступно на: www.unece.org/fileadmin/Dam/env/epr/epr_studies/native/Serbia%20II.pdf

⁸⁶⁵ *Serbia country briefing – The European environment — State and Outlook 2015*, European Environmental Agency, Copenhagen DK 2016, p. 3, доступно на: <https://www.eea.europa.eu/downloads/b040686631354c7eb3af56c9fecdb2ad/1507632400/serbia.pdf>

⁸⁶⁶ *Ibidem*, стр. 1

⁸⁶⁷ *Стање животне средине у Републици Србији, кратак преглед*, Агенција за заштиту животне средине, Министарство пољопривреде и заштите животне средине, Београд, 2015, стр. 10-11

тона канцерогених и токсичних хемикалија, укључујући и токсичне материје које су према Стокхолмској конвенцији стављене на листу забрањених. Поред тога, треба додати и да је око 150 хиљада тона нафте и нафтних деривата и око 367 хиљада тона керозина било запаљено током агресије на СРЈ⁸⁶⁸.

Поред наведених еколошких специфичности, посебан негативни допринос даје недовољна изграђеност еколошке свести и културе грађана. Разлог наведеном лежи у чињеници да угрожавање околине може потицати и из понашања појединца или друштвених група. Зато је друштвена свест као однос према најважнијим животним питањима важан фактор еколошке безбедности. Еколошка свест обухвата образац живота, који поштује природне законе и усклађен је са њима, и који подстиче да се од природе узима само онолико колико је потребно за обезбеђивање основних људских потреба. У обликовању еколошке културе потребно је планско развијање еколошке свести, односно развијање знања и понашања о човековој животној средини, односу према њој, очувању и унапређењу средине током читавог живота⁸⁶⁹. С друге стране еколошка култура која подразумева заштиту животне средине је по свом садржају и обиму знатно шира и обухвата између осталог „став о неопходности усклађивања природе, друштвених потреба и потреба човека али и познавање природних процеса живог и неживог света, познавање негативних ефеката потенцијалних разарајућих дејстава и могућности њиховог спречавања и сузбијања“⁸⁷⁰.

С тим у вези, често се из медија можемо информисати о испуштању различитих хемијских супстанци у водотокове, стварању нелегалних депонија и слично. Ове појаве су, између осталог, и последица недовољне развијене еколошке културе у нашем друштву. То је уједно и одраз вишегодишњег немара и недовољно развијене свести очувања човекове околине. Поред наведених фактора ништа мање није значајно и неспровођење прописа којим су регулисани поступци у вези складиштења, одлагања и рециклаже опасног отпада, као и застарела производна постројења и недовољна заступљеност „чистих технологија“ у индустрији.

5.4.9. Безбедносна процена националног нивоа

---

⁸⁶⁸ Vujčić Jasmina, Antić Dragoljub: *Environmental Recovery of Yugoslavia*, Institute of Nuclear Sciences, Belgrade, 2001, p. 829, доступно на: <http://www.socphyschemserb.org/en/enry2001/>

⁸⁶⁹ Бјелајац Жељко, Дашић Драган, Спасовић Милован: Еколошка политика ЕУ и њен кривично-правни оквир, *Међународни проблеми*, Год. LXII, бр. 4, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 577-580.

⁸⁷⁰ Стајић Љубомир: Безбедносна култура као фактор заштите животне средине, *Зборник радова Правног факултета* бр. 4, Нови Сад, 2014, стр. 81.

Стратегија спољне политике Републике Србије базирана на четири центра моћи може представљати препреку даљим европским интеграцијама земље. С обзиром на противуречности и погоршане односе кључних међународних субјеката можемо очекивати преиспитивање садашњег положаја Србије од стране великих сила. С тим у вези, било какво приближавање Србије једној од сила неће бити прихваћено од других са одобравањем. Унутрашња политика Србије остаће оптерећена поделама по питањима од националног значаја (косовски проблем, чланство у НАТО и ЕУ, сарадња са Русијом и слично). С обзиром на чињеницу да у предстојећем средњорочном периоду нема реалних изгледа да Србија постане пуноправна чланица Европске уније, наставиће са процесом приступних преговора и усклађивања националног законодавства са прописима и стандардима ЕУ.

Економски показатељи указују да је привреда Србије у великој мери подложна утицају глобалних финансијских токова. С тим у вези, евентуална нова међународна економска криза негативно би се одразила на економски потенцијал државе. Актуелни економски токови указују на постепени опоравак српске привреде, али и на потребу за дугорочном стабилношћу ради остваривања овог циља. С обзиром на зависност српске привреде од директних страних инвестиција, њихово евентуално смањење негативно ће се одразити на привредни раст, као и на повећање броја незапослених и смањење куповне моћи и стандарда грађана.

Према својим прокламованим опредељењима Република Србија ће наставити да развија политику војне неутралности са утврђеним границама сарадње са НАТО савезом. Међутим, њена неутралност биће предмет сталног преиспитивања од стране великих сила, а посебан отежавајући фактор биће практично потпуно окружење земље чланицама НАТО. Упркос до сада постигнутим резултатима у различитим сферама (политичкој, економској, социјалној и друго) и доприноса јачању односа поверења у окружењу, Република Србија ће се и даље суочавати са различитим безбедносним изазовима, ризицима и претњама који повремено могу узроковати нестабилност на појединим деловима њене територије. На безбедносну ситуацију у држави посебно ће утицати проблеми у вези са статусом Косова, сепаратистички циљеви албанских екстремиста на југу централне Србије, етнички, верски и политички екстремизам у држави, те организовани криминал.

Присуство одређеног броја екстремиста и терориста, укључујући и оне који могу бити прикривени међу мигрантима са блискоисточног подручја који транзитирају преко територије Србије, као и активност албанских екстремиста у региону усмерена на обједињавање територија на којима имају демографску превласт, представљају тренутно

највећи безбедносни изазов за Републику Србију. С тим у вези, могу се очекивати интензивније активности и албанских и српских екстремиста на „линији раздвајања” и у национално мешовитим срединама на северу Косова, пре свега на подручју Косовске Митровице, као и насиље албанских екстремиста према Србима у мањим енклавама у централном делу КиМ. С обзиром на чињеницу да је косовски проблем интернационализован, велике силе ће са позиције својих интереса заступати различите ставове по питању изналажења решења. С тим у вези не треба очекивати постизање конкретнијег решења под окриљем ЕУ, с обзиром на досадашња искуства у ангажовању Уније на овим просторима.

Рашка област је подручје где су у многоме сучељавају супростављени интереси исламских, западних и неких суседних земаља. Недовољна економска развијеност, нагомилани социјални проблеми, нарастање међунационалних и унутарисламских тензија, као и појава ширења радикалног исламизма представљају битна обележја стања у овом делу Србије. Услед наведених чинилаца, пре свега услед пораста верског екстремизма, политичко-безбедносна ситуација у Рашкој области периодично поприма карактеристике усложавања.

Десничарске и друге екстремистичке организације и групе немају потенцијал да озбиљније угрозе безбедност Републике Србије. Међутим, у околностима озбиљнијег усложавања социјално-економских услова у земљи, као и евентуалног озбиљнијег нарушавања стања безбедности и покушаја дезинтеграције Србије деловањем сепаратистичких покрета и организација, непринципијелним односима и уцењивачком политиком појединих утицајних међународних чинилаца према Републици Србији, деловање десничарских организација би се значајно интензивирало, са могућношћу да изазову краткотрајну нестабилност и озбиљно наруше јавни ред и мир.

Организовани криминал на простору Републике Србије посебно се испољава у областима недозвољене трговине наркотицима, илегалних миграција, у економско-финансијској сфери, пролиферацији конвенционалног оружја. То је последица његове етаблираности крајем прошлог века, али и чињенице да се Република Србија налази на географском положају који је транзитни правац између блискоисточних земаља и западноевропских држава. Географски положај је посебан фактор ризика суочавања са присуством транснационалних криминалних група као и убрзаном развијању прекограничних веза између криминалних организација са простора различитих држава.

Демографски трендови указују да ће у наредном периоду доћи до даљег опадања наталитета и старења становништва као и миграције становништва. При томе миграције ће се одвијати у два основна правца - из руралних у урбане средине, те ван граница а

првенствено у развијене државе чланице Европске уније. Унутрашње миграције имају вишеструке негативне последице првенствено због концентрације становништа у великим градовима, али и због демографског пражњења рубних граничних подручја. Спољне миграције су посебно негативне јер обухватају млађи и високообразовни део становништва. Наведени демографски трендови имаће дугорочне негативне последице, не само на привредни и економски потенцијал земље, већ и на систем одбране Републике Србије.

Вишегодишња небрига за културни идентитет и очување културних вредности српског народа довели су и до угрожавања српског језика и писма. С обзиром на чињеницу да се ради о подељеном друштву, тешко се може предвидети будући идентитет српског народа. С друге стране, уочљиво је смањење стереотипа о српском народу које је у свету било евидентно крајем XX века, односно стварање нове објективније и позитивније слике о Србима.

Енергетски предиктори указују на даљу зависност од Србије увоза енергената, првенствено из Русије са којом има успостављену енергетску сарадњу. Посебно је осетљив проблем увоза гаса с обзиром да је у употреби само један улазни правац који има ограничени капацитет, што је отежавајућа околност у условима повећане потребе или поремећаја у испоруци овог енергента. У околностима повећаног привредног раста проблем довољности енергената може се појавити као посебан проблем. С тим у вези, Република Србија је принуђена да унапреди постојећу енергетску безбедност, снабдевањем из више правца а једна од могућности је и будући Турски ток, али и повећање енергетске ефикасности и изналажење могућности повећања употребе обновљивих извора енергије.

Република Србија је изложена поплавама, појавама пожара, суша и земљотреса, као и техничко-технолошким несрећама. С обзиром на чињеницу да су наведени еколошки ризици карактеристични за целокупан регион, не може се искључити могућност ни прекограничних ефеката. То се посебно односи на водотокове, с обзиром да исти имају карактер транзитних вода. Вишегодишње занемаривање еколошких проблема може се у наредном периоду испољити и кроз неодговарајући третман индустријског и комуналног отпада. Треба очекивати даљи пораст температуре и падавина у односу на годишњи просек, али и појаве загађења ваздуха у појединим урбаним срединама. Такође, ризик ће и даље представљати последице употребе осиромашеног уранијума и уништења индустријских постројења таком НАТО бомбардовања 1999. године.

6. ПРЕДЛОЗИ ЗА РЕДЕФИНИСАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

За разлику од развијених држава западног света, Република Србија нема историју и традицију израде и примене стратегије националне безбедности. То представља и отежавајућу околност за креаторе државне политике, одговорне за дефинисање елемената и разраду тог документа од изузетне важности за националну безбедност. У релативно кратком периоду обновљене државности Република Србија је 2009. године усвојила своју прву Стратегију националне безбедности, а у априлу 2018. године Министарство одбране Републике Србије је јавности представило и Нацрт нове стратегије националне безбедности⁸⁷¹. Поред наведеног, битна специфичност је да Република Србија нема државну (општу, велику или националну) стратегију која би представљала основу за све остале државне стратегије.

6.1. Анализа актуелне Стратегије националне безбедности и Нацрта стратегије националне безбедности

За разлику од актуелне Стратегије националне безбедности која је уопштено дефинисала националне интересе преко Уставом дефинисаних виталних или највиших вредности, у Нацрту стратегије су национални интереси систематизовани у посебну целину. Било би, међутим, примерено да су исти дати на самом почетку документа као основна полазишта у даљој разради осталих елемената стратегије, што није учињено. Пропуштено је и да се у поменутом делу текста изврши одређена градација националних интереса према важности и значају, као и да национални интереси буду јасно дефинисани, како не би били предмет спорења нити злоупотребе од стране политичких елита. У Нацрту стратегије, који се иначе и не осврће нити евалуира актуелну Стратегију националне безбедности, по први пут се у документу таквог значаја помиње војна неутралност Републике Србије. Међутим, војна неутралност није детаљније анализирана упркос пажњи коју заслужује, с обзиром да се ради о веома значајном стратешком опредељењу које се нужно мора одразити и на структуру система националне безбедности. Поред тога, политика војне неутралности која је прокламована Резолуцијом народне скупштине Републике Србије из 2008. године, унилатералног је карактера.

---

⁸⁷¹ Нацрт Стратегије националне безбедности Републике Србије, доступно на: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/javna%20rasprava/strategije/Nacrt%20Strategije%20nacionalne%20bezbednosti.pdf

Новина у Нацрту стратегије националне безбедности из 2018. године је и да је у систем безбедности инкорпориран и приватни сектор безбедности, што актуелна Стратегија не садржи.. Са аспекта изазова, ризика и претњи, у Нацрту стратегије се наглашавају се првенствено невојне претње без посебне градације, при чему се може поставити логичко питање њиховог одређења, с обзиром да националне вредности и интереси нису претходили дефинисању облика угрожавања националне безбедности. Нацрт стратегије националне безбедности Републике Србије је у досадашњој јавној расправи изазвао подељена мишљења, при чему изнете примедбе и сугестије указују на потребу даљег рада на том документу.

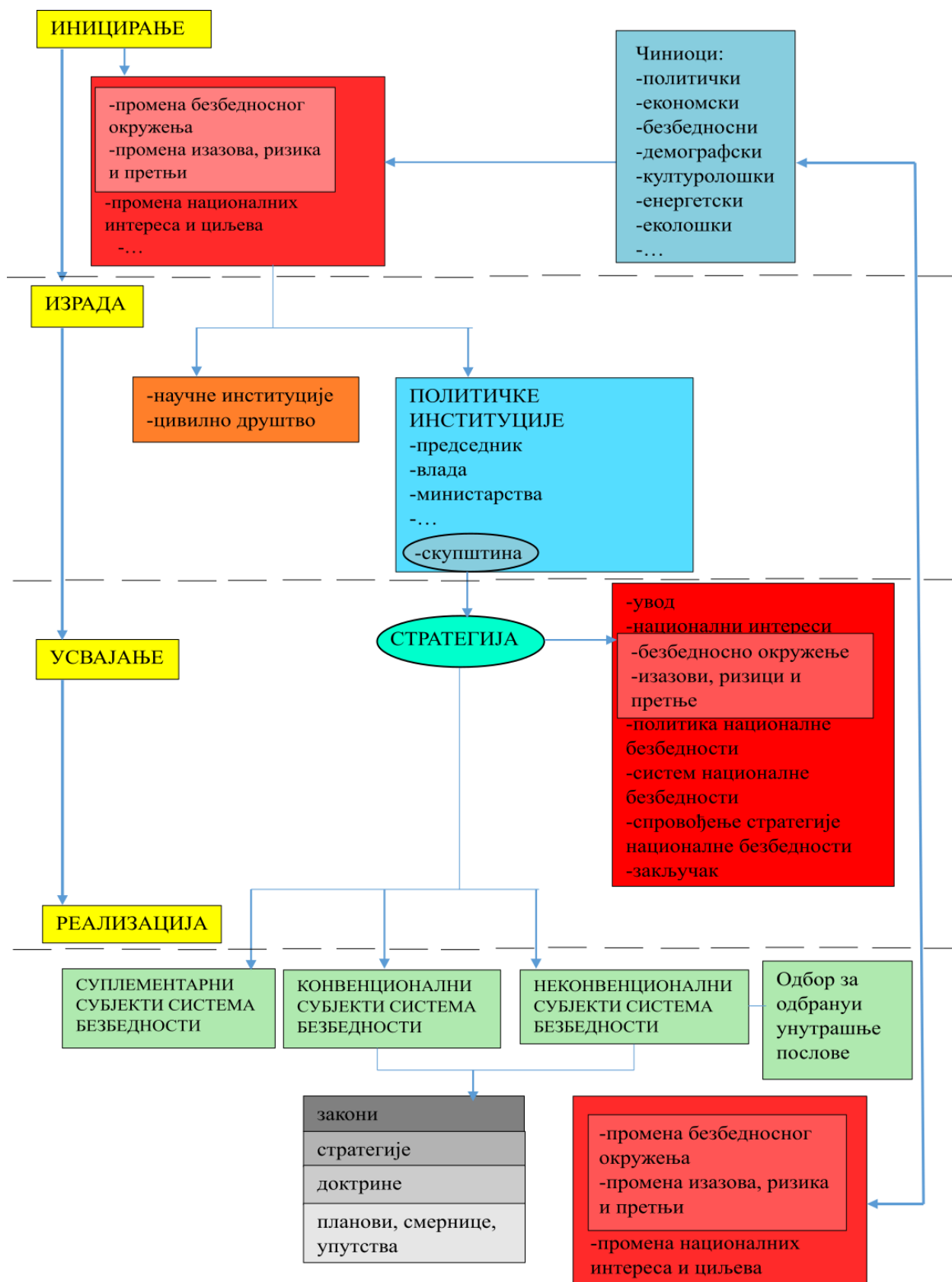
Без улажења у садржај Нацрта стратегије националне безбедности која је од стране стручне јавности пропрашена са различитим примедбама, евидентно је да се основна примедба односи на то да се изради поменутог документа приступило пре најваљених измена Устава Републике Србије, са којим стратегија националне безбедности мора бити усаглашена. Самим тим, створена је могућност неусклађености Стратегије са уставним одредбама.

6.2. Предлог модела Стратегије националне безбедности Републике Србије

Имајући у виду компаративну праксу, не постоје јасна и строга правила по питању структуре и обима Стратегије националне безбедности, али је неопходно да њен садржај има логичан след.. Документ стратегије националне безбедности има свој посебан стил у коме нема двосмислених, нелогичних или противуречних ставова и исказа. Стратегија националне безбедности је независна од било које политичке опције будући да промовише виталне друштвене вредности и интересе. Другим речима, промене политичке елите на власти не значе престанак реализације дефинисаних циљева везаних за националне вредности, интересе и просперитет.

С друге стране Република Србија нема традицију израде предметне стратегије, што упућује на потребу утемељења концепта који би допринео њеном даљем развијању и сталном унапређењу процеса израде или редифинисања. Међутим уколико упоредимо актуелну и Нацрт стратегије можемо уочити два различита приступа што указује на трагање за прихватљивим моделом стратегије националне безбедности Републике Србије.

Сам процес израде стратегије националне безбедности може се условно поделити у четири фазе (Графикон бр.16)

Графикон бр.16: Модел цикличног процеса доношења, имплементације и евалуације стратегије националне безбедности

Прва фаза је фаза иницирања која започиње променама одређених параметара који су од значаја за правилно дефинисање стратегије. То су најчешће промене у непосредном окружењу државе као и промене изазова, ризика и претњи. Поред тога не треба заборавити и промене на унутрашњем плану као што су измењени национални интереси и циљеви или успостављања нових савезништва у међународним односима.

Наведене промене су од посебног значаја јер између осталог могу утицати и на промену политике националне безбедности или на структуру система националне безбедности. Зато је врло значајно правовремено уочити евентуалне промене. Наведене промене као и многе друге имплицирају поновно преиспитивање чинилаца који су разматрани у овом раду (политичке, економске, безбедносне и друге) али и других који у датом тренутку имају посебан значај. С обзиром на важност стратегије као и њене мултидисциплинарности изузетно је важно да у процесу њене израде поред надлежних државних органа буду укључене и научне институције као и организације цивилног друштва које су заинтересоване за проблематику националне безбедности. Укључивањем већег броја релевантних субјеката ствара се могућност доласка до најадекватнијег садржаја стратегије али и консензуса о појединим државним питањима о значаја за ову тематику.

С тим у вези је значајно да би Министарство одбране било носилац активности уз потпуну подршку осталих министарстава у складу са њиховим надлежностима. Зато је веома значајно успостављање механизма координације и сарадње пре непосредне израде стратегије. Као једна од могућност решења овог проблема је и формирање одређених радних тимова при ресорним министарствима који би активно учествовали у непосредној изради предметне стратегије. Усвајање Стратегије је следећа фаза која је нормативно уређена с обзиром да је у надлежности Скупштине Републике Србије а да је носилац израде Министарство одбране. Међутим у досадашњој пракси недостајала је фаза реализације. Наиме након усвајања стратегије нисмо имали увид у степен реализације дефинисаних циљева. Поред тога, разлог за имплементирање ове фазе је и потреба потпуније сарадње различитих субјеката националне безбедности, с обзиром да су постављени циљеви сложени и захтевају шире ангажовање и координацију у њиховом остваривању.

Када се разматра структура садржаја стратегије, потребно је уважити чињеницу да иста не сме бити преопширна већ довољно конкретна да омогућава даљу операционализацију садржаја. Сам садржај стратегије мора да поседује логички редослед, при чему тематике све стратегије поседују увод у коме се наглашавају циљеви усвајања, опредељења државе и друштва у вези са најважнијим питањима, разлози за доношење

стратегије и слично. Даљи логички редослед упућује на дефинисање националних интереса, с обзиром да је и крајњи циљ стратегије очување и достизање одређених националних интереса. Следећа целина стратегије припада безбедносном окружењу које је од посебног значаја јер упућује на околности у којима треба остварити националне интересе. Следећа целине стратегије везана је за политику националне безбедности која се мора заснивати на дефинисаним националним интересима и безбедносној процени. Након формулисане политике неопходно је дефинисати све елементе и начела функционисања система националне безбедности. Посебна целина стратегије мора бити везана за њену примену односно њено спровођење у пракси јер на тај начин она добија додатни обавезујући карактер. С тим у вези, у наредним целинама биће дат општи осврт на поједине садржаје који су од суштинског значаја у процесу израде стратегије као инструмента спровођења политике националне безбедности.

6.2.1. Националне вредности и интереси

Националне вредности и интереси су од посебног значаја за стратегију националне безбедности јер опредељују реаговање на изазове, ризике и претње. Интереси произилазе из Уставом дефинисаних вредности, али се могу наћи и у националним (државним) стратегијама земаља које поседују овакав документ. Из националних вредности произилазе национални интереси у сфери безбедности. При томе треба напоменути да не постоје вредности које се искључиво односе на безбедност или на културу, економију, политику и слично. И поред тога, веома важно је да безбедносни интереси који произилазе из националних вредности буду класификовани према објективном критеријуму, будући да јасно утврђивање националних интереса утиче на дефинисање политике националне безбедности и система националне безбедности.

Поред наведених основних националних интереса (Табела бр.20) за Републику Србију је од посебног значаја и однос према косовском питању. Као и у блиској прошлости и у актуелном тренутку, политичка елита нема јединствен став по питању решења косовског проблема који је попримио међународно обележје у коме су на различите начине укључени многи субјекти међународних односа. С обзиром да Србија нема кровну државну стратегију, од посебног значаја је да стратегија националне безбедности садржи одредбе везане за овај проблем.

Основне вредности	Основни национални интереси
државна територија	очување интегритета државне територије
становништво	заштита становништва као природног ресурса и компоненте моћи државе
суверенитет	очување и развој независне политике државе
легитимитет	одржавање права на доношење одлука у интересу јавности и представљање друштва у односу са другим државама
развој државе	достизање развоја државе на пожељан ниво
национална култура	одржавање и развој културе и националног наслеђа потребног за обликовање националне свести
национална свест	развој и одржавање националне свести и осећај припадности националној заједници
људска права и слободе	одржавање и развијање основних права и слободе човека и грађанина

Табела бр. 20: Основни национални интереси дефинисани у односу на одређене вредности националне безбедности

Када је реч о националним интересима Републике Србије у данашњем времену, (Табела бр.21) треба напоменути да о њима до сада није постигнут консензус, нити је било озбиљнијих покушаја да се о томе релевантно расправља. Неоспорна је потреба да национални интереси буду дефинисани и да о њима постоји најшира друштвена сагласност. С тим у вези, неопходно је да се поведе озбиљна и аргументована дискусија у коју би, између осталог, били укључени и Српска академија наука и уметности, Народна скупштина, Српска православна црква, Министарство културе и информисања, Министарство науке и технолошког развоја, заједница универзитета и научних институција, удружења и други заинтересовани субјекти⁸⁷². Пошто национални интереси произилазе из националних вредности, процес формулисања тих интереса у стратегији националне безбедности треба да почне од процене тренутног стања њиховог остваривања. Ако су дефинисани национални интереси у потпуности на располагању држави, нацији, друштву и грађанима, њихов садржај у Стратегији биће изражен терминима који описују одржавање таквог стања, на пример, очување територије државе

⁸⁷² Првуловић Владимир: *Српски национални интерес: национални и културни идентитет као основ српског националног интереса*, Прометеј, Нови Сад, 2018, стр. 196

или њен интегритет и суверенитет. У случају губитка примарних вредности делимично или у потпуности, садржај националних интереса треба да се формира на основу термина као што су враћање у пређашње стање, нпр. повратак пуног територијалног интегритета државе, или поновно успостављање суверенитета. Као и у случају националних вредности, интереси се односе на посебна питања садржана у концепту националне безбедности, што је безбедност државе, нације, друштва и грађана. У следећој табели су приказани примери основних националних интереса формулисаних у односу на одређене националне вредности.

Национални интереси		
важност	витални	Заштита територијалног интегритета Републике Србије
	секундарни	Заштита грађана Србије у иностранству
трајање	пролазни	Приступање Републике Србије и чланство у ЕУ
	сталан	Развијање добросуседских односа са државама у региону
специфичност	посебан	Унапређење демографске структуре становништва
	општи	Очување и унапређење културног и националног идентитета српског народа
подударност	подударан	Европске интеграције
	конфликтан	Неулазак у НАТО/Војна неутралност

Табела бр.21: Предлог појединих националних интереса Републике Србије и њихова подела

Дефинисани главни национални интереси могу подразумевати знатно прецизнију разраду детаљних (оперативних) интереса који се односе на специфичне активности усмерене на постизање жељеног стања националних вредности. У том контексту, детаљни национални интереси се могу односити на специфичне услове функционисања одређене државе. На пример, национални интерес везан за очување државне територије и њен интегритет може се формулисати на следећи начин: подршка демократској владавини права у суседним државама, спречавање њихове дестабилизације и супротстављање безразложном јачању њихове војне силе.

Бројни национални интереси који се формулишу у односу на поједине националне вредности обично се систематизују полазећи најпре од критеријума њихове силине, односно од размере утицаја на остваривање кључних националних вредности. Поред

наведеног, за Републику Србију је од посебног значаја дефинисање питања Косова и Метохије као националног интереса. С обзиром да Србија нема кровну државну стратегију, од посебног значаја је да стратегија националне безбедности садржи одредбе везане за овај проблем.

6.2.2. Безбедносно окружење

Безбедносно окружење представља један од најважнијих „производа“ стратешке процене и сегмент у коме се она најдиректније испољава у стратегији. Приликом израде стратешке процене, од виталног је значаја да се одржи континуитет, што је могуће упоређивањем добивених резултата и закључака из претходне стратешке процене. Такво поређење има за циљ да идентификује разлике и њихов извор и узроке, и уједно омогућава да се одржи континуитет процеса стратешког планирања. С обзиром на чињеницу да су претходни делови рада били посвећени безбедносном окружењу кроз анализу и процену, овде се нећемо посебно задржавати на овом сегменту. Међутим, треба напоменути да понуђене чиниоце, као и њихове параметре на основу којих су анализирани, не треба прихватати као непроменљиве вредности. Напротив, потребна је стална анализа и праћење трендова и појава у непосредном окружењу у циљу успостављања објективне анализе и процене. У противном, као резултат можемо имати стратешку процену која не одражава праву слику безбедносног окружења, што се негативно одражава на остале елементе стратегије националне безбедности.

У актуелној Стратегији безбедносно окружење представља посебну целину, али формулације попут оних да „престанак блоковске конфротације, ширење демократије, стварање мултиполарног света, интеграциони процеси у области безбедности, смањују ризике за избијање криза и конфликта“⁸⁷³ можемо сматрати неадекватним. Наиме, интеграциони безбедносни процеси у савремено доба не само да нису допринели смањењу ризика и конфротација, већ су допринели повећању несигурности и нестабилности у многим деловима света. С друге стране, Нацрт стратегије уместо безбедносног окружења користи синтагму стратегијско окружење која није адекватна јер се окружење разматра са безбедносног аспекта, због чега је примеренији назив безбедносно окружење. Поред тога, овај део Нацрта стратегије карактеришу и бројна понављања, што није примерено за овако значајан документ, као и одређене тврдње које се не могу сматрати објективним, нарочито када је реч о проблемима са којим се сусреће Европска унија.

---

⁸⁷³ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009, стр. 8

С тим у вези, у процени регионалног нивоа недвосмислено се може закључити да је Европска унија суочена првенствено са унутрашњим проблемима, који се огледају у различитим погледима држава чланица у односу на поједина значајна међународна питања и будуће уређење Уније, а такође и у експанзији национализма и популизма, последицама Брегзита, ниској стопи раста економија појединих држава и слично. У безбедносном смислу, највише је оптерећен Исток Европе где украјински сукоб добија обележја замрзнутог конфликта са неизвесним крајем, као и инсталирање антиракетног штита НАТО у појединим државама тог простора и одговор руске стране, што недвосмислено указује да су актуелни безбедносни проблеми знатно израженији у источној него у југоисточној Европи.

6.2.3. Изазови, ризици и претње

Безбедносна процена се најдиректније испољава кроз дефинисање изазова ризика и претњи и уједно представља анализу унутрашњих и спољних услова, као и њихову идентификацију и процену вероватноће, у односу на поједине категорије националних интереса. На тај начин се успоставља однос између вероватноће изазова и претњи и националних интереса. Овај однос се може успоставити у смислу удаљености у времену (подела на претње које су блиске у времену и претње које су удаљене), вероватноћа појаве претње, дефинисане у контексту „ланца“ неповољних догађаја који могу довести до претње. Што је такав ланац догађаја дужи (више услова), мања је могућност појаве претње. С друге стране, у научној и стручној јавности одомаћила се употреба појмова изазов, ризик и претња. С обзиром да исти представљају градацију угрожавања потребно је њихову употребу доследно применити и у овом случају. Другим речима, неопходно је различите облике угрожавања разврстати према већ прихваћеном критеријуму. Поред наведеног, оваква класификација је од посебног значаја и за субјекте националне безбедности јер уједно представља и приоритете деловања у супротстављању дефинисаним облицима угрожавања. Међутим и поред тога, њихова подела је условног карактера јер произилази из променљивости облика угрожавања и њихове непоновљивости⁸⁷⁴, али и чињеницом да субјекти система националне безбедности делују у функцији остваривања постављених циљева у супротстављању изазова, ризика и претњи.

---

⁸⁷⁴ Стајић Љубомир: *Стратегија националне безбедности у функцији безбедности Републике Србије*, op.cit. стр. 231

Због тога и предложену поделу (Табела бр.22) не треба посматрати као коначно решење проблема класификације изазова ризика и претњи. И поред наведених потешкоћа а услед потребе јасног одређења појава угрожавања безбедности неопходно је дефинисати јасне критеријуме разврставања одређених појава у наведене три групе. Једна од могућности је критеријум извесности или вероватноће наступања одређене појаве и интензитета деструктивности.

ИЗАЗОВИ	РИЗИЦИ	ПРЕТЊЕ
Оружана агресија	Проблеми везани за економски развој	Национални и верски екстремизам
Пролиферација оружја за масовно уништење	Елементарне непогоде и техничко-технолошки акциденти	Тероризам
Социопатолошке појаве	Високотехнолошки криминал и угрожавање информационих и телекомуникационих система	Организовани криминал
Епидемије и пандемије заразних болести	Обавештајна делатност	Корупција
Процес разграничења држава бивше СФРЈ	Угрожавање културног идентитета српског народа	Демографска депопулација становништва
Деловање верских секти		Угрожавање енергетске безбедности
		Противправно једнострано проглашена независност „Косова“
		Сепаратистичке тежње

Табела бр. 22: Предлог појединих изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије

6.2.4. Политика националне безбедности

Безбедносна политика државе дефинисана је као сврсисходна и организована активност надлежних државних органа чији је циљ осигурање националне безбедности односно извесност очувања егзистенцијалних вредности државе, нације, друштва и грађана (опстанак, независност, суверенитет и слично). Безбедносна политика државе је главни елемент државне политике и за његову примену користе се сви расположиви

инструменти моћи. Делотворност безбедносне политике испољава се кроз очување егзистенцијалних вредности државе, нације, друштва и грађана.

Политика националне безбедности мора бити заснована на идентификованим националних вредностима и потребама, формулисаним националним интересима и на стратешкој процени. На основу тих параметара се формулише политика националне безбедности која садржи дефинисање циљева безбедносне политике, дефинисање задатака из стратегије националне безбедности, спровођење стратегије националне безбедности, развијање система безбедности и координацију њених субјеката.

Циљеви безбедносне политике се постижу спровођењем стратегије безбедности која дефинише начин успешног коришћења расположивих националних ресурса, те изградњом и координацијом функције система националне безбедности, што је завршна фаза процеса. Вишеструка природа националне безбедности проширује опсег система већине државних органа и специјализованих институција које су успостављене само да би испуниле задатке везане за безбедност. Због тога се широко постављена безбедносна политика састоји од политика које воде поједине државне институције везане за спољне, војне, енергетске, финансијске, унутрашње безбедносне и друге проблеме. Због мултидисциплинарне природе различитих политика од којих се састоји државна безбедносна политика, а за чије је спровођење надлежно више институција, потребна је координација тих политика. То је од посебног значаја, првенствено зато што не постоји институција државе чија је искључива надлежност координирање целокупне националне безбедности. Такву функцију обично испуњавају органи и тела која се формирају по потреби, попут савета за националну безбедност, који се баве главним питањима безбедносне политике, а не њеном сталном координацијом.

Са аспекта политике националне безбедности, посебно је значајна спољна политика са најважнијим центрима моћи - САД, ЕУ, Русија и Кина. Међутим, анализа и процена глобалног нивоа упућују на закључак да се ради о субјектима који су међусобно супротстављени што може отежати реализацију спољнополитичких циљева Републике Србије, нарочито у догачном периоду. Република Србија је опредељена за прикључење ЕУ, иначе најважнијем актеру сарадње у подручју трговине и економских односа, због чега се тежи достизању одређених стандарда неопходних за достизање пуноправног чланства. САД имају доманантан геополитички утицај на овим просторима без посебних билатералних и економских односа са државама региона. Примарни циљ присуства те државе је наставак ривалитета и сузбијања утицаја Русије на овим просторима. Русија своју спољнополитичку стратегију на овом подручју заснива на енергетској политици и историјској повезаности са српским народом. Кина је првенствено заинтересована за

инвестиције у области инфраструктуре и реализацију свог историјског и стратешког пројекта један појас - један пут. То је посебно од значаја за државе које су обухваћене овим пројектом јер оне немају довољно капацитета да их самостално реализују. Међутим, остаје дилема да ли ће Кина након економског и инфраструктурног повезивања у већој мери утицати и на политичка дешавања на европским просторима. Посматрано краткорочно, за Србију је изводљиво да настави да остварује своју спољну политику, с обзиром да су интереси најважнијих субјеката међународних односа (САД, ЕУ, Кина и Русија) различити. Међутим, посматрано на дужи период то ће постати неодрживо, јер наставак интеграције у Европску унију захтева сасвим другачију спољну политику. Наиме, напредак ка придруживању Унији захтеваће од Србије да своју спољну и безбедносну политику приближи ЕУ (и Западу, укључујући и САД), што би затворило могућности за досадашњи обим трговине са Русијом, а евентуално и за улагања од стране Кине.

Када се ради о политици националне безбедности, за Републику Србију је специфичан концепт војне неутралности који је проглашен посебном резолуцијом Народне скупштине из 2008. године, при чему након тога није поменут ни у једном другом документу. С тим у вези, важно је да будућа Стратегија националне безбедности ближе дефинише војну неутралност и определи будућност овог концепта који се у досадашњој пракси свео на *status quo*. Наиме, Србија од проглашења неутралности није начинила ниједан корак у креирању сопственог модела неутралног статуса, односно модела националне одбране. С тим у вези, треба имати у виду да неутралност према војним савезима укључује самостално одлучивање и спровођење одбрамбене и безбедносне политике, али и поседовање одговарајућих капацитета за заштиту сопствене територије.

Другим речима, Република Србија није у могућности да умножава или дели своје капацитете са другим државама или савезима у заштити и очувању националне безбедности, већ јој преостаје да самостално ангажујући сопствене ресурсе реализује политику одбране. С тим у вези је и често помињани концепт тоталне одбране, за чију реализацију је, између осталог, потребна обученост ширег друштва за адекватно реаговање у ванредним ситуацијама, али и адекватни материјално-технички и инфраструктурни капацитети, који у Републици Србији нису на потребном нивоу. С друге стране, стратешка анализа је указала на ограничења која се првенствено односе на економски потенцијал, као и демографску структуру становништва, које треба узети у обзир приликом разматрања адекватног модела одбране.

Актуелна Стратегија националне безбедности није посебно разматрала проблем енергетске безбедности. Међутим, у тексту Нацрта стратегије је наведено да ће се преиспитати досадашња политика земље према нуклераној енергији у циљу унапређења енергетске безбедности. О евентуалном коришћењу нуклеарне енергије у Србији до сада нису вођене посебне расправе које би сагледале економске и енергетске аспекте такве одлуке. Један од разлога за то је и непостојање законске регулативе везане за изградњу и рад нуклеарних електрана. Поред тога, Србија нема капацитете да би у кратком року могла да оствари овај циљ. У сваком случају, ова проблематика заслужује посебну претходну анализу пре него што би била имплементирана у стратегији.

С друге стране, из анализе енергетских чинилаца недвосмислено се може закључити да Република Србија нема потребне енергетске сировине, при чему се повећава тренд енергетске зависности. Као неке од могућности намећу се коришћење обновљивих извора енергије, диверзификација извора снабдевања енергентима, сарадња суседних држава у заједничкој изградњи хидроелектрана, повећању енергетске ефикасности и слично. Због тога је потребну креирати адекватну енергетску политику, а с обзиром да се овај проблем не може једноставно решити, неопходан је стратегијски приступ у смањењу енергетске зависности, као и диверзификација извора снабдевања енергентским ресурсима.

На основу анализе демографских чинилаца, демографске структуре и степена миграција становништва, као и тренда опште депопулације становништва, евидентна је потреба предузимања адекватних мера за превазилажење постојећег стања. С обзиром на значај демографског потенцијала државе и његов утицај на систем безбедности, потребно је да и овај сегмент добије своје место у оквиру безбедносне политике.

6.2.5. Систем националне безбедности

Следећа фаза активности у интересу националне безбедности односи се на процес изградње система националне безбедности и његовог функционисања. Мисија и структура система националне безбедности дефинишу се стратегијом националне безбедности која одређује начин на који се национални ресурси користе за постизање стратешких циљева као дела циљева безбедносне политике успостављене на основу националних интереса и стратешке процене. Ова корелација значи да све промене садржаја националних интереса и циљева безбедносне политике које произлазе из националних интереса треба да пронађу свој одраз у адекватним трансформацијама мисија и задатака у структури националног система безбедности који се одређује стратегијом националне безбедности. Мисија

система националне безбедности је очување егзистенцијалних националних вредности изражених у националним интересима, као основа за формулирање циљева безбедносне политике.

Када се ради о безбедносној процени, она несумњиво указује да се одређени процеси одигравају на глобалном и регионалном нивоу, а да се последице испољавају на националном плану. Најочитији пример за то су светска економска криза и проблеми који су изазвани неконтролисаним миграцијама, а што се одразило и на безбедност Републике Србије. Нема сумње да се у свету догађају радикалне промене везане за економска кретања, технолошке иновације, енергетска савезништва међу државама, а које могу да утичу и на безбедност Републике Србије. Евидентно је да Србија у односу на већину европских држава има израженије безбедносне претње, што свакако треба да утиче на изградњу адекватног система националне безбедности. С тим у вези, у актуелној структури обавештајно-безбедносне заједнице Републике Србије не постоји спољна обавештајна служба која би у својој директној надлежности имала наведена питања, односно предметна тематика се налази изван подручја интересовања наших служби. С друге стране, актуелна структура безбедносних служби у Србији је неповољна, јер су две постојеће службе војног, а једна цивилног карактера. Према другој подели, у Републици Србији функционишу две безбедносне и једна обавештајна служба, што би могло указивати да су облици угрожавања државе првенствено унутрашњег карактера, а што се не може закључити из стратешке анализе и процене.

Формирањем спољне цивилне обавештајне службе би државни органи били у могућности да знатно ефикасније процењују све важније изазове, ризике и претње које се тичу безбедности, интереса и међународног положаја државе. На тај начин би се у значајној мери би се повећао капацитет укупног система безбедности Републике Србије. При томе постоје различите организационе могућности - од тога се успостави нова обавештајна служба, до тога да се постојеће ојачају и оспособе да ефикасно одговоре на постављене захтеве.

С друге стране, постојање одређеног броја организованих криминалних група на простору Републике Србије, указује да досадашње предузете активности надлежних субјеката нису дале адекватне резултате у сузбијању овог феномена. Због тога је посебно значајно објективно сагледавање нормативног, организационог и другог аспекта у супротстављању организованој криминалној делатности на простору Републике Србије. Зато је потребно сагледати капацитете система националне безбедности у овом сегменту, као и адекватност нормативног оквира који, између осталог, треба да обезбеди ефикасност, коришћење посебних метода у сузбијању организованог криминала и слично.

Када је реч о оружаним снагама као значајном сегменту система националне безбедности, у широј јавности се постављало и питање употребе Војске Србије у обезбеђењу државне границе (која је у надлежности полиције) у току мигрантске кризе. С тим у вези, била је заступљена дилема да ли оружане снаге имају законску основу за ангажовање у реализацији обезбеђења државне границе. Поред тога, у пракси се испољила и недовољна координација између полицијских и војних јединица. Зато је потребно преиспитати нормативни оквир у циљу његове евентуалне доградње у овом сегменту. Такође, у пракси су уочени проблеми везани за командовањем Војском Србије⁸⁷⁵, с обзиром да законска регулатива указује да је ГШ ВС у саставу Министарства одбране, због чега је евидентан проблем командовања. Наиме, уставним одредбама дефинисано је да председник Републике између осталог и командује Војском Србије. Сигурно да наведени проблем није својствен уређеном систему где не постоји дилема ко је претпостављен начелнику Генералштаба.

Када се ради о приватном сектору безбедности, уочен је проблем недовољне повезаности са јавним сектором. Као један од начина превазилажења наведеног је и ангажовање приватног сектора у заштити критичне инфраструктуре. Такви модели постоје у многим државама (најразвијенији модели су у Великој Британији и САД-у). На тај начин би се успоставила већа сарадња између предметних субјеката националне безбедности али и повећала заштита критичне инфраструктуре посебно у околностима евентуалних ванредних стања.

6.2.6. Праћење примене стратегије националне безбедности

Безбедност државе се постиже као резултат рада различитих субјеката. Неадекватна координација или неузимање у обзир свих елемената који доприносе националној безбедности (посебно оних који се налазе изван традиционалних субјеката безбедности), може довести до неефикасности, као и до повећања небезбедности. Опције за побољшање усредсређености на имплементацију стратегије националне безбедности подразумевају јасно дефинисање специфичних механизма координације за различите елементе стратегије националне безбедности, укључујући потребу да сви субјекти националног система безбедности, а нарочито они које нису непосредно повезани са безбедношћу буду укључени у имплементацију стратегије националне безбедности кроз своје секторске стратегије, планове, програме и слично. Један од начина унапређења

---

⁸⁷⁵ Овај проблем је уочен 2008. године у односима тадашњег министра одбране и начелника Генералштаба, а често је спомињан и приликом пада хеликоптера, марта 2015. године као дилема да ли је министар одбране могао да нареди употребу хеликоптера без знања начелника Генералштаба.

праћења примене стратегије јесте и формирање радних група у појединим институцијама којима би била дата у надлежност обавеза не само праћења, већ и учешћа у изради стратегије националне безбедности. На тај начин би се повећао степен координације између различитих субјеката, као и њихово међусобно усклађивање према појединим фазама израде и примене стратегије националне безбедности.

У том контексту, не може се занемарити чињеница да је Република Србија у претходном периоду донела велики број стратегија којима су испуњене одређене обавезе државе, пре свега оне везане за процес евроинтеграција. Међутим, евидентан је недостатак развијених механизма за континуирани и корективни мониторинг и евалуацију тих стратегија. То је од посебне важности за стратегију националне безбедности, јер у противном тај документ може остати само „мртво слово на папиру“.

Зато је важно формирање радних тимова у појединим државним органима и институцијама којима би поред осталих обавеза и задатака била дата у надлежност и обавеза у вези стратегије националне безбедности. Један од механизма праћења примене Стратегије је и рад скупштинског Одбора за одбрану и унутрашње послове. То је и логичан пут с обзиром да Народна скупштина и усваја овај документ. С тим у вези, од посебног значаја је израда Плана примене стратегије са јасним носиоцима и роковима за дефинисане задатке што би уједно и представљало основу за израду извештаја о постигнутим резултатима у остваривању политике безбедности

6.3. Усклађивање законодавства и измена уставних одредби

Усклађивање законодавства представља део процеса имплементације одредаба стратегије националне безбедности. Сама Стратегија садржи кључне параметре по којима треба да буду обликована законска и подзаконска правила у сектору и систему безбедности Србије. Тим документом су уједно постављени оквири за рад Владе приликом доношења других општих аката и докумената као што су наменске стратегије, политике и акциони планови из области националне безбедности. Међутим, треба напоменути да процесу израде стратегије националне безбедности претходи дефинисање уставних одредби као општих опредељења државе у свим сферама друштвеног живота, па и националне безбедности. Када се ради о уставним одредбама, Република Србија је и том сегменту специфична. Наиме, одредбе Устава из 2006. године не препознају стратегију националне безбедности већ искључиво стратегију националне одбране. Ову нелогичност би требало отклонити одредбама будућег устава, где би недвосмислено била наведена стратегија националне безбедности као најважнији државни документ у сфери

безбедности и одбране. Поред тога, и прокламована војна неутралност би могла наћи место у уставним одредбама у делу који се односи на оружане снаге и спољну политику. На тај начин би наведено одбрамбено (безбедносно) опредељење добило на значају, и не би могло бити злоупотребљавано у дневнополитичке сврхе и бивало подложно сталном преиспитивању.

Без посебне анализе актуелног законодавства Републике Србије, навешћемо само поједине недостатке и нелогичности везане за постојећи законски оквир у области безбедности. На пример, одредбама закона којима се уређује рад служби безбедности, дефинисано је и постојање Савета за националну безбедност. То је изузетно важан орган коме је дата у надлежност координација и усмеравање рада целокупног система националне безбедности. С тим у вези, према одредбама постојећег закона, министар спољних послова није члан Савета за националну безбедност, што је нелогично с обзиром да се ради о важном државном органу у систему националне безбедности. Наиме, послови дипломатије представљају један од значајних инструмената којима се остварује политика националне безбедности. С друге стране, стратешка процена указује на сложеност и динамичност безбедносних прилика у региону и у свету, а дипломатске активности имају своју улогу у превенцији могућих конфликта. Поред тога, а узимајући у обзир значај Савета као и његове функције у систему националне безбедности, потребно је његову делатност уредити посебним законом, а не општим као што је то сада случај.

Након усвајања Стратегије националне безбедности потребно је да уследи израда и усвајање других стратегија које се односе на друштво, државу, економију, културу и слично, а чије одредбе морају да садрже елементе које ће се односити и на националну безбедност. То је уједно и нужност, јер национална безбедност не може бити целовито разрађена и заокружена једино у документу стратегије националне безбедности.

ЗАКЉУЧАК

За процене у различитим областима друштвеног живота карактеристични су сложеност предмета процењивања, али и неизвесност. Поред тога, процењивање представља и одраз потребе да се правовремено предвиде будући догађаји у циљу спречавања изненађења и предузимања адекватних мера на смањењу штетних последица. Са аспекта безбедности процењивање је посебно отежано јер је усмерено на појаве које немају одређену логичку законитост већ их одликује честа променљивост и неизвесност. С друге стране, бројност социјалних, економских, политичких, културних и других изазова утиче на могућност тачног предвиђања безбедносних трендова, појава и догађаја. Ако при томе узмемо у обзир све сложеније процесе у међународним односима, онда тежина и комплексност предвиђања и дефинисања стратешких одредница у заштити националних интереса државе добија своје пуно значење. Адекватно процењивање зависи од степена утврђености садашњег стања или процеса, познавања тенденција развоја и тачности процене будућих трендова на основу анализе тренутног стања.

Анализа стратегије националне безбедности из различитих углова потврђује да је безбедносна процена увек њен чинилац који јој даје прогностички карактер и „актуелност“ у периоду који долази. У садржају стратегије, процењују се безбедносно окружење као и облици угрожавања који се уобичајено исказују као изазови, ризици и претње. Ако стратегију посматрамо као основу дугорочног планирања система националне безбедности, онда је процена саставни део процеса планирања. С тим у вези, процена је елемент који учествује у одређивању система националне безбедности али и која указује на околности у којима ће тако дефинисан систем функционисати. Са аспекта националних интереса као дела стратегије, процена треба да укаже на будућност окружења у којима ће се исти остваривати као и на одређене предности или отежавајуће околности. То је посебно значајно јер се на тај начин смањује неизвесност у остваривању националних интереса. Међутим, за потпуно разумевање одређене безбедносне проблематике (оружани сукоби, односи међу државама и слично) неопходно је познавање настанка и развоја проблема који су предмет процене. Другим речима, није довољно само анализирати актуелни тренутак, већ је потребно осврнути се и на релевантне историјске чињенице ради потпуног разумевања одређених појава и процеса. И поред значаја процењивања и њеног коришћења од стране различитих безбедносних субјеката, евидентно је да је стручна и научна литература у овој области оскудна. Током израде овог рада, анализирајући велики број научних радова, дошли смо до закључка да се тематика

безбедносне процене најчешће само наводи без посебног улажења у њену суштину. У најкраћем, ова изузетно важна област је углавном необрађена са научног аспекта. С друге стране, ако наведеном додамо чињеницу да су кроз историју погрешне процене имале далекосежне последице, а које смо у раду навели, намеће се потреба континуираног преиспитивања и унапређења процеса безбедносног процењивања.

Сprovedено истраживање је потврдило општу хипотезу да је објективна и поуздана безбедносна процена нужан услов за квалитетно дефинисање елемената стратегије националне безбедности. Такође, резултати истраживања су највећим делом потврдили и посебне хипотезе: да безбедносна процена представља полазну основу за израду свеобухватне и сврсисходне стратегије националне безбедности; да различити чиниоци који се испољавају на глобалном и регионалном нивоу утичу на безбедносну процену и остваривање националних интереса и циљева; да актуелна безбедносна процена Републике Србије не уважава сва савремена теоретска начела и специфичности које детерминишу њен унутрашњи и геополитички положај; да се новим методолошким приступом анализи и процени безбедности и променом елемената стратегије стварају услови за свеобухватнију и функционалнију стратегију националне безбедности Републике Србије.

Све наведене хипотезе су верификоване одговарајућим методолошким приступом истраживању, што је подразумевало анализу различитих извора података, као и комплементарно коришћење различитих истраживачких метода, укључујући: анализе научне и стручне литературе, анализу правних докумената, метод секундарне анализе, метод анализе садржаја, статистички метод, методе моделовања и компаративне методе.

На основу обављеног теоријског истраживања потврђена је прва посебна хипотеза да безбедносна процена представља полазну основу за израду свеобухватне и сврсисходне стратегије националне безбедности. У поступку верификовања ове хипотезе у обзир су узети следећи индикатори: научна сазнања из области савремене безбедности и међународних односа, пракса уређених држава у процесу дефинисања стратегије националне безбедности, те актуелне стратегије националне безбедности Аустрије, Бугарске и Србије. С тим у вези, истраживањем је потврђено да је безбедносна процена најважнији елемент у дефинисању стратегије националне безбедности. Иако безбедносна процена и стратегија националне безбедности представљају појмове различитог садржаја, оне ипак поседују заједнички садржалац. Наиме, поред тога што представља дугорочно планирање у циљу остваривања одређених циљева, свака стратегија се заснива на процењивању будућих догађаја у којима ће се реализовати дефинисани циљеви. У том контексту, стратешко процењивање има значајну улогу јер даје могућност да се у сваком

тренутку располаже свеобухватном проценом ситуације чиме доприноси доношењу одлука усмерених на остваривање политичких, војних и других циљева. Када се ради о прогностичком карактеру стратегије националне безбедности, исти је условљен постојањем безбедносне процене као њеног саставног дела. Међутим, посебан проблем ствара чињеница да безбедносна процена нема своју посебну целину у стратегији националне безбедности да би на тај начин била јасно уочљива. Наиме, безбедносна процена је различитим интензитетом проткана кроз садржаје стратегије националне безбедности. Њен утицај је изражен у делу који се односи на процењивање глобалног, регионалног и националног нивоа стања безбедности, а индиректан у њеним осталим деловима. Најважнији утицај безбедносне процене се огледа у одређењу изазова, ризика и претњи националној безбедности. Тај утицај се рефлектује и на део који се односи на систем националне безбедности, где безбедносна процена представља једну од одредница које утичу на дефинисање структуре система националне безбедности. Због тога је један од најважнијих задатака у процесу израде стратегије националне безбедности да се што успешније предвиде најважније тенденције у будућности и да се на основу њих припреме одговарајуће снаге и средства за адекватно супротстављање будућим изазовима у развојном и безбедносном смислу. Наиме, уколико се на адекватан начин не предвиде будући догађаји, ствара се ризик да стратегија буде веома брзо превазиђена односно да њен садржај не одговара актуелном тренутку. Другим речима, стратегија националне безбедности имаће веома скраћену примену са временског аспекта. То је уједно и разлог због чега је стратегија националне безбедности подложна сталном преиспитивању и променама, будући да се савремено безбедносно окружење непрестано мења, доносећи нове и различите облике угрожавања безбедности чији је исход, у основи, тешко предвидив. Наиме, различити изазови, ризици и претње остварују утицај на одрживост мира и безбедности, доносећи широк потенцијални спектар конфликта.

Полазећи од одређених заједничких карактеристика које су определиле избор, у раду су анализирани стратегије националне безбедности Републике Аустрије и Републике Бугарске. Већ из структуре предметних стратегија уочава се различита концептуализација. Аустријска стратегија највећи простор посвећује безбедносној политици у наредној декади, при чему је раздваја на национални ниво, ниво Европске уније и међународни ниво. С друге стране, Бугарска се определила за секторски приступ (економија, енергија и друго). Након уводног дела, стратегија националне безбедности Републике Бугарске дефинише националне интересе као виталне и оне од мањег значаја, док је у аустријској стратегији то уопштено одређено кроз безбедносне интересе и политичке циљеве. Са аспекта угрожавања, аустријска стратегија предвиђа знатно израженији међународни

карактер различитих изазова, ризика и претњи. При томе, процењује се да је у блиској будућности мање вероватан конвенционални напад друге државе на територију Аустрије, а с друге стране набројани су могући облици угрожавања без јасне поделе на изазове, ризике и претње. Бугарска се определила за поделу према спољњем и унутрашњем безбедносном контексту, уз уважавање специфичности простора у свом окружењу. С тим у вези, стратегијска безбедносна процена Бугарске већи акценат ставља на унутрашње безбедносне ризике, а целокупно безбедносно окружење у будућем периоду (10-15 година) процењује као динамично и тешко предвидљиво са доминантним асиметричним изазовима и претњама. Карактеристично је да Аустрија своју националну безбедност заснива на четири принципа (свеобухватна безбедност, интегрисана безбедност, проактивна политика безбедности и солидарност безбедносне политике). Својом стратегијом Аустрија је ограничила сарадњу са НАТО само на оквир ПзМ, исказујући притом намере за учешће у међународним мисијама под окриљем НАТО савеза, али у складу са својим националним интересима. С друге стране, за Бугарску НАТО има посебан значај па се национална безбедност ове државе и не може посматрати одвојено.

За разлику од западноевропских држава, Република Србија нема значајнију традицију и праксу израде стратегије националне безбедности, што упућује на потребу стварања концепта израде овог значајног државног документа. С тим у вези, потребно је сагледати искуства других држава које имају дугу праксу у овој области. Наравно, не могу се дословно примењивати искуства других, већ се мора стварати сопствени методолошки приступ овом проблему. Уз то, треба напоменути да методолошки поступци израде стратегија националне безбедности других држава нису доступни јавности већ се само на посредан начин (из структуре и садржаја стратегије) може доћи до одређених закључака. При томе, постоје разлике између стратегија држава у делу који се односи на националне интересе. Поједине од њих на основу безбедносног окружења одређују своје националне интересе, а постоје и примери да се витални интереси налазе у уводном делу стратегије безбедности као вредности које се штите од различитих облика угрожавања. Као последица разлика у безбедносном окружењу и облицима угрожавања евидентне су и разлике у политикама националне безбедности и другим елементима стратегије националне безбедности.

Спроведено истраживање је највећим делом потврдило и другу посебну хипотезу, по којој различити чиниоци који се испољавају на глобалном и регионалном нивоу утичу на безбедносну процену и остваривање националних интереса и циљева. У операционализацији предмета истраживања који се односи на ову хипотезу, разматрани су следећи индикатори: утицај светске економске кризе, утицај мигрантске кризе, повећање

значаја енергетске безбедности, супротстављеност спољно-политичких интереса држава, домети и улога безбедносних интеграција, унутрашња политичка стабилност држава, специфичности одређених региона (централна Европе, постсовјетски регион-западни подрегион и Скандинавија). Полазећи од тога, а уважавајући начело систематичности, у истраживању су посебно анализирани глобални и регионални ниво безбедности са специфичностима који их чине различитим у актуелном тренутку. При томе је анализирање различитих аспеката деловања трију великих сила (САД, Русија и Кина), било опредељено њиховим утицајем на простор коме припада и Република Србија. Такав приступ је био условљен и историјском чињеницом да су на овим просторима велике силе вековима имале значајан утицај – често и на штету појединих народа или региона у целини. С друге стране, познато је и да су поједини народи током своје историје стекли независност и слободу управо уз помоћ тих сила. Истраживање је потврдило да велике силе имају различите спољнополитичке наступе, при чему је посебно карактеристичан пример САД. Наиме, војне интервенције представљају један од најснажнијих инструмената америчке спољне политике и ширења њених интереса без обзира на последице у међународним односима. У реализацији интервенционистичких циљева САД у протеклом периоду незаменљиву улогу имао је НАТО, нарочито на простору Балкана. Поред тога, константа америчке спољне политике је спречавање приближавања Русије европском простору и стварање чвршћих веза са европским државама, а нарочито Немачком, што треба очекивати и у будућности. Према резултатима истраживања, Русија такође настоји да буде присутна на европском простору где доминирају САД и НАТО, који настоје да је одатле удаље, уз позиве да се конструктивно ангажује са Европом на решавању заједничких глобалних изазова. У спољнополитичком ангажману Русија се ослања првенствено на енергетски сектор као кључни актер енергетског тржишта, нарочито на простору Европе и Евроазије. Обележје руске спољне политике је јавно залагање за доследну примену међународног права у међудржавним односима. Истраживање је потврдило да се и Кина, слично Русији, у свом спољнополитичком наступу залаже за примену међународног права и јачање улоге УН у међународним односима. Уз то, заједничко за обе државе је да раде на остваривању прекограничних пројеката - Русија кроз изградњу енергетских коридора са другим државама, а Кина реализацијом пројекта „Један појас-један пут“. С тим у вези, Кина је своју спољнополитичку оријентацију усмерила на развијање економске сарадње, при чему кроз освајање тржишта на другим континентима постепено шири свој утицај у свету. Поред сучељавања великих сила, глобалне односе је умногоме обележила и светска економска криза која је уједно означила почетак стварања мултиполарног светског поретка, али и

делимичну редистрибуцију светског богатства од западних држава према глобалном Истоку, а посебно Кини. Економска криза је довела и до кризе неолиберализма који је традиционално представљао америчко идеолошко оружје, као и на смањење „меке моћи“ САД. Потврђено је и стварање нових савезништва између појединих држава кроз унапређење економске и енергетске сарадње (Русија и Кина), енергетске и војне (Русија и Турска) као и успостављање мултиполарног система валута и плаћања уместо досадашњег монополског полагаја и улоге америчког долара.

Истраживање је потврдило да енергетски ресурси добијају све већи значај за креирање односа од глобалних до билатералних, при чему истовремено представљају и потенцијални инструмент спољне политике држава и фактор који може утицати на исход и димензије те политике. На то недвосмислено указују и актуелни догађаји у прикаспијском и централноазијском региону. Савремено тржиште енергије постаје све више глобализовано, али и политизовано и подложно тржишним и геополитичким утицајима, будући да надзор над енергијом доноси политичку моћ. О сложености енергетске безбедности у свету сведочи и дата анализа у раду о ограничениости расположивих енергетских ресурса уз евидентну неравномерну диверсификацију, уз оцену ће и у наредном периоду спољна политика великих сила (САД и Русија) бити усмерена на регионе који имају посебан енергетски значај. С обзиром на чињеницу да и Арктик поседује велике количине енергената може се очекивати да ће и то у будућности бити простор сучељавања интереса великих сила. Сама чињеница да су највеће количине енергената у потенцијално кризним регионима, отвара могућност додатних политичких и безбедносних нестабилности, што се може одразити и на обезбеђење континуитета производње и транспорта према потрошачима. Различити политички интереси великих сила у енергетском сектору рефлектовали су се и на балканском простору кроз одустајање од пројекта Јужног тока. С друге стране, најављена реализација Турског тока представља почетак новог руско-турско савезништва, које је до пре неколико година било незамисливо.

Истраживање је такође указало на безбедносне и друге последице мигрантско-избегличке која је кулминирала 2015. године, доводећи у питање широко прихваћену визију о уједињеној Европи без граница. Уз остало, у многим европским државама дошло је до пораста популарности екстремистичких партија и покрета, радикализације међу домаћим грађанима исламске вере, пораста хибридног и сајбер тероризма и слично. Поред тога, испољене су и слабости повезане са процесом интеграције миграната што је, између осталог, условило јачање популистичке деснице у једном броју европских држава, индиковало деловање исламистички финансираног тероризма, те пораст анимозитета и

реваншизма према муслиманима. Све наведено је у значајној мери допринело буђењу евроскептицизма у земљама чланицама Европске уније. Потврђено је да је европска мигрантска криза оставила различите последице на безбедност многих земаља, при чему су посебно биле угрожене оне које су биле на мигрантској рути, као и државе које су крајње дестинације за мигранте.

Истраживање је указало да су крај XX и XXI века обележили и процеси дезинтеграције појединих држава и стварања нових наднационалних облика повезивања. С тим у вези, у раду смо анализирали три различита региона који припадају европском простору. Иако су у основи економске природе, европске интеграције су засноване на политичком одређењу да се осигура мир и слобода, али и да се ублажи утицај старих ривалстава и да замени заједничким економским развојем и друштвеним напретком. На основу упоредне анализе регионалног нивоа, уочено је да су државе на различите начине успоставиле одређени степен сарадње и међузависности, уз остваривање и различитих форми интеракција. При томе су своју сарадњу институционализовале на особен начин и поред међусобних различитости. Потврђено је да су мотиви њиховог повезивања углавном у домену економије, политике или безбедности, с тим да поједини од тих мотива може имати предност у односу на друге. С друге стране, на успостављање неких од поменутих видова сарадње, у одређеним историјским тренуцима утицај су имале и велике силе. Један од примера међусобног повезивања су скандинавске државе, које су створиле сопствени интеграциони модел сарадање и заједништва, иако су њихову прошлост неретко обележавали и сукоби. Ове државе су оствариле сарадњу у скоро свим областима живота, како међусобно, тако и са државама у окружењу. При томе, различити ставови скандинавских земаља по питању односа са ЕУ и НАТО немају негативне последице на регионалну сарадњу на том простору, већ су чак послужили за даље повезивање и унапређење регионалне сарадње у другим областима. Истраживање је показало да сарадња међу државама овог региона представља јединствен модел јер представља изворну намеру самих држава. Та повезаност је остварена након националног одређења свих држава, односно успостављања њихове потпуне аутономности и политичке самосталности. Сасвим другачија слика је код држава западног подрегиона постсовјетског подручја у коме заједнички простор и делимично заједничка прошлост није фактор повезивања. Код тих држава се ради о асиметричном односима, при чему је основна дилема како релативно мале и неједнако развијене државе на граници са Русијом, различитих спољнополитичких одређења, при чему су неке од њих под значајним утицајем САД, могу остваривати успешну регионалну сарадњу. С тим у вези, истраживање указује на немогућност поновног повезивања међу државама каква је

постојала за време СССР-а, због чега су сви покушаји реинтеграције предодређени на неуспех и представљају потенцијал за нестабилност тог подручја.

Према резултатима истраживања, посебан случај регионалног повезивања представљају државе Централне Европе. Иако се налазе на простору који је током историје представљао извор сучељавања неколико регионалних сила, ове државе су успеле да успоставе одређене облике сарадње и да се у последњим деценијама интегришу у шири облик повезивања – Европску унију. Најзначајнији облик међусобне сарадње ових држава представља Вишеградска група, која је имала посебан утицај нарочито у њиховом приступању НАТО-у након распуштања Варшавског пакта. Наиме, од бивших комунистичких држава захтевана је знатно већа међусобна сарадња у циљу остваривања подршке за пријем у Алијансу, као и за испуњавање услова за чланство у ЕУ. Уз претходно реализоване реформе, државе бившег Источног блока су у релативно кратком периоду постале чланице НАТО и ЕУ. Међутим, истраживање је потврдило да су последице глобалне економске кризе утицале на промењено позиционирање ових држава, посебно Пољске и Мађарске, чија популистичка вођства користе унутрашњу кризу Уније и све отвореније одбацују прокламоване европске вредности и централизам из Брисела, прихватајући само економске користи чланства у ЕУ.

У делу рада који се односи на регионално окружење анализирани су актуелни односи и трендови који непосредно окружење Републике Србије чине нестабилним са конфликтним потенцијалом. С тим у вези, истраживање је показало да је једна од битних карактеристика балканског простора унутрашња нестабилност појединих држава која отвара могућност настанка конфликтних ситуација регионалног карактера. У том контексту, посебан проблем су политике држава које су оптерећене прошлешћу, што је посебно наглашено код држава насталих распадом бивше СФРЈ. Поред тога, евидентно је одсуство јединственог приступа заједничким проблемима, уз изузетак начелне опредељености свих земаља западног Балкана за придруживање ЕУ. Поред лошег политичког амбијента и међуетничке, међурелигијске и међудржавне противуречности условавају регионалну стабилност. Кључни актуелни безбедносни проблеми у региону су нерешено питање статуса Косова и Метохије, оживљавање великоалбанских претензија, нефункционалност Босне и Херцеговине, уз традиционалне етничке противуречности у Македонији. Истраживање је показало да ће на регионалном нивоу један од ризика представљати и даљи процес изградње националног идентитета држава насталих на простору бивше СФРЈ. Наиме, унутрашње противуречности у појединим државама које се тичу верског и националног, представљаће један од извора нестабилности и камен спотицања у постизању консензуса у изградњи нације. То само по себи условава

стабилност у региону и ствара могућност унутрашњих сукоба који могу имати и међудржавни карактер. Такође, деловање великих сила и појединих регионалних актера (Немачка и Турска) и њихови различити интереси на овим просторима, при чему посебан значај има процес проширења НАТО на државе западног Балкана, имају значајан утицај на политичке и безбедносне прилике у региону.

Истраживање је потврдило и трећу посебну хипотезу, по којој актуелна безбедносна процена Републике Србије не уважава сва савремена теоретска начела и специфичности које детерминишу њен унутрашњи и геополитички положај. У поступку верификовања ове хипотезе у обзир су узети следећи индикатори: актуелна Стратегија националне безбедности Републике Србије, Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Србије, угрожавање безбедности у информационом простору и угрожавање безбедности енергетском зависношћу. С тим у вези, истраживање је показало да се важећа Стратегија националне безбедности, заснивала на погрешној процени. Тако се у делу Стратегије који се односи на глобално окружење процењује да „престанак блоковске конфронтације, ширење демократије, стварање мултиполарног света, интеграциони процеси у области безбедности”, смањују ризике за избијање криза и конфликта. Међутим, показало се да је савремена глобална стварност сасвим другачија, с обзиром да најављени интеграциони процеси у области безбедности нису довели до смањења ризика и конфликта, већ повећали несигурност. У суштинске мањкавости тог документа спадају и начин утврђивања и градирање кључних националних вредности и интереса, с обзиром да исти представљају водилу државе и примарни разлог успостављања система националне безбедности. Поред тога значајно је да Србија нема такозвану велику или државну стратегију, због чега је посебно значајно да у стратегији националне безбедности буду јасно дефинисани национални интереси у овој области. Изналажење заједничких (општих) друштвених вредности и интереса у случају Републике Србије има посебан значај, с обзиром на подељеност друштва по најважнијим питањима и на проблем Косова и Метохије који је попримио међународни карактер.

Истраживање је показало да актуелна стратегија националне безбедности није уопште посветила питању војне неутралности Србије. Наиме, сви релевантни чиниоци геостратешког положаја Републике Србије сврставају је у ред малих земаља, са додатним безбедносним ризицима који произилазе из таквог статуса. Као држава, Србија је изложена највећем броју глобалних и регионалних ризика. С обзиром да је положај земље у безбедносном погледу много сложенији у односу на било коју од постојећих неутралних држава, то би значило да би неутрална Србија морала поседовати знатно ефикаснији

систем националне безбедности од садашњег, са потпуно развијеним концептом националне одбране. Недостатак наведеног за последицу има само декларативно опредељење за неутралност које није преточено у праксу, односно евидентни раскорак између прокламованог и стварног стања. Такође, истраживање је указало и на различита ограничења концепта војне неутралности у савременом окружењу, чињеницу да неутралност Србије нико није признао и дискутабилне домете тог опредељења у будућности.

У вези са потврђивањем наведене хипотезе, истраживање је указало да актуелна Стратегија националне безбедности Републике Србије није обухватила ни питања енергетске и информационе безбедности које добијају све већи значај у савременом свету. С тим у вези је истакнут проблем енергетске зависности Србије, као и чињеница да енергетски ресурси представљају један од битних разлога сучељавања великих сила. У вези са проблематиком информационе безбедности, истраживање је потврдило да иста у Републици Србији није довољно развијена, али да повећање обима коришћења информационих ресурса и значај њихове заштите намеће потребу одређења информационе безбедности у стратегији националне безбедности.

Најзад, спроведено истраживање је потврдило и четврту посебну хипотезу, по којој се новим методолошким приступом анализи и процени безбедности и променом елемената стратегије стварају услови за свеобухватнију и функционалнију стратегију националне безбедности Републике Србије. У операционализацији предмета истраживања који се односи на ову хипотезу, разматрани су следећи индикатори: Стратегија националне безбедности Републике Србије, стратегије националне безбедности држава региона, нерешен коначан статус дела територије Републике Србије и специфичност политичког, економског и културолошког наслеђа Републике Србије. Истраживање је показало да се мале државе као што је Србија могу заштитити само јасним дефинисањем националних интереса којима ће осигурати њихову националну безбедност. С тим у вези, национални интерес је изнад унутрашње политике и евентуалних политичких неслагања у одређеној држави и представља њену дугорочну спољнополитичку оријентацију. Имајући у виду значај националних интереса за мале државе, Република Србија мора да дефинише и успостави своје националне интересе на начин да ће они бити израз општег друштвеног консензуса и доприносити хомогенизацији друштва, а не унутрашњим конфронтацијама. Наиме, само државе које јасно дефинишу своје интересе и које предузимају одговарајуће мере на њиховој реализацији, могу се сматрати озбиљним државама.

Имајући у виду изнето, у раду су предложени и конкретни елементи које би нова Стратегија националне стратегије националне безбедности Републике Србије требало да обухвати, груписани у неколико сегмената.

Предуслов за доношење таквог документа је дефинисање националних интереса и вредности као основних полазишта у стратегији националне безбедности. У националне интересе уврстити и очување културног идентитета као одраз потребе историјског сећања и достојанственог односа према националној историји и патриотизму, заштиту и развој културе и традиционалних вредности, те заштиту српског језика и писма, као вредности кроз које се изграђује национално јединство и остварује хомогенизација друштва. У корпус националних интереса утврдити и побољшање демографске структуре становништва као категорије без које је, између осталог, немогуће изграђивати националну безбедност.

Са методолошког аспекта, безбедносно окружење анализирати и процењивати са глобалног, регионалног и националног аспекта као што је дато у раду. Поред тога сектори наведени у раду представљају основу за даљу надградњу с обзиром на њихову променљивост при чему се могу укључивати и други. Поред тога, класификовати различите облике угрожавања безбедности државе и јасно их назначити као изазове, ризике и претње као што .

Са аспекта садржаја, у уводном делу Стратегије нагласити циљеве и разлоге усвајања, као и опредељења државе и друштва у вези са најважнијим питањима. Садржај проширити кроз дефинисање концепта војне неутралности или евентуално чланство у одређеним војно-политичким савезима. Поред тога, потребно је одредити и концепт националне одбране у складу са могућностима и капацитетима државе и спољнополитичким опредељењем. Енергетску безбедност разматрати кроз креирање адекватне енергетске политике у циљу смањења енергетске зависности. Потребно је дефинисати и информациону безбедност и начине остваривања њеног несметаног функционисања са аспекта националне безбедности. У делу који се односи на систем националне безбедности у структури обавештајно-безбедносне заједнице Републике Србије уградити цивилну обавештајну службу или на други начин предвидети јачање обавештајне компоненте. Одредити улогу и место приватног сектора безбедности у систему националне безбедности и у вези с тим евентуално редефинисати задатке осталих субјеката. У завршеним одредбама Стратегије дефинисати праћење њене примене, кроз одређење механизма координације различитих субјеката националне безбедности. У праћењу реализације стратегије укључити скупштински Одбор за одбрану и унутрашње послове. Поред тога, потребно је израдити План примене стратегије са прецизираним

задацима, носиоцима и роковима, који би уједно представљао и основ за израду извештаја субјеката националне безбедности о оствареним резултатима.

Након усвајања стратегије националне безбедности извршити потребна усклађивања националног законодавства, стратегија ниже општости, планова, програма и слично. Имплементирање наведених идентификованих елемената је од суштинског значаја за касније формулисање свеобухватне савремене „кровне“ Стратегије, коју би одликовала језичка прецизност, консеквентност са аспектa применљивости и прилагодљивост на нове безбедносне изазове, ризике и претње.

Када се ради о језичкој прецизности евидентно је непостојање изграђености одговарајућег појмовног апарата у овој области. Тако на пример када се ради о односу безбедносне процене и стратегије националне безбедности коришћен је појам чинилац а у српском језику се могу користити и појмови фактор, детерминанта или одредница и слично. С друге стране чињеница је да безбедносна процена није посебна целина у структури стратегије, што посебно усложњава њихов однос. Међутим, чињеница је да је безбедносна процена проткана кроз структуру стратегије различитим интензитетом. Најважнији сегмент утицаја безбедносне процене је у делу који се односи на безбедносно окружење и дефинисање облика угрожавања. Ако је процена у овом делу објективна и одражава реалну предикцију будућег стања, онда и стратегија има своју употребну вредност у дужем временском периоду. У супротном, можемо имати стратегију која је у кратком временском периоду превазиђена услед промена на међународној сцени. У најкраћем процена треба да омогући прогностички карактер стратегији и њену актуелност у дужем временском периоду.

ЛИТЕРАТУРА

1. Abazović Mirsad: *Državna bezbjednost: uvod i temeljni pojmovi*, Fakultet za kriminalističke nauke, Sarajevo, 2002
2. Avbelj Matej, Letnar Černič Jernej, The Conundrum of the Piran Bay: Slovenia v. Croatia – The Case of Maritime Delimitation, *Journal of International Law and Policy*, Vol. V, No. 6, University of Pennsylvania Press, Philadelphia PA 2007
3. Avijucki Vječeslav: *Kontinentalne geopolitike: svet u XXI veku*, Clio, Beograd, 2009
4. Аврамов Смиља: *Постхеројски рат запада против Југославије*, Иди, Ветерник, 1997
5. Adams C. Paul: Multilayered Regionalization in Northern Europe, *GeoJournal, Spatially Integrated Social Sciences and Humanities*, 2012
6. Adamson Kevin, Jović Dejan: The Macedonian–Albanian political frontier: the rearticulation of post-Yugoslav political identities, *Nations and Nationalism*, Vol. 10, No. 3, Hoboken NJ, 2004
7. Amundsen Inge: Political Corruption – an introduction to the issues, *Working Paper No. 7*, Bergen: Chr. Michelsen Institute, Bergen NO 1999. доступно на: <https://www.cmi.no/publications/file/1040-political-corruption.pdf>
8. Anand S. Vijay: Global Environmental Issues, *Open Access Scientific Report*, Vol. 2, Issue 2, 2013, dostupno na: <http://www.omicsonline.org/scientific-reports/2157-7617-SR-632.pdf>
9. Антевски Мирослав: *Регионална економска интеграција у Европи*, Београд, 2008
10. Annual Global Climate and Catastrophe Report, доступно на: <http://thoughtleadership.aonbenfield.com/Documents/20170117-ab-if-annual-climate-catastrophe-report.pdf>
11. *Annual Report, Always moving forward*, Lukoil, 2015, доступно на: <http://www.lukoil.com/FileSystem/9/27396.pdf>
12. Arteaga Félix: *Roadmap for a Spanish National Security Strategy*, Real Instituto Elcano, Madrid, 2009
13. Archick Kristin, European Union Enlargement, *CRS Report for Congress* (RS 21344), US Congress, Washington DC, April 2012
14. *A Secure Europe in a Better World-European Security Strategy*, Brussels, 2003, доступно на: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>
15. *AJP, Allied Joint Intelligence, Counter-intelligence and Security Doctrine*, NATO Standardization Agency, Brussels, July 2003

16. Astakhova Olesya, Tattersall Nick: *Russia and Turkey sign gas deal, seek common ground on Syria as ties warm*, Reuters, 10/10/2016, dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-energy-summit-turkey-russia-idUSKCN12A244>
17. *Austrian Security Strategy: Security in a new decade – Shaping Security*, dostupno na: <https://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=52251>
18. *Academic Ranking of World Universities 2017*, ARWU, Shanghai CN, 2017, dostupno na: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2017.html>
19. Babić, Ante, Pufnik Andreja, Stučka Tihomir: *Teorija i stvarnost inozemnih izravnih ulaganja u svijetu i tranzicijskim zemljama sa posebnim osvrtom na Hrvatsku*, Pregledi, Hrvatska narodna banka, Zagreb, 2001, dostupno na: <https://www.hnb.hr/documents/20182/121897/p-009.pdf/3f1c8c9e-8483-4dd1-9b03-74ad98e3785b>
20. Baldwin-Edwards Martin: *Balkan Migrations and the EU: Patterns and Trends*, *The Romanian Journal of European Studies*, 2005, No. 4, dostupno na: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/1590/1/MPRA_paper_1590.pdf
21. Barbashin Anton, *Nations of the post-Soviet space: 25 years apart*, Intersection: Russia/Europe/World, dostupno na: <http://intersectionproject.eu/article/russia-world/nations-post-soviet-space-25-years-apart>
22. Barnett Jon: *Ekološka sigurnost*, u: Colins Alan, (ur.): *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb, 2010
23. Barnett Jon: *The Meaning of Environmental Security, Ecological Politics and Policy in the New Security*, ERA, Zed Books, London UK, 2001
24. Baјагић Младен: *Међународна безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012
25. Baјагић Младен: *Методика рада обавештајних служби*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010
26. Barrinhaa André: *The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory*, *Mediterranean Politics*, Vol. 19, No. 2, Routledge, London, 2014
27. Батаковић Душан: *Српско, југословенско и европско искуство-Скица за једну теорију дисконтинуитета*, Зборник Србија и Европа, Београд, 1996
28. Baylis John, Smith Steve: *The Globalization and World Politics*, Oxford University Press, Oxford UK 2008
29. Baylis John, Wirtz J. James, Cohen Eliot, Gray S. Colin: *Strategy in the Contemporary World: an introduction to strategic studies*, Oxford University Press, 2nd edition, 2007

30. Békés Gábor, Horváth Áron, Sápi Zoltán: *Flood risk and housing prices: evidence from Hungary*, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 2016
31. Bellacqua A. James (ur.) *The Future of China-Russia Relations*, The University Press of Kentucky, Lexington KY, 2009
32. Belloni Roberto, European Integration and the Western Balkans: Lessons, Prospects, and Limits, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 11, Issue 3, Taylor & Francis, London 2009
33. Bendini Roberto: *United States - China relations: a complex balance between cooperation and confrontation*, European Parliament, Brussels, 2016
34. Бергстен Фред и др.: *Успон Кине: изазов и шанса*, ЈП Службени гласник, Београд, 2011
35. Beslin Jelena, Ignjatijevic Marija: *Balkan foreign fighters: from Syria to Ukraine*, European Union Institute for Security Studies (EUISS), june, 2017, доступно на: <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%202020%20Balkan%20foreign%20fighters.pdf>
36. Bžežinski Zbignjev: *Velika šahovska tabla*, CID Podgorica & Romanov Banja Luka, 2001
37. Bideleux Robert, Jeffries Ian: *A history of Eastern Europe: crisis and change*, Taylor & Francis, New York 2007
38. Bieber Florian: Serbia in the 1990s: The case of an ethnic semi-democracy, in: Priit Jä rve: *Ethnic Democracy: Models and Reality*, LGI, Bydapest, 2005
39. Bilandžić Mirko: Prema strategiji nacionalne sigurnosti EU, *Policija i sigurnost*, broj 1, Zagreb, 2012
40. Birkmann Jörn (ed.): *Measuring Vulnerability to Natural Hazards*, United Nations University Press, Tokyo 2006
41. Бјелајац Жељко, Дашић Драган, Спасовић Милован: Еколошка политика ЕУ и њен кривично-правни оквир, *Међународни проблеми*, Год. LXII, бр. 4, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011
42. Blackwill D. Robert, Tellis J. Ashley: *Revising U.S. Grand Strategy Toward China*, Council on Foreign Relations, New York NY, 2015
43. Bobic Mirjana: Serbian Unfinished Business: Refugees and Internally Displaced Persons, in: Krasteva Anna, Kasabova Anelia, Karabinova Diana (eds): *Migrations from and to Southeastern Europe*, Longo Editore, Ravenna, 2010
44. Bogetic Zeljko: Russian Economic Report, No. 20, The World Bank in Russia, November 2009, доступно на:

https://siteresources.worldbank.org/INTRUSSIANFEDERATION/Resources/305499-1245838520910/rrer20fulltext_eng.pdf

45. Божић Миљковић Ивана: Економије балканских земаља на путу за Европску унију, у: *Балкан у процесу евроинтеграције: економија, транзиција и регионална сарадња* (Зборник радова), Филозофски факултет – Институт за социологију, Ниш, 2005
46. Божић Миљковић Ивана: Регионализација као фактор структурирања спољне трговине земаља западног Балкана у: *Балкан у процесу евроинтеграције: Концепције развоја и социјалне импликације*, Филозофски факултет и Центар за социолошка истраживања, Ниш, 2008
47. Booth Ken.: *The Concept of Strategic Culture Affirmed. Strategic Power: USA/USSR*, Palgrave Macmillan, London UK, 1990
48. Бошковић Милица: *Изазови индустријског друштва: нове технологије и еколошка безбедност*, Факултет безбедности, Београд, 2010
49. Bošković Mitrović Marija, Reljić Dušan, Vračić Alida: Elsewhere in the Neighborhood: Reaching Out to the Western Balkans, in: Çevik B. Senem, Seibpp Philipp: *Turkey's Public Diplomacy*, Palgrave Macmillan, New York, 2015
50. *BP Statistical Review of World Energy June 2017*, BP p.l.c., London UK, 2017, доступно на: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>
51. Braniff Máire, *Integrating the Balkans: Conflict Resolution and the Impact of EU Expansion*, I.B.Tauris & Co Ltd, London - New York 2011
52. Bridge F. Roy, Bullen Roger: *The Great Powers and the European States System 1814–1914*, Pearson Longman, London UK, 2005
53. Briscoe Ivan, Price Megan : *Kosovo's new map of power: governance and crime in the wake of independence*, Netherlands Institute of International Relations, The Hague, 2011
54. Buras Piotr, „Where is Poland headed?“, *European Council of Foreign Relations*, London UK, 15 January 2016, доступно на: http://www.ecfr.eu/article/commentary_where_is_poland_headed5062
55. Buzan Barry: *People, State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Pearson Longman, London, 1991
56. Buzan Barry: *People, State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (second edition), Pearson Longman, London, 1991
57. Buzan Barry, Waever Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, New York, 2003

58. Buzan Barry, Waever Ole, de Wilde Jaap: *Secutiry: a New Framework for Analysis*, Lynne Reinner Publishers, London UK, 1998
59. van Meurs Wim, van de Grift Liesbeth: *Environmental Politics in Southeastern Europe*, доступно на: https://www.ios-regensburg.de/fileadmin/doc/SOE/SOE_2015_3_Teaser.pdf
60. Vangeli Anastas: *The impact of China in: Lange Sabina, Nechev Zoran, Trauner Florian: Resilience in the Western Balkans*, Institute for Security Studies, Paris, 2017
61. Vejvoda Ivan: *The impact of the United States in: Lange Sabina, Nechev Zoran Trauner Florian: Resilience in the Western Balkans*, Institute for Security Studies, Luxembourg, 2017
62. Velimirović Svetlana: *Evropska unija i migrantska kriza u Srbiji*, u: *Migrantska kriza, Srbija i Evropska unija, Evropske sveske br.4*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2018
63. Veselinović Petar: *Izazovi ekonomske nauke u uslovima globalne ekonomske krize, Ekonomske teme*, br. 4, Niš, 2012
64. Vujčić Jasmina, Antić Dragoljub: *Enviromental Recovery of Yugoslavia*, Institute of Nuclear Sciences, Belgrade, 2001, доступно на: <http://www.socphyschemserb.org/en/enry2001/>
65. Вуковић Славиша: *Превенција криминала*, Криминалистичко- полицијска академија, Београд, 2010
66. Вучинић Зоран: *Међународно ратно и хуманитарно право*, ВИЗ, Београд, 2001
67. Gagnon V. Philip, “Minorities” and Political Space: The Yugoslav Wars of the 1990s’, in: Riegler Henriette (ed.), *Nationhood, War, and the Multinational State of the Former Yugoslavia*, Arbeitspapier 39, Austrian Institute for International Affairs Working Papers, Vienna, January 2002
68. Гарашанин Илија: *Начертаније - Програм спољне и националне политике Србије на концу 1844. године*, Гамбит, Јагодина, 2003
69. Gebhard Carmen: *Sub-Regional Cooperation in Central Europe – Past, Present and Future, Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, Vol. 12, No. 1, Budapest, 2012
70. Gilley Bruce: *Deng Xiaoping and His Successors (1976 to the Present)*, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New York NY 2014
71. *Global risk identification program - GRIP, Serbia Assessment Report*, dostupno na: www.gripweb.org/gripwebo/gripweb/sities/default/files/Serbia%20assessment%20report%20from%20government%20input_SRBinput_o.pdf
72. *Global Strategic Trends Up to 2040*, Fourth Edition, Ministry of Defense UK, London, 2010
73. Goldstein S. Joshua & Pevehouse C. Jon, *International Relations*, Pearson, New York NY, 2014

74. Golov Avner at all: *A National Security Doctrine for Israel - Policy Paper*, Argov Program in Leadership and Diplomacy, Lauder School of Government, Herzliya IL, 2010
75. Голубовић Загорка: *Поуке и дилеме минулог века*, Филип Вишњић, Београд, 2006
76. Gramatikov Plamen: Bulgarian nuclear plants' strategy and environmental security on the Balkans, in: *NATO Security through Science Series C: Environmental Security*, Netherlands, 2007
77. Grasa Rafael, Mateos Oscar: *Conflict, Peace and Security in Africa: an Assessment and New Questions After 50 Years of African Independence*, Institut Català Internacional per la Pau, Barcelona ES, 2010
78. Graham Thomas: Assessing the Russian Challenge to U.S. Policy, in: Colton Timothy, Frye Timothy, Legvold Robert: *The Policy World Meets Academia: Designing U.S. Policy toward Russia*, American Academy of Arts and Sciences, Cambridge MA, 2010
79. Graham E. Thomas, Levitsky E. Jonathan, Munter P. Cameron, Wisner G. Frank: *Time for Action in the Western Balkans, Policy Prescriptions for American Diplomacy*, The National Committee on American Foreign Policy, The EastWest Institute, New York, 2018
80. Гудланд Роберт: Раст је досегао своју границу, у: Мандер Џери, Голдсмит Едвард. *Глобализација*, Clio, Београд, 2003
81. Davis Bob: IMF Warns of Slower China Growth Unless Beijing Speeds Up Reforms, *The Wall Street Journal*, New York NY, July 30, 2014, доступно на: <https://www.wsj.com/articles/imf-annual-report-warns-of-slower-china-growth-unless-beijing-speeds-up-economic-reforms-1406768402>
82. Dalby Simon: *Environmental Security*, University of Minnesota Press, Minneapolis MN, 2002
83. Даничић Милан, Стајић Љубомир: *Приватна безбедност*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008
84. Dević Ana: Jaws of the Nation and Weak Embraces of the State - The Lines of Division, Indifference and Loyalty in Bosnia-Herzegovina, in: Kolstø Pål (ed.) *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014
85. Dekanić Igor, Kolundžija Stevo, Karasalihović Daria: *Stoljeće nafte: Veza između nafte, novca i moći koja je promenila svijet*, Naklada Zadro, Zagreb, 2004
86. Денда Далибор: Геополитичке прилике у Европи и Српски ратни план 1914. године у Зборник *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, Институт за политичке студије, Београд, 2015
87. Димитријевић Војин, Стојановић Радимир: *Међународни односи*, Службени лист СР. Југославије, Београд, 1996

88. Димић Љубодраг: Србија 1804-2004 (суочавање са прошлошћу), у: Димић Љубодраг, Стојановић Дубравка, Јовановић Мирослав: *Србија 1804-2004: Три виђења или позив на дијалог*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2009
89. Dragičević-Šešić Milena Dragojević Sanjin: *Zamišljene ili prave podele? Kulturne politike i njihove granice*, у: Triandafilidu Ana, Majnhof Hana Ulrike (ur.): *Transkulturalna Evropa*, Clio, Beograd, 2008
90. Драгишић Зоран: *Безбедносни менаџмент*, Службени гласник, Београд, 2007
91. Драгишић Зоран: *Систем националне безбедности Републике Србије*, Универзитет у Београду-Факултет безбедности, Београд, 2011
92. *Договор о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве между Российской Федерацией и Республикой Беларусь*,
93. Dumbaugh Kerry: *China-U.S. Relations: Current Issues and Implications for U.S. Policy*, CRS Report for Congress, Washington DC, 2009
94. Dyner Anna Maria: *The Russian Federation's New Foreign Policy Concept*, *Bulletin*, The Polish Institute of International Affairs, No 1(941), 2007, доступно на: https://www.pism.pl/files/?id_plik=22687
95. Ђорић Марија: *Екстремна десница: међународни аспект десничарског екстремизма*, Удружење Наука и друштво, Београд, 2014
96. Ђоровић Владимир: *Историја Срба*, БИГЗ, Београд, 1989
97. Ђурђевић Бранислав, Арсеновић Даниела: *Популациона динамика у међупописном периоду*, у: Никитовић Владимир (ур.): *Популација Србије почетком 21. века*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2015
98. Ђурђевић С. Бранислав: *Колико деце треба Србији*, *Демографски преглед*, бр. 20, Београд, 2004
99. Ђурђевић-Лукић Светлана: *Глобална политика Сједињених Америчких Држава 2001-2012*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013
100. Ђукановић Драган: *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2016)*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2016
101. Ђукановић Драган: *Република Србија и Црна Гора – анализа билатералних односа и проблема након 2006. године*, *Српска политичка мисао* (48), 3, Београд, 2015
102. Ђукановић Драган: *Трансформација Пакта за стабилност у Југоисточној Европи: нови подстицаји регионалној сарадњи*; у: Ђукановић Драган (прир.), *Међудржавни форуми за сарадњу у Европи: упоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007

103. Ђукић Срећко: *Време енергије: више од дипломатије*, Службени гласник, Београд, 2009
104. Ђурковић Миша: Русија и откривање меке моћи, *Национални интерес*, бр. 4, Институт за политичке студије, Београд, 2008
105. Ebegbulem C. Joseph.: *The Failure of Collective Security in the Post World Wars I and II International System*, Transcience, Vol. 2, 2011, доступно на: https://www2.huberlin.de/transcience/Vol2_Issue2_2011_23_29.pdf
106. Ејдус Филип: *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012
107. Екмечић Милорад: *Дуго кретање између клања и орања, Историја Срба у Новом веку*, Завод за уџбенике, Београд, 2008
108. Екмечић Милорад: *Стварање југославије 1790-1918, књига 1*, Просвета, Београд, 1989
109. *Emergency Events Database EM-DAT*, WHO Collaborating Centre for Research on the Epidemiology of Disasters-CRED, The Office of Foreign Disaster Assistance-OFDA, Universite Catholique de Louvain, доступно на: www.emdat.be
110. Епли Пјер, Рибо Оливије, Самерфилд Еверет: *Процес доношења одлука у полицији: операције и управљање*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012
111. Epstein B Sussan, Lawson L. Marian, Gill R. Corry: *Department of State, Foreign Operations, and Related Programs: FY2018 Budget and Appropriations*, Congressional Research Service, Washington DC, 2018, доступно на: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44890.pdf>
112. Ernest Kay (ed): *Dictionary of Scandinavian Biography*, Merlos press, London Dartmouh 1972
113. *Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2011, доступно на: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit_financial_flows_2011_web.pdf
114. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment-SOCTA 2017, доступно на: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017>
115. Ex-Post Evaluations of CARDS Programmes in the Western Balkans (Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Montenegro, Kosovo, and the former Yugoslav Republic of Macedonia), Final Evaluation Report, October 2013, доступно на:

<http://www.evropa.gov.rs/Documents/Home/DACU/12/193/Ex-post%20CARDS%20in%20WB%20final%20report.pdf>

116. Extended Year Set - Patent Counts By Country, State, and Year Utility Patents, U.S. Patent and Trademark Office, Alexandria VA, dostupno na: https://www.uspto.gov/web/offices/ac/ido/oeip/taf/cst_utlh.htm
117. Живковић Драган: *Граница - изазов за безбедност*, ВИЗ, Београд, 2008
118. Живојиновић Драган: *Ватикан и Срби у XX веку, Зборник радова Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997
119. Zakarija Fareed: *Zakarija - Can America Still Inovate?* *Newsweek*, New York NY, November 13, 2009, доступно на: <https://newsweek.com/zakarija-can-america-still-inovate-77023/>
120. Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС” бр. 116/2007, 116/2007, 72/2012
121. Закон о безбедносно-информативној агенцији, „Службени гласник РС” бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 и 66/2014
122. Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, „Службени гласник РС” бр. 88/2009, 55/2012 и 17/2013
123. Zinkina Julia, Korotayev Andrey: Explosive population growth in tropical Africa: crucial omission in development forecasts - emerging risks and way out, *World Futures: The Journal of New Paradigm Research* Vol. 70, Issue 2, 2014
124. Zuokui Liu: *Saradnja 16+1 ukontekstuinicijative, „Pojas i put“*, u Cvetković Vladimir: *Novi put svile: Balkanska perspektiva, Političko-bezbednosni aspekti*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2016
125. Zweig David: *China`s Political Economy*, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New Yor NY 2014
126. Илић Миодраг: *Quo vadis свете*, Филип Вишњић, Београд, 2000
127. *International Commission for Protection of Danube River*, доступно на: <https://www.icpdr.org/mai>
128. *International Migration Report 2017*, Department of Economic and Social Affairs, United Nations New York NY, 2017
129. Jablonsky David: *National power, U.S. army war college guide to strategy*, Strategic Studies Institute, Carlisle PA, 2001
130. Jablonsky David: *Why is Strategy Difficult?*, In: Bartholomees J. Bone, Jr. (ed.): *Theory of War and Strategy*, Vol. I, 4th Edition, Strategic Studies Institute, Carlisle PA 2010

131. Јевтић Мирољуб: *Политикологија религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2009
132. Јовановић Радомир: *Велики лексикон страних речи и израза*, Алнари, Београд, 2007
133. Јовановић Слободан: *О држави: основи теорије једне правне државе*, БИГЗ, Београд, 1990
134. *Joint Doctrine Note Assessment - 2/12 (JDN 2/12)*, Ministry of Defense, UK, London, 2012
135. *Joint Doctrine Note Assessment - 2/12 (JDN 2/12)*, Ministry of Defense, UK, 2012
136. Joseph A. William: Studuing Chinese Politics, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New Yor NY 2014
137. Johnson R. Lonnie: *Central Europe: Enemies, Neighbours, Friends*, Oxford University Press, Oxford UK, 2002
138. Kaarbo Juliet, Lee Ray James: *Global Politics*, Cengage Learning, Wadsworth MA, 2011
139. Kaldron Mary: *New and Old Wars, Organized Violence in a Global Era*, Stanford University Press, Palo Alto CA 1999
140. Kanev Krassimir: Law and Politics of Ethnic and Religious Minorities, in: Krasteva Anna (ed.): *Communities and Identities in Bulgaria*, Longo Editore, Ravenna, 1998
141. Kahl H. Colin, Dalton G. Melissa, Irvine Matthew: *Risk and Rivalry: Iran, Israel and the Bomb*, Center for a New American Security, Wahington DC, 2012
142. Kegley W. Charles Jr, Raymond A. Gregory: *Exorcising the Ghost of Westphalia - Building World Order in the New Millennium*, Prentice Hall, Upper Saddle River NJ, 2002
143. Кенеди Пол: *Припрема за двадесет први век*, Службени лист СРЈ, Београд, 1997
144. Kenneth Megan, Cardinal Brown Theresa: *America's Demographic Challenge: Understanding the Role of Immigration*, Bipartisan Policy Center, Washington DC, 2017
145. Кесић Зоран: Приватни сектор у контроли криминалитета, Досије студио, Београд, 2009
146. Kigotho Wachira: Three African countries make global top 50 in science, *University World News – Africa edition*, Issue 168, Higher Education Web Publishing Ltd, London UK, 2016, доступно на: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20160226164105689&query=science+and+engineering+indicators+2016>
147. Килибарда Зоран: Геополитичка полазишта стратегије националне безбедности, у: *Ризик, моћ, заштита* (Зборник радова), Службени гласник, Београд, 2010

148. Килибарда Зоран: *Основи геополитике*, Службени гласник, Београд, 2008
149. Килибарда Зоран, Младеновић Мирослав, Ајзенхајмер Владимир: *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014
150. Kim Jiyul.: *Cultural Dimensions of Strategy and Policy*, U.S. Army War College, Carlisle PA 2009
151. Kimlika Vil: *Multikulturalizam-multikulturno građanstvo*, CID Podgorica, 2004
152. Киосев Александер: *Мрачна интимност: мапе, идентитети, чиновни и идентификације у: Балкан као метафора: између глобализације и фрагментације*, Београдски круг, Београд, 2003
153. Кисинџер Хенри: *Дипломатија*, књига I, Верзал прес, Београд 1999
154. Klein J. Peter, Iammartino R. Brian: *Getting Started in Security Analysis*, Second Edition, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken NJ, 2010
155. Knezović Sandro: *The impact of NATO*, u: Lange Sabina, Nechev Zoran, Trauner Florian: *Resilience in the Western Balkans*, EU Institute for Security Studies, Paris, 2017
156. Ковач Митар, Стојковић Дејан: *Стратегијско планирање одбране*, Војноиздавачки завод, Београд, 2009
157. Ковач Митар: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности: теоријске основе*, Свет књиге, Београд, 2003
158. Kolyandr Alexander, Ostroukh Andrey: *Russia's Economy Stalls Amid Western Sanctions, Oil Price Drop*, *The Wall Street Journal*, New York NY, October 22, 2014, доступно на: <https://www.wsj.com/articles/russias-economy-stops-growing-in-september-on-sanctions-uncertainty-1413968014>
159. Koneska Cvete: *Policy Consensus During Institutional Change: Macedonian Foreign Policy Since Independence*, in: Keil Soeren, Stahl Bernhard: *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, UK, 2014
160. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.), доступно на http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248
161. Кравелд Мартин: *Трансформација рата*, Факултет безбедности, Београд, 2010
162. Krasteva Anna, Cervone Alberto, Pilch T. Frances: *Transnational Migration and Demographic Security Challenges*, in: Cross Sharyl, Kentera Savo, Nation R. Craig, Vukadinovic Radovan (eds): *Shaping South East Europe's Security Community for the Twenty-First Century*, Macmillan Distribution, Hampshire, 2016

163. Kraus A. Peter: Cultural Pluralism and European Polity-Building: Neither Westphalia nor Cosmopolis, *Journal of Common Market Studies*, Issue 41, No. 4, 2003, доступно на: http://www.sneps.net/t/images/Articles/Kraus_2003.pdf
164. Крга Бранко: Стратегија националне безбедности Републике Србије: кључни проблеми и дилеме, Зборник радова *Србија-безбедности и институционални изазови, књига бр.2*, Институт за политичке студије, Београд, 2009
165. Крстић Остоја: *Прогностика криминалитета*, Полицијска академија, Београд, 2003
166. Крстић Славиша: *Безбедносна процена угрожености одређених личности*, Миленијум груп, Београд, 2012
167. Kugler L. Richard.: *Policy Analysis in National Security Affairs New Methods for a New Era*, National Defense University Press, Washington DC, 2006
168. Kuznetsov Alexey, Chetverikova Anna: *Russian Multinationals Continue Their Outward Expansion in Spite of Global Crisis*, Moscow, 2009, доступно на: <http://www.imemo.ru>
169. Kuznetsov Alexey: *Outward FDI from Russia and its Policy Context*, ColumbiaFDI Profiles, 2011, доступно на: <http://www.vcc.columbia.edu>
170. Kudrle T. Robert: Three Types of Globalization: Communications, Market, and Direct, In: Vayrynen Raimo (ed.): *Globalization and Global Governance*, Rowman & Littlefield, Lanham MD, 1999
171. Lallanilla Marc: China's Top 6 Environmental Concerns, Live Science New York NY 2013, доступно на: <https://www.livescience.com/27862-china-environmental-problems.html>
172. Lantis S. Jeffrey: *Strategic Culture and National Security Policy*, International Studies Review, Vol. IV, No. 3, The International Studies Association, Storrs CT, 2002
173. Lenčer Dž. Frenk, Boli Džon: *Kultura sveta*, Clio, Beograd, 2006
174. Leuprecht Christian: Security Policies: Demographic Trends and International Security, *Journal of Strategic Security*, Vol. 3, No 4, Chicago IL, 2010
175. Litfin T. Karen: Environmental security in the coming century, In: Paul V. Thazha, Hall A. John (eds): *International Order and the Future of World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 1999
176. Lo Bobo: *Ten things everyone should know about Sino-Russian relationship*, Centre for European Reform, London UK, 2008
177. Лопандић Душко, Кроња Јасмина: *Регионалне иницијативе и мултиратерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010

178. Лопандић Душко, Петровић Перо, Горданић Јелица: Мултиратерална сарадња као начин унапређења односа држава југосточне Европе, у: Ђукановић Драган, Трапара Владимир (ур.): *Србија у Југоисточној Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013
179. Lunn Jon: China's domestic politics and foreign policy: January 2017 analysis, *Briefing paper*, House of Commons Library, London UK, 2017
180. Lunde Saxi Håkon: *Nordic defence cooperation after the Cold War*, The Norwegian Institute for Defence Studies (IFS), Oslo, 2011, доступно на: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99335/SAXI%2C%20Nordic%20defence%20Cooperation%20after%20the%20Cold%20War%20%282011%29.pdf?sequence=1>
181. Lutz M. James, Lutz J. Brenda: *Global Terrorism*, Routledge, London 2008
182. Максимовић Јабланов Јелена, Биговић Радован (ур.): *Хришћанство и европске интеграције*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2010
183. Mankoff Jeffrey: *Russian Foreign Policy, The Return of GreatPower Politics*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, United Kingdom, 2009
184. Mankoff Jeffrey: Russia, the Post-Soviet Space, and Challenges to U.S. Policy, in: Colton Timothy, Frye Timothy, Legvold Robert (eds): *The Policy World Meets Academia: Designing U.S. Policy toward Russia*, American Academy of Arts and Sciences, Cambridge MA, 2010
185. Манојловић Драган: *Криминалистичка аналитика*, Службени гласник, Београд, 2008
186. *Mapping the impacts of natural hazards and technological accidents in Europe, An overview of the last decade*, European Environment Agency, Copenhagen, 2010
187. Margolis J. Eli: Understanding Political Stability and Instability, *Civil Wars*, Vol.12, No. 3, Taylor & Francis, Abingdon UK, 2010
188. Margret Cela: Towards Nordic peace: a small state approach, *Nordia Geographic Publication* 40: 4, 2011, доступно на: <https://wiki oulu.fi/download/attachments/29067436/Cela11.pdf?version=1>
189. Маринковић И.: Попис становништва 2011. основне структуре популације Србије, *Демографски преглед*, бр. 47, Београд, 2013
190. Марковић Ратко: *Уставно право*, ЈП Службени гласник, Београд, 2009
191. Martin Jack, Fogel Stanley: *Projecting the U.S. Population to 2050: Four Immigration Scenarios - A Report by the Federation for American Immigration Reform*, FAIR, Washington DC, 2006

192. Мартиновић Нико (прир.): *Црна Гора - Биографски записи II: Луча слободе и трајања*, Октоих, Подгорица 2004
193. Martinsen Kaare Dahl: *The Russian-Belarusian Union and the Near Abroad*, Norwegian Institute for Defence Studies, 2002
194. Maududi A`la Sayyid Abul: *The Islamic Movement Dynamics of Values, Power and Change*, Markazi Maktaba Islami Publishers, New Delhi IN, 2001
195. Mahajan Vijay: *Afrika u usponu*, Mate, Zagreb, 2010
196. MacFarlane S. Neil, Khong Yuen Foong: *Human Security and the UN. A Critical History*, Indiana University Press, Bloomington IN, 2006
197. Маширевић Љубомир: *Постмодерна теорија и филм на примеру кинематографије квентина Тарантина*, Чигоја штампа & Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2011
198. Meier Ernest-Christoph, Nelte Klaus-Michael, Schaefer Heiny-Uwe: *Woerterbuch zur Sicherheitspolitik-Deutschland in einem veraenderten internationalen Umfeld*, 6. vollstaending ueberarbeitete Auflage, Verlag E.S. Mittler&Sohn, Hamburg DE, 2006
199. Мелер Бјорн: Национална, социјална и људска безбедност - Општа разматрања са приказом балканског случаја, у: Дулић Драгана (ур.): *Људска безбедност*, књига 1, Фонд за отворено друштво, Београд, 2003
200. *Memorandum on the Results of Negotiations between Government Delegations of Austria and the Soviet Union (1955)*, 15th April 1955, доступан на: http://www.ena.lu/memorandum_outcome_negotiations_between_government_delegations_from_austria_soviet_union_moscow_april_1955-2-21168
201. Мешков Алексеј: И Европска унија и Русија изгубиле по 40 милијарди долара од санкција у 2014, *Нова Српска политичка мисао*, 29. новембар 2014, доступно на: <http://www.nspm.rs/hronika/aleksej-meskov-i-evropska-unija-i-rusija-izgubile-po-40-milijardi-dolara-od-sankcija-u-2014.html>
202. Мијалковић Саша: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011
203. Мијалковски Милан, Дамјанов Петар: *Тероризам албанских екстремиста*, НИЦ Војска, Београд, 2002
204. Мијалковски Милан, Ђорђевић Ивица: *Неухватљивост националне моћи*, Службени гласник, Београд, 2010
205. Микић Григорије: *Преглед историје хришћанске цркве*, Православље, Београд, 2014

206. Миладиновић Слободан: Проблем колективног идентитета у фрагментисаном друштву Србије, у: *Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана*, Филозофски факултет – Универзитет у Нишу, Ниш, 2005
207. Миленковић Иван: *Групација светске банке*, Економски погледи, 3/2009, Београд
208. Милић Војин: *Социолошки метод*, Нолит, Београд, 1978
209. Миловановић Миодраг: *Одлучивање у борбеним дејствима*. Војна академија, Београд, 2004
210. Милојић Андра (ур.): *Статистички годишњак Републике Србије, Становништво*, Републички завод за статистику Републике Србије, Београд 2011
211. Милосављевић Бранислав: Ограничења војне неутралности Републике Србије, Зборник радова са научне конференције *Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност у Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2016
212. Милосављевић Бранислав: Теоријске основе безбедносне процене, *Војно дело*, лето, Београд, 2012
213. Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван: *Основи методологије политичких наука*, ЈП Службени гласник, Београд, 2013
214. Милосављевић Слађан, Младеновић Мирослав, Љубисављевић Небојша: *Крим „повратак у будућност“: геополитички, безбедносни и војно-стратегијски аспект украјинске кризе*, Иновациони центар Факултета безбедности, Београд, 2017
215. Милошевић Горан: *Основи економије*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012
216. Милошевић Милан: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд 2001
217. Министарство финансија Републике Србије-Управа за јавни дуг, доступно на: <http://www.javnidug.gov.rs/upload/Stanje%20i%20struktura%20za%20mesecni%20izvestaj%20o%20stanju/Web%20site%20debt%20report%20-%20SRB%20LATINICA.pdf>
218. Минић Јелица, Ђукановић Драган, Кроња Јасминка: *Регионална сарадња на Западном Балкану - како даље?*, Истраживачки форум Европског покрета у Србији, Београд, 2014
219. Miršajmer Džon: *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, 2009
220. Митровић Милован, Вуковић Данило: *Основи социологије и права*, Правни факултет, Београд, 2015
221. Mix E. Derek: *The United States and Europe: Current Issues*, Congressional Research Service, Washington DC, 2005

222. Мишовић Слободан, Ковач Митар: *Систем одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006
223. Мишчевић Тања, Симурдић Милан: *Водич кроз ЕУ политике*, Енергетика, Европски покрет у Србији, Београд, 2010
224. Moghadam Andrew: *The Globalization of Martyrdom - Al Qaeda, Salafi Jihad and the Diffusion Suicide attacks*, John Hopkins University Press, Baltimore MD, 2008
225. Modly Duško, Šuperina Marijan, Korajlić Nedžad: *Rječnik kriminalistike*, Strukovna udruga kriminalista, Zagreb, 2008
226. *Money-Laundering and Globalization*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, доступно на: <http://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/globalization.html>
227. Moussalli S.Ahmad: *Moderate and Radical Islamic Fundamentalism: The Quest for Modernity, Legitimacy and the Islamic State*, University Press of Florida, Gainesville FL, 1999
228. Мучибабић Спасоје: *Одлучивање у конфликтним ситуација*, Војна академија, Београд, 2003
229. McCarthy Niall: *The U.S. Immigrant Population Climbed To A Record 43.7 Million In 2016*, доступно на: <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2017/10/18/the-u-s-immigrant-population-climbed-to-a-record-43-7-million-in-2016-infographic/#3fef4725e999>
230. McDonald Frank, Dearden, Stephen: *European Economic Integration*, Pearson Education, London, 2005
231. Nagy Imre: *Environmental problems of the Western Balkan region and the regional aspects of transboundary risks Europa XXI, Vol 22/2012*, доступно на: http://www.regscience.hu:8080/xmlui/bitstream/handle/11155/375/nagy_environmental_2013.pdf?sequence=1
232. Naj S. Džozef: *Kako razumevati međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006
233. Nanto K. Dick: *Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy*, *CRS Report for Congress*, R41589, Congressional Research Service, Washington DC, 2011
234. Народна банка Србије, доступно на: http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html
235. *National Security Strategy of the Republic of Bulgaria*, 25.02.2011, доступно на: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/07/BGR_National_Security_Strategy_Republic_Bulgaria_2011.pdf

236. *National Security Strategy, of the United States of America*, White House, Washington DC, 2017
237. *Natural Gas information: Overview*, International Energy Agency, Paris FR, 2017, доступно на: <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/NaturalGasInformation2017Overview.pdf>
238. Национална стратегија заштите и спасавања, „Службени гласник Републике Србије, бр. 86/11“
239. Неш Кејт: *Савремена политичка социологија-глобализација, политика и моћ*, Службени гласник, Београд, 2006
240. Nikitina V. Svetlana: *Population decline and population ageing in the Russian Federation*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, New York NY, 2000
241. Никитовић Владимир: *Демографска будућност Србије: имиграције као извесност*, Службени гласник, Београд, 2010
242. Nichiporuk Brian: *The Security Dynamics of Demographic Factors*, RAND, Program of Policy-Relevant Research Communication, Santa Monica CA, 2000
243. Новаковић С. Игор: Концепт неутралне државе, *Међународна политика*, бр. 1141, Институт за међународну привреду и политику, Београд, 2011
244. Novičić Žaklina: *Neorealizam i neoliberalizam u savremenoj teoriji međunarodnih odnosa*, *Međunarodni problemi* 2-3, Beograd, 2007
245. Нојман Б. Ивер: *Употребе другог: исток у формирању европског идентитета*, Службени гласник, Београд, 2011
246. Norton Simon: *China's grand strategy*, University of Sydney - China Studies Centre, sydney AU, 2015
247. Nye Joseph: *Soft Power*, *Foreign Policy*, No. 80, Twentieth Anniversary, The FP Group, Washington DC, Autumn 1990
248. Nye J. Joseph.: *The Powers to Lead*, Oxford University Press, 2008
249. Nuclear Power in Romania, *World Nuclear Association*, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/romania.aspx>
250. Nuclear Power in Slovenia, *World Nuclear Association*, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/slovenia.aspx>

251. Nuclear Power in Hungary, *World Nuclear Association*, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/hungary.aspx>
252. Обзор МИД России „Внешиполитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2015 году“, доступно на http://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2255624
253. Ozkececi-Taner Binnur: Turkish Foreign Policy: Bridge, Buffer, and Barrierin, in: Beasley K. Ryan et al.: *Foreign policy in comparative perspective: domestic and international influences on state behavior*, SAGE Publications, Los Angeles, 2013
254. Olakounlé Yabi Gilles: *Peace and security in Africa*, Italian Institute for International Political Studies, Milano IT, 2016
255. Omelicheva Mariya: Russian Foreign Policy: A Quest for Great Power Status in a Multipolar World, in: Beasley K. Ryan, Kaarbo Juliet, Lantis S. Jeffrey, Snarr T. Michael: *Foreign policy in comparative perspective: domestic and international influences on state behavior*, SAGE Publications, London, 2013
256. Pavićević Predrag: Rationality in the Phenomenon of terrorism and Counterterrorism Strategy, *Nauka i društvo-Science and Society*, 1, Beograd, 2015
257. Pavlaković Vjeran: Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-Building in Croatiaian, in: Kolstø Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014
258. Pascual Carlos, Zambetakis Evie: The Geopolitics of Energy from Security to Survival, in: Pascual Carlos, Elkind Jonathan (eds): *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*, Brookings Institution Press, Washington DC 2008
259. Patman G. Robert (ed.): *Globalization and Conflict, National Security in a 'New' Strategic Era*, Routledge, New York NY, 2006
260. Перишић Мирослав: Како су Европске империје кренуле у рат 1914., *Историјске свеске*, бр. 15, Андрићев институт, Вишеград, 2015
261. Petro N. Nicolai: *Russia`s Orthodox Soft Power*, Carnegie Council for Ethics in International Affairs, New York NY 2015
262. Петровић Драган: *Геополитика постсовјетског простора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2006
263. Петровић Драган, Јокић Ана: *Енергетска политика Русије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015

264. Петровић Драган: *Русија на почетку XXI века: геополитичка анализа*, Институт за политичке студије, Нови Сад, 2007
265. Петровић Драган, Стојановић Богдан: *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012
266. Петровић Пироћанац Зоран: *Геополитика енергије (битна развојна компонента друштва у XXI столећу)*, Институт за политичке студије, Београд, 2010
267. Перишић Срђан: Национална безбедност као један од основних чинилаца геополитичког позиционирања Руске Федерације на почетку 21. века, *Војно дело*, Београд, 2010
268. Перишић Срђан: *Нова геополитика Русије*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2015
269. Pikulicka-Wilczewska Agnieszka, Sakwa Richard: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, E-International Relations Publishing, Bristol, 2015
270. Понтинг Клајв: *Еколошка историја света*, Одисеја, Београд, 2009
271. *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*, Национална припадност, Књига I, Републички завод за статистику, Београд, 2012
272. *Поплаве у Србији 2014*, UN Serbia & EU Mission & World Bank Group, Београд, 2014
273. Postelnicescu Claudia: Europe's New Identity: The Refugee Crisis and the Rise of Nationalism, *Europe's Journal of Psychology*, Vol. 12(2), 2016
274. *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1979
275. Pradt Tilman: *China's New Foreign - Policy Military Modernisation, Multilateralism and the „China Threat“*, Business Network marketing, Berlin DE, 2016
276. *Преглед стања животне средине Република Србија – II преглед*, Економска комисија за Европу - Комисија за програмску политику у области заштите животне средине, доступно на:
www.unece.org/fileadmin/Dam/env/epr/epr_studies/native/Serbia%20II.pdf
277. Пророковић Душан: *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник, Београд, 2012
278. Пророковић Душан: Геополитички циљеви великих сила на Балкану уочи Првог светског рата и српско питање, у: Ђурић Живојин, Кнежевић Милош (ур): *Србија и политика великих сила*, Институт за политичке студије, Београд, 2014
279. Пророковић Душан: *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018
280. Pušeljčić Mato, Magušić Franjo, Nađ Ivan: *Organizacija i funkcioniranje policije*, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 2008

281. Радаковић Милован: *Компоненте националног и европског идентитета*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012
282. Rademaker Michel: National Security of the Netherlands: An innovative Approach, *Information & Security - An International Journal*, Vol. 23, No. 1, 2009
283. Раденковић Драгољуб: Мањинска политика као једна од детерминани места Србије у региону у 2017. године, у: Пророковић Душан, Трапара Владимир (ур): *Србија и свет у 2017. години*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018
284. Радун Бранко: Глобални фактори енергетске безбедности Србије, Зборник радова *Геополитички и енергетски фактори стабилности Балкана*, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010
285. Raza Salvador: A Conflict Analysis Methodology for Formulating Security Policy and Strategy, *Security and Defense Studies Review*, Spring-Summer Issue 2010
286. Ракић Миле, Вејновић Душко: *Систем безбједности и друштвено окружење – теоријско-концептуални аспекти система безбједности*, Удружење дефендолога Републике Српске, Бања Лука, 2006
287. Раковић Александар: Утицај религијског интервенционизма у распаду СФР Југославије, у: Антић Чедомир и др.: *Срби и пропаст Југославије: приручник*, Завод за уџбенике, Београд, 2017
288. Rapoza Ken: In Russia, Not All Foreign Companies Worried, *Forbes*, New York NY, October 2, 2014, доступно на: <http://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2014/10/02/in-russia-not-all-foreign-companies-worried/#13a6429d4564>
289. Raphaël Metais: *Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a Market-based and a Geopolitical Approach*, Department of EU International Relations and Diplomacy Studies, EU Diplomacy Papers 3, Bruges, Belgium 2013
290. Regional organisations in the post-Soviet space, *European Parliamentary Research Service*, 2015, доступно на: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545718/EPRS_ATA\(2015\)545718_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545718/EPRS_ATA(2015)545718_REV1_EN.pdf)
291. Reljić Dušan: *Russlands Ruckkehr auf den Westbalkan*, Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, Berlin, 2009
292. Рендулић Златко: *Нафта-разлог напада САД на Ирак и Либију*, Теовид, Београд, 2012
293. *Reserves of Foreign Exchange and Gold by Country*, доступно на: <https://www.globalfirepower.com/reserves-of-foreign-exchange-and-gold.asp>

294. Ripsman M. Norrin, Paul V. Thazha: *Globalization and the National Security State*, Oxford University Press, New York NY, 2010
295. Risteski S. Ljupcho: Monuments and urban nationalism the Skopje 2014 project, *Antropologija* sv. 3, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2016
296. Risteski S. Ljupcho, Hysa Kodra Armanda: Strategies for Creating the Macedonian State and Nation and Rival Projects Between 1991 and 2012, in: Kolstø Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014
297. Rihtman-Auguštin Dunja: *Ulice moga grada*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2000
298. Rodriguez David: *Systems Analysis, Centers of Gravity and Homeland Security*, Strategy Research Project, U.S. Army War College, Carlisle Barracks PA, 2011
299. Rosecrance Richard: *Action and Reaction in World Politics – International Systems in Perspective*, Little, Brown and Co., Boston MA, 1963
300. Rosenberg Elizabeth, Goldman K. Zachary: *American Economic Power & the New Face of Financial Warfare*, Center for a New American Security, Washington DC, 2015
301. Ryazantsev Sergey, Korneev Oleg: Russia and Kazakhstan in Eurasian migration system: development trends, socio-economic consequences of migration and approaches to regulation, *CARIM-East Research Report RR 2013/44*, European University Institute, San Domenico de Fiesole IT, 2013
302. Rudka Andrzej: Central Europe: Regional Cooperation and Beyond, доступно на: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/96summer/rudka.pdf>
303. Russia GDP – Forecast, Trading Economics, доступно на: <https://tradingeconomics.com/russia/gdp/forecast>
304. *Russia in Figures 2016 - Statistical Handbook*, Russian Federal State Statistics Service (Rosstat), Moscow RU, 2016, доступно на: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2016/rusfig/rus16e.pdf
305. Russia starts building Turkey's first nuclear power plant, World nuclear News, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey.aspx>
306. Russian Federation and the WTO, World Trade Organization, Geneva CH, доступно на: https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/russia_e.htm
307. Савић Андреја, Стајић Љубомир: *Основи цивилне безбједности*, Факултет за пословни менаџмент Бар, 2007
308. Sageman Marc: *Leaderless Jihad - Terror Networks in the Twenty-First Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia PA, 2008

309. Сакан Момчило: *Геополитика у савременом свету*, Независни универзитет, Бања Лука, 2012
310. Samuelson J. Robert: China's breathtaking transformation into a scientific superpower, *The Washington Post*, 21 January, 2018, доступно на: https://www.washingtonpost.com/opinions/chinas-breathtaking-transformation-into-a-scientific-superpower/2018/01/21/03f883e6-fd44-11e7-8f662df0b94bb98a_story.html?noredirect=on&utm_term=.9b4ae23f04ba
311. Sandei Pier Carlo: The Environment and Security Initiative in South Eastern Europe: Transforming Risk into Cooperation, in: Montini Massimiliano, Bogdanovic Slavko: *Environmental Security in South-Eastern Europe, International Agreements and Their Implementation*, NATO Programme - Science for Peace and Security (SPS), Springer, The Hague NL, 2011
312. *Serbia country briefing – The European environment — State and Outlook 2015*, European Environmental Agency, Copenhagen DK 2016
313. Szayna S. Thomas, Watts Stephen, O'Mahony Angela, Frederick Bryan, Kavanagh Jennifer: *What Are the Trends in Armed Conflicts, and What Do They Mean for U.S. Defense Policy?*, доступно на: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1904.html
314. Szigetvári Tamás: Turkey Is Back: Turkish Interest on the Western Balkans,” *EU Frontier Study* no. 9, 2012
315. Sidel W. Victor, Levy S. Barry: Security and public health, In: *Social Justice*, Vol. 29, No. 3, New York, 2002
316. Simeunović Dragan, Dolnik Adam: Security Threats of Violent Islamist Extremism and Terrorism for South East Europe and Beyond; Cross Sharyl, Kentera Savo, Nation R. Craig, Vukadinović Radovan: *Shaping South East Europe's Security Community for the Twenty-First Century, Trust, Partnership, Integration*, Palgrave Macmillan, UK, 2013
317. Симеуновић Драган: *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009
318. Симић Драган: *Наука о безбедности- савремени приступи безбедности*, Службени лист, Београд, 2002
319. Симић Драган: *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999
320. Симић Драган: *Светска политика*, Факултет политичких наука, Београд, 2009

321. Симић Јасминка: Економски појас новог пута свиле: Кинески продор на Запад или одговор на азијске изазове, *Међународни проблеми бр. 2-3*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015
322. Симурдић Милан: Гасна криза и енергетска безбедност, *Међународна политика*, Год. LX, бр. 1133, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009
323. *Сиромаштво у Републици Србији, 2006-2016. године*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Београд 2017, доступно на: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2006-2016_godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf
324. Скакавац Здравко: *Мафија-традиционални и савремени феномен*, Факултет за правне и пословне студије, „Др Лазар Вркатић“, Нови Сад, 2016
325. Slaughter Anne-Marie: A Grand Strategy of Network Centrality, In: Fontaine Richard, Lords M. Kristin: *Americans Path: Grand Strategy for Next Administration*, Centre for a New American Security (CNAS), Washington DC, 2012
326. *Смернице за израду процене изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије*, Сектор за политику одбране, Министарство одбране, Београд, 2011
327. Smith M. David: The American melting pot: A national myth in public and popular discourse, *National Identities* Vol 14, Issue 4, Taylor & Francis, Abingdon UK, 2012
328. Snyder L. Jack, *The Soviet Strategic Culture-Implications for Limited Nuclear Operations*, RAND Corporation, Santa Monica CA, 1977
329. Sokolova Polina (ur.): *Rusija i Zapadni Balkan*, Sarajevo, September 2012
330. *South Eastern Europe Disaster Risk Mitigation and Adaptation Initiative*, Risk Assessment for South Eastern Europe Desk Study Review, United Nations, Geneva, 2008
331. Спасовски Милена, Шантић Даница: Седаммилијардити становник света-поларизација демографског развика на почетку XXI века, *Демографија*, бр. 8, Географски факултет, Београд, 2011
332. *Споразум о слободној трговини у централној Европи 2006 (ЦЕФТА)*, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu/regionalna-saradnja/cefta2006?lang=cyr>
333. Стајић Љубомир, Радивојевић Ненад, Мирковић Владан: Неки аспекти политике унутрашње безбедности као елемента стратегије националне безбедности Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета*, бр.4, Нови Сад, 2017

334. Стајић Љубомир, Милошевић Горан: Финансијска делатност државе као фактор економске безбедности-осврт на Републику Србију, *Српска политичка мисао*, бр.1, Институт за политичке студије, Београд, 2017
335. Стајић Љубомир, Радивојевић Ненад, Мирковић Владан: Војна неутралност као принцип стратешког опредељења Републике Србије-проблемски приступ, *Зборник радова Правног факултета*, бр.4, Нови Сад, 2016
336. Стајић Љубомир, Лазић Радојица: *Увод у националну безбедност*, Академија за националну безбедност, ЈП Службени гласник, Београд, 2015
337. Стајић Љубомир, Станаревић Светлана: Значај и улога међународних организација у очувању еколошке и људске безбедности, *Зборник радова Правног факултета* бр.3, Нови Сад 2015
338. Стајић Љубомир: Безбедносна култура као фактор заштите животне средине, *Зборник радова Правног факултета* бр. 4, Нови Сад, 2014
339. Стајић Љубомир: *Контрола полиције и служби безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, 2012
340. Стајић Љубомир: *Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет, Нови Сад, 2011
341. Стајић Љубомир, Татјана Лукић: *Право приватне безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, 2011
342. Стајић Љубомир: Стратегија националне безбедности у функцији безбедности Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, 2009
343. Стајић Љубомир, Гаџиновић Радослав: *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007
344. Стајић Љубомир, Пајковић Драгић: *Систем заштите личности и објеката*, Факултет за пословни менаџмент, Бар, 2006
345. Станић Мирослав: *Економски чиниоци одбрамбених припрема Републике Србије*, МЦ Одбрана, Београд, 2011
346. Станковић Владимир: *Србија у процесу спољних миграција*, Републички завод за статистику, Београд, 2014
347. Stanley V. Anderson: *The Nordic Council. A Study of Scandinavian Regionalism*, University of Washington Press, Seattle, 1967
348. *Стање животне средине у Републици Србији, кратак преглед*, Агенција за заштиту животне средине, Министарство пољопривреде и заштите животне средине, Београд, 2015

349. Statistical Country Profiles China, World Intellectual Property Organization (WIPO), Geneva CN, 2017, доступно на: http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/profile.jsp?code=CN
350. *Статистички годишњак Србије*, Републички завод за статистику, Београд, 2012
351. Стевановић Бранислав: Органицизам, традиционализам и ауторитарност као елементи етничког и политичког идентитета (политичке културе) Срба, у: *Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана*, Филозофски факултет – Универзитет у Нишу, Ниш, 2005
352. Стевановић Обрад: *Безбедносни менаџмент*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012
353. Степић Миломир: Геополитичке импликације српских миграција, у: *Српско питање-геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004
354. Степић Миломир: Демографски елементи кључних геополитичких теорија, *Демографија I*, Географски факултет, Београд, 2004
355. Степић Миломир: Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција, у: *Срби на Косову и Метохији* (Зборник радова), Српска академија наука и уметности, Београд, 2005
356. Стоиљковић Зоран: Карактер и функција државе у: Павловић Вукашин, Стоиљковић Зоран (ур): *Савремена држава: структура и социјалне функција*, Факултет политичких наука, Београд, 2010
357. Стојадиновић Миша: Национални идентитет и национална држава у процесу Европских интеграција, у: Милошевић Зоран, Ђурић Живојин: *Национални идентитет и међународне интеграције*, Институт за политичке студије, Београд, 2015
358. Стојановић Радослав: *Спољна политика и државно уређење*, Досије, Београд, 2001
359. Stolberg G. Alan: *How nation-states craft national security strategy documents*, Strategic Studies Institute, Carlisle PA, October 2012
360. Стојковић Бранимир: *Европски културни идентитет*, Службени гласник, Београд, 2008
361. *Стратегија општенародне одбране и друштвене самозаштите*, Центар оружаних снага Маршал Тито, Београд, 1987
362. Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030, доступно на: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/akta_procedura/2014/113-14Lat.pdf

363. Strategies of symbolic nation-building in West Balkan states: intents and results, доступно на: <https://www.hf.uio.no/ilos/english/research/projects/nation-w-balkan/>
364. Strategy and Work Programme 2014-2016, Regional Cooperation Council, Sarajevo, 2013, доступно на: <https://www.rcc.int/files/user/docs/reports/RCC-Strategy-and-Work-Programme-2014-16-rich.pdf>
365. *Strategy for the scientific and technological development of The Russian Federation*, Approved by the Order of the President of the Russian Federation No. 642 on 1 December 2016, доступно на: <http://online.mai.ru/StrategySTD%20RF.pdf>
366. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Београд, 2009
367. *Студија о животном стандарду: Србија 2002-2007*, Републички завод за статистику, Београд, 2008
368. Суботић Милован: *Екстремизам под окриљем религије*, МЦ Одбрана, Београд, 2015
369. Субошић Дане: *Организација и послови полиције*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011
370. Suppan Arnold: Austria and Eastern Europe in the Post-Cold War Context in: Bischof Günter, Karlhofer Ferdinand: *Austria's International position after the End of the Cold War*, University of New Orleans Press, New Orleans LA, 2012
371. Shambaugh David: *China Goes Global*, Oxford University Press, New York NY, 2014
372. Shiu Sonny, Lo Hing: Hong Kong, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New York NY 2014
373. Schoppa R. Keith: From Empire to People's Republic, in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New York NY 2014
374. Shore Cris: Whither European Citizenship?, *European Journal of Social Theory* 7(1),4, Sage Publications, London, 2004
375. Schreier Fred: *Fighting the Pre-eminent Threats with Intelligence-led Operations*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Occasional Paper No. 6, Geneva, 2009
376. Schulteis Emily, „Viktor Orbán: Europe will restore „the will of the people» on migration in 2018“, *Politico*, Brussels, 5 January 2018, доступно на: <http://www.politico.eu/article/viktor-orban-refugees-europe-will-restore-the-will-of-the-people-on-migration-in-2018>
377. Schweller L. Randall: Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, *International Security*, Vol. 29, No. 2, The MIT Press, Cambridge MA, 2004

378. Tanci Vito: Corruption Around the World, *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No 4, IMF, International Monetary Fund, Washington DC, 1998. Доступно на: <http://syahia.atreides.online.fr/iae/ethics/tanzi.pdf>
379. Tatalović Siniša, Grizold Anton, Cvrtila Vlatko: *Suvremene sigurnosne politike: Države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008
380. Tatalović Siniša: *Globalna sigurnost i etnički sukobi*, Politička kultura, Zagreb, 2010
381. Tatalović Siniša, Malnar Dario: Migracijska i izbjeglička kriza u Europi: Države Balkanskog migracijskog pravca između sekuritizacije i humanitarizma, *Međunarodni problemi, br.4*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2016
382. *Technical Report/No13/2010 - Mapping the impacts of natural hazard and technological accidents in Europe: An overview of the last decade*, European Environmental Agency, Copenhagen DK 2010, dostupno na: www.eea.europa.eu/publications/mapping-the-impacts-of-natural/mapping-the-impacts-of-the.pdf
383. Tiewes C. Frederick: Mao Zedong in Power (1949-1976), in: Joseph A. William (ed.): *Politics in China*, Oxford University Press, New York NY 2014
384. Todić Dragoljub: *Savremena politika i pravo životne sredine*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2008
385. Тодорова Марија: *Имагинарни Балкан*, Круг, Београд, 2006
386. Trends in international arms transfers, Stockholm International Peace Institute, 2017, доступно на: <https://www.sipri.org/publications/2018/sipri-fact-sheets/trends-international-arms-transfers-2017>
387. *Tribunal Issues Partial Award: Arbitration Between Croatia and Slovenia to Continue*, Permanent Court of Arbitration, the Hague NL, 30 June 2016
388. Трипковић Ђоко: Велике силе и српско питање у 19. и 20. веку, *Историја 20. века*, часопис Института за савремену историју, бр.2, Београд, 2001
389. Трифковић Срђа: *Континуитет хладног рата: међународни односи почетком XXI века*, Геополитика, Београд, 2017
390. Trombetta Maria Julia: Environmental security and climate change: analysing the discourse, *Review of International Affairs*, Vol. 21, No. 4, Cambridge UK, 2008
391. Труд Алексис: *Геополитика Србије*, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2007
392. TurkStream: *The pipelay commenced along the specially developed route for TurkStream*, dostupno na: <http://turkstream.info/press/news/2018/177/>

393. The Belt and Road Initiative, доступно на: <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/The-Belt-and-Road-Initiative/obor/en/1/1X3CGF6L/1X0A36B7.htm>
394. The Evolution of Central Europe, *Stratford*, доступно на: <https://worldview.stratfor.com/article/evolution-central-europe>
395. *The Emissions Gap Report 2016, Synthesis Report*, UN Environment Programme, Geneva CH, 2016, доступно на: <https://europa.eu/capacity4dev/unep/document/emissions-gap-report-2016-unep-synthesis-report>
396. *The Encyclopedia Americana-International Edition*, Vol. 26, Americana Cooperation, New York, 1971
397. The EU's energy diplomacy: Transatlantic and foreign policy implications, Directorate-general for external policies policy department, *European Parliament's Committee on Foreign Affairs*, Belgium, 2016
398. *The Little Data Book on Climate Change 2011*, The World Bank, Washington, 2011, p. 178, доступно на: <https://opendri.org/wp-content/uploads/2016/06/the-little-data-book-on-climate-change-2011.pdf>
399. The Millennium Project, Global Challenges Facing Humanity - How can transnational organized crime networks be stopped from becoming more powerful and sophisticated global enterprises? доступно на: http://107.22.164.43/millennium/Global_Challenges/chall-12.html
400. *The National Security Strategy of the United States of America*, December 2017, p. 22, доступно на: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
401. The Nordic Region in an International Perspective. Nordic cooperation in a European Framework 2005, ANP 2005
402. The Problems Foreign Powers Find in the Balkans, *Stratfor*, доступно на: <https://worldview.stratfor.com/article/problems-foreign-powers-find-balkans>
403. The Future of the Global Muslim Population: Projections for 2010–2030, Pew Research Center, Washington DC, January 27, 2011, доступно на: <http://www.pewforum.org/future-of-the-global-muslim-populationrussia.aspx>
404. The World Bank, Development indicators, доступно на: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

405. Twigg Juddy: Russia is Losing its Best and Brightest, *The National Interest*, Washington DC, June 13, 2016, доступно на: <http://nationalinterest.org/feature/russia-losing-its-best-brightest16572>
406. UBS raises China 2018 GDP growth forecast, доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2018-02/02/c_136944977.htm
407. Umbach Frank: Global Energy Security and the Implications for the EU, *Energy Policy*, Volo. 38, Issue 3, Elsevier, Amsterdam NL, 2010
408. UN High-level Panel on Threats, *Challenges and Change, A more Secure World: Our Shared Responsibility (A/59/565)*, 2004, доступно на: www.un.org/secureworld
409. United Nations Security Council resolution 1244, New York, 10 June 1999, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>
410. Upadhyay K Dinoj: Geopolitical Implications of Missile Defense System in Europe, *Indian Council of World Affairs*, 2016, доступно на: <https://icwa.in/pdfs/VP/2014/GeopoliticalImplicationsVP220616.pdf>
411. *Упутство о методологији за израду планова одбране*, Војноиздавачки завод, Београд, 2009
412. *Уредба о одређивању послова безбедносне заштите одређених лица и објеката*, „Службени гласник РС”, бр. 72/2010
413. *Устав Републике Србије*, „Службени гласник РС“, бр. 98/ 2006
414. Hänsel Lars, Feyerabend C. Florian: The role of external actors in the Western Balkans, in: *The influence of external actors in the Western Balkans*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Berlin, 2018
415. Хантингтон Самјуел: *Сукоб цивилизација-преобликовање светског поретка*, ЦИД Подгорица, 1998
416. Faraon D. James, Laitin D. David: Ethnicity, Insurgency and Civil War, *American Political Science Review*, Vol. 97. No. 1, American Political Science Association, Washington DC 2003, доступно на: <https://fsi.stanford.edu/sites/default/files/fearlait.pdf>
417. Harnisch Sebastian: German Foreign Policy: Gulliver’s Travails in the 21st Century, in: Beasley K. Rian at all: *Foreign Policy in Comparative Perspective Domestic and International Influences on State Behavior*, SAGE Publications, Thousand Oaks CA, 2013
418. Hergre Havard: The Duration and Termination of Civil War, *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 3, SAGE Publications, Thousand Oaks CA, 2004, доступно на:

<https://ezproxy.nb.rs:2237/stable/pdf/4149743.pdf?refreqid=excelsior%3Ad2766f195678e5667c072911fbb42575>

419. Himani Pant: Russia's Demographic Trajectory: Dimensions and Implications, *ORF Occasional Paper No. 110*, Observer Research Foundation, New Delhi IN, 2017
420. Хобсбаум Ерик: *О историји*, Откровење, Београд, 2003
421. Фиск Џон: *Популарна култура*, Клио, Београд, 2001
422. Formal Accession talks with Skopje begin at NATO Headquarters, North Atlantic Treaty Organization, 18 October 2018, доступно на: https://nato.int/cps/en/natohq/news_159541.htm
423. Framework Agreement, Ohrid, August, 13, 2001, доступно на: <https://www.osce.org/skopje/100622>
424. Freedman Lawrence: *Strategy a History*, Oxford University Press, New York NY, 2013
425. Freedman Lawrence: *Superterrorism, Policy Responses*, Malden Blackwell, Hoboken NJ 2002
426. FY 20 Budget request to Congress, National Science Foundation, Alexandria VA, 2017, доступно на: <https://www.nsf.gov/pubs/2017/nsf17057/nsf17057.pdf>
427. Fukujama Frensis: *Грађење државе: управљање и светски поредак у XXI веку*, Filip Višnjić, Beograd, 2007
428. Фукујама Френсис: *Крај историје и последњи човек*, Романов, Бања Лука, 2001
429. Heleniak Timothy: Russia's Demographic Decline Continues, Population Reference Bureau, Washington DC, 2002, доступно на: <http://www.prb.org/Publications/Articles/2002/RussiasDemographicDeclineContinues.aspx>
430. Heywood Andrew, *Global Politics*, Palgrave Macmillan, Hampshire UK, 2011
431. Hјuz-Vilson Džon: *Greške i zataškavanje vojnoobaveštajnih službi*, Albion Books, Beograd, 2013
432. Holcomb F. James: Managing Strategic Risk, In: Bartholomees J. Bone, Jr. (ed.): *Theory of War and Strategy*, Vol. I, 4th Edition, Strategic Studies Institute, Carlisle PA 2010
433. Huskić Adnan: Complex System, Complex Foreign Policy: The Foreign Policy of Bosnia and Herzegovina: Keil Soeren, Stahl Bernhard: *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, London UK, 2014
434. Huddleston Tom Jr: Stocks plunge as oil prices drop below \$50 per barrel, *Fortune*, New York NY, 2015, доступно на: <http://fortune.com/2015/01/05/stocks-drop-oil-prices/>
435. Huysmans Jef: The European Union and the Securitization of Migration, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No. 5

436. Camarota A. Steven, Zeigler Karen: U.S. Immigrant Pop. Hit Record 43.7 Million in 2016, Center for Immigration Studies, 2017, доступно на: <https://cis.org/sites/default/files/2017-10/camarota-imm-pop.pdf>
437. Campos Ana, Patrício Fernandes Carla: *The Geopolitics of Energy in: Geopolitics of energy and energy security*, Instituto da Defesa Nacional, Lisboa PT, 2017
438. Caracciolo Lucio: Важно је бити Русија, *ЛИМЕСплус*, бр. 1/2005, Хесперија, Београд, 2005
439. *Climate Change and Hungary: Mitigating the hazard and preparing for the impacts (The "Vahava" report)*, Budapest 2010
440. *Climate Security 101 A Project of the Center for Climate & Security*, The Center for Climate and Security, Washington DC, 2015, доступно на: https://climateandsecurity.files.wordpress.com/2012/04/climate-security-101-2_21_15.pdf
441. Cheng Chen: *The Prospects for Liberal Nationalism in Post-Leninist States*, The Pennsylvania State University Press, University Park PA, 2007
442. *China's foreign policy and external relations*, Directorate-general for external policies, policy department, European Parliament, 2015, доступно на: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549057/EXPO_STU\(2015\)549057_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549057/EXPO_STU(2015)549057_EN.pdf)
443. Crawford Beverly: *Power and German Foreign Policy Embedded Hegemony in Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2007
444. Coal information: Overview, International Energy Agency, Paris FR, 2017, доступно на: <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/CoalInformation2017Overview.pdf>
445. Collier Paul: *Security Threats Facing Africa and its Capacity to Respond*, доступно на: http://cco.ndu.edu/Portals/96/Documents/prism/prism_5-2/PRISM5-2_Security_Threats.pdf
446. Collins Alan: *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb, 2010
447. COM (2009) 543, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Multi-Annual Indicative Financial Framework for 2011-2013; Brussels, доступно на: http://ec.europa.eu/enlargement/how_does_it_work_financial_assistance_planning_ipa-en.htm;

448. *CO2 emissions from fuel combustion*, The International Energy Agency (IEA), France, 2016, доступно на: https://emis.vito.be/sites/emis.vito.be/files/articles/3331/2016/CO2EmissionsfromFuelCombustion_Highlights_2016.pdf
449. Cottey Andrew: Europe's newsubregionalism, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 23, No. 2, Routledge, London, 2000
450. Cottey Andrew : Sub-regional Cooperation in Europe: An Assessment, *Bruges Regional Integration & Global Governance Papers*, 3/2009, доступно на: <http://aei.pitt.edu/33535/>
451. Crampton J. Richard: *Eastern Europe in the twentieth century - and after*, Taylor & Francis, London UK, 2003
452. Crespi Franco: *Sociologija kulture*, Politička kultura, Zagreb, 2006
453. Chandler Clay: Why China is Emerging as a Tech Superpower to Rival the U.S., *Fortune*, November 21, 2017, доступно на: <http://fortune.com/2017/11/21/china-innovation-dji/>
454. China GDP, Trading Economics, доступно на: <https://tradingeconomics.com/china/gdp>
455. United States GDP – Forecast, Trading Economics, доступно на: <https://tradingeconomics.com/united-states/gdp/forecast>
456. China Tops Patent, Trademark - Design Filings in 2016, World Intellectual Property Organization (WIPO), Geneva, 2016, доступно на: http://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2017/article_0013.html
457. China Trade Summary 2015, World Integrated Trade Solution, New York NY, 2015, доступно на: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2015/Summarytext>
458. China: Foreign investment, Santander, 2018, доступно на: <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/china/foreign-investment#fdi>
459. Çakir Mustafa: *An Economic Analysis of the Relationship Between Turkey and the Balkan Countries*, ADAM AKADEMİ, Cilt 4/2 2014, доступно на: <https://pdfs.semanticscholar.org/bd27/c735078a68403bc43335e7b4ce07284552cb.pdf>
460. Чехулић Вукадиновић Лидија: НАТО у 21. стољећу-израз жеља или одраз стварности, у Симић Драган (ур.): *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2011
461. Čehulić Lidija: *Euroatlantozam*, Politička kultura, Zagreb, 2003
462. Čehulić Lidija: NATO-od sustava kolektivne sigurnosti do unipolarnog američkog vodstva, u: *NATO i novi međunarodni odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004

463. Чупић Чедомир: *Политичка антропологија*, Чигоја штампа, Београд, 2002
464. Džankić Jelena: When Two Hands Rock the Cradle: Symbolic Dimensions of the Divide Over Statehood and Identity in Montenegro, in: Kolstø Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, University of Oslo, Norway, 2014
465. Dženkins Ričard: *Etnicitet u novom ključu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001
466. Џенкинс Филип: *Историја Сједињених Држава*, Филип Вишњић, Београд, 2002
467. Šabic Šelo Senada: Croatia's Fast-Forward Foreign Policy: From Yugoslavia to the EU, in: Keil Soeren, Stahl Bernhard: *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, London UK, 2014
468. Шарчевић-Јевтић Невенка: *Кавказ-повезник Европе и Азије: етнички, политички и економски садржаји; интереси Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014
469. Штрбац Лорна: *Глобализација и национална култура*, Културно образовни центар Шид, 2007
470. Walter F. Barbara: Civil Wars, Conflict resolution and Bargaining Theory, in: Carlsnaes Walter, Risse Thomas, Simonnes A. Beth (eds): *Handbook of International Relations*, 2end, Sage, London UK, 2007
471. Weber Cynthia: *International Relations Theory - A Critical Introduction*, Routledge, New York NY, 2010
472. Wendet Frantz: *Cooperation in the Nordic countries, Achievements and obstaites*, Almgvist&Wiksell Internationa Stockolm, 1981
473. Wenke Apt: *German's New Security Demographics, Military Recruitment in Era of Population Aging*, Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock DE, 2014
474. Weissmann Mikael: Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer "Striving For Achievement", *Journal of China and International Relations*, Vol. 3, No. 1 (2015)
475. Wenmeng Feng: The silver and white economy: The Chinese demographic challenge, Preliminary version of chapter 6, in forthcoming report *Fostering resilient economies: demographic transition in local labour markets*, OECD & LEED, Paris, 2013, доступно на: <https://www.oecd.org/employment/leed/OECD-China-report-Final.pdf>
476. Workman Daniel: Russia`s Top 10 Exports, World Top Exports, March 19, 2018, доступно на: <http://www.worldstopexports.com/russias-top-10-imports/>
477. Workman Daniel: Russia`s Top trading Partners: Worlds Top Exports, March 27, 2018, доступно на: <http://www.worldstopexports.com/russias-top-import-partners/>

478. Workman Daniel: United States Top 10 Imports, World`s Top Export, March 21, 2018, доступно на: <http://www.worldstopexports.com/united-states-top-10-imports/>
479. World Nuclear Association, доступно на: <http://www.world-nuclear.org/information-library/index.aspx?atozscroll=B>
480. *World Population Prospects: The 2015 Revision - Key Findings and Advance Tables*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, New York, NY, 2015
481. *World Population Prospects: The 2017 Revision, Volume I: Comprehensive Tables*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, New York NY, 2017
482. *World University Rankings*, The Times Higher Education, London UK, 2018, доступно на: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#survey-answer>
483. William A. Joseph: *Politics in China*, Oxford University Press, New York, 2014
484. Winkler H. Theodor, *The Dark Side of Globalization – And How to Cope with It*, Lit Verlag GmbH & Co. KG, Wien AT 2017
485. Whitebrook Alexander: *Demographic Changes in China to 2030*, Future Directions International Pty Ltd, Dalkeith AU, 2016, доступно на: <http://www.futuredirections.org.au/publication/demographic-changes-china-2030/>
486. *WMO Statement on the State of the Global Climate in 2016*, World Meteorological Organization, Geneva CH, 2017
487. Yarger R. Harry: The Strategic Appraisal: The Key to Effective Strategy, In: Bartholomees J. Bone, Jr. (ed.): *Theory of War and Strategy*, Vol. I, 4th Edition, Strategic Studies Institute, Carlisle PA 2010
488. Yergin Daniel: Ensuring Energy Security, *Foreign Affairs*, Vol. 85, No 2, Council of Foreign Relations, New York NY 2006
489. Yoshikazu Hirose: Austria's Foreign Policy after the Cold War, доступно на: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/96summer/hirose.pdf>
490. Østergaard-Nielsen Ева: *Diasporas and Conflict Resolution – Part of the Problem or Part of the Solution?*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen DK, 2007, доступно на: https://www.files.ethz.ch/isn/16804/diaspora_conflict_resolution.pdf
491. Qutb Sayyid: *Social Justice in Islam*, Islamic Publications International, New York NY, 2000

ПРИЛОЗИ

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора мр Бранислав Милосављевић

број уписа _____

Изјављујем

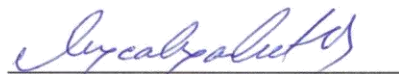
да је докторска дисертација под насловом

**БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА КАО ЧИНИЛАЦ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 14.04.2019.године

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора мр Бранислав Милосављевић

Број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада

БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА КАО ЧИНИЛАЦ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Ментор Доц. др Ненад Путник

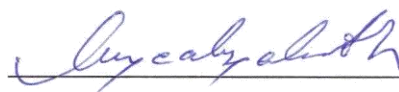
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 14.04.2019. године

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора мр Бранислав Милосављевић

Број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада

БЕЗБЕДНОСНА ПРОЦЕНА КАО ЧИНИЛАЦ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Ментор Доц. др Ненад Путник

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 14.04.2019. године

